This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

NIEUWE TEGENWOORDIGE STAAT EN GEOGRAPHIE DER NEDERLANDEN.

VIERDE DEEL.

Qo 340

VADERLANDSCHE GEOGRAPHIE,

OF

NIEUWE TEGENWOORDIGE STAAT

EN

HEDENDAAGSCHE HISTORIE

DER

NEDERLANDEN,

DOOR

W. A. BACHIENE,

HOOGLEERAAR IN DE STERRE- EN AARDRYKSKUNDE EN PREDIKANT TE MAASTRICHT, LID VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY DER WEETENSCHAPPEN TE HAARLEM, ENZ.

VIERDE DEEL.

GENERALITEITS-LANDEN, STAATS-VLAANDEREN EN STAATS-BRABAND.

MET VEELE AFBEELDINGEN.

Te AMSTERDAM by
H. GARTMAN, W. VERMANDEL EN J. W. SMIT
MDCCXCI.

Met Privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staaten van Holland en Westfriesland.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
100589A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1923 L

HET LANDSCHAP
DRENTHE.

VIII.

DELLE

VIII.

HET LANDSCHAP

DRENTHE.

Dat dit Landſchap, genoegzaam by alle voorige Schryveren der *Nederlanden*, zeer verkeerdelyk, voor een *deel* van *Overyſſel* aangezien zy, en, ook dus verbeeld werde, in de algemeene *Kaarten* der VII. *Vereenigde Provincien*; is, in de *Beſchryving* van OVERYSSEL, (*bladz.* 3, 4) aangeteekend. Byaldien misſtellinge van dien aard eenmaal, in de *Geſchriften* en *Landkaarten* zyn ingeſlopen; volgt gemeenlyk de één den anderen na: en, daardoor, worden dezelve algemeen, en des te bezwaarlyker te verbeteren. Het ſchynt, dat men, door 't Landſchap *Drenthe* met *Overyſſel* te verbinden, noch gedacht hebbe, aan den ouden tyd: den tyd der *Utrechts-Biſſchoplyke Regeering* in deze Landen; geduurende welke, dit DRENTHE, een gedeelte van het *Over-Sticht*, (hoedanig *Overyſſel* die's tyds genoemd werd,) dadelyk heeft uitgemaakt. Dan, in zulken langen tydverloop, zyn de daarin voorgevallen veranderingen zo groot, dat men geen gevolgtrekking, van 't één tot 't ander zou de hebben mogen maken.

Thans, is DRENTHE een vry Landſchap op

zich zelv: genoegzaam geene nadere betrekking hebbende, tot *Overyſſel* dan, tot ééne der andere *Vereenigde Provincien*. Door 't riviertje, de *Reſte*, als eene natuurlyke grensſcheiding, word DRENTHE van OVERYSSEL in 't zuiden, afgezonderd; aan welke Provincie, het echter voor een gedeelte ten weſten, ook onmiddelyk paald. Aldaar, ten weſten, grenſt 't mede, aan *Friesland*. Ten noorden, heeft 't de Provincie *Groningen* en *Ommelanden:* alwaar, de grenzen dus lang niet nauwkeurig genoeg bepaald zyn; uitgezonderd ten noordooſten; daar, eene *rechte lyn*, by de *Zuid Laarer Meir* beginnende, en te midden der Veenen doorgaande, tot naby 't *Kloosſter ter Apel*, ten grensſcheiding diend. Ter reguleering der overige grenzen, naby de Stad *Groningen*, naamlyk, tuſſchen *Drenthe* en 't *Groninger Goorecht*, zyn meer dan éénmaal, door de wederzydſche Staaten die'r beiden Landen, *Kommiſſien* gemaakt; die, toch, t'elkens vruchteloos zyn afgelopen. In den zuidooſtelyken hoek, grenſt dit Landſchap mede, voor een gedeelte, aan 't Bisdom *Munſter*, en aan 't Graafſchap *Benthem*. Dit ganſche Landſchap heeft, in zyn omtrek; die byna 50 uuren gaans bedraagt; omtrent de gedaante van een onregelmatigen *driehoek*.

De moeraſſige *Veenen;* welke'r Turf te delven en te bereiden, een voornaam middel van beſtaan, aan veele Inwooneren, verſchaft; beſlaan, zonder twyfel, een groot gedeelte van den *grond* dezer Landſtreek: byzonderlyk, langs de boorden. In 't midden, is de grond doorgaans meer verheven. Daar ziet men veele *Boſſchen*, en zandige *heiden*, die niet dan met veel moeiten, hier en

en ginds, tot den akkerbouw, en 't voortbrengen van 't lichtſt ſoort van koorn, als rogge, haver en boekweit, kan worden bekwaam gemaakt. Als eene byzonderheid, ten aanzien des Landſchaps *Drenthe*, mag men aanmerken: dat de *Oogſt* der graanen, aldaar, jaarlyks, in een' *vaſtgeſtelden dag*, moet aanvangen, en, weêr eindigen; waarvan, de landlieden al'omme, door 't luiden der klokken, worden gewaarſchouwd: 't welk, vermoedelyk, geſchied, om te verhoeden, dat imand, den bekwaamen oogſttyd, door nalatigheid zou laaten verbygaan. Voorts dienen de *heiden*, die hier en daar, met hauwelen vervuld zyn, tot voedzel voor de koejen en ſchaapen; van welke *laatſte*, de *Inwooneren* ryklyk voorzien zyn. *Deze* heigronden, min of meer met gras begroeid, zyn, ter zelver wyze, als in de Provincie *Overyſſel*, van *gemeen* gebruik, voor de bewooneren der naaſt by gelegen Dorpen.

Tot niets, is de grond zo zeer geſchikt, dan tot de *Jagt*; die een voornaame uitſpanning geeft; inzonderheid aan de Edelen dezer Landſtreek. Het *wild* is daar zeer overvloedig: daar onder ook de Kor-hoenderen: en, terwyl, in *Friesland*, 't jagen op dit ſoort van pluimgedierte, om elk derde jaar, verboden is; maakt de menigte, die men daarvan in *Drenthe* vind, dat dezelve zo wel ten aanzien der Kor-hoenderen, dan eenig ander wild, alle jaren open ſtaat.

Allerwege, word dit Landſchap doorſneden met kleine *Rivieren* of *Beeken*, uit de moeren ontſpringende: onder welke, de voornaamſte zyn, 't SCHUITENDIEP en 't HOORNDIEP; die, noordwaard vloejende, by *Groningen* zich ſaam

vereenigen, en door 't *Reid-diep* of *Nieuwe diep* in de zee *uitwateren*. Voorts, de HAVELTER-AA; die by *Meppel* met de *Reſte* zich vereenigt: de STEENWYKER-AA; die by *Blokzyl* in de *zuider zee* vald: beneven veele andere.

Daarby, heeft men, in 1769, aangevangen, by *Meppel*, uit de *Havelter-Aa*, een TREKVAART te graven, die werkelyk gebracht is, tot *Aſſen*: en, ingevolge 't ontwerp, verder noordwaard zal worden voortgezet, tot by *Ooſterbroek*, om zich daar te vereenigen, met 't *Hoorndiep*. Door welke Trekvaart, wanneer zy dadelyk zal tot ſtant gebracht zyn, een bekwaame gemeenſchap tuſſchen *Groningen* en *Meppel*, zal geopend worden: en, een kortere weg, om uit de eerſtgenoemde Stad, door *Meppel* en *Zwarte Sluis* in de *zuider Zee* te geraken; tot geen klein gemak voor Reizigers, èn ter verzending der Koopgoederen, naar- en weder, van *Amſterdam*.

De Schryvers, die van 't Landſchap *Drenthe* eenig naricht gegeven hebben, vergeeten niet, te melden van de zogenoemde HUNNEN-BEDDEN, die, ten allen tyden, den oudheid kenneren, ten voorwerp van navorſchinge verſtrekt hebben. Men vind ook wel eenigen derzelver, in 't Bisdom *Munſter*, en, in de Graafſchappen *Benthem* en *Tekkelenburg*: dan, nergens zo veele, dan binnen de grenzen dezes landſchaps. Deze *Hunne-bedden* beſtaan in *Steenhoopen*, die in zekere order op- en by elkander liggen. Het voornaamſt ſtuk daarvan is, een' grooten zwaaren langwerpigen ſteen, die ſommigen 9 vademen in den omtrek hebben: anderen 30. en meer, tot 40 maatvoeten. Onder dezen grooten ſteen, liggen ſommige *kleine ſteenen*; welke die-

dienen tot deszelfs onderſteuning: dus, echter dat dees' groote ſteen, op die andere ruſtende, omtrent 3 voeten boven den grond verheven blyft. Deze onderſtaande ſteenen ſchynen een *Coſyn* of *Deur* gehad te hebben, door welke, men bukkende kon intreeden, en, daaronder, tegen den regen en onweersbuijen zich verbergen. Zy liggen alle, in de lengte, *ooſtelyk* en *weſtelyk* gekeerd. Rondom dien grooten ſteen, ter afſtand, gemeenlyk, van 3 ſchreeden, ziet men eene andere rey van *ſteenen*, elk 4, 5, of 6 voeten hoog, die recht op ſtaan, en die den grooten ſteen kringswyze omringen. *Johan Pikard*, gewezen Predikant te *Koevorden*, die eene fraaje *Chronyk* van 't *Drenthe*, in 't licht gegeven heeft; verhaald: dat, eenmaal, 150 Soldaaten, verby trekkende, den proef genomen hadden, of ze niet alle, met gelyke krachten, zodanig een ſteen zouden konnen oplichten: maar, dat zy den zelve niet in 't minſt bewegen konden. Sommigen dezer *Steenhoopen* liggen, aan de gemeene landwegen: anderen, in de boſſchen, en, in de akkers, naby de Dorpen: anderen weder, in ruime eenzaame velden; daar geen doortogt van menſchen is: en, deze laatſten zyn meeſt geheel en gaaf; daar, de anderen, naaſt by de Dorpen, meerendeels geſchonden zyn: dewyl de huislieden veele ſtukken daarvan hebben weggehaald; 't zy, om hunne Kerkhoven daarmede te omringen; 't zy, om na ze doorgezaagt te hebben, tot den opbouw hunner Kerken en Torens te gebruiken, en dergelyke.

Om die reden, hebben 's Lands Staaten, tegen 't wegnemen dezer ſteenen, een verbod gedaan.

Vermits men, in de oude ſchriften, geene aantekeningen vinden mag, aangaande den oorſprong, aard en gebruik dezer geweldig groote *Steenhoopen*; is, al wat men daar van denkt, op enkele waarſchynlyke giſſingen gegrond. Uit de benaming van HUNNEN-*bedden*, ſchynt, men te moeten afleiden, dat dezelve, door de *Hunnen* vervaardigt zyn: een wreed en ſtrydbaar volk, 't welk uit de Landen by de *zwarte Zee* oorſpronglyk, in 't begin der Vde Eeuw, onder de aanvoering van hunnen Veldheer *Attila*, weſtwaard was komen afzakken, haar den *Rhyn* ſtroom; maar, in den jare 451, door den Frankiſchen Koning, *Merovens*, by de Stad *Chalons* in *Champanje* verſlagen werden; waarvan 't overſchot ten deele te rug gekeerd, ten deele hier en ginds zich verſtrooid heeft. Van deze *Hunnen*, zouden ook ſommigen in 't Landſchap *Drenthe*, zich neêrgezet konnen hebben, en deze Steenhoopen aldaar vervaardigt. Dan, door anderen is opgemerkt, dat 't woord *Hunne*, of eigenlyk, *Huine*, in de oude Duitſche ſpraak, een *Reus* beteekene: des *Huine-bedden*, zo veel zou willen zeggen, als *Reuzen-bedden*. Gemelde *Pikard* meend, dat, door een ſoort van *Reuzen*, uit *Scandinavie* * oorſpronglyk; welke Hy houd voor de eerſte *bevolkers* dezer landſtreek; zodanige Steenhoopen, tót *Begraafplaatzen* aangelegt zyn: des te meer, de-

* Met den gemeenen naam van *Scandie* of *Scandinavie*, werden oudtyds de drie *Noordſche Koningryken*, *Denemarken*, *Zweden* en *Noorwegen*, uitgedrukt: waarvan de benaming van *Sconen* of *Schonen*, welke in 't byzonder, aan 't zuidelykſt deel van *Zweden* gegeven word, noch een overblyfzel is.

dewyl men, daarom- en by, dikwyls menſchen beenderen heeft opgedolven, en *Kruiken* (*Urnæ*) waarin de aſſche der verbrandde menſchen lichaamen, naar 't gebruik der ouden bewaard werd. Deze waren van die zelve volken, die de *Gothen*, en de *Noordmannen*, werden genoemd: welke mede behoorden, onder die volken, die, omtrent de *Vde* Eeuw, in de andere deelen van *Europa*, inzonderheid in *Friesland*, en in *Galliſch Belgie*, zo veele verwoeſtingen hebben aangerecht *. Het is voorlang, door andere Schryveren, beweerd, dat onder die *Noordſche volken*, veele lieden van ongemeene lengte en ſterkte gevonden werden; hoedanige men *Reuzen* noemd. En, deze *Hunnen bedden* worden, des te meer, voor 't werk der *Reuzen* aangezien: wegens de grootheid en zwaarheid der gemelde ſteenen; welke, door geene andere, dan lieden van ongemeene ſterkte, ſchynen te hebben konnen verplaatſt en bearbeid worden.

Behalven zodanige *Hunne-bedden*, ontmoet men in 't Landſchap *Drenthe*, ook ſommige door de konſt opgeworpen *Bergjes* of *Heuveltjes*, by de Inboorlingen, HUNNEN-BERGEN genoemd; die desgelyks ſchynen gebruikt geweeſt, tot begraafplaatzen: dan, naar de gedachten van den Heer *Pikart*, zouden dezen, veel vroeger, en door de *Romeinen*, aangelegt zyn.

Voor-

* Dat de *Drenthenaaren*, van de *Noordmannen* of eenig ander volk van *Scandinavie*, herkomſtig zouden zyn; bewyſt de Heer *Pikard*, onder anderen, uit de *naamen* van verſchelden plaatzen dezes Landſchaps; die met die der plaatzen, in de drie gemelde Noordſche Koningryken, eensluidende zyn: als, *Gaſteren: Norch: Oren: Dalen: Onſtrut*: enz.

Voorheen, had *Drenthe* den titel van een GRAAFSCHAP: en behoorde toen, ter zelver wyze, gelyk de XVII. *Provincien*, als een *leen*, onder het *Roomſch-Duitſch Keiſerryk*. Dan, daarna; 't zy, 't graaflyk geſlachte was uitgeſtorven, of, wat ook de aanleidende oorzake daarvan mag geweeſt zyn; is deze *Landſtreek* allereerſt, door Keiſer KOENRAAD II, in 1024, aan den BISSCHOPLYKEN *Stoel* van UTRECHT, toen, bekleed wordende door Biſſchop *Adelbold*, geſchonken: welke gifte, in 1040, door deszelfs Zoon, Keiſer HENDRIK III, aan Biſſchop *Bernulf*, beveſtigt, en, met eenige goederen, in *Groningen* en *Ommelanden*, vermeerderd werd: waarna, eene twede beveſtiging, en vermeerdering, met de Graafſchappen *Ooſtergoo* en *Weſtergoo*, enz. is gevolgt, in 1076, door Keiſer HENDRIK IV. Sedert dien tyd, werd dit Landſchap in 's Biſſchops naam beſtierd, door een *Steêvoogd*; die op 't Slot van *Koevorden* zyn verblyf hield, en, om die reden, als *Kaſtelein*, *Burggrave*, of *Slotvoogd* van *Koevorden*, getiteld plagt te worden.

De bezittinge dezer landſtreek heeft, middelerwyle, den Biſſchoppen, voor en na; groote moejelykheden gebaard; ter oorzake van derzelver verre afgelegenheid, van *Utrecht*; waarvan, de Steêvoogden menigmaal zich bedienden, om, daar in, alles met een goeddunkelyk bewind te beſtieren. Biſſchop *Boudewyn II*, die in 1178 aan de Regeering kwam, had den toenmaligen *Slotvoogd*, wegens 't verhoogen der Tollen, tegen zyn goedvinden van deszelfs ampt ontzet: en, den Grave *Otto* van *Bentheim*, in deszelfs plaats aangeſteld. En, dit gaf de eerſte aanleiding, tot eene binnelandſche beroerte; die, aan 't Land-

Landſchap *Drenthe*, zeer verderflyk geweeſt is: want, de *Groningers*, den voorigen Slotvoogd toegedaan, en heimelyk geſtyft, door de *Gelderſchen*, verzetteden zich, tegen den gemelden Grave; die, door den Biſſchop verzeld, in *Drenthe* viel; overal groote verwoeſtingen aanrechtende. Een ſoortgelyk onheil wedervoer, dit Landſchap, onder de regeering van Biſſchop *Otto II. van der Lippe*; door 't wangedrag des Slotvoogds *Rudolf*, in den jare 1226; die de *Drenthenaaren* tegen hunnen Biſſchop oprokte; zo verre, dat zy t'elkens weigerden den *Biſſchop* hunne tienden optebrengen: weshalven, Hy genootzaakt werd, met zyne krygsmacht, in dit Landſchap te rukken; toen 't in de nabuurſchap van *Koevorden*, den 27 *July* des gemelden jaars, tot een veldſlag kwam; waarin *Rudolf* de overhand behield, en den Biſſchop gevangen, kreeg; dien Hy jammerlyk deed om 't leven brengen. Onder den volgenden Biſſchop, *Willebrand*, werd die zelve binnelandſche oorlogvoortgezet: en, alhoewel de Slotvoogd *Rudolf*, in 1230, door dezen Biſſchop ter gelegenheid der verrovering van *Koevorden* gevangen genomen, en ter dood gebracht werd; bleef echter de oorlog, met kleine tuſſchen pozingen van vergelykingen nu en dan, meerendeels voortduuren; in welken, de Biſſchoplyke doorgaans den neêrlaag kregen.

Onder *Steêvoogden* van *Drenthe*, die tegen de *Biſſchoppen* in der tyd zich oproerig aangekant hebben, was, voornaamlyk, zekere *Reinold*, van *Koevorden*, toegenoemd. Dees' weigerde 't Landſchap *Drenthe* en 't Slot van *Koevorden*, welke, door éénen der Biſſchoppen, aan zyne voorzaaten, voor zekere ſomme gelds, verpand waren,

weder te laten inloſſen: weshalven, Biſſchop *Frederik* van *Blankenheim;* vermits 't aanbod van herſtelling der ontleende ſomme niets mogt helpen; geweld gebruiken moeſt, om zich weder in derzelver bezit te ſtellen: waarin, hy bygeſtaan werd, door de Overyſſelſche Steden, *Deventer*, *Kampen* en *Zwolle;* welke, genoegzame manſchappen aan hem toereikten; welke, gevoegt by zyne eigen krygsmacht, in den jare 1395, 't Slot *Koevorden* vermeeſterden. En, vermits *Reinholt* geen de minſte hope hadde, om, door zyne eigen krachten, zyn verlooren pandſchap te herwinnen; werd deze zaak, in den jare 1397, door bemiddeling des Hertogs van *Gelder*, vereffend: en, daar by bedongen, dat *Reinhold*, voor den afſtand van dit zyn recht, ontfangen zou, 15000 *oude ſchilden;* voor welker betaaling, de drie gemelde Overyſſelſche Steden inſtonden: met belofte, dezelve, aan hem of deszelfs Erfgenaamen te zullen voldoen, den 14 *Mey* 1404; waartegen, de *Biſſchop* beloofde, deze Steden deswege ſchadeloos te zullen ſtellen.

Na dezen tyd, is 't Landſchap *Drenthe*, noch een reeks van jaren, onder de *Biſſchoplyke Regeering* van UTRECHT, gebleven: doch, toen hadden deszelfs lotgevallen veel verbinteniſſe, met die der twe nabuurige Provincien, FRIESLAND en GRONINGERLAND; welke wy hier voor kortelyk beſchouwd hebben: want, als in 't laatſt der XV*de* Eeuw, die verregaande binnenlandſche troubelen in gemelde Landen ontſtonden; eerſt, door toedoen der Hertogen van SAXEN, en, daarna, der Hertogen van BOURGONJE of van OOSTENRYK; in welke onluſten, Hertog *Karel* van *Gelder*, zulk een groote rolle

ge-

geſpeeld heeft, hebben de *Drenthenaaren*, veeltyds moeten deelen, in alle de rampen, welke dees' oorlog ten gevolge had: des te meer, dewyl deze landſtreek, aan de meeſte oorden hoog en droog, zelfs in den wintertyd, eene bekwaame doortogt verleende, aan 't krygsvolk, zo des *Biſſchops* van *Utrecht*, om zich in 't bezit van *Groningen* te handhaven, als, des *Hertogs* van *Gelder*, om *Groningen* en *Ommelanden* te vermeeſteren: waardoor, dit land, zo door de éene, als de andere, t'elkens uitgeplonderd werd. In den jare 1522, maakte KAREL van GELDER, wiens wapenen een' tyd lang waren voorſpoedig geweeſt, zich volſtrektelyk meeſter van deze Landſtreek: en, niet lang daarna, naamlyk in 1528, volgde de afſtand des *Biſſchops Hendrik* van *Beieren*, van al zyn waereldlyk bewind, zo ten aanzien van 't OVERSTICHT (*Overyſſel*,) waartoe DRENTHE die's tyds mede gerekend werd; dan, van 't *Nederſticht*: en wel, ten behoeve van Keiſer KAREL V; die ook, in 1536, door de Staaten van *Stad* en *Landen*, als hunnen *Erf-Heer*, werd aangenomen. Waarna 't, den eerſtbenoemden *Ooſtenrykſchen* Gouverneur van *Friesland* en *Groningen*, *George Schenk* van *Tautenburg*, weinig moeiten koſte, om de Stad KOEVORDEN, beneven het geheel Landſchap DRENTHE, onder 's Keiſers gehoorzaamheid te brengen: 't welk, echter, noch geſchiedde, onder die voorwaarde, dat de Inwooneren, by hunne oude *Rechten* en *Vryheden*, gelaten zouden worden. En, door deze omwending der zaken, bevond zich Hertog *Karel* van *Gelder*, in de noodzakelykheid, om den 10 *December* deszelven jaars, met gemelden *Keiſer* een verdrag te ſluiten; waarby dezelve, on-

onder anderen, ook alle zyne in deze Landen gemaakte Wingeweſten aan Hem overdroeg.

Het Landſchap DRENTHE bleef, onder de Heerſchappy van Keiſer KAREL V, tot den jare 1555; toen Hy dezelve, zo in opzichte tot deze als alle zyne overige *Erflanden*, aan zyn Zoon, FILIPS II. overdroeg; gelyk dees' in den aanvang, door de *Drenthenaaren*, voor hunnen Land Heer ook werkelyk is erkend geworden. In den jare 1560, als ten verzoeke van *Filips II*, door den Paus *Paulus IV*, en deszelfs opvolger, *Pius IV*, drie nieuwe *Aartsbisdommen* en veertien *Bisdommen* in deze Nederlanden werden opgerecht, geraakten alle de *Kerken* van *Drenthe*; die dus lang, voor 't grootſte gedeelte, aan 't geeſtelyk Rechtsgebied der Biſſchoppen van *Munſter* onderhoorig waren geweeſt, onder het geeſtelyk opzicht des BISSCHOPS van *Groningen*: gelyk zy ook, in de *Bulle* van Paus *Pius*, gegeven den 7 Aug. 1561, alle uitdruklyk genoemd worden. Dan, de kort daarna doorgebroken *Reformatie* deed dit *Biſſchoplyk* gezach met der haaſt een einde nemen; zo wel in *Drenthe*, dan in *Groningerland*: gelyk de Heeren *Staaten* dezes landſchaps, in navolging van het voorbeeld der andere geweſten, na de verwinning der Stad *Groningen*, den 23 July 1594, aan Koning *Filips II*, alle gehoorzaamheid mede ontzegt, en de *Oppermacht* in de regeering aan zich getrokken hebben.

Als naamlyk, in 1579, de UNIE tuſſchen die Provincien, welke, 't Spaanſche jok die's tyds reeds hadden afgeſchud, geſloten werd, was DRENTHE noch niet genoegzaam van de heerſchappy hunner vyanden bevryd, dan, om zich me-

mede onder deze *Bondgenooten* te durven aangeven: en, dit mogt alleen volſtaan, ten voldoende oorzaak, waardoor de *Staaten* dezes *Landſchaps*, toen niet mede in deze *Unie* begrepen konnen worden. Doch, de aanneeming en onderteekening van dit *Verbond*, door de *Ridderſchap* en *Eigenerfden* van *Drenthe*, is niet te min, gevolgt, den 11 *April* 1580: waarna zy, een tyd lang, als *Mede-Bondgenooten*, zitting en ſtem in de Vergadering der Algemeene Staaten, beneven de andere Provincien, genoten hebben, tot 1682; toen dit Landſchap, door *George* van *Lalaing*, Grave van *Rennenberg*, ter oorzake der verrovering van *Groningen* en *Koevorden*, weder van de Unie werd afgeſcheurd. Na dat Prins MAURITS, in 1594, dit Landſchap dadelyk had herwonnen, hebben deszelfs Staaten van tyd tot tyd, als in 1618, 1632. enz. door Hunne Gedeputeerden, veele pogingen aangewend, by Hunne Hoogmogende, ten einde, als eene VIIIſte *Provincie*, weder *Seſſie* in derzelver Vergadering te mogen erlangen; die, toch, haar gewenſcht oogmerk niet bereiken mogten. De grootſte hope ſcheen zich voor Hun optedoen, in den jare 1651; als, onmiddelyk na Prins WILLEM II's dood, die bekende algemeene *buitengewoone Vergadering* der afgezondenen van alle de VII. *Vereenigde Provincien* in *'s Hage*, gehouden werd, om alle de zaken van Godsdienſt, Politie en Finantie dezer Landen op eenen vaſter voet te ſtellen. Zelfs, was, ingevolge Reſolutie van Hunne Hoogmogende, van den 6 *Novemb.* 1650, door Derzelver Preſident en Griffier geteekend, den *Staaten* van *Drenthe* aanſchryvinge gedaan; waarby, zy genodigt werden, om mede ter de-

zer

zer groote Vergadering te verſchynen, en hunne *Advyſen* intebrengen; zo wel dan de VII. andere *Provincien:* gelyk ook de *Gekommitteerden* dadelyk overkwamen, verzoekende tot die Vergadering te mogen worden toegelaten. Dan, men ontdekte toen, dat die aanſchryving door *abuis* geſchied was. De Schryver van den zogenoemden *Herſtelden Leeuw*, (*bladz.* 255 en 256,) dit geval verhaalende, zegt: dat de Heer Preſident, aangezocht om te verklaren, waar by dit *abuis* mogte toegekomen zyn, niet anders wiſt by te brengen, dan, dat de uitgave der zodanige Reſolutien afhing van den *Griffier;* die de *Regiſters* en *Origineele Acten* in zyne bewaring hadde: maar, 't hem, (Preſident,) onmogelyk was geweeſt, om al wat hem ter teekening gebracht werd, t'elkens met de Regiſters te vergelyken: des te min, dewyl dikwerf zeer veele dezer Reſolutien, ter zelver tyd, hem werden toegezonden, om ze met der haaſt te teekenen. Hoe 't zy: door dit *abuis*, zyn de Staaten van *Drenthe* niets bevoordeeld geworden: maar, men hield ze ſtilzwygende, buiten die Vergadering. De Heeren *Schickard* en *Struik*, de eerſte Landſchryver, en de ander Sekretaris des Landſchaps *Drenthe*, hebben wel, ter zelver tyd, vertogen daar tegen gedaan, in eene uitvoerige Deductie, geſterkt met oude echte handveſten, der *Biſſchoppen* van *Utrecht*, *Hertogen* van *Bourgonje*, *Koningen* van *Spanje*, enz., waarin, dit Landſchap verklaard werd, ten allen tyde, als een afzonderlyke Staat, ter Vergaderingen der Staaten dezer Landen, zyne Gekommitteerden mede gezonden hebbe; welke ſtukken te vinden zyn, by den gemelden Schryver van den *Herſtel-*

ſtelden Leeuw., (bladz. 256-304.) Doch, daar-op is, by die groote Vergadering, geen beſluit genomen. Vermoedelyk, is dit aanzoek, ter oorzake der geringe inkomſten, in vergelyking van die der andere Provincien, van de hand geweezen. Dit *Landſchap* word dan, niet als *onderdaanig*, aan de Nederlandſche Republiek beſchouwd: dewyl 't zyne eigen onafhanglyke Regeering op zich zelv heeft, in zaken der *Politie*, *Juſtitie* en *Finantie*. Eeniglyk ſtaat 't onder de BESCHERMING der *Algemeene Staaten* der *Vereenigde Nederlanden*: en, brengt iets op, tot de gemeene laſten der *Generaliteits Rekenkamer*; gevende, in elke 100 gulden, die de gezaamlyke Provincien tot gewoone *laſten* betaalen, *éénen gulden*: en, tot de buitengewoone Petitien der *Raaden* van *Staaten*, *éénen gulden*, boven de 100 gulden. Daarby, onderhouden de *Drenthenaaren*, ten dienſte van den Staat, op hunne eigen koſten, een *bataillon* voetvolk.

Eéne zaak, die dit Landſchap, ten allen tyde, des te nader met de VII. *Provincien* verbonden heeft, is dat de STADHOUDERLYKE *waardigheid* t'elkens bekleed werde, door een' der *Stadhouderen* der andere *Provincien:* hebbende deszelfs Staaten daartoe doorgaans verkoren, den zelven Stadhouder der twe nabuurige Provincien, *Friesland* en *Groningerland*. Dus, hebben zy, in 1596, Grave WILLEM LODEWYK van *Naſſau Dillenburg*, ſchoonzoon van Prins *Willem I.* van *Oranje*, tot hunnen *eerſten Stadhouder* aangenomen: en, na deszelfs overlyden, in 1621, den Prins MAURITS van ORANJE, eigen zoon van Prins *Willem I.* In 1625, werd Grave ERNST KASIMIR van NASSAU DIETS, tot Stadhouder benoemd: in 1632, Deszelfs zoon, Grave *Hendrik*

drik Kasimir, en, in 1640. Prins *Willem Frederik van Nassau Diets*, Schoonzoon van Prins *Frederik Hendrik* van *Oranje:* in 1675, Prins HENDRIK KASIMIR II. van NASSAU DIETS: in 1696, Prins JAN WILLEM FRISO: in 1722. Prins WILLEM KAREL HENDRIK FRISO: en, eindelyk, Prins WILLEM V. van ORANJE; die, by zyns vaders overlyden, in 1751, wel reeds tot Stadhouder was verklaard, geduurende zyne minderjarigheid; maar, in 1766, zyne achtienjarigen ouderdom bereikt hebbende, werkelyk in die bediening getreden is: hoewel, de plegtige huldiging in eigen perſoon eerſt gevolgd, in 1772.

De OPPERMACHT (*Souvereiniteit*) in de Regeering, het *Politie*- en *Finantie* wezen betreffende, berust by de *Edelmogende Heeren, 's Lands* STAATEN; uit EDELEN en EIGENERFDEN beſtaande: van welke, de eerſte, een *derde deel*, en, de andere, twe derde deelen gezachs in de Regeering hebben.

De EDELEN, maken uit het *eerſte lid*, naamlyk der *Ridderſchap:* en, al wie, uit 't lichaam der *Edelen* tot de *Ridderſchap* beſchreven konnen worden, moeten zekere *Havezate*, dat is, een Huis en Landgoed, dat het recht van ſtemmen heeft, bezitten.

Zodanige *Havezaten*, zyn 'er thans, in 't geheel XIX; welke wy hier, naar de order van 't *Alphabeth*, zullen noemen: 1 ANSEN: 2 BATINGE: 3 *Ter* BORCH: 4 DUNNINGE: 5 ECHTEN: 6 ENTINGE: 7 HAVIXHORST: 8 HELLE: 9 KLENKE: 10 LAARWOUD: 11 MENZINGA: 12 OLDENGAARDE: 13 OLDENHAVE: 14 OOSTERBROEK: 15 PEYSE: 16 ROOBRUGGE: 17 VENNEBROEK: 18 VLEDDRINGEN: en, 19 WESTRUP. Alhoewel, wegens elke dezer gemelde *Havezate*, één Lid tot de *Ridderſchap* kan en mag beſchreven wor-

worden; is derzelver getal van *negentien*, toch niet altyd volleedig: dewyl 't doorgaans aan genoegzaam getal van *Edelen* ontbreekt: zynde veele Adelyke geſlachten door den tyd uitgeſtorven: en eenigen van derzelver *Havezaten*, door verkoop, tot Borgerlyke geſlachten overgegaan. Doch, al waren zy ook meer in getal; mogen echter, niet meer dan *negentien* in de *Staaten* Vergaderingen, als ſtemhebbende Leden wegens de *Ridderſchap* verſchynen. En, die eens als Lid, in de Vergadering is aangenomen, blyft 't (*ad vitam*) geduurende zyn leven.

De EIGENERFDEN, het *twede Lid* van Staat uitmakende, worden verkooren, uit de zes zogenoemde DINGSPILLEN; *die elk*, een verſchillend getal, *eevenreedig* met de hoegrootheid van elk *Dingſpil*, uitleveren: naamlyk 1. het *Dingſpil* ZUIDEVELD, acht-: 2 BEYLEN, vier-: 3. DIEVERDEN, elf-: 4 ROLDE: twe-: 5 MADEVELD, zes-: en, 6. OOSTERMOER, vyf *Leden*: dus, in alles ſamen, XXXVI. Alhoewel, deze alle jaren niet verwiſſelen: moeten zy toch, alle jaren, tegen den tyd, wanneer de Landſchaps Vergadering beginnen zal, op nieuws verkoren worden: ſtaande deze *keuze*, aan alle de *Eigenerfde Ingezetenen* van elk *Dingſpil*. In deze *Dingſpillen*, heeft, ter gelegenheid van elke verkiezing, de *overſtemming* plaats; naamlyk, der perſoonen, die, in de Dorpen, daaraan onderhoorig, het recht van ſtemmen hebben: doch, elk *Dingſpil*, 't zy uit meer- 't zy uit minder Dorpen beſtaat, heeft even veel gezachs, in de *Staaten* Vergaderingen; waarin men niet, naar de *hoofden*, maar naar de *Dingſpillen*, de ſtemmen opneemt.

Dit *Kollegie* der 's Lands *Staaten*, word de *Lottinge* of LANDDAG genoemd. Zy hebben hunne byeenkomſten altyd, te ASSEN, als de *Hoofdplaats:* en wel, gemeenlyk, in de maand *Maart*.

De DROST, eigenlyk, LANDDROST van *Drenthe*, is *Preſident* of *Voorzitter*, in deze-, gelyk in alle de andere Vergaderingen. Dit aanzienlyk ampt word, altyd, door éénen der *Edelen* bekleed; ſtaande de keuze, aan Zyne Doorl. Hoogheid, den Heer PRINS ERFSTADHOUDER. Geene andere Edelen zyn, echter, tot dit ampt verkiesbaar, dan die, 't zy in *Drenthe* zelve, 't zy in 't *Overyſſels* kwartier *Salland*, gebooren zyn; ingevolge *Reſolutie* van Hun Hoogmogende, de Staaten Generaal, genomen in 1639. Na dien tyd, zyn over het aanſtellen van een' *Droſt*, tuſſchen *Drenthe* en *Overyſſel*, veele verſchillen voorgevallen: tot dat eindelyk, in den jare 1668, deswege, door wederzydſche Gekommitteerden, in *'s Hage*, dit vergelyk getroffen is: dat, van de zeven na elkander volgende *Drosten*, vyf uit *Drenthe*- en twe, uit *Salland*, verkoren worden: DRENTHE geeft, den *eerſten*, *tweden*, *vierden*, *vyfden* en *zesden*- en, SALLAND, den *derden* en *zevenden Droſt:* dus, ('t welk op één en 't zelve uitkomt;) OVERYSSEL, van de zeven oopenvallende *Droſtampten*, dan, de *derde*- en dan, de *vierde beurt* heeft. Dit recht der Provincie *Overyſſel*, tot de deelgenootſchap, in de *Drenteſche Droſtampten*, heeft zynen oorſprong, wegens *Koevorden:* vermits, de *Landdroſt* van *Drenthe*, te gelyk, KASTELEIN van *Koevorden* is: en, deze Stad, in dien tyd, toen de *Biſſchoppen* van *Utrecht*, noch de Provincie *Overyſſel* bezaten, mede aan deze *Biſſchoppen* onderworpen geweeſt-

weeſt- en, zelfs, eenigen tyd gebleven is, na dat hunne heerſchappy, over 't landſchap *Drenthe* zelve, in die troebele tyden der *Saxen*, *Bourgonjers* en *Gelderſchen*, reeds zeer wankelbaar geworden was: weshalven, zy ook den *Kaſtelein* van *Koevorden* plagten aanteſtellen. De Heeren Staaten van *Overyſſel*, by de groote omwendingen, in deze landen voorgevallen, in het gezach der voorige *Biſſchoppen* treedende, behielden daardoor, dit zelve recht.

In de verkiezing eens *Droſt's*, werd, echter eertyds, wanneer de beurt aan *Overyſſel* kwam, dit onderſcheid in acht genomen: dat de *Staaten* van *Overyſſel*, *twe* bemiddelde *Edellieden*, uit het kwartier *Salland*, benoemden; uit welke, die van *Drenthe*, het recht hadden, *éénen* tot *Landdroſt* te verkiezen, op zodanige *Kommiſſie* en *Inſtructie*, welke de voorige *Landdroſten* ontfangen hadden: en, deze *keuze* behoord thans, aan den Heer PRINS ERFSTADHOUDER.

Dit DROSTAMPT van *Drenthe* mag gerekend worden, één der voordeeligſte bedieningen, die ergens in de *Nederlanden* te bekomen zyn: en, 't welk, een groot aanzien byzet. Behalven, eene vaſte *Jaarwedde* van 5000 gulden, geniet Hy, alle de verbeurde *breuken*, die als ſtraffen, den plegeren van geringere feitelykheden, waarmede geen lyfs- of levensſtraffe bemoeid is, worden opgelegt: eeniglyk, is daar van uitgezonderd, een deel die'r boeten, 't welk, ten voordeele der armen, word uitgekeerd. En, deze inkomſt der *breuken* is, in dit landſchap, des te menigvuldiger: dewyl, zeer zelden, eenige misdaad, hoe gering, aldaar verhoolen blyft. In *Drenthe* grypt, naamlyk, die gewoonte plaats,

dat, door de zogenoemde *Hofspraaken*, (zynde een *Gericht*, dat, door 't geheel land, van plaats tot plaats, omwandeld,) den *Gedeputeerden* van elk *Kerspel*, word afgevraagt, of, onder hunne *Kerspel*, (hunne's wetens,) eenige feitelykheid gepleegt zy, welke des Drosts breuken onderhevig kan geoordeeld worden: en, ingevalle iets van die natuur geschied en, door gemelde Gedeputeerden opzettelyk verzwegen was; zou de *Drost* de macht hebben, om, aan zodanig geheel Kerspel, een boeten opteleggen; en, elk huisgezin te taxeeren, op eenen goud gulden. Daar beneven, heeft de *Landdrost* zyn aandeel, in 't *equivalent*, 't welk zy, die de ééne of andere bediening bekomen hebben, verplicht zyn, aan *Gedeputeerde Staaten*, te betaalen. Hy heeft 't recht van aanstelling van den *Schout* van *Koevorden*, en, wat des meer is. Waarby komt, dat Hy mede een' grooten invloed heeft; in de bestiering der *Kerkelyke Zaken:* als, in sommige beroepingen, het recht van *Kollatie*- en, in alle de andere van *Approbatie*, hebbende; hoewel gemeenzaamlyk, met de Heeren *Gedeputeerde Staaten*.

De jegenwoordige *Landdrost* van *Drenthe* en *Kastelein* van *Koevorden* is, de Heer ALEXANDER KAREL, *Grave* van HEYDEN, Heer van LAARWOUDE, enz. enz.

De *Landdrost* in der tyd is, te gelyk, *President* in 't Kollegie der *Edelmogende Heeren* GEDEPUTEERDE STAATEN dezes *Landschaps;* 't welk, desgelyks te ASSEN, gemeenlyk, achtmaal in 't jaar, zyne Vergaderingen houd. Dit *Kollegie* is saamgesteld, behalven den *Landdrost*, uit VIII. Leden: vier, uit de *Ridderschap*: en, vier, uit

de

de *Eigenerfden*; die deze Kommiſſie *ad vitam* blyven behouden. Doch, van dezelve, is 't halve getal t'elkens 2 jaren, in-, en 2 jaren, buiten den *eed:* des, niet meer dan *vier* Leden, beneven den *Droſt*, als *Preſident*, ter zelver tyd, *fungeeren:* twe, uit de *Ridderſchap:* en, twe uit de *Eigenerfden*; van welke, alle jaren twe- (uit elk lid van *Staat*, één) afgaan, en twe andere aankomen. Ook zyn, aan 't zelve, twe *Miniſters* of *Raaden*, de een, als LANDSCHRYVER- en, de ander, als SECRETARIS, toegevoegt.

Dit Kollegie verbeeld 's Landſchaps Oppermacht, zo lang de Staaten niet vergaderd zyn: en, aan 't zelve, word de uitvoeringe der zaken, in de algemeene Landſchaps Vergadering beſloten, opgedragen. In't byzonder, hebben zy 't beſtier, over de *Geldmiddelen:* dus ook, over de *Verpachtingen*, en, alle zaken, die daar aan verknocht zyn. Desgelyks, ſtaat aan *Droſt* en *Gedeputeerde Staaten*, de jaarlykſche *Landdag* uit te ſchryven, met bepaaling des tyds, wanneer-, en der zaken, welke daarin ter overweging zullen voorkomen, enz.

Dan, om een volledig begrip van den aart der *Drentheſche Regeerings forme*, te konnen hebben, is vooral' nodig, iets te melden, van den *Loſtyken* ETSTOEL: want, een *Lid* van dezen *Etſtoel* te zyn, geeft de oorſpronglyke bevoegdheid, ('t *Radikaal*) tot alle de andere *Kommiſſien*; en, in 't byzonder, tot die der *Gedeputeerde Staaten*; waarin, geene anderen worden toegelaten, dan, die reeds te vooren Leden waren van dien zelven *Etſtoel*.

Tot dit *Kollegie* behooren, eigenlyk, in alles ſaam genomen, eerſt, de *Landdroſt* als *Preſi-*

dent, beneven Deszelfs *Aſſeſſor* of *Byzitter*, en voorts XXXVI. Leden: zes, naamlyk, uit elk *Dingſpil*; *Edelen* en *Eigenerfden* door elkander gereekend. Doch, van deze *zes en dertig* Leden, zyn twe derde deelen, in- en, één derde deel, buiten den *eed:* des, niet meer dan XXIV. in de *functie*, of *beſtiering* dezer *Kommiſſie* zyn. En dit verwiſſeld zich jaarlyks, dezer wyze; dat, uit elk *Dingſpil*, twe afgaan, en twe aankomen: dus, alle de gezaamlyke XXXVI. Leden van dit *Kollegie*; die ook den titel van *Edelmogende Heeren* dragen; twe jaren, in- en, één jaar buiten den *eed* bevonden worden. Aan dit Kollegie, zyn mede een *Raad* en *Landſchryver* toegevoegt. Deze zes en dertig Leden blyven mede *ad vitam*. En, by afſterving van één der Leden, is, ter verkiezing van een ander, in deszelfs plaats, de ééne beurt aan den *Droſt*- en de andere, aan de *Etten*, of Leden van den *Etſtoel* zelve; zonder onderſcheid van perſoonen, 't zy *Riddermaatigen*; 't zy *Eigenerfden*; byaldien dezelve daartoe bevoegt zyn, en, een zekere hoeveelheid van goederen bezitten.

Dit *Kollegie*, 't welk het *hoogſte* GERECHTSHOF dezer Landſtreek is; vergaderd, op de uitſchryving van den *Landdroſt*, twemaal 's jaars, mede te ASSEN. Deszelfs *Leden*, oordeelen, na gedaanen eiſch des Landdroſt's, over de zaken, die de *Krimineele Juſtitie* betreffen; welke aldaar, zonder oogluiking, met veel ſtrengheid word uitgevoerd: en, niet zonder reden; dewyl dit Land overal' open ligt, en, wegens de nabyheid der veelerly vreemde *Territoiren* van rondomme, zeer onveilig zyn zou, ten aanzien der ſtruikrovers; ten ware zy niet, door de vrees te-

gen

gen zwaare ſtraffen, min of meer werden afgeſchrikt. Ook, worden, door dit *Kollegie*, de *Proceſſen*, die van de mindere Rechtbanken, door den weg van *appél*, daar voor gebracht worden, afgedaan. Hoewel een, die een *Proces* voor dit Gerecht verloren heeft, na verloop van twe jaren; wanneer, gedeeltelyk, weder andere Leden daar in zitten; voor dit zelve gerecht, weder *appelleeren* mag: als wanneer de zaak geheel en onherroepelyk beſliſcht word.

Behalven gemelde *Kommiſſien*, heeft men in *Drenthe*, verſcheiden generaale *Ampten*; byzonderlyk 't *Finantie* wezen betreffende: als een' ONTFANGER GENERAAL: een' ONTFANGER der GRONDSCHATTINGEN: een'- der *Domeinen:* een' der *Kollatoralen* en der Vrywillige *Verkopingen*, enz.

Wat, eindelyk, dezes Lands KERK-STAAT betreft: die zelve *verandering* in den *godsdienſt*, welke door de *Reformatie* in geheel *Nêerland* voorviel, is, gelyktydig met die in *Groningen* en *Ommelanden*, overgeſlagen tot deze landſtreek: waartoe, als een voordeelig werktuig heeft mogen dienen, die zelve Graye WILLEM LODEWYK van NASSAU DILLENBURG; dien we hier voor dikwerf gedacht hebben: en die, de eerſte was, welken men met recht mag zeggen, de Stadhouderlyke waardigheid, in naam der *Staaten*, zo wel in *Drenthe*, dan in *Friesland* en *Groningen*, bekleed te hebben. Zo dra, zy die den *Hervormden Godsdienſt* waren toegedaan, hier en ginds merkelyk vermeerderden, werden dezelve onder 't opzicht van *Leeraaren* geſteld; welker getal dermate toenam, dat zy *drie* byzondere *Klaſſen* begonnen uittemaken.

In den aanvang ſtonden deze *Klaſſen* onder 't opzicht der *Groningſche Synode*; die, alreeds in 1595, was begonnen opgerecht te worden: zonder dat zy integreerende *Leden* daar van waren. Van daar, is afteleiden: dat, als; in die nieuwe opgerechte gemeenten, eenige wanorders ontſtonden, gemelde Stadhouder uitgewerkt heeft, dat, in 1602, door vier Predikanten der Synode van *Stad* en *Landen*, verzeld door twe Heeren *Gedeputeerde Staaten* der gemelde Provincie, eene *Kerken Viſitatie* gedaan werde, in alle de gemeenten dezes landſchaps. Dan, in den volgenden jare 1603, werden *drie* Predikanten des Landſchaps *Drenthe*, uit elke Klaſſis één, als *medeleden* der Synode van *Stad* en *Landen* toegelaten: en, toen ſcheen 't, dat deze drie *Klaſſen*, der Synode van *Stad* en *Landen* zouden ingelyft zyn geworden: des te meer, dewyl, in 1604, alleen uit *twe* Klaſſen van *Drenthe*, (de derde uitgezonderd,) *vier* Predikanten in deze *Synode* als Gedeputeerden verſcheenen; van welke vier, één, zelfs als *Præſes*, die Vergadering beſtierde. Ook werden gemelde twe Synoden, in 1603 en 1604, in 't opſchrift der *Synodale Acten* getiteld; de *Synode* van GRONINGEN, OMMELANDEN, en DRENTHE.

Doch, in volgende jaren, als de zaken van den *Godsdienſt* op eenen vaſter voet zyn gebracht geworden, zyn deze drie *Klaſſen*, van de *Synode* der *Stad* en *Landen* afgeſcheiden, en hebben (gelyk noch heden,) een *afzonderlyke* SYNODE uitgemaakt.

Deze *Klaſſen* worden genoemd: 1 van EMMEN: 2 van MEPPEL: en, 3 van ROLDE. De eerſte, vervat in zich XII, de twede, XV-, en de derde, XIII. PREDIKANTEN: dus, in alles ſamen, XL *Predikanten*.

Tot

Tot de *Synodale Vergadering*; die alhier, in elk *derde* jaar, en wel altyd te ASSEN, 't zy in 't einde van *October*, 't zy in 't begin van *November*, invalt; worden, uit elke *Klaſſis*, niet meer dan drie PREDIKANTEN, en geene *Ouderlingen*, gekommitteerd: weshalven dezelve eeniglyk, uit IX. ordinaire *Leden* beſtaat. Hoewel men mede daartoe heeft te rekenen, de drie DEPTUAATEN dezer *Synode*, uit elke *Klaſſis* één; die te gelyk *Viſitatoren* zyn; en, in die hoedanigheid, gezaamlyk, in elk twede jaar, alle de *Kerken* der drie Klaſſen *viſiteeren*; daarvan verſlach doende, aan de eerſt volgende *Synode*.

Gemelde *Deputaaten* worden, by 't eindigen der Synode, aangeſteld, voor den tyd van 3 jaren; van de één *Synode* tot de andere: gelyk zy ook, in de *Synode*, welke dan volgen zal, de *Moderatuure* moeten waarnemen: de één, als PRÆSES: de tweede, als ASSESSOR; en, de derde, als SCRIBA: waarna zy, zo dra deze Vergadering ten einde gelopen is, hunne Kommiſſien nederleggen.

Als KOMMISSARISSEN POLITIEK, verſchynen, in deze *Synode* de Heer LANDDROST in der tyd, als repreſenteerende, Zyne *Doorl. Hoogheid*, den *Heer* PRINS ERFSTADHOUDER, en, alle de vier Heeren GEDEPUTEERDE STAATEN, welke alsdan in den eed zyn: beneven den LANDSCHRYVER, en, den SECRETARIS.

Iets byzonders is, dat deze *Drentheſche Synode* geene *Korreſpondentie*, (*gemeenſchap*,) met de andere *Synoden* der VII. Vereenigde Geweſten, onderhoud, door 't over en weêr zenden, en ontfangen der *Korreſpondenten*; gelyk de andere *Provinciale Synoden* alle, onderling, die gewoon-

te hebben. In buitengewoone gevallen, echter, als, onder anderen, by de *viſie* der *Autographa*, in *'s Hage* en te *Leiden*, in elk derde jaar voorvallende, verſchynt één Predikant, als *Gedeputeerde* wegens de Synode van *Drenthe*, by die zelve *Kommiſſie:* gelyk mede, (ten bewys hunner verknochtheid, zo wel aan ééne en dezelve *Kerkenordening*, als, aan ééne en dezelve *Leere*,) één Lid der Synode van *Drenthe*, beneven de *Gekommitteerden* der andere *Provinciale Synoden*, zitting had, in die byeenkomſten, welke, in 1773, op bevel van Hunne Hoogmogende, van den 11 *January* tot den 2 *July*, in *'s Hage* gehouden zyn, ter reguleering der nieuwe *Pſalm Beryming*.

Voorts, bevinden zich de GEREFORMEERDE GEMEENTEN in *Drenthe*, gemeenlyk zeer talryk: want, de *Dorpen* zyn, de meeſte ter oorzake der onderhoorige *Buurtſchap* of *Gehuchten*, die verre van elkander verſpreid liggen, zeer groot: en, onder derzelver *Inwooneren*, teld men zeer weinige, of genoegzaam geene ROOMSGEZINDEN; waarvan veelal' de oorzaak is, dat zy nergens, in de *Steden*, noch ten platten Lande, eenigen godsdienſt mogen oefenen; moetende naar elders buiten 's Lands, zich ter Miſſe begeven. Om die reden, ontmoet men hier, geene tweveel min, drie ſaamgekombineerde gemeenten, onder het opzicht van éénen Predikant; gelyk, in alle de Vereenigde Provincien. Ook, zyn aldaar geene REMONSTRANTEN: noch MENNONITEN; noch eenige andere geloofsgezindheden, behalven ſommige LUTHERSCHEN, te *Meppel* en te *Koevorden*.

Overgaande, tot de *byzondere Plaatzen*, van DREN-

DRENTHE; zou men vooraf, behooren in aanmerking te nemen, deszelfs *verdeeling*, in VI. DINGSPILLEN, waartoe, alle die plaatzen, onderſcheidenlyk, gereekend worden: dan, hier hebbenwe, van alle de andere af te zonderen:

ASSEN, gelegen genoegzaam in 't midden punt des Landſchaps: en, daardoor, met recht zeer bekwaam erkend, tot de *Hoofdplaats*, waarin de *zetel*, der regeering, al ſedert vroege tyden, was geveſtigt: blyvende ook noch de algemeene *Vergaderplaats*; der Heeren *Staaten*, *Gedeputeerde Staaten*, en der leden van den loflyken *Etſtoel*; gelyk mede. der *Chriſtelyke Synode* dezes Landſchaps.

Eigenlyk, is ASSEN geene Stad, maar een *Vlek*; dat van buiten ten eenenmaal onbemuurd en onbewald is; dan, van binnen, eenigermaate, 't aanzien van een kleine *Stad* heeft; hebbende met ſteenen bevloerde ſtraaten; welk'er huizen aan elkander ſluiten: waaronder, eenige zeer fraai gebouwd zyn.

In vroegere tyden, beſtond deze plaats, als een gehucht, ſlegts uit weinige geringe huisjes: dan, is haare opkomſt verſchuldigt, aan eene *Abdy*- of *Nonnen-Klooſter*, van de order der *Bernardinen:* 't welk aldaar is begonnen geſticht te worden, in den jare 1253. De Biſſchop *Willebrand* had den *Drenthenaren* ten ſtraffe opgelegt, zodanig een *Klooſter* te moeten ſtichten; ten einde de boeten, voor den begaanen moord, aan zynen Voorzaat, *Otto II*; die, in den ſlag by *Koevorden*, den 27 July 1226, gevangen en daarna om 't leven gebracht was: hoedanige gevallen, de gelegenheid ter ſtichting, van wie weet hoe veele *Klooſters*, in die tyden der bygeloviglieid, gegeven hebben. In gevolge 't vergelyk des Biſſchops *Willebrand*, met de Standen van *Drenthe* getroffen, zou dit Klooſter hebben moeten ſtaan, ter zelver plaatze, waar *Biſſchop Otto* verſlagen was; naamlyk, tuſſchen *Koevorden* en *Schoonebeek*, aan een Watertje, de *Aa* genoemd: alwaar, de opbouw ook werkelyk begonnen was; gelyk men, naar 't getuigeniſſe van *Pikard*, in zynen tyd, noch eenige overblyfzelen daarvan ontdekken kon. Dan, dewyl deze plaats, wegens den laagen draſſigen grond, te zeer aan het ongemak van water onderworpen was; kregen de *Nonnen*, die daar alreeds hadden beginnen huis te houden, luſt om naar *Uiſen*, in 't Graaffchap *Bentheim*, over-

100589

overtegaan, dan, dewyl de Landſtanden van *Drenthe* niet begeerden, dat zy buiten 's Lands zich ter woon begeven zouden; gingen zy eerſt te *Duirſe*, eene Buurtſchap, by *Rolde*, en aan de *Rolder beek*, woonen: tot dat eindelyk, eene bekwaame plaats daaroe uitgekozen en vaſtgeſteld werd, te ASSEN; waar, 't ook volbouwd, en door gemelde Nonnen der *Ciſtertie* of *Bernardiner* order, een' langen tyd, is bewoond geweeſt *. Dit Klooſter was groot, en van

* Als men de oude ſchriften die'r tyden naſpoord, bevind men de Schryveren, ten aanzien van den aanleg van dit Klooſter, van elkander verſchillende. De Schryveren der *Biſſchoplyke Geſchiedeniſſe* van *Utrecht*, *W. Heda* en *J. Beka*, vermelden deze zaak derwyze, als wy ze hier ter neêr geſteld hebben. Dan, *J. Lindeborn* (*Hiſt. Daventr. C. V. fol.* 261,) ſpreekt, van een Klooſter der *Benedictiner Order*, 't welk, ter dezer gelegenheid, zou geſticht zyn, tuſſchen *Zwolle* en *Haſſelt*; dat, 't ZWARTE WATER, ook MARIA's BERG, genoemd was. Daaruit, zal men, wanneer men beiden geloven mag, moeten beſluiten, dat die moord, aan *Otto II.* gepleegt, twe onderſcheiden Kloſters, naamlyk, 't *Zwarte Water*, en, dat te *Aſſen*, in de waereld gebracht hebbe. Andere willen, dat het Klooſter *Zwarte Water*, ingevolge dit vergelyk, door *Rudolf*, Kaſtelein van *Koevorden*, en het ander te *Aſſen*, door de *Standen* van *Drenthe* moeſt bekoſtigt worden. Desgelyks, zyn ze niet eensgezind, of dit gemeld vergelyk met de *Drenthenaaren*, wel door den Biſſchop *Willebrand*, en niet liever, door deszelfs opvolger, *Otto III*, zou geſloten zyn; die, door de magt van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* geſterkt, in 1233, de *Drenthenaaren* bedwongen. en *Koevorden* onder zyne gehoorzaamheid gebracht heeft. Zie *Schotanus Frieſche Hiſt. bl.* 126. Noch een ander verſchil, wegens den opbouw van 't laatſtgemeld *Klooſter*, is ontſtaan, uit een *Handſchrift* gevonden in de Abtdy *Aduart*, in welke deszelfs ſtichting, aan *Eppo*, den zesden Abt van *Aduart*, word toegeſchreven. Doch, dit kan men nemen, in dien zin, dat Hy iets tot dien opbouw bekoſtigt hebbe, of, dat Hy, dit Klooſter, met eenige Nonnen zyner eigen order bevolkt hebbe; zonder, dat daardoor het verhaal, aangaande deze ſtichting door de *Drenthenaaren*, kragteloos gemaakt word. Zie daarover breeder, de *Oudheden en Geſtichten van Groningen*, *bladz.* 572-575: en 579-581.

van een deftig aanzien: gebouwd, gedeeltelyk van gebakken- gedeeltelyk van *Benthemer* ſteenen, die, met groote koſten, op wagens over land, derwaard moeſten aangevoerd worden: en, dat alles, voor rekening der *Drenthenaaren*; die, niet alleen de benodigde geldſommen daartoe beſteden moeſten, maar ook daaraan ſchenken, genoegzame landeryen, uit welke'r inkomſten, 25 *Prebenden*, voor zo veele Nonnen, gevonden, en, het geheel *Klooſter* kon onderhouden worden. Dit *Klooſter* is meeſt bekend geweeſt, met den naam van MARIA's KAMP te *Aſſen*; ter onderſcheiding, van een ander van dien zelven naam, by *Ezinge*, in 't *Weſterkwartier* der *Groningen Ommelanden*; waarvan, te vooren is gewag gemaakt. In den oorlog, tuſſchen den Hertog GEORGE van *Saxen*, en den Grave *Edzard* van *Oost Friesland*, was dit *Klooſter*, door dien Hertog, een' tyd lang in bezit genomen; die het met Wallen en Grachten deed omringen, en met krygsvolk bezetten: waardoor 't het aanzien eener *Veſting* kreeg. Dan, eindelyk, in de vroegſte tyden der *Reformatie*, gedurende de binnenlandſche beroerten, is dit voortreflyk gebouw, onder den voet geſmeeten, en genoegzaam ten eenenmaal vernield.

De *goederen* dezer *Abtdy*, die na 't uitſterven der Nonnen, door 's Lands Staaten in verwin genomen zyn, worden thans door een byzonderen *Rentmeeſter* beſtierd.

Dit *Klooſter* heeft middelerwyle, al ſedert den aanvang zyner ſtichting, de gelegenheid gegeven' tot den aanbouw van verſcheiden *Huizen*; die, door den tyd, een *Dorp*- en, daarna, een geheel *Vlek* hebben uitgemaakt. Zeer veel heeft daartoe geholpen, dat, alreeds voorheen, toen dit *Klooſter* noch in zyn bloeiſtand was, de *Landſtanden* of *Staaten* van *Drenthe*, in het zelve, beſtendig hunne Vergaderingen hielden: gelyk 't, na de ondergaane verwoeſting, weder in zo verre uit zyne puinhoopen opgehaald is; dat 't, noch heden, tot 't *gemeen Lands Huis* verſtrekt; waarin alle de *Kollegien*, ten beſtemden tyde, ſamen komen: gelyk ook 's Lands *Archiven* en *Regiſters*, in byzondere vertrekken, aldaar bewaard worden. De *Zaal*, in welke 's Lands Staaten hunne byeenkomſten houden, is in de jaren 1723 en 1724, merkelyk verbeeterd en vergroot. ASSEN thans dus de *Zetel* der *Regeering* zynde; is dit de reden, waarom verſcheiden *Amptenaaren* dezes Landſchaps, als, de Ontfanger Generaal, der Staaten-Sekretaris, de Klerken enz., 's Lands huizen aldaar bewoonen: waardoor, aan die plaats, geen klein aanzien

zien en bloei word bygezet. Die *nieuwe Vaart*, welke men, voor eenige jaren, begonnen heeft, van *Meppel*, te midden door *Drenthe*, naar 't *Hoorndiep* te graven, is reeds tot aan *Assen* voortgezet: waardoor, die plaats een bekwaame gemeenschap, niet alleen met *Meppel*, maar ook met *Groningen*, verkrygen zal, tot groot gerief voor de Ingezetenen. De *Gereformeerde Gemeente* word, door maar éénen *Predikant* bediend: en, onder de voorige *Predikanten* dezer plaats, is *Jak. Niloë*, door zyne uitgegeeven geleerde Schriften, zeer bekend; die onder de eersten was; welke, al sedert den aanvang dezer eeuwe, aan de beschaving en verbeetering onzer Nederlandsche taal, zo in styl als spelding, met vrucht gearbeid hebben.

De *Borgerlyke Regeering* bestaat, te *Assen*; (gelyk in de overige Landschaps Dorpen;) uit eenen *Schults* (*Schout*) en vier *Volmachten:* welke jaarlyks veranderd worden, en, de meest gegoedde en aanzienlykste lieden daartoe verkoren; hoewel men, by gebrek van meer aanzienlyke, wel één- en andermaal, een boode van een der Kollegien daartoe benoemd.

Geheel DRENTHE word, (gelyk reeds met een woord is aangemerkt,) in zich zelven *verdeeld*, in VI. DINGSPILLEN *; welke naast overeenstem-

* Die benaming van DINGSPILLEN is buiten tegenspraak ontleend, van 't woord *dingen;* dat, in de oude Nederlandsche taal, de beteekenisse van *Plyten* heeft. Van daar, word een *Pleitdooi*, noch heden, onder ons, een *Rechtsgeding*, geheeten, een *Pleitzaal*, een *Dingzaal*: en één, die zich genootzaakt ziet, een Pleitdooi te ondergaan, word wel eens genoemd, een *Dingplichtigen*. 'Er zyn 'er die meenen, den derden dag der weeke, den *Dingsdag* benoemd te zyn: om geene andere reden, dan, dewyl, ten dezen dage, het *Pleit Gerichte* plagt gehouden te worden. Mitsdien, zal een *Dingspil* hier willen zeggen, een *Pleit* of *Gerechtsplaats:* en, niet onwelvoegzaam word deze benaming, op die byzondere Districten in 't Landschap *Drenthe*, toegepast: dewyl, zy alle eene byzondere *Regtbank* hebben; voor welke, de *Civiele* zaken, door Schout en Schepenen, in de eerste instantie bevonnist worden.

ſtemmen, met de *Grietenien* in *Friesland*: beſtaande, in zekere *Diſtricten*, met hunne onderhoorige *Dorpen*; uit welke, door derzelver *ſtemgerechtigde* Ingezetenen, jaarlyks de *Gedeputeerden* ten *Landdage*, met meerderheid van ſtemmen (meer of minder, naar gelang der hoegrootheid van elk *Dingſpil*,) verkoren worden: in alles ſamen, ten getale van XXXVI.

Deze *Dingſpillen* zyn, (immers de meeſte-) weder *geſmaldeeld*, in 2-, 3- of 4 byzondere SCHULT- of SCHOUTAMPTEN; die elk hunne eigen *Schouten*, als *Hoofden*, of Voorzitters der byzondere Gerechtbanken, hebben: onder welke, in de meeſte *Dingſpillen* één is, die de *Bander-Schout* *, genoemd word.

I. Het *eerſte* dezer *Dingſpillen* is, ZUIDEVELD: 't welk dien naam niet ten onrecht draagt; dewyl 't aan de *zuidelyke* grenzen dezes landſchaps ligt; zynde dus overgeſteld, tegen het *Dingſpil*, NOORDEVELD, aan de noordelyke grenzen. Het ſtoot, aan *Overyſſel*, 't Graafſchap *Bentheim*, en het Biſſchoplyk *Munſters* gebied: gelyk ook, aan de Heerlykheid *Koevorden*.

Dit *Dingſpil* is in vier *Schoutampten* verdeeld: naamlyk,

Het *Schoutampt* van SLEEN en ZWEEL, is 't eerſt in rang. SLEEN is een groot Dorp, 2 uuren gaans, noordwaard van *Koevorden* gelegen; naby de Turf Veenen. Deszelfs Schout is de *Bander Schout* van geheel *Zuideveld*. In dit Dorp,

* De BANDER SCHOUTEN; by de Drenthenaaren *Banber-Schulten* genoemd; voeren thans eeniglyk, dien titel; zonder eenig gezach of voorrechten, boven de andere Schouten, te bezitten: welke, men wil, dat zy, echter onder de voorige Lands Heeren gehad zouden hebben.

Dorp, houd de *Klaſſis* van *Emmen*, twemaal s'jaars, haare gewoonlyke byeenkomſten.

ZWEEL, eertyds *Zwelle*, een ander Dorp, een uur gaans, noordweſtelyk van *Sleen*, word tot het zelfde *Schoutampt* mede gerekend.

Onder de *Kluften* of *Buurtſchappen*, aan dit Dorp onderhoorig, is een', 't welk WESUP genoemd word; liggende niet meer dan een klein half uur noordweſtwaard van daar. In de oude Schriften, word het zelve gedacht, en beſchreven, als een *Dorp* in *Drenthe*, dat door de wandeling WEZEPE hiet. Doch met dien naam, zou 't niet te onderſcheiden zyn, van 't Dorp WEZEPE, in 't *Overyſſels* kwartier; *Salland*. Ook is 't thans geen *Kerkdorp:* maar een enkele *Buurtſchap*, die in 't Kerkelyke tot *Zweel* behoord.

Tot het twede *Schoutampt*, behoren de Dorpen: ODOREN: EMMEN en ROSWINKEL.

ODOREN of ODOORN is 't uiterſt Dorp, in 't noorder deel van dit Dingſpil *Zuidweld*; gelegen, aan den gemeenen landweg, tuſſchen *Koevorden* en *Groningen*.

Daar onder behoord, de Buurtſchap VALTE: naar welke, de naby gelegen VALTER SCHANS benoemd werd; die men, in vroegeren tyd, aldaar gebouwd had, ter verzekering en bewaring van een weg, de *Valter Dyk* geheeten, die van 't *Klooſter ter Apel* door de moeraſſen daar op aan loopt, en, over welke, in tyden van oorlog, de vyand een inval in *Drenthe* zou konnen doen.

EMMEN, zuidwaard van *Odoren*, was voorheen de gewoonlyke Vergaderplaats dezer Klaſſis; daarom, noch heden, de *Klaſſis* van *Emmen*, toegenoemd: welke, ſedert eenige jaren naar *Sleen* verplaatſt is. Ingevolge zekeren parkementen *Brief* der Kerke van *Utrecht*, zou dit Dorp, in den jare 1228, door de *Twentbenaaren* uitgeplonderd en verbrand geweeſt zyn.

Naar dit Dorp, word een kleine daarbygelegen Meir, de EMMER MEIR geheeten; uit welke een beek ontſtaat, vloejende naar *Koevorden:* Ook ziet men daarby, het *Emmer-Boſch*. En, van daar loopt ook een weg, door 't *Bourtanger Moeras*, de *Emmerdyk* genoemd; langs welken men tot in het Munſters gebied kan doorgaan.

ROSWINKEL of *Rooswinkel*, het derde Dorp van dit zelve *Schoutampt*, word door een gedeelte van 't *Bourtanger Moeras*, van de twe andere hiervoor genoemde afgeſcheiden; liggende, naby de grenzen van *Wedde* en *Weſtwoldingerland*.

In

In 1593, den 15 *Augusti*. heeft Grave *Willem* van *Nassau Dillenburg* onderstaan, deze moeras, tusschen gemelde Dorpen, ter breedte van 2 groote uuren gaans, met een klein heir van Ruiters en Voetknechten, by zich hebbende 400 Wagens, overtetrekken: waarvan, de Schryveren die's tyds gewagen, als eene zaak, die, naar 't bericht der Inwooneren van *Emmen*, volstrekt onmogelyk scheen: en, by menschen geheugen nimmer geschied was; dan voor omtrent 20 jaren vroeger, door een troep Ruiters: hoewel, toen in een tyd, wanneer de wateren der moeras, door een strengen vorst, waren verstyft geworden. Gemelde Grave, na vooraf deze moeras, door eenige manschap, te hebben doen onderzoeken, gebruikte echter de voorzichtigheid, van een menigte rysbossen mede te voeren; waarvan, elk Ruiter één voor zich op zyn paard nam; behalven andere, die op wagens geladen werden, ten einde sommige anderzinds ondoorwaadbaare plaatzen daar mede te vullen: door welke voorzorg, Hy, in eenen dag, tot elks verwondering, dien overtogt zonder ongelukken volbracht, komende met al zyn volk te *Roswinkel*. Zie *Everh. van Reyd, Nederl. Geschied. bladz.* 320. 321.

Aan de westelyke grenzen van *Zuideveld*, is het *Schoutampt* van Dalen en Ooster-Hesselen.

Dalen ligt, niet meer dan een klein half uur gaans, ten noorden van *Koevorden*; onder welks *Kastelenie* het voorheen altyd plagt gerekend te worden.

Ooster-Hesselen of *Ooster Hesselte*, ligt verder, een en een half uur gaans van daar, ten noordwesten; aan den rand der *Echter-Veenen*. Dit Dorp word dus toegenoemd, ter onderscheiding van de Buurtschap, *Hesselte; westwaard* van daar, in het *Dieverder Dingspil*, en naby *Meppel* gelegen.

Naby dit Dorp, ziet men het *Huis ter* Klenke: een *Havezate* behoorende, aan het Adelyk geslachte van *Dongen*; welks Bezitter uit kracht dezer *Riddermatige Hofstee*, het recht van *Kollatie*, in de beroeping van den Predikant van dit Dorp, heeft.

Het *Schoutampt* van *Koevorden* en Schoonebeek, behelst in zich, behalven deze Stad, ook het Dorp dezes naams, 2 uuren gaans, oost ten noorden van *Koevorden*, aan eene *beek*, die van daar langs gemelde Stad in de *Vecht* uitwaterd. Van deze *beek*, die de *Aa* genoemd word, heeft dit Dorp zyn naam ontleend. En, deze *beek* is des te meer aanmerkenswaardig: dewyl langs deszelfs oever was begon-

nen gesticht te worden, dat *Nonnen Klooster*; ter plaatze, waar de Bisschop *Otto II*, in 1226, door de *Drenthenaaren*, zyne eigen onderdaanen, na een verlooren gevecht, om 't leven gebracht was: welk Klooster men, daarna, ter oorzake van deszelfs moerassigen grond, naar *Assen* verplaatzen moest.

Dewyl *Koevorden*, als eene *grens-Vesting* van den Staat, onder het gebied van Hunne Hoogmogende, de *Algemeene Staaten*, behoord; zullen we de beschryving dezer Stad, na die van *Drenthe*, gevoeglyker doen volgen.

Ook is, voorheen, aan dit *Dingspil* van *Emmen* onderhoorig geweest, 't *Klooster ter* APEL, beneven 't daarby gelegen Dorp van dienzelven naam, oostwaard van daar, in *Wedde* en *Westwoldingerland* gelegen: maar, dit is, in den jare 1632, met bewilliging der Staaten van *Stad* en *Landen*, tegen acht erven, in dit Schoutampt gelegen, en aan die Provincie toebehoorende, verwisseld: waar door 't *Klooster ter Apel* nu, van 't Landschap *Drenthe*, is afgescheiden.

II. Het *twede*- word het BEILER-DINGSPIL genoemd: gelegen te midden van het land, en omringt, door de vyf andere *Dingspillen*: schietende zuidwaard aan de *Echtensche Veenen*. Deze Landstreek is de hoogste van geheel *Drenthe*: gelyk, ten bewys daarvan, genoegzaam alle de *beeken*, die 't zelve bewateren, binnen de grenzen van dit *Dingspil*, haaren oorsprong hebben. De grond brengt niets zo overvloedig voort, als houtgewas. Het is in drie *Schoutampten* gesmaldeeld.

Het *eerste* is, 't Schoutampt van *Beilen*, waarin men ziet:

Het Dorp BEILEN: het welk, als het grootste en volkrykste, zyn naam, aan 't geheel *Dingspil*, mededeeld. Het ligt aan de noordzyde der beek, die de *Havelter Aa* genoemd word; niet verre van derzelver oorsprong. Twemaal, is dit Dorp genoegzaam geheel afgebrand geweest: dan, t'elkens, voortreflyker dan te vooren, weder opgebouwd. Het begrypt in zich, vyftien onderscheiden *Kluften* of *Gebuchten*, die samen omtrent 1600 Inwooneren konnen uitleveren. Ook, is de *Gereformeerde Gemeente* dezer

plaats

plaats daardoor zeer talryk: uitmakende, tuſſchen 400 en 500 Ledematen. Voorheen, zal de *Kerk* van dit Dorp, aan de Abdy *Dikninge*, nby *Meppel* gelegen, hebben toebehoord: vermits, de Heeren *Landdroſt* en *Gedeputeerde Staaten*, wegens dit *Konvent*, aldaar 't recht van *Kollatie* oefenen. In dit Dorp, is de gewoonlyke *Pleiſterplaats* der Poſtwagens; die tuſſchen *Groningen* en de *Lemmer*, dagelyks heen- en weêr reiden. In dit Dorp, kan men, by helder weêr, den *S. Maartens Toren* van *Groningen*, hoewel ruim 7 uuren gaans van daar, onderſcheidenlyk zien. Het geſlachte van *Beilanus* in *Friesland* wel bekend, heeft van dit Dorp zyn' naam en oorſprong ontfangen.

Westerborg (*Weſterbork*), de Hoofdplaats van het twede *Schoutampt* van dit *Dingſpil*, ligt anderhalf uur gaans ooſtlyk van *Beilen*; ter plaatze, daar de *Havelter Aa* ontſpringt. Dit Dorp word vermoedelyk dus toegenoemd, ter onderſcheiding van het Dorp Borger, in het *Dingſpil* Oosterмoer; ten aanzien van welk, 't zelve ten weſten ligt. Het behelſt ook veele onderhoorige *Gebuchten*.

Aan dit *Beilar Dingſpil*, is ook gehecht, het *Schoutampt* van Zuidwolde, en Hoogeveen: twe Dorpen, die beiden in de *Echter-Veenen* liggen; uit welke, de Inwooneren voornaamlyk hun onderhoud hebben *.

Zuidwolde † ligt, in 't zuider deel van dit *Dingſpil*, naby de grenzen van *Overyſſel*. Het is een groot Dorp, 't welk meer, dan 130 Huisgezinnen, in zich bevat.

Hoogeveen, ook Echtens-Hoogeveen toegenoemd, ligt noordwaard van *Zuidwolde*: en, behoord, als eene Heerlykheid, aan 't *Huis* of *Slot* Echten; welks bezitter is, de Heer-

* In de *Kaart* van *Drenthe*, in 1640, door *Korn. Pynacker* uitgegeeven; die (myns weetens,) de eenige is, welke men, van dit Landſchap in 't byzonder heeft; word 't Dorp Zuidwolde, op den bodem van 't *Dieverder Dingſpil* geplaatſt: en alhoewel Hoogeveen die's tyds noch niet in wezen was, als een *Kerkdorp*, word echter deszelfs grond, tot dit zelve *Dieverder Dingſpil* mede gerekend. Vermoedelyk, kan deze verdeeling der *Dingſpillen*, in den tyd, toen deze *Kaart* ontworpen is, echt geweeſt zyn: dan, nu, ten minſten, zyn deze *beiden Dorpen* het *Beiler Dingſpil* aangeſchreven.

† Dit Zuidwolde mag men niet verwarren, met een Dorp van dien zelven naam, in Groningerland.

Heer *Roelof*, Baron van *Echten* tot *Echten*. De *Veenen*, met welke deze plaats allerwege omringt is, hebben niet alleen hunnen naam daaraan bygezet; maar ook, die grootheid en volkrykheid, waarin 't zich thans vertoond: zynde, ſedert eenige jaren, zo merkelyk toegenomen, dat men heden byna 800 huizen onder deszelfs grondgebied tellen kan. En, vermits genoegzaam alle de Ingezetenen (byaldien men ſommige weinige *Lutherſche*n, en ook ſommige *Joodſche* Huisgezinnen uitzonderd,) den *Hervormden* godsdienſt toegedaan zyn; word deze gemeente, daardoor één der talrykſte bevonden, die men ergens in 't Landſchap *Drenthe* aantreft. Daarom, heeft men, in de jaren 1766 en 1767, de *Kerk* dezer plaats; die ter oorzake der talrykheid der gemeente, te klein geworden was; merkelyk doen vergrooten. De *Veenen*, aan dit Dorp behoorende, worden bezeten, door verſcheiden *Participanten*; onder welke, ſommigen *Directeuren* en *Hoofdparticipanten* zyn: van welke, de *Heer* van *Echten* de eerſte en voornaamſte is.

III. Hieraan paald, ten weſten, het derde - 't welk het DIEVERDER DINGSPIL genoemd word; en het zuidweſtelyk deel van *Drenthe* beſlaat; beſtaande byna niet anders, dan uit Veengronden. Dit is het grootſte der zes *Dingſpillen:* en, vervat de meeſte *Dorpen* en *Havezaten.* Daartoe, behooren vyf byzondere *Schoutampten.*

Dieveren en Wapsterveen; (welk laatſte Dorp, van Wanneperveen, in 't *Overyſſelſch* kwartier van *Vollenhove*, moet onderſcheiden worden;) zyn twe aanzienlyke Dorpen, byna in 't midden van 't *Dingſpil*, ſamen één *Schoutampt* uitmakende. Deszelfs Schout is de *Bander - Schout* van 't geheel *Dingſpil:* 't welk, van 't eerſtgenoemde- zyn naam ontfangt.

Noordwaard van *Dieveren*, ligt het Slot Smilde, of Hoog-Smilde: eene Vrye Heerlykheid, die, reeds van vroegere tyden, aan de *Kerk* van *Dieveren* behoord heeft. Naar 't zelve, worden de naby gelegen *Veenen*, de *Smilder Veenen* toegenoemd.

Tuſſchen *Dieveren* en *Wapſterveen*, een weinig ooſtwaard, ligt de Buurt Witholte.

Ha-

HAVELTE en VLEDDER zyn desgelyks twe Dorpen, die ſamen tot één *Schoutampt* behooren. Te HAVELTE, plagten de *Biſſchoppen* van *Utrecht*, als Heeren van *Drenthe*, de hulde te ontfangen. De *Havelter Aa*, eene beek; die niet verre van daar verby ſtroomd, naar *Meppel*; heeft van dit Dorp haaren *naam* bekomen.

De Buurtſchap UFFELT, tuſſchen *Havelte* en *Wapſterveen*, behoord Kerkelyk, tot de gemeente van *Havelte*, 't welk oorzaak is, waarom, de ſtemgerechtigde Ingezetenen dezer Buurtſchap gemeenzaamlyk met die van *Havelte*, het recht tot de Predikants beroeping hebben.

Ook ligt daarby de Buurt HESSELTE; die, in de Bulle van Paus *Pius IV*, WESTER HESSELEN genoemd word: tot onderſcheiding van *Ooſter Heſſelen*, in 't Dingſpil *Zuideveld*.

Zuidwaard en nader by de grenzen van *Overyſſel*, ligt 't *Schoutampt* van MEPPEL: waartoe de Dorpen NYVEEN en KOLDEVEEN mede gerekend worden.

MEPPEL of *Meppelt*, is geen Dorp, maar een *Vlek*, of liever een oopen *Steedje*: gelegen, by de-ſamenvloejing van verſcheiden *beeken*, die uit de Veenen ontſpringende, van daar, langs *Zwarte Sluis*, door 't *Zwarte Water* in de *Zuider Zee* uitloopen. Daar door, is *Meppel*, een plaats van veel doortogt; inzonderheid der ſchepen, die den *Drentheſchen* Turf hier door zeewaard afvoeren. Aan deze bekwaame gelegenheid, tot de Scheepvaart en Koophandel, is die plaats haaren bloeiſtand verſchuldigt. Ook is zy, naar gelang haarer grootte, zeer volkryk: En, de Inwooneren, by na alle van den *Hervormden* godsdienſt zynde; is daardoor, de gemeente de grootſte, in 't geheel Landſchap *Drenthe*; beſtaande, uit tuſſchen de 1500 en 1600 Ledemaaten. Zy ſtaat, onder de beſtiering van twe Predikanten. Eéne der drie Klaſſen van *Drenthe*, de twede in rang, word, naar deze plaats, de *Klaſſis* van *Meppel* benoemd: dewyl, zy aldaar beſtendig haare Vergaderingen plagt te houden; welke, nu, van plaats tot plaats, onder alle de Dorpen dezer Klaſſis, t'elkens verwiſſeld word. De *Lutherſchen*, hebben onlangs ook een *Huis*, ter oefening van den godsdienſt vervaardigt: dan, dus lang geen eigen Predikant hebbende, worden zy, door den Predikant van *Zwolle*, die ſomwylen derwaard overkomt, bediend. Sommige weinige daar woonende *Joden*, hebben aldaar, een klein Huis, tot een ſoort van *Synagoge* in gebruik. Sedert eenige jaren, is te *Meppel*, een *Latynſche School* opgerecht; die, door een *Rector* en *Conrector* word waargenomen. De *Nieuwe Grift*, die, ſedert 1769, aan-

aangelegt word, naar *Assen*, en verder, naar *Groningen*, neemt haar begin, by *Meppel*: waardoor, wanneer dezelve tot haare volkomenheid zal gebracht zyn, de welvaart der Ingezetenen niet weinig zal bevorderd worden. In de onlusten, met de *Bisschoppen* van *Utrecht*, als mede in den *Spaansche* oorlog, heeft deze plaats dikwerf aanstoot moeten lyden.

NIEUWVEEN *, (*Nyveen* of *Nyeveen*,) een Dorp anderhalf uur gaans ten noorden van MEPPEL, was, in de Roomsche tyden Kerkelyk vereenigt, met *Havelte*: dan, reeds in 1477, daarvan afgescheiden, en, van een byzonder Pastoor voorzien. Van daar, is langen tyd in gebruik gebleven, dat de Inwooneren van *Nyveen*, een derde deel hebben moeten dragen, in de onkosten, tot onderhoud der Kerk en Toren van *Havelte*: 't welk zy, in 1617, door zekere vaste pacht aan de Kerkvoogden van *Havelte* opte brengen, hebben afgekocht.

KOLDEVEEN of *Kolderveen*, ligt een groot uur gaans ten noordwesten van *Meppel*; en, omtrent eeven zo verre zuidwestwaard van *Nyeveen*: dus die drie plaatzen in een' driesprong tot elkander liggen.

Tot de gemeente van *Kolderveen*, zyn Kerkelyk gekombineerd, de Gereformeerde Ledemaaten van DINXTERVEEN: eene Buurtschap op den *Overyssel'schen* bodem, in 't kwartier van *Vollenhove*.

Oostwaard van de *Havelter Aa*, is een byzonder Schoutampt, waaraan ECHTEN; KOEKANGE en de WYK, benevens eenige andere Buurtschappen, onderhoorig zyn.

ECHTEN † is eigenlyk, geen *Kerkdorp*, maar eene *Buurtschap*, met een daar by staande *Slot*; dat wel oud, maar niet te min zeer cierlyk en deftig is; zynde van tyd tot tyd verbeterd.

Dit SLOT of *Huis* te *Echten* is één der *Havezaten* of Riddermatige Hofsteden dezes landschaps: in 't Stamhuis van 't oud

* 'Er ligt ook een Dorp NIEUWVEEN, in *Holland*: 't welk men van dit, in *Drenthe*, te onderscheiden heeft: gelyk ook in *Drenthe* zelve, in 't *Dingspil* OOSTERMOER, een Dorp, GASSELTER, NIEUWVEEN, gevonden word: 't welk desgelyks, van dit *Nieuwveen*, moet onderscheiden worden.

† Dit ECHTEN niet te verwarren, met 't *Dorp* ECHTEN in *Friesland*, in de Grietenie *Lemsterland*.

oud Adelyk geſlachte van *Echten*. De groote *Veenen*, die byna den geheelen zuidelyken grond van *Drenthe* beſlaan, hebben daarvan den naam van *Echter-Veenen* ontfangen: welke bearbeid worden, door de Inwooneren niet alleen der Buurtſchap *Echten*, maar ook van *Echters-Hoogeveen*; 't welk in 't *Beiler Dingſpil* voorgekomen is. De Heer van *Echten*, is te gelyk Heer van *Echtens-Hoogeveen*: en de eerſte onder de Hoofdparticipanten in de Veenen; die in deze hoedanigheid, de uitſpraak doed, over de verſchillen, welke in dezelve ryzen mogten: en, geniet de tienden van al 't koorn en 't vee.

Koekangen, een Dorp, een groot uur gaans zuidweſtwaard van *Echten*, en nader by *Meppel*, is mede door Veenen omringt. Het is dengelyks aan 't Huis te *Echten* onderworpen; welk's Bezitter in der tyd, aldaar het recht van aanſtelling des Predikants heeft.

Wyk, gemeenlyk de *Wyk* genoemd, behoord omſchreven te worden, *Wyk* in *Drenthe*; ten einde het te onderſcheiden, van veele andere plaatzen in de *Nederlanden*, die met dienzelven *naam* beſtempeld worden. Het ligt, op de uiterſte grenzen van *Drenthe*, tegen over *Thorſt*, in *Overyſſel*; waarvan 't door 't riviertje de *Reſt* of *Reeſt*, word afgeſcheiden. Met dit Yhorst, is de gemeente van Wyk Kerkelyk vereenigt: dus, die beiden plaatzen éénen *Predikant* met elkander gemeen hebben; die te *Thorſt* woond; daar de Kerk ſtaat. Om die reden, zyn de Leden des Kerkeraads aldaar ſaamgeſteld, voor de ééne helft, uit *Thorſt*, en, voor de andere, uit *Wyk*: gelyk de *Eigen Erfden* die't beiden plaatzen, gezaamlyk, hunne ſtemmen inbrengen, ter gelegenheid van eene Predikants beroepinge *. De *Wyk* is, met

* Eene ſoortgelyke *Kombinatie* van twe *Gemeenten*, op een verſchillend grondgebied gelegen, hebben we hiervoor mede ontmoet, in Kolderveen en Dinkterveen. En, over deze zaak, behoeft men zich, ten aanzien van de Wyk in Yhorst, des te min te verwonderen, wen men gadeſlaat, dat Yhorst, beneven drie andere nabygelegen Dorpen van *Overyſſel*, naamlyk, Staphorst, Rouveen en Overeest, oudtyds tot 't Landſchap *Drenthe* gerekend zyn geworden: 't welk blykt, uit de meermaals aangehaalde *Bulle* van *Paus Pius IV.* van 1561, ter gelegenheid der nieuwlings ingeſtelde *Bisdommen* in de Nederlanden; waarin, deze vier, en

met alle zyne onderhoorige *Buurtſchappen* van grooten omtrek: en, zeer vermaard, door zyne *Jaarmarkten*. Het ſtrekt tot eene Pleiſterplaats der Poſtwagens, die, in den zomertyd, tuſſchen *Groningen* en *Zwolle* heen- en weêr reiden.

Zeer naby *Wyk*, nauwlyks een vierde deel uur gaans ten weſten, lag wel'eer, de vermaarde *Abtdy* DIKNINGEN, of eigenlyk, *Dykeninge*: welk'er Abt, met zyne onderhoorige *Monneken* van de *Ciſtertiër*-, anders gezegt, de *Bernardiner* order was.

De *Goederen* dezer *Abtdy* zyn, ten tyde der *Reformatie*, door 's Lands Staaten aangeſlagen: en, ſtaan onder de beſtiering van een byzonderen *Rentmeeſter*; die derzelver inkomſten tot nuttiger gebruiken beſteed, dan, zy voor de Reformatie waren ingericht.

Noch ziet men, in de nahuurſchap van de *Wyk*, twe *Havezaten*, die 't recht van verſchryving geven in de Drentheſche Ridderſchap: naamlyk, ten weſten, op den weg naar *Meppel*, HAVIXHORST: en, ten noordooſten DUNNINGEN; welke laatſte bezeten word, door den Heer *Derk Gerrit*, Baron van *Dongen* tot *Dunningen*, *Gedeputeerde Staat*, en Lid van den *Etſtoel*.

Tot dit zelve *Schoutampt*, word mede gerekend: PESSE, anderhalf uur gaans, ten noorden van *Echten*: eene *Buurtſchap*, met eene daarby gelegen *Havezate* van dien zelven naam.

Desgelyks ANSE, weſtwaard, van daar, naby 't Dorp RUINEN: ook eene *Buurtſchap*, met eene *Havezate*; behoorende, aan den Heer *Zeino Koenraad*, Baron van *Schwartz*, Gedeputeerde Staat, en Lid van den *Etſtoel*.

Zuid-

YHORST byzonder, met den naam van *Uwerſt*, onder de Dorpen van *Drenthe*, die den Biſſchoplyken Stoel van *Groningen* onderworpen waren, worden opgeteld. Vermits ook, trouwens, de Landſchappen OVERYSSEL en DRENTHE beiden eertyds bezeten werden, door de *Biſſchoppen* van *Utrecht*, en daarna door de Koningen van *Spanje*; ſcheen 't meer onverſchillig, of men die plaatzen, tot 't één of ander Landſchap rekende; dan wel, daarna, ſedert de *Unie*; toen die beiden Landſchappen aan onderſcheiden Staaten, gebracht werden: weshalven, na dien tyd, de rivier de *Reit*, ten grensſcheiding geſteld is.

Zuidweſtwaard van *Anſe*, naby de *Havelter Aa*, ligt de *Havezate* RHEBRUGGE of *Roobrugge:* wegens welke het Adelyk geſlachte *van den Kloofter* tot de Ridderſchap van *Drenthe* verſchreven is geworden.

Het laatſte *Schoutampt*, in 't *Dieverder-Dingſpil* aan te merken, is dat van DWINGLO: vervattende in zich, niet meer dan dit één Dorp, DWINGLO, aan den ſlinker oever der *Havelter Aa;* beneven verſcheiden onderhoorige *Buurtſchappen.*

Zuidwaard van dit Dorp liggen, naby elkander, drie *Havezaten:*

ENTINGE, allernaaſt by 't Dorp.

BATINGE: behoorende, aan den Heer, *Evert Karel Chriſtiaan Willem*, Baron van *Hekeren* tot den *Nettelhorſt*, beſchreven, wegens *Nettelhorſt*, in de Ridderſchap des Graafſchaps *Zutphen:* welke Heer, wegens *Batinge*, het recht van *Kollatie* heeft, in de beroepinge des Predikants van *Dwinglo.*

En, eindelyk, OLDEGAARDE of *Aldegaarde;* eene *Havezate* van den Heer *J. Baron van Dongen*, beſchreven in de *Ridderſchap* en *Rentmeeſter* der *Domeinen* des Landſchaps *Drenthe.*

Behalven de gemelde plaatzen, vind men, binnen de grenzen van 't *Dieverder Dingſpil*, ook de HEERLYKHEID RUINEN, of *Ruuner*, beneven RUINERWOUD; welke echter geen gemeenſchap heeft, met deze Schoutampten. Om die reden, word zy, in de *Kaart* van *Overyſſel*, door *N. Ten Have* ontworpen, met haare eigen grenzen, van 't overige *Dieverder Dingſpil*, afgezonderd.

Zy is eene *Hooge* en *Vrye* Heerlykheid op zich zelve: hebbende dus mede, 't *Hals-recht;* 't welk, door *Droſt* en *Schepenen* dezer Heerlykheid, geöefend word: hoewel, in gevalle van doodvonniſſen, den veroordeelden vry ſtaat, te mogen appelleeren, tot den *Etſtoel*, of 't Landgerecht van *Drenthe.* Eenigen tyd voorheen, was deze *Heerlykheid* bezeten, door een A-

delyk geſlachte, genoemd van *Munſter*: en kwam daarna, door den weg, 't zy van erfenisſe, of anderzinds, aan 't Graaflyk geſlachte van *Hondsbroek* *. Doch, zodanige *Vrye Heerlykheid*, haare eigen Halsrecht hebbende, gaf, aan dit Landſchap, eenige ongelegenheid: te meer, dewyl de *Krimineele Juſtitie*, binnen dezelve te ſlap ſchynt behandeld geweeſt te zyn. Immers, onthielden zich, in dezelve, verſcheiden *Bandieten* en andere Deugnieten, die uit 't Landſchap *Drenthe* verdreven waren: en, deze genoten daar, niet zelden eene veilige ſchuilplaats. Om die reden, hadden de Staaten van *Drenthe* reeds voorlang gewenſcht, dat deze *Heerlykheid* onder hun *eigen Rechtsgebied* geraken mogte. En, dit is dadelyk ter uitvoering gebracht, in 1765; wanneer dezelve, van den Graaflyken Huize van *Honsbroek*, voor de ſomme van 100000 gulden gekocht is, door ſommige byzondere perſoonen; die dezelve niet zo dra zich hadden toegeëigend, of deeden van 't recht der *Hooge Vrye Heerlykheid* afſtand, aan de Staaten, voor 30000 gulden; met behoud der *Veenlanden*, waaruit zy nu groot voordeel trekken. Het *Halsrecht* binnen deze Heerlykheid, 't welk de *Staaten* zich aangetrokken hebben, blyft echter onderſcheiden, van dat der andere plaatzen des Landſchaps *Drenthe*; voor

* Dit *geſlacht* heeft zyn' naam ontleend, van het *Slot* HONDSBROEK, 't welk den titel van een *Marquiſaat* of *Markgraaffchap* heeft, met een daarby gelegen aanzienlyk *Dorp* van dien zelven naam. Dit *Slot*, waarop de Graaflyke Familie doorgaans 's Zomers haar verblyf houd; ligt, in 't *Oſtenryks* aandeel der Landen van *Overmaas*, in het *Valkenburgs*, 4 uuren gaans, ten noordooſten van *Maaſtricht*: en is een groot en deftig gebouw.

voor zo verre 't aan een byzonder Gerecht, van *Droſt* en *Schepenen* dezer Heerlykheid, is aanbevolen. Daarin, liggen twe Dorpen:

RUINEN of *Ruunen*: de *Hoofdplaats* dezer Heerlykheid: een groot en aanzienlyk Dorp, 4 uuren gaans, ten noordooſten van *Meppel*, gelegen, aan eene beek, die de *Wold-Aa* genoemd word, en, naby *Meppel*, in de *Havelter Aa* valt. De *Gereformeerde* gemeente van dit Dorp is zeer talryk: vervattende in zich, omtrent 450 Ledemaaten; onder welke 't Hoog Adelyk geſlachte van *Echten*; (welks *Stamhuis* niet meer dan een klein uur gaans van daar ligt;) mede behoord. De Heeren *Droſt* en *Gedeputeerde Staaten* hebben nu 't recht van *Collatie* tot de Predikants beroepinge. Dit recht is, ten allen tyde, aan deze Heerlykheid verknocht geweeſt: en, zou daarom ook door de Graven van *Hondsbroek* geoefend zyn geweeſt; ten ware zy niet belydeniſſe deeden van den *Roomſchen* godsdienſt: dan, in *Drenthe* eene wet ſtand grypende, in gevolge van welke, geene anderen eenig deel mogen hebben, aan de beroepingen, dan die den *Hervormden* godsdienſt toegedaan zyn; werden de beroepingen, toen reeds, volbracht door de Heeren Droſt en Gedeputeerde Staaten.

In dit Dorp, als genoegzaam in 't midden gelegen, plagt de *Klaſſis* van *Meppel*, voorheen, een tyd lang, haare gewoonlyke byeenkomſten te houden; welke thans, door alle de plaatzen dezer Klaſſis, in 't rond gaan.

Eertyds, ſtond by dit Dorp een *Nonnen Kloofter* van de *Ciſtertiër Order*: 't welk, in volgenden tyd, van daar, naar elders is verplaatſt geworden.

Ook, liggen noch, in deszelfs nabuurſchap, de *Huizen*: OLDENHAVE: NYENHAVE: en GOESSINGE. Het eerſte is noch heden, op de lyſte der *Havezaten* dezes landſchaps.

RUINERWOUD of *Ruinerwold* is een byzonder *Dorp*, tuſſchen *Ruinen* en *Meppel*; van de laatſtgenoemde, omtrent anderhalf uur gaans afgelegen: behoorende mede tot de Heerlykheid *Ruinen*. De eigenlyke naam van dit Dorp is BLYDEN-STEDE: en, in de meermaals aangetrokken Bulle van Paus *Pius IV*, van 1561, *Blyenſtein* genoemd. Kortheids halve, word 't gemeenlyk, *Blineſten*, en *Blieſten* uitgedrukt. Het naby gelegen *Woud* of *Boſch*, dat, op het grondgebied dezer Heerlykheid, zich verre in de lengte uitſtrekt, en,

en, tot aan dit Dorp reikt, heeft dien anderen naam van *Ruiner-Woud* daaraan medegedeeld: ter zelver wyze als dit plaats grypt, in *Roden* en *Roderwolde: Eelde* en *Eelderwolde:* enz. Aldaar is de *Gereformeerde* gemeente mede zeer talryk; belopende, op omtrent 400 Ledemaaten. De geeving der Predikantsbediening geſchied hier, gelyk te *Ruinen*, door de Heeren *Droſt* en *Gedeputeerde Staaten* des Landſchaps.

Niet verre van daar, en noordwaard van *Meppel*, ziet men, de *Havezate*, VLEDDERINGE.

IV. Het *vierde* word genoemd, het ROLDER-DINGSPIL. Het ligt, naaſt by 't *Beiler Dingſpil*, en desgelyks allerwege tuſſchen de andere *Dingſpillen* ingeſloten. De grond is mede hoog, en meeſt bekwaam tot houtgewas; 't welk de Ingezetenen daar in overvloed hebben.

ROLDE, 't welk zyn' naam aan dit *Dingſpil* mededeeld, is het eenig *Dorp* en *Schoutampt* van 't zelve; liggende aan den gemeenen landweg, en omtrent ter halver wege, tuſſchen *Groningen* en *Koevorden:* zynde een groot en volkryk Dorp. Een der drie Klaſſen van *Drenthe*, draagt naar dit Dorp den naam der *Klaſſis* van *Rolde:* vermoedelyk dewyl de daartoe behoorende Predikanten, eertyds aldaar, hunne byeenkomſten gehouden hebben.

Dit *Dingſpil* vervat, behalven 't gemelde Dorp ook in zich, verſcheiden *Kluften* of *Buurten*, die door 't ganſche *Dingſpil*- en ſommige verre van elkander, verſpreid zyn: als MEPSCHE: SCHOONLOO: AMEN: NYLANDE: WITTEN: PITTELO; ten noorden van ASSEN. Doch, de laatſtgenoemde plaats, alhoewel anderhalf uur gaans ten weſten van *Rolde* en, op den bodem van dit *Dingſpil* gelegen is, echter, als de *Hoofdplaats* des geheele Landſchaps, *algemeen*- en aan dit byzonder Schoutampt, niet onderhoorig.

Naaſt by Rolde ziet men de *Buurtſchappen*: BALLOO: LOON: en DUIRSE; aan de *Rolder beek*; in welke laatſtgenoemde plaats, de *Nonnen* der *Bernardiner order*, zich een tyd lang onthouden hebben, eer- en, terwyl men, in 1453 bezig was, de *Abdy* te ASSEN voor haar te ſtichten: waarvan, we hier voor gemeld hebben.

Me-

Mede is merkwaardig de Buurt GROLLO, zuidwaard van *Rolde:* alwaar, in 't nabygelegen *Bosch*, eertyds onder den blooten hemel de algemeene *Vergaderingen* der Drentſe Landſtanden gehouden werden. 'Er waren, daar ter plaatze, gaten in den grond gemaakt, om, (ten bewys van de eenvoudigheid die'r tyden) hen daarin, elk naar zynen rang, te doen zitten. Dan, daarna, was de *Kerk* van *Rolde* de gewoone Vergaderplaats; tot dat, na de uitſterving der Adelyke Jongvrouwen van 't *Stift* te *Aſſen*, dit gebouw daartoe vervaardigt is geworden.

V. NOORDEVELD, of *Nordeveld*, is 't *vyfde Dingſpil:* dus genoemd, in tegenoverſtelling van *Zuideveld:* dewyl dit het noordelykſt deel dezer Landſtreek bepaald; reikende tot naby *Groningen.*

Daartoe, behooren, *vyf* byzondere *Schoutampten;* welke, naar de *Dorpen*, waar zy hunne gerechtsplaats hebben, onderſcheidenlyk worden benoemd: welke zyn;

VRIES, aan den landweg van *Aſſen* naar *Groningen.* In dit Dorp, als gelegen in 't midden, is thans de gewoonlyke *Vergaderplaats* der leden der *Klaſſis* van Rolde. Ook, is de Schout van *Vries*, *Banderſchout* van het geheel *Noordeveldſer Dingſpil.*

Dit Dorp is mede, van een wyd begrip; ter oorzake der omliggende buurtſchappen, welke aan dit Karſpel onderhoorig zyn.

EELDE of *Elde*, ligt verder noordwaard, en nader by *Groningen;* omtrent 2 uuren gaans van daar. Van ouds was 't in de Latynſche Schriften, *Eletha* genoemd. Het is één der fraaiſte Dorpen van dit *Dingſpil;* omringt met veele fraaije Lusthuizen. In de oude *Frieſche* geſchiedeniſſen, is deze plaats vermaard; ter oorzake der binnenlandſche beroerten; tuſſchen de *Groenenbergers* en *Gelekingers* of *Gelkingers:* twe Adelyke Geſlachten binnen *Groningen*, die een tyd lang met groote verbittering tegen elkander waren vervuld. Dewyl, naamlyk, de Bezitter van een naby dit Dorp gelegen *Slot*, LUEFOGE genoemd, der party der *Gelekingers* was toegedaan, hebben de *Groenenbergers*, in 1256, eerſt

eerst het ganſch *Dorp* afgebrand: en daarna ook dit *Slot* vernield.

Naby dit Dorp, ten noordooſten, ligt het *Slot* LEMFERDINGE; behoorende, aan den Heer *F. O.*, Baron van *Dörnburg*, genaamd *Heiden*. Het word in de Kaarten, *Lamferink* genoemd: en kortheidshalve, zegt men *Lenfring*. *Pikart* meend (*Kronyk van Drenthe*, *bladz.* 172.) dit 't zelve Slot te zyn, dat eertyds, met den naam van *Linteberinge* en *Linteringe*, bekend was: 't welk, in 1240, door Keiſer *Hendrik III*, aan den Utrechtſen Biſſchop, *Bernulf*, geſchonken werd. Dit *Lemferdinge* ſtond eertyds niet mede op de lyſt der *Havezaten* of *Ridder-Hofſteden*; die recht van verſchryving in de Ridderſchap hebben: dan, gemelde Heer, *Heiden* van *Dörnborg*, de *Riddermatige Hofſtede*, *ter* BORCH, aangekocht hebbende; bracht, met toeſtemming der Staaten, dit recht over, tot dit LEMFERDINGE: welk Slot, door Hem, ſedert dien tyd, van naam veranderd, en *ter* BORCH, vernoemd is.

Het Slot *ter* BORCH, waaraan, de Riddermatigheid eertyds verknocht was, ligt ook naby *Eelde*, zuidwaard.

Ook ziet men ten noordooſten van *Eelde*, 't Slot OOSTERBROEK: alwaar de *Nieuwe Grift*, in 1769, van *Meppel* tot *Aſſen* voortgezet, ingevolge 't ontwerp, zich vereenigen zal, met 't *Hoorndiep*.

En, niet verre van daar, de *Buurtſchap* ELDERWOLDE.

PEISEN, weſtwaard van *Eelde*, is geen onvermaard Dorp; van ouds *Pedeſe* geheten: en, onder dien naam, in de Frieſche gedenkſchriften bekend, van wege die zelve binnenlandſche onluſten, door de *Groenenbergers* en *Gelekingers* veroorzaakt.

Het *Slot* van *Pedeſe* moeſt 't zelve lot ondergaan, door de *Gelekingers*, als dat van *Eelde*, door de *Groenenbergers*; wordende tot op den grond afgebroken: dewyl, de Ridder van *Pedeſe*, *Adolf* genoemd, zich hield, aan de zyde der *Groenenbergers*.

Dit Slot is daarna weêr opgebouwd: en, word thans genoemd, het HUIS te *Peiſen*. Het is eene *Riddermatige Hofſtede*; welke laatſt bezeten is, door den Heer *Juſt. Barthol.*, Baron de *Koninck*, Heer van *Peiſen* en *Menſinga*, overleden in 1771.

NORCH, een ander Dorp, zuidwaard van daar, aan de *Smilder Veenen*, is 't *vierde Schoutampt* van *Noordeveld*.

Daaronder behooren de Buurtſchappen: LANGELOO: VEENHUIZEN. WESTERVELDE: enz.

Re-

RODEN en RODERWOLDE zyn twe Dorpen, ſamen een Schoutampt uitmakende. Zy werden ook, ROON en ROONWOLDE, kortheidshalve toegenoemd. Dan, onder dezen naam, heeft men dit Dorp niet te vermengen, met ROON in *Holland*. Zy liggen beiden, op de uiterſte grenzen van *Noordeveld*. By *Roden* ligt een Slot, 't *Huis* te *Roon* of *Roden* genoemd. Als ook de Huizen: HELLE: TEDEMA of *Tema* enz. Na by *Helle* plagt de WULVE-*Schans* te liggen,

VI. Het laatſte Dingſpil van *Drenthe* word OOSTERMOER genoemd: welke naam ontleend is, van de *Veenen*, gemeenlyk *moer* of *moeren* geheeten; die dit *Dingſpil* aan de *ooſtzyde* bepaalen. Het word, door de beek, 't *Hoorn diep* genoemd, van *Noordeveld*, en, van het *Rolder Dingſpil* afgezonderd: en, eene andere beek, het *Schuitendiep*, loopt te midden daar door heen. Daarin, liggen *zes Kerkdorpen*, beneven verſchieden *Gehuchten*; welke alle ſamen onder twe *Schoutampten* begrepen zyn.

Aan 't eerſt, zyn onderhoorig de Dorpen, ANLO, GIETEN en ZUIDLAAREN: welks Schout *Baander Schout* is, niet alleen van *Ooſtermoer*, maar ook, van 't naby gelegen *Rolder Dingſpil*.

ZUID-LAAREN word dus toegenoemd, ter onderſcheiding van een ander Dorp, NOORD-LAAREN, in 't *Groninger Gooreeht*: als ook van *Mid-laaren*; dat tuſſchen die beiden ligt: welke laatſte geen Kerkdorp, maar een *Gehucht* is, aan de Karſpel van *Zuid-laaren* onderhoorig.

Om die reden, worden deze drie plaatzen, by de Landlieden daaromſtreeks, de *drie* LAAREN geheeten. Te *Zuidlaaren* ſtaat de Kerk op een hoogte. En, dit Dorp is beroemd, door zyn Jaarmarkt; die daar in den Lenten tyd gehouden word.

By *Mid-Laaren*, in de oude ſchriften *Mispete* en *Mispiete* genoemd, hadden de *Drentbenaaren* eertyds een *Kaſteel* ſtaande: 't *Huis* te LAAR genoemd: by 't welk, driemaal, naamlyk, in 1227, 1231 en 1232, zwaare gevechten, tuſſchen de Biſſchoplyk- *Utrechtſche* en *Drentheſche* trou-

troupen, met ongelyken uitſlag voorgevallen zyn: by welke gelegenheid, dit *Huis* te LAAR, door de Biſſchoplyke; welke door de *Groningers* geholpen werden, verbrand, en geheel vernield is.

Thans, ziet men daar 't Slot LAARWOUD: eene *Havezate*, behoorende aan den Heer *Alexander Karel*, Grave van *Heiden*, Droſſaart van *Koevorden* en 't Landſchap *Drenthe*: welke Heer dit Huis zeer verbeeterd, en met fraaje Plantagien vercierd heeft.

In de nabuurſchap van *Zuid-Laaren* en *Mid-Laaren*, worden veele van die *Hunnebedden* en *Hunnebergen* aangetroffen; die hiervoor beſchreven zyn.

ANLO, ligt een groot uur gaans, zuidwaard van *Zuid-Laaren*.

EN, GIETEN omtrent even zo vere zuidwaard van *Anlo*. Alle liggen ze, aan den gemeenen ryweg, tuſſchen *Groningen* en *Koevorden*.

Het ander *Schoutampt* vervat in zich, ook drie Dorpen, naamlyk:

GASSELTE en GASSELTER-NIEUWVEEN: welk laatſtgenoemde, zynde eertyds een *Buurtſchap* geweeſt, aan *Gaſſelte* onderhoorig, in lateren tyd, door de Inwooneren van *Gaſſelte*, meer bevolkt, en door den tyd, een *Kerkdorp* is geworden. Het ligt, een half uur gaans noordooſtwaard van *Gaſſelte*.

BORGER is 't uiterſte Dorp dezes *Dingſpils*, aan den oorſprong der beeke, 't *Schuitendiep*. In den omtrek van dit Dorp, vind men mede veele van die *Hunnebedden*: waarvan we, hier voor, een beſchryving hebben opgegeven.

Naby dit Dorp, ten zuidweſten, ligt de *Havezate*, WESTRUP.

Met het Landſchap DRENTHE, heeft de *Heerlykheid* KOEVORDEN, ten allen tyde, de nauwſte verbinteniſſe gehad: voornaamlyk, ſedert dit *Landſchap*, beneven OVERYSSEL, onder 't gebied der *Utrechtſe Biſſchoppen* gebracht was: dewyl, de *Kaſtelein*- of *Slotvoogd* van dit *Koevorden*, te gelyk *Gouverneur* of *Landvoogd* van geheel *Drenthe* was. En, diezelve vereeniging met elkander, grypt noch heden plaats, ten aanzien der

der *Borgerlyke Regeering*: hoewel de *Veſting* zelve; met al wat daar toe behoord, als *Generaliteits* gereekend, en, door de *Raaden* van *Staaten* onderhouden word. Het *Ommeland*, onder deze Heerlykheid begrepen, breid zich niet verder uit, dan 't Stads Rechtsgebied.

KOEVORDEN, in 't Latyn *Coevordia*, is, in vroegere tyden, niet dan een enkel SLOT geweeſt. En, alhoewel men, aangaande de eerſte ſtichting van dit *Slot*, wanneer en door wien volbracht, geene echte aanteekeningen vinden mag; is, uit omſtandigheden, meer dan waarſchynlyk optemaaken, dat, ſedert 't graafſchap *Drenthe*, beneven andere landen, in *Friesland*, beoosten en beweſten de *Lauwers*, in den jare 1024, allereerſt, door Keiſer *Koenraad II*, aan den *Biſchoplyken Stoel* van *Utrecht* geſchonken was; één der *Biſchoppen*, aan deze plaats, zodanig een SLOT geſticht hebbe, ten einde; van den vryen *toegang* naar dit land, ten allen tyde, zich te konnen verzekeren.

'T Landſchap *Drenthe* is toch, aan deze zuidzyde, alwege, door de moeraſſen afgeſloten; des, men ſchier nergens, uit *Overyſſel*, tot het zelve kan genaken; dan door die nauwte (of *Landengte*) tuſſchen de moeraſſen van *Bourtang* aan de ooſt- en van *Echten*, aan de weſtzyde; op welker grond, dit Slot *Koevorden* gebouwd is. En, 't was hun van des te meer aangelegenheid, altyd meeſter van dezen *pas* te mogen wezen: dewyl, de *Drenthenaren*, dikwyls tegen hunnen Biſchop opſtonden. Weshalven, zy, al zeer vroeg, aan deze plaats, eene *ſterkte* bouwden; die hun den weg naar *Drenthe* oopende, als zy met hun krygsvolk, ter bedwinginge der oproerigen, derwaard moeſten trekken, welke ſterkte, zy ter bewaaring toevertrouwden aan een *Kaſtelein* of *Burggrave*; welke op dit Slot zyn verblyf had; die te gelyk (als gezegt is,) *Landvooged* van geheel *Drenthe* was: zynde de *Landvoogdy* van *Drenthe* altoos aan 't *Burggraafſchap* van *Koevorden* gehecht geweeſt.

'Er worden, in 't geheel *XXV Burggraven* van *Koevorden* opgenoemd; die, geduurende de Biſchoplyke Regeering, dezen aanzienlyken en voordeeligen poſt bekleed hebben. En, onder deze, zyn 'er weinigen geweeſt, die niet, in ſtee van *Leenmannen*, als genoegzaam vrye *Bezitters* dezer Stad

en Landstreek, zich gedroegen; noch die den Bischoppen, voor en na, niet veele moejelykheden hebben aangedaan. En, dit is de reden, waarom veelen dezer *Burggraven*, alhoewel somwylen van Vorstelyken of Graaflyken afkomst, terstond by hunne aanstelling, hunnen eigen *geslachtnaam* verlatende, den van KOEVORDEN, * (als waren zy vrye Heeren daarvan,) hebben aangenomen.

'T is zeer wel te begrypen, dat sommige huizen, by en om dit *Slot* gebouwd, door den tyd, eene geheele *buurt* hebben uitgemaakt: dan, wanneer dezelve met eene muur omgeven, en met Stads voorrechten begunstigt zy; weet men, met geene grondige zekerheid: alleen blykt, dat zy reeds in een' *parkementen brief* des jaars 1195, in het laatste jaar der regeering des Bischops, *Boudewyn II*, broeder des grave *Flores III* van *Holland*, in 't *Latyn*, VILLA COEVORDIÆ benoemd word. In die tyden, werd *Koevorden* aangemerkt, als de *Hoofdstad* van *Drenthe*: gelyk ook de *Land-deeken* van *Drenthe*; die, over de omliggende dorpen en kloosters dezer Landstreek, 't geestelyk rechtsgebied oefende, binnen deze plaats, zyn' zetel plagt te hebben. Doch, geduurende de binnelandsche beroerten; waarvan, deze Landstreek, voor en na, dikwerf een smertelyk gevoel gehad heeft; zyn beiden *Stad* en *Slot* menigmaal, door de ééne en andere party, beleegerd, gewonnen, geplunderd, en, (naar de onmenschelyke wyze van oorlogsvoering, in die tyden zeer gemeen,) ten eenemaal verwoest. En; alhoewel men, ter herstelling van 't *Kasteel*, altyd behoorlyke zorge droeg; blykt toch, uit de geschiedschriften van dien ouden tyd; dat de *Stad*, ten meesten tyde, als een *oopen vlek*, van alle middelen van tegenweer, is ontbloot geweest.

Die plaats, bleef echter in 's *Bischops* magt, tot den jare 1521 of 1522; in den tyd der Geldersche onlusten, als *Frederik* van *Twiklo* Kastelein van *Koevorden* was. Dees' hebbende eene reis naar Oost-Friesland ondernomen; bediende zich de Hertog *Karel* van *Gelder*, van deze afwezenheid; doen-

* Daaruit, zal men mogen oordeelen: dat het *Adelyk geslachte* van KOEVORDEN, 't welk, sedert langen tyd, in de Ridderschap des Landschaps *Drenthe* is verschreven geweest, ook door dezen weg, zyn *Geslachtnaam* ontfangen hebbe.

doende die plaats met der haaſt berennen: en, alhoewel de *Kaſtelein* noch ter nauwer nood binnen het *Slot* geraakte; en, de beſt mogelyke middelen van tegenweer werkſtellig maakte; doende onder anderen de huizen naby 't Kaſteel in brand ſteeken, om den vyand geen ſchuilplaats te vergunnen; was Hy toch, door 't groot geweld van 't Gelderſch geſchut gedwongen, deze ſterkte, eeniglyk, met behoud van lyf en goed, overtegeven: waarna, de *Gelderſchen*, de ſchaden, door de belegering daaraan veroorzaakt, terſtond herſtelden: het zelve ſterker makende dan 't ooit geweeſt was. Maar, zo dra de Provincie *Groningen* en *Ommelanden*, in 1536, aan Keizer *Karel V*, zich onderwierp, kon dit Slot tegen de magt van 't *Ooſtenryks Huis*, geenzinds zich verdeedigen. *George Schenk* van *Tautenburg*, de eerſte Ooſtenrykſche Gouverneur over *Friesland* en *Groningen*, had zich nauwelyks voor die Stad vertoond; of zy moeſt, by gebrek aan voorraad, zich overgeven: waardoor, Hy te gelyk meeſter van geheel *Drenthe* werd.

Eenigen tyd daarna, in 1579, werd dit zelve Slot, door *Rennenberg*, toen Staats gouverneur van *Groningen*, zonder ſlag of ſtoot, voor de *Staaten* ingenomen; die een ontwerp maakte, om dit *Slot*, dus lang naar de oude veſtingbouw, ſlegts met ronde torens verſterkt, met eene aarde wal van vyf *Baſtions*; (*bolwerken*) te omringen: waarvan hy de uitvoering, den Krygservaren Kaptein *Kornput* aanbeval; die 't werk wel begon, maar, by gebrek van geldmiddelen, weêr ſtaken moeſt. Ook, had de Overſten *Diderik Sonnoy*, ter zelver tyd aangevangen, de *Stad* te verſterken: waarvan echter, de uitvoering, om die zelve oorzaak, mede achter bleef. En, als, in den volgenden jare 1580, gemelde *Rennenberg* aan de zyde der Spaanſchen zich vervoegde; was één der gevolgen van deze verandering, dat KOEVORDEN; waarvan, zo wel 't *Kaſteel* als de *Stad*, noch onbewald waren; zonder veel moeiten, weder onder 't gebied des Konings van *Spanje Filips II*, gebracht moest worden. En, hoewel, deze plaats, in 1581, door den Graaf van *Hohelo*, voor de *Staaten* verwonnen werd; werd ze toch, kort daarna, door dien zelven *Rennenberg*, andermaal voor den Koning van *Spanje*, vermeeſterd. Na welken tyd, de *Veſtingwerken* der Stad, die door *Sonnoy* ſlechts begonnen waren, noch onvoltooid bleven liggen: dan, 't

Kaſteel, door *Everhard* van *Eare*, die door Koning *Filips*, tot *Kaſtelein* van *Koevorden* en *Droſt* van *Drenthe* was aangeſteld, in 1591, op de grondſlagen, door *Kornput* gelegt, tot volkomenheid gebracht werd.

KOEVORDEN bleef echter, niet langer onder 't *Spaans* gebied, dan tot den volgende jare 1592: toen, de krygsdappere Prins MAURITS van ORANJE, verzeld door zynen Zwager, Grave WILLEM LODEWYK van *Naſſau*, onmiddelyk, na de verrovering van *Steenwyk*, in de maand *Auguſtus*, zyn leger daarvoor neêrſloeg; terwyl zyn Neef, Grave *Frederik* van den *Berg*, het bevel van binnen over de Spaanſche bezetting voerde. En, alhoewel de Spaanſche Veldheer, *Verdugo*, tot twemaal, die Veſting poogde te ontzetten; bevorderde *Maurits* de loopgraven zo voorſpoedig, dat den 7 *September*, reeds eene bekwaame breſſe in de kapitaale wal van 't *Kaſteel* geſchooten was: weshalven, zo dra de voorbereidzelen tot den algemeenen ſtorm gemaakt werden, die van binnen goed vonden, van verdrag te ſpreken: wordende hun een vrye aſtogt, met volle wapenen en brandende lonten toegeſtaan. Waarna, *Kaspar* van *Eeuwſum*. Heer van *Nienoort*, tot eerſten Staatſchen *Gouverneur* over deze ſterkte werd aangeſteld.

Zo dra Grave WILLEM LODEWYK van NASSAU, bevoorens reeds Stadhouder van *Friesland* en *Groningen*, in 1596, ook, door de Staaten van *Drenthe*, tot hunnen *Stadhouder* was benoemd geworden; beſteedde Dees' zyne eerſte zorg, om *Koevorden* in een' ontzachlyke ſlaat van tegenweer te ſtellen: dezelve plaats te recht aanmerkende, als den voornaamſten *ſleutel*, der drie noordelyke Nederlandſche Landſchappen, *Friesland*, *Groningen* en *Drenthe*. Hy maakte, in gemelde jare, een' aanvang, met dat werk: 't welk in 1605, door Prins *Maurits* ten einde gebracht werd; leggende, rondom de Stad, *zes bolwerken*; terwyl 't *Kaſteel*, dat aan de noordzyde der Stad ligt, zo veel als 't *zevende* bolwerk uitmaakte.

Sedert deze laatſte verſterking, werd *Koevorden*, niet zonder reden, voor eene ſchier onverwinnelyke Veſting, geſchat: dewyl zy, behalven de door de *konſt* gemaakte werken, ook al 't *natuurlyk* voordeel had: want, alhoewel de grond, op welke de Stad zelve ligt, zandig en eenigzins verheven is; word zy toch, byna allerwege, met laage draſſige landen omgeven; die men, door 't water van drie

by-

byzondere *beeken*, die in de Stad tot elkander ſamenvloejen, zeer gemaklyk kan doen ondervloejen. Daar beneven, was die laage grond, rondom de Stad, voorheen moeraſſig, en, mitsdien, aan de meeſte oorden ondoorwaadbaar: 't welk veroorzaakte, dat de vyand aldaar, zeer bezwaarlyk, zyne *approches*, (*loopgraven*) tot aan de *Conterſcarp* der veſting, zou hebben konnen voortzetten. Doch, ten dezen opzichte, had men, ſedert eenigen tyd, eene nadeelige verandering beginnen te ontdekken: en dat, door de toegeeflykheid van ſommige *Kommandeurs* dezer veſting; die wel hadden willen gedogen, dat de borgers, die laage landen, met ſlooten en gruppen doorſneedden; door welke, het water afgeleid, en de grond, door den tyd, eene harden vaſtheid krygende, bekwaam werd, om bebouwd te worden: gelyk men ook al werkelyk begonnen had, met eenige tuinen, en zelfs wei- en bouwlanden rondom de veſting aanteleggen: waardoor, de grond zelve verhoogt werd, en de veſting veel van haare *natuurlyke* ſterkte verliezen moeſt. Daar beneven, was die plaats een tyd lang geweeſt, onder 't beſtier van zekeren Kommandeur, *Wigbolt Broersma*, of *Broerzema*; die (en, naar men vermoedde, opzetlyk,) de veſting werken zeer had verwaarlooſt, en genoegzaam doen bedorven worden. De grachten waren ook zo zeer verlandt, dat men op verſcheiden plaatzen, voornaamlyk, aan de noordzyde, by 't Kaſteel, nauwelyks 2 voeten waters hadde.

In zodanigen toeſtand, bevond zich deze *ſterkte*, toen, in 1672, *Barend* van *Galen*, Biſchop van *Munſter*, als Frankryks Bondgenoot, de aan zyn ſtift grenzende Provincien vyandelyk overviel. Zich meeſter gemaakt hebbende van *Overyſſel*; en vervolgens een aanſlag ſmedende op *Groningen*; moeſt hy, om dit oogmerk te bereiken, van den doortogt langs *Koevorden*, noodzakelyk zich verzekeren: weshalven, hy den 4 *July*, met een heir van 16000 mannen, by die veſting zich neêrſloeg, en dezelve in order belegerde.

De Algemeene Staaten, de goede trouwe des voorigen Kommandeurs *Broersma* verdenkende; hadden, by voorraad, den Lieutenant Kollonel, *Johan* van *Burum*, in deszelfs plaats, tot *Kommandeur* derzelve benoemd; die, hoe ongaarne, de verdeediging op zich nam: maar, met al zyne daartoe aangewende pogingen, niet beletten kon, dat de

konnen worden. Den geheelen zomer, was *Koevorden* met dit overtollig water zeer belemmerd geweest: maar allermeest, in 't najaar; toen het, by aanhoudende regenvlaagen, dermaten rees, dat 't over de Contrescarp tot binnen de plaats liep, en, de straaten deed ondervloejen: zo verre, dat de borgers hunne huisgereedschappen en levensmiddelen op de zolders bergen, en 't krygsvolk op de wal in hutten zich behelpen moest. Daarby vormden de *Munsterschen* een aanslag, om, met 400 kleine Schuiten, die in gereedheid waren, en wel bemand, de vesting van alle kanten te bespringen. 'T gevaar dus ten hoogst gekomen zynde, maakte de Generaal *Rabenhaupt* den nodigen toestel, om 't benauwde *Koevorden* te ontzetten: dan, als alles daartoe vaardig was, verwekte de Heer God, in den nacht, den 1 *October*, een' geweldigen stormwind uit 't oosten; die den dyk, by 't Huis te *Gramsbergen*, in de rivier gelegt, verbryselde, en, behalven dezen, ook den dyk, die, langs den rand der rivier, het water keeren moest, aan drie plaatzen doorbrak. Door deze onverwachte gebeurtenisse, geraakte 't water binnen dyks dermaten aan 't vallen, dat men, na verloop van weinig dagen, weêr met wagens de Stad *Koevorden* kon in- en uitreiden: terwyl, die doorbraak des dyks, naar men rekende, aan omtrent 1400 menschen, meest Munsterschen Soldaaten, die door den geweldigen stroom werden weggesleept, het leven koste. En, door deze beneven meer andere *merkwaardige gevallen*, bestaat *Koevorden* veel plaats, in de Nederlandsche gedenkschriften.

Eenige jaren later, heeft de Generaal *Koehoorn* de laatste hand gelegt, aan de versterking dezer *vesting*, en, dezelve gebracht, in den staat, waarin zy zich thans vertoond. De vyf kleine *bastions*, die weleer het *Kasteel* afzonderlyk omringden; ('t welk dus, als een *Citadelle* op zich zelven was); zyn nu geslecht, en, deszelfs gracht met aarde gevuld: des alleen de *gebouwen* of *woonhuizen* van 't Kasteel in wezen gebleven zyn. Dezelve bestaan, in het Huis van den *Drost* van *Drenthe*, als *Kastelein* van *Koevorden*; gemeenlyk, 't KASTEEL geheten: 't welk 't grootst gebouw der geheele Stad is: daar beneven, het GOUVERNEMENT; dat naast daaraan gebouwd is; 't welk, by afwezenheid des Gouverneurs, ledig staat: behalven, noch twe andere *Huizen*, aan byzondere personen toebehoorende.

De

De *Veſtingwerken* der Stad zyn zo regelmatig aangelegt, als die van eenige andere, in geheel *Neêrland*. Het *kapitaal werk*; dat, onder aan den *herm*, van eene goede doorne hegge voorzien is, gaande rondom de Stad; begrypt in zich, VII *baſtions*; die hunne naamen van de *Zeven Provincien* ontleend hebben. Het noordelykſt, dat naaſt by 't Slot ligt, word *Gelderland* genoemd: en, de andere, rechtsom na elkander volgende, naar den rang der gemelde Provincien: eerſt, *Holland:* daarna, *Zeeland: Utrecht: Friesland: Overyſſel*; en *Groningen*. De Baſtions hebben alle dubbelde *Flanquen*. En, voor de *Courtines*, welke de baſtions aan elkander hechten, liggen *ravelins*; voorts, is alles omgeven, met eenen goeden *bedekten weg*, en *Contreſcarp*; om welke noch een buiten gracht heen loopt.

Middelerwyle, word als een *gebrek* der Veſtingwerken van *Koevorden* aangemerkt, dat dezelve beſtaan, uit zooden van *turfaarde:* dewyl, in dezen moeraſſigen oord, genoegzaam geene andere aarde te bekomen is: waardoor, dezelve; behalven de loſſigheid, aan deze aarde byzonder eigen; ook, aan gevaar van brand, konnen onderhevig zyn. Wesshalven, aldaar, op zwaare ſtraffe verboden is, met eene ontſtooken tabaks-pyp, over- of langs de wal te gaan. Daar beneven word, als een ander *gebrek* opgegeven, dat, ſedert de laatſte verbeetering dezer veſting, de grachten te zeer zyn verdiept geworden: waardoor, 't water, dat weleer in de laage ommelanden ſtaande bleef, afgelopen, en derzelver grond, eertyds draſſig, nu harder geworden is. Ten einde dit laatſte gebrek wegtenemen, had men, voor eenigen tyd, een ontwerp geſmeed van eene *inundatie*. 'Er lopen, naamlyk, by *Koevorden* drie *beeken* in elkander, die genoemd worden, de ééne, 't *Droſten diep*, de twede, het *Schoone beeker diep*, en de derde, het *Looze diep*; die haar water aan de Stads gracht mededeelen; 't welk vervolgens, door een verlaat, zich verloopt, in de *Kleine Vecht*, en door deze in de *Groote Vecht*. Hierom, was, weleer, 't oogmerk, om, een half uur gaans zuidwaard van de Stad, by de ſamenvloejing dezer zogenoemde *kleine* —— met de *groote vecht* een *Sluis* aan te leggen; waar door men, in tyden van noodzakelykheid, al het land, rondom de Stad, zou konnen doen ondervloejen: welke Sluis ook zou gedekt geweeſt zyn, met een *Schans*. Doch, zo 't ſchynt,

heeft men, om de zwaare onkoſten, dus lang van dit ontwerp afgezien.

De Stad heeft *twe* POORTEN: waarvan de eene in 't zuidooſten, tuſſchen de baſtions *Zeeland* en *Utrecht*, de *Bentheimer-Poort* genoemd word: dewyl, de weg daar door heen gaat, naar 't Graaffchap *Bentheim*; welk's grondgebied, niet meer, dan een vierde deel uurs gaans van daar, aanvangt. De andere, ten noordooſten, is de *Frieſche-Poort*, tuſſchen de baſtions *Overyſſel* en *Groningen*. Voorts, is 't beloop der ſtraaten met de grootſte regelmatigheid aangelegt; die alle lynrecht zyn; en uitlopen op de *markt*, welke in 't middenpunt der Stad is. En, deze worden, op 't midden, tuſchen de markt en de wal, rechthoekig doorſneden, met eene dwarsſtraat, die eevenwydig loopt, met de Stads wal. De *Huizen* zyn, doorgaans, zeer middelmatig: en, vertoonen weinig prachts en cieraads. De *Ingezetenen* hebben ſchaarſe gelegenheid, tot 't voeren van koophandel: zynde van zulke voortbrengzelen, die zy naar elders zouden konnen verzenden, niet rykelyk voorzien; alzo zy veel al' van de *Veefokkery* beſtaan. Ook, is de af- en aankomſt te water, inzonderheid in drooge zomers, zeer ongemaklyk: vermits, de *kleine vecht*, tot aan haaren invloed in de *groote vecht* ondiep, en niet bevaarbaar is, dan voor *praamen* of kleine ſchuiten: weshalven, de inwooneren hunne meeſte waaren, een uur gaans verre, met wagens, brengen en haalen moeten.

In vroegeren tyd, was *Koevorden*, (toen noch een dorp of vlek zynde), van *twe* KERKEN, de eene de OUDE- en de andere de NIEUWE KERK genoemd, voorzien. De eerſte ſtond ten weſten, en, buiten de omwalling der jegenwoordige Stad. Deze was de eigenlyke *Parochie-Kerk* der plaats. Zy was, rondom, beplant met hooge Eikenboomen: en, had een groot Kerkhof; op welk, alle de dooden begraven werden. Zy is, daarna, in de tyden der beroertens geheel verwoeſt: en, nimmer weder herſteld geworden. De andere *Kerk*, ſtond binnen het vlek, en nader by het Slot. Zy was, zeer groot; hebbende eene dubbelde ry van pilaaren: en pronkte, met een hoog verheeven toren. Deze is in den jare 1508 afgebrand, maar binnen kort is, ter zelver plaatze, waar die voorige geſtaan had, een andere *Kerk* geſticht; die, ſedert dien tyd, met dub-

Jubbeld recht, de NIEUWE KERK mogt genoemd worden: hoewel men ze ook veel al' de MARIE KERK, plagt te noemen, ter eere der *H: Maagd*, aan welke zy toegeweyd was. Paus *Julius II*, had tot dit werk zeer behulpzaam zich betoond; die, op verzoek des Biſchops van *Utrecht*, groote aflaaten toegeſtaan had, aan alle die tot den opbouw dezer Kerk, iets zouden willen bekoſtigen. 'T Landſchap *Drenthe* leeverde daartoe, ſteen, hout, yzer, en de verdere bouwſtoffen. Zy heeft niet langer mogen ſtaande blyven, dan, tot 1591: wanneer *Everhard* van *Enze*, deze Stad, die dus lang een oopen vlek geweeſt was, de eerſte omwallende, deze *Kerk* deed afbreeken, en derzelver ſteenen tot den bouw der veſtingwerken beſteeden. De jegenwoordige *Kerk*, ſtaat naby de markt: en dus, byna in 't midden der Stad. Zy heeft, gelyk alle de Kerken, die na de Reformatie nieuwlings geſticht zyn, de gedaante van een *Koepel*.

De GEREFORMEERDE GEMEENTE is hier taamlyk groot: ter oorzake der weinige *Roomsgezinden*; die, alhier, zo min dan elders, in 't geheel Landſchap, een *Kerkhuis* hebbende, verplicht zyn, naar 't Graafſchap *Bentheim*, zich ter miſſe te begeven. Behalven eene kleine *Lutherſche Gemeente*, is daar genoegzaam alles Gereformeerd. De beiden *Predikanten*, die dezelve bedienen, worden wel, door den Heer *Droſt* en *Gedeputeerde Staaten*, aangeſteld: maar, voor zo verre *Koevorden*, als een *Frontierplaats*, ten aanzien van al wat de *Veſting-werken* betreft, op koſten der geheele Generaliteit, onderhouden word; ſtaan dezelve, als Guarniſoens Predikanten beſchouwd, ten aanzien hunner betaaling, gedeeltelyk, op den *Staat van Oorlog*, ter repartitie dezes landſchaps; in opzicht tot 't aandeel, 't welk dit Landſchap ter *Generaliteits* kaſſe, verplicht is op te brengen; en wel elk, jaarlyks, voor 300 gulden: terwyl, het overige hunner jaarwedden, uit Stads Kantoor, en de Paſtorie goederen, betaald word.

Onder de *Predikanten*, die de Gemeente van *Koevorden* bediend hebben, verdiend inzonderheid zyn aanmerking, *Johan Pikart*; die, in den jare 1660, voor 't licht gebracht heeft, een fraaj werk: tot titel hebbende, *Chronyk* van *Drenthe*: 't welk dikwerf, hier voor, door ons aangehaald is.

Ten

Ten aanzien der *Borgerlyke Regeering*, ſtaan de Inwooneren, onder een byzonder Schoutampt, waartoe *Koevorden* en *Schoonebeek* met elkander vereenigt zyn. De vierſchaar van dit *Gerecht* word aldaar, in één der vertrekken van het *Raadhuis*, geſpannen: gelyk de *Schout*, ook, binnen *Koevorden*, zyne woonplaats heeft.

Het *Krygswezen* ſtaat ter beſtiering van een' GOUVERNEUR; die, wanneer zich daar bevind, zyne wooning heeft, (gelyk, hier voor, is aangemerkt,) in 't *Gouvernement*; 't welk, by 't *Kaſteel* of *Droſtenhuis* ſtaat. De Heer Lieuten. Generaal *Trip* is thans Gouverneur van *Koevorden*. De Gouverneur heeft onder zich, een' *Kommandeur*; die eene byzondere wooning heeft, het *Kommandement* genoemd: een zeer goed gebouw, ſtaande naby de Benthemer-Poort. Ook, is 'er een *Groot Major*. In 't noord ooſter deel der Stad, heeft men een LANDHUIS aangelegt: waarin, de Heeren GEDEPUTEERDEN van den *Raad* van *Staaten*, die daar komen, om de Veſtingwerken, 't *Arſenaal* en *Magaſyn* te bezichtigen, hunnen intrek nemen. Het ARSENAAL ſtaat by 't *Landshuis*: en is een groot voortreflyk gebouw. Het KRUIT-MAGASYN, is mede een fraaj gebouw; ſtaande, niet verre van 't Kaſteel, ter plaatze, waar eertyds één van deszelfs baſtions (die daarna geſlecht zyn,) geweeſt is. Het is onder den grond verwulfd: en, deszelfs toegangen zyn van rondomme met Paliſſaden afgeperkt. De *Directeur* van 's Lands Fortifikatien bewoond ook een Landshuis, binnen *Koevorden*. De *Krygsbezettinge* beſtaat, in vrede's tyd, gemeenlyk uit niet meer, dan een *bataillon*, voetvolk. Van deze bezetting, plagt voorheen één Officier met 20 mannen gedetacheerd te worden naar de OMMER-SCHANS; 5 uuren gaans zuid-west-waard van daar, in *Overyſſel* gelegen: maar, thans, geſchied dit detachement, uit *Zwolle*, door een Officier met eenige manſchap van 't Corps Artillerie. Ten dienſte dezer Krygsbezetting, zyn zeer fraaje *Kaſernen* aangelegt: ſtaande aan den voet der Kapitaale wal, langs de *Courtines*, uitgeſtrekt. De Gouverneur van *Koevorden* heeft mede het bevel, over de Schans BOURTANG, en over de OUDE-en de NIEUWE SCHANS; op den bodem van *Wedde* en *Weſtwoldingerland*, gelegen: hoewel de Krygsbezettingen dezer drie laatſtgenoemde ſterkten, haar, niet uit *Koevorden*, maar uit *Groningen* toegezonden en jaarlyks verwiſſeld worden.

Koe-

Koevorden is mede een bewaarplaats der gedetineerden en gekondemneerden tot den zogenoemden Kruiwagen: en heeft, daartoe, een byzonder Gevangenhuis; (*Prevoost*) in 't welk worden opgeſloten, alle de deſerteurs, der Guarniſoenen van *Friesland*, *Groeningerland* en *Drenthe*, die gevangen worden.

Wy hebben, eindelyk, hierby noch te voegen: dat door Keiſer *Karel V*; aan die van *Koevorden*, verlof verleend zy, tot 't houden van drie vrye *Jaarmarkten*, elk vier dagen duurende: beginnende, de eerſte, maandags voor *Pinxteren*: de twede *S. Odulph's* –: en, de derde *S. Egidius's* dag: van welk voorrecht, de oorſpronglyke *Brief*; gedagteekend te *Bruſſel*, den 4 *Auguſtus* 1541; gezegt word, noch heden onder de Stads *Archieven*, aldaar, te beruſten.

Hulsforde was weleer een *Huis* of *Slot*, onder deze Heerlykheid behoorende, ten noorden van *Koevorden*, op den weg naar *Dalen*, en naby de Gerechtplaats: by 't welk een *Kapelle* plagt te ſtaan; waarin, de *Biſchoppen* van *Utrecht*; als Heeren van *Koevorden* de hulde ontfingen: by welke gelegenheid, zy gewoon waren, eenige goude geldſtukjes onder 't volk te ſtroojen. Deze *Kapelle* was ook zeer vermaard, ter oorzake der *Proceſſien* en *Omdragten*, welke by dezelve jaarlyks gehouden werden, door de *Drenthenaaren*, niet alleen, maar ook door de Inwooneren van andere omliggende plaatzen; die daar in groote menigte ſamenvloeiden: dewyl, in dezelve, aanmerkenswaardige *reliquien* bewaard werden; die men, in zekere dagen, aan 't blind volk ten toon ſtelde. Dan, nadat de Biſchoplyke regeering, in deze landen, te niet geraakt was, geduurende de oorlogen tuſchen de *Bourgonjers* en *Gelderſchen*, is deze *Kapelle*, 't zy verwoest, 't zy ingeſtort, en verder afgebroken: zynde de bouwſtoffen naar elders vervoerd.

Ook blykt, uit 't affchrift van zeker verdrag, tuſchen den Biſchop, *Jan* van *Arkel*, en de *Drenthenaaren*, in den jare 1328, geſloten: dat de *Biſchoppen*, om elk vierde jaar, te *Hulsforde*, of, te *Biſchopsberg*, zich moeſten laten vinden, om eene *bede* van 342 Engelſche Marken, uit handen dezer Inwooneren, perſoonlyk te ontfangen: en, dat ze, ingevalle zy, ten beſtemden dage, niet verſcheenen, van gemelde ſchatting, voor den tyd van 4 jaren, verſteeken

ken blöven. Van dit *Huisforde* is thans niets meer overgebleven.

Ten weſten van *Koevorden*, een vierde uurs van de Stad, lag voorheen een KLOOSTER, dat daarna verdweenen is; dan, by die zelve plaatze, was een *Huis* of *Kaſteel* gebouwd, dat, naar 't zelve, 't *Huis ten* KLOOSTER genoemd werd. Vermoedelyk, zal dit zyn geweeſt, het *Stamhuis* van 't *Adelyk Geſlachte van den* KLOOSTER; het welk, voorheen, langen tyd, in de *Ridderſchap* van *Drentbe*, zyn plaats bekleed heeft. Doch, in dezen tyd, vertoond't zich niet anders, dan een gemeene *Landhoeve*; die nóch den naam van 't *Huis* ten *Klooſter* blyft behouden.

EINDE

DER

VII. VEREENIGDE NEDERLANDEN.

GE-

GENERALITEITS LANDEN.

GENERALITEITS LANDEN.

Buiten onze grenzen, liggen eenige *Landſchappen*, die; vermits zy, niet aan de ééne of andere *byzondere Provincie*, maar, aan de *geheele Neêrlandſche Republiek*, onderhoorig zyn; daarom, onder den gemeenen naam van GENERALITEITS-LANDEN, begrepen worden: anderzins, ook genoemd, het RESSORT der GENERALITEIT. Derzelver *beſchryvinge* volgt hier, zeer welvoegzaam, na dat we, die der VII *Vereenigde Provincien*, ten einde gebracht hebben.

Deze *Landen* worden aangetroffen ten *Zuiden* der *Vereenigde Provincien*: en, hebben eertyds behoord, tot die andere *zogenoemde* * X PROVINCIEN; die, uit kracht der *Munſterſche Vrede*, in 1648; (waarby de VII *Vereenigde Provincien*, van

* Wy zeggen, voorbedachtelyk: de *zogenoemde* enz. dewyl zy in vroegere tyden tot een *tiental* zyn bepaald geweeſt: naamlyk, BRABANT: VLAANDEREN: ARTOIS: HENEGOUWEN: NAMEN: LUXEMBURG: LIMBURG: 't *Over-Kwartier van* GELDERLAND: MECHELEN: en ANTWERPEN. Dan, dewyl de twe laatſtgenoemde, daarna, der *Provincie Brabant* ingelyft zyn; konnen ze thans, niet meer dan VIII. *Provincien*, gereekend worden: welke alle, by de Uitlanders, inzonderheid de *Engelſchen*, naar de grootſte en magtigſte, onder den gemeenen naam van VLAANDEREN bekend zyn.

van de andere afgeſcheiden, en voor een vry en onafhanglyk *gemeenebeſt* verklaard werden;) tot de heerſchappy des Konings van SPANJE, *Filips IV*, moeſten te rugge keeren.

Deze Landen zyn de vruchten der zegenryke wapenen van onzen Staat, geduurende 't Stadhouderlyk bewind der twe na elkander gevolgde Prinſen, eerſt MAURITS, en daarna, voornaamlyk, FREDERIK HENDRIK van ORANJE; die, na dat alles binnen de grenzen van vyanden gezuiverd was, zo dra, in 1621, het twaalf jarig beſtand met *Spanje*, een einde genomen had; hunne ganſche krygsmacht, naar deze buiten de grenzen bevindelyke geweſten wendden; met dat gelukkig gevolg, dat derzelver voornaamſte vooraanliggende ſterkten, verwonnen, en, onder het *Staaten gebied* gebracht werden. Men achtte dit zeer noodzakelyk; ten einde, door de vermeeſtering dezer *Steden*, met derzelver *Ommelanden*; welke dienen zouden tot een *voormuur*; de grenzen van 't gemeenebeſt des te meer in veiligheid te ſtellen. En, in de uitvoering dezer onderneming, werden de *Staaten* niet weinig onderſteund, door *Lodewyk XIII*, die's tyds Koning van *Frankryk*; die, ingevolge 't met hem aangegaan verdrag, in 1627, en daarna, in 1634, eene *afwending* (*diverſie*) maakte, in ARTOIS, VLAANDEREN en andere naaſt aan Zyne grenzenpaalende *Provincien*, waardoor, de macht der *Spaanſchen* verdeeld, en zy des te meer buiten ſtaat geſteld werden, om, aan de ondernemingen der *Staaten*, tegenſtand te bieden.

Gemelde *Generaliteits-Landen* van onzen Staat werden, eerſt, en, onmiddelyk na den *Munſterſchen Vrede*, bepaaldelyk aangetroffen, in

niet

niet meer dan drie der *Spaanſche Provincien*; naamlyk, in VLAANDEREN, BRABANT, en LIMBURG. Eenigen tyd te vooren, naamlyk, in den jare 1632, was ook het geheel *Overkwartier* van GELDERLAND, met de daarin liggende ſteden, *Rhoermonde*, *Venlo* enz. door Prins FREDERIK HENDRIK bemachtigt: dan, in 1637, werden deze plaatzen, door de *Spaanſchen* herwonnen, en geduurende de volgende jaren, bewaard: en ter dezer oorzake, kon van deze *Provincie*, by den gemelden vrede, aan de Nederlandſche Republiek, voor als noch, niets kon afgeſtaan worden: 't welk daarna, door 't *Barriere-tractaat* des jaars 1715, eerſt gevolgt is.

Men kan niet ontdekken, dat der *Staaten* toeleg ooit geweeſt zyn, om Hunne heerſchappy, in de *Spaanſche Nederlanden*, zeer verre uit te breiden. Met het bezit van zulke ſterke Steden, als *Bergen op Zoom*, *Breda*, *'s Boſch* en *Maaſtricht*, beneven ſommige ſterkten in *Vlaanderen*, wilden zy, (in gevalle dezelve door den *vrede* aan Hen beveſtigt mogten worden,) zich gaarne vergenoegen: dewyl, de *Spaanſchen*, daardoor, verre genoeg van de grenzen verwyderd waren; dan om, by eene opkomende vredebreuk een onverhoedſchen overval te moeten duchten. Menſchlyker wyze geſproken, zouden de Algemeene Staaten veel meer hebben konnen gewinnen. Nimmer, was Hun de gelegenheid daartoe zo voordeelig, dan in de 3 of 4 laatſte jaren, eer de *Vrede* te *Munſter* geſloten werd: dewyl Prins FREDERIK HENDRIK, t' elkens, met eene talryke krygsmacht in 't veld verſcheen; daar de *Spaanſchen*, in tegendeel, van volk en geld uitgeput, hunne zaken overal' zagen achter uitgaan. En,

wat wel meeſt tot den vrede medewerkte, was de veel te groote voorſpoed, die de *Franſche Wapenen* in ARTOIS, VLAANDEREN, en, de andere aan hun Ryk paalende *Provincien*, die's zelven tyds verzelde; waardoor 't zich liet aanzien, dat wanneer de zaken dus bleven voortgaan, en de krygsbedryven van der *Staaten* zyde, met gelyken ernſt waren voortgezet, de *Spaanſchen* eindelyk, alles verliezen, en, geheel uit de *Nederlanden* verdreven zouden worden. In zodanigen gevalle, zouden de door de *Franſchen* overheerde Landſchappen aan de onze onmiddelyk gepaald hebben: en, dit kon niet dan ten uiterſt gevaarlyk zyn, voor onzen Staat; die 't altyd heeft gehouden, ten zetregel: *dat 't beeter ware, Frankryk ten vriend, dan, ten* NABUUR *te* te hebben. Om deze reden, meend men, dat de ondernemingen van Prins FREDERIK HENDRIK, in de laatſte jaren van den gemelden oorlog, door eene voorzichtige ſtaatkunde, overeenſtemmende met 't doelwit der *Algemeene Staaten*, dus beſtierd werden, dat den *Koning* van *Spanje*, niet alles in deze *Nederlanden* mogt worden ontvreemd; neen, maar een goed gedeelte van VLAANDEREN, BRABANT, HENEGOUWEN, enz. ten *allen* dage, ten *ſcheidsmuur*, tuſſchen het *Franſch*- en het *Staatſch* gebied, zou konnen dienen.

En, dit oogmerk is, aan de zyde der *Staaten*, door den *Munſterſchen Vrede*, in 1648, tuſſchen Hen en den Koning van *Spanje*; met uitſluiting van 't *Franſche Hof*, getroffen; dadelyk bereikt. Immers, werd in het IIIde *Artikel* der gemelde *Vrede*, als ééne der wezenlykſte *voorwaarden*, het zogenoemd *uti poſſidetis* bepaald, 't welk zeg-

teggen wil: „ dat elk der twe *Mogenheden* zou „ *blyven*, in het daadlyk en ongeſtoord *bezit*, „ der *landen*, *ſteden* enz., welke, zy, voor 't „ ſluiten dezer vrede, door hunne wapenen ver„ meeſterd hadden." En, dit *artikel* ſtrekte, ten *grondſlag*, waarop de *Spaanſchen*, hun aandeel in die Provincien (behalven, wat door de *Franſchen* hun ontnomen was,) bleven behouden: terwyl, de *Algemeene Staaten*, in 't bezit der door Hen gemaakte *Wingeweſten*, in VLAANDEREN, BRABANT en LIMBURG beveſtigt werden.

Zo dra, derhalven, de wederzydſche *Ratificatie* van 't gemeld verdrag, den 15 *Mey* deszelven jaars, tuſſchen die twe wederzydſche Mogenheden, was uitgewiſſeld; hebben de *Staaten*, uit kracht van dit IIIde *Artikel*, de hun aanbedeelde *ſteden* en *landen*, der *drie* genoemde *Provincien*, in bezit genomen: op derzelver regeering goede order geſteld: en, gezorgt dat de *inkomſten*, welke de Koningen van *Spanje* van dezelve eertyds plagten te trekken, voortaan, in hunne ſchatkiſt gebracht wierden.

Desgelyks, gingen de zaken van den *Godsdienſt* Hun niet min ter harte.

Hier voor hadden Hunne Hoogmogende, geduurende de vredehandeling te *Munſter* ernſtiglyk gezorgt. Doch, die zaak leed, in den beginne, by de Spaanſche Afgezanten, veel tegenſtand; die, aan den Staat, eeniglyk wilden hebben toegeſtaan, de *Souverainiteit*, over het *temporeel*- en, niet het *ſpiritueel*: 't welk zo veel wil zeggen, als: dat de Staat eeniglyk de *waereldlyke* regeering zich zou toeëigenen, over deze Landen, dan, met uitſluiting van het *geeſtelyk* rechtsgebied, in zaken, die den *Godsdienſt* be-

troffen. Zy gaven voor, dat dit laatſtgenoemde niet van de willekeur des Konings van *Spanje* -- maar, des *Paus* van *Rome*, afhing. Zy wilden, daarom, ten aanzien van den Godsdienſt, een *ſeparaat-artikel* hebben vaſtgeſteld; uit kracht van welk, de *temporeele ſouverainiteit*, over de *Majorie* van *'s Boſch*, de Baronie van *Breda*, en elders, aan den Staat zou blyven: maar dat ook, den *Roomsgezinden*, *vryheid* van *Konſcientie* zou worden vergund: eene *vryheid*, waarvan zy de beteekeniſſe zo verre konden uitrekken; dat, eene volkome *onbelemmerde oefening* van hunnen Godsdienſt in 't openbaar met al haar toebehooren, daar onder mede begrepen mogte worden. Immers, was zonder zodanige voorbehouding, (*reſervatie*,) die uitdrukking, in dat *artikel* onnodig geweeſt: dewyl ze, zeer wel wiſten, dat by geene Proteſtantſche Mogenheden, en allerminſt, by onzen Staat, eene *Konſcientie-dwang*, ten aanzien van eenige Geloofsgezindheid, plaats grypt, als iets, dat tegen den aart van onzen hervormden Godsdienſt rechtſtreeks aanloopt. Behalven, dat men zeer wel begreep: dat, ingevalle de Koning van *Spanje*, ten einde den Paus niet te verbelgen, (gelyk men voorgaf,) de *ſpiritueele ſouverainiteit* aan den Staat niet mogte overlaten, in de *Generaliteits Landen*; Hy dit al zo min hadde mogen doen, binnen de VII. *Vereenigde Provincien*. Gemelde verklaring der Spaanſche Gevolmachtigden werd, derhalven, niet anders beſchouwd, dan als een bedrieglyk voorwendzel; verzonnen, met oogmerk, om, in zaken van den *Godsdienſt*, op de onderdaanen van den Staat, een zeker recht te behouden; en, daarvan, by voorkomende gelegenheden,

zich

zich te konnen bedienen: 't welk niet zou konnen nalaten, ten allen dage, aanleiding te geven, tot verdrietlyke verſchillen, tuſchen deze beiden Mogenheden. En, belangende de verklaring, van, aangaande de beſtelling van den Godsdienſt, een *ſeperaat artikel* te willen maken, buiten het algemeen vrede's verdrag: dezelve ſcheen niet anders ingericht, dan, om, onzen Staat, de *Guarantie* der andere Mogenheden van Europa, ten aanzien van dit *artikel*, te doen miſſen.

Zeer waarſchynlyk komt my voor: dat die *Joſeph* van *Bergaigne*, Aartsbiſchop van *Kamerryk*, maar bevoorens *Biſchop* van *'s Boſch* geweeſt; die één der Spaanſche Gevolmagtigden tot de vredehandelingen te *Munſter* was; wel de voornaamſte aanlegger zal geweeſt zyn, van alle die zwarigheden, op 't ſtuk van Godsdienſt: des te meer, dewyl de vryheden, die men eiſchten; inzonderheid, den *Roomsgezinden*, in de *Stad* en *Majorie* van *'s Boſch* betroffen: voor 't belang van welke, als zyne gewezen Stifts onderhoorigen, Hy wel meeſt ſcheen te mogen en moeten zorgen. Nadat dan, over deze zaak, tuſchen de wederzydſche gevolmachtigden tot den Munſterſchen Vrede, een tyd lang was getwiſt geweeſt, hebben de Algemeene Staaten: hunne gevolmachtigden, by herhaaling, en meer uitdruklyk in laſt gegeven, om geen' *vrede* met *Spanje* te ſluiten; dan, dat daarby met duidelyke bewoordingen zou bepaald worden, de volſtrekte *ſouverainiteit*, zo in 't *ſpiritueel*- als *temporeel*.

Daarom hebben Hun Hoogmogende, onmiddelyk na den geſloten vrede, de zaken van den

Godsdienſt naar Hun welbehagen geregeld: zich meeſter makende, van alle de *Kerken*, *Klooſters* en andere zogenoemde *Godshuizen*; de eerſtgenoemde, na dat zy; van altaaren, beelden en andere vercierſelen, gezuiverd waren, ter oeffening van den *Hervormden Godsdienſt*; doende inruimen: gelyk mede, ter zelver tyd, alomme, over de Gemeenten, *Leeraaren* werden aangeſteld. In de MAJORIE van *'s Boſch*, werd deze zaak, echter niet zonder veel tegenkanting, van de zyde der Roomſche Geeſtelyken, uitgevoerd: vermits de Prieſters en Monnikken, onmiddelyk na de teekening der *Munſterſche Vrede*, in hope, (zo 't ſchynt,) van door den Koning van *Spanje* daarin te zullen gehandhaafd worden, hunne Kerken en Kloofters behouden wilden: weshalven zy bevel ontfingen, om ze, binnen den tyd van acht dagen, te verlaaten; waardoor de ruſt, dies tyds, ten eenmaal herſteld werd.

De bezittinge dezer *Generaliteits Landen* heeft, middelerwyle, voor en na, geene kleine moejelykheid veroorzaakt, aan ons Gemeenebeſt; dat altyd zeer veel belang ſtelde, in derzelver behoudeniſſe. Alle de *oorlogen*, waarin de *Republiek*, ſedert den *Munſterſchen Vrede*, t' elkens werd ingewikkeld, hadden niet anders ten doelwit, dan, om deze haare *voormuuren*, tegen de onderneemingen van 't Hof van *Frankryk*, te beſchermen. Alreeds, voor meer dan anderhalve eeuw, hadden de Franſche Staatsdienaaren, de Kardinaalen *Richelieu* en *Mazaryn* getracht, de gezaamlyke SPAANSCHE - nu OOSTENRYKSCHE NEDERLANDEN aan *Frankryks* Kroon te hechten: en, lieten geene middelen onbeproeft, ter bereiking van dezen toeleg; welke, zo wel aan

Groot

Groot Brittanje, dan aan onzen *Staat*, zeer gevaarlyk zou geweeſt zyn: reden genoeg, waarom deze beiden *Zee Mogenheden*, meeſt tyds, gelyker wyze, die zaak zich hebben aangetrokken: en, met vereenigde krachten, tegen de liſtige en geweldige aanſlagen van 't gemeld Hof, zich hebben aangekant.

Nauwlyks zal men, daarom, eenig land op den ganſchen aardboden aantreffen, waarin meer menſchen bloed geſtort is, dan, in deze nabuurige geweſten. Nergens vind men, ter zelver oorzake, zo veele VESTINGEN, binnen een' zo kleinen omtrek, dan in deze landen: vermits, de Mogenheden, die de ſteden onder hunne magt gekregen hadden, dezelve terſtond naar de nieuwſte krygsbouwkunde deeden verſterken; ten einde ze niet gereedelyk te verliezen. Die zelve zo na by elkander liggende *Veſtingen*, maaken de oorlogen binnen deze landſtreek, des te bloediger en langwyliger: dewyl men hier veele *veſtingen* moet winnen; (welker' beleegeringe, byaldien zy naar behooren verdeedigt worden, veel volk en tyd koſt;) eer men eenig land van merkelyke uitgeſtrektheid onder zyn gebied kan brengen. Ter andere zyde, is al dit land bekwaamer, tot den oorlog te voeren, dan binnen de *Vereenigde Provincien*; waar, de grond, aan de meeſte plaatzen, doorſneden en gebroken is. Hier heeft men veele wyd uitgeſtrekte *vlakten*, op welke de Heiren zich konnen neêrſlaan. Daar by, kan het oorlogstuig en allerly andere oorlogs voorraad, zeer gemaklyk, door de rivieren de MAAS en de SCHELDE, op- en afgevoerd worden. En, eindelyk, ziet men, in deze Landſtreek, van Stad tot Stad, menigte

met ſteenen bevloerde ſtraat-wegen; waarvan 't krygsvolk in 't voorjaar, wanneer de andere wegen noch onbruikbaar zyn, zich bedienen kan, ten einde krygsverrichtingen vroegtydig aantevangen.

Dewyl 't van groote aangelegenheid is, voor onze Landgenooten, de geſteldheid dezer *Provincien*, waarin, de Algemeene Staaten mede Hun aandeel hebben, wel te verſtaan; achten wy 't der moeiten waardig, deze zaak, in haar begin en voortgang, kortelyk aantewyzen, uit de gedenkſchriften dier tyden.

In den tyd, toen de *Nederlandſche Republiek* noch in oorlog, tegen de *Koningen* van *Spanje*, zich bevond, naamlyk, in 1635, hadden de *Franſchen* reeds begonnen, in deze *Nederlanden*, en wel in de naaſt by hunne grenzen gelegen *Provincien*, zodanig een vuur te ontſteeken, wel onder 't ſchoonſchynend voorwendzel van door eene afwending, (*diverſie*,) aan de Nederlandſche Republiek, eenige lucht te geven; dan, in waarheid, om al wat de *Spaanſchen* dus lang in de *Nederlanden* behouden hadden, onder hun eigen geweld te brengen.

Dees' toeleg heeft nimmer zo klaar zich ontdekt, dan in de jaren 1646 en 1647; als de onderhandelingen tuſchen de *Spaanſche* en *Staatſche* gevolmagtigden, te *Munſter*, reeds begonnen waren; welke de *Franſchen* t' elkens poogden te overdwarſchen: gelyk dit ook de reden was, waarom de *vrede*, van der Staaten zyde, des te meer verhaaſt, en, in 1648, tot ſtand gebracht werd.

Koning *Lodewyk* XIII. zou, ter zelver tyd, ook wel met *Spanje*, den vrede hebben willen

ſluiten; doch onder geene andere voorwaarde, dan van eene voorgeſlagen *verwiſſeling* zyner gemaakte Wingeweſten op den *Spaanſchen* bodem, (naamlyk het Graafſchap *Rouſillon*, en verſcheiden plaatzen in *Katalonje*,) tegen deze *Spaanſche Nederlanden:* en, dit doelwit miſſende; werd de oorlog, door de *Franſchen*, tegen *Spanje*, noch elf jaren, na den vrede van *Munſter* voortgezet; naamlyk, tot 1659; toen dezelve, door den PYRENEËSCHEN VREDE, eindigde; waar by, de meeſte door de *Franſchen* gemaakte Wingeweſten, in deze landen, plechtiglyk aan dezelve werden afgeſtaan.

De bezittingen, door de Franſche Kroon, by den gemelden vrede aangewonnen, waren zeer aanzienlyk; beſtaande, in de *geheele* Provincie ARTOIS; alleenlyk uitgezonderd, de Steden *Air* en *S. Omer:* in VLAANDEREN, de Steden *Grevelingen*, *l'Ecluſe*, beneven de kleine Sterkten, *Filips*, *Harnuïn* en *Bourburg:* in HENEGOUWEN, *Quesnoi*, *Landrecy*, *Avesnes*, *Filippeville* en *Marienburg:* en, eindelyk, in LUXENBURG, *Diedenhoven*, *Yvoix*, *Damvilliers*, *Montmedy* enz.

Zeer graag hadden de *Zee-Mogenheden*, inzonderheid, de *Staaten* van *Neêrlands Gemenebeſt*, gezien, dat *Frankryks* gebied, binnen de paalen, door dien *Pyreneëſchen* vrede daaraan geſteld, by vervolg altyd hadden mogen blyven; maar, dit Hof ruſte niet, voor en al eer, ook het overige in die *Provincien* zou vermeeſterd zyn: en, terwyl geweld van Wapenen, alleen, niet genoegzaam vermogt; werd men van hunne zyde bedacht, om ook allerly liſtige wegen in te ſlaan. Daartoe, ſtrekte, in 't byzonder, eene looze *Kunſtgreep*, door den Kardinaal *Mazaryn*,

ryn, in 't werk geſteld, die by dien *Pyreneëſchen vrede* des jaars 1659, bedongen had, dat de Spaanſche Infante, *Donna* MARIA THERESIA, de dochter van *Filips IV*, aan zynen Koning, LODEWYK XIV, zoude worden uitgehuwelykt: gelyk, in den volgende jare 1660, dadelyk geſchiedde. Niet alleen, werden, uit kracht van dit huwelyk, de in de *Spaanſche Nederlanden* gemaakte verwinningen, aan Koning *Lodewyk* ten *bruidſchat* medegegeven; maar, dit zelve huwelyk zou ook, in 't vervolg, ten grondſlag dienen, om, daarop, te konnen bouwen, een *eiſch* tot *alle* de gezaamlyke *Spaanſche* bezittingen, in deze landen; niet tegenſtaande gemelde Princeſſe, voor 't aangegaane huwelyk, plechtiglyk afſtand gedaan hadde, van alle aanſprake, op *Spanje*, niet alleen, maar ook, op alle de andere dezer Kroon onderhoorige *Erflanden*. Dees' *eiſch* ſteunde, op *iets*, 't welk de Rechtsgeleerden, JUS DEVOLUTIONIS, dat is, het *recht* van *afwenteling*, noemen: in zich behelzende: *dat, al wat een vader, die aan meer dan één vrouw is gehuwd geweeſt, geduurende zyn eerſte huwelyk, aanwind, alleenlyk, door het kind, of de kinderen, uit dit eerſte huwelyk voortgeſprooten, moge geërft worden:* gelyk, *wat aangewonnen word, ſtaande het twede huwelyk*, ook *by erfeniſſe overgaat, tot die kinderen, bepaaldelyk;* die uit *dit twede huwelyk zyn verwekt.* Van deze *wet*, welke, in *Brabant*, en in de andere *Spaanſche Provincien*, ſtant grypt, meenden de *Franſchen* zich te mogen bedienen, tot hun voordeel. De *Nederlanden*, werden naamlyk by hen aangemerkt, als een nieuw *conqueſt*, of, aangewonnen *erfgoed*. Zy waren toch, aan de Spaanſche Infante, KLARA ISABEL-

ISABELLA EUGENIA, de Zuſter des Konings *Filips III*, in den jare 1599, ter gelegenheid van haar huwelyk, met den Aarts Hertog ALBERT van OOSTENRYK, Gouverneur dezer *Nederlanden*, in vollen *eigendom* opgedragen; onder beding, echter, dat, in gevalle zy geene kinderen zou verwekken, die zelve landen weder aan de *Spaanſche Kroon* gehecht zouden worden. Elk weet, dat het Spaanſch Hof deze Staatkundige ſtreek had uitgedacht, tot een geheel ander oogmerk, om de *Nederlanderen*, als zy, aan eene andere, en, quanswyze, van de *Spaanſche Monarchie* onderſcheiden Mogenheid, behooren zouden; door dien weg, des te gemaklyker, met der tyd, weêr onder de gehoorzaamheid des *Konings* van *Spanje*, te mogen brengen. Vermits nu gemelde Vorſtinne, in 1633, zonder kinderen was overleeden: zo werden deze Landen, onder de regeering van *Filips IV*, in den boezem der *Spaanſche Monarchie* weder ingelyft. Wyders, was deze inlyvinge geſchied, by 't leven der eerſte gemalinne des Konings *Filips IV*; naamlyk *Iſabella*, de Dochter des Konings *Hendrik IV.* van *Frankryk*; die geſtorven is, in den jare 1644. En, dewyl de Infante *Maria Thereſia*, die aan *Lodewyk XIV.* ten huwelyk gegeven wierd, uit dit *eerſte huwelyk* voortgeſproten, en zy, na den dood van haaren broeder *Balthaſar*, in 1646, de *éénige* afſtammeling uit dit huwelyk was; zo wilde men, deze *Maria Thereſia*, doen doorgaan, voor de eenige *erfgenaam* der *Nederlanden*.*

Zo

* De *Schryvers* der *algemeene hedendaagſche Hiſtorie* (*Boek I. Hoofdſt. I. bladz.* 745.) hebben die zaak, 't *jus devolutionis* betreffende, eenigermate anders voorgeſteld: naamlyk, dat de *kinderen van 't eerſte huwelyk*, 't zy *man-*

ly-

Zo dra, daarom, FILIPS IV, den 17. *Sept:* 1665, overleeden was, deed LODEWYK XIV, in

lyke —— 't zy *vrouwelyke* nakomelingen, elkanders *erfgenamen* zyn, by *præferentie*, boven de kinderen van het *twede huwelyk:* naar welke verklaring, dit voorgewend recht van *Maria Thereſia*, tot de *Nederlanden*, haar zou toebehooren, als *Erfgenaam* van haaren broeder, Don *Balthaſar;* die, beneven haar, van het *eerſte bedde* was; boven Koning *Karel II.* van *Spanje*, en deszelfs zuſter *Margaretha Thereſia;* welke beiden van het *twede bedde* waren. Doch, die zaak zal op één en 't zelve uitkomen.

Ondertuſchen, zal de onderſtaande Geſlacht Kaart, aan dit gezegde, 't nodig licht konnen geven.

FILIPS II.
Koning van Spanje † 1598.

FILIPS III.
Koning van Spanje † 1621.

ISABELLA KLARA EUGENIA. getrouwd, met ALBERT, Aarts Hert: van *Ooſtenryk.* † zonder kinderen 1633.

FILIPS IV. Koning van *Spanje* eerſt getrouwd, met ISABELLA, dochter van *Hendr. IV.* Kon. van *Frankr:* daarna, met *Maria Anna*, dochter van Keiſer *Ferdin: III.* † 1665.

uit 't eerſte huwelyk.

BALTHASAR † 1646, zonder kinderen.

MARIA THERESIA gemalinne van *Lodewyk XIV.* Koning van *Frankr:*

uit 't twede huwelyk.

KAREL II. Kon. van Spanje, met wien, de *Ooſtenr: Karolynſche* tak in *Spanje*, in 1700, is uitgeſtorven.

MARGARETHA THERESIA; getrouwd, met Keiſer *Leop:* van den Duitſchen tak van 't Oostenr: Huis.

in den volgenden jare 1666, zyne aanſpraak op de Nederlanden, wegens zyne *gemalinne* gelden, by de *Koninginne* weduwe van *Spanje*, die, geduurende de minderjarigheid van haaren Zoon, *Karel II*, als Regenteſſe, 't roer der regeering in handen had. En, vermits een weigerend antwoord volgde, van de zyde der *Spaanſchen*; deze zich beroepende, op den plechtigen afſtand, door *Maria Thereſia*, by 't aangaan van 't huwelyk gedaan; nam de Franſche Koning terſtond zyn toevlucht, tot de wapenen: vallende, met een ontzachlyk heir; onder anderen, in deze *Spaanſche Provincien*; die onder het bewind des Gouverneurs, Markgrave van *Caſtel Rodrigo*, in een zoberen, en genoegzaam weêrlozen toeſtand, zich bevonden: zo verre, dat de *Franſchen* in éénen veldtogt, meer wonnen; dan, in verſcheiden jaren, geduurende den laatst voorigen oorlog; makende, daar beneven, in den volgenden winter, zo door verraad, als door geweld, zich meeſter, van 't Graafſchap Bourgonje, ook *Franche Compté* genoemd. Weshalven, de *algemeene Staaten*; begrypende, dat *Spanje* alleen niet magtig ware, het overſchot dezer Nederlanden te beſchermen, en des te vrezen ſcheen, dat, by aldien men den *Franſchen* dus liet geworden, binnen kort alles onder hun geweld zou moeten bukken; eindelyk, te raade werden, in 1668, om met Groot-Brittanje en Zweden, dat vermaard drievoudig verbond, (*Triple alleantie*) aantegaan; 't welk ten doelwit had, om met alle macht te verhinderen, dat *Frankryk* van alle de *Spaanſche Provincien* meeſter zoude worden. En, dit verbond had ten gevolg, dat *Frankryk* zich genoodzaakt vond,

vond, in denzelven jare 1668, met *Spanje* den VREDE te ſluiten; die, den 2. *Mey* deszelven jaars, te AKEN geteekend werd: waarby, *Lodewyk XIV.* wel *Franche Comté* weder aan *Spanje* heeft te ruggegeven, maar, van de in de *Nederlanden* veroverde Steden, zeer veele, benevens haare onderhorigheden, behield: als, het geheel Graafſchap ARTOIS: in VLAANDEREN, *Douai*, met 't Fort *Eſcarpe*, *Armentieres*, *Doornik*, *Kortryk*, *Oudenaarden* en *Veurne*: In HENEGOUWEN, de Steden *Bergen* (*Mons*,) *Binch* en *Aath*: in de Provincie NAMEN, de ſterkte *Charleroy*. En, zo dra waren deze Steden niet in Franſche handen, of Koning *Lodewyk* ſpilde veele ſchatten, om dezelve, door zynen vermaarden veſting bouwer, den Generaal *de Vauban*, zo veel de konſt daartoe vermogt, in eenen onverwinbaaren ſtaat te ſtellen; ten bewys, dat Hy nimmer voornemens was, dezelve weder aan *Spanje* in te ruimen. De *Spaanſche* Gevolmachtigden tot dit Kongres van *Aken* gebruikten, echter, by 't ſluiten van dit verdrag, die voorzichtigheid, dat zy, ten einde allen ſchyn van erkenteniſſe van eenig recht der *Koninginne* van *Frankryk* op de afgeſtaane plaatzen, te vermyden; in 't zelve deeden invloejen: „ Dat zy, „ om den vrede in *Europa* te herſtellen, en, op „ de tuſchenſprake van den *Paus*, dezelve, aan „ den *Koning* van *Frankryk* hadden afgeſtaan."

Middelerwyle, heeft dit *drievoudig verbond*; dewyl het, door toedoen der *Staaten*, wel meeſt, was tot ſtand gebracht; daarna, de grondoorzaak moeten worden, van dien verderflyken aanval der *Franſchen*, op de voor aanliggende geweſten van 't *Vereenigd Nederland*, in den jare 1672,

1672. Koning *Lodewyk XIV*, door dezen ſtap der *Staaten*, in de bereiking van zyn oogmerk; om, naamlyk, ALLE de *Spaanſche Nederlanden* in te ſlokken, zich verydeld ziende; was bedacht, op allerly middelen, om zich op de Nederlandſche Republiek te wreeken: en, dit niet wel doenlyk achtende, zo lang het DRIEVOUDIG VERBOND, ('t welk, in 1669, door het bykomen van *Spanje*, *viervoudig* geworden was,) in ſtant bleef; was zyn eerſte werk, om Koning KAREL II, van *Engeland*, daarvan aftetrekken; die zelfs kon goedvinden, in 1672, met *Frankryk* aanteſpannen, in de oorlogsverklaring, tegen deze Republiek; in een' tyd, als dezelve door onderlinge twedracht jammerlyk geſcheurd was.

Het verdrag, tuſchen de beide Vorſten aangegaan, behelsde in zich, dat *Lodewyk* te Land-, en *Karel* ter Zee, de *Republiek* beſpringen zou: en, vermits de *Franſche Krygsmacht*, in gevalle zy den kortſten weg naar onze grenzen hadde willen inſlaan, door *Brabant* en *Vlaanderen*, dus over den *Spaanſchen bodem*, zou hebben moeten trekken; 't welk niet zou hebben nagelaten, een argwaan te geven, als of 't, den *Franſchen*, om de *Spaanſche Nederlanden*, mede te doen ware; zo had Koning *Lodewyk*, alreeds in 't voorig jaar, met den *Aartsbiſchop* van *Keulen*, en met den *Biſchop* van *Munſter*, een verdrag geſloten; waarby aan de *Franſche troupen*, den vryen *doortocht* door hunne landen werd toegeſtaan: gelyk ook deze beiden Geeſtelyke Vorſten, hunne krygsmacht, by die der *Franſchen*, voegden; ten einde deze Republiek des te zekerder te mogen t' onder brengen. De *Franſchen* trokken, gedeeltelyk, langs de *Maas* en gedeeltelyk,

langs den *Rhyn*, derwaard: en 't gelukte hun; in éénen Zomer, de Provincien GELDERLAND, OVERYSSEL en UTRECHT te overweldigen: gelyk zy ook niet zouden hebben nagelaten, tot in het hart van HOLLAND doortedringen; ten ware niet het water, 't welk men, door 't openen der Sluizen, de binnen landen had doen invloeijen, den verderen voortgang hunner wapenen gestremd hadden.

De verheffing van Prins WILLEM III. tot *Stadhouder* over deze, immers de meeste en machtigste *Provincien* mogt, in dezen dringenden nood, het middel zyn, om Neêrlands Gemeneboest, uit het gevaar van haaren ganschlyken ondergang, te redden. Dees vorst stelde terstond order, om de vervallen zaken van 't krygswezen te herstellen: terwyl, de *Algemeene Staaten*, met Keizer LEOPOLD I, een verdrag aangingen: waarvan, de vrucht was, dat Dees', met der haast, een talryk heir naar den *Rhyn* zond; 't welk, met eenige *Spaansche* en *Staatsche* troupen, zich vereenigde. Deze de Keurvorstelyke residentie Stad, *Bon*, beneven andere plaatzen in 't *Keulsch* gebied, vermeesterende; werd, daardoor, den *Franschen* in de *Vereenigde Nederlanden*, de toevoer van levensmiddelen afgesneden: 't welk hen noodzaakte, in 1673, de door hen verwonnen *Provincien*, met zo veel spoed te verlaten, als, met welke zy, in den voorigen jare, dezelve overweldigt hadden.

Vermits, daar beneven, *Spanje*, den 15 *Octob.* deszelven jaars, aan *Frankryk* den oorlog verklaarde; en, den 9 *Febr.* 1674, de *Vrede* tusschen *Groot-Brittanje* en den *Staat* hersteld werd; zo bekwam men gelegenheid, om den *Oorlog*, te-

tegen Koning *Lodewyk*, buiten onze grenzen, in de *Spaanſche Nederlanden*, voorttezetten. In dezen oorlog, zyn de veldſlag by *Senef*, in 1674, en, by *Mont-Caſſel*, in 1677, voorgevallen: beiden, onder de aanvoering van Prins WILLEM III. van ORANJE; in welker eerſten, de overwinninge twyfelachtig, dan, in den laatſten, aan de zyde der *Franſchen*, was overhellende. Ook, waren de *Franſchen* zeer gelukkig, in de veelvuldige belegeringen der geſterkte ſteden; die veele, de eene na de andere, verlooren gingen: welker meeſten, by den NYMEEGSCHEN VREDE, in 1678, aan dezelve, plechtiglyk werden afgeſtaan. Door dezen *Vrede*, die, met te veel verhaaſting, en, tegen den zin van den Staat, geſloten was; werd het gebied der *Franſchen*, weder merkelyk vergroot. In VLAANDEREN verkregen zy, by hunne voorheen gemaakte wingeweſten, ook *Duinkerke*, *Wynoxbergen*, *Caſſel*, *Yperen*, *Menen*, en *Ryſſel*: in HENEGOUWEN, *Condé*, *Valencienne*, *Bouchain*, *Quesnoi*, *Bavay*, *Maubeuge*, beneven de *Stad* en 't diſtrict van *Kamerik*: in NAMEN, de Veſting *Charlemont*; waar tegen zy *Charleroi* moeſten wedergeven: in LUXEMBURG, *Diedenhoven*, beneven meer andere ſteden. En, van de in voorige oorlogen verroverde plaatzen, behielden zy alles, behalven *Oudenaarden* en *Kortryk*. Waarby, eindelyk, andermaal in hunne handen viel, het geheel Graaffchap BOURGONJE, anders *Franche Comté* genoemd.

De Koning van *Spanje*, dezen vrede niet hebbende willen aannemen; werden de vyandelykheden der *Franſchen* in de *Spaanſche Nederlanden* voortgezet: hoewel, niet met dien ernst, gelyk

te voren; en wel, door toedoen der Algemeene Staaten; die, beneven den Koning van *Groot-Brittanje*, alle pogingen aanwendden, om den vrede te herſtellen: konnende, echter, niet anders uitwerken, dan dat, in 1684, een beſtand voor 20 jaren getroffen werd.

Doch, als KAREL II, Koning van *Groot-Brittanje*, den 16 *Febr.* 1685 overleed, en deszelfs broeder, de *Hertog* van *York*, met den naam van JAKOB II, den troon beklom, begonnen alle voortekenen van eenen nieuwen *Oorlog* zich optedoen; voornaamlyk, ſedert Hy, den Roomſchen godsdienſt openlyk aangenomen hebbende, allerly middelen van geweld in 't werk ſtelde; om dien zelven godsdienſt, en te gelyk een onbepaald gezach, in zyne Koningryken intevoeren: ter volbrenging, van welke onderneming Hy door *Frankryk* ondersteund werd. Weshalven, 't Parlement van *Groot-Brittanje*, den Prins WILLEM III. van *Oranje*, die, met Princeſſe *Maria*, *Jakobs* oudſte dochter, getrouwd was, te hulpe riep; dien, de *Staaten*, eene aanzienlyke vloot, bemand met 15000 krygsknechten, byzetteden: met welke, Hy naar *Engeland* overſtak; aldaar belandende, den 19 *Novemb.* 1689. Koning JAKOB vervolgens, zyne Ryken verlaatende, en, onder de beſcherming van *Lodewyk XIV*, zich begeven hebbende; draalden de leden van 't *Parlement* niet lang met den PRINS en PRINCESSE van ORANJE, den 21 *April* 1689, tot *Koning* en *Koningin* van *Groot-Brittanje* en *Ierland*, uitteroepen. Om deze reden, verklaarde *Lodewyk XIV*, in 1690, den oorlog; niet alleen aan Koning WILLEM III, maar ook, aan onzen STAAT; door wien's hulpe, Hy tot den troon be-

bevorderd was geworden. Die zelve *Oorlog* gold weder, voornaamlyk, de *Spaanſche Nederlanden*: alwaar, 't *Franſch* Heir geboden werd, door den *Hertog* van *Luxemburg*; dien 't gelukte, in drie veldſlagen, den eerſten by *Fleury*, in 1690, den tweden, by *Steenkerke*, in 1692, en, den derden, tuſſchen *Landen* en *Neerwinden*, in 1693, het veld te behouden. Ook, werd, geduurende dezen oorlog, onder meer andere ſteden, *Namen*, in 1692, door de *Franſchen* gewonnen: doch ook, door Koning WILLEM III, herwonnen, in 1695: waarna, in 1697, de VREDE te RYSWYK geſloten werd, en daarby bepaald, dat, ten aanzien der wederzydſche bezittingen, alles op den ouden voet herſteld zou worden.

'T Hof van *Frankryk*, dezer wyze, in zyne ondernemingen, ter verkryging van *alle* de *Spaanſche Nederlanden*, met geweld van wapenen, door de andere Mogenheden, t' elkens verhinderd wordende; verloor daarom den toeleg, om het ter ééne of andere tyd daartoe te brengen, geenſinds uit 't oog; dan, beproefde, of 'er gene mogelykheid ware, om het zelve door een anderen weg te mogen uitwerken: een VERDEELING dezer landen voorſlaande, met onzen *Staat*; welke, door den Koning van *Groot-Brittanje*, zou geguarandeerd worden.

Aan een ſoortgelyk ontwerp, was alrede gearbeid, in den jare 1635, toen de *Republiek*, noch in vollen oorlog tegen *Spanje*, zich bevond: willende de *Franſchen*, dat men gezaamlyk de handen zou in één ſlaan, ter volkomen overheering en verdeeling dezer *Nederlanden*. Doch, de *Al-*

gemeene Staaten, die 't tyds, klaar ontdekkende, waarop *Frankryks* heerschzuchtig oogmerk dóel de; waren toen 't zelve voorgekomen, door, in 1648, met *Spanje*, te *Munster*, eene afzonderlyke vrede te sluiten: gelyk hier voor is aangemerkt. Daarom, werd, in 1700, een ander *verdrag van verdeeling* door *Lodewyk XIV* voorgesteld; dien aan *Groot-Brittanje* en den *Staat*, een gedeelte der *Nederlanden* aanbood, ten einde, daardoor, de verkryging van het overige, voor zich zelven te bevorderen. De beide ZEE-MOGENHEDEN omhelsden deze aanbieding; hoe wel, meer als een noodzakelyk kwaad, dan, als een verkiesbaar beding: en dat alleen, ter voorkoming van een nieuweh *Oorlog*; dien men, te gemoed zag; zo dra Koning KAREL II van *Spanje*; wiens zwakke meestand geen lang leven voorspelde; zou overleden zyn.

En niet zo rasch was dit tydstip, den 1 *Nov.* deszelven jaars 1700 vervuld, of Koning LODEWYK vormde, een aanspraak van veel verder uitzicht, dan, eeniglyk, betreffende de *Spaansche Nederlanden*: brengende te voorschyn, een TESTAMENT, 't zy door Koning *Karel II* waarlyk gemaakt, 't zy op deszelfs naam bedriegelyk ontworpen; waarby, zyn kleinzoon, FILIPS, *Hertog* van ANJOU, tweede zoon des *Dauphins*; ten *eenigen* ERFGENAAM der geheele *Spaansche Monarchie* verklaard werd. En, ten einde zyn oogmerk, betreffende deze *Nederlanden*, des te zekerder te bereiken; had Hy, met MAXIMILIAAN, *Keurvorst* van *Beieren*, Spaansche Gouverneur dier gemelde *Provincien*, een heimlyk verdrag gesloten, om deze Landen, onmiddelyk na *Ka-*

rels

reels dood, aan de *Franſche* troupen, die daarom ſtreeks reeds in gereedheid lagen, in te ruimen: gelyk dadelyk geſchiedde. Het *Spaanſch Krygsvolk*, 't welk de geſterkte ſteden bewaarde, verklaarde zich, door de beſtelling deszelven Keurvorſt's, voor den *Hertog* van *Anjou;* wordende, ten zynen dienſte, in eed genomen. Dat meer is: ſedert den *Ryswykſchen Vrede*, waren eenige veſtingen, als *Barriere-plaatzen*, aan *Staatſche* troupen ter bewaaring toevertrouwd: deze werden, ten getale van 14000, door de *Franſchen*, in éénen nacht, naamlyk, van den 12 *Febr.* 1703, in die plaatzen overvallen, en, zo veel als *Krygsgevangen* gemaakt: welke ook niet ontſlagen werden, dan, nadat de Algemeene Staaten, den *Hertog* van *Anjou*, voor KONING van SPANJE verklaard hadden.

Gemelde *Staaten* zouden, ongetwyfeld, aan deze verklaring zich gehouden, en, ter vermyding van verdere onluſten; die reeds zo lang geduurd, en 's Lands Schatkiſten genoegzaam uitgeput hadden; allerlei voorwaarden hebben aangenomen: eiſchende eeniglyk, voor zich zelve, genoegzame *verzekering;* welke verzekering voornaamlyk zou hebben beſtaan, in het terugroepen der *Franſche troupen*, uit de *Nederlanden:* doch, dees' eiſch volſtrektelyk wordende afgeſlagen; deed de *Republiek* dien ſtap, welke aan 't *Franſche Hof* zo onverwacht voorkwam, en, aldaar, zo groote verbittering tegen dezelve verwekte: naamlyk, die *verbinteniſſe*, met Keiſer LEOPOLD, en WILLEM III, als Koning van *Groot-Brittanje;* welke ten oogmerk had, om den Aarts-Hertog KAREL van *Ooſtenryk*, Keiſer *Leopolds* jongſte zoon, zo doenlyk ware, op den

Spaanſchen troon te ſtellen *: gevolgt door eene *Oorlogs-verklaring* tegen *Frankryk*, den 15 *Mey* 1702. Ko-

* Dees Aarts Hertog KAREL van den DUITSCHEN TAK van 't *Ooſtenr: Huis*, toen een jong Heer van 17 jaren, (geboren den 1 *Octob.* 1685,) is dezelve, die daarna, in 1711, na 't overlyden zyns broeders, *Joſeph*, met den naam van KAREL VI, den Keiſerlyken troon beklommen, en, tot 1741, bezeten heeft: zynde de vader der tegenwoordige Keiſerinne Weduwe, MARIA THERESIA. Gemelde Aarts-Hertog werd, om meer dan éene reden geacht, de naaſte *Erfgenaam*, tot de *Spaanſche Monarchie*, en dus mede, tot de *Spaanſche* bezittingen, in de *Nederlanden*: uit kracht, naamlyk, een vroeger *Teſtament*, door Koning *Karels* vader, FILIPS IV, ontworpen; die, ten einde te verhoeden, dat *Spanje's* en *Frankryks kroonen* op één hoofd gezet zouden worden; zyne jongſte dochter MARGARETHA THERESIA, die met Keiſer *Leopold* in huwelyk trad, tot *Erfgenaam* der *Spaanſche Monarchie* verklaard had: welk *Teſtament*, door den gedaanen afſtand zyner oudſte Dochter, *Maria Thereſia*, als zy in 1666 trouwde, met den Franſchen Koning *Lodewyk XIV*, nader bekrachtigt was geworden. Ten minſten, werd geoordeeld, dat de wyd-uitgeſtrekte landen der *Spaanſche Monarchie*, tuſchen, de afſtammelingen dier beiden Zuſters van Koning *Karel II*, behoorden verdeeld te worden: onder welke nakomelingen, als de eerſte, in aanmerking kwam, de *Keurprins* van *Beieren*, JOSEPH FERDINAND, de Zoon van Keurvorſt *Maximiliaan* van *Beieren*, verwekt by de Aarts Hertogin *Maria Antonia*; de eenige dochter, uit Keiſer *Leopolds* eerſte huwelyk, met voornoemde Spaanſche Infante, *Margaretha Thereſia* voortgeſproten: terwyl, de beiden Zoonen van Keiſer *Leopold*, JOSEPH en KAREL, uit deszelfs derde huwelyk, met *Eleonora Magdalena*, van 't Huis *Paltz-Neuburg*, waren voortgeſproten: dan, dees' jonge Keurprins, was, in 1699, in zyn zevende jaar, geſtorven: des, nu, de Aarts Hertog KAREL en de HERTOG van ANIOU, de eenige *Mededingers* tot deze ryke nalatenſchap, konden gerekend worden: de laatſte, inzonderheid, wegens zyne grootmoeder, MARIA ANNA, de Zuſter van *Filips IV*, Koning van *Spanje*. Ten aanzien dezer twe Mededingers, was ook

het

Koning *Lodewyk XIV*, ten bewys, dat Hy, naaſt de *Kroon* van *Spanje*, 't weder voornaamlyk gemunt had, op deze NEDERLANDEN, wende, naar ouder gewoonte, zyn meeſte macht derwaard. Om die reden was 't voor *Groot-Brittanje*, zo wel dan voor onzen *Staat*, van 't uiterſt belang, om aldaar den oorlog te ontginnen: dewyl zy, al wat de Koningen van *Spanje* in

het *Tractaat* van *verdeeling*, in 1700, tuſchen de Huizen van *Ooſtenryk* en *Bourbon* werkelyk gemaakt, en, door de *guarantie* der beiden *Zee Mogenheden*, bekrachtigt: welk *tractaat*, door *Lodewyk XIV*, onder voorwendzel van het gemeld *Teſtament* zyns ſchoonbroeders, Koning *Karel II* van *Spanje*, terſtond na deszelfs overlyden, verworpen werd. Uit de onderſtaande Geſlacht-lyst, zal deze zaak beſt worden opgehelderd.

FILIPS IV.

Koning van Spanje † 1665.

MARIA THERESIA getrouwd, met *Lodewyk XIV.*

KAREL II. Koning van Spanje † 1700. zonder kinderen.

MARGAR THERESIA getrouwd, met Keiſer *Leopold.*

LODEWYK DAUPHIN † 1711.

MARIA ANTONIA getrouwd, met *Maximiliaan*, Keurvorſt van *Beieren.*

LODEWYK DAUPHIN † 1712; zonder kinderen.

FILIPS, Hertog van ANJOU: daarna, Koning van *Spanje.*

JOSEPH FERDINAND Keurprins: geboren 1692. geſtorven 1699.

LODEWYK XV. laatſt overleden Koning van *Frankryk.*

in deze *Nederlanden* bezeten hadden, aan den *Aarts Hertog* KAREL, hadden toegelegt. Koning WILLEM III, alreden den 19 *Mey* 1702, in zyn 52ste jaar, te *Londen*, overleden, heeft dezen oorlog dus niet beleeft: dan, deszelfs opvolgster, Koninginne ANNA, de jongere Zuster zyner Gemalinne *Maria*, in die zelve maatregelen tredende; zond haare troupen derwaard, onder bevel des *Grave* naderhand, *Hertog*) van *Marlbourg*; met welke, de Nederlandsche krygsbenden, onder Grave *Maurits* van *Naſſau Ouwerkerk*, zich vereenigden; die, noch in denzelven jare 1702, van *Venlo*, *Rhoermonde*, *Stevenswaard*, en *Luik*; dus genoegzaam van de geheele *Maas*, tot *Namen* toe; zich meester maakten. Wat 't verder beloop van dezen zoo zeer bekenden oorlog, wegens de *Spaanſche troonsopvolging*, die niet, voor den jare 1713, door den VREDE te UTRECHT eindigde, in deze NEDERLANDEN geweeſt zy; ook, voornaamlyk, nadat de *Keiſerlyke* troupen, onder bevel van den waereldsvermaarden Prins *Eugeen*, zich daarby vervoegt hadden; is door verſcheiden Geſchiedſchryveren, nauwkeurig aangeteekend. * Kortelyk,

* Daartoe mogen we byzonder aanpryzen, 't *Leven des Hertogs van Marlborough*, van eenen ongenoemden Engelſchen Schryver; in 't Nederduits vertaald, en gedrukt, te Amſterdam by *Nikl, ten Hoorn:* en, uitvoeriger, 't *Leven des gemelden Hertogs, door Abr. de Vryer*, in IV *Deelen:* als mede, 't Leven van Prins *Eugeen* van *Savoyen*, door dien zelven Schryver, in III. Deelen, beiden in Octavo; gedrukt te *Amſterdam*, by *J. Loveringh* en *J. Roman de Jonge*. De laatstgenoemde Schryver bezat, eene zonderlinge kenniſſe, niet alleen van *Staats*- maar ook van *Krygskundige* zaken; waardoor hy, aan de gevallen van den oorlog,

selyk, zy genoeg gezegt: dat dezelve, in zyn begin en voortgang, ten aanzien der drie Bondgenooten, ongemeen voorspoedig was: in alle de *veldslagen*, die in 1703, by *Ekerene* in 1706, by *Ramillies*-, in 1708, by *Oudenaarden*-, als ook in denzelven jare, by *Wynendaal*-, en, in 1709, by *Malplaquet*, voorvielen, behaalden zy op de *Fransschen*, de overwinninge: daarby, waren de meeste en voornaamste *Vestingen*, in BRABANT, VLAANDEREN, HENEGOUWEN, en, zelfs sommige, in ARTOIS, door de Bondgenooten vermeesterd. Er was, tusschen alle deze vestingen, een genoegzaam breede weg gebaand, tot aan de grenzen van *Frankryk*, zelve *Landrechies*, was de eenige stad, die noch moest bemachtigt worden, om tot in 't hart van dit Ryk te konnen dringen: maar, terwyl Prins *Eugeen*, in 1712, met de beleegering dezer sterkte bezig was, kwam, door de konstgreepen van 't *Fransche Hof*, zeer onverwacht eene groote verandering in 't *Engelsch Staatsbestier*; die ten gevolg had, dat dit drievouwdig snoer ongelukkig moest verbroken worden.

De Hertog van *Ormond*, die naar de *Nederlanden* gezonden werd, om *Marlbourg* in 't bevel over het Engelsch leger te vervangen, verkondigde terstond eene *wapenschorzing*, ten aanzien der *Fransschen*: en zonderde zich af, van 't heir der *Bondgenooten*. Hierna, werd de Grave van *Albemarle*, in zyne legerplaats, by *Denaina* aan de *Schelde*, door den Fransschen Marchal de *Villars*,

log, 't zy beleegeringen, 't zy veldslagen, 't zy andere krygsverrichtingen, door zyne oordeelkundige aanmerkingen, t' elkens een helder licht heeft bygezet.

lars, verraſcht en geſlagen: waardoor, al de leeftogt naar 't leger voor *Landrechies* was afgeſneeden. De beleegering werd terſtond geſtaakt: en, terwyl het Bondgenoots heir met groote moeite den te rug tred naar *Mons* nam, gingen de ſteden *Quesnoy*, *Bouchain*, *Douay*, *Marchienne*, *S. Amand*, beneven 't Fort *Mortaigne*, in dat zelve jaar verlooren: terwyl binnen de eerſtgenoemde veſting, ook de geheele Neerlandſche *Artillerie*, in 's vyands handen kwam.

Terwyl dit alles geſchiede, waren de Gevolmachtigde *Miniſters* der meeſte Europeëſche Mogenheden, te *Utrecht*, reeds in onderhandeling, om den VREDE te herſtellen; die ook, in den volgenden jare 1713, (voor zo verre, immers *Frankryk* en de *Algemeene Staaten*, beneven *Groot-Brittanje*, aanbelangde,) dadelyk geſloten werd: dan, op geene zo voordeelige voorwaarden, dan men, zonder deze tuſſchenkomende tegenſpoeden, ongetwyfeld, zou bedongen hebben. De Koning van *Frankryk* eiſchte, (behalven de door hem herwonne plaatzen,) weêr te rugge, de ſteden, *Air*, *S. Venant* en *Bethune*, in ARTOIS: in VLAANDEREN, de Stad *Ryſſel*, met haare onderhoorigheden. Ook behield Hy, in HEENEGOUWEN, *Konde*, *Valenchienne* en *Maubeuge*; die, in den voorigen oorlog, door de Bondgenooten niet waren aangeroerd. Ter andere zyde, ſtond Hy af, van zyn recht, op *Veurne*; *Yperen*, *Meenen*, *Doornik* en *Namen*; welke ſteden de ALGEMEENE STAATEN, wel in voorraad zouden bezetten: dan, te gelyk, onder verbinteniſſe, van dezelve te zullen overgeven, aan 't *Huis* van OOSTENRYK; zo dra

zy

zy met dat Huis zouden overeengekomen zyn, aangaande de manier, hoe deze, dus lang genoemde SPAANSCHE- maar nu voortaan te noemen OOSTENRYKSCHE NEDERLANDEN, voor de *Republiek* zouden dienen, tot eene *Barriere* en zekerheid: welk *Huis* dezelve dan onherroepelyk en voor altoos zou blyven bezitten. Met één woord, het *Huis* van OOSTENRYK zou nu treden, in het volle bezit dezer landen, zo als Koning KAREL II, dezelve bezeten had, of, had behooren te bezitten, uit kracht van den *Ryswykſchen vrede*, des jaars 1697. Alleenlyk, werd aan den Koning van *Pruiſen*, van het *Over-Kwartier* van GELDERLAND, in vollen eigendom overgegeven, de Stad *Gelder*, beneven *Straalen* en *Wachtendonk*, en het land van *Keſſel*, aan de overzyde der *Maas* gelegen.

In den volgenden jare 1714, werd, den 5. *Maart*, ook de *vrede*, tuſſchen den *Keiſer*, en den *Koning* van *Frankryk*, te *Raſtat*, geſloten: gelyk, den 26 *Juny*, de *vrede* tuſchen *Hunne Hoogmogende* en den *Koning Filips* V van *Spanje*: En, na dien tyd, heeft men begonnen, de Zaken, tuſſchen dezen STAAT en Keiſer KAREL VI, in de *Nederlanden*, op een vaſten voet te brengen: 't welk daadelyk tot ſtand gebracht werd, door het zogenoemde BARRIERE TRACTAAT, dat, den 15 *Nov.* 1715, te *Antwerpen* geſloten werd: waarin, Koning GEORGE I. van *Groot Brittanje*, als een derde, mede deel nam. In het II. *Artikel* van dit verdrag, werd vaſtgeſteld: dat zyne *Keiſerlyke Majeſteit* en *Hunne Hoogmogende*, tot hunne wederzydſche beveiliging, elke op hunne eigen koſten, zouden onderhouden, gezaamlyk, 30000 tot 35000 mannen:

nen; waarvan, de *Keiser*, drie- en de Staat twee vyfde deelen moest opbrengen. De Staatsche troupen zouden bewaaren, de Stad en Kasteel van *Namen*: benéven de steden, *Doornik*, *Meenen*, *Ypren*, met 't Fort *Knocque*, en *Veurne*: en, eindelyk, ook *Dendermonde*, voor de helft; zynde daar de krygsbezetting, half *Oostenryks*, en half *Staats*. Terwyl de Keiserlyke troupen zouden gelegt worden, in *Luxemburg*, *Charleroy*, *Mons*, *S. Guislain*, *Brussel*, *Gent* en andere plaatzen naar welgevallen.

Ter voldoening der kosten, door den Staat te besteden, zo aan 't onderhoud der Vestingwerken der gemelde steden, dan, der daarin geplaatste krygsbezettingen, verbond zich de Keiser, ingevolge *Art.* XIX. van dit Tractaat, jaarlyks, aan den Staat te zullen betaalen, 550000 gulden.

By dit zelve *Barriere Tractaat*, (Art. XVIII.) werden mede; tot eenige vergoeding der zwaare kosten, door den Staat, geduurende den oorlog, ten behoeve van het *Huis* van *Oostenryk* gespild; aan de *Republiek*, in vollen eigendom, in het *Over-Kwartier* van GELDERLAND afgestaan, de Stad *Venlo*, benéven de Schans *S. Michiel*, de Schans *Stevenswaard*, en, het ampt *Montfoort*, met zyne onderhoorige dorpen. Dit *gedeelte* kon, by 't sluiten van den *Munsterschen Vrede*, aan den Staat noch niet worden overgelaten: dewyl, die geheele *Provincie*, in dien tyd, onder de magt van *Spanje* was. In 1668, hadden echter de Algemeene Staaten, een zeker recht daartoe verkregen, door het opschieten van twe *Millioenen* gulden, aan *Karel II*, Koning van *Spanje*: waarvoor, gemelde plaatzen

in

in dit *Over-Kwartier*, die's tyds, waren verpand geweest.

In deze gesteldheid bleven de zaken, in de *Nederlanden*, tot den jare 1740; toen, onmiddelyk na den dood van Keiser KAREL VI, die den 20 *October* voorviel, eene nieuwe zwaare oorlog ontstond, wegens de PRAGMATICQUE SANCTIE, betreffende, de *opvolging* in de *Oostenrykse Erflanden*, door zyne oudste Dochter, de Aarts-Hertoginne MARIA THERESIA. * Dees' oorlog was in *Duitsland*, en in *Italie*, reeds begonnen: maar sloeg, in 1744, mede over, tot de OOSTENRYKSCHE NEDERLANDEN. De *Algemeene Staaten*, in 1731, dit verdrag mede onderteekend hebbende; bordeelden zich verplicht, gemek-

* Deze PRAGMATIQUE SANCTIE was alreeds, in 1713, door Keiser KAREL VI gemaakt, die geene manlyke lyferven hebbende, door dit ontwerp, alle de *erflanden* van 't Huis van *Oostenryk* onverdeeld wilde gehouden hebben. Mitsdien, was daarin vastgesteld: dat de erfvolging, in de *vrouwlyke* lyn, naar 't recht der eerstgeboorte, verstérven zou: en wel,

Eerst, op de Dochters des gemelden Keisers, MARIA THERESIA, en MARIA ANNA.

Daarna, op de Dochters van Keiser JOSEPH, MARIA JOSEPHA en MARIA AMELIA.

Vervolgens, op de Dochters des Keisers LEOPOLD, vader der twe gemelde Keisers: naamlyk, MARIA ANTONIA, MARIA ELISABETH, MARIA ANNA enz.

Vermits deze Erfvolging voornaamlyk ten oogmerk had, om het Huis van *Oostenryk* ten genoegzamen evenwicht te doen strekken, tégen de toenmaals dagelyks meer en meer aanwasschende magt van 't Huis van *Bourbon*; was dit de reden, waarom, verscheiden andere Mogenheden van *Europa* veel belang stelden, in de bewaring dezer *Pragmatique Sanctie*: daar onder, ook de Koning van *Groot Brittanje*; die in 1731: en, de Staaten der *Vereenigde Nederlanden*, die in 1732, mede daarin getreden waren.

melde Vorſtin, als Bondgenooten, by te ſpringen. En, vermits zy, ongelet al den ſterken aandrang daartoe, door 't *Hof* van *Frankryk*, ongenegen waren, de *oneenzydigheid* te omhelzen, en daartegen, in 1744, hunne hulptroupen, onder bevel van den Vorst van *Waldek*, by de *Keiſerlyke*- en *Groot Brittanniſche* vereenigde krygsmacht voegden; werden de Nederlandſche BARRIERE-*plaatzen*, in *Vlaanderen*, door den Franſchen Generaal Veldmarchal, Grave *Maurits* van *Saxen*, terſtond aangetast; die, dewyl ze onvoorzien waren van genoegzame krygsbezettingen, zonder veel bloed vergieten, binnen korten tyd overgingen: eerſt *Meenen*: daarna, *Ypren*, 't Fort *Knocque* en *Veurne*. In 1745 volgden, *Doornik*, en alle andere ſteden in *Oo-ſtenryks Vlaanderen*. In 1746, de ſteden *Antwerpen*, *Mons*, *S. Guiſlain*, *Charleroy*, en *Namen*. Zelfs ontzagen zich de *Franſchen* niet, in 1747; (alhoewel, in geen' oorlog zynde, tegen de *Republiek*;) in STAATS VLAANDEREN te vallen: alwaar de Generaal Grave van *Löwendaal*, zonder veel tegenſtand, alle de ſterkten vermeeſterde: naamlyk, *Sluis*, *Filippine*, *Sas van Gent*, *Hulſt*, beneven de *Schanſen* aan de *Schelde*; overal' de krygsbezettingen, ten getale van byna 3000 mannen, krygsgevangen makende: en, eindelyk, *Bergen-op-Zoom*; 't welk, na een beleg van twe maanden, in den nacht van den 16 *September* overrompeld werd: waardoor, den *Franſchen*, de weg gebaand ſcheen, om de Provincie ZEELAND te bemagtigen. Niet min ongelukkig was het Bondgenoots Heir, in alle de *veldſlagen*, welke die zelve oorlog heeft uitgeleyerd: als, die by *Fontenoy*, den 11 *Mey* 1745;

by

by *Rocoux*, den 11 *Octob.* 1746: en, by *Laveld*, den 2 *July* 1747. In 't midden van *April* des jaars 1748, werd ook *Maaſtricht* belegerd. En deze Stad was de laatſte, die eenig vyandelyk geweld heeft moeten uitſtaan: want, geduurende dit beleg, werden de *Preliminaire* VREDE's-Artikelen, tuſſchen de wederzydſche Franſche Gevolmagtigden, en die der andere Mogenheden, te AKEN geteekend: waarby; te gelyk eene *ſtilſtand* van *wapenen* tuſchen de beiden heiren beraamd was: dan, dewyl de *Franſchen* dezen ſtilſtand niet wilden uitgeſtrekt hebben, tot *Maaſtricht*; vond men goed, de Stad, by verdrag, in handen der belegeraars te ſtellen, tot den dag der wederinruiming; nadat de *vrede* volſtrektelyk zou geſloten zyn.

Al wie, naar de groote verwinningen, door Koning *Lodewyk XV*, die's tyds behaald, eenige giſſingen maakte, aangaande den uitſlag dezer *vrede*, kon niet anders vermoeden, dan, dat Hy de paalen Zyns Gebieds ongelyk verder, in deze *Nederlanden*, zou uitgezet hebben, als zyn Over-grootvader *Lodewyk XIV*, ooit gedaan had, in alle de voorige oorlogen. Tot elks verwondering heeft Hy echter alle de verroverde plaatzen, zo in de *Ooſtenrykſche*- als in de *Generaliteits* landen van onzen Staat by den gemelden *vrede*, te ruggegeven.

'T ſchynt dat de andere nabuurige Mogenheden zeer ſterk daar mede zich bemoeid hebben: en dat de *afgunſt*, der Mogenheden, onderling; (die men, al voor lang, gezegt heeft, een voornaam middel ter behoudeniſſe der *Nederlandſche Republiek* te wezen;) ook, in dit geval, in 't middelyke, veel toegebracht hebbe, om Haar

in 't bezit te doen blyven, dezer *Generaliteits Landen*; die ten voormuur Haarer veiligheid verſtrekken: gelyk men, mede, hier mag toeſchryven, de oorzaak, waarom 't *Huis* van *Oo-ſtenryk*, in 't bezit zyner verloren landen en ſteden, ter zelver tyd herſteld werd: want, deze gezaamlyke X. *Provincien* een al te vetten brok uitmaken, dan om ze aan *één Mogenheid* alleenlyk te mogen gunnen: 't welk, oogenſchynlyk, aan *Frankryk* zou gelukt hebben; ten ware de andere Mogenheden, welker gevolmagtigden in de vrede's handeling te *Aken* mede jegenwoordig waren, zich niet daartegen aangekant hadden.

Onder alle nabuurige Mogenheden, is 'er, (behalven de *Staaten* der *Vereenigde Nederlanden*) geen één, die zo veel belang ten allen tyden geſteld heeft, in de VERDEELING dezer *Landen*; tuſchen verſcheiden Bezitteren; dan, *Groot-Brittanje:* in aanmerking nemende, de noodlottige gevolgen; die zeer natuurlyk zouden te vrezen zyn; by aldien daar tegen, de kroon van *Frankryk*, dit altyd zo zeer geliefd doelwit haarer ondernemingen, ter een' of anderen tyd, bereiken mogt. Men begrypt, in *Engeland*, zeer wel, dat de *Neêrlandſch Republiek*, de groote magt van *Frankryk* niet lang zou konnen weêrſtaan; by aldien deszelfs grondgebied tot aan haare grenzen reikte: en, in gevalle deze *Republiek*, door *Frankryk*, verraſcht en vermeeſterd wierde, zou *Groot Brittanje* zich verſteken zien, van den magtigſten en getrouwſten Haare'r *Proteſtantſche Bondgenooten*. Daar beneven, zou de koning van *Frankryk* meeſter zyn, van alle die voortreflyke ZEEHAVENS, in *Vlaanderen*; uit welke,

ke, de ganſche Scheepvaart der *Engelſchen* op de *Noordzee*, in tyden van oorlog, ontruſt en geſtremd zou konnen worden.

By aldien toch, de eenige *Haven* van *Duinkerke*, altyd, voor en na, zo veele bekommering in *Engeland* gebaard heeft; wat zou te wachten zyn, wanneer alle de *Havens* in der *Franſchen* handen waren? Hier by komt, dat men in *Engeland* niets gevaarlyker acht, voor hunnen koophandel, dan, dat *Antwerpen* door de *Franſchen* bezeten-, en, van daar, de Zeevaart door de *Schelde* zou geopend worden: want, *Londen* is, zo wel dan *Amſterdam*, haaren koophandel, en de daardoor verkregen ſchatten, aan 't verval van *Antwerpen* verſchuldigt; en, eeven zo gereedlyk zou de neering van beiden vervallen moeten; zo dra *Antwerpen* in handen kwam van een zo naarſtig, vernuftig en ſpaarzaam volk, als de *Franſchen* by de geheele waereld bekend ſtaan.

Al wie deze dingen weet en gadeſlaat, zal zich niet verwonderen, dat, noch, voorheen, de Koningen van *Spanje*, noch daarna, de *Keiſers* uit 't *Huis* van *Ooſtenryk*, zelve veele kosten en moeiten hebben aangelegt, om deze *Nederlanden*, tegen de aanvallen der *Franſchen*, te beſchermen: maar dat zy dezelve, in tyden van oorlog, ſomwylen genoegzaam geheel ontbloot, en de verdeediging dezer landen, aan de zorge der beiden ZEER MOGENHEDEN, overgelaten hebben; wel verzekerd, dat 't eigen belang dezer Mogenheden van zelf medebrengt, om deze landen, tegen *Frankryk* te verdeedigen. *

Alle

* Die zelve zaak is zeer oordeelkundig betoogt, door een ongenoemden Engelſchen Schryver, in een werkje, uit

Alle deze gezaamlyke Landen zyn en blyven, derhalven, nu tuſſchen *vier Mogenheden* verdeeld: naamlyk, het *Huis* van OOSTENRYK, de *Koning* van FRANKRYK, de *Koning* van PRUISSEN, en de REPUBLIEK der VEREENIGDE NEDERLANDEN. En, deze *verdeeling* is dus ingericht, dat geene één die'r gemelde Mogenheden; (by aldien men *Frankryk* uitzonderd; waaraan, de geheele Provincie ARTOIS behoord;) eene *geheele Provincie* is bezittende: maar alle zekere GEDEELTENS van die Provincien, die naaſt by hunne grenzen liggen.

Het aandeel, 't welk 't OOSTENRYKSCHE HUIS daarin bezit, is ongelyk *grooter*, dan dat van één der andere genoemde Mogenheden: beſlaande, vermoedelyk, weinig minder gronds, dan die der drie andere Mogenheden, gezaamlyk. Het ligt, in 't midden: en, ſtrekt zich uit, door alle de Provincien; uitgezonderd ARTOIS: naamlyk, door VLAANDEREN, BRABANT, HENEGOUWEN, NAMEN, LUXEMBURG, LIMBURG, en het *Overkwartier* van GELDERLAND.

Door dit *Ooſtenryks aandeel*, word het *Franſch* gebied, van dat der *Neêrlandſche Republiek*, dus ten eenenmaal afgeſcheiden, dat 't nergens daaraan paald: weshalven men al wat 't *Ooſtenryks Huis* bezit, ten rechte mag aanmerken als de *Barriere* - of *Voormuur* t' onzer beveiliging, tegen *Frankryk*; ten einde, by onverwachte vredebreuk, door 't zelve niet gereedelyk verraſcht te

't Engelſch in 't Nederduitſch vertaald, en uitgegeven, te *Amſterdam*, in 1738: tot titel hebbende: *Aanmerkingen, over het gevaar*, dat *de Ooſtenrykſche Nederlanden in handen van Frankryk vervallen zullen.*

te konnen worden. En, om aan dit oogmerk des te meer te voldoen, ſtrekten, in 't byzonder, de zogenoemde BARRIERE STEDEN in *Vlaanderen:* als mede de *Stad* en *Kaſteel* van NAMEN; die met een goed getal Neêrlands krygsvolk plagten bezet te wezen: waarin, echter, ſedert den laatſten oorlog, wegens de *Pragmatique Sanctie*, eene merkelyke verandering gekomen is; waarvan, hierna. Met deze *Ooſtenrykſe Nederlanden*, als aan die zyde, onze naaſte gebuuren, hebben de *Onderdaanen* van onzen *Staat* meeſt te doen. Daarom, zyn, ten aanzien van den wederzydſchen *Koophandel*, tuſchen die tweêrly landen, plegtige *Tractaaten* geſloten: byzonder, aangaande de tollen en in- en uitgaande rechten, der koopgoederen, die over en weêr verzonden worden: hoewel, die koophandel, van de zyde dezer nabuuren, ons thans zeer beſnoeid word.

Deze *Landen* ſtaan, onder de beſtiering van een' GOUVERNEUR GENERAAL; die te *Bruſſel* zynen Zetel heeft: welke jegenwoordig is, de Prins KAREL ALEXANDER, Hertog van LOTHERINGE, jonger broeder des laatst overleden Keiſers, FRANCOIS I., Generaal Veldmarſchalk des Keiſers en des Duitſchen Ryks, Grootmeeſter der Duitſchen Ridderorder, enz.; aan welken de *Gouverneurs* der byzondere *Provincien* onderhoorig zyn.

De *Koning* van FRANKRYK heeft de Provincie ARTOIS, geheel: en, zyn aandeel, in de Provincien, VLAANDEREN, HENEGOUWEN; waartoe mede gereekend word, de Stad *Kamerik*, met haar onderhoorig rechtsgebied: voorts, in NA-

MEN en in LUXEMBURG: welke landen, in verſcheiden *Gouvernementen*, onderſcheiden zyn.

De *Koning* van PRUISSEN bezit zyn aandeel in niet meer dan éene Provincie, die naaſt zyn Hertogdom *Kleef*, en aan zyn Vorſtendom *Meurs* paalt: naamlyk het *Overkwartier* van GELDERLAND: en wel, het grootſte gedeelte daarvan.

En, eindelyk, aan de ALGEMEENE STAATEN der VEREENIGDE NEDERLANDEN, behooren eenige diſtricten in de Provincien VLAANDEREN en BRABANT; waar onder ook de Stad MAASTRICHT, benevens het Graafſchap VROENHOVE, begrepen worden: een gedeelte der Provincie LIMBURG, of liever, der drie *Landen* van OVER-MAAS: en, eindelyk, in het *Overkwartier* van GELDERLAND.

Het Graafſchap ARTOIS is, dus, de éénige *Provincie*, welk aan *éénen Heer*, naamlyk, den Koning van *Frankryk*, toebehoord. Alle de andere zyn, 't zy *twee*-, 't zy *drie-Heerig*. Tot 't eerſte ſoort, brengt men *vyf Provincien*: van welke drie gedeeld zyn, tuſchen het Huis van *Ooſtenryk* en *Frankryk*; naamlyk, HENEGOUWEN, NAMEN en LUXEMBERG: en twee, naamlyk, BRABANT en LIMBURG, tuſchen het Huis van *Ooſtenryk* en onzen *Staat*. De drie-Heerige Provincien zyn, VLAANDEREN en OPPER-GELDERLAND; welker eerſtgenoemde gedeeld is, tuſchen het Huis van *Ooſtenryk*, *Frankryk* en onzen *Staat*: en de laatſte, tuſchen 't Huis van *Ooſtenryk*, *Pruiſſen* en onzen *Staat*. En, ter oorzake dezer veelerly verdeelinge, is men, by de aanwyzing der byzondere *plaatzen* in deze *Nederlanden*, gewoon, niet alleen de *Provincie* te noemen, maar ook,

ook, het onderſcheid en *grondgebied*, in welke, dezelve gelegen zyn: met te zeggen, ten voorbeelde: in *Ooſtenryks*- of *Staats*-*Brabant*: in *Ooſtenryks*- of *Franſch*-*Henegouwen* enz. *

Met de *Ooſtenrykſche*-*Franſche*- en *Pruiſſiſche Nederlanden*, hebben we ditmaal niet te doen: terwyl wy ons eeniglyk bepaalen, tot het aandeel, 't welk de ALGEMEENE STAATEN der *Vereenigde Nederlanden* in dezelve bezitten: 't welk alles ſamen, met den naam van het RESSORT der GENERALITEIT bekend ſtaat: waartoe, (gelyk meermaalen reeds gezegt is) behooren, zekere afgeſtaane deelen, in 't Graafſchap VLAANDEREN, en, in de *Hertogdommen*, BRABANT, LIMBURG en OPPER-GELDERLAND.

De *Inwooneren* dezer genoemde *Provincien* hadden, zo wel dan die der VII vereenigde-, van de *Spaanſche* heerſchzucht, veelerly verdrukkingen ondergaan: en, naar mate de *Hervormde Leere*, ook in deze landen, by veelen aangenomen werd; hadden zy mede beproeft, de bitterheden der *Spaanſche Inquiſitie*. Ook, bevonden zich de meeſten, zo wel 's Lands Staaten, dan de gemeenten, wel genegen om van de *Spaanſche*

* In de Kaarten dezer Provincien van vroegeren tyd, word die verdeeling niet aangetroffen: maar wel, in die, welken na den *Utrechtſchen vrede* van 1713- en voornamelyk, na het *Barriere Traktaat* van 1715, zyn voor 't licht gebracht: als die der X- en, die der XVII Provincien, de eerſte door *Joachim Ottens*, en de andere, door *Reinier* en *Joſua Ottens*, te *Amſterdam*: ook, in de Kaart van *N. de Fer*, te *Parys* enz: waarin, de wederzydſche grensſcheidingen, zo als zy van de *Noord Zee* beginnende, voortgaan, over de MAAS, tot aan de rivier de *Moezel*, met byzondere ſtippen en koleuren worden afgebaakend.

ſche Heerſchappy verlost te mogen worden. Zelfs, ſcheen de weg daartoe gebaand, door de PACIFIKATIE van *Gent*, in 1576, ter algemeene bevrediging en vereeniging der Provincien, door toedoen voornaamlyk, van Prins WILLEM I. van ORANJE, aangegaan: dan, de verſchillen, ter oorzake van den Godsdienſt, tuſchen *Roomſchen* en *Onroomſchen* ontſtaan, maakten dit verband, met der haaſt krachteloos.

Hierby kwam, dat ALEXANDER *Farneſe*, Hertog van *Parma*, die Don *Jan* van *Ooſtenryk* in 't *Spaanſch Gouvernement* was opgevolgt, alle liſtige aanſlagen werkſtellig maakte, om eene *ſcheuring* tuſchen de *verbonden Staaten* te verwekken: 't welk hem in zo verre gelukte, dat Zes *Provincien*, naamlyk, *Waalſch* VLAANDEREN, ARTOIS, HENEGOUWEN, NAMEN, LUXEMBURG en LIMBURG van dit verbond afvielen, en, onder den naam van *Malkontenten*, (*Misnoegden*) aan den Koning van *Spanje* zich weder onderwierpen: weshalven, Prins WILLEM; beducht, dat alle de andere *Provincien* dien zelven weg mogten inſlaan; in den jare 1579, tuſchen de Provincien, die dus lang aan de *Pacifikatie* van *Gent*, zich gehouden hadden, te *Utrecht* een *nieuw* en *vaſter verbond* ſloot; naamlyk die vermaarde UNIE, of *vereenigings verbond*; waarin, de grondſlagen tot *Neerlands Gemeenebeſt* gelegt werden.

Dewyl, dan, die andere *Provincien*, die 's zelven tyds (en wel, ten aanzien van 't meerder deel, door haar eigen toedoen,) door de vyanden overheerd waren; konden zy in dit vereenigings verbond niet mede begrepen worden: 't welk de reden is, waarom deze *Generaliteits Lan-*

Landen geen deel aan 's *Lands Regeering* hebben. Wel is waar, dat de Steden VENLO, 's BOSCH en BREDA, de eerſte, den 11. *April*-, de twede, den 1. *July*-, en de derde, den 15 *Septemb.* 1579, de *Utrechtſche Unie* mede onderteekend hadden: dan, dewyl zy, daarna, weder in 's vyands handen vielen; waren zy, daardoor, van dit *verbond* vervreemd geworden: en, zyn alhoewel door de Staatſche wapenen herwonnen, echter, nimmer weêr tot het zelve verbond aangenomen. De Baander Heeren, Edelen en Steden van *Staatſch Brabant*, inzonderheid, hebben; toen den oorlog tegen *Spanje* noch duurde, naamlyk, in 1632 en 1633; veele pogingen aangewend, om, als *leden* van *Staat*, en, dus hun Land, als eene VIIIſte PROVINCIE, te mogen doen erkend worden: en, zodra de *Munſterſche Vrede* in 1648, getekend was, vernieuwden zy dit zelve verzoek: 't welk, in gevalle 't hun hadde mogen gelukken, ontwyfelbaar, door die der andere *Generaliteits Landen* zou nagevolgt zyn geweeſt. Dan, dit aanzoek werd, door de *Algemeene Staaten*, van de hand gewezen; tot reden gevende, dat, dewyl dit Land door de *wapenen* van den Staat, met veel goed en bloed, uit der vyanden geweld had moeten herwonnen worden; 't onreedelyk zou zyn, dat men hun een gelyk gezach met- en zelfs de magt, om tegen hunne verwinnaaren, te konnen ſtemmen, in handen geven zou.

Middelerwyze heeft men aangemerkt, dat de *Beſtierders* van den *Staat* der *Vereenigde Nederlanden*, die reeds uit VII *Souveraine Landſchappen* beſtond, derzelver getal niet zouden hebben konnen vermeerderen; zonder, dat hun ge-

zich daardoor verminderd wierde. Daarby heeft men, vermoedelyk, meer bedenkelykheid gemaakt, ten aanzien van *Staatsch* Brabant, dan van andere overheerde Landschappen: dewyl deze Provincie, als een *Hertogdom*, den *eersten* rang hebbende, deszelfs gemachtigden, den voorrang boven dien der andere Provincien zou hebben konnen vorderen. Misschien, (immers, zyn veelen van dit oordeel;) dat, desgelyks, niet weinig, tot deze weigering zal hebben toegebracht: dat, aan Prins Willem II. van Oranje; die reeds in Zeerland, wegens 't Marquisaat van *Veere* en *Vlissinge*, grootdeels meester van de stemmen die'r Provincie was; geen minder gezach wegens Brabant, zou worden toegevoegt, als *Baron* van *Breda*, van *Kranendonk*, van de *Grave* en Lande van *Kuik*, als vryheer van *Eindhoven*, van *Rozendaal*, *Steenbergen*, *Princenland*, en andere Heerlykheden: des te meer, dewyl gemelde Prins ook een recht van aanspraak, op 't Marquisaat van *Bergen* op *Zoom* had.

Als, in den jare 1651 die bekende *Groote Vergadering* in *'s Hage* gehouden werd, zouden de Steden *'s-Bosch*, *Breda*, *Bergen* op *Zoom*, *Grave*, *Willemstad* en *Steenbergen*, hunne Gedeputeerden; verzoekende gehoor by deze vergadering: 't welk hun desgelyks geweigerd werd.

Eenigiyk, werd aan dezelve vergund, hunne belangen aan deze vergadering schriftelyk voortedragen; gelyk werkelyk geschiedde: verzoekende nu, niet zo zeer als *leden* van *Staat* erkend-, maar op dergelyken voet, als 't Landschap Drenthe; dat is, als een *geassocieerd*-of aan de Republiek *verknocht Landschap*, erkend-

en,

en, dus ontſlagen te mogen worden, van de *afhanglykheid* van het gebied der Algemeene Staaten: de beſtelling hunner eigen *Regeering*, en aanſtelling hunner *ampenaaren*, te hebben: hunne eigen Geldmiddelen te beſtieren; zonder dat hun eenige beſluitingen, dan met hunne vollomen toeſtemming, mogten worden opgelegt: ook, dat de *Raad* van *Brabant* geen zetel hebbend mogte, buiten hunne Provincie, enz. bekleedende hunne vertogen, met verſchaiden redenen. Dan, deze redenen werden, in het daarop genomen beſluit der *algemeene Staaten*, opgelost: en, hunne voorſlag van de hand gewezen; zonder dat, daarna, door de *Brabanders*, zo men dan door die der andere *Provincien*, eenige verder aanzoek daartoe gedaan is.

Alle deze gezaamlyke GENERALITEITS LANDEN ſtaan, derhalven, als door de wapenen overheerde en door verſcheiden Tractaten aan de Republiek afgeſtaane wingewesten, onmiddelyk, onder het gebied *Hunner Hoogmogende*, de ALGEMEENE STAATEN der *Vereenigde Nederlanden*; uit de afgevaardigden der Staaten der byzondere Provincien, ſaamgeſteld: welke, de *Souverainiteit* of Recht van *Oppermacht*, over dezelve oefenen. Zy geven, mitsdien, naar voorkomende omſtandigheden, aldaar, Hunne bevelen, door *Plakaaten*, die door Staaten-boden overgebracht, en in 't openbaar, in de ſteden en dorpen, moeten afgekondigt worden: zy ſtellen, daar, de *Overheden* der *Steden*, door Hunne *Gedeputeerden*, die ten tyde, wanneer de Regeering zal verzet worden, in perſoon derwaard overkomen. Ook aanſtellen zy de *Gouverneurs*, in de geſterkte plaatzen; gelyk mede, de aanzien-

zienlykſte *ampten*, als die van *Droſſaart* of *Baljuw*, *Schout*, *Sekretaris*, enz., t' Hunner begeeving ſtaan: enz.

De heffing en beſtiering der *Geldmiddelen*, in deze Landen, is, in 't byzonder, aan de *Edelmogende Heeren*, RAADEN van STAATEN toevertrouwd. Deze bepaalen, de hoeveelheid der belaſtingen, op de levensmiddelen, bezaayde landen enz: welke (als de gereedelykſte wyze van inzameling,) gemeenlyk, aan de meeſtbiedende verpacht worden; zynde de pachters verplicht hunne pachtgelden, aan de *Ontfangers* der byzondere diſtricten; die door den *Raad* van *Staaten* worden aangeſteld; optebrengen. Zy ſtellen ook, de *Ontfangers* der Verpondingen, Kontributien, geeſtelyke goederen, en meer anderen; die, van hunnen ontfang en uitgave, aan den *Ontfanger Generaal* rekening moeten doen. Desgelyks, hebben de *Raaden* van *Staaten* het opzicht, over de *Veſtingwerken*, *Ammonitie-huizen*, *Magaſynen*, en over de *Krygsbezettingen* der ſteden dezer landen; waartoe, jaarlyks, naar de byzondere diſtricten, *twe* Hunner *afgevaardigden* gezonden worden. Die zelve Heeren hebben ook, beneven den *Theſaurier Generaal*, het bewind, over de betaaling der onkoſten, die daartoe beſteed worden.

Dan, de rechten, op de in- en uitgaande *Koopmans-goederen*, zo te water, dan te land, worden geheven, door de Heeren Gedeputeerden ter ADMIRALITEIT; die, daartoe, in de ſteden, en ten platten lande, Hunne *Ontfangers*, *Kontrarolleurs* en *Kommieſen* hebben.

De *Republiek* heeft hier, geene *Landvoogden* of *Gouverneurs*, der byzondere Provincien (gelyk

lyk de andere *Mogenheden*, die, beneven Hen, de Mede-Bezitters dezer landen zyn) maar wel *Gouverneurs*, *Kommandanten* en *Groot Majors*, in de byzondere gesterkte *Steden*; die echter, geen verder bewind, dan over het krygswezen, hebben. Niet te min, hebben deze Landen, eenen GOUVERNEUR GENERAAL, ter zelver wyze, als de *Oostenrykſche Nederlanden*; die over de gezaamlyke *Generaliteits Landen* van den *Staat*, een eeven gelyk gezach voerde, als de *Gouverneurs* der byzondere Provincien, over zaken, die, zo wel de *Politie* - dan 't *Krygswezen* aangaan.

Prins WILLEM IV *van* ORANJE was de *eerſte* *, onder alle *Neêrlands Stadhouders*, dien deze Hooge *Waardigheid*, over gemelde landen, opgedragen werd, in 1748: waartoe, aan dezen Vorst tweërly *Diploma* overhandigt werd, door

* Hierby, zy aangemerkt: dat de voorige PRINSEN van ORANJE, in de rechte lyn, uit Prins WILLEM I. van NASSAU-DILLENBURG afſtammende, naamlyk, MAURITS FREDERIK HENDRIK, WILLEM II. en WILLEM III., het *Erfſtadhouderſchap* der UNIE niet welvoegzaam verkrygen konden: dewyl geen één derzelver, Stadhouder was geweeſt, over ALLE de gezaamlyke *Vereenigde Provincien*; alzo, het *Stadhouderſchap* van FRIESLAND altoos-een, dat van GRONINGEN en OMMELANDEN, meeſt tyds, aan een' *anderen tak* van dit Vorſtelyk Huis, naamlyk, NASSAU-DIETS, behoorende, van dat der vyf andere Provincien, GELDERLAND, HOLLAND, ZEELAND, UTRECHT en OVERYSSEL, afgezonderd gebleven was. Dan, Prins WILLEM IV, de *eerſte* zyn, de geweeſt, dien deze waardigheid, over ALLE de *Provincien* is opgedragen; kon dees', daardoor, de *eerſte* benoemd worden, tot *Stadhouder*- of *Erfſtadhouder* der UNIE, en dus, te gelyk, der GENERALITEITS LANDEN; die niet, dezer of geener byzondere Provincien, maar, der GEHEELE UNIE, onderworpen zyn.

door Heeren Gedeputeerden ter vergadering Hunner Hoogmogende, wegens elke Provincie, één: eerſt, als *Erf-Kaptein-* en ADMIRAAL GENERAAL der UNIE, den 2 *Auguſtus*; en, daarna, als ERF-GOUVERNEUR-KAPTEIN- en ADMIRAAL GENERAAL, van STAATS-BRABANT, benevens de *landen* van OVER-MAAS, VLAANDEREN, en het *Overkwartier* van GELDERLAND, den 13 *December* deszelven jaars. En, deze waardigheid word thans bekleed, door zyne jegenswoordige *Doorl. Hoogheid*, Prins WILLEM V.

Alhoewel de HERVORMDE GODSDIENST, in deze *Landen*, de *heerſchende* (*predomineerende*) Godsdienſt is; in zo verre de hooge- en laage *Regeerings Perſoonen* dezen Godsdienſt toegedaan zyn; omhelzen toch verre de meeſte *Inwooneren*, over al', zo wel in de Steden, dan ten platten lande, den ROOMSCHEN *Godsdienſt*: waarvan, in het middelyke, de oorzaak is, dat deze Landen te lang gebleven zyn, onder de heerſchappy der Koningen van *Spanje*; dan, om aldaar de *Reformatie*, zo krachtig, en, zo algemeen te doen doorbreeken; gelyk, in de VII *vereenigde geweſten*; die, ſedert de *Unie* van 1579, zich reeds dit jok onttrokken hadden. In den tyd, toen de *Landen* der *Generaliteit*, door den *Munſterſchen Vrede* des jaars 1648, aan onzen Staat verzekerd werden, was die eerſte yver ter verandering van Godsdienſt merkelyk geſleten: en, daarom, bleven de zaken van den *Godsdienſt*, in deze landen genoegzaam in die zelve gedaante, waarin zy zich bevonden, als zy aan onze Republiek werden overgegeven en dadelyk ingeruimd; niet tegenſtaande 's Lands Hooge

Mach-

Machten, door de overgave der *Kerken*, en aanſtelling der *Leeraaren*, die 't Euangelie zuiver verkondigen, de behoorlyke middelen ter voortplanting der Hervormde Leere, by deze Hunne nieuwlings verkregen onderdaanen, genoegzaam hebben in 't werk geſteld. * 'T getal der *Hervormden* ſchynt zelfs, in ſommige oorden, eer af- als toetenemen. En, by aldien (behalven de Predikanten, Voorzangers, Schoolmeeſters, en andere Kerke-bedienden,) ook alle de hoogere en lagere *Amptenaaren*, in de ſteden en dorpen, geene belydeniſſe moeſten doen, van den *Hervormden Godsdienſt*; noch, in die plaatzen zelve moeſten woonen; zo ware te duchten, dat het getal dêr HERVORMDEN, veel merkelyker zou verminderen; zo niet, geheel verſmelten: waarvan, de oorzaken zeer wel zyn nategaan.

Den *Roomsgezinden*, is wel, onder eene regeering, by welke geen geweetens-dwang plaats grypt, overal', waar zy hunne voorheen bezeeten *Kerken*, aan die van den *Hervormden Godsdienſt*, hebben moeten afſtaan †, by oogluiking ver-

* De voornaamſte *Staatsheſluiten*, door Hunne Hoogmogende vaſtgeſteld, ter zake van den *openbaaren Godsdienſt* in deze Landen, en wat daartoe maar eenigzins betrekkelyk is, zier men by een verzameld, in een byzonder geſchrift, in 1661, door den druk gemeen gemaakt; ten tytel hebbende: REGLEMENT, *op de Politiaque Reformatie, in de Meijerye van 's Hertogenboſch en andere Quartieren van gelyke natuur, onder de Generaliteit gehoorende.*

† Deze afſtand der *Roomſche Kerken* is doch niet algemeen geweeſt: immers niet, in de *drie landen* van OVER-MAAS, in de nabuurſchap van *Maaſtricht*; daar zy, overal', *hunne Kerken* behouden hebben: en, zelfs, in ſommi-

vergund, om zekere *gebouwen*, ter oefening van hunnen *Godsdienſt*, te gebruiken: doch, dezo mogen geen uitwendig aanzien van *Kerken* hebben. Desgelyks, mogen zy, hunne *Paſtoren*, en, daar hunne gemeenten zeer talryk zyn, *Kapellanen*, op hunne eigen koſten onderhouden; die, *binnen* hunne zogenoemde *Kerkhuizen*, alle die plechtigheden, welke dees' Godsdienſt mede brengt, onverhinderd konnen verrichten. Doch, zeer zorgvuldig hebben zy zich te ontzien, van eenigen der gemelde plechtigheden, in het *openbaar* te doen, ten einde, geen voedzel te geven, tot meer verbittering; noch, aanleiding, tot eenige feitelykheden, tuſchen lieden der tweërly Godsdienſten; die daaruit gereedelyk zouden ontſtaan. * Zy worden dus in zaken, die hunnen Godsdienſt betreffen zeer beteugeld, uit kracht van verſcheiden *Plakaten*, door Hunne Hoogmogende, van tyd tot tyd gemeen gemaakt; die, in gevallen, waarin de *Roomsgezinden* de paalen, hun geſteld, ſomwylen te buiten gingen, dikwerf vernieuwd zyn; als in

mige plaatzen, waar geene Gereformeerden zyn, dezelve ook noch *alleenlyk* gebruiken dan, in de andere-, gemeenzaamlyk, beneven de *Gereformeerden*.

* Hiervan, echter zyn uitgezonderd, alle plaatzen, welke Hunne Hoogmogende in het *Overkwartier* van *Gelderland* bezitten: dewyl, deze later, naamlyk, in 1715, aan Hen overgegaan zyn: zynde, onder andere voorwaarden, in 't XVIIIde Artikel van 't *Barriere-Traktaat*, vaſtgeſteld: dat de *Roomsgezinden* aldaar, niet alleen hunne *Kerken* en *Klooſters*, beneven de onderhoorige goederen, behouden mogten; maar ook, hunnen *Godsdienſt*, met alle *plechtigheden* in 't openbaar oefenen; ter zelver wyze, als zy geduurende de *Spaanſche regeering* gewoon waren.

in de jaren 1721 en 1744: waarby, den Roomsgezinden, onder andere, verboden word, hunne Kerkhuizen te vergrooten, noch te vernieuwen, zonder uitdrukkelyk vergunning van Hunne Hoogmogende. En, by nadere Reſolutie van den 20 *Jan.* 1753, zyn de voorige Reſolutien der wyze nader verklaard: dat, onder die hun verboden *vernieuwingen*, mede begrepen zyn, de timmeragien en melioratien, die *binnen* hunne voorſchr: kerkhuizen, zouden worden gedaan: en, te gelyk vaſtgeſteld, dat dit verbod zich niet tot *Staats Brabant* alleen bepaalde, maar zich mede uitſtrekte, over *Staats Vlaanderen*, en den *Lande* van *Kuik*; zo wel in de ſteden, dan ten platten lande. En, voor de uitvoering dezer Staatsbeſluiten, en wel zonder enige oogluiking of verſchooning, zyn de Drosſaarten, Schouten en andere Bedienden der juſtitie, verplicht, met alle zorgvuldigheid te waken.

Gelyk, hier voor, van de *Baanderheeren Edelen* en *ſteden* in *Brabant*, is aangemerkt; die dat gedeelte hunner *Provincie*, 't welk aan den Staat geraakt is, gaarne, als eene afgezonderde en van de Republiek onafhanglyke, doch te gelyk daarmeê verknochte *Provincie*, wilden hebben erkend: dit zelve heeft men, in den aanvang, mede getracht, ten aanzien van het *Kerke-beſtuur*, intevoeren. Men leefde daar, in hope, dat, als de vrede zou herſteld zyn, alle de *Gereformeerde Gemeenten* onder het *Reſſort* der *Generaliteit*, in verſcheiden *klaſſen* verdeeld, ſamen tot eene afzonderlyke Synode, die de Brabantsche zou genoemd geweeſt zyn, mogten vereenigt worden. Doch, de ondernemingen daar-

toe zyn van geen gevolg geweest zyn, hebben Hunne Hoogmogende beeter geoordeeld, deze kerken, (immers de meesten) wel te brengen, tot byzondere *klassen*; maar te gelyk ze saam te voegen, met de *Synoden* der *Provincien*, waar by zy naast gelegen zyn.

De *byzonderheden*, rakende deze *Kerkelyke verdeeling*, als mede het *Kerkelyk bestuur*, die, in deze en geene der *Provincien*, eenigzins van elkander verschillen, zullen gevoeglyker worden aangewezen, in de *Beschryving* van elke *Provincie*, in het byzonder.

Vermits, daar beneven, deze GENERALITEITS LANDEN eene zo merkelyke *verschillenheid* hebben, in GRONDS- en LUCHTS *gesteltenisse*, gelyk mede, in *aard* en *levenswyze* der INWOONEREN, zullen de deswege te maken aanmerkingen, by die *byzondere Beschryving*, zich best laten voegen.

In deze *Beschryving*, zullen we de order volgen, niet van den *rang* der *Provincien*, maar liever, van derzelver *gelegenheid*; zo als zy, langs de zuidelyke grenzen der Republiek, de eene na de andere volgen: en, dus in 't westen, van de *Zee*, beginnende, oostwaard voortgaan, naar de *Maasstroom*: eerst, naamlyk, *Staats* VLAANDEREN: dan, *Staats* BRABANT: daarna; *Staats* LIMBURG: en eindelyk, *Staats* OPPER-GELDERLAND.

I. STAATS-VLAANDEREN.

Dit is, het *weſtelykſte* van alle de *Landen* der GENERALITEIT; paalende aan de *Noord-Zee*.

Het beſlaat, het noordelyk- of liever, het noord-weſtelyk deel des *Graafſchaps* VLAANDEREN; in 't Latyn, *Flandria*: 't welk altyd geacht is, het rykſt en voortreflykſt Graafſchap te zyn des geheelen aardbodems.

Daarom, worden naar dezen één-, als de *voornaamſte*-, alle de andere X. *Provincien*, in zonderheid, by de *Engelſchen*, met den gemeenen naam van VLAANDEREN, uitgedrukt: ter zelver wyze, als de VII *Vereenigde Provincien*, met den naam van HOLLANDT.

Het paalt, ten noordweſten, overal, aan de *Noord-Zee*: en, word aan de landzyde, door de Provincien BRABANT, HENEGOUWEN en ARTOIS, ingeſloten. VLAANDEREN is ook de eenige der X. *Provincien*, die door de ZEE beſpoeld word: en, daarvan trekken de Inwooneren, niet alleen het voordeel van eene overvloedige *Viſchvangſt*, maar ook, van *Zeevaart*, uit de Ha-

* Hoewel men ook daarvan tot een reden geven mag, dewyl *Vlaanderen* 't eerſt voor aan liggend landſchap is, ten opzichte van *Engeland*: en, dus de *Engelſchen* naar deze Nederlanden overſteekende, nergens anders, dan in *Vlaanderen*, belanden konnen.

Havens van *Grevelinge*, *Duinkerke*, *Nieupoort*, *Ooſtende* en *Sluis*. Hoewel de *Zee*, naby de kuſten, gevaarlyk bevonden word, ter oorzake der menigvuldige zo zeer bekende VLAAMSCHE BINKEN; waarvan, de *Hollandſche*- en *Zeeuwſche* ſchepen menigmaal de ſchadelyke bevinding hadden.

'T is waar, dat de *lucht* voor ongezond gehouden word, wegens die zelve nabygelegen *Noord Zee*; waardoor, men, daar, ter oorzake der veranderlyke winden, te ſchierlyk der verwiſſeling van hitte en koude onderhevig is: dan, de *grond* kan daar tegen, niet genoeg geprezen worden; ten aanzien van deszelfs ongemeene *vruchtbaarheid*. 'T *Vlaamſche Koorn* word, beneven het *Zeeuws*, voor 't beſt geſchat, dat men ergens vinden zal. Ook, groeid 'er ongemeen veel *vlas*; waarvan, 't bekend *Vlaamſch linnen* geſponnen word: waarin, de voornaamſte koſtwinning der Ingezetenen beſtaat; voornaamlyk, in de dorpen des *lands* van WAAS. Ook, vind men 'er, heerlyke boom- en tuin vruchten. De vette weilanden voeden menigte van koejen; van welke de *Vlaamſche boter* gewonnen word; onder welke men, die uit de naburuſchap van *Dixmuiden* voortkomt, voor de vetſte en ſmakelykſte houd.

De SCHELDE is de Hoofdſtroom dezer Provincie; die, by *Gent*, de *Ly* of *Lis* in zich ontfangt: vloejende voorts voorby *Dendermonde* en *Antwerpen*, tot *Zandvliet*; zich daar verdeelende, in twe armen, de één de *Ooſter*-en, de andere de *Weſter*-*Schelde*, genoemd: welke beiden de voornaamſte der zogenoemde *Zeeuwſche ſtroomen* zyn; makende de *Weſter*-*ſchelde*; die ook de *Hond* genoemd word; de ſcheiding, tuſchen *Vlaanderen* en *Zeeland*. Dan, behalven de-

deze natuurlyke rivieren, vind men daar ook verſcheiden *Trekvaarten*, van Stad tot Stad, tot geen klein gemak, voor Reizigers en Kooplieden.

VLAANDEREN is allerwege vervuld, met veele, daar onder, ſommige groote en machtige *ſteden*, *vlekken* en *dorpen*: en, daar door, is die *Provincie* ongemeen talryk van *Inwooneren*; die gemeenlyk geroemd worden, wegens hun verſtuft, en naarſtigheid in de zaken, hun beroep betreffende. Men zegt, dat de *Spaanſchen*, als zy onder de regeering van Keiſer *Karel V*, deze landſtreek 't eerſt beſchouwden; gade ſlaande deszelfs zonderlinge volkrykheid; in tegenſtelling van 't êilbewoonde Spanje; gewoon waren te zeggen: dat *Vlaanderen maar één enkele Stad was*.

Zo vroeg de gedenkſchriften heugen, is deze Landſtreek, met den titel van een GRAAFSCHAP, bekend: en, ten allen tyde met 't nabuurig Graafſchap ARTOIS, verknocht geweeſt. Men wil, dat BALDUIN of BOUDEWYN, in den jare 858, de eerſte, door den Keiſer *Karel* de *Kaale*, (*Calvus*) toegenoemd; wiens dochter *Judith* hy ten huwelyk had; met die beide Graafſchappen beleend geweeſt zy. Hy, en alle deszelfs opvolgeren waren, derhalven, groote en machtige Heeren; aan welke, de *Hertoglyke* titel beeter zou gevoegt hebben, dan aan de *Hertogen* van *Limburg*.

Petr. Bertius teekend aan, (*Geogr. p.* 349.) dat de Landſtanden dezes Graafſchaps van oordeel waren; 't roemwaardiger te zyn, voor hunne Land-Heeren, *dat zy alle de andere Graven voorgingen*; *dan*, *dat zy de Hertogen zouden volgen*:

gen: dat is, roemwaardiger, den *eerſten Graave*, dan den *laatſten Hertog* te zyn: en, 't was daarom, dat zy met den *Graaflyken titel* zich vergenoegen wilden.

De *Erflanden* des Graaflyken geſlachts van *Vlaanderen*, werden, omtrent den jare 1060 merkelyk vergroot, door 't huwelyk van Grave BALDUIN VI, met *Richilde*, Erfdochter des Graafſchaps HENEGOUWEN. En, door meer andere gelukkige huwelyken van dit geſlachte, waren, eerſt het Graafſchap NAMEN, daarna, de *Heerlykheid* MECHELEN, en, eindelyk, 't Markgraafſchap ANTWERPEN; (welke beiden in dien tyd, als afzonderlyke Landſchappen werden aangemerkt,) aan 't zelve ten deel gevallen. Deze VI. *Landſchappen*, zyn, benevens andere Heerlykheden, in *Frankryk*, (daar onder ook, *Franche Comté*) in 1383, bezeten, by Gravinne MARGARETHA; eenige overgebleven Dochter van LODEWYK II.; met wiens dood, dees' Graaflyke ſtam, ten aanzien der manlyke nakomelingen, een einde genomen had. Zy was dezelve, die, in de geſchiedeniſſen, de VLAAMSCHE MARGRIET toegenoemd word: en is daardoor des te merkwaardiger, dewyl zy, door haar tweede huwelyk, met FILIPS den STOUTEN, Hertog van *Bourgonje*, alle deze landen, naamlyk, VLAANDEREN, ARTOIS, HENEGOUWEN, NAMEN, MECHELEN en ANTWERPEN, tot 't *Hertoglyk Huis* van BOURGONJE, overbracht. Van dezen *Filips*, zyn ze afgedaald, op JOHAN den ONVERTZAAGDEN: op FILIPS den GOEDEN: en, eindelyk, op KAREL den STOUTEN; laatſten *Hertog* van *Bourgonje*. Dees' Hertog, in 1477, in den ſlag by *Nancy* ſneuvelende, had tot Erf-

ge-

genaam, zyne eenige nagelaten Dochter, MARIA van BOURGONJE: welke de genoemde *Landen*, beneven meer andere *Nederlandsche* gewesten; die, inmiddels, mede door 't Huis van *Bourgonje* waren aangeërfd; overbracht, tot het *Huis* van OOSTENRYK; door haar huwelyk, met den Aarts Hertog, MAXIMILIAAN van OOSTENRYK, daarna, *Keiser* geworden. Deszelfs Zoon, FILIPS de SCHOONE, trouwde, in 1496, met JOHANNA, Erfdochter der geheele *Spaansche Monarchie*: en verwakte, by dezelve, twe Zoonen KAREL en FERDINAND; welker oudste KAREL, beneven de Kroon van *Spanje*, ook alle deze *Nederlanden* bezeten heeft: en desgelyks, (uitgezonderd, wat de *Franschen*, van tyd tot tyde, daarvan afgescheurd hadden,) alle deszelfs nakomelingen, de één na den anderen; tot op KAREL II.; die in 1700, zonder kinderen overleed. Dees' KAROLYNSCHE TAK, dus uitgestorven zynde, kwam het grootst gedeelte van *Vlaanderen*, beneven het overige, 't welk Koning *Karel* II. in deze landen bezeten had, na dien bloedigen oorlog, wegens de *Spaansche Troons-successie*, door den vrede van *Utrecht*, in 1713, als mede, die van *Rastat* en *Baden*; aan den anderen Tak des *Oostenrykschen* Huizes, de FERDINANDISCHE genoemd: wordende thans bezeten, door de Keiserinne Weduwe, MARIA THERESIA, oudste Dochter des Keisers *Karel* VI.

De voornoemde *Keiserinne* Weduwe bezit echter, thans, eeniglyk, het *middenste* gedeelte dezer *Provincie*; 't welk het grootste is. De *Koning* van FRANKRYK heeft, het *zuidelyk*- of *zuidwestelyk* deel, paalende aan *Artois*: en, de STAAT der *Vereenigde Nederlanden*, het *noord-*

oostelyk deel. Van daar, de onderscheiding dezer Provincie, in Oostenryks- Fransch- en Staats Vlaanderen.

STAATS VLAANDEREN in 't byzonder betreffende: dit is, 't kleinste der drie deelen, in welke, deze *Provincie* onderscheiden is: hebbende, in de geheele lengte, van de *zee* tot de rivier de *schelde*, omtrent 12-en in de breedte, van den *Hend* tot de *Oostenrykſche grenzen*, aan sommige oorden 2-en, andere 3 uuren gaans. Al dit land beslaat, omtrent 100000 *gemeeten*, of 50000 *morgen* gronds.

Wat wy, van de *luchts* en *gronds* gesteldheid van *Vlaanderen*, in 't gemeen, aanmerkten, is, op dit *Staats Vlaanderen*, in 't byzonder, mede toepaslyk. Alleenlyk, hebben we hierby te voegen: dat de *ongezondheid* der *lucht*, aldaar veel schadelyker uitwerking doed, op de menschlyke lighaamen, dan, in de andere plaatzen, langs de kust van *Oostenryks*- en *Fransch Vlaanderen*: welke, behalven aan de veranderingen van weêr, ook, als de twede, en voornaame oorzaak, worden toegeschreven, aan de stinkende *dampen*, die de *schorren* overal aan de stranden, opgeven; zo dikwyls, by ebbe tyd, 't water afgelopen is; die de lucht besmetten, en langwylige kwaadaartige *koortzen* verwekken. De Ingezetenen dezer Landstreek hebben, daarom, genoegzaam alle, een bleeke koleur: dan, dewyl hunne lichaams gesteldheid meer naar deze lucht geschikt-en zy, aan die jaarlyks, meest in den herfsttyd, regerende ziekten, gewoon zyn; treffen dezelve hen zo gevoelig niet; dan wel, de uitheemschen; welke'r veelen van deze koortzen zo heftig worden aangetast, dat ze hunne gezondheid voor

al,

altoos verliezen, en, anderen zelfs aldaar hun graf vinden. In warme en drooge na-zomers, zyn die ziekten algemeener en gevaarlyker, dan, wanneer veel regen valt: dewyl, in het eerſte geval, de warmte die uitwaaſſemingen der dampen zeer vermeerderd: en, in het laatſte, daar tegen, het menigvuldig water, den grond die'r ſchorren, ook by ebbe tyd, meer of min bedekt; waardoor, die kwade dampen verhinderd worden, om in zodanige menigte doortebreeken en op te klimmen. 'T *Krygsvolk*, 't welk, in de veſtingen van *Staats Vlaanderen*, ter bezettinge gelegt word, heeft, van die *vlaamſche koortzen*, menigmaal de droevige ervaring. En, uit eene voorzorg, daar tegen, is, ſedert eenigen tyd in de gewoonte gebracht, dat, onder alle de Regementen Voetvolk in Staaten dienſt, eene *tourbeurt* word in acht genomen, ten aanzien van den tyd, wanneer ze derwaard gezonden zullen worden: als mede, dat deze troupen daar niet langer blyven liggen, dan *één jaar*; en dan weder door anderen, verwiſſeld en afgeloſt worden.

Hoewel, men langs hoe meer, op middelen bedacht is, om de oorzaken dezer ſchádelyke beſmettinge, (ten minſten, in de *Guarniſoens Steden* van *Vlaanderen*,) zo veel mogelyk, te doen verminderen; die ook van die vrucht zyn, dat daardoor deze ziekten merkelyk beginnen af te neemen. Ook heeft men meer zich beginnen toetteleggen, op de kenniſſe van den waaren aard dezer ziekten, en op derzelver bekwaamſte geneeswyze. * Dit

* By uitſtek, heeft de Heer J. Dachs, Chirurgyn Major des tweden Bataillons van 't *Oud-Gelderſch Regement* van

Dit *gedeelte* van *Vlaanderen* is onder der STAATEN gebied gebracht, wel in de beginſelen, door Prins MAURITS, maar meeſt, door deszelfs Broeder en opvolger, Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE, in de laatſte jaren van den oorlog, tegen *Spanje*: naamlyk, eerſt, in 1633, en, daarna, 1644, 1645 en 1646. En, vermits, ingevolge den *Munſterſchen Vrede* des jaars 1648, elk die'r beiden Mogenheden (naar die voorwaarde, welke genoemd word, *ut poſſidetis*,) zyne door de eigen wapenen overheerde ſteden en landen behouden mogte; is ook onze *Staat*, in de bezittinge derzelver, gebleven. De *grenſcheidingen* tuſchen het *Staats*- en *Ooſtenryks* grondgebied, waren, in dit vrede's verdrag van *Munſter*, niet met zo veel' nauwkeurigheid bepaald; dan wel daarna in 't VIde *artikel* van het *Barriere*-*Traktaat* des jaars 1715. En, des niettemin, is in volgende tyden deswege geen kleine twiſt gerezen, tuſchen Keiſer *Karel VI.* en *Hunne Hoogmogende*: dewyl de Heeren van 't *Vrye* van *Bruggen* aanſprake maakten, op een gedeelte van 't *Staats gebied*, in de nabuurſchap van *Filippine*; 't welk van de Zeekant zich uitſtrekt,

zyne Doorl. Hoogheid, den Heer Prins van ORANJE, daarvan zyn werk gemaakt, in de jaren 1772 en 1773; met dat zelve Regement, te *Sluis* in *Vlaanderen*, guarniſoen houdende; die zyne gedaane aanmerkingen, aangaande de *natuur*, *beloop* en *geneeswyze* der *vlaamſche koortzen*, benevens derzelver *oorzaken*, in ſchrift geſteld, en, aan de *Hollandſche Maatſchappy* der *Weetenſchappen*, op derzelver verzoek, wel heeft willen toezenden; ten einde door den druk gemeen gemaakt, en, gevoegt te worden, in één der *Boekdeelen*, welke deze Maatſchappy gezetlyk gewoon is uit te geeven. 'T is te vinden, in 't XVI. *Deel*, *bladz.* 117 — 220.

ſtrekt, tot naby de Kerk van 't dorp *Boekhoute*; gelyk ook de Regeering van *Gent* eenig rechtsgebied geoefend had, op den *Staatſen bodem*, tuſchen *Sas* van *Gent* en 't naby gelegen *Fort St. Antheen*. Ter byleggінge van dit verſchil, is, in 1718, eene byzondere onderhandeling geweeſt in 's *Hage*, tuſchen den Marquis de *Prie* van 's Keiſers wege, en, tuſchen eenige Afgevaardigden der Algemeene Staaten. En, dit gaf zelfs aanleiding tot verſchillende gevoelens, tuſchen de *Staaten* der Provincien onderling: voornaamlyk, tuſchen die van GELDERLAND en ZEELAND: vermits de eerſte, ten aanzien van *Staats Vlaanderen*, dieper wat wilden toegegeven hebben; ten einde, zo veel te meer, van het OVERKWARTIER van GELDERLAND, te konnen bekomen: 't welk, die van *Zeeland* anders verſtonden. Eindelyk, is, den 22 *Decemb.* des gemelden jaars, door de bemiddeling der twee Groot-Brittanniſche Gezanten, *Cadogan* en *Whitworth*, eene nadere overeenkomſt geſloten, waarby, alles vaſtgeſteld word, op den voet, zo als die *grensſcheiding* zich thans bevind.

Ook is, trouwens, der Provincie ZEELAND, aan de veiligheid en uitgeſtrektheid van *Staats Vlaanderen*, meeſt gelegen: dewyl, 't wel eene *Barriere* is ter dekkinge van alle de *Provincien*, in 't gemeen; doch van deze, in 't byzonder, en voornaamlyk: dewyl niet, dan de ſlinker arm der *Schelde*, gemeenlyk den *Hond* genoemd, tuſchen beiden loopt, om zo, ter breedte van niet meer dan één *Zee*-myl, van elkander te ſcheiden. Al wie, in tyden van oorlog, meester van *Staats-Vlaanderen* was, zou gereedelyk, met plaatboomde ſchuiten, op de daartegen over-

ge-

gelegen Eilanden *Walcheren* en *Zuid-Beveland*, eene landing konnen ondernemen. Geen anderen toeleg, hadden ook de *Franſchen*, als zy, in 1747, dien onverwachten inval deeden, in *Staats Vlaanderen*; dan om, na dat alle de ſterkten zouden vermeeſterd zyn, naar *Zeeland* te konnen overſteeken: hoewel men terſtond daartegen, op zyne hoede was, door eenige Staatſe troupen, ten getale van 12000 mannen, onder bevel van den Lieutenant Generaal *Smisſaart*, uit 't groot heir te zenden, naar *Zuid-Beveland* en *Walcheren*; die een *Cordon* vormden, langs de kuſten dezer Eilanden: gelyk, ook de Koning van *Groot-Brittanje* niet draalde, met een geheele vloot Oorlogſchepen, beneven andere gewapende Vaartuigen, onder bevel van den Kommandeur *Mitchell*, naar *Zeeland* te ſchikken, die, in den beginne, toen men deze voor vyandelyke *Franſche Schepen* aanzag, groote ontſteltenisſe onder het gemeen verwekten: maar, des te grooter vreugde; zo dra die vergisſing bemerkt wierd, en men begreep, dat zy ons ter hulpe waren toegezonden. Deze ſchepen lagen ten anker, en maakten een keten, op den *Hond* of *Weſter Schelde*: waardoor, de Generaal Grave van *Löwendaal*, in de volvoering van dit beraamd ontwerp, werd te leur geſteld.

Over dit *Staats Vlaanderen*, oefenen Hunne Hoogmogende, de Algemeene Staaten der *Vereenigde Nederlanden*; als verbeeldende den Grave van Vlaanderen; (gelyk over de andere landen der *Generaliteit*;) het volſtrekt gebied; uit welker midden, jaarlyks, *Gedeputeerden* derwaard afgevaardigt worden, om, in de voornaamſte Steden, de Regeering te verzetten,

ten, de rekeningen der *Ontfangers* opteneemen, en dergelyke. In 't één jaar worden *drie*- en, in 't ander, *vier* zodanige *Gedeputeerden* afgevaardigt. Als 'er drie zyn beſtaan dezelve, uit leden die ter vergadering der Algemeene Staaten gekommitteerd zyn, wegens de Provincien, *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*: en, als 'er vier zyn, wegens *Gelderland*, *Utrecht*, *Overyſſel* en *Groningen*. De Edelmogende Heeren Raaden van *Staaten* hebben de beſtiering, over de *Geldmiddelen* enz. Alleenlyk, is daarvan, ten zekeren opzichte, uit te zonderen, een gedeelte dezer Landſtreek langs de noorder kuſt gelegen, met zyne onderhoorige plaatzen; 't welk het Committimus van *Zeeland* word genoemd; ſtaande dit gedeelte meer, onder het opzicht der *Gekommitteerde Raaden* van *Zeeland*, in 't byzonder. *

Doch, het Rechtsgebied over *Staats Vlaanderen* is, aan een byzonder *Kollegie*, genoemd de Raad van Vlaanderen, toevertrouwd. Geduurende de *Spaanſche* Regeering in deze Landen, moeſten de zaken, het *civiel* recht betreffende, voor den *Raad* van *Vlaanderen*, te *Gent*, gebracht worden: dan, ſedert de vermeeſtering dezer landſtreek, hebben Hunne Hoogmogende, een afzonderlyken Raad aangeſteld; welke leden, te *Middelburg*, hunne verblyfplaats hebben; vergaderende viermaal 's weeks, in één der vertrekken der gewezen Abtdy, nu 't *Hof* van *Zeeland* genoemd. Dit *Gerechts*-*Hof* beſtaat, uit IX leden; die, by voorvallende vakaturen, door

* Van dit *Committimus*, zal, hierna, eenig breeder naricht gegeven worden.

door Hunne Hoogmogende worden aangesteld; en, welke 't oudste, gemeenlyk, *President*, (*Voorzitter*) is. Aan 't zelve zyn, een *Advokaat Fiskaal*, een *Rentmeester* der *Exploicten*, en een *Griffier*, toegevoegt. Behalven eenige byzondere zaken, die rechtstreeks, en, in de eerste instantie, door dit *Kollegie* worden afgedaan; bestaat derzelfs voornaamste bezigheid, in de uitwyzing der *pleidooijen*, die, van de mindere Rechtbanken van *Staats Vlaanderen*, tot deze als de Hoogste Rechtbank, by wege van *appel*, beroepen worden.

Desgelyks, nemen zy opzicht, over de *Amptenaaren*, in dit gewest; zorg dragende, dat elk zich binnen de paalen van zyn plicht houde: waarvan, het onderzoek, voornaamlyk, den *Fiskaal* is aanbevolen.

Het LEENHOF van *Vlaanderen* bestaat, uit dezelve leden, als de *Raad* van *Vlaanderen*; hoewel, onder andere titels. De *President* komt daarin voor, onder den titel van *Superintendent*: en, de overige leden, als *Leenmannen*. Alleenlyk, de *Griffier* van dit Kollegie is, van den *Griffier* van den *Raad* van *Vlaanderen*, onderscheiden.

Voorts, is *Staats Vlaanderen* in eenige voornaame *districten* verdeeld: waarom, het een het VRYE van SLUIS: en, het twede de VIER AMBACHTEN, genoemd word: waarby komt, een derde, zo eeven genoemd: naamlyk, het COMMITTIMUS van *Zeeland*.

Belangende het VRYE, in 't byzonder: dit is thans maar een klein gedeelte van een groot aanzienlyk *District* van *Vlaanderen*, 't welk altyd,

eyd, en noch heden; met den naam van 't LAND VAN DEN VRYE, (in 't Latyn, *Franconatus*,) is bekend geweest; ook, met den naam van het VRYE van BRUGGE: dewyl deze, (ten allen tyde, de *Hoofdſtad* daarvan was.

Onder dit *Vrye*, behoorden, behalven die in *Staats Vlaanderen*, ook de Steden, *Ooſtende*, *Nieupoort*, *Plaſſendaal*, *Oudenburg*, *Dixmuiden*, *Torout*, *Damme*, *Middelburg* in *Vlaanderen*, en, met haare omliggende dorpen.

In vroegere tyden, was al dit Land, aan het gebied der *Stads* Overheid van BRUGGE, onderworpen geweest: en, de Inwoneren ſchynen, onder deze regeering, zich niet wel bevonden te hebben, en daarom getracht, zich van dezelve vry te maken: 't welk, wanneer 't hun eindelyk gelukte, de oorzaak dezer benaming, van *'s Land van den Vrye*, geworden is.

Men verhaald, dat de aanleidinge daartoe gegeven zy, door een' zwaaren hongersnood, met welke, die Stad t' eeniger tyd bezocht werd; zo verre, dat de Regeering verplicht was, onderſtand van levensmiddelen, by haare onderzaaten ten platten lande, te zoeken; die daarin wel bewilligden, dan, onder geen ander beding; dan, dat zy van hunne *onderhoorigheid* aan 't Stads gebied, voortaan ontlaagen zouden wezen, en, eenigiyk, voor den *Kaſtelein* of *Burggrave* van *Brugge*; die aldaar wegens den *Grave* van *Vlaanderen* het bewind had; worden te recht geſteld: 't welk hun dadelyk werd toegeſtaan. Dit Verdrag, door de Graven van *Vlaanderen* bekrachtigt wordende, verkregen deze Inwooneren, door den tyd, een eigen- en van de Stad geheel onafhanglyk *Gerechts-Hof*; 't welk

welk, in 1436; met veele voorrechten begunstigt, en zelfs, beneven de drie andere leden van Staat, (naamlyk, de *Geeſtelyken*, *Edelen* en *Steden*,) als een VIERDE LID, in 't beſtier dezer Provincie, geworden, en 't heden gebleven is. Dit Kollegie heeft den *Burgrave* van *Brugge*, onder den titel van HOOG-BALJUW, aan 't hoofd: en, de leden beſtaan, uit XXVII *Schepenen:* onder welke vier *Borgemeeſteren* zyn; die jaarlyks verwiſſelen. Ook, behooren daartoe een *Ontfanger Generaal*, eenige *Griffiers*, en eenige *Penſionariſſen*, één *Thèſaurier* enz. ſamen *elf* in getal. De *Heeren* van 't *Vrye* hadden, geduurende den Spaanſchen oorlog, wel mede zich voor den *Staat* verklaard, en werkelyk tot 't vereenigings *verbond* van *Utrecht*, in 1579, zich begeven: dan, vermits 't *Land* van *den Vrye*, in 1584, door den *Hertog* van *Parma* weder onder het *Spaanſch* geweld gebracht werd; moeſten zy, voor 't meerder deel, de *Staatſche* party verlaten. Alleenlyk, begaven zich de *Hoog-Baljuw*, en veertien *Schepenen* van den *Vrye*, onder de beſcherming van den *Staat;* de wyk nemende naar SLUIS; welke Stad mede, die's tyds, aan der *Staaten* party, zich vervoegt had: dan, als deze Stad, in 1587, door dien zelven *Parma*, desgelyks bemachtigt werd; moeſten deze die Stad, en, te gelyk hunne bedieningen, verlaten: 't welk duurde, tot 1604, als SLUIS weder in der Staaten handen kwam. Toen, is dit zelve *Kollegie*, door Hunne Hoogmogende, te SLUIS herſteld, en, in alle zyne voorrechten beveſtigt; hoewel dit eeniglyk (gelyk men begrypen kan,) was betreffende, dat gedeelte des LANDS van den VRYE, 't welk on-

onder het *Staaten-gebied* behoord. Dit gedeelte was, toen 't noch den Koning van *Spanje* onderworpen was, in 't byzonder, OOST-VRYE geheten; ter onderſcheiding der twe andere *Kwartieren*, die NOORD- en WEST-VRYE, werden genoemd: dan, dewyl dit gedeelte, in gevolge den *Munſterſchen Vrede* des jaars 1648, van het *vrye* van *Brugge*, geheel is afgeſcheurd; heeft 't, ſedert dien tyd, zyn naam veranderd, en, dien van 't VRYE *van* SLUIS, aangenomen. De Heeren van 't Kollegie 's LANDS *van* den VRYE, te SLUIS, beſtaan, uit een HOOG-BALJUW; welke ſedert 1775 is, de Heer Baron van HEKEREN tot KEHL; die onder zich een *Subſtituut Baljuw* of *Stedehouder* heeft: eenen *Borgemeeſter* van 't *Vrye*; die alle jaren verwiſſeld: en acht *Schepenen*: behalven eenige *Griffiers*, *Penſionariſſen*, en andere Amptenaaren; welke alle binnen *Sluis* hunne vergaderingen houden.

Dit Kollegie heeft een groot gezach; oefenende, in naam der Algemeene Staaten, hoog-middelbaar- en laag gerecht, in alle plaatzen, die daaraan onderhoorig zyn; en, uitgezonderd ſommige weinigen, die, alhoewel op den bodem van 't *Vrye* liggende, echter, haar eigen Rechtsgebied hebben.

De *Hoog-Baljuw* van den *Vrye* heeft, onder den titel van *Superintendent*, benaven ſommige *Leenmannen*, mede het opzicht over de *Leenen* 's Lands van den *Vrye*, welke eertyds leenroerig waren aan de *Burgt* van *Brugge*; doch, die, ſedert den *Munſterſchen Vrede*, daarvan afgezonderd zyn.

Ook is, in 1723, door Hun Hoogmogende, in 't *Vrye* van *Sluis*, een JAGT-GERICHT aange-

ſteld: beſtaande, gemeenlyk, uit twe *Houtvesters*; den een, de *Gouverneur* van *Sluis*, en den anderen, de *Groot-Baljuw* van 't *Vrye*; benevens vyf *Aſſeſſoren*; die elders *Meeſter-knaapen* worden benoemd; en eenen *Griffier* of *Sekretaris*.

De HERVORMDE GEMEENTEN der *Steden* en *dorpen* dezer Landſtreek zyn, doorgaans, in geheel STAATS VLAANDEREN, merkelyk talryker, dan in de andere *Generaliteits-Landen*: ten bewys, dat de *Reformatie*, aldaar, alhoewel later begonnen, echter, minder tegenſtand geleden, en daardoor grooter voortgang gemaakt hebbe, dan elders. De *Leeraaren* en andere *opzieners* die 't gemeenten, byzonderlyk, die in den omtrek van *Hulſt*, hebben, in den aanvang, eene afzonderlyke *Klaſſis* uitgemaakt; maar zyn daarna, aan drie onderſcheiden Klaſſen der naaſt by gelegen Provincie van Zeeland, toegevoegt: die in 't weſtelykſt deel, aan de *Klaſſis* van WALCHEREN; die in 't midden, aan de *Klaſſis* van ZUID-BEVELAND; en twe, naamlyk, die van *Liefkenshoek* en *Lillo*, aan de *Klaſſis* van TER TOOLEN en BERGEN op Zoom. Ter dezer oorzake, zyn alle de *Kerken-ordeningen*, die in *Zeeland* plaats grypen, ook, inzonderheid, ten aanzien der wyze van Predikants beroepingen, door een *Collegium qualificatuin* van elke byzondere plaatzen, aldaar mede in gebruik gebracht.

In dit VRYE van SLUIS ziet men, de volgende plaatzen:

SLUIS, in 't Latyn *Sluſa*, ook, in 't meervoudige *Sluſæ* uitgedrukt, is, in zekeren opzichte, aantemerken, als de *Hoofdſtad* van den *Vrye*; voor zo verre, 't immers over 't *Staats* gebied zich uitſtrekt: dewyl, toch, de Leden der *regeering* dezes Lands; aldaar, hunne woon- en ver-

vergaderplaats hebben; hoewel, 't *Stads gebied* zelv geheel daarvan onderscheiden, en daarvan afgezonderd is.

Eertyds, was deze Stad, naar de aanteekening van *Meyerus* (*Annal. Flandr.*) *Lammins-vliet* genoemd. Zy heeft deze tweden naam daarna bekomen, van een *Sluis*, die binnen die Stad was aangelegt; (en die noch in wezen is,) zo wel, om 't binnen water te doen uitlozen, dan om het zeewater, uit de binnen landen te weeren. Ter onderscheidding, van andere plaatzen dezes zelven naams, * word zy, gemeenlyk, *Sluis* in VLAANDEREN toegenoemd.

Deze Stad ligt aan de flinker zyde van eene lange ruime *Zee boezem*; die, by de Inwooneren, flechts gemeenlyk, het *Kanaal*-, maar anderzinds, met haaren eigen naam, 't ZWIN genoemd word; en, die de Stad, van 't Eiland KADZAND, afzonderd. Men heeft aan deze *Baaj*, voornaamlyk, ter plaatze daar zy zich met de Zee vereenigt, ook den naam gegeven van de PAARDEN-MARKT: vermoedelyk, ter oorzake van de onrustige beweging der Zee baren; die, wanneer 't hard waait, een gedruis verwekken, wel eenigfinds zweemende, naar dat van een volkryke *Paarden-markt*. Met dit *Zwin*, heeft de HAVEN van *Sluis* gemeenschap; die, gedeeltelyk, *buiten* de binnen wal, aan 't noordwest einde der Stad ligt, en daar veelal 't *Sluisch Gat* genoemd word; maar ook, gedeeltelyk stedewaard inloopt, by de Water-poort. Ten einde de Schepen, uit 't *Zwin*, door die *Buiten*- in de *Binnenhaven*, des te gemaklyker te brengen, is onlangs, over de flibben, een bekwaam trekpad aangelegt. Deze *Haven* van *Sluis* werd, eertyds, voor éene der beste *Havens* van geheel *Vlaanderen* gerekend-, en toen veel bezocht, door Schepen, uit allerly oorden der geheele Christenheid. De Geschiedschryvers van vroegeren tyd verhalen: dat, éénmaal, in den winter des jaars 1468, weinige dagen voor 't Kersfeest, niet min dan 150 Schepen van allerly natien, te gelyk, in deze Haven liggende, getelt werden. Daardoor, griemelde die Stad, t' elkens, van vreemdelingen; die aldaar hunne waren aanbrachten, en andere afhaalden: des, zy te gelyk, de neeringryklte *Koopstad* van geheel *Vlaanderen* was. Voornaamlyk belandden, aldaar, in dien tyd, de *Fransche* Schepen,

* Deze zyn: HELVOETSLUIS: MAASSLUIS: BUITENSLUIS, ZWARTESLUIS enz.

pen, die de wynen derwaard overbrachten: vermits, deze Stad de *ſtapel* der *Franſche Wynen* was; die, van daar, naar de andere Nederlandſche ſteden, plagten verzonden te worden. Doch, door den tyd, is deze *Haven*, gelyk ook 't *Zwin* zelve, zo zeer verland en ondiep geworden, dat er, geene andere, dan kleine vaartuigen, konnen in- en uitlopen: een gebrek, dat trouwens gemeen is, aan alle de *Havens*, langs de kuſt van *Vlaanderen:* 't welk men toeſchryft, aan de menigvuldige weſtelyke en noordweſtelyke winden; die veel zand en ſlibbe derwaard aanvoeren; waardoor, de monden als worden toegeſtopt. En, door die verandering, is de *neering* dezer Stad merkelyk verminderd.

Hoewel, men als een twede oorzaak van dit verval, kan aanmerken: dat voorheen, veele *Hollandſche* waaren naar *Sluis* plagten gezonden, en, door aldaar woonende *Factoors*, verder naar *Brugge*, overgemaakt te worden: 't welk, ſedert 't verbod van den invoer dezer waaren, in 't *Ooſtenryks gebied*, niet anders dan ter ſluiks kan geſchieden: dat altyd (vooral' in 't *Ooſtenryks* gebied;) met veel gevaar vermengt is: gelyk, noch onlangs, in 1775, in een geval, dat zeer neetelige gevolgen hád, gebleken is. Door dien weg, is er, echter, noch een taamlyke aftrek, in de zogenoemde gediſteleerde wateren; voornaamlyk, in *jenever:* gelyk ook de graanenhandel, aldaar, eeniger mate in zwang gaat. Doch, de meeſte vertiering is, in verſche- en gezoute *viſch*. 'T is, daarom, dat weekelyks, van hier, verſcheiden vrachtſchepen, naar ſommige Steden van *Holland* en *Zeeland* afvaaren.

Al ſedert zeer vroege tyden, is *Sluis* ('t welk men, ten rechte, voor den voornaamſten *Sleutel* van *Zeeland* houd,) van *Veſtingwerken* voorzien geweeſt; die, langs hoe meer, naar mate men in de veſting bouwkunde vorderde, verbeeterd, en vermeerderd zyn geworden. De *kapitaale wal* heeft, thans, aan de buiten- of landzyde, acht- en, aan de binnen zyde, langs de 't zogenoemde Gat, vyf *Baſtions* (bolwerken.) De Baſtions der buiten zyde zyn zeer regelmatig, door *Courrefaces* - en, de tuſchen beiden zynde *Courtinen* (Gordynen) door acht *Ravelynen* gedekt; die haaren naamen dragen, naar de zeven *Provincien*, en 't Landſchap *Drenthe*. Deze buitenwerken worden alle ingeſloten, door eene goede *Conterſcarp;* welke by de Zuidpoort verdubbeld is.

Aan de overzyde der binnenhaven, daar de grond wat hoo-

hooger opreist, is een afzonderlyk werk aangelegt: het welk voornaamlyk dient, ter dekking en beschermingder *Haven* dezer Stad; als mede, der groote *Zee sluis*, die aan 't einde der Haven, naar de binnen zyde is. Dit bestaat, uit een *Hoorn*- en een *Kroonwerk*; die door eene *linie* met elkander gemeenschap hebben. 'T *Hoornwerk*, dat aan den mond der Haven ligt, word de *Kleine*-, en 't *Koornwerk*, naby de *Sluis*, de *Groote Pas*, genoemd. Zydwaard van de *Groote Pas*, liggen langs het water, 't *Lapschuurer Gat*, genoemd, meer andere Buitenwerken: daaronder, ook een *dubbelde Tenaille*; (Tangwerk,) dat den zeldzamen naam draagt van *'T spyt uw Bakhuis*. Veelen dezer werken zyn, door den vermaarden Generaal *Koehoorn* aangelegt: en, daardoor, mag dit *Sluis* in *Vlaanderen* thans, voor ééne der gewichtigste *Grensvestingen* dezer Republiek, doorgaan.

Doch, wat wel de meeste sterkte aan deze Vesting geeft, is het *water*, met welk men, door 't oopenen der *Zee-Sluis*, de binnenlanden, voornaamlyk, aan de Oost- en Zuidzyde der Stad, kan doen ondervloeijen. Eer die *Zee-Sluis*, aan 't einde der *Haven*, by de Waterpoort gemaakt was, had 't water uit 't *Zwin*, by elken vloedtyd, door dit zogeneemde Gat, een vryen loop naar binnen; gedeeltelyk, door 't zogenoemde *Lapschuurder Gat*, tot aan de kleine Stad *Middelburg*, een uur gaans ten Zuiden van *Sluis* gelegen; en, gedeeltelyk, door een ander water, de *Zoute*- of de *Zoutevaart* genoemd, tot aan 't Steedje *Damme*, 2 uuren gaans, ten Zuidwesten van *Sluis*: welke beiden wateren, door dyken, van weêrkanten, bedwongen werden, om de overstrooming der binnen landen, buiten noodzakelykheid, voortekomen. Dit water, by elken ebbe-tyd, naar 't *Zwin*, wederkeerende, veroorzaakte een schuuring; waardoor de verlanding der Haven eeniger mate werd verhinderd. Dan, daarna, heeft men den aanleg dezer groote *Zee Sluis* noodzakelyk geoordeeld, ten einde de *inundatie* der landen buiten de Stad, in gevalle de nood dit vereischte, des te meer te bevorderen: dewyl, nu, door deze *Sluis*, het water, dat in zodanigen gevalle, by vloedtyd is ingelaten, kan opgehouden en verhinderd worden, om by ebbetyd, weder Zeewaard aftelopen: want in tyden van noodzakelykheid, zouden de dyken, langs de boorden van 't *Gat* van *Lapschuur*, worden doorgestoken; waardoor alle die binnen landen als tot een Zee moesten worden.

Boven dit alles, heeft die Stad, 't voordeel, dat zy, ter oorzake van 't *Zwin*, en, zeer veele binnen wateren, door welke 't laag Ommeland overal gebroken is, nimmer, door den vyand, van rondsomme kan worden ingesloten: behoudende altyd, door middel van dit *Zwin*, de gemeenschap, met de Zee: en, daardoor, een onverhinderden toevoer van levensmiddelen en andere noodwendigheden.

De Stad heeft drie POORTEN: waarvan, één (hoewel de rechte naam is, *Ketèn-poort*,) gemeenlyk de KETEL-POORT genoemd word; zynde, naby het Kasteel, en hebbende haaren uitgang, op 't *Gat* of Binnenhaven: de andere, de WATER-POORT, aan 't einde der Haven; van waar, men over de Zee-Sluis gaat, naar de *Groote Pas*: en, van daar, door eene andere Poort, die de PAS-POORT, word genoemd; door welke, de weg naar S. ANNA ter *Muiden*, als mede naar *Bruggen*, leid. De derde, die een Landpoort is, word de ZUID-POORT genoemd; dewyl zy, aan 't Zuiderdeel der Stad is.

Daar beneven, word de Stad, aan de Zuidweſt zyde gedekt, door 't Fort S. DONAAS; dat, ter plaatze, waar de Vaart naar *Brugge* begint, is aangelegt. Over deze Vaart, (die de *Zoete* * genoemd word,) komt dagelyks, een *Barge* of *Trekſchuit*, van *Bruggen*; dat 3 uuren gaans van daar ligt; naar dit Fort *S. Donaas*; welke, ten zelven dage, weder te rugge keerd: tot gemak der reizigers, die derwaard- en van daar verder, naar andere *Vlaamſche Steden*

* Er lopen van *Sluis*, twe *Trekvaarten* naar *Bruggen*; welker één, die door 't Steedje *Damme* gaat, de ZOUTE-en, de andere; die eigenlyk by 't Fort *S. Donaas* eerſt begint, de ZOETE *Vaart*, genoemd word: hoewel men, die beiden, gemeenlyk van elkander onderſcheid, met de verkorte benamingen van de ZOUTE: en de ZOETE. Zy werden dus, voorheen, met recht onderſcheiden: dewyl, de één *Zout*- en, de andere *Zoet Water* voerde. Door 't eerſtgenoemd Kanaal vloeidde het *Zout Water*, by elken vloed tyd, uit 't *Zwin*, tot aan *Damme*; gelyk, door 't *Gat* van *Lapſchuur*, tot aan *Middelburg*: dan, ſedert die groote *Zee Sluis* gebouwd is; word dit Zeewater daardoor geſtuit: en, heeft 't eerſtgenoemd Water veel van zyn zoutheid verloren; zynde nu, met meer recht *brak*- dan wel zout water te benoemen.

den tijden. Deze Schans, die zeer wel geſterkt is, heeft, door eene dubbelde linie, gemeenſchap met de Stad.

De Stads Gracht is van *Zoet Water* voorzien: 't welk door de *Aardenburger Vaart* derwaard aangevoerd, en, door een *Sluis*, by de Zuidpoort, (de *Zuid Sluis* genoemd,) word ingelaten. Niet verre van daar, tuſchen de bolwerken, *Oranje* en *Naſſau*, by den *Duiventoren*, is onder de Stads-wal een andere *Sluis*, door welke, dit water gemeenſchap heeft, met de *Binnen Haven*, of de *Kom*: en, wanneer dit water, in de Stadsgracht, tot zekere hoogte geteeren is, word deze *Sluis* geopend, en, dit overtollig water, uitgelaten: wanneer 't, door 't toopenen van een derde *Sluis*, binnen de Stad door de haven loopt, met een ſnelheid, die de ſchuuring bevorderd, veel ſlibbe uit dezelve verwerdryft, gemaakt 't *Zwin* afleidt.

Alhoewel de Stads Wal, in haaren gantſchen omtrek, by na den uit gaans heeft, zou men zich toch zeer vergiſſen, alsmen hier naar, zou willen oordeelen, over de *bevolkenheid* der Huizen en Inwoonderen: want nauwlyks, is het vierde deel van 't binnen perk der Stad bewoond.

Waarſchynlyk, was 't bebouwde deel der Stad eertyds grooter: of, men was, toen deze wal zoverre werd uitgezet, in de verwachting, dat dit alles van binnen, door den tyd, zou bebouwd gewonden zyn: dan, door verval van Scheepvaart en Koophandel, heeft de uitkomſt aan die verwachting, niet beantwoord. Nu, beſtaat het overig deel, dat buiten de huizen is, uit weilanden, waarop eenige koeyen gevoed worden, ook, uit bleekeryen en tuinen. Het getal der *Huizen*, onder welke, in dezen tyd, by gebrek van Inwoonderen, zeer veelen ledig ſtaan; word op omtrent 400 geſt, dat der *Inwoonderen*, op nauwlyks 1200 begroot.

Doch, hiervan heeft men uit te zonderen, de *Krygsbeſetting*; van welke, de Ingezeetenen hun voornaamſte onderhoud moeten hebben. Het krygsvolk beſtaat gemeenlyk, uit een geheel *Regement* van twe *Bataillons*: welke jaarlyks verwiſſeld worden. Deze hebben, voor zo verre de gehuwde — zo Officiéren en Onderofficieren, als Soldaten aangaat, hunne eigen *Kaſernen* of *Barakken* ter inlogeering; die, hier en ginds, van elkanderen verſpreid ſtaan. Een, *Gouverneur*, die te gelyk *Gouverneur* is, van YZENDYKE, ELDERGEEST en de JUFFROUWE SCHANS, voerd over de

zelve het bevel: onder zich hebbende, geen' *Kommandeur*; maar, een *Groot-Major*; en een *Onder-Major*.

Zy hebben hunne *Parade-plaats*, op de markt: en daar ſtaat ook de *Hoofdwacht*, naby 't Stadhuis: zynde dit gebouw, (daar anders de voorige Hoofdwacht by de Waterpoort ſtond,) eerſt van nieuws geſticht, en den 28 *October* des jaars 1773, ten eerſtenmaal gebruikt. Zy is gebouwd, naar het beſtek van den Heer *R. van Sugtelen*; aldaar, als Major Ingenieur, guarniſoen houdende. Daarby, is hun een *Exercitie-plaats* vergund, op een veld, binnen de Stads wal; 't welk echter geen genoegzame ruimte heeft, om de exercitien en evolutien naar de hedendaagſche wyze, naar behoren te verrichten. Dit veld word, de *Koele Weide* (eigenlyk, de Kolfsweide) genoemd. Ook is onlangs, ter gerief voor 't krygsvolk, een *Hospitaal* aangelegt, waartoe, 't *Gaſthuis* gebruikt word.

De *Gouverneur*, in der tyd, (hoewel zy zeer zelden binnen deze plaats hun beſtendig verblyf houden;) heeft thans zyn intrek, op het KASTEEL van *Sluis:* dewyl 't *Gouvernement*, of eigenlyk Gouverneurs Huis vervallen, en geheel weggeraakt is: zynde niets daarvan overgebleven, dan de Gouverneurs Stallingen. Dit *Kaſteel* ſtaat, in 't noordeinde der Stad: een *gebouw* dat zeer oud en van groote uitgeſtrektheid is. Het ſchynt den eerſten aanleg dezer Stad geweeſt te zyn: en, door de oude Heeren van *Sluis;* toen noch *Lammins-vliet* geheeten, bewoond. Ook diende 't tot eene *Sterkte*, om den mond der *Haven* der Stad te beſchermen. Daarom, was de muur, die 't zelve in 't vierkant omringt, met menigte *torens*, naar de oude veſting bouw, verſterkt: van welke, niet meer dan éene, met eene hooge ſpits opgaande kap gedekt, is overgebleven; aan welke, het eigenlyk *woonhuis* vaſt gebouwd is. De overige zyn, tot zekere hoogte, afgebroken, en met aarde gevuld: des zy nu de gedaante van *rondeelen* hebben. Onder die torens, ziet men ruime verwulfde kelders; die, in den tyd, toen de koophandel aldaar noch in zyn' bloeiſtand was, ſchynen geweeſt te zyn, bewaarplaatzen der koopgoederen; inzonderheid, der wynen, die uit *Frankryk* derwaard werden overgevoerd.

'T *Plein* van dit Kaſteel is wel weleer met boomen beplant geweeſt: en, in deszelfs midden, ſtaat een fraaye *Regenbak*; in welken 't water door buizen neêrgeleid word.

Die

die regenbak was, voorheen inzonderheid daar, des te meer noodzakelyk: dewyl men, in- en rondom *Sluis*, bynaar niet dan brak water had; moetende toen 't zoet water dat de Inwooneren gebruiken, meerendeels uit *Brugge*, derwaard aangevoerd worden. Dan, ſedert weinige jaren, is daarin, (gelyk hiervoor is aangemerkt,) eenige verandering gemaakt: ook heeft men, binnen de Stad, eenige *Pompen* aangelegt, die zoet water geven: en, daardoor, is dit gebrek nu meerendeels verholpen. Dit Kaſteel is met een breede watergracht omgeven; over welke ſtedewaard, een brugge ligt, die onlangs vernieuwd is: waardoor 't gemeenſchap met de Stad heeft.

Van de twee gewezen PAROCHIE-KERKEN deſer Stad, is de ééne die de LIEVE VROUWE KERK werd genoemd; (dewyl zy aan de H. Maagd *Maria*, toegewyd was;) afgebroken. Van dezelve zyn nog eenige overblyfzelen te zien, in eenen hof; welks eigenaar, jaarlyks, daarvan zekere rente moet betaalen, aan den Ontfanger der Geeſtelyke goederen. De andere *Kerk*, S. JAN genoemd, welke *Johannes* den *Doper* tot haaren beſcherm Heiligen had, ſtaat, omtrent in 't midden der Stad. Zy is een redelyk groot *Kruis Gebouw*: van binnen voorzien van verſcheiden *Graffteden*, en, aan de wanden omhangen, met menigte wapenborden, van aanzienlyke geſlachten, die aldaar hunne ruſtplaats vinden. Uit het maakzel van deszelfs toren; die, ter zelver hoogte met het dak der Kerk; een ongemeen grootte en dikte heeft; ſchynt men te moeten oordeelen, dat dezelve, 't zy naar 't beſtek niet volbouwd — 't zy, door 't één of ander ongeval, verkort geworden is: dewyl 't daarop ſtaande Spits veel te klein en te laag is, naar evenredigheid van deszelfs benedenſte gedeelte. Vermoedelyk ſtrekt dit ten gedenkteken van de ſchade, die deze Kerk, in den jare 1413, door den blixem overkomen is.

Deze ééne Kerk is van genoegzame ruimte, ten dienſte der *Hervormde Gemeente:* alhoewel dezelve, naar gelang der Inwooneren, ter oorzake der weinige *Roomsgezinden*, redelyk talryk is. Twe gewoone Predikanten hebben over dezelve het opzicht. En, behalven die twe—, is er een derde en buitengewoon Predikant; die, ingevolge de inſtelling, zou verplicht zyn, beiden in de Franſche en Nederduitſche taal te prediken, in één der vertrekken van het *Gaſthuis:* hoewel dit, ſedert eenige jaren, in onbruik is

geraakt. Zy zyn alle drie, leden der *Zeeuwsche Klassis van Walcheren*.

De *Roomsgezinden* bezitten 'er ook een *Kerkhuis* of *Kapelle*; waarin, de dienst door een Priester word waargenomen. Dan, de *Klooster*s, van welke er drie geweest zyn, heeft men, sedert de Stad onder 't Staaten gebied geraakt is, tot nuttiger gebruiken besteed: 't één, tot een *Gasthuis*; en, de andere, tot een *Krygsmagazyn*.

Onder de oopenbaare *Gebouwen* dezer Stad, is mede het RAADHUIS bezienswaardig; wegens zyn ouderdom, en cierlyke bouworder, naar de gewoonte die 't tyden.

'T pronkt met een' dikken hoogen toren, aan welks vier hoeken, kleine torentjes uitsteken. In dezen toren, hangt een klokkespel, dat echter, weinig deugd en waarde is. By de klok van 't uurwerk, staat een beeld, in de gedaante van een man; die wel eer met een hamer op den zelven sloeg, ter aanduiding der uuren en half uuren, die verlopen waren. Dit beeld, 't welk schertsender wyze *Jantje* van *Sluis* genoemd word, is daarna door een' Schotschen Soldaat, die krankzinnig was, geschonden, en nu onbruikbaar. In dit *Stadhuis*, word noch als eene gedachtenisse bewaard, eene lange yzere *Keeten*, die wel eer voor den mond der Stads Haven gespannen werd, om dezelve aftesluiten. De poort, aan welke deszelfs ééne einde vastgemaakt was, heeft daarvan, tot heden, den naam der *Keeten-poort* behouden: dan, een *Kasteel*, aan de overzyde der Haven waaraan, 't ander einde gehecht was; is daarna te niet geraakt.

Vermits SLUIS, ten zekeren opzichte, de *Hoofdplaats* is, 's *Lands* van den *Vrye*; voor zoo verre 't Staats gebied aangaat; hebben de Heeren van den *Vrye*, aldaar, hunne Vergaderingen, in een afzonderlyk *Gebouw*, dat daarom, met recht 's LANDS-HUIS genoemd word: hoewel dit Huis, by 't gemeen volk, den naam draagt van 't *Vrye*: gelyk de straat die daar voorby loopt, van 't zelve, den naam van *Vrystraat* ontfangen heeft. 'T is van groot begrip: hebbende verscheiden fraaye vertrekken: en, onder den grond, verwulfde Kelders, die tot gevangen huizen dienen. Voor 't zelve, is een ruim plein, met boomen beplant, en, met een yzer hek, van de straat afgesloten: het welk de plaats der *Kriminele Justitie* is der misdaadigers, die in 't Land van den *Vrye*, gevangen zyn.

De

De *Stads*-REGEERING; die, in- en buiten de Stad, een byzonder *Rechtsgebied* heeft, zo wel, in 't *Krimineel*, als *Civiel*, geheel onafhanglyk, van dat der Heeren van den *Vryen*; is zaamgeſteld, uit een GROOT-BALJUW; die, echter, gemeenlyk dezelve is, met dien van den *Vryen*; twee BORGEMEESTEREN; de één, Borgemeester van den *Coupſe*, eigenlyk, *Gemeente's* of *Stads Borgemeester*: de ander, *Borgemeester* der *Schepenen*, toegenoemd: en, eindelyk, zeven SCHEPENEN. aan welk Kollegie één, ook wel somwylen, twee *Griffiers* en een *Theſaurier*, toegevoegt zyn. De *Algemeene Staaten* zenden derwaards, jaarlyks, in 't Lente jaar, drie, en, in 't ander, vier Hunner Gedeputeerden, om de Regeering te verzetten: wanneer, (immers, veele reyzen,) uit het lichaam der Schepenen twee andere *Burgemeesteren* verkoren worden: gelyk, deze Edelmogende Heeren ook 't recht hebben, om, de *Schepenen*, naar hun goedvinden, 't zy, aftezetten, 't zy, in hunne bediening te bevestigen. Gemelde Heeren, die gemeenlyk 3 of 4 dagen aldaar vertoeven, houden hun verblyf, in hun *Jacht*; die dan in de Haven ligt.

Van de vonniſſen, in *Krimineele* Zaken, door dit Kollegie geveld, is geen appél, tot eene hoogere vierſchaar; maar wel, in *Civiele* Zaken; die verder kunnen getrokken, en, dan, beſliſchenden wyze afgedaan worden, door den *Raad* van *Vlaanderen*, te *Middelburg*.

Ten aanzien der LOTGEVALLEN dezer Stad: gewagen de oude Gedenkſchriften, veel, van de verregaande verwydderingen; die tuſſchen haare borgers en die van *Brugge*, menigmaal tot openbaare wyandelykheden uitgeborſten zyn: zo verre, dat deze Stad éénmaal door die van *Brugge*, ingenomen, geplonderd, en, door brandſtichting, byna geheel vernield werd.

Door de ongemeene neeringrykheid, ter oorzake van haare gerieflyke Zeehaven, is zy, echter raſch weêr tot verhaal gekomen.

Geduurende den oorlog onzer Republiek, tegen *Spanje*, heeft ze twe harde beleegeringen moeten verduuren. Vermits, naamlyk, die van *Sluis*, ſedert de *Pacifikatie* van *Gent*, aan der *Staaten* zyde, zich gehouden hadden; werd die Stad, in 1587, door den Hertog van *Parma*, heftig aangetaſt. Jonkhr. *Jakob* van *Groenevelt* voerde het bevel van binnen; als Gouverneur; die de Stad met zonderlinge kloekmoedigheid verdeedigde, van den 8. *July* tot den

Au-

Auguſtus deszelven jaars: dan, na verſcheiden algemeene ſtormen te hebben afgeſlagen, eindelyk, hoewel met een eerlyk verdrag, dezelve moeſt overgeven. De Grave van *Leiceſter* deed wel eenige pogingen, om de Stad te ontzetten; dan, zonder vrucht.

Dus bleef SLUIS, onder de *Spaanſche* heerſchappy, tot den jare 1604. 'T was geduurende 't driejarig beleg van *Ooſtende*, en wel, in 't laatſt, als die Stad geen langen tegenſtand meer ſcheen te zullen konnen bieden; dat Prins MAURITS, 't beſluit nam, om SLUIS te belegeren: en, daartoe, na vooraf, 't Eiland KADZAND, beneven *Aardenburg* en andere omliggende plaatzen vermeeſterd te hebben, zyn heir voor dezelve deed neerſlaan; met oogmerk, om den Spaanſchen veldheer, *Ambroſius Spinola*, van *Ooſtende* aftetrekken; ten minſten, om, aan de Staatſche krygsbezetting, binnen die Stad, eenige lucht te verſchaffen. In den aanvang, gebruikte de Prins veel geweld, ten einde die Stad des te ſpoediger tot de overgave te dwingen: dan, uit de overlopers verſtaande, dat dezelve, wel van veel volk, maar, van weinige levensmiddelen voorzien was; werd Hy te rade, die Stad, door eene nauwe inſluiting, uit te hongeren. *Spinola* kwam, toen de nood ten hoogſt geſtegen was, wel opdagen, met zo veel volks, als Hy van 't beleg van *Ooſtende* miſſen kon, om *Sluis* te ontzetten; doende, de éene en andere aanvallen, op de belegeeraars: dan, moeſt eindelyk, na groot verlies van volk, naar de legerplaats voor *Ooſtende* te ruggekeeren: waarna, de Gouverneur *Serrano* de Stad, welke'r beleg 3 maanden geduurd had, den 18. *Auguſt.* moeſt overgeven; bedingende, een' vryen uittocht.

Iets byzonders was, dat binnen *Sluis*, behalven eene Spaanſche krygsbezetting van omtrent 4000 mannen, ook 1400 *Turkſche*, of eigenlyk *Barbaarſche Slaven*, zich bevonden; welke de Spaanſche Gouverneur, beneven 11 of 12 *Galeijen*, op welke zy dienden, graag zou behouden hebben: dan, uit kracht van een der artikelen der overgave, werden deze Slaven alle in vryheid geſteld: en, de *Galeijen* raakten in der Staaten handen.

Prins MAURITS miſte dus wel, in zyn eerſt oogmerk, 't welk zyn uitzicht had, om *Ooſtende* te behouden; (welke den 20 *Septemb.* daarna volgende, aan de Spaanſchen overging:) dan, door de winſt van *Sluis*, werd het verlies die'r andere Stad genoegzaam vergoed: want; daardoor, behielden

den de Staaten; niet te min, eenen vaſten voet in VLAANDEREN: en, hadden mitsdien, gelegenheid, om den oorlog, buiten Hunne eigen grenzen, in deze Provincie overtebrengen.

Ter oorzake der groote aangelegenheid dezer verwinninge; ongelet dezelve met 't verlies van *Ooſtende* gelyktydig ſamenliep; werden in de Vereenigde Nederlanden, ter eeuwige gedachteniſſe daarvan, verſcheiden penningen geſlagen, met geeſtige opſchriften: daar onder één, op welks ééne zyde, de Stad *Ooſtende* - en op de andere, de Steden *Sluis*, *Tzendyke*, *Grave* en *Rhynberk*, waren afgebeeld; met dit randſchrift: PLUS TRIENNIO OBSESSA HOSTI RUDERA, PATRIÆ QUATUOR, EX ME, URBES DEDI: 1604: hets welk aanduidde, dat, de Stad OOSTENDE, (die dus ſpreekende word ingevoerd;) *meer dan drie jaren belegerd, aan den vyand, niet dan ſteenhoopen, maar aan 't vaderland vier Steden, uit zich zelve, gegeven hadde:* alzo naamlyk, behalven SLUIS, ook de drie andere genoemde Steden, ter zelver tyd, door den Staat vermeeſterd waren. Op eenen anderen *penning*, zag men, op de ééne zyde, weder de Stad OOSTENDE, en, op de andere, SLUIS alleen; en, op de beiden zyden, las men dit opſchrift: JEHOVA PRIUS DEDERAT; PLUS QUAM PERDIDIMUS: 1604: dat is: *de Heer had, reeds vooraf, aan ons, meer gegeven, dan, wy verloren hadden:* ziende, op de vermeeſtering van *Sluis*; welke, het verlies van *Ooſtende*, eene maand tyds voorgegaan was. 'T verdiend zyne opmerking, dat *Sluis*, die 't tyds, grootdeels is bevolkt geworden, door de gewezen Inwooneren der Stad *Ooſtende*.

Middelerwyle, werd Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE, door de Staaten tot *Gouverneur*, niet alleen van *Sluis*, maar ook, van al wat van *Vlaanderen* door de Staaten reeds vermeeſterd was, aangeſteld; die tot Lieutenant-Gouverneur, onder zich had *Karel* van der *Noot*, Heer van *Hoogwoude* en *Eertswoude*; die de Stad had helpen winnen, en daar geſtorven is: ter wiens eere, eene fraaye *Grafſtombe*, in de Kerk is opgerecht.

Sedert al' dien tyd, is SLUIS onaangeroerd gebleven, tot den jare 1747, toen de Franſche Generaal, Grave van *Löwendaal*, dien onverwachten inval doende, in *Staats-Vlaanderen*, deze Stad 't eerſt opeiſchte: binnen welke, de Kolonel *Lambrechtſe*, by afweziglheid des Gouverneurs (Grave *Maurits* van *Naſſau Ouderkerk*,) 't gebied voerde:

be-

Auguſtus deszelven jaars: dan, na verſcheiden algemeene ſtormen te hebben afgeſlagen, eindelyk, hoewel met een eerlyk verdrag, dezelve moeſt overgeven. De Grave van *Leiceſter* deed wel eenige pogingen, om de Stad te ontzetten; dan, zonder vrucht.

Dus bleef Sluis, onder de *Spaanſche* heerſchappy, tot den jare 1604. 'T was geduurende 't driejarig beleg van *Oſtende*, en wel, in 't laatſt, als die Stad geen langen tegenſtand meer ſcheen te zullen konnen bieden; dat Prins Maurits, 't beſluit nam, om Sluis te belegeren: en, daartoe, na vooraf, 't Eiland Kadzand, beneven *Aardenburg*, en andere omliggende plaatzen vermeesterd te hebben, zyn heir voor dezelve deed neêrſlaan; met oogmerk, om den Spaanſchen veldheer, *Ambroſius Spinola*, van *Oſtende* afte trekken; ten minſten, om, aan de Staatſche krygsbezetting, binnen die Stad, eenige lucht te verſchaffen. In den aanvang, gebruikte de Prins veel geweld, ten einde die Stad des te ſpoediger tot de overgave te dwingen: dan, uit de overlopers verſtaande, dat dezelve, wel van veel volk, maar, van weinige levensmiddelen voorzien was; werd Hy te rade, die Stad, door eene nauwe inſluiting, uit te hongeren. *Spinola* kwam, toen de nood ten hoogſt geſtegen was, wel opdagen, met zo veel volks, als Hy van 't beleg van *Oſtende* miſſen kon, om *Sluis* te ontzetten; doende, de ééne en andere aanvallen, op de belegeeraars: dan, moeſt eindelyk, na groot verlies van volk, naar de legerplaats voor *Oſtende* te ruggekeeren: waarna, de Gouverneur *Serrano* de Stad, welke'r beleg 3 maanden geduurd had, den 18. *Auguſt.* moeſt overgeven; bedingende, een' vryen uittocht.

Iets byzonders was, dat binnen *Sluis*, behalven eene Spaanſche krygsbezetting van omtrent 4000 mannen, ook 1400 *Turkſche* –, of eigenlyk *Barbaarſche Slaven*, zich bevonden; welke de Spaanſche Gouverneur, beneven 11 of 12 *Galeijen*, op welke zy dienden, graag zou behouden hebben: dan, uit kracht van een der artikelen der overgave, werden deze Slaven alle in vryheid geſteld: en, de *Galeijen* raakten in der Staaten handen.

Prins Maurits miſte dus wel, in zyn eerſt oogmerk, 't welk zyn uitzicht had, om *Ooſtende* te behouden; (welke den 20 *Septemb.* daarna volgende, aan de Spaanſchen overging:) dan, door de winſt van *Sluis*, werd het verlies die'r andere Stad genoegzaam vergoed: want; daardoor behiel-

de *Parochie-Kerk*, by haare stichting, toegewyd was; welke *S. Anna*, naar de overleevering, gehouden word, voor de Moeder der H. Maagd *Maria*. *

Zeker weet men: dit *S. Anna ter Muiden*, eertyds, een *Steedje*, dat met eene wal van vier bolwerken omringt was, geweest te zyn; doch, waarschynlyk, in tyden van oorlog, door 't slechten haarer vestingen, eene open plaats geworden. Zy behoud, echter, tot heden, haar *Stads* gerechtigheid: hebbende, eene eigen *regeering* op zich zelve, onafhanglyk van die van *'t Vrye* van *Sluis*; alhoewel, anderzyds, op deszelfs bodem liggende. Dezelve Regeering bestaat, uit een *Baljuw*; die gemeenlyk dezelve is, met dien van *'t Vrye*: een' *Borgemeester*: en vyf *Schepenen*: by welke, een *Griffier* en *Thesaurier* zyn toegevoegt. De *Baljuw* blyft, in die bediening, geduurende zyn leven: dan, de *Borgemeester* en *Schepenen*, worden jaarlyks verandert, door die zelve Heeren, Hunner Hoogmog: Gedeputeerden, die jaarlyks te *Sluis*, en in de andere plaatzen van *Staats-Vlaanderen*, de regeering verzetten. 'T Rechtsgebied dezer Stede strekt zich uit, tot aan *Sluis*: want, de Bolwerken der *Groote Pas* liggen zelfs op den grond van *S. Anna*; die, door de Stad *Sluis*, van 't Steedje aangekocht zyn, toen deze werken werden aangelegt.

In 't midden dezer Stede, is een Markplein; waarop vier straaten aanloopen. De *Kerk* staat buiten de huizen dezer plaats. Zy was, in den oorlog wegens de Spaansche troepsuccessie, door de *Franschen* afgebrand: dan, vermits van 't benedenste deel des torens noch iets was staande gebleven; is een stuk daarby aangebouwd; waarin de Godsdienst word waargenomen. De Gereformeerde Gemeente, die door een eigen Predikant bediend word, is daar niet groot: vermits, 'er niet meer dan omtrent 30 Huizen gevonden worden; welke'r Inwooneren op omtrent 80 of 90 begroot wor-

* 'T blyft toch, met dit alles, eenigermate twyfelachtig, of niet de oorsprongelyke naam, dezer plaatze, maar blotelyk *S. Anna*, moge geweest zyn: en, *ter Muiden* daaraan toegevoegt, ter onderscheiding van andere plaatzen dezes zelven naams: als S. ANNA-POLDER, mede in *Staats Vlaanderen*: het gewezen *Fort* S. ANNA, aan de *Weste-Schelde*; S. ANNE-LAND, in de nabuurige Provincie *Zeeland*, en S. ANNA PAROCHIE in *Friesland*.

worden. Dan, wat, vooral', in deze landſtreek, als wat zeldzaams mag gerekend worden, is, dat de Inwooneren alle den Hervormden Godsdienſt toegedaan zyn.

Tot het VRYE van SLUIS, behoord mede een klein *gedeelte* van het AARDENBURGER AMBACHT: 't welk, voor 't meerder deel, zich veel verder zuidwaard uitſtrekt, over *Oofſtenryks Vlaanderen*, tot aan 't *Nieuw Kanaal*, tuſchen *Gent* en *Bruggen*; en, aldaar, aan 't VRYE van *Bruggen* onderhoorig is. Daarin, vind men:

AARDENBURG, de Hoofdſtad des Ambachts; een uur gaans zuid ooſtwaard van *Sluis* gelegen: aan een *vaart*, die een vierde deel uurs gaans, ooſtwaard van *Sluis*, in 't *Zwin* uitwaterd; die de *Aardenburger Haven* genoemd word.

Eertyds, was AARDENBURG eene Stad van grooten Koophandel. Ook, was zy toen redelyk wel geſterkt: dan, ſedert die Stad, by den *Munſterſchen Vrede* des jaars 1648, aan den Staat verzekerd was, zyn de veſtingwerken, by gebrek van onderhoud, vervallen. Zelfs, zouden in dien tyd, de veſtingwerken reeds geſlegt geweeſt zyn; ten ware, de Staaten van *Zeeland* dit niet weêrhouden hadden: hoewel, die ſlegting, des niet te min gevolgt is, gedeeltelyk, in 1688, en, geheellyk, in 1701. Aan 't Kerkhof dezer Stad, ſtaan noch eenige Kaſernen; waarin 't Krygsvolk hun verblyf plagt te hebben: dan, die worden thans door borgers bewoond. Zy heeft, echter, noch twe *poorten*; welke'r eene de *Water* – en de andere de *Landpoort*, genoemd word: hoewel, dezelve nimmer geſloten worden.

Die plaats is noch zeer wel bebouwd, hebbende omtrend 140 *Huizen*: welke'r Inwooneren, men op tuſchen 500 en 600 ſchatten mag. Zy geneeren zich, met de aankweeking der meede: waartoe, eenige mêe-ſtoven in de nabuurſchap aangelegt zyn. Voorts, hebben zy eenige handel, in koorn, hout en gediſteleerde wateren.

De *Kerk* van *Aardenburg* was aan den *H. Bavo* (*S. Baaſi*,) toegewyd; die, in deze geheele landſtreek, in zonderlinge eere gehouden word, onder de Roomsgezinden.

Bin-

Binnen de plaats zelve, is, echter, 't getal der lieden dezer gezindheid zeer schaars: zo verre, dat zy daar geen Kerkhuis noch Priester hebben; moetende de weinigen, die 'er zyn, zich naar *Middelburg* in *Vlaanderen*, een klein uur gaans zuidwestwaard van daar, ter misse begeven. Daardoor, is 't getal der Gereformeerde Gemeente, naar gelang der grootte dezer plaatze, des te talryker. Zy staat, onder 't opzicht van twe Predikanten.

Aldaar, is mede eene *Waalsche Gemeente*; die eene afzonderlyke Kerk en Predikant heeft. Gelyk ook, eene *Mennonitische Gemeente*, onder 't opzicht van een' Predikant; die ook de Gemeente van *Nieuwvliet* te gelyk bedient.

Alhoewel de *Groot-Baljuw 's Lands* van den VRYE tegelyk het ampt van *Baljuw* van *Aardenburg* bekleed; zyn echter de Ampten zelve van elkander geheel onderscheiden: gelyk ook 't Stroodje, aan 't hoog-rechtsgebied der Heeren van den *Vrye*, niet onderworpen is: maar, heeft, zo in *Krimineele* – als *Civiele* zaken, haare eigen *Jurisdictie*; die zich verre buiten de plaats uitstrekt, zuidwaard, tot naby de rivier de *Lieve*. 'T *Gerecht*, of de *Weshouderschap* bestaat, uit twe *Borgemeesteren*, vier *Schepenen*, een *Griffier*, en een *Thesaurier*. De *Borgemeesteren* en *Schepenen* worden, jaarlyks, door Heeren Gedeputeerden Hunner Hoogmogende, 't zy veranderd, 't zy in hunne bedieningen bevestigt, naar welgevallen.

Wy mogen van *Aardenburg* niet afscheiden, zonder iets te gewagen, van 't heldenstuk, door de Ingezetenen dezer plaats uitgevoerd, in den jare 1672; waardoor zy een' onsterflyken naam by de nakomelingschap verworven hebben: toen zy met zeer weinig volk, gedeeltelyk uit Soldaaten, maar meest uit haare eigen borgers bestaande, de aanvallen der *Franschen*, ten getale van 6000, tot twemaal, van hunne wallen hebben afgeslagen.

In dezen toen begonnen oorlog, had, naamlyk, Koning *Karel II.* van *Groot Brittanje* zich als Frankryks Bondgenoot verklaard: en, 't was, ten gevalle van dezen, dat *Lodewyk XIV*, dit vliegend leger, onder bevel van den Marquis de *Nantre*, Gouverneur van *Ath*, naar *Staats Vlaanderen* zond; ten einde: ingevalle Hy, de grensteden dezer landstreeke zo gemaklyk onder zyn geweld gekregen hadde, als de Steden, binnen de Provincien *Gelderland*, *Overyssel* en *Utrecht*; langs dezen weg, *Zeeland* te konnen vermeesteren.

teren; welke Provincie, ingevolge 't verdrag tuſchen die beiden Koningen, aan *Karel II.* zou hebben moeten overgeleverd worden. Dus zal men eerſt recht verſtaan; hoe, zodanig een troup van 6000 mannen, zo verre van hun hoofd leger afgezonderd, in de nabuurſchap van *Aardenburg*, gekomen zy; welke Stad de eerſte vooraan lag; en, van waar, zy naar *Sluis* zouden voortgerukt hebben; om verder, uit *Kadzand* naar *Walcheren*, te konnen overſteeken.

Aardenburg, voorheen, (als gezien is,) eene goede Veſting, was die's tyds wel niet ganſchlyk geſlecht: dan, de veſtingwerken bevonden zich zo zeer vervallen, en de Stad van zo geringe bezetting, in niet meer dan 75 mannen beſtaande, en, van al zo min Kanon en Ammonitie voorzien; dat men geen tegenſtand, aan deze vyanden, ſcheen te zullen konnen bieden. Men zegt, zelfs, dat de Staaten reeds bevel gegeven hadden, aan de bezettinge, om de weinige overgebleven veſtingwerken dezer Stede te ſlechten, en, naar *Sluis* den wyk te nemen: 't welk ook dadelyk zou geſchied zyn; by aldien ze niet, door dezen verhaaſten optogt der Franſchen, waren als verraſcht en afgeſneden geworden,

De beiden aanvallen der *Franſchen* geſchieden des nachts: de eerſte, den 26 *Juny:* en de laatſten, den nacht daarna volgende; met 3000 mannen verſterkt zynde. Dan, de borgers, 165 ſterk, beneven de bezettinge, geholpen door de vrouwen en kinderen, verdeedigden zich, met zo veel kloekmoedigheid, dat de *Franſchen*, na verlies van 1500 dooden, beneven veele gekwetſten en gevangenen; (ten getale van 615 Soldaaten en Bevelhebbers; dus eens zo ſterk, dan die van binnen waren,) onverrichter zake, met ſpyt en ſchande moeſten aftrekken: terwyl; (iets, dat des te meer verwondering moet baaren;) die van binnen, niet meer dan éénen dooden, en twe of drie ligt gekwetſten, bekomen hadden. 'T gevolg dezer dappere daad was, dat *Sluis*, en, geheel *Zeeland* behouden bleef. In erkenteniſſe dezer heldhaftigheid der *Aardenburgers*, heeft de Stadhouder, Prins WILLEM III. van ORANJE, in den volgenden jare 1673, in *Zeeland* zynde, van daar, den 19. *April*, dit Steedje met zyn bezoek vereerd: alwaar Hy, met ongemeene vreugde, zeer ſtaatelyk ontfangen werd. In den jare 1747, hadden de *Franſchen* gelegenheid, om deze plaats te zien: dan, 't koſte hun toen geen moeiten, dezelve in

be-

bezit te nemen: dewyl, zy zonder tegenſtand daar binnen trokken. En, de Grave van *Löwendaal*, had, terwyl Hy *Sluis*, en, omliggende *Schanſen*, van *Staats Vlaanderen* deed bemachtigen, binnen deze plaats, zyn *hoofdkwartier* opgerecht.

In dit *Aardenburger* Ambacht, (voor zo verre het *Staats* gebied betreft,) liggen, ook eenige weinige DORPEN: naamlyk:

EEDE, * of *Ee*, naar de Vlaamſche uitſpraak, *de* HEE genoemd, is 't uiterſt dorp van 't *Vrye* van *Sluis*, ten zuiden liggende, zuidwaard van *Aardenburg*; aan eene kleine rivier *de Ede*; die haaren naam aan 't zelve mededeeld. Dit riviertje, 't welk, uit de *Live* ontſpruitende, by *Aardenburg*, in de *Aardenburger Haven* valt, geeft zelfs zyn naam, aan den geheelen omliggende *Polder*; die van ruimen omtrek is; en, die door 't zelve verdeeld word, in tweën; 't één BEOOSTER-EEDE — en, 't ander BEWESTER-EEDE, ter onderſcheiding van elkander toegenoemd: welke *Polder*, door voorige watervloeden eertyds eenige jaren overſtroomd geweeſt, laatſt weder bedykt geworden is, in 1751. In den Polder BEOOSTER-EEDE; waartoé de kleine Polder, de BIEZEN, mede behoord; ligt het *dorp*: 't welk, in weinige kaarten, aangetroffen - en, in andere, verkeerdelyk geplaatſt word.

Alreeds, voor den *Munſterſchen Vrede*, en, vooral, ſedert 1604, na de vermeeſtering van *Sluis*, door Prins MAURITS, bevonden zich, in dezen *Polder*, verſcheiden lieden, den Hervormden Godsdienſt toegedaan; die toen ſtonden, onder 't opzicht der Predikanten van *Aardenburg*: dan, in 1648, meer andere van dien zelven Godsdienſt aldaar, zich neêrgezet hebbende, ſamen ten getale van 52; werd deze gemeente van eenen eigen Leeraar voorzien, en, ter oefening van den Godsdienſt, eene *Kerk* geſticht; die, den 12. *Juny* 1650, werd ingewyd. Deze Kerk werd, den 27. *Juny* 1672, door de Franſchen, ten ſpyt, wegens derzelver mislukten aanſlag op *Aardenburg*, beneven meer an-

* Dit dorp niet te verwarren, met twe andere dorpen deszelven naams: 't één in GELDERLAND, in 't Kwartier de *Veluwe*: en, 't ander, in FRIESLAND.

andere Kerken dezer landſtreek, afgebrand: dan, werd ook, korten tyd daarna, weder herſteld.

S: KRUIS, een klein dorp, een half uur gaans ten ooſten van *Aardenburg*.

HEILE, (van *Hello*, in *Noord Holland*, wel te onderſcheiden,) een vierde deel uur gaans weſtelyk van *Aardenburg*, is thans niet meer dan een *buurt:* zynde, van de Kerk, welke zy voortyds plagt te hebben, niet dan eenige overblyfzelen te zien.

Noordwaard van *Aardenburg*, ligt de ISABELLA POLDER; die laatſt bedykt is, in 1649.

Aan de overzyde van 't *Koxyſche Gat*; 't welk, naby *Sluis*, zich met 't *Zwin* vereenigt, liggen mede verſcheiden *Polders*; die, als zy door den grooten zogenoemden *Allerheiligen vloed* van den 1. *Nov.* 1570, waren ondergelopen, weêr van nieuws zyn bedykt geworden: als

DE GENERAALE VRYE POLDER: die, echter, maar voor een gedeelte, aan der *Staaten* gebied, onderworpen is: en het ander aan 't *Ooſtenryks*.

'T STAATS gedeelte word, daarom ſtreeks, gemeenlyk het EILAND genoemd: dewyl 't allerwege, door breede wateren, is ingeſloten.

In dezen Polder, die in 1652 bedykt werd, worden geene dorpen aangetroffen.

De PRINS WILLEMS POLDER, ten noorden van daar gelegen, heeft dezen naam, van Prins WILLEM I., ontfangen. Hy word, van den *Generaalen Vryen Polder*, afgeſcheiden, door 't water, de PASSEGEULE geheten. Eertyds, had dit water zyn vryen natuurlyken loop, van omtrent *Tzendyke*, weſtwaard naar 't *Koxyſche Gat*, met verſcheiden kronkels; gelyk alle de rivieren: dan, in 1735, heeft de Kaptein Ingenieur *Wiltſchut*, door 't graven van een *Kanaal*, dat nu midden doorloopt, die kronkels afgeſneden,

en,

en, daardoor den weg verkort. * Daar beneven, is dit zelve water, door een ander *Kanaal*, ooſtwaard voortgezet, en vereenigt, met 't water, de *Brakman*, tuſchen *Biervliet* en *Philippine*. Deze veranderinge had ten oogmerk, niet alleen en zo zeer, om eene affnyding te maken, en, 't land achter deze vaart, tegen de invallen der vyanden te dekken; maar, voornaamlyk, om, door dit *Kanaal*, dat zyn water uit den *Brakman* ontfangt, des te meer ſchuuring te veroorzaken: in 't *Zwin*, en dus deszelfs verdere aanſlyking voortekomen: waardoor, de *Haven* van *Sluis* ruimer en gerieflyker worden kon. En voeg hier by, dat men, door middel van dit Kanaal, uit de *Zeeuwſche ſtroomen*, vooral, uit den *Hond*, binnens lands, veel korter en veiliger met vaartuigen, naar *Sluis*-, en, van daar weer te rugge, zoude konnen komen; zonder dien verren omweg, door de *Paardenmarkt*, en een gedeelte der *Noordzee*, te doen.

De geheele PRINS WILLEMS POLDER, ten noorden dezer *Paſſegeul*, word door een ander water, in tweën verdeeld: waarvan, het *zuidelyk* deel, in 1651, en 't *noordelyk*, dat 't grootſte is, in 1652, is bedykt geworden.

In het ZUIDELYK DEEL, ziet men:

YZENDYKE; daar ten lande gemeenlyk, *Izendike*, uitgeſproken. Deze is eene kleine Stad en *Sterkte*, 3 uuren gaans, rechtſtreeks ten ooſten van *Sluis*. Zy had voorheen ge-

* De wyze hoedanig dit *ontwerp*, door gemelden Kaptein, voor 't licht gekomen is; ziet men, in een byzonder Geſchrift, door hem zelven uitgegeven, in 's *Hage*, 1738.

gemeenſchap, met den *Hond*, of *Weſter-Schelde*, door eene baay, die de *Blik* genoemd werd: en, toen kwamen de Schepen, tot by de Stad: dan, in verloop van tyd, is dit wa er, door aanſlyking, als toegegroeid. Daar door, is zy, nu een *Landſtad* geworden: en, van al 't voordeel der Scheepvaart beroofd, tot geen kleine ſchade der Inwooneren.

De *Veſtingwerken* dezer plaats zyn door de *Spaanſchen* aangelegt: en, beſtonden, eerſt uit zes *bolwerken*, en eenige *ravelynen:* dan, als Prins MAURITS, in 1604, noch voor de bemachtiging van *Sluis*, na een beleg van 7 dagen, den 9 Mey, zich meeſter daarvan gemaakt had; deed Hy de werken veel verder uitbreiden; meenende daarvan eene *groote Stad* te maken. Deze nieuwe werken zyn echter, daarna, weder te niet geraakt.

De oude Veſtingwerken worden noch behoorlyk onderhouden: hoewel zy niet geſchikt zyn, tot langen tegenweer: te min, dewyl de *inundatie;* welke voorheen de meeſte ſterkte daaraan geeft; door 't ophoogen van den grond, rondomme, buiten gebruik geworden is. In 1747, werd deze plaats, den 20 *April*, door een detachement, uit 't leger des Grave van *Löwendaal*, zonder tegenſtand bemachtigt: doch den 28 *Febr.* 1749, weder ingeruimd. Zy ſtaat, onder 't opzicht des *Gouverneurs* van *Sluis* in *Vlaanderen:* en, heeft een' byzonderen *Kommandeur*, een *Groot Major*, en een' *Onder Major*. De bezetting bedraagt gemeenlyk, ſlegts *twe Kompagnien Infanterie;* die uit *Filippine* derwaard geſchikt worden. En, deze verwiſſelen alle jaren. Van deze krygsbezetting, hoe gering, moeten echter de Ingezetenen hun voornaam beſtaan hebben.

Het getal der *Huizen*, 't welk ruim 150 bedraagt, is grooter, dan, naar eevenredigheid, dat der *Inwooneren;* die, op niet meer dan 300, geſchat worden: dewyl veelen dezer huizen ledig ſtaan; zo ter oorzake der ongezonde lucht; waarin *Ysendyke* met *Sluis* gelyk geſteld word; dan, der weinige middelen ter koſtwinninge. De *Kerk*, die de gedaante van een koepel heeft, is redelyk fraay. De *Gemeente* is van twe Predikanten voorzien. Ook hebben de *Roomsgezinden*, aldaar, een Kerkhuis en Prieſter.

Ten aanzien van 't *Rechtsgebied*, is deze Stad, aan het Kollegie 's *Lands* van den *Vrye* onderworpen. En, over de meer- of mindere uitgeſtrektheid van 't gezach der Heeren van den *Vrye*, voorheen, tuſchen dit Kollegie en de Stads

Stads regeering, verſchil ontſtaan was; is dit, door Hunne Hoogmogende, in 1622 – en, nochmaals, in 1630, beſchlift: en, daarby, derzelver afhanglykheid, van dat gemeld Kollegie, beveſtigt. De *Baljuw* van *Tzendyke* word, door den *Hoog-Baljuw* van 't *Vrye*, aangeſteld. En, de overige leden der *regeering* worden, jaarlyks, door Afgevaardigden der *Heeren* van den *Vrye*, veranderd: hoewel, uit een dubbeldral, door de tydelyke leden der regeering, aan dezelve overgegeven. Deze regeering beſtond, eertyds, uit zeven, dan, in dezen tyd, uit vyf leden; die alle den titel hebben van *Hoofdmannen*. De *eerſte Hoofdman* bekleed denzelven poſt, als, in andere ſteden, de *Borgemeeſter*: en, de vier andere *Hoofdmannen* doen het werk der *Schepenen*. De Ampten van *Griffier*, *Theſaurier*, en mindere bedienden, worden door deze Hoofdmannen vervuld. Van de Vonniſſen, door de Stads regeering in 't *Krimineele* geveld, is geen appél: dan, in *Civiele* zaken, mag men, in de twede inſtantie, op 't *Kollegie* van 't *Vrye* van *Sluis*, zich beroepen.

Zeer naby *Tzendyke*, ten zuiden, ligt de JONGVROUWE-gemeenlyk, de JUFFERS SCHANS, genoemd: ter plaatze, waar van de *Paſſegeul*, zich afſcheid, die *Nieuwe Vaart*, die naar den *Brakman* gegraven is, in 1735. Zy beſtaat, in een gereguleerde vierhoek. De *Gouverneur* van *Sluis*; en de *Kommandeur* van *Tzendyke*, hebben daarover het gebied: dan, zy heeft, een byzonderen *Major*; die te gelyk, *Kommies* van 's Lands Magazyn is.

De naby gelegen *Polder* heeft, van deze Schans, den naam van JONGVROUWE-POLDER ontfangen. Dezelve is, in 1702, bedykt: en, daarna weder ondervloejende, in 1710, herdykt geworden.

WATERLAND, is 't eenig dorp, in 't zuider deel van *Prins Willems-Polder*, een klein uur gaans ten weſten van *Tzendyke*. Dit dorp mag men niet verwarren, met WATERVLIET: een dorp en Heerlykheid, een en een half uur gaans, zuid ooſtwaard van daar, op den *Ooſtenrykſchen bodem* gelegen.

In den jare 1708; toen de Franſchen de Stad *Gent* by verraſching hadden weggenomen; ſtroopten zy, van daar, door 't *Staats* gebied: by welke gelegenheid, de *Kerk* van dit dorp door dezelve werd aan brand geſtoken. Zy is, echter, kort daarna, weder opgebouwd: doch, *kleinder*, dan te vooren; daarom werd zy, na dien tyd, veelal' genoemd, 't *Nieuw Kerkje*. En, deze naam is overgegaan,

tot 't dorp zelve: 't welk, (terwyl de naam *Waterland* genoegzaam is afgeſleten,) ſedert, meeſt NIEUW KERKJE, ook wel, maar alleen, 't KERKJE, geheten word. De Kerkbuurt van dit dorp is klein: dan, de meeſte huizen, aan deze Parochie behoorende, liggen door den geheelen *Polder* verſpreid.

In het ander deel van PRINS WILLEMS POLDER, dat ten noorden ligt, ziet men:

WILLEMSDORP, ook genoemd SCHOONDYKE, of *Schoondike:* een groot en aanzienlyk dorp: hebbende, in 't midden, een groot vierkantig marktveld; waarop vier ſtraaten aanlopen.

OOSTBURG, anderhalf uur gaans, ooſt ten noorden van *Sluis*, is een klein Steedje, van omtrent 100 huizen; in een' afzonderlyken *Polder*, door een klein water, van 't overige, afgeſcheiden; die de HENDRIKS POLDER genoemd word: 'T is voorheen geſterkt geweeſt; maar, ſedert 1604, toen 't door Prins MAURITS veroverd werd, van zyne veſtingwerken ontbloot. Aldaar is, behalven de *Nederduitſche* - ook eene *Fraņſche* Gereformeerde Gemeente; elke, door een' Predikant bediend wordende: gelyk ook de *Roomsgezinden*, binnen die plaats, een *Kerkhuis* hebben.

De *Hoog Baljuw* van 't *Vrye* van *Sluis*, in der tyd, bekleed, doorgaans, ook 't ampt van *Baljuw* van *Oostburg*, voor zyn geheel leven: dan, de overige leden der *regeering* beſtaande, uit een' *Borgemeeſter* en vier *Schepenen*, worden jaarlyks, door Hunner Hoogmogende Gedeputeerden, veranderd. Ook is, aan dit Kollegie, een *Griffier* en een *Theſaurier* toegevoegt.

'T *Eiland* KADZAND, kortheids halven *Kazand* geheeten, ligt verder noordwaard: en is, door een ſmal water, dat uit 't *Zwin* tot in de *Weſter Schelde* doorgaat, van 't vaſt land afgeſcheiden; paalende aan de *Noordzee*. 'T word, ook, en alzo gewoonlyk, 't LAND van KADZAND genoemd. Dit Eiland is niet meer, als ruim 6 uuren gaans, in zynen omtrek: en, is zeer vruchtbaar; beſtaande, uit vette zaay- en weilanden. Voorheen, was dit *Eiland* merkelyk

lyk grooter, dan jegenswoordig. Toen, werd 't, door de duinen, aan de Zee-kant genoegzaam beſchermd: dan, deze door 't geweld der golven, afgeſpoeld zynde; moet 't nu, door dyken en andere Zee-weeringen, met zwaare koſten behouden worden. Meer dan eens, zyn deze dyken, by harde ſtormen doorgebroken: waardoor, de laage binnenlanden overvloeyden.

Ter oorzake der ongezonde lucht, is dit *Eiland*, ten allen tyde, van weinige Inboorlingen voorzien geweeſt: zoo verre, dat 't aan genoegzaam mansvolk plagt te ontbreeken, om de velden te bearbeiden. 'Er hadden wel verſcheiden *Franſche Vlugtelingen* in het zelve zich neêrgezet; wier nakomelingen, noch heden, in taamlyk aantal, zich aldaar bevinden: dan, deze konden noch niet genoegzaam toereiken. Ten einde in dit gebrek van arbeidslieden te voorzien, moeſten veele vreemdelingen, jaarlyks, uit *Ooſtenryks Vlaanderen* overkomen; om, in den zaay- en oogſttyd, het landwerk te verrichten: waardoor, veel geld uit dit *Eiland* werd weggeſleept. In den jare 1731, deed zich eene gelegenheid voor, die wel geſchikt ſcheen, om dit voor 't toekomende te verhelpen. Al' omme werd door geheel *Europa* ruchtbaar, de zware vervolginge, die de Grave van *Firmian*, Aartsbiſchop van *Saltsburg*, tegen zyne *Lutherſche* onderdaanen aanrechtte.

Deze lieden, waren de nakrooſt van een groot getal *Saxiſche* huisgezinnen; die men, onder de beloften van vrye Godsdienſt-oefening, derwaard gelokt had, om ze in de Zout- en andere mynen te doen werken: dan, als zy, tot een

menigte van omtrent 18000 waren aangegroeid, en, daarby, ſommige *Roomsgezinde* onderdaanen, door derzelver toedoen, de *Augsburgſche* Geloofs-belydeniſſe begonnen te omhelzen; werd hun onder voorwendzel van muitery, de Godsdienſt-oefening niet alleen verboden; maar ook, de vrye uittocht geweigerd: waarin, de Aartsbiſchop zou volhard hebben; ten ware niet de Proteſtante Ryks-Vorſten, en zelfs, de Roomſche Keiſer, zich hunner belangen hadden aangetrokken.

Ten laatſten, werden zy, als, waren zy de ſnoodſte deugnieten, met achterlating hunner goederen, ten lande uitgejaagt: en, begaven zich, naar andére Proteſtantſche Landen in het *Duitſche Ryk:* voornaamlyk, naar 't *Brandenburgs* gebied. De Heeren van den *Vrye* van *Sluis* werden, derhalven, te rade, om by Hunne Hoogmogende te verzoeken, dat, door behulp van den Heer *Gallieres*, Hunnen Reſident by de Ryksvergadering te *Regensburg*, omtrent 700- of 800 dezer *Vlugtelingen*, naar het Eiland *Kadzand*, mogten overkomen: gelyk ook dadelyk geſchiede, in 1733; die daar met oopen armen ontfangen, en van huisveſting, beneven koſt en klederen, bezorgt werden; zo lang ze in ſtaat zouden zyn, om zelve hun brood te konnen winnen: terwyl hun ook, voor eenige jaren, vryheid van alle belaſtingen geſchonken werd. Zy waren mede verzeld, van een' eigen Predikant; die, in eene voor hun nieuw gebouwde *Kerk* te *Groede*, den Godsdienſt verrichtte.

Desgelyks, hadden zy vier Schoolmeeſters, ter onderwyzing hunner jeugd; die, zo wel dan de

de Predikant, uit 's Lands kaſte hunne bezolding ontfingen.

Ondertuſchen, was de verwachting, aangaande dit volk opgevat, (over 't geheel beſchouwd,) veel voordeeliger, dan men, daarna, op den proef bevonden heeft: want, 't bleek, dat niet zo zeer de zucht tot den Godsdienſt vryelyk te mogen oefenen, dan wel, de leedigheid, ('t gemeen beweegmiddel der Vaderlands-verlaaters,) hen uit *Saltzburg* hadde doen vertrekken: behalven, dat veelen hunner gevynsdelyk, als *Proteſtanten*, zich hadden voorgedaan; die, toen 't masker aflichtende, by de *Roomsgezinden* zich vervoegden. Om die reden, zyn de meeſten, zodra zy tot den arbeid werden aangevoerd, van tyd tot tyd, van daar vertrokken: en, niet dan zeer weinigen derzelver overgebleven: tot welke'r onderhoud, de *Lutherſche* Gemeente te *Amſterdam* eenig geld jaarlyks plagt toetereiken.

In den jare 1747, werd dit Eiland, door de *Franſchen* in bezit genomen: 't welk zy, na den vrede van *Aken*, in 1749, weêr verlaten hebben.

In dit Eiland, liggen zes DORPEN.

KADZAND, naaſt by de Zee, in 't weſtelyk deel des Eilands: een groot en aanzienlyk dorp; naar 't welk 't geheel Eiland zyn' naam draagt. Aldaar is, behalven de *Nederduitſche* –, ook eene *Franſche Gereformeerde* Gemeente: welker Kerken, naaſt elkander, op één Kerkhof ſtaan: en, die elk door een byzonderen Predikant bediend worden.

CASANDRIA, zuidelyk van daar, aan 't water 't *Zwin* gelegen. Dit dorp is, voor eenige jaren, verſterkt geworden: ten einde den mond van 't *Zwin* te beſchermen: en is, ſedert dien tyd, van naam veranderd: wordende thans, niet

niet anders, dan 't RETRENCHEMENT, genoemd. Dan, de twe kleine *Schanſen*, die dit *retrenchement* plagten te dekken; de ééne ten noorden, ORANJE –, en de andere ten zuiden, NASSAU genoemd; zyn daarna geſlegt.

ZUIDZANDE, is een klein dorp, een half uur gaans ooſtwaard van *Caſandria*.

GROEDE, (koortheidshalve Grôe,) is 't grootſte en beſte dorp des geheelen Eilands: hebbende, eene fraaje Kerk, met een hoogen ſpitzen toren voorzien. Aldaar, woonen mede verſcheiden *Franſche* vlugtelingen; wier Kerk, (gelyk te *Kadzand*,) naaſt de Gereformeerde — op één en 't zelve Kerkhof, ſtaat. In den jare 1740, hebben de Heeren van den *Vrye*, aldaar, ook eene nieuwe Kerk doen ſtichten, ten dienſte der *Lutherſche* Gemeente der *Saltsburgers*; van welke, hier voor, gemeld is. En, eindelyk, is in dit dorp, eene Gemeente der *Doopsgezinden*, die, gemeenzaamlyk, met de lieden dezer zelve gezindheid, te *Nieuwvliet*, door een' leeraar; wiens eigenlyke ſtandplaats is te *Aardenburg*; word bediend.

NIEUWVLIET, een half uur gaans weſtwaard van *Groede*, is een dorp, en *vrye Heerlykheid*, op zich zelve: hebbende, zo wel in 't *Krimineele*, als *Civiele*, eene eigen gerecht; dat; door een' *Baljuw*, zeven *Schepenen*, en eenen *Sekretaris*, bediend word; die door den Heer van *Nieuwvliet* worden aangeſteld. Alleenlyk, kan, van de vonniſſen in *Civiele* zaken, geappelleerd worden, tot 't *Kollegie* van den *Vrye* van *Sluis*. De Heer van *Nieuwvliet* heeft, aldaar, aan den ingang van 't dorp, een deftig *Heere Huis*. De kleine *Mennoniten* Gemeente van dit dorp word door den Predikant van *Aardenburg* bediend.

BRESKENS, of *Bresjens*, is 't uiterſte dorp des Eilands, ooſtwaard; mede taamlyk groot en volkryk: in welks omtrek, verſcheiden fraaje luſthuizen liggen. Het is, gelyk *Nieuwvliet*, eene *hooge* en *vrye Heerlykheid*, het halsrecht oefenende.

'T heeft, daarom, een eigen *Baljuw*, een' *Borgemeeſter*, en, zeven *Schepenen*, beneven een *Sekretaris*. Van 't *Krimineele*, is geen appél: dan, de vonniſſen, in *Civiele* zaken, door dit Gerecht geveld, konnen, in de twede inſtantie, voor 't Kollegie, van den *Vrye*, betrokken worden. Een vierde deel uur wegs, ten noord-ooſten van dit dorp, is 't *Veir*; daar men naar *Vliſſingen* overvaard.

Al wat hierna, volgt, plagt, wel' eer, de VIER AMBACHTEN, (*Quatuor Officia*,) genoemd te worden: welke waren: 1. het BOUCKHOUTER-: 2. het ASSENEDER-: 3. het HULSTER-: 4. het AXELER-AMBACHT: dan, dewyl van de twe eerſtgenoemde, niet meer dan een klein gedeelte tot 't *Staats gebied* behoord, is, ſedert den *Munſterſchen Vrede*, en 't *Barriere traktaat*, die verdeeling buiten gebruik geraakt.

Van 't BOUCHOUTER-AMBACHT; dus toegenoemd, naar 't dorp *Bouchout*, vooraan op den Ooſtenrykſen bodem gelegen; bezit de Staat niets, dan:

FILIPPINE: eene ſterkte, aan 't water, den *Brakman*; aangelegt, om de Scheepvaart naar *Sas* van *Gent* en *Axel* te beveiligen. *Zy* is, op bevel van *Filips II*, Koning van *Spanje*, geſticht: van wien ze haaren naam heeft overgenomen. In den aanvang, beſtond deze ſterkte, eeniglyk, in eene kleine *Schans* van vier bolwerken; reikende, met haare Conterſcerp, tot aan den rand des waters. Deze Schans is noch in wezen: en, word nu 't *Kaſteel* genoemd. Dan, ſedert die plaats in Staaten handen kwam, heeft men, aan de landzyde, eene *twede wal* daarom heen gelegt: beſtaande, uit twe geheele — en twe halve bolwerken. De twe halve bolwerken zyn naar de waterkant: en derzelver zy — lynen worden, door de gordynen der genoemde Schans beſtreken: dan, de twe geheele bolwerken liggen aan de landzyde: en, tuſchen die beiden, is de *Land-poort*; die door een ravelyn gedekt word. Alles is omgeven, met eene goede *Conterſcerp*; die met een kleine water gracht omringt word. Op zyde van 't Kaſteel, is de *Waterpoort*: die haaren uitgang heeft, op eene kleine *Haven*. In den dyk, by *Filippine*, zyn eenige Sluizen; die zo wel door ſluiten, als oopenen, in 't eerſte geval, zoet —, en in 't ander, zout water op de binnenlanden brengen: vormende dus, eene *inundatie*; waarin de voornaamſte ſterkte dezer plaats beſtaat.

Alhoewel, de Veſtingwerken van taamlyker omtrek zyn, en men een vierde deel uur gaans zou nodig hebben, om

de rond te wandelen; is, toch, 't getal der *Huizen* en *Inwooneren* zeer gering: zynde, van de eerſtgenoemde, omtrent 70: onder welke ſommigen redelyk wel gebouwd zyn. De Inwooneren beſtaan, veelal', van 't vaaren en viſchen: behalven, dat ook ſommigen van den landbouw zich geneeren.

De *Krygsbezettinge* brengt nooh eenig geld, in deze plaats: van 't welk, de Ingezetenen voornaamlyk moeten leven. Dezelve beſtaat, in dezen tyd, gemeenlyk, uit 4 *Kompagnien* van een *Bataillon*; daaronder, de Staf Kompagnie: terwyl, van dat zelve *Bataillon*, één Kompagnie gedetacheerd word, naar *Axel*, en twe, naar *Tzendyke*. Deze hebben goede *Kaſernen* ter inlogeering.

Om reden, meermalen aangehaald, liggen zy daar, niet langer dan één jaar. De *Gouverneur* van *Sluis* in *Vlaanderen* is te gelyk, *Gouverneur* van *Filippine:* maar heeft, onder zich, een *Kommandeur*, en een *Groot Major*; die over deze veſting, byzonderlyk, het gebied voeren. De *Hoofdwacht* ſtaat naby de *Waterpoort*. En, voor het Kaſteel, is eene ruime eſplanade; die dicht met boomen beplant is, 'Er is te Filippine, een fraaj *Arſenaal* en een *Kruitmagazyn:* waarover, (gelyk, in de andere veſtingen,) een *Kommies* het opzicht heeft.

De Gereformeerde *Kerk* ſtaat, in 't weſteinde der Stad, naby 't Kaſteel: en word door één Predikant bediend; die tot de Zeeuwſche Klasſis van *Walcheren* behoord. De daar woonende *Roomsgezinden*, geen Kerkhuis hebbende, binnen deze plaats; zyn verpligt, te *Bouchout*, een half uur van daar, op den Ooſtenryksſen bodem, ter miſſe te gaan.

De *Regeeringe* dezer plaats beſtaat, uit één *Baljuw*, een' *Borgemeeſter*, en vier *Schepenen:* welke jaarlyks, door afgevaardigden uit de Algemeene Staaten, 't zy, veranderd, 't zy, in hunne bedieningen beveſtigt worden: beneven een' *Sekretaris;* die gemeenlyk te gelyk Ontfanger der gemeene Stads middelen is.

Prins WILLEM FREDERIK van *Naſſau Diets*, Stadhouder van *Friesland*, en Schoonzoon van Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE; was de eerſte, welke deze ſterkte; (toen noch in enkele *Schans* beſtaande;) onder der *Staaten* gebied gebracht heeft, in 1633. Met een vloot, van *Vliſſingen*, den *Hond* opzeilende, belandde Hy daar, den 7. *September:* en, deed dezelve zo heftig beſchieten, dat de

de Spaanſche bezetting, uit 150 mannen beſtaande, na zich 4 dagen wel verweerd te hebben; den 11, door gebrek aan musquet kogels en lonten, genoodzaakt werd, tot verdrach; daarby, eene eerlyke uittogt bedingende.

Den 29 die'r zelver maand, meenden de *Spaanſchen* die veſting te herroveren; in 't gezichte van Prins *Willems* legerplaatze, met een groote magt zich nederſlaande. Prins *Willem*; die dus lang by *Filippine* was blyven liggen, tot dat de veſtingwerken, door 't beleg beſchadigt, weder zouden herſteld zyn; tegen 't vyandelyk heir, dat veel ſterker, dan 't zyne was, zich niet beſtand vindende; wiſt, door een krygsliſt, uit dit gevaar, gelukkig zich te redden. Hy deed te *Biervliet*, op een goed getal ledige Schepen, 60 Tambours ſtellen; die, tegen den avond, *Filippine* naderende, allerly —, ſommigen de *Duitſche* — anderen, de *Franſche* anderen weder de *Engelſche* marſch ſloegen: waardoor, de Spaanſchen, uit het geraas van zo veele trommelen, in den nacht, vermoedende, dat eene talryke verſterking in aantogt was, met veel verhaaſting opbraken, hunne aangelegde werken verlatende.

In den jare 1635, deed de *Kardinaal Infant*, die's tyds Spaanſche Gouverneur dezer Nederlanden, eene twede poging, om *Filippine* door verraſching te herroveren, in een tyd, als men, met de verſterking dezer plaatze, noch dadelyk bezig was, en, dezelve, aan de ééne zyde, genoegzaam noch werkelyk oopen lag; terwyl niet boven de 500 mannen daar binnen waren: dan, uit *Zeeland*, werd met der haaſt eene verſterking van 400 mannen toegezonden; die zich zoo lang verdeedigden, tot Prins WILLEM FREDERIK van NASSAU, met 3 Regimenten, de bezettinge te hulpe kwam; die, in den beginne, *Filippine* voorbyvarende, in ſchyn, als of Hy de Spaanſchen van achter beſpringen wilde; daardoor, zo grooten ſchrik in de vyanden veroorzaakte, dat zy, na veel verlies geleden, en hunne eigen legerplaatze in brand geſtoken te hebben, met verhaaſting te rugge weeken. Dus, heeft gemelde Prins van NASSAU DIETS, Oud-Overgrootvader van zyne jegenwoordige Doorl. Hoogheid, ten aanzien van dit FILIPPINE, in meer dan eenerly opzichte, door zyn wys beleid, grooten roem behaald. Toen de Franſchen, in 1747, dien onverwachten inval in *Vlaanderen* deeden, maakten zy, den 1 *Mey*, zich meeſter van deze veſting; en de bezetting zich krygsgevangen

gen overgevende: dan, den 28 *Jan.* 1749, werd ze weder aan de Staaten ingeruimd.

Deze inruiming zou, ingevolge de geruchten, die door de nieuwspapieren, die's tyds, daarvan verspreid werden; geenzinds gerust zich hebben toegedragen: vermits de Inwooneren de *Fransche* met steenen achter na wierpen: gelyk ook sommige Roomsche Inwooneren, hun vermetel spreeken, geduurende de Fransche inlegering, ter zelver zyd, met stokslagen te ontfangen, hadden moeten boeten.

Westwaard van *Filippine* loopt een voorwater, van 't dorp *Boechout* naar 't water den *Brakman*: 't welk, aan dit dorp, ten Haven verstrekt: en, word daarom de *Boekhoutse Haven* geheten. Aan dit water, ligt ook een Schans, die mede de *Boekhoutse Haven* word genoemd, behoorende aan den Staat.

Het ASSENEDER AMBACHT, heeft zyn naam ontleend, van 't dorp *Assenéde*, niet verre van *Sas van Gent*, op den Oostenrykschen bodem, gelegen. Dit *Ambacht* is mede, voor 't grootste gedeelte, OOSTENRYKS. In 't STAATS *gedeelte*, heeft men niets, dan:

'T SAS VAN GENT: aan de slinker zyde van 't Kanaal, dat, met vergunning van *Filips II*, door de *Gentenaaren*, op 's Stads kosten, van daar naar den *Hond* gegraven is, om den Vaarweg, uit hunne Stad, naar de Zee, die anders, door de *Schelde*, langs *Dendermonde* en *Antwerpen*, met veele bogten omloopt, te verkorten. Hoewel, als eene twede beweegreden, tot den aanleg dezer *Vaart*, in aanmerking mag genomen zyn, de meerdere *veiligheid* van dezen weg; zo dikwerf de Stad *Antwerpen*, aan de zyde der *Staaten* was: gelyk meer dan eens geschied is.

'T water van dit *Kanaal*, dat de lengte van 3 uuren gaans heeft, word eigenlyk afgeleid, uit de *Lye*, die binnen *Gent*, met de *Schelde* saamenvloeid. Dewyl dan, by deze plaats, een SAS of *Sluis*, voor de uitwatering dezer vaart, is aangelegt; zo heeft de sterkte, die ter dekking dezer *Sluis* gebouwd is, den naam van 't SAS *van* GENT, zo

zo veel gezegt, als de Sluis van Gent, aangenomen: hoewel zy, daar ten lande, maar blootelyk, Sas, genoemd word.

Dit *Kanaal* heeft, aan de ooſtzyde der Stad, en buiten de veſtingwerken, wel een zeer breed bedde; over 't welk, 't water by elke ebbe en vloed, t' elkens af- en oploopt: doch dit beſtaat, daar, meeſt uit ſlibben; geen genoegzame diepte hebbende, om tot een vaarwater te konnen dienen: dus, alle de Schepen, die hier langs, van *Gent*, naar Zee- en weerom willen, door deze *Sluis*, die te gelyk een *Schutſluis* is, hunnen weg verplicht zyn te nemen. In den jare 1769, is deze *Sluis*, op 's Lands koſten, met nieuwe Schut-deuren voorzien geworden. De doorvaart der Schepen brengt, aan *Sas* van *Gent*, eenig voordeel toe: hoewel, eertyds meer, dan jegenwoordig: ter oorzake der ondiepten, die, hier en gins, meeſt by 't dorp *Selſate*, voornaamlyk, in den Zomertyd, worden aangetroffen; die den Zwaar-gelaadde Schepen zeer hinderlyk zyn: hoewel men, dit ongemak, door 't water altyd te houden, tot zekere hoogte, door middel dezer Sluis, zo veel doenlyk is, tracht voor te komen.

In den aanvang, waren, by deze Sluis, ſommige huizen gebouwd; die, van tyd tot tyd vermeerderende, een oopen *vlek* werden; doch, zonder eenige verſterking. Dan, die van *Gent* oordeelden nodig, aldaar eene *Schans* te bouwen; beſtaande, in een vierhoek; welke diende, om die *Sluis* te bewaren; ten einde, ten allen tyde meeſter van deze Vaart te blyven: en, deze *Schans* was te gelyk, als een bolwerk, ter beveiliging hunner eigen Stad.

Ter dezer oorzake, verzuimden zy niet, zo dra de muitineerende Engelſche Soldaaten, deze-beneven meer andere ſterkten, in 1572, vermeeſterd, de daar ſtaande huizen verbrand, en, zelfs de veſtingwerken ten grond toe geſlecht hadden; dezelve terſtond weêr te herſtellen, en veel ſterker te maken, dan te vooren. Doch, geduurende deze binnenlandſche beroerten, als de *Gentenaaren* de zyde der *Staaten* gekozen, de *Utrechtſe Unie* onderteekend, en den eed van trouwe aan Prins Willem I. afgelegt hadden, was de Hertog van *Parma*, in 1583, bedacht, om deze plaats voor den Koning van *Spanje* te verwinnen: na welken tyd, zy beſtendiglyk onder de heerſchappy der Spaanſchen gebleven is, tot 1644; toen, Prins Frederik Hendrik van Oranje, verzeld van zyn' Schoonzoon, den Prins Willem

Frederik van Nassau Dietz, dezelve, na een zeer merkwaardig beleg van ruim 5 weeken, onder 't *Staats* gebied bracht. Van binnen, voerde *Don Andrea de Parado* het bevel, als Spaansch Gouverneur; die de plaats kloekmoedigiyk verdeedigde. Ook, maakten de *Spaansche*n, meer dan eenmaal aanslagen, om deze plaats te ontzetten: weshalven, de Prins, die, in 't dorp *Assenede*, zyn hoofdkwartier had, in de noodzakelykheid was, om zyne legerplaats, van rondomme, zeer te versterken. Dan, eindelyk, werd de Gouverneur verplicht, den 6 *September*, te Kapituleeren: bedingende, by de overgave dezer Stad, die door 't geschut zeer beschadigt was, den vryen uittogt, met de krygsbezetting; welke, behalven de zieken en gekwetzen, tot op omtrent 1000 mannen, verstolten was.

De verwinning dezer zo naby onze grenzen gelegen vesting, was by de Algemeene Staaten van zo veel belang gereekend, dat zy deswege een' algemeene dankdag, door alle de *Nederlanden*, hebben uitgeschreven; die den 21. *September* daarna volgende, met veele vreugde teekenen, door 't luiden der klokken, aansteeken van vuuren, en lossen van 't geschut, gevierd werd. De *uitschryvings brief* dezes dankdags is te vinden, in 't *leven* van *Fred. Hendr.*, door *J. Commelin: II. Deel, bl.* 168.

Na dien tyd, is *Sas* van *Gent*, zo lang zy in Staaten handen was, al' lengs meer en meer versterkt: zo verre, dat de *Fransche*n, in 1673, met geweld niets tegen dezelve durfden te ondernemen: trachtende, door verraad, meester daarvan te worden: dan, zeker Kaptein, *Berceau*, Kommandant van 't Fort *S. Anthoon*, dien men daartoe meende omtekoopen, tot dien aanslag te eerlyk zynde; ontdekte denzelven: waardoor zy verydeld werd. Die van binnen hadden wel gewenscht; (gelyk, in den jare 1588, den *Spaansche*n, in *Bergen* op *Zoom* gebeurd was;) den *Fransche*n, een trek te speelen; door, in schyn, als of 't verraad hun gelukken zou, eenigen derzelven in de Stad te lokken; die dan in hunne handen zouden gevallen zyn, dan, die krygslist werd, om reden, nagelaten. In den jare 1747, gelukte 't den *Fransche*n beeter: want, nadat zy den 20. *April*, de loopgraven daar voor geopend hadden, werd de Stad, (de *Schans S. Anthoon*, reeds eenige dagen vroeger bemachtigt zynde,) den 1. *Mey*, aan hen overgegeven: wordende de bezettinge krygsgevangen. Den

28.

28. *Jan.* 1749, zyn de *Franſchen* weder daaruit getrokken, in gevolge 't verdrag van *Aken*.

Die Stad is thans noch zeer wel geſterkt: hebbende zeven *baſtions*, en zes *ravelynen*, beneven eenige *lunetten*; ook, een wyde en diepe gracht; die van eene goede *Konterſcarp* omgeven word: daarby, heeft zy 't voordeel, dat derzelver Ommeland, door 't oopenen der Sluizen, kan geïnundeerd worden.

Aan de overzyde der Vaart, liggen drie *Schanſen:* welker één, ſchuins tegen over de Stad, hebbende de gedaante van een *Hoornwerk*, de PAS-, de twede S. ANTHOON-, en de derde, S. STEVEN, genoemd word. Een *Kommandeur* en *Groot Major* hebben 't beſtier, over het Krygsvolk dezer Veſting: beſtaande, in dezen tyd, gemeenlyk, in een *Bataillon Infanterie:* het welk *Kaſernen* tot hun gebruik heeft. Zy worden, alle jaren, door anderen afgeloſt. 'T Fort S. ANTHOON heeft een byzonderen *Plaats Major*.

Men teld, in *Sas van Gent*, omtrent 200 Huizen; daaronder, ſommigen reedelyk wel gebouwd zyn. Ook is de Stad niet onaanzienlyk. Doch, de aangenaamſte oord is, by de *Sluis;* die te gelyk de Stads *Haven* is: welke'r boorden, te wederzyde, met fraaje boomen beplant zyn. De *Kerk* van *Sas* was, in 1747, geduurende 't beleg der *Franſchen*, door de gloejende kogels, ten eenemaal in brand geſchooten: dan, nadat de *Franſchen* dezelve ontruimd hebben, is, op bevel der Staaten, den 15. *Juny* 1749, ter weder opbouwing dezer Kerke; gelyk mede, die van *Bergen* op *Zoom*, een algemeene *Kollecte* geſchied, in alle Steden, Vlekken en Dorpen van geheel Neêrland; welke een groote ſomme geld heeft opgebracht. Daardoor, is deze Kerk zeer treflyk opgebouwd. Zy word, zo wel door de *Franſche*- dan de *Nederduitſche* Gemeente gebruikt: door de eerſtgenoemde, naamlyk, 's middags, tuſchen de voor- en namiddag Godsdienſten. De eerſtgenoemde Gemeente word, door één-, en, de andere, door twe Predikanten bediend.

De *Roomsgezinden;* die, ſedert den aanvang dezer eeuwe, aldaar merkelyk toegenomen zyn; hadden eertyds tot hunne Godsdienſtoefening, ſlegts een Schuur: dan, in deszelfs plaats, is, voor eenige jaren, een Steen Kerkhuis geſticht.

Behalven 't STADHUIS, en 't KOMMANDEMENT, zyn 'er meer andere openbaare gebouwen: als, een ARSENAAL: een

KRUITMAGASYN; dat een zeer voortreflyk aanzien heeft: zynde, naar 't ontwerp van den Heer *Creutznach*, die's tyds, Lieutn: Generaal en Kolonel van 't Corps Artillerie, nieuw geſticht, in 1769. Behalven deze gebouwen, is ook bezienswaardig, een fraay *Hospitaal:* 't welk, in tyden van oorlog, wel eens tot een *Veld-Hospitaal*, is gebruikt geworden.

De *Regeering* dezer Stad beſtaat, uit een *Baljuw*, een *Borgemeeſter*, en zes *Schepenen:* beneven een *Sekretaris*; die doorgaans 't ampt van *Ontfanger* der Gemeene Stads middelen bekleed. Ter verandering der Regeering, komen ook hier, jaarlyks, Gedeputeerden, wegens Hunne Hoogmogende.

Binnen deze Stad, is ook een *Kommies Kollecteur* der *Konvojen* en *Licenten.*

Het HULSTER-AMBACHT, 't welk zuidwaard aan 't *Land* van WAAS paald, behoord geheel aan den *Staat.* Het beſlaat een grond van 23980 Gemeeten, in 't vierkant; hoewel, daar onder ook veel verdronken land behoord: en vervat in zich, behalven de Stad *Húlſt*; waar van 't zyn naam draagt, ook eenige *dorpen:* hoewel, niet zo veele in getal, dan 'er naar gelang der uitgeſtrektheid dezer Landſtreek, zouden konnen zyn. Zelfs, zyn deze dorpen, noch groot, noch volkryk. Men heeft, voor eenige jaren, bevonden, dat alle de gezaamlyke *Inwooneren* des geheelen *Ambachts*, niet veel boven de 4000, bedroegen: en, deze zyn de meeſten der *Roomſche religie* toegedaan; die, daar twe Kerkhuizen hebben.

De *Beſtiering* van dit *Hulſter Ambacht* heeft, met die van 't *Vrye* van *Sluis*, veel overeenſtemming: zynde in handen, van een *Hoog-Baljuw*; die te gelyk *Opperſchout* is; welke jegenwoordig is, de Heer *Dirk Wolter*, Baron van LINDEN: een *Borgemeeſter:* en, zes *Schepenen:* waarby ko-

komen, één *Penſionaris*, één of twe *Griffiers*, twe *Ontfangers* enz.

De *Borgemeeſter* en *Schepenen* worden, jaarlyks, door de Gedeputeerden wegens Hunne Hoogmogende, 't zy veranderd, 't zy in hunne bedieningen beveſtigt. Zy houden hunne vergaderingen, op 's *Lands Huis* te *Hulſt*. Hun bewind ſtrekt zich uit, over krimineele- zo wel dan borgerlyke zaken: en, van de vonniſſen, ten aanzien der laatſtgemelde, kan worden geappelleerd, naar den *Raad* van *Vlaanderen*, te *Middelburg*.

Behalven deze *Regeering*, is 'er een *twede Kollegie*, in 't *Hulſter Ambacht*, 't welk alleen de *Geldmiddelen* betreft. Dit word het Kollegie der NOTABELEN genoemd: en, beſtaat, uit ſommigen der meeſtgegoedde *Ingelanden* des *Ambachts*; welke'r getal ongelyk is, dan gemeenlyk, om- en by de XX bedraagt: aan 't hoofd hebbende, hunnen Preſident. Derzelver verkiezing ſtaat, by de Regeering van 't *Hulſter Ambacht*; welke, jaarlyks, aan hen openlegt, den Staat der onkoſten voor 't volgend jaar, aan dyken, ſluizen, waterleidingen, en andere uitgaven; die, door dit Kollegie, moet worden goedgekeurd: gelyk ook de Regeering van het *Hulſter Ambacht* niet vermag, eenige nieuwe belaſtingen op de landeryen en ingezetenen des Ambachts te leggen, zonder toeſtemming dezer *Notabelen*.

In dit HULSTER-AMBACHT, komt eerſt in aanmerking de Stad

HULST, 4 uuren gaans, ten ooſten van *Sas* van *Gent*: en omtrent 6— van *Antwerpen*: zynde, na *Sluis*, de groot-

ſte en aanzienlykſte Stad van *Staats-Vlaanderen*. Zy zou haaren naam (zoo men meend) ontfangen hebben, van dat ſoort van diſtel, 't welk, aan zyne groene ſtekelige bladen, zich gemaklyk laat kennen, en, gemeenlyk, *Hulſt* genoemd word; dat, voorheen, in derzelver omtrek, in menigte, ſchynt gegroeid te hebben. En, dit doed zich des te meer aanneemlyk voor: dewyl 't Stads *Wapen*; verbeeldende een' gekroonden klimmenden leeuw, van zabel, op een goud veld; aan beiden zyden, met zodanige *hulſt-takken* omgeven is.

Zy vertoond zich, in een genoegzaam ronde gedaante. En deszelfs *veſtingwerken* beſtaan, uit negen *baſtions*; hier en ginds verſterkt, met eenige *ravelynen*: hebbende, eene goede watergracht en *konterſcerp*. Zy heeft drie *Poorten*; die de ééne, de *Gentſche* — de andere, de *Bagynen* — en de derde, de *Dubbelde-poort*, genoemd worden. Aan de zuidzyde, word de Stad gedekt, door eene wyde *voorgracht*, welke, door een Kanaal, gemeenſchap heeft, met de rivier de *Durme*, die in de *Schelde* vald. Ook word de Stad ſchier allerwege gedekt, door verſcheiden *Schanſen*: als, ten zuiden, aan 't Kanaal van *Hulſt*, de Groote- en Kleine Verrekyker: en wat verder, 't *Fort S*: Jan: noord ooſtwaard, de Moer Schans, en de Zandberg, beneven de Groote- en Kleine Kykuit; daar voor gelegt, ten einde, in de verzwakking dezer veſting, die aldaar door de aanſlyking tegen den dyk, langs den *Polder* van *Saaftinge*, zou veroorzaakt worden, te voorzien. En verder noordwaard, heeft men, 't Fort Rape, of de Raap. Daarby, loopt, van de Stad noord ooſtwaard, langs de *Moerſchans*, een' wel verſterkte *linie*; eindigende, aan den verdronkene *Polder* van *Saaftinge*, by 't Fort, den *Zandberg*: door welke *linie*, by aldien men ze wel bezet en bewaakt, niet alleen de Stad, maar ook het geheel *Ambacht*, kan gedekt worden.

En, gelyk de grond rondom de Stad laag en waterachtig is; kan ze, daarbeneven, in tyden van noodzakelykheid, door 't ooperen der Zeeſluizen, geïnundeerd worden. Boven dit alles, kan zy, door geen vyand, van alle zyden worden ingeſloten: behoudende altyd, ten noorden, gemeenſchap met den *Hond* of *Weſterſchelde*; waardoor aan dezelve, ten allen tyde, onderſtand van volk, mondbehoeften en allerly oorlogsvoorraad, kan worden toegevoegt. Alhoewel, de *Haven* dezer Stad, die aan de weſtzyde was,

door

door aanſlyking is verland geworden; behoud zy toch, door eene *Vaart*, gemeenſchap met de *Weſterſchelde*.

Eertyds, was *Hulſt* niet meer dan een *Slot* of *Burgt*: welks bewaaring, als *Kaſtelein* of *Burggrave*, den Graven van *Liedekerke*, was toevertrouwd. Daarna, de huizen en Inwooneren merkelyk vermenigvuldigt zynde; heeft Grave *Jan* van *Vlaanderen*, de *Onvertzaagde* toegenoemd, in 1413, den Inwooneren vergund, deze plaats, met een muur en gracht te omringen, en dezelve met Stads gerechtigheden begunſtigt. Deze eerſte muur, (zo 't ſchynt,) te zwak bevonden zynde; is, in 1542 merkelyk verbeetert. Die Stad verklaarde zich, reeds vroeg, aan de zyde der *Staaten*: naamlyk, in 1578. Om die reden, werd ze in 1583, door den Hertog van *Parma*, door toedoen van *Servaas* van *Zeeland*, Hoog Baljuw van 't *Land* van *Waas*; waarvan *Hulſt* die's tyds de Hoofdſtad was; by verraſching ingenomen. De *Spaanſchen* behielden deze Stad, tot 1591: toen Prins MAURITS, met een troup van 4000 mannen, over den Hond, aan een plaats, de *Kalfſtaart* genoemd, belandende; zich daar voor neêrſloeg, den 19 *September*: en, na een beleg van 6 dagen, den 25, meeſter daarvan werd.

De Spaanſche Gouverneur, *Jeronimo Strybent*, weinige dagen te vooren, met een Konvoy daaruit getrokken zynde, voerde Kaptein *Caſtillo*, over die plaats; welks bezetting niet meer dan omtrent 250 mannen ſterk was, het gebied; die, wegens dit gereedlyk overgeven der plaats, door bevel des gemelden Hertogs, is onthalsd geworden.

In den jare 1596, werd die Stad, door den Spaanſchen Gouverneur, den Kardinaal *Infant*, aangetaſt, terwyl Grave *George Everhard* van *Solms*, Schoonbroeder van Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE, beneven den Kolonel *Piron*, die de eigenlyke Gouverneur der Stad was, daar binnen het bevel voerde. Nadat de vyanden, den 19 *July*, de *Moerſchans*, die den weg naar de Stad oopende, vermeeſterd hadden, beſchooten zy de Stad zelve: en, deeden den eenen ſtorm na den anderen; tot dat ze eindelyk, den 28 *Auguſt*., na byna 4000, zo dooden als gekwetſten, daar voor verloren te hebben, dezelve by verdrag, met beding van vryen uittogt, innamen.

Die Stad, door gemelde belegering, aan haare veſtingwerken zeer bedorven zynde; hebben de Spaanſchen, in 1618, de oude muur afgebroken, en, eene nieuwe aarde

wal, naar de verbeeterde krygsbouwkunde, daarom heen gelegt: en, dezelve verſterkt, met nieuwe buitenwerken: waardoor, zy eene der gewichtigſte veſtingen geworden is. Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE waagde, in 1640, een kans op *Hulſt:* dan, alvoorens die Stad in order te belegeren, zond hy, Grave WILLEM KASIMIR I. van NASSAU DIETS, Stadhouder van *Friesland*, te Scheep vooruit, om eenige *Schanſen*, door welke die Stad gedekt word, te vermeeſteren. 'T gelukte dezen Held, de Schans NASSAU; die ten noordweſten der Stad lag, maar daarna door 't water weggeſpoeld is; door den Overſten *Haute Rive*, te verroveren: dan, zyn aanſlag op de MOERSCHANS, ten noordooſten gelegen, mislukte. En, gemelde Grave, in den nacht, tuſchen den 3 en 4 *July*, een *reduut*, ten zuiden, op den weg naar *S. Jans Steen*, aantaſtende; werd, door eenen der vyandelyke ruiters, die ter ontzet uit de Stad waren gezonden, met een piſtoolſchoot van achter in den ruggraat gekwetſt: ontfangende eene wonde, waaraan Hy, den 7 dag daarna, in zyn dertigſte jaar, overleed: weshalven, Prins FREDERIK HENDRIK zyn voornemen, met opzicht tot 't beleg der Stad, welk's uitvoering hem te gevaarlyk voorkwam, ditmaal ſtaakte: doende zyn volk, uit den *Polder* van *Namen*, weder inſchepen, naar *Bergen* op *Zoom*.

In den jare 1645 ondernam Prins FREDERIK HENDRIK andermaal de beleegering dezer Stad; die door den Heer *Henin*, als Gouverneur, verdeedigt werd: en, deze onderneeming was van gelukkiger gevolg, dan de voorige. Den 5 *Octob.* begon de aanval: en, nadat de omliggende *Schanſen*, de ééne na de andere, vermeeſterd waren; werd de Stad zo hevig aangetaſt, dat die van binnen, den 4 *Novemb.* genoodzaakt waren, om verdragte verzoeken: en, den dag daarna, de bezetting, onder eerlyke voorwaarden, uittrok: wordende naar *Antwerpen* geleid. En, deze onderneming is des te merkwaardiger: dewyl ze, de laatſte is geweeſt van alle de verwinningen, door welke, gemelde Prins zyn' naam, in Neerlands gedenkſchriften, heeft vereeuwigt: dewyl Hy, na noch eenen, hoewel vruchtelozen veldtogt, in 1646, gedaan te hebben, den 14 Maart des volgenden jaars, in zyn 63 jaar, in 's *Hage* overleden is.

In den jaren 1672 en 1673, als de *Franſchen* door *Staats-Vlaanderen* omzwieven, is HULST verſchoond gebleven: ter oorzake van 't water, met welk men, uit voorzorg, de ommelanden deed ondervloejen. En, van dit zelve middel, heeft

heeft men nochmaals zich met vrucht bedïend, in den oorlog, wegens de Spaanſche troons opvolging; toen, de Marquies de *Bedmar*, gebieder der Spaanſche troupen, die na overlyden van Koning *Karel II.*, in Franſchen dienſt getreden waren, des niet tegenſtaande, een aanval op dezelve waagde; die, echter, door de dappere tegenweer der bezetting, mislukte. Dan, in 1747, moeſt deze Stad, aan den Franſchen Generaal, Hertog van *Broglio*, zich onderwerpen. In den nacht, tuſchen den 28 en 29 *April*, had hy de beiden Schanſen, de *Groote*- en *Kleine Kykuit*, op den dyk by den Polder van *Saaftinge*, door verraſching weggenomen: waardoor, den vyanden den weg gebaand was, naar de ſterkte, den *Zandberg*; welke zy drie dagen na elkander beſchooten: doende op dezelve vier aanvallen; die t' elkens kloekmoedig werden afgeſlagen: tot dat zy, den 10 *Mey*, meeſter daarvan werden: en, te gelyk, van de linie, door welke de Stad aan dien kant gedekt word. Hierna, volgde, de overgave van 't Fort *Rappé*; (de *Raap*,) waarop, een Kaptein, in het Regement van den Lieutn. Generaal de *Vilattes*, genoemd *Joh. van Kooten*, met 34 mannen, genoegzaam zonder eenige leeftogt, 3 dagen poſt gevat had: die, door de vermeeſtering van den *Zandberg*, van de Stad geheel waren afgeſneden. Terzelver tyd, lagen in 't *Ambacht*, achter deze linie, eenige troupen; daar onder ook *Engelſchen*, onder bevel van den Generaal *Fuller*: dan, deze, na de forceering der linie, konnende van geen dienſt zyn, om de Stad te dekken, begaven zich van daar te ſcheep, naar *Zeeland*. De *buiten Forten*, beneven de linie, door de *Franſchen* vermeeſterd zynde; meende men, 't beleg der *Stad* te zullen begonnen worden: dan, de Lieutenant Generaal de *la Rocques*, die daar binnen het bevel had, ſcheen niet gezind, dezelve met ernſt te verdeedigen: want, na een kort mondgeſprek met den Hertog van *Broglio*; dien men tegen alle krygsgebruik ter Stad had ingelaten; werd het verdrag, zonder krygsraad belegt te hebben, noch, eenige Officieren der bezetting daarin te kennen, tuſchen hen beiden geſloten: wordende de krygsbezetting, uit 1300 mannen en 500 gekwetſten beſtaande, krygsgevangen gemaakt: alleenlyk, uitgezonderd, 400 mannen; dien vergunt werd, beneven den Kommandant, met krygs eere te mogen uittrekken. Gemelde *Kommandant* zou, wegens de ongeoorloofde behandeling der zaken, byna 't zelve lot ondergaan hebben, met den bovengenoemden Kaptein *Caſtillo*; die,

in 1591, die Stad zo ſpoedig overgegeven hadde. 'T vonnis des Hoogen Krygsraads was reeds over hem geveld; 't welk hem ter dood verwees: dan, Prins WILLEM IV. geliefde 't vonnis in zo verre te verzachten, dat, met verbeurd verklaring zyner goederen, 't zwaard eeniglyk over 't hoofd geſlagen werd: welk vonnis, den 26 *Juny* des jaars 1748, voor 't front des legers, die's tyds kampeerende by *Gilzen*, in de Baronie van *Breda*, dadelyk is uitgevoerd: waarna, hy zyne overige levensdagen, op 't Slot *Loeveſtein*, als gevangen van Staat geſleten heeft. De *Franſchen* hebben die Stad bezeten, tot den 28 *January* 1749; toen zy weder aan den Staat herſteld werd. Geduurende de *Franſchen inleegering* hadden de Inwooneren van *Hulſt*, naamlyk, die van den Hervormden Godsdienſt, eenige bitterheden moeten uitſtaan: niet zo zeer van de *Franſchen*; dan wel van de Roomsgezinde Ingezetenen: en, allermeeſt, van die der Ommelanden, onder 't *Ooſtenryks* gebied.

De Stad is niet groot: behelzende naauwlyks 400 *huizen*; onder welke, ſommigen, naar de hedendaagſche bouworder, redelyk fraay zyn. Zy is thans niet zo volkryk noch levendig dan voorheen; ter oorzake van 't verval der neeringen. Deze neeringen waren, in vroegere tyden, zeer aanzienlyk: beſtaande, veelal' in laken-weeveryen; de gemeene koſtwinninge, eertyds, in alle de Vlaamſche Steden: als mede, in Zout-ziederyen; gelyk ook menigte van Zoutkeeten, in de nabuurſchap dezer Stad, toen werden aangetroffen. Men telde die's tyds, verſcheiden *Gildens* van neeringen, in deze Stad. Men heeft, 't voornaamlyk, toeteſchryven, aan de binnenlandſche beroertens, geduurende de Spaanſche regeeringe, dat deze *Trafiquen*, daarna, zo zeer verachterd zyn geworden; zonder, dat de daartoe aangewende middelen, ter herſtellinge derzelver, een gewenſcht gevolg konden hebben. En, dit verval der neeringen is een gebrek, aan alle Steden van *Staats-Vlaanderen* gemeen. 'T *Krygsvolk*, dat, echter, doorgaans, niet meer dan één *bataillon* uitmaakt, en alle jaren door een ander afgeloſt word, moet 't gemeen voornaamlyk doen beſtaan. Over 't zelve, hebben een *Kommandeur* en een *Groot Major* het bevel.

De *Kerk*, ſtaande op de markt, was eertyds, aan den *H. Willebrord*, den eerſten Aartsbiſchop van *Utrecht*, toegeweyd. Zy is een oud en deftig gebouw, van grauwe Arduinſteenen, in de gedaante van een kruis, opgebouwd: en,

en; pronkt met een' hoogen toren, die één der fraayſte dezer geheele landſtreek is; en voorzien, van een konſtig klokkenſpel. In de Roomſche tyden, was zy eene zeer aanzienlyke *Parochie*, van eene verre uitgeſtrektheid: aan welke, alle de Inwooneren der omliggende Polders onderhoorig waren. En, van daar, is oorſpronglyk, dat deze, in gevalle van trouwen of ſterven, noch heden, een zekere ſomme gelds, als eene *Kerke* gerechtigheid, aan dezelve betaalen moeten. De dienſt word, daarin, voor de *Gereformeerde Gemeente*, door drie *Predikanten* waargenomen; die, echter ook, de kleine Gemeente van 't naby gelegen dorp, S. JANSSTEEN, onder hun opzicht hebben; waar zy, 's Zondags namiddags, beurtelings prediken. Gelyk zy mede verplicht zyn tot de jaarlykſche huisbezoekingen, by de *Gereformeerden*, in de Ambachts Polders, die onder de Parochie der *Hulſter* Kerk behooren; byna, in 't halve deel van 't *Hulſter-Ambacht*.

De *Roomsgezinde* Ingezetenen dezer Stad, gaan de Gereformeerden verre te boven, in getal. Zy hebben ook, een *Kerkhuis* tot hun gebruik: waarin, de dienſt weleer door een' geordenden geeſtelyken, een' Minnebroeder, uit 't Klooſter te *S. Nikolaas*, verricht werd: dan, na verſterf van den laatſten, door een' wereldlyken Prieſter, en een' Kapellaan: hoedanige verandering, niet alleen te *Hulſt*, maar ook in andere plaatzen van *Staats Vlaanderen*, waar *Roomſche Kerken* zyn, (ingevolge een Staats-beſluit van den 19 *July* 1730, en 12 *Maart* 1731.) ſtand grypt.

Onder andere geeſtelyke gebouwen, had men, in vroegeren tyd, te *Hulſt*, ook een *Rekolletten*- of *Minnebroeders Klooſter*: dan, dit is, ſedert de overgave der Stad, na 't beleg van Prins FREDERIK HENDRIK, in 1645, in der *Staaten* handen, tot een *Weeshuis*-en, de daar aanhoorige *Kerk* tot een *Arſenaal*, verbouwd.

Aan de *markt*, ziet men het RAADHUIS: het KOMMANDEMENT: en, de HOOFDWACHT. Ook is, binnen deze Stad, 't LANDHUIS; waarin, de Heeren van 't *Hulſter-Ambacht* hunne gewoone vergaderingen houden: ſtaande, in de ſteenſtraat.

Men heeft, noch heden, te *Hulſt*, drie *Schutters* Kompagnien; die jaarlyks zich oefenen, in naar den prys te ſchieten: naamlyk, de *Handboog-Voetboog*- en *Kolveniers* Schuttery.

De

De REGEERING van *Hulſt* beſtaat, uit een HOOG-BALJUW; die te gelyk *Schout* dezer Stad is. Hy bekleed mede, 't *Hoog-Baljuwſchap* van 't *Hulſter-Ambacht*: hoewel die bedieningen, in zich zelv aangemerkt, van elkander onderſcheiden zyn: en, heeft, by afwezenheid, onder zich, een *Stadhouder*. Voorts, een *Borgemeeſter*; zo veel als *Preſident-Schepen*: en zes *Schepenen*. Aan deze zyn, een *Griffier*, en, een *Theſaurier* toegevoegt. De *Borgemeeſter* en *Schepenen*; uitmakende de *Wethouderſchap*, zyn alle jaren, der verandering onderworpen: ſtaande de kontinueering of verwiſſeling, aan de Heeren *Gedeputeerden* der Algemeene Staaten; hoewel; uit een dubbeld-tal, door den *Hoog-Baljuw* en de *Wethouderſchap*, aan Hun Edelmogende overgeleverd.

De Regeering heeft, zo wel in *Krimineele*- dan in *Civiele* zaken, een eigen recht op zich zelv: onafhanglyk, van dat der Heeren van 't *Hulſter-Ambacht*. Zelfs, is, van de Vonniſſen in 't *Krimineele*, geen appél: maar, die der *Civiele* zaken konnen voor den *Raad* van *Vlaanderen* getrokken worden.

Zuid ooſtwaard van *Hulſt*, in den Polder der *Klinge* ziet men noch éénige overblyfzelen van 't van ouds vermaard Slot, MAALSTEDE: 't Stamhuis der *Ridders* van dit geſlachte; in de Vlaamſche Hiſtorien zeer bekend. Het heeft 't recht van *Vrye Heerlykheid*.

Betreffende, het HULSTER-AMBACHT, noordwaard van *Hulſt* gelegen: dit beſtaat, uit verſcheiden *Polders*; die van tyd tot tyd ingedykt zyn. Thans, behelsd 't niet meer, als vier dorpen:

OSSENISSE is 't noordelykſte; byna 3 uuren gaans van *Hulſt*: een klein dorp, in een *Polder* van dien zelven naam.

Noordwaard van 't dorp aan den rand der *Weſter-Schelde*, zyn binnendyks, noch eenige overblyfzelen te zien van een oud Adelyk Kaſteel; genoemd, 't HOF *ter* NISSE.

HONTENISSE, een klein uur gaans, ten zuid ooſten van daar, nader by *Hulſt*, is mede van gering aanzien: en, ter oorzake van 't ſchaars getal der Gereformeerden, is de-

ze

ze gemeente met die van *Offenisse* gekombineerd. Dit dorp behoord, als eene Heerlykheid, aan 't *Vorstlyk Huis* van ORANJE; 't welk in deze *Polder*, gelyk ook in die van *Offenisse* en *Hengsdyk*, veele landeryen is bezittende.

Naby dit dorp, ten zuidweſten van de Kerk, ligt 't *Huis* of HOF *ter* ZANDE: 't welk mede, aan zyne *Doorl. Hoogheid*, den *Heer* PRINS ERFSTADHOUDER, behoord. 'T was, eertyds, een *Klooster*, en, onderhoorig, aan de Abtdy van *Duinen*, binnen *Brugge*, van de order van *S. Bernard:* dan, werd, in 1582, door de Staaten van *Vlaanderen*, aan Prins WILLEM I; dien de Koning van *Spanje* eenige van deszelfs goederen, in 't Graafſchap *Bourgonje*, ontvreemd had; ter vergoeding daarvoor, geſchonken; beneven alle de daaraan behoorende goederen, als mede, eenige andere goederen, welke behoord hadden, aan de Prooſtdy van *Everſom*, door verſcheiden Polders van 't *Hulſter-Ambacht* verſpreid. Als, in 1583, de Stad *Hulſt* door den Hertog van *Parma* vermeeſterd werd, raakte deze gifte van zelf te niet: gelyk ook, by de twede vermeeſtering door den Spaanſchen Kardinaal *Infant:* dan, ſedert Prins FREDERIK HENDRIK, in 1645, die Stad onder 't Staats gebied gebracht heeft; is 't recht van eigendom, door de *Staaten*, aan gemelden Prins, en deszelfs nakomelingen, beveſtigt: welke, dan ook, by de deeling der nalatenſchap van Koning WILLEM III. in 1732, aan Prins WILLEM IV. van ORANJE, zyn toegewezen. Deze goederen, die zeer aanzienlyk zyn, worden beſtierd, door eenen byzonderen *Rentmeeſter*; die, op dit *Hof* ter *Zande*, zyne wooning houd. Deze naam van ZANDE ſchynt, eertyds, eigen geweeſt, aan 't dorp; terwyl, de naam HONTENISSE meer aan den *Polder* eigen was: en, daarna, (gelyk, noch heden,) zyn die naamen *Zande* en *Honteniſſe*, met betrekking tot dit Dorp, onder elkander verwiſſeld.

HEINSDYK, gemeenlyk HENGSDYK, en PAULI-POLDER; de twe andere dorpen, die van 't *Hulſter-Ambacht* noch overgebleven zyn; heeft men mede, ter oorzake der kleine gemeenten, met elkander, gekombineerd. Zy liggen, niet meer dan een groot halfuur gaans, van elkander; beiden ten noorden van *Hulſt*. De meeſte landeryen in den *Pauli-Polder*, waarvan dit dorp zyn' naam ontleend heeft, behooren, aan de *Abtdy* BAUDELOO, van de order der *Bernardinen*, te *Gent*; welke, beneven de tienden in dit diſtrict, ſedert de *Reformatie*, niet aangeſlagen, maar aan die Abtdy verbleven zyn. De Abt van *Baudeloo* heeft een' byzon-

zonderen Rentmeester, te *Hulst* woonende; welke dezelve bestierd.

Eertyds, bevond zich, in 't HULSTER-AMBACHT, 't dorp *Namen*, noord ooftwaard van *Hulst*, niet verre van de *Weſter Schelde:* en, het *Fort* S. ANNA. Deze Schans was door de *Spaanſchen* gebouwd, om de Provincie *Zeeland* in bedwang en in gedurige vreze, te houden: weshalven zy dezelve den ZEEUWSCHEN-BRIL, ook den GEUZEN-BRIL, plagt te benoemen. Zy werd, in dien tyd, ten aanzien van *Hulst*, van groot belang gerekend, om de gemeenſchap met de *Zeeuwſche Stroomen*, in oorlogs tyden, te konnen oopen houden. In 1632, werd deze Schans, door Grave *Willem* van *Naſſau - Ziegen*, ingenomen. Deze beiden plaatzen, *Namen* en *S. Anna*, hadden elk haare byzondere Kerk en Predikant: hoewel zy daarna ſaam gekombineerd zyn geworden. Doch, door die groote watervloed, op Kerstyd, tuſchen den 25 en 26 *Decemb.* des jaars 1717; die door geheel *Neerland*, aan alle de aan Zee liggende laage landen, eene verſchriklyke verwoeſting, veroorzaakt heeft, zyn beiden zo 't *dorp* als de *ſchans* weggeraakt, en de Gemeenten verſtrooid geworden. Van de *Kerk* te *Namen*; welke'r toren plagt te dienen ten baake voor de Schippers, die de *Schelde* bevaaren; zyn, eenigen tyd daarna, noch overblyfzelen te zien geweeſt: die nu verdweenen zyn.

Dit zelve droevig lot heeft, reeds eenige jaren vroeger, naamlyk, in 1532, moeten treffen, den POLDER van SAAFTINGE; dus genoemd, naar 't gewezen dorp SAAFTINGE, 't welk naby 't Fort *S. Anna*, aan de *Weſter Schelde*, lag: beneven een ander dorp GROUWE, meer landwaard in gelegen: welke beiden door overſtrooming vergaan zyn. Daar van, is noch overgebleven, 't VERDRONKEN LAND van SAAFTINGE, dat van een' wyden omtrek is, zich zuidwaard uitſtrekkende, tot naby 't dorp *Kieldrecht*. 'T beſtaat thans (gelyk 't *verdronken Zuid-Beveland*,) uit enkele ſlikken; die by elken vloedtyd ondervloejen: en, is doorſneden, met verſcheiden kreeken; door welke 't zout water t' elkens op- en afloopt. 'T is allerwege met een dyk omringt, om den verderen voortgang der ondervloejinge te ſtuiten.

Tot 't *Hulſter Ambacht*, behoord ook, een gedeelte van het dorp KIELDRECHT; een groot uur gaans ten ooſten van *Hulſt:* voor zo verre, naamlyk, 't *Staats gebied* aangaat. Dit gedeelte van 't dorp word, om die reden, STAATS-KIEL-

KIELDRECHT geheeten; ter onderſcheiding, van *Oeſtenryks-Kieldrecht:* vermits, de grensſcheiding, tuſchen *Staats*- en *Ooſtenryks Vlaanderen*, door 't dorp heen gaat. 'T *Ooſtenryks aandeel* is het grootſte. Op dezen grond, ſtaat de *Parochie Kerk* dezes dorps: dan, voor de gemaakte verandering in de Grensſcheiding, ſchynt die Kerk, op der *Staaten bodem* geſtaan te hebben. Zeker is, ten minſten, dat dit dorp, al' ſedert den jare 1556, een eigen Predikant gehad hebbe; die door 't *collegium qualificatum* van *Hulſt* beroepen, en, door den Staat betaald werd. Dan, de gemeente door den tyd zeer verminderd zynde; is die Predikantsplaats, in 1686, aldaar vernietigt.

Na dien tyd, hebben de Predikanten van *Hulſt*, aldaar, beurtelings den dienſt verricht. Doch, eindelyk, is de Gereformeerde Gemeente van *Kieldrecht;* die wel eer één der talrykſte Gemeenten ten platten lande was, geheel 't zy uitgeſtorven, 't zy verſtrooid.

Desgelyks, bevonden zich, voorheen, *Gereformeerde* Gemeenten, in de dorpen S. GILLES, en VERREBROEK, in 't *land* van *Waas:* die ook, een tyd lang van eigen Predikanten zyn voorzien geweeſt; voornaamlyk, in oorlogs tyden. Dan, deze zyn mede, 't zy door de verandering der grensſcheiding; waar door zy van 't *Staats*— op *Spaans*— of *Ooſtenryks* gebied, gebracht werden; 't zy, door andere oorzaken, weggeraakt.

Aan dezen oord, langs de grenzen tuſchen 't *Staats*- en, (in dien tyd,) *Spaans* gebied, hadden de *Franſchen*, zo dra Koning *Karel II.* van *Spanje* geſtorven was, en de oorlog wegens de Spaanſche troons opvolging een aanvang nemen zou, eene *Linie*, die, met *reduuten* en *redans*, overal geſterkt was, aangelegt; gelyk, in *Brabant;* ten einde, den Geallieerden, den toegang tot *Spaans*—*Vlaanderen* te beletten. Daarom, werden de Generaal *Koehoorn*, en, de Hanoverſche Generaal *Spar*, in 1703, derwaard gezonden, om deze *linie* te vermeeſteren: 't welk hun dadelyk gelukte, den 29 *Juny* des gemelden jaars; den eerſten, by *Kollo;* en, den anderen, by *Steeken.*

S. JANS-STEEN, daaromſtreeks maar blootelyk, *Steen*, genoemd, is een klein dorp, een vierdedeel uur gaans ten zuiden van *Hulſt* gelegen: daarby, een *Baronie* of Hooge Heerlykheid; thans behoorende, aan den Heer *J. F.* Gravé van *Hogenderp*, Ontfanger Generaal der Unie; die dezelve, in den jare 1731, gekocht heeft, van den Heer *Jak. Wouters.*

ters. Aan deze Heerlykheid zyn, door de voorige Graven van *Vlaanderen*, behalven 't *Halsrecht*, meer andere voorrechten geſchonken; hoedanige, nauwlyks aan eenige andere Heerlykheid in deze landen, verknocht zyn. De Regeering beſtaat, uit een *Baljuw*, een *Borgemeeſter* en zes *Schepenen*, beneven een' *Griffier*.

Ook is er een byzonder Kollegie, over de *dykaſie* dezer Heerlykheid; ſaamgeſteld, uit een *Dykgrave*, twe *gezwoorenen* (anders gezegt, *Heemraaden*,) een' *Penningmeeſter*, en meer amptenaaren; die alle door den Heer worden aangeſteld. De voorige Heer had ook 't recht zich toegeëigend, van een' eigen Predikant, over de Gemeente, die toch zeer klein was, aanteſtellen: verkiezende daartoe, zyn' eigen broeder; die ook, voor een' korten tyd, tot den jare 1716, dezen poſt bekleedde: dan, dees' in gemelden jare, naar den Polder van *Namen* beroepen zynde; is die plaats onvervuld gebleven. Thans, is die gemeente met die van *Hulſt* gekombineerd: en, word de dienſt, aldaar, door de Stads Predikanten beurtelings waargenomen. De Abt van *Baudeloo*, te *Gent*, is, als de voornaamſte Tiendheffer dezer Heerlykheid verplicht, tot 't onderhoud der Kerk dezer plaats.

Het AXELER-AMBACHT is 't vierde der gemelde AMBACHTEN; 't grootſte gedeelte uitmaakende van 't *Axeler-Eiland:* beſlaande, daarbeneven, een *diſtrict*, buiten 't Eiland; aan de zuidzyde van 't water, dat 't *Kanaal* van *Axel* genoemd word. Doch, deze *Landſtreek*, (daaronder, ook begrepen eenige andere *plaatzen*,) is, in dezen tyd, meeſt bekend, met de benaaming van 't COMMITTIMUS van ZEELAND: en, is, ten aanzien der beſtierings wyze, geheel onderſcheiden, van het overige van *Staats Vlaanderen:* in zo verre, de Heeren *Staaten* van *Zeeland*, byzonderlyk, derzelve'r GEKOMMITTEERDE RAADEN, over dit gedeelte der Provincie, meer opzicht hebben, en, van 't zelve, ook meer voordeel trekken; dan de ALGEMEENE STAA-

STAATEN der *Vereenigde Nederlanden*, gezaamlyk. Versta dit niet, uit kracht van eenige *Souverainiteit*, welke de *Staaten* van *Zeeland*, daarover, zich zouden willen aanmatigen: maar, eeniglyk, gronden zy hun recht, tot die bestiering, op zekere *Commissie*, 't zy door de *Algemeene Staaten*, 't zy door derzelve'r *Raaden* van *Staaten*, Hun daartoe verleend; alreeds, in 1588. En, van die *Commissie*, (*volmacht*,) is de benaming van *Committimus* ontleend; zo veel willende zeggen, als een *Volmachtiging*, of *Gemachtiging*. Over deze zaak, is, in vroegere tyden, tuschen de *Staaten* van *Zeeland*, en, die der andere *Provincien*, veel te doen geweest: dan, die van *Zeeland* hebben, dus lang, by dit recht zich gehandhaafd: te meer, dewyl zy, in 't behoud dezer landstreeke, en der daarin bevindelyke plaatzen, wegens de naby gelegenheid, meer belang hebben, dan eenige der andere *Provincien*: en, 't langduurend bezit daarvan schynt, dit hun recht merkelyk te bevestigen. De *Gekommitteerde Raaden* van *Zeeland* zyn dan gewoon, in dit district, de gemeene middelen te heffen, en de inkomsten der domeinen te genieten; die, byzonderlyk, aan hen verreekend worden, door de Ontfangers; welke mede, beneven andere bedienden, door dezelve worden aangesteld. Ook, aantrekken zy zich, 't onderhoud der dyken en andere Zee-weeringen. Allermeest, bemoejen zy zich, met de bezorging der *gesterkte* plaatzen, in deze Landstreek: en hadden, voor de herstelde Stadhouderlyke Regeering, zelfs 't recht, om de *Kommandeurs* en *Groot Majoors* te benoemen. Die zelve *Gekommitteerde Raaden* oefenen aldaar des-

In het AXELER AMBACHT liggen thans hier meer, dan twe DORPEN:

ZAAMSLAG ligt, binnen 't *Axeler-Eiland*, één uur gaans ten noorden van *Axel*. Dit Dorp heeft zyn eigen *Kerk* en *Predikant*. By dit dorp, ſtond, in vroegere tyden, een *Kommanderie* van de geeſtelyke Ridderorder der zogenoemde *Tempel-Heeren*; (*Tempelieren*) dan, deze order, in den jare 1310, al' omme, door de geheele Chriſtenheid, uitgerooid zynde; is deze *Kommanderie*, met haare onderhoorige goederen, aan de *Johaniter*-Ridderorder, anders gezegt, van *Maltha*, toegereikt. Zy is, daarna, geheel weggeraakt: doch, een ſtuks lands, naby dit dorp, 't welk noch heden den naam van den *Tempel* draagt. (ſtaande met dien naam ook uitgedrukt, in ſommige Kaarten) ſtrekt daarvan, ten gedenkteken.

ZUIDDORP, het ander dorp van 't *Axeler-Ambacht*, ligt buiten 't Eiland, ſchuins tegen over *Axel*, hebbende een breed water, het *Kanaal* van *Axel* genoemd, tuſchen beiden. Dit *Dorp* heeft wel een Kerk, maar geen byzondere Predikant: zynde met *Axel* gekombineerd; in zo verre de dienſt voor de kleine Gemeente aldaar, beurtelings, door de beiden Predikanten van *Axel*, word waargenomen.

Niet verre van daar, en naby de grenzen van *Ooſtenryks-Vlaanderen*, liggen twe Buurtſchappen, de ééne OVERSLAG-en, de andere KOEWACHT, geheeten: dan, deze zyn van geene *Kerken* voorzien: en, de Ingezetenen genoegzaam alle van den *Roomſchen* Godsdienſt zynde, houden hunnen Godsdienſt, op 't *Ooſtenryks* grondgebied.

Langs den zuider oever van 't *Kanaal* van *Axel*, lagen eertyds, zeer naby elkander, veele *Schanſen*, die, alreeds ſedert den Spaanſche tyden, in wezen waren; waarvan, de *naamen*, van de zogenoemde Heiligen ontleend, bewyzen geven. Doch, deze zyn daarna vervallen, en te niet geraakt.

Binnen 't Eiland, ooſtwaard van *Axel*; ter plaatze, daar 't *Kanaal* van *Axel* en 't *Hellegat* zich ſaam vereenigen; ziet men noch, een LINIE, die door drie Schanſen bevestigt is: welke, genoemd worden, de eene NASSAU, de tweede KYKUIT, en de derde ZEELANDIA.

Al wat in het *weſtelyk* deel van 't *Axeler-Eiland* ligt, behoorde, eertyds, niet tot het *Axeler* - maar tot 't *Aſſeneder-Ambacht*: hoewel, die onderſcheiding, in dezen tyd, nu *Axel* en *Ter Neuze* eene gemeenſchaplyke regeering hebben, geen plaats grypt.

Daarin ligt:

TER NEUZE; omtrent 2 uuren gaans ten noordweſten van *Axel*, en, aan de *Hond* of *Weſter-Schelde* gelegen; was eertyds eene fraaye en wel geſterkte Stad; die door de *inundatie* ſchier onverwinbaar kon gemaakt worden: dan na den Munſterſchen vrede; uit kracht van welke, de Steden *Hulſt*, *Axel*, *Sas van Gent*, *Filippine* enz. den Staat, tot eene genoegzame voormuur aan die zyde, werden afgeſtaan; heeft men deze ſterkte onnodig geacht, en daarom de werken laten vervallen, tot ze, eindelyk, in 1682, geheel geſlecht zyn. De kapitaale wal is, (behalven, wat aan de waterkant daar van weggeſpoeld is,) nogh ſtaande gebleven. Ook heeft zy haare beiden poorten behouden; die, (gelyk die van *Axel*,) de één de *Water*- en de andere de *Landpoort* genoemd word. Voorts, is *Ter Neuze* van een zeer klein begrip; hebbende omtrent 90 *Huizen*: en omtrent 300 *Inwooneren*. Deze zyn de meeſten Gereformeerd: en worden, door éénen Predikant bediend; die tot de Klasſis van *Walcheren* behoord. Dat deze plaats, met *Axel*, en met de dorpen van *Axeler-Ambacht*, eene gemeenzaamlyke regeering hebbe, is hier voor reeds aangemerkt.

Onder die zelve Regeering ſtaat mede:

Den HOEK: 't eenige dorp, dat van 't *Ter Neuzer*- of eigenlyk, 't *Aſſeneder-Ambacht*, aan den Staat behoord. Het ligt een uur gaans, ten zuidweſten van *Ter Neuze*, op den weg naar *Filippine*. 'T heeft zyn eigen Kerk en Predikant.

'T *Fort* MAURITIUS, aan 't Kanaal van *Axel*, ſchuins tegen over *Filippine*, is voor lang geſlecht: hoewel 't noch in veele Kaarten word uitgedrukt.

BIERVLIET, ligt, anderhalf uur gaans weſtwaard van *Ter Neuze*, aan de *Weſter Schelde*, ter plaatze, waar 't *Ka-*

naal van *Axel*; ook 't *Axelsch diep* genoemd, zyn aanvang neemt, wordende dit water daar genoemd de *Brakman*.

In de vroegere kaarten van *Vlaanderen*, zal men dit Steedje, op een *Eiland* zien liggende; 't welk, met een byzonderen dyk omringt was. Dit *Eiland* van *Biervliet* was, alreeds in 1377, door een geweldigen watervloed, van 't vast land afgescheurd: en, was dit Steedje toen in geen klein gevaar, om, ter zelver wyze, als *Romerswaal*, *Lommenede*, en andere steden, geheel te worden weggespoeld. Daarna, zyn de door deze watervloed veroorzaakte *schorren*, en de daardoor heenvloejende diepe *kreeken*: nadat zy door de aanslyking weder waren opgehoogt, bedykt geworden, in 1688 — waardoor, dit Eiland weder vereenigt werd, met 't vast land van *Vlaanderen*: voornaamlyk, sedert de Algemeene Staaten, in 1701, een' dyk hebben doen aanleggen, van den *Axelsche-polder*, tot aan *Tzendyke*; langs welken, men nu te voet van de eene na de andere plaats kan overgaan. In die gemelde bedyking, is de vermaarde Raad-Pensionaris, *Jakob Kats*, mede sterk bemoeid geweest; die een goed aandeel ham, in deze droogmaking: en daardoor, menigte schoone landeryen aan zyn geslachte gebracht heeft. Hy maakt zelve daarvan gewag in zyne gedichten. (Zyn *Tweëntachtig Jarig leven*, bladz. 56, 57.)

Ten aanzien der vesterking, heeft deze plaats een zelvig lot ondergaan, met *Ter Neuze*: want, de vestingwerken, die eertyds van veel belang waren, zyn, na den Munsterschen vrede van 1648, verwaarloost, en, eindelyk, in 1688, ganschlyk geslecht.

De Inwooneren, die op omtrent 150 geschat worden, zyn de meesten den Hervormden Godsdienst toegedaan; welke'r Gemeente door een Leeraar word bediend.

De *Regeering* van *Biervliet* was, eerst, sedert 1600, met die van *Axel* en *Ter Neuze*, gemeenzaamlyk geweest: en, toen werden, van de acht Schepen — vier, uit *Axel* — drie, uit *Ter Neuze* — en één, uit *Biervliet*, gekozen: dan, in 1643, is dien van *Biervliet*, weder eene eigen en afzonderlyke Regeering toegestaan. De Heer, *Willem*, Baron *van Lynden* tot *Hemmen*, Baljuw van Axel en Ter Neuze, is te gelyk Baljuw van *Biervliet*: en, de overige leden bestaan, uit een' *Borgemeester* en vier *Schepenen*; die, alle jaren, naar willekeur der Heeren afgevaardigden, wegens de Algemeene Staaten, der verandering onderhevig zyn.

Dit

Dit Steedje is aanmerkelyk geworden, door *Willem Beukelszoon*; (*Beukelzen*) den eersten, die zynen landgenooten, de konst geleerd heeft, om den *haring*; die weleer niet anders dan als versche visch gegeten werd, te kruiden en in tonnen te zouten; waardoor zy nu al omme verzonden werd, en langen tyd bewaard kan worden. Deze *Willem Beukelsz.* is, in 1397 gestorven. En men heeft tot deszelfs eere, aldaar een begraafplaats gesticht; gelyk ook deszelfs afbeelding in de Kerkglazen geteld. Men zegt: dat Keiser KAREL V, in 1556, beneven zyne Zuster de Koninginne Weduwe *Maria* van *Hongarye*, en de Koninginne van *Frankryk*, dit Graf bezocht hebbe. En *C. Bekman* doed daarby: (*Histor. Orb. Terr.* p. 406.) dat gemelde Keiser, ter eere van hem, die door deze uitvinding, onmeetelyke geldsommen den Nederlanden heeft toegebracht; eenen *gezouten haaring*, boven deszelfs graf, zou gegeten hebben. *

Onder dit zelve zogenoemde COMMITTIMUS van ZEELAND zyn mede begrepen, de SCHANSEN aan de *Schelde*: welke zyn, ter slinkerzyde, LIEFKENSHOEK: en, ter rechter zyde, LILLO; beneven de daaraan onderhoorige KRUIS SCHANS en FREDERIK HENDRIK.

Deze Schansen zyn, in 1583 en 1584, door de *Antwerpenaaren* gesticht; in een tyd, als hunne Stad der *Staaten* zyde hield: en wel, met oogmerk, om hunne vaart over de *Schelde* te beveiligen, ter verzekering van hunnen Koophandel; welke toen in een' ongemeenen bloeistand was. En zy zyn, beneven derzelver ommelanden, (immers, wat in 't byzonder; de *Polders* van KETENESSE, of S. ANNA, en van den DOEL, be-

* Gemelde Schryver heeft, echter, daarin zich vergist, dat Hy meende, dit Graf zou, te *Enkhuizen*, zyn te vinden geweest: daar niets zekerder is, dan, dat 't zelve, in de Kerk te *Biervliet*, wordt aangetroffen.

betreft,) ingevolge *Art. XVII.* van 't *Barriere-Tractaat* des jaars 1715, door den Keiſer, aan de *Algemeene Staaten*, in vollen eigendom afgeſtaan: waarby gezegt word: „ tot behoudeniſſe „ der *Beneden-Schelde*, en der gemeenſchap„ tuſchen STAATS-BRABANT en STAATS-VLAAN„ DEREN."

Betreffende, in 't byzonder:

LIEFKENSHOEK: deze Schans ligt, aan den weſtelyken oever der *Schelde*, tegen over *Lillo*, in den Polder van KETENISSE: dur, op den bodem van *Staats-Vlaanderen*. Zy is een regelmaatige vierhoek: beſtaande uit vier bolwerken, welke'r twe, naar de rivier, en twe, naar de landzyde, uitzien. Zy heeft maar eene poort, die op de *Schelde* uitkomt. Wat de meeſte ſterkte daaraan bybrengt, is 't water; 't welk uit de gemelde rivier, door behulp van een Sluis, by de kontereſcarp, kan worden ingelaten, 't welk 't ommeland doet ondervloejen; en deze Schans ongenaakbaar maakt.

Behalven de *Kaſarnen* voor de krygsbezetting, en eenige openbaare gebouwen, die de veſting aangaan, als 't *magazyn* enz. bevinden zich aldaar weinige huizen. De krygsbezetting beſtaat, in twe of drie kompagnien, die uit *Lillo* derwaard gedetacheerd worden, en aldaar niet meer dan één jaar blyven liggen. Ook heeft de *Kommandeur* van *Lillo* het bevel over deze ſterkte: hebbende aldaar onder zich, een Plaats Major.

De Predikant dezer gemeente behoord tot de Zeeuwſche Klaſis van *Tholen* en *Bergen op Zoom*.

De aangelegenheid dezer ſterkte was oorzaak, dat de *Hertog* van *Parma*, in 1584, toen zy noch niet geheel voltooid was, dezelve ſtormenderhand deed vermeeſteren: by welke gelegenheid, hy ſommige jongelingen, uit *Antwerpen* oorſpronglyk, die binnen deze plaats, als vrywilligen, dienſt genomen hadden, tegen alle krygsgebruik deed ophangen. Zy werd, echter, eenigen tyd daarna, door den Grave van *Hohenlo*, weder onder 't *Staats* gebied gebracht: ſedert welken tyd, de vermaarde Overſten, *Kabeljauw*, als Gouverneur daar binnen, 't gebied voerde. Onder 't Staats gebied is zy beſtendig gebleven, tot dezjare

1747;

1747; toen zy den 25 *April*, drie dagen na de overgave van *Sluis* in *Vlaanderen*, door de *Franſchen*, zonder veel tegenſtand, werd bemachtigt; die ze ingehouden hebben, tot den 28 *Febr.* 1749: en, toen weder hebben ingenomd.

De *Polder* S. ANNA ligt zuidwaard, naby *Liefkensboek*: en, is van een klein begrip. Zy moet van 't dorp S. ANNA ter *Muiden*, en van 't gewezen Fort S. ANNA, onderſcheiden worden.

Noord weſtwaard van *Liefkensboek*, ziet men een anderen *Polder*, den DOEL, en ook het *Land* van den *Doel* geheeten. Deze is van grooteren omtrek, omtrent een uur gaans, langs de *Schelde* zich uitſtrekkende: en, hebbende ten weſten, 't *verdronken Land* van *Saaftinge*; waar door zy afgeſcheiden word, van 't *Hulſter-Ambacht*. Alhoewel dees *Polder*, in gevolge *Art. XVII.* van 't *Barriere Tractaat*, onder de bezittingen, door den Keiſer, aan den Staat afgeſtaan, mede uitdruklyk genoemd word; gelyk *S. Anna*; ſchynt 't toch, in dezen tyd, twyfelachtig, of dit Land, aan 't *Staats*- dan, aan 't *Ooſtenryks* gebied behoore. De Inwooneren, ten minſten, betaalen aan geenen der beiden Mogenheden, eenige ſchattingen.

In dezen *Polder*, ligt een klein *dorp*, den DOEL; waarvan dezelve zyn naam ontleend. 'T word meeſt bewoond, door *Roomsgezinden*; die de Kerk van dit dorp tot hun gebruik hebben: waarin, een Prieſter, onder den Biſchop van *Antwerpen* ſtaande, den dienſt verricht. Des niet te min, woonen in dit *Dorp* en *Polder*, ook eenige *Gereformeerden*; die, met de Gemeente van *Liefkensboek* vereenigt, 't grootſt gedeelte daarvan uitmaaken.

De *Schans* den *Doel*, die voorheen ook binnen deze Polder lag, is daarna geſlecht.

Voorts, ſtrekt 't Staats gebied, ook aan de weſtzyde der *Schelde*, zuidwaard, tot halverwege, tuſchen *Liefkensboek* en de Schans de PAERL; welke op den *Ooſtenrykſchen* bodem ligt. Tuſchen dit laatſtgenoemd *Fort*, en 't *Fort* S. MARIE, vloeid de rivier de *Kieldrecht*, in de *Schelde*; aan welke'r mond, *Sluizen* zyn, die, als ze geopend worden, 't water der *Schelde* inlaten, makende eene *Inundatie*, in al 't laag land daarom heen gelegen. Vermits, daarom, in tyd van oorlog, onzen Staat, aan 't bezit dezer Sluizen, ter bewaring van *Liefkensboek*, veel gelegen is; hebben Hunne Hoogmogende, by 't gemeld *Barriere Tractaat*, *Art. XVII.* bedongen: dat, zo dra een oorlog begonnen word,

deze *Sluizen*, beneven 't Fort *Paerl*, aan den Staat, ter bewaring zullen overgegeven worden: mits, by 't eindigen van den oorlog, zo 't *Fort*, als de *Sluizen*, aan 't Huis van *Oostenryk*, zullen te rug gegeven worden.

LILLO, met de daarby gelegen KRUIS SCHANS, en FREDERIK HENDRIK, zyn aan den *oostelyken* oever der *Schelde*.

Gemelde rivier, aldaar, de Provincie *Vlaanderen* van *Brabant*, afscheidende; zouden deze Schansen, aan de overzyde gelegen, volstrektlyk genomen, niet tot *Vlaanderen* - maar, *Brabant*, behooren gereekend te worden: dan, dat we dezelve hier aan *Staats-Vlaanderen* aanhangend maaken, is eeniglyk; dewyl zy, ten aanzien der borgerlyke Regeering, mede een deel uitmaken, van het zogenoemde *Committimus* van *Zeeland*; 't welk eigenlyk in *Staats-Vlaanderen* t' huis hoord.

Te LILLO is ook de Zetel der *Regeering*; wier rechtsgebied mede over de nabygelegen *kleine Schansen*, en, zelfs over *Liefkenshoek*, zich uitbreid. Van dit Kollegie, is de *Kommandeur* van *Lillo* de *Presidént* of *Voorzitter*: en, deszelfs plaats word, by afwezenheid, door een *Vice-Presidént* vervuld. De overige leden zyn, vyf *Gedelegeerden* of *Gevolmachtigden*, en één *Sekretaris*; alle welke, hunne bediening, gedúurende hun leven lang, behouden: worden de, by oopenvallinge, door de *Gekommitteerde Raaden* van *Zeeland*, vervuld.

Deze Gekommitteerde Raaden zenden ook, alle jaren, derwaard hunne *Gekommitteerden*; die de verpachting der Gemeene middelen doen.

Deze *Schans* LILLO is merkelyk grooter, dan *Liefkenshoek*:

hoek: en zal met eeven zo veel recht, eene *kleine Stad*; dan wel eene enkele *Schans*, benoemd mogen worden. Zy vervat, behalven 't *Kommandement*, *Arsenaal*: *Kruit Magazyn* en de *Barakken* voor 't krygsvolk, ook verscheiden Borgerhuizen, ten getale van omtrent 70 [illegible]en, veele van derzelver Inwooneren bestaan, uit bedienden der *Admiraliteit* van *Zeeland*; die de in- en uitgaande rechten ontfangen der Schepen en Koopgoederen, welke tuschen de Vereenigde Nederlanden, en Oostenrykſche Provincien, *Brabant* en *Vlaanderen*, verhandeld worden: naamlyk, een Ontfanger, een Kontrarolleur, en een Kommies der Konvoyen en Licenten. Ten einde den sluikhandel te beletten; die, aangemerkt de wydte der rivier, geredelyk zou konnen gepleegt worden; ligt 'er altyd, op 't midden des strooms, tuschen *Lillo* en *Liefkenshoek*, een *Uitlegger* ten anker; die wel van Volk en geschut voorzien is: en, over welke een Kommandeur het opzicht heeft.

Een der voornaamste oogmerken, waartoe dit *Schip* aldaar geplaatst word, is, om te verhinderen, dat groote *Zee-Schepen* tot aan *Antwerpen* zouden konnen naderen: dewyl, ingevolge *Art. XIV.* der *Munsterſche Vrede*, aan deze wel eer zo zeer bloeyende Koopstad, alle handel ter Zee is afgesneden.

Lillo heeft vyf *Bastions*, (*bolwerken*) en eenige *ravelynen*: en, deszelfs *kontersſcerp* is omringt, met eene buitengracht. Die plaats kan niet van rondom worden ingesloten; ter oorzake van haare gelegenheid aan de *Schelde*: en, men kan, des noods, door 't oopenen der Sluizen, de binnenlanden doen ondervloeijen.

De Kommandeur van *Lillo* voerd te gelyk 't bevel, over *Liefkenshoek*, en de andere daarby gelegen *Schansen*: en heeft, onder zich, een *Groot-Major*. De krygsbezetting bestaat, in tyden van vrede, gemeenlyk, uit 3 of 4 Kompagnien; die uit *Tholen* derwaard gedetacheerd worden; en alle jaren worden afgewisseld. De *Predikant* van *Lillo* behoord tot de Zeeuwsche Klassis van *Tholen* en *Bergen op Zoom*; die in eene fraaye Kerk den dienst verricht.

De *Spaanschen* kenden de aangelegenheid van *Lillo*, en de andere langs de *Schelde* gelegen *Schansen*; als bekwaam, om de geheele Scheepvaart van *Antwerpen*, 't zy te oopenen, 't zy te sluiten. Daarom was zy, in 1583, door de *Antwerpenaaren* zo dra niet gesticht, of *Mondragon* ondernam, in 1588, dezelve te beleegeren: dan, moest, ter oorzake

zake van den kloekmoedigen tegenweer, te ruggetrekken. Nimmer is deze veſting onzen Staat ontweemd, dan, door den Franſchen Generaal, Grave van *Löwenthal*, die zodra hy *Bergen* op *Zoom* door verraſching onder zyn geweld gekregen had, den 6 *Octob.* 1747, LILLO begon te beſchieten: waarna, de bezetting, den 12, zich krygsgevangen overgaf; uitgezonderd ſommigen, die de wyk namen naar de *Kruis-Schans*.

De KRUIS-SCHANS ligt aan den zelven ooſtelyken oever der *Schelde*, als *Lillo*; dan, hoger opwaard, omtrent een half uur gaans van daar; en nader by *Antwerpen*. Zy is een *vierhoek*; van veel kleiner begrip, dan *Lillo*. Deszelfs bezetting word uit *Lillo* derwaard gezonden; ſtaande onder be vel van een *Plaats-Major*; die van den *Kommandeur* van *Lillo* afhangt.

De *Schans* FREDERIK HENDRIK, ter eere van Prins *Frederik Hendrik* van *Oranje*, dus benoemd, ligt omtrent even zo verre aan de andere zyde van *Lillo*; naby *Zandvliet*. Zy is mede een *vierhoek*; welks kleine bezetting, die door een Plaats-Major geboden word, mede aan den *Kommandeur* van *Lillo* onderworpen is.

Deze beiden *Schanſen* zyn, in 1747, desgelyks door de *Franſchen* bemachtigt. De laatſtgenoemde verdeedigde zich, tot den 7 *October*. De Kommandeur van *Lillo*, de Heer *Evert Jean de Vaſſy*, den 30 *September* naar deze Schans zich begeven hebbende, werd, door een kanons kogel uit 't Franſche leger gedood: wordende, door den Generaal-Major *Thierry*, in 't Kommando opgevolgt, die, by de overgave der *Kruis-Schans* krygsgevangen gemaakt werd. Den 28 *January* 1749; (den dag ter ontruiming van geheel *Staats-Vlaanderen*, by verdrag bepaald:) is *Lillo*, beneven, de andere *Schanſen* weder aan den Staat herſteld.

Een vierdedeel uur gaans van *Lillo*, ziet men eene vierkante *reduut*, op eene hoogte gelegen; die OUD-LILLO genoemd word. En, hier mede ſcheiden we af, van STAATS-VLAANDEREN.

II. STAATS-

BRABANT.

Eer we 't aandeel der *Staaten* der *Vereenigde Provincien* in BRABANT byzonderlyk beſchryven, zal zeer nodig zyn, eenige aanmerkingen te doen voorgaan, over deze PROVINCIE in 't *algemeen*. *

In vroegere tyden, zou zy, (zo men wil,) BRACHBANT zyn genoemd geweeſt, en dezé naam, wegens de gemaklyker uitſprake, in *Brabant* (Lat. *Brabantia*,) veranderd zyn. Wat ook, door deze en geene ſchryveren, aangaande den *oorſprong* dezes naams möge worden opgegeven; blyft toch alles deswege in 't onzeker.

Zekerder is, dat BRABANT, ten allen tyde geacht geweeſt zy, de aanzienlykſte onder alle de *Nederlandſche Provincien*: gelyk zy mede, in uitgeſtrektheid, boven de meeſte - zo niet alle de Provincien, uitmunt. En, met de titel van een HERTOGDOM, had zy, voor alle de andere, den rang: weshalven, in latere tyden; toen de gezaam-

* De Kaart van *Frix* word gehouden, voor de beſte van alle, die dus lang, van *Brabant*, voor 't licht gebracht zyn. Dewyl, echter, deze plaaten, door 't menigvuldig drukken, zeer zyn afgeſleten; hebben de laatſte drukken, daardoor, weinig cieraads. Die van *G. de L'Iſle* vertoond zich veel fraayer aan 't gezicht: en, ſedert de verbeeteringen, welke *Covens* en *Mortier* te *Amſterdam*, daarvan gegeven hebben; behoefd ze in nauwkeurigheid, voor de andere niet te wyken.

neden *Antwerpen*, in de Zeeuwsche stroomen uitwaterd. Daardoor, was *Antwerpen* voorheen, ter oorzake haarer gerieflyke Scheepvaart, de meest bloejende koopstad van alle de Nederlanden. En, dewyl de rivier de DEMER, beneven de DYL, SENNE en andere, in die zelve *Schelde* zich ontlasten; konnen, daardoor, ook de andere groote steden van *Brabant*, als *Brussel*, *Leuven*, *Mechelen* enz., dat dezelve voordeel hebben.

En, ten einde dit voordeel des te meer te bevorderen, heeft men ook, (gelyk in *Vlaanderen*) KANAALEN gegraven: waardoor, de vaarweg verkort, en gelyk verdiept geworden is. Zodanig een *Kanaal* loopt van *Brussel*, langs *Vilvoorden*, naar den *Rupel*; waar mede, 't zich vereenigt, by 't dorp *Boom*: en, een ander, dat noch voor sommige weinige jaren vervaardigt is, van *Mechelen* naar *Leuven*.

Daarby, zyn schier door geheel *Brabant*, van de ééne naar de andere voornaame Stad, STEENWEGEN aangelegt; door welke, (hoewel de menigvuldige barrieren, waar men de tol betaald, de landvrachten zeer verduuren moeten,) 's winters - zo wel dan 's zomers, de koopgoederen, ontfangen en verzonden konnen worden.

De GROND dezer Provincie is, over 't geheel genomen, daarin, zich zely zeer gelyk, dat dezelve zeer weinige *bergen* heeft; en, alhoewel aan sommige oorden wel eenigermate ryzende en dalende, toch doorgaans in *vlak land* bestaat. Dan, in *deugdzaamheid*, is hy merkelyk verschillend.

De rivier de *Demer* maakt een scheiding, tusschen

ſchen twe zeer van elkander verſchillende *grond-geſteldheid:* want, al wat ten zuiden derzelve rivier word aangetroffen, beſtaat uit zeer vruchtbaare koornvelden: maar, ten noorden, is 't meeſt zandige ſchraale heide; aan welke'r grond veel moeite en koſte moet beſteed worden, om ze eenige graanen van 't ligſte ſoort, als rogge, haver en boekweit, of eenige tuinvruchten, te doen voortbrengen: zynde zonder dit, door de natuur, niet anders bekwaam, dan tot houtgewas; waarvan ze, aan zodanige plaatzen rykelyk voorzien is.

De *Brabantſche* LUCHT is overal zeer gezond. Daardoor, regeeren daar, zeer zelden beſmettelyke ziekten. De Aardryks-beſchryver, *Abr. Ortelius*, zelv een *Brabander* van *Antwerpen* oorſpronglyk, getuigt daarvan: dat deze Provincie wel een en andermaal is bevryd gebleven, van peſt, in tyden, wanneer veele nabuurige landen, door dezelve, zyn beſmet geweeſt.

Daardoor is dit Land, vooral, in de gemelde vruchtbaarſte zuidelyke ſtreeken, ongemeen ſterk bevolkt. Behalven menigte ſteden; onder welke eenige redelyk groot en volkryk zyn; is dit land met veele vlekken en dorpen vervuld; die op omtrent 700 begroot worden. En, van de INWOONEREN, geeft men 't getuigeniſſe, dat zy zeer arbeidzaam zyn: en daarby vernuftig, in handwerken, en nuttige konſten. De *Brabantſche Tapyten*, goude en zilvere *Galonnen*, lywaaden, daaronder, ook met de naald geſtikt werk, en inzonderheid, de *kanten*, die door de vrouwen gewerkt worden, acht men, voor de beſte ſoorten, die men elders maakt; en worden, van daar, in menigte naar *Holland* en an-

dere Provincien verzonden. De *Brabanders* hebben mede den naam van ongemeen vriendelyk en ſpraakzaam te wezen: en zyn zeer gezet, op een uitwendigen pracht in klederen.

BRABANT vervatte eertyds in zich, verſcheiden *kleine Landen;* die, onder den tytel van *Graafſchappen*, leenroerig waren aan 't *Duitſch Keiſerryk:* dan, werden allengs, meeſt door de wapenen, tot ééne Heerſchappy gebracht; voerende den titel van een HERTOGDOM. 'T *Hertoglyk geſlachte*, 't welk, in de eerſte tyden, dit land bezeten heeft, rekende zynen oorſprong uit den vermaarden PEPYN van LANDEN: wiens kleinzoon, uit zyne dochter *Begga*, PEPYN II. van HERSTAL toegenoemd, de vader was van dien beroemden KAREL MARTEL; die, alhoewel geen hoogeren titel hebbende, dan *Opperhofmeeſter* van *Frankryk*, geduurende de regeering des Konings *Childrik III.* in der daad, met een koninglyk gezag, dit Ryk beſtierd heeft, tot aan zyn' dood; welke voorviel, in den jare 741: en wiens zoon KAREL de GROOTE toegenoemd; die te gelyk Rooms *Keiſer* was; en deszelfs nakomelingen, als *Koningen* van *Frankryk*, van den *Karolynſchen* ſtam, geregeerd hebben, tot 987; toen de laatſte Koning van dit geſlachte, LODEWYK V, overleed. Duslang, was *Brabant* vereenigt geweeſt, met *Frankryk*; waaraan ook 't Hertogdom *Lotheringe* die's tyds verknocht was.

Deszelfs vaders broeder, KAREL, was de eerſte, in- en door wien *Lotharinge*, (waaronder *Brabant* mede gerekend werd,) van *Frankryk* afgezonderd is. By deszelfs nakrooſt (immers van 't vrouwlyk geſlachte), is 't Hertogdom *Brabant* afzonderlyk gebleven, tot aan 't begin der *XVde* Eeuw.

Eeuw. En, in al dien tyd hebben veele Hertogen, de één den anderen, onafgebroken opgevolgt: onder welke, JOHAN I, daardoor merkwaardig was, dat Hy, door koopverdrag, in 1282, 't Hertogdom LIMBURG bekomen hebbende, die beiden Landſchappen ſaam vereenigde; die ook, in alle volgende tyden, met elkander vereenigt gebleven zyn.

De laatſte manlyke nakomeling van dit geſlachte was, Hertog JOHAN III, de *vreedzaame* toegenoemd; die in 1355 overleed: drie Dochters nalatende: naamlyk, JOHANNA, de oudſte; die gehuwd was, met *Wenceſlaus*, Hertog van *Luxemburg*: MARGARETHA, met *Lodewyk* van *Male*, Grave van *Vlaanderen*: en, MARIA, met *Rheinholt III*, Hertog van *Gelder*. De oudſte dochter JOHANNA was, uit kracht van haars vaders teſtament, in 't volle bezit geſteld van alle de Erflanden, naamlyk BRABANT, met de daaraan onderhoorige Heerlykheden *Mechelen* en *Antwerpen*, beneven LIMBURG: dan, werd in dit bezit, door de beiden aangehuwde broeders, zeer ontruſt; die mede elk een gedeelte dezer landen voor zich zelven begeerde. Eerſt viel Grave *Lodewyk* van *Vlaanderen* met zyn krygsmacht in *Brabant*; welks zuidelyk deel, waartoe de kwartieren van *Bruſſel* en *Leuven* behooren, hy verroverde: die Hy ook niet verliet, dan nadat, by eene daarna gevolgden vrede, 't *Marquiſaat* van *Antwerpen*, en de Heerlykheid *Mechelen*, aan hem werden afgeſtaan; mits dezelve, van de Hertogin, ter leen ontfangende. In 1371, dus drie jaren na den dood van haaren Gemaal, naamlyk, den gemelden *Wenceſlaus* van *Luxemburg*, werd de Hertoginne Weduwe door

haaren tweden Schoonbroeder, den Hertog *Rheinholt* van *Gelder*, aangevallen; die zich meeſter maakte, van de Stad *Grave*, en van daar de Majorie van *'s Boſch*, deerlyk ontruſtte en uitplunderde: doch, door een' geſloten vrede, werd de Stad *Grave* weder aan *Brabant* herſteld.

Eenigen tyd daarna, nam de Hertogin *Johanna* 't beſluit, van haar's zuſter *Margaretha's* eenige dochter, ook *Margaretha* genoemd *; (alzo zy zelve, by haaren gemaal, geene kinderen verwekt had;) tot haare *Erfgenaam* te verklaren, en zelfs, 't Hertogdom BRABANT, by voorraad, met bewilliging van 's Lands Staaten, aan dezelve optedragen; behoudende, echter, geduurende haar leven, alle de inkomſten daarvan. Deze was getrouwd, met FILIPS den *Stouten*, Hertog van *Bourgonje:* en had by hem drie zoonen verwekt: JOHAN den *Onvertzaagden:* ANTHOON: en FILIPS. En, dewyl de moeder dezer kinderen, in 1405, en dus noch by 't leven der Hertoginne *Johanna*, (die in 1406 gevolgt is,) overleden was; ſtelde zy, op den raad van *Filips* den *Stouten*, den tweden die'r genoemde zoonen, ANTHOON ten Erfgenaam van *Brabant* en *Limburg:* terwyl, den oudſten zoon JOHAN, na den dood zyner moeder, de Graaffchappen *Vlaanderen*, *Artois*, enz. ten deel vielen.

Dus

* Deze twe *Margaretha's*, moeder en dochter, worden, ter voorkoming van verwarring die'r beiden onder elkander, met de bynaamen, de eerſte de *Brabantſche* — en de andere de *Vlaamſche Margaretha*, of *Margriet*, toegenoemd.

Dus lang waren, dan, BRABANT en VLAANDEREN van elkander afgeſcheiden: dewyl *Brabant*, beneven *Limburg*, in 1415, toen Hertog *Anthoon*, in den ſlag by *Azincourt* in *Artois*, ſneuvelde, door erfrecht vervielen, op Deszelfs oudſten zoon, JOHAN; een Heer van zeer geringe Ziels- en lichaams begaafdheden; dezelve, die in huwelyk trad, met de beruchte *Jacoba* van *Beijeren*, Gravinne van *Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen*; die hem, zonder kinderen verwekt te hebben, verliet, en zich in een twede huwelyk begaf met *Humfried*, Hertog van *Glocheſter*: en, als dees' *Johan*, zonder lyferven na te laaten, in 1427, ſtierf, is hy door zynen broeder, den Hertog FILIPS, opgevolgt.

Dees' Hertog, 3 jaren later, in 1430, mede overleden zynde; rees er verſchil, over de *ſucceſſie* in deze beiden Hertogdommen: om 't welk, voor zo veel in hunne macht ſtond, te beſliſchen, 's Lands Staaten van *Brabant*, beneven die van *Limburg* en Landen van *Overmaas*, binnen *Leuven*, by elkander vergaderden. De laatſtgemelde twe gebroeders, JOHAN en FILIPS van *Bourgonje*, hadden, naamlyk, één zuſter nagelaten, *Margaretha* genoemd; die's tyds weduwe van Grave *Willem VI*, van *Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen*, vader der eeven gemelde Gravinne *Jakoba*. Deze achtte zich de wettige Erfgenaam; als de naaſte in den bloede: te meer, dewyl 't Hertogdom *Brabant* meermalen op de vrouwelyke lyn verſtorven was. Maar haar oudſte broeders, *Johan* des *Onvertzaagde's* Zoon, FILIPS van *Bourgonje*, de *Goede* toegenoemd, beweerde daartegen: dat de Hertogdommen *Brabant* en *Limburg*, alreeds onmidlyk na overlyden van

Hertoginne *Johanna* van *Brabrant*, op zynen vader, *Johan* van *Bourgonje*, hadde behoren te vervallen; en, dat dees' van zyn erfrecht op dit land, wel hadde willen afſtaan, ten voordeele van zynen jongeren broeder *Anthoon*; dan, onder voorwaarde, dat, ingevalle dees' zyn broeder, of deszelfs kinderen, zonder manlyke ſpruiten na te laten, overlyden zouden, 't weder tot zyne eigen nakomelingen zoude overgaan: welk geval juiſt thans in wezen was. 's Lands Staaten verklaarden zich, voor dezen Hertog Filips den *Goede* van *Bourgonje*; dien 't, wanneer zy niet daarin bewilligt hadden, aan geen macht ontbrak, om zyne aanſpraak door de Wapenen te doen gelden; zynde, reeds Hertog van *Bourgonje* en *Franche Compté*: en, ter oorzake van 't huwelyk zyns grootvaders, *Filips* den *Stoute* met *Margaretha*, eenige overgebleven Dochter, van den laatſten Grave *Lodewyk III.* van *Vlaanderen*, in 't bezit van *Vlaanderen*, *Artois*, *Mechelen* en *Antwerpen*. Dees' *Filips* de *Goede* heeft, derhalven, in weêrwil der vertoogen zyner moeje, de weduwe *Margaretha*, in 't zelve jaar, toen zyn Neef *Filips* geſtorven was, van de Staaten van *Brabant* en *Limburg* plechtiglyk de hulde ontfangen: waardoor, dus, alle de erflanden van *Brabant*, en van *Vlaanderen*, ſaam vereenigt zyn geworden, en, aan 't *Hertoglyk Huis* van Bourgonje overgebracht.

Dees' Hertog Filips de *Goede* is, daardoor, in de Nederlandſche geſchiedeniſſen, des te meer merkwaardig: dewyl Hy, in 1428, ook het Graafſchap Namen, in 1435, het Hertogdom Luxemburg; beiden door kooping; en, in 1433, door afſtand zyner Nicht, *Jakoba* van *Beijeren*, ook

ook de Graafſchappen HENEGOUWEN, HOLLAND en ZEELAND, beneven de Heerlykheid FRIESLAND, aan 't BOURGONJISCH HUIS gehecht heeft: des van alle de gezaamlyke Nederlandſche geweſten, niets overbleef, dan GELDERLAND, UTRECHT, OVERYSSEL en GRONINGEN; die daarna mede gevolgt zyn.

Dees' *Filips*, in 1467, na 48 jaren geregeerd te hebben, in den ouderdom van 71 jaren, ſtervende; liet alle deze landen na, aan zynen eenigen wettigen zoon, KAREL den STOUTEN, die, den 5 *Jan*, 1477, na niet meer dan 44 jaren bereikt te hebben, in den veldſlag by *Nancy* ſneuvelde. Hy had, by zyne tweede Gemalinne, *Iſabella*, de dochter des Hertogs *Karel I.* van *Bourbon*, eene éénige dochter verwekt, MARIA, die, den 19 *Aug.* des zelven jaars, toen zy haaren vader verloren had, werd uitgehuwlykt, aan MAXIMILIAAN, *Aarts-Hertog* van OOSTENRYK, daarna Keiſer des Duitſchen Ryks geworden. *

Hoedaniger wyze, de eenige zoon, uit dit huwlyk voortgeſproten, FILIPS van OOSTENRYK, de *Schoone* toegenoemd, door zyn huwelyk met JOHANNA, dochter des Konings *Ferdinand* den *Katholyken*, Koning van *Spanje*, en Erfgenaam der geheele *Spaanſche Monarchie*, in 1496, de aanleiding gegeven hebbe, waardoor, de gezaamlyke *Nederlanden* aan de kroon van SPANJE onderhoorig werden: en, welke binnelandſche beroertens, ter oorzake der verregaande verdruk-

* Tot verſtand der wyze, hoedanig *Brabant* en *Vlaanderen*, beneven derzelver aanhoorige Erflanden, niet alleen ſaam vereenigt, maar ook, zo de ééne als de andere, door

drukkingen, die de vryheidlievende Nederlanderen, in BRABANT, zo zeer, dan in de *andere Provincien*, te lyden hadden, geduurende de

10.

huwelyken, tot 't Hertoglyk Huis van BOURGONJE, overgegaan zyn, dient het volgend *Geslacht-Register*.

JOHAN III.

Laatste Hertog van *Brabant* sterft, zonder manlyk oir: in 1355: nalatende drie Dochters:

JOHANNA: Erfdochter van Brabant sterft: 1406 haar Hertogd. by testament vermakende aan haaren Neef *Anthoon* van Bourgonje.

MARGARETHA van *Brabant*, Gemaal *Lod.* III. laatste Grave v. *Vlaanderen*: sterft, 1368.

MARIA Gemaal *Reinbolt* III. Hert: van Gelder sterft 1368.

LODEWYK III.

Laatste Grave van *Vlaanderen* Gemalinne, *Margaretha* van *Brabant*: sterft, in 1383, ook zonder manlyk oir: nalatende eene Dochter.

MARGARETHA van *Vlaanderen*, Gemaal *Filips* de *Stoute*, Hertog van *Bourgonje*, welke gestorven is: 1404.

JOHAN de *Onverzaagde*: sterft 1419.

ANTHOON Hertog van *Brabant*, sterft 1415.

FILIPS de *Goede*, erft van zyn neef *Filips*, *Brabant*: sterft 1467.

JOHAN en *Filips*, die, de een na den anderen Hertogen van *Brabant* geweest zyn: stervende, de laatste, in 1430.

KAREL de *Stoute*, sterft 1477.

MARIA getr: met Aarts Hert: *Maximiliaan* van Oostenryk.

regeering van KAREL V, reeds ſmeulende, onmiddelyk na den afſtand zyner regeering op zyn zoon *Filips II*, in 1555, in volle vlam zyn uitgeborſten: en, welke de gevolgen daarvan geweeſt zyn, zo in de *Vereenigde* als in deze tot de *Spaanſche* Heerſchappy te ruggekeerde *Provincien:* dit alles is, in 't voorige, kortlyk vermeld.

In BRABANT gingen de zaken der *Nederlanders* tegen de ondernemingen der *Spaanſchen*, in den aanvang, voorſpoedig: en, 't liet zich aanzien, dat deze *Provincie* mede van derzelver Heerſchappy mogte worden afgeſcheurd. *Antwerpen* en meer andere ſteden hadden zich reeds voor de *Staaten*, en voor Prins WILLEM I, verklaard: zynde, onder de eerſten, die openlyk tegen de *Inquiſitie* geproteſteerd hebben. Zelfs was de Prins, door de Staaten dezer Provincie, tot hunnen *Stadhouder* verkoren: hoewel, dit door ſommigen hem benyd werd; die den Aarts-Hertog *Mathias*, broeder des Keiſers *Maximiliaan*, heymlyk ontboden hadden, om aan dezen 't beſtier, als Gouverneur Generaal over alle de Provincien, optedragen. Jammer was 't, dat 's Prinſe onderneminge, in 1569, niet hadde mogen gelukken: toen Hy, met een heir, uit Duitsland, medegebracht, de rivier de Maas overtrekkende, al' zeer diep tot in 't hart van *Brabant* was ingedrongen: dan, de liſtige aanſlagen des Hertogs van *Alba*, die op den *S. Pietersberg* by *Maaſtricht* zich verſchanſt hebbende, het gevecht t' elkens ontweek, deed deszelfs doelwit verydeld worden. Waarby kwam, gebrek aan geld en aan leeftocht; welke dit nieuw geworven krygsvolk deed verlopen. Ook werd 't Staatſch le-

leger, in 1578, by *Gemblours*, door *Parma* geſlagen: waardoor, verſcheiden ſteden weêr tot de Spaanſchen overgingen. En, vermits, daar beneven, de *Pacificatie* van *Gent*, van der Spaansgezinde zyde 't eerſt gebroken werd, en hierdoor een groot mistrouwen rees, tuſchen deze- en de *Staatsgezinden*; verdween te gelyk, alle hoope, om deze Provincie, in 't vereenigings verbond mede te betrekken.

Genoegzaam alles, wat onze STAAT in *Brabant* thans bezit, is hun, nadat 't twaalfjarig *beſtand* met *Spanje*, in 1621, ten einde geloopen, en de oorlog hervat was, naar 't recht van *verwinninge*, ten eigendom geworden: voornaamlyk, door de wapenen van Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE; die, in 1625, zynen broeder, in 't Stadhouderſchap, was opgevolgt. Door de verwinninge van *'s Boſch*, in 1629, kwam 't geheel *kwartier*, 't welk, van deze Hoofdſtad, zyn naam ontleende, onder de heerſchappy der *Staaten:* waarin zy, door de verwinninge van *Maaſtricht*, in 1632, meer bevestigt werden. Desgelyks, werd door dienzelven Prins, in 1637, *Breda* weggenomen: waardoor, de Staat meeſter werd, van een voornaam gedeelte des *kwartiers* van *Antwerpen*. En, vermits volgens *Art. III.* van den *Vrede* te *Munſter*, in 1648, in gevolge 't zogenoemde *uti poſſidetis*, elk der beiden Mogenheden bleef *behouden*, wat zy voor den vrede gewonnen hadden; werd; terwyl 't overige, aan den Koning van *Spanje*, FILIPS IV, werd toegewezen; dit gedeelte aan onzen *Staat* verzekerd; zonder daarna ooit daarvan vervreemd geweeſt te zyn. Alleenlyk, hadden de *Franſchen*, in 1747, van de Stad en Markgraaf-

graafſchap van *Bergen* op *Zoom* zich meeſter gemaakt: en, toen was 't overige geenzins buiten gevaar, om mede in 's vyands handen te zullen vallen. Men was reeds bedacht, op allerly middelen van tegenweêr, om door *Inundatien*, door *linien*, en hier en daar langs de dyken opgeworpen *reduuten*, den vyand in deszelfs verderen voortgang te ſtuiten: dan, door den vrede te *Aken*, in 1748, is dat onweêr gelukkig afgekeerd.

Geheel BRABANT is thans, derhalven, ten aanzien der bezittinge, in tweën verdeelt: waarvan, 't zuidelyk-, na den oorlog wegens de Spaanſche troonsopvolging, die in 1713, door den Utrechtſen vrede een einde nam, overgegaan is, tot 't Huis van OOSTENRYK: wordende bezeten, door de MARIA THERESIA, Keiſerinne Weduwe, en Koninginne van *Hungarie* en *Bohemen*: en, 't ander- dat ten noorden ligt, bezeten word, door onzen *Staat*.

'T *Ooſtenryks aandeel*, met den naam van OOSTENRYKS BRABANT * bekend, is ongelyk grooter, dan 't ander: en beſlaat, het beſt en vruchtbaarſt gedeelte dezer Provincie: waarin de ſteden, *Bruſſel*, *Leuven*, *Mechelen*, *Antwerpen*, *Lier*, beneven veele andere *kleine ſteden* liggen: onder welke drie, naamlyk, *Dieſt*, *Sichem* en *Scherpenheuvel*, (die men naby elkander aan den *Demer* vind,) als Heerlykheden, aan 't *Vor-*

* 'T is iets byzonders, dat *Ooſtenryks-Brabant*, by de Ingezetenen der *Majorie* van *'s Boſch*, der Baronie van *Breda*, en andere van 't Staaten gebied, doorgaans maar blootlyk BRABANT word genoemd, en daardoor, van *Staats-Brabant*; niet anders, dan of dit van de Provincie afgezonderd was; word onderſcheiden.

't *Vorſtlyk Huis* van ORANJE, toebehooren. In dit OOSTENRYKS-BRABANT, is de *Roomſche Religie*, eeniglyk de heerſchende. Dit is de oorzaak, waarom de geeſtelyken, in de Vergadering der *Staaten*, 't *eerſte* lid uitmaken: beſtaande, uit den *Aartsbiſchop* van *Mechelen*, als Abt van *Affligem:* den Biſchop van *Antwerpen*, Abt van *S. Bernard:* en, voorts, de Abten van *Vlierbeek*, *Everhode*, *Tongerlo*, *Villers*, *Grimberge*, *S. Michiel*, *Deligem*, *Heilishem* en *Park*. 'T *twede* lid is ſaamgeſteld, uit den *Adel* dezer Provincie; die voor 't meerder deel beſtaan, uit Heeren van den eerſten rang, als, *Hertogen*, *Prinſen*, *Graven* en *Baronnen*. En, tot het *derde* lid; behoren de *Borgemeeſteren* en *Penſionariſſen*, als Gedeputeerden der drie Hoofdſteden, *Bruſſel Leuven* en *Antwerpen*.

Deze Staaten vergaderen, gemeenlyk, viermaal 's jaars, binnen *Bruſſel:* en hebben, aan 't Hoofd, den *Gouverneur* dezer Provincie; die te gelyk *Gouverneur Generaal* van alle de *Ooſtenrykſche* Nederlanden is: zynde jegenwoordig de Prins KAREL ALEXANDER, Hertog van *Lotharinge* en *Bar:* enz. enz. enz.

'T aandeel; 't welk de Staat in deze Provincie bezit, en daarom STAATS BRABANT genoemd word; is 't grootſt en aanzienlykſt, onder alle de *Generaliteits-Landen:* vervattende in zich: de *Stad* en *Majorie* van 's BOSCH: de *Stad* en *Baronie* van BREDA, 't *Markgraafſchap* BERGEN op ZOOM: de *Heerlykheden* STEENBERGEN, WILLEMSTAD en PRINSELAND: de *Stad* GRAVE en *Land* van KUIK: en, eindelyk, ten zekeren opzichte, de *Stad* MAASTRICHT, beneven 't *Graafſchap* VROENHOVE: alhoewel deze beiden, door een groot

groot gedeelte des Bisdoms *Luik*, van 't overige dezer Provincie, is afgeſcheiden. Behalven deze genoemde, liggen ook, op den *Staats-Brabantſchen bodem*, de *Heerlykheden* RAVENSTEIN en MEGEN, de *Kommanderie* van GEMERT, en de *Abtdyen* POSTEL en HUIBERGEN: dan, deze behooren, aan andere Mogenheden.

De grootſte *lengte* van dit Staatsgebied, is, van 't weſten ten ooſten, omtrent 24 uuren gaans: en, de grootſte breedte, van 't noorden ten zuiden, omtrent 14 uuren.

De *Oppermacht* over deze Landſtreek beruſt, (gelyk in de andere Generaliteits Landen,) by Hunne Hoogmogende de STAATEN GENERAAL der *Vereenigde Nederlanden*. Deze Heeren, de Heerſchappy over gemelde Landen zich aangeeigend hebbende, verbeelden nu, aldaar, den HERTOG van *Brabant:* zynde getreden, in alle de *rechten* en voordeelen, welke den voorige Hertogen toebehoorden.

Dan, de bezorging der *geſterkte plaatzen*; welke aan deze zyde dienen, ter dekking en beveiliging der geheele Neêrlandſche Republiek; is aan Hun Edelmogende, de *Heeren* RAADEN van STAATEN, opgedragen; die jaarlyks, uit Hunner midden, twee leden derwaard afzenden; gelyk mede naar de andere plaatzen, onder Hun gebied, om den toeſtand dezer *Veſtingen* te onderzoeken. En, ten einde de onkoſten tot onderhoud of verbeetering derzelven te vinden, is, aan dit zelve Kollegie, ook de beſtiering der geldmiddelen in dit diſtrict toevertrouwd.

De Inwooneren dezer Landen waren, eertyds, en zo lang de *Spaanſche Regeering* in dezelve noch ſtand greep, in zaken, die de *Rechts-*

oefe-

oefening betreffen, aan den *Hoogen Raad* van *Brabant*, te *Mechelen* onderhoorig: gelyk de leenen verheft, en de twiſtzaken, die de leengoederen, in 't byzonder, aangingen, door 't *Opper-Leenhof* van *Brabant*, binnen *Bruſſel*, werden afgedaan: dan, zo dra deze landen, uit 't gebied des Konings van *Spanje*, tot dat-der *Algemeene Staaten* overgingen, hadden de Inwooneren met die beiden *Gerechtshoven* niets te doen: en werden Hunne Hoogmogende te rade, om een afzonderlyk *Gerechtshof* te verordenen, door welke alle zaken, wel' eer aan die beiden Kollegien toevertrouwd, te gelyk zouden worden uitgevoerd: gelyk zy ook dezelve voorrechten daar aan gaven, die de *Raad*- en 't *Leenhof* van *Brabant* genoten. En, dit is 't Kollegie, 't welk thans, met den dubbelden titel van RAAD en LEENHOVE van BRABANT, benoemd word: en, waaraan, de zaken, in de drie *landen* van *Overmaas* voorvallende, mede zyn aanbevolen. Zeer gaarne hadden die van *Staats-Brabant* gezien, dat dit *Opperſt-Gerechtshof*, ergens, binnen hun eigen grondgebied, zynen zetel genomen hadde: ten minſten, niet verre van deszelfs grenzen: ten einde de koſten en moeiten van verre reizen te mogen ſpaaren. Zelfs, ſcheen *Geertruidenberg*, in den beginne, daartoe geſchikt te zullen worden. Men meend, dat Prins MAURITS dit ten toeleg hadde, als Hy, in 1580, binnen deze Stad, het groot *Prinſen Hof* begon te ſtichten; 't welk, in zodanige gevalle, de *vergaderplaats* van deszelfs leden zou geworden zyn. Doch, men heeft welvoegzaamſt geoordeeld, dit Kollegie, binnen *'s Hage* te plaatzen.

Wat

Het beſtaat thans uit IX Leden: welke'r oudſte, *eerſt preſideerend Raad* getiteld word; die te gelyk *Stadhouder* der leenen is. Behalven den *Preſident* en acht *Raadsheeren;* die den titel hebben van *Edelmogende Heeren:* behoord tot dit Kollegie, ook een *Advokaat Fiskaal* en *Prokureur Generaal;* (die één en dezelve perſoon is;) en, een *Griffier.*

Wat wy, hiervoor, hebben aangeteekend, van de hinderniſſen, door de Spaanſche gevolmachtigden, tegen die van onzen Staat, geduurende de vrede's onderhandelingen te *Munſter*, opgeworpen, ten aanzien der zaken van den GODSDIENST; dit alles is, op STAATS BRABANT in 't byzonder, en voornaamlyk toepaſſelyk. Zodra Hunne Hoogmogende, door de verwinning van *'s Boſch*, in 1629, een vaſten voet in deze *Provincie* verkregen hadden; begon men hope te ſcheppen, dat met der haaſt, de *Hervorming* in de leere, ook aldaar, zou worden ingevoerd. Ten dezen einde, hadden de Staaten, in 1631, beſloten, behalven in *'s Boſch*, ook in de plaatzen ten platten lande, Predikanten aan te ſtellen; die, ter oefening van den *hervormden Godsdienſt*, zich van de kerken bedienen mogten. Na de overgave van *Breda*, in 1637, werd dit zelve, ook in de *Baronie* te werk geſteld. Dan, de noch ſteedsduurende oorlog; welke den Spaanſchen vryheid gaf, om ſteeds ſterke partyen, ten platten lande, uit te zenden; veroorzaakte veel vertraaging in dit werk: 't welk aanhield, tot 1648; als den *Munſterſche Vrede*, den Staat, in het vol en vry bezit hunner verwonnen Landen ſtelde. Toen werd al' omme 't getal der Leeraaren dermaten vermenigvuldigt, dat zy tot gehee-

heele *klaſſen* konnen verzameld worden. En, ter zelver tyd, als de *Regenten* dezer Landen, by Hunne Hoogmogende aanhielden, om, als eene *achtſte Provincie*, der VII. *Vereenigde Provincien*, te mogen worden toegevoegt; waren de *Predikanten* in hope, dat, in gevalle 't eerſte hadde willen gelukken, zy ook, tot ééne AFZONDERLYKE SYNODE; die de BRABANTSCHE - zou genoemd zyn; vereenigt mogten worden. De Gedeputeerden der *Gelderſche* - en *Zuid-Hollandſche Synoden*, deeden, by de *Brabantſche Predikanten*, wel aanzoek, om zich onder hunne *Synoden* te begeven: dan, deze betoonden, zo lang ze zich met die hope vleydden, daartoe weinige genegenheid: tot dat, eindelyk, Hunne Hoogmogende goedgevonden hebben, dezelve wel in verſcheiden *klaſſen* te verdeelen: maar hen te gelyk der *Synoden* der naaſt by gelegen Provincien - eenige, der *Gelderſche* - en andere, der *Zuid-Hollandſche* - in te lyven.

De MAJORIE *van* 'S BOSCH, *

Is 't grootſte Landſchap van *Staats-Brabant*. Zy grensd ten noorden, aan *Holland*: en, word ook daar, door de *Maas*, van *Gelderland* afgeſchei-

* Behalven *Bor* en *Oudenboven*, (welke't ſchriften reeds voor lang het licht zien) heeft, aan eene byzondere beſchryving der *Stad* en *Majorie* van *'s Boſch*, langen tyd gearbeid, de zeer geleerden Heer, Mr. JOHAN HENDRIK van HEURN, Schepen en Raad van *'s Boſch*, beneven Griffier der Leen-en Tolkamer, aldaar: en thans, mag de geleerde waereld haar verlangen naar dezelve in de beginſelen vervuld zien, door de uitgave van het *eerſte Deel*, in 1776; een werk, dat aan de verwachting ongemeen wel voldoed.

Ook,

ſcheiden. Ten ooſten paald zy aan de Landen van *Kuik* en *Keſſel*; welk laatſtgenoemde, onder 't gebied des Konings van *Pruiſſen* is: ten weſten, aan de Baronie van *Breda*, en ook gedeeltelyk, aan *Ooſtenryks - Brabant*. Ten zuiden, heeft ze 't *Prins* - en *Bisdom* van *Luik*: waar men, voorheen, ter zekeren afſtand van elkander, op de heide, grenspaalen opgerecht zag, ter aanwyzing der ſcheiding van 't wederzyds grondgebied der beiden Mogenheden; die, in den laatſten oorlog, weggeraakt zyn.

Wy maken, van de beſchryving dezer Landſtreek, den aanvang met de Hoofdſtad, waarvan ze haaren naam ontleend: naamlyk,

'S HERTOGENBOSCH, kortheid halve, maar blootlyk den Bosch genoemd; by de Latynen, *Sylva Ducis*, of *Busco-Ducum*, en, by de Franſchen, *Bois le Duc* of *Bolduc*. Zy is gelegen, naby de noordelyke grenzen der *Majorie*, aan de ſamenvloejing der twe rivieren, de *Dommel*, en de *Aa*; die daar, de *Dieze*; doorgaans, hoewel verkeerdelyk, by de Boſchenaars, de *Dieſt* genoemt; uitmaken: welke rivier, een groot uur gaans ten noorden der Stad, langs en door de Schans *Krevekeur*, in de *Maas* valt. Deze rivier, genoegzame diepte hebbende, voor groote en zwaar geladen Schepen, veroorzaakt daardoor, voor deze Stad, eene zeer bekwaame Scheepvaart op de *Maas*. Ook heeft zy, aan 't noord einde, daar de *Dommel* en de *Aa* in de *Dieze* ſamenvloejen, eene ruime, en in de lengte ſtedewaard inlopende *haven*; die 's nachts, door een zogenoemden *boom*, word afgeſloten: waarin, een menigte Schepen kon-

Ook, verwacht men, vermoedelyk eerſtdaags, eene nieuwe gemeetten *Kaarte* van de geheele *Majorie*, uit handen van den Heer Landmeeter *van der Eerde*, woonende te *Beetel*: van welke Kaarte, men mede zich veel goeds beloofd.

konnen liggen: welke haven men, door een ophaal-brug, in- en uitvaard.

De *grond*, waarop de Stad zelve gebouwd is, bevind zich hard en redelyk hoog: maar, naby-en rondom de Stad, is zy *laag* en *drasſig*: daarby, zeer gebroken, door de menigte der armen, in welke, die twe rivieren zich daar verdeelen; die in de Stads gragten weêr met elkander vereenigt worden. Sommigen dezer armen lopen ook, te midden door de Stad; over welke verſcheiden ſteene- en houte bruggen liggen; die de gemeenſchap tuſchen haare verſcheiden wyken onderhouden. Voorheen, beſtond dit ommeland in louteren ondoorwaadbaare *moeraſſen*; welke wel de meeſte ſterkte aan deze Stad veroorzaakte; des zy voor genoegzaam onverwinbaar geſchat werd: maar die ook, daartegen, by wylen, byzonderlyk in heete zomers, de lucht vervulden, met ſchadelyke dampen. Deze *moeraſſen* zyn, daarna, inzonderheid ten weſten en noordweſten, veelal opgedroogt, en, in wei- en hooilanden veranderd: onder welke, van de beſte geaardheid zyn, die ten weſten liggen; behoorende tot eenen polder, 't *Boſche veld* genoemd: die, met eene ſterke zomer kade afgeſloten, en tegen 't water beſchermd word. Des niet te min, ziet men deze laage landen, in den winter tyd, veelmaal overſtroomd. Voornaamlyk, geſchied dit, wanneer de *Maas* tot eene zekere hoogte is opgerezen: dewyl dan eene menigte waters, te *Beers*, in 't Land van *Kuik*, door een overlaat over de Maasdyk, de binnenlanden invloeid, tot aan- en verby deze Stad; 't welk niet zo raſch kan worden afgeleid. Hier by komt, dat wanneer de *Maas* zeer hoog is, 't overtollig water, der rivieren de *Dommel* en de *Aa*, door de *Dieze*, geen ontlaſting, by *Krevekeur*, in de *Maas* kan hebben: ja zelfs, ſomwylen het *Maas* water de *Dieze* inloopt, tot aan de Stad; en, daar, het water der twe andere rivieren ontmoetende; die by ſterke regenvlagen mede zeer opgezwollen zyn; al het veld rondom de Stad doed ondervloejen: des men, in zodanige gevallen, de Stad, niet anders dan met ſchuiten genaken kan. Zelfs heeft men ſedert eenige jaren, ſommige ſtraaten der Stad, aan oorden, daar zy 't laagſt is, zien onder water ſtaande, tot geen klein ongemak der Inwooneren.

Weshalven, om dit ongemak, zo veel doenlyk, in 't vervolg voor te komen, in 1766, tuſchen de dorpen *Drunen* en *Baartwyk*, een *overlaat* of doorgravinge gemaakt is; door

door welke nu 't overtollig water, in de *Oude Maas* en, door deze, by *Geertruidenberg*, in den *Biesbosch* word afgeleid. Tot de onkosten dezer doorgraving; heeft de Stad, om het belang, dat haare borgers en Ingezeetenen daar bij hadden, voor eens, de somme van 25000 gulden toegereikt: welke weer gevonden worden, uit eene belasting, gelegt op de huurpenningen der *huizen*, binnen de *Stad*, en derzelver *vryheid*; waarvan 5 *per cent*, ter aflossinge dezer hoofdsomme betaald worden: en, dus op den voet van 't barakken geld: waarvan, nu, in stee van 5000 jaarlyks, maar 4000 gulden worden afgelost. Immers, genieten nu de *Boschenaars*, daaruit, het voordeel, dat hunne straaten en huizen, na dien tyd niet meer ondervloejen: by aldien men eenigly uitzonderd, die, welke langs de haven staan; die, by ongemeen hoog water, noch eenigen overlast daarvan konnen hebben.

De *naam* der Stad; die zo veel als, 't *Bosch* des *Hertogs* of der *Hertogen*, wil zeggen; doed van zelfs gedenken, aan een *Bosch*; 't welk, 't zy in-, 't zy omtrent de plaats, daar nu de Stad ligt, in vroegere tyden zal gevonden zyn. En, 't *Stads Wapen*, verbeeldende een' *boom*, dient om dit gevoelen zeer te beveſtigen. Maar, behalven dit, steunt ook op eene oude overlevering, dat by de buurt *Orthen*; (eertyds *Ortdunum* of *Ortduinen* geheeten;) een klein half uur gaans ten noordoosten der Stad, daar de grond hooger opreist, zodanig een *Bosch* gelegen hebbe: waarin, de *Hertogen* van *Brabant* dikwyls met de jagt zich plagten te verlustigen. Men voegt daarby, naar de aantekening van *Oudenhoven*: (*Beschryving* van 's *Bosch bladz.* 2.) dat één der Hertogen, niet verre van het *Bosch* van *Orthen*, eerst een *Jagthuis* hadde doen stichten, ter plaatze, waar nu de herberg de *Zwaan* staat, naby 't Stadhuis: 't welk de aanleiding der stichting dezer Stad gaf. Dees' Hertog zou *Godefried III.* geweest zyn; ingevolge een oud *Chronicon*, (Tydgedicht,) door dien zelven *Oudenhoven* aangehaald; 't welk in kwaad *Latyn* opgesteld - en waarin de regelen der Tydgedichten niet gevolgt zyn; luidende: GODEFRIDVS DVX E SILVA FECIT OPPIDVM, dat is: *Hertog Godefried heeft, van een* BOSCH, *een* STAD *gemaakt*. Naar dit Tydgedicht, zou de Stad, in 1178, moeten gesticht zyn. Byaldien dees' en de volgende Hertogen van *Brabant*, op dit *Jagthuis* somwylen hun verblyf namen; verzeld zynde, door een' stoet van Hovelingen; is zeer wel te begrypen, dat,

daaromme – en by eenige huizen zullen gebouwd zyn: waaruit, in vervolg van tyd, deze Stad geworden is.

De bekwaame ligginge dezer plaats; waarheen, door de *Dommel*, en de *Aa*, allerly waaren, uit de binnenlanden van dit kwartier, aangevoerd – en van waar ze, door de *Dieze*, konden afgeſcheept worden, naar *Gelderland* en elders; zal den Hertogen des te meer hebben aangemoedigt, om aldaar ook herbergen en andere gebouwen, tot gemak der kooplieden, te doen ſtichten: die, door den tyd, een ganſche buurt begonnen uittemaken.

Dan, de eerſte aanleidinge ter omwallinge dezer plaats, meend men gegeven te zyn, door den oorlog, tuſchen de *Brabanders*, ter ééne – en de *Hollanders* en *Gelderſchen*, ter andere zyde: die niet dan door de *Maas*, van elkander geſcheiden waren; ten einde hunne woonplaats, tegen de ſtroperyen dezer hunner gebuuren, te beveiligen. Dus, kon deze Stad, naar de wyze die'r tyden, eeniger mate geſterkt zynde, ten grensveſting dienen, ten aanzien der geheele *Brabantſe* Provincie.

En, dewyl mitsdien, ook de drie andere *Hoofdſteden* van *Brabant*, in de verſterking dezer Stad, een groot belang ſtulden; hebben deze mede 't hunne, ter bevordering van dit werk toegebracht; zo verre, dat zy elk, op haare koſten, éene poort daaraan gebouwd hebben: die van *Bruſſel*, de *Oztenpoort*; die noch in wezen is: die van *Leuven*, eene andere, die daarna eene binnenpoort geworden is, en nu tot de *Gevangenpoort* verſtrekt: en die van *Antwerpen*, de *Vuchterpoort*; die geſtaan heeft, op de *Vuchter* ſtraat, by de *Snelſtraat*; maar reeds voor lang is afgebroken.

Niet voor den jare 1196, waren de wallen en grachten der Stad, die in den beginne van een klein begrip was, voltrokken. In het twede jaar na haare omwalling, naamlyk 1198, werd ze, door Grave *Diderik VII* van *Holland*; door Grave *Otto* van *Gelder* daarin geholpen, geweldadig ingenomen, verwoeſt en uitgeplunderd. Dan, door Hertog *Hendrik* van *Brabant*, in 't zelve jaar herwonnen, en de daaraan toegebrachte ſchaden herſteld.

De *voorrechten*, door de *Hertogen* van *Brabant* aan deze nieuwe Stad geſchonken, deeden 't getal der Inwoneren met der haaſt vermenigvuldigt worden. Veele vreemdelingen, uit de landen van *Gelder*, *Kleve* en *Gulick* zetteden zich daar neder: des, de Stad van binnen raſch voltimmerd zynde; ook veele huizen buiten dezelve gebouwd werden.

Men

Men was, derhalven, genoodzaakt, in 1252, de Stad *uit te leggen*. In 1351, moest zy andermaal worden *uitgelegt*. Doch, eenige jaren later, naamlyk, in 1419, overkwam deze Stad, een droevig ongeluk, door een fellen brand; die, behalven de Hoofdkerk, een groot gedeelte der Stad, ook alle de Stads Archiven, vernielde: des, de ſchaden op 5 tonnen gouds begroot werden. De derde en laatſte *uitlegginge* geſchiede, omtrent den jare 1499. Van de voorige muuren, die de Stad, eer zy zo verre was uitgelegt, inſloten, zyn hier en daar, noch eenige overblyfzelen te beſpeuren.

Na de laatſte uitlegging, vertoond zich de Stad, byna in de gedaante van een, hoewel zeer onregelmatigen *drieboek*: en is van zo grooten omtrek, dat men nauwlyks, in een uur gaans de geheele walle zou kunnen rondom gaan. Naast by de wal, ziet men, (gelyk, in de meeſte veſtingen,) veele oopene en ledige plaatzen, die tot bleekeryen en tuinen dienen; dan, binnenwaard, is 't alles dicht bebouwd. En, alhoewel, men daar, noch ſommige ouwerwetſe huizen, met houte gevels, naar den ouden Brabantſen trant, vind; pronkt die Stad toch ook, met veele fraaye nieuwe huizen; die de meeſte, by de markt en om de *S. Jankerk* ſtaan. In de *Vuchter*- en *Hintemer* ſtraaten, die de langſte zyn, woonen voornaamlyk winkeliers of knoplieden. 'T getal der INWOONEREN, (die der krygsbezettinge uitgezonderd,) bedroeg, naar de laatſte opneming, in 1747 gedaan, 12574; die ſaamen aan verponding opbrengen, *f* 20710 - 10 - : en, die van buiten, onder de Stads vryheid, *f* 20864 - 10 - :

Voorheen, was de Stad van *zes* LAND-POORTEN voorzien: van welke, noch *vier* overgebleven zyn: 1. de ORTEN-*poort*, aan 't noordooſteinde der Stad; door welke de weg naar de Buurtſchap *Orten*-, en verder naar *Krevekeur*, en *Bommel* leid: 2 de HINTEMER-*poort*, (eigenlyk, de *Hinthamer-poort*); die desgelyks zyn naam ontleend, van de naby gelegen buurt *Hintem*, ooſtwaard van de Stad; door welke, de weg naar *Grave*, *Nymegen* enz. loopt: 3 de VUCHTER-*poort* word dus genaamd, naar 't dorp *Vucht*, een uur gaans ten zuiden der Stad gelegen. Deze poort heeft de meeſte doortocht: dewyl men daar den weg inſlaat, naar *Breda*, *Antwerpen*, *Bruſſel* en andere voorname Brabantſe ſteden: gelyk ook, naar *Maaſtricht*; beginnende daar de Steenweg, die voor eenige jaren aangelegt is, gaan-

de tot niet verre van *Eindhoven*: 4 de JANS-of S. Jans-*poort* is, aan *Johannes* den *Euangeliſt* toegeweyd, die voor *Patroon* dezer Stad gehouden word. Zy is, aan 't weſteinde der Stad: en men reisd, daardoor, naar de Landen van *Heusden* en *Altena*. Tuſchen de *Orten*-en de *Hintemer*-poort; die een' verren afſtand tuſchen beiden hebben; had men voortyds, eene vyfde - die de DUNGESCHE-*poort* genoemd was; dewyl men daardoor ging, naar *Dungen*, een dorp, een groot half uur-gaans, zuidooſtwaard van de Stad: dan, deze poort; in 't beleg van Prins *Maurits*, in 1601, door 't geſchut zeer beſchadigt zynde; heeft men ze, beneven de brugge afgebroken. Eindelyk was, in voorigen tyd, een zesde *Landpoort*, aan de weſtzyde der *Haven*. Deze werd de DYK-*poort* genoemd; als haar uitzicht hebbende, op den dyk; die langs den ſlinker boord der *Dieze* naar *Engelen* gaat. Deze poort is, in den aanvang der Neêrlandſche beroerten toegemetzeld. De *Water*-poorten, of liever, *Sluizen*, door welke, de *Dommel* en de *Aa*, onder de wal ter Stad worden in — en uitgeleid, zyn twee: en worden beiden de HEKELS genoemd: de ééne, de GROOTE *Hekel*; door welke de *Dommel* —: en, de andere de KLEINE *Hekel*; door welke de *Aa* ter Stad inkomt. En, deze beiden rivieren, binnen de Stad in verſcheiden armtjes zich verdeelende, vloejen weder ſamen, in de *Haven*; daar zy, door eene derde *Waterpoort*, den BOOM genoemd, in de *Dieze* vallen.

De *Wal* dezer Stad was voortyds, ſedert 't begin van haaren aanleg, ja zelfs, na haare laatſte uitlegging, maar alleen met uitſpringende *torens* voorzien: gelyk men, voor de uitvinding van 't grof geſchut, geen andere verſterking nodig had. En, de *Poorten*; tegen welke, in vroegeren tyd, de meeſte aanvallen geſchiedden; waren, met twee zodanige torens, naamlyk ter rechter- en ſlinker zyde, gedekt. In den aanvang der binnenlandſche onluſten, werd zy, naar de gewoonte die'r tyden, ook met *bolwerken*, (baſtions,) verſterkt. Dan, daarin, ontdekt zich een merkelyk verſchil, tuſchen 's *Boſch* en andere beveſtigde ſteden: dat deze bolwerken, niet naby elkander liggen; noch zodanig geplaatſt, dat 't één 't ander gevoeglyk beſtryken kan. Ook, zag men hier geene *ravelynen*, noch andere *buitenwerken*. Zelfs werd de Stad, met geen *kontereſcarp*, omringt. Alle deze werken waren, trouwens, hier onnodig: dewyl die Stad, van rondomme, genoegzaam was gedekt, door diepe on-

door-

doorwandbaare *moeraſſen*, die dezelve voor den vyand ongenaakbaar maakten. Alleenlyk, werden aan de kapitaale wal; die, met eenige kleine bogten, genoegzaam rechtſtreeks doorgaat; zeven groote *bolwerken* gehecht; dienende tot batteryen, om daarop het geſchut te planten. Ook werd, aan de *Vechter* — en de *Hintemer-poort* de Stad buitenwaard uitgezet, en daarvan *hoornwerken* gemaakt; voor welke, ſommige loſſe werken gelegt zyn. Daar beneven, was de Stad gedekt, door verſcheiden omliggende SCHANSEN: als ten zuidweſten, door de *Iſabelle*- en *Anthony Schanſen*: als ten zuidooſten, door de *Petter Schans*: ten noordooſten, door de *Orten Schans*: en ten noordweſten, door de *Schans* by *Engelen*. Waarby, eindelyk, ook komt, de Schans *Krevekeur*, verder heen aan de *Maas* gelegen; van deze *Schanſen*, immers van die, welke noch heden in wezen zyn, zal, hier na, eene byzondere *beſchryving* volgen. Gelyk we ook zullen aanwyzen, hoedanig de *verlanding* dezer *moeraſſen*, door den tyd; (immers aan ſommige plaatzen;) veroorzaakt heeft, dat men, in de verſterking dezer Stad, eene aanmerkelyke verandering heeft moeten maken. Doch, dit één en ander zal welvoegzaamſt geſchieden; na dat wy, uit de beſte Neerlandſche geſchiedſchriften zullen hebben verhaald, hoedanig deze Stad onder 't *Staats gebied* gebracht is.

In den beginne der *Nederlandſche Beroerten*, ſcheen eene groote hoope zich op te doen, dat *'s Boſch* volkomen in de belangen van den Staat zou overgaan. 'T misnoegen tegen de *Spaanſche* regeering had, de gemoederen der *Boſchenaaren*, zo wel dan die der andere ſtedelingen, ſterk ingenomen. Ook, ontdekte men alreeds, in 1566, ſommigen die der leere der *hervorminge* waren toegedaan. En, 't getal derzelver moet, binnen korten tyd, zeer aangegroeid geweeſt zyn: dewyl, de Wethouderſchap, in ſtée van de ſtrenge *Plakkaten*, des Konings van *Spanje*, tegen dezelve, te durven ter uitvoering brengen; van de puy van 't Raadhuis deden aflezen: dat niemand der Ingezetenen: zo van de *oude* — als *nieuwe religie*, elkander iets *miszeggen* mogten; onder *arbitraire correctie* enz: bedugt, (zo 't ſchynt,) dat, als 't tot dadelykheden kwam, de *Gereformeerden* tegen de *Roomsgezinden*, de overhand behouden mogten. Daarby, had de Magiſtraat, in 1567, aan den *Grave* van *Megen*; die op bevel der Hertoginne Gouvernante, kwam, om zich van hunne Stad te verzekeren; zo veel tegenſtand

geboden, dat Hy genoodzaakt werd, om onverrichter zake aftetrekken: waardoor, zy geen kleine verbittering der *Spaanſchen* tegen hunne Stad verwekten. Om die reden had 't gerucht der overkomſt, des *Hertogs* van *Alba*, den Inwooneren met zo veel ſchrik vervuld, dat zy 't dit maal raadzaamſt achten, de Hertoginne Gouvernante van *Parma* om pardon te ſmeeken: 't welk hun ook dadelyk vergund werd: hoewel zy daarby noch bedingen konden, dat alle de *Gereformeerden*, die wilden, vryelyk de Stad zouden mogen verlaaten: gelyk door de meeſten, geſchiedde; vluchtende zeer veelen, naar 't land van *Kleve*: terwyl, anderen, die verkozen hadden, binnen de Stad te blyven, door de vervolg zucht der geeſtelyken, daarna zwaare mishandelingen hebben moeten uitſtaan.

Des niet te min, zag men, in den jaren 1577 en 1578, wêer op nieuw, een goed aantal van *Hervormden*, binnen die Stad te voorſchyn koomende. Ook, begon de wêerzin tegen de *Spaanſchen*, by ſommige leden der Regeering, op nieuw aan te wakkeren; hoewel veelen, des Konings van *Spanje*, en der Roomſche religie, bleven toegedaan: 't welk geen kleine twedracht tuſchen die beiden partyen verwekte. De eerſtgenoemden hadden, echter, voor een tyd genoegzaam de overhand; om te konnen doordringen, dat, den 1. *Juny* 1579, eene *publikatie* werd afgekondigt, waarby verklaard werd, de overgang dezer Stad, tot de *Utrechtſe Unie*. Van dit, (zo 't ſcheen,) gelukkig tydgewricht, meende Prins WILLEM I. zich te bedienen: zendende derwaard, den Grave van *Hohenlo*; die in laſt had, met de regeering, (vermits hunne Stad, dus lang, was bevryd gebleven, van de *Spaanſche Krygsbezetting*,) overeentekomen, dat zy *Staatſche troupen* binnen hunne veſten ontfangen wilden. Dan, deze voorſlag werd, by de Regeering; dewyl zy hun te gevaarlyk voorkwam; van de hand gewezen. Inmiddels, zag men, 't getal der *Hervormden*, dagelyks meer en meer aangroejende; zo verre, dat eenige *Kerken*, ter oefening van den gezuiverden Godsdienſt hun werden ingeruimd. Dan, door toedoen der Roomſche geeſtelyken; die zich in groote menigte binnen deze Stad bevonden; veranderden de zaken, ſchierlyk, van gedaante. Er rezen zodanige verregaande oneenigheden, tuſchen overheden en borgers onderling, dat men niet meer wiſte, op wien men zich verlaten mogte: en, de meeſte van den Hervormden Godsdienſt den wyk nemende naar

Gel-

Gelderland; was, voor de Stads overheid, in dit verward tydgewricht, niets overig, dan andermaal, met de *Spaanſchen*; wie'r bewind toen ſtond, by den *Prins* van *Parma*; zich te verzoenen: na welken tyd, de Stad, alhoewel, by dit verzoenings verdrag, bedongen was, om geene *vreemde bezetting* in te nemen; echter, door den Koning van *Spanje* genoegzaam verzekerd was geworden.

Ook, is deze Stad, omtrent dien zelven tyd, tegen 't gegeven woord, met *Duitſch* krygsvolk, *, naamlyk, 't Regement van *Eberſtein*, bezet geweeſt: welke, de Spaanſche Veldheer, Don *Louis* van *Requeſens*, daarin gelegt had, ten einde dezelve te bewaren, als in *pandſchap*, voor de betaaling der achterſtedige ſoldy; welke hun beloofd was, uit de verbeurd verklaarde goederen der Nederlanderen, voldaan te zullen worden. Daarna, is dit *Regement*, na betaling, gedeeltelyk van de Stad, en gedeeltelyk van de Staa-

* Van zodanige *Duitſche*, als mede van *Waalen Regementen*, leeſt men veelmaal, by de *Nederlandſche Geſchiedſchryveren*. En, alhoewel, men, (onzes weetens,) aangaande de omſtandigheden dezer krygstroupen, 't rechte naricht niet heeft; 't ſchynt, dat dezelve, kwanswyze, voor *neutrale troupen* gehouden werden; tot welke'r aanwerving, de Staaten der byzondere Provincien mede hunne toeſtemming gegeven hadden; ten einde, in dien verwarden toeſtand van zaken, hunne ſteden te bewaren. Men konde toch, op de *Borgery* der ſteden; die anders zelve, voor de bewaring, elk van hunne eigen Stad, zorge droegen, toen geen vertrouwen ſtellen: dewyl die meerendeels, zo wel dan de *Regenten*, onderling verdeeld —; ſommige *Konings* — en andere *Staatsgezind*; beſtonden: weshalven, dit *Krygsvolk* in de ſteden gelegt werd; ('t zy met — of, tegen wille der *borgery*;) om onder hen de goede order, zo veel doenlyk te bewaaren. Er word, daarom, behalven *Eberſtein*, van meer andere *Kolonels*, gewag gemaakt; die elk zodanig een *Regement Duitſchers* onder hun bevel hadden: als *Fronsberg: Polweiler: Fokker: Hannibal* en andere. *Eman.* van *Meteren*, noemd, (*Nederl. Hiſt.* in 't begin des Vde Boeks) meer ſteden, behalven *'s Boſch*, die dus voor de betaling hunner ſoldy in *pandſchap* gegeven waren: naamlyk, *Denderwonde*, *Nymegen*, *Rhoermonde*, *Deventer*, enz.

Staaten, ontfangen te hebben, weder uitgetrokken: en, toen, een tyd lang, van alle krygsvolk bevryd gebleven. Dan, in 1609; 't zelve jaar, als de *Wapen ſtilſtand* met *Spanje* voor 12 jaren geſloten was, en, de borgers vooraf gehoopt hadden, ter dezer oorzake, in 't geheel van krygsvolk verſchoond te zullen worden, heeft de Aartshertog *Albert* van *Ooſtenryk*, met liſt, door middel der ruitery van *Grobendonk*, die's tyds Spaanſche Gouverneur, eenig Spaanſch Krygsvolk weeten in de Stad te brengen: die, hoewel met grooten tegenzin der borgers, by dezelve gehuisveſt werden; onder belofte, dat zy wel betaald, en op den voet van Hollandſchen dienſt, zouden onderhouden worden.

Zo dra 's *Boſch* met Spaans Guarniſoen vervuld was, begon deze Stad, zo naby de Gelderſche en Hollandſche grenzen gelegen, als 't twaalf jarig beſtand ten einde zou gelopen zyn, der veiligheid der Nederlandſche Republiek zeer zorglyk te worden: te meer, dewyl ook *Breda* noch in der Spaanſche handen was. De *Spaanſchen* zetteden ook werkelyk de Landen van *Heusden* en *Altena*, beneven de dorpen der *Landſtraat*, t' elkens onder zwaare brandſchatting: en, deeden zelfs veelmaal ſtroopen, over de *Maas*, in den *Bommelerwaard*; plegende veelerly ongeregetheden. Om die reden, werd ZALT-BOMMEL, de naaſtbygelegen Stad in *Gelderland*, door Prins *Maurits*, verſterkt, en altyd met eene talryke krygsbezettinge vervuld; ten einde de Spaanſche bezetting van 's *Boſch* eeniger mate te beteugelen. Dit is de reden, waarom de Staaten veelmaal getracht hebben, deze veſting te vermeeſteren.

In den jare 1585, werd de Grave van *Hohenlo* daarop afgezonden, om ze by verraſching weg te nemen. Deszelfs volk had, by 't aanbreken van den dagenraad, zich reeds meeſter gemaakt, van de *Vuchter-poort*, en begonnen zich te verſpreiden, door de meeſte wyken der Stad. Dan, verſcheiden toevallen moeſten ſamen werken; waardoor zy, met veel verlies, weêr ter Stad werden uitgedreven. In 1594, onderſtond men nochmaals, om die Stad te verraſchen: 't welk weder mislukte.

Daarom, ondernam Prins MAURITS, in 1601, die Stad in order te beleegeren. Hy bediende zich, van een tyd, wanneer de Spaanſche Gouverneur der Nederlanden, de Aarts Hertog *Albert* van *Ooſtenryk*, bezig was, met 't beleg van *Ooſtende*; waartoe hy zyne geheele krygsmagt genoeg-

zaam

zaam nodig had. Daardoor, waren de meeste veſtingen, daar onder ook 's *Boſch*, met geringe bezettingen voorzien. 'T komt, echter, aan veelen voor 's Prinſe's toeleg niet zo zeer geweeſt te zyn, om deze Stad werkelyk te verwinnen; dan wel, om de *Spaanſchen* van *Ooſtende* aftetrekken; welks behoud den Staaten zeer ter harte namen. Des te meer aanneemlyk was dit vermoeden: dewyl de Prins dit beleg, zo laat in 't jaar had aangevangen: zynde, niet voor den 1. *Novemb.*, toen Hy zyn leger om de Stad neerſloeg: een jaargety, dat een zeer geringe hope tot een' goeden uitſlag geven kon. Wat, echter, deze onderneming meeſt verydelde; was de ſtrenge vorſt, die veel vroeger, dan men in deze landen gewoon is, den belegeraars overviel: waardoor, de rivieren en andere wateren met ys bedekt werden; zo verre, dat, daardoor, de toevoer van leeftocht naar 't leger belemmerd werd. Om deze en andere redenen, vonden de *Prins*, en de afgevaardigden der Staaten, in 't leger zynde, goed, 't beleg, dat 28 dagen reeds geduurd had, te ſtaaken.

In 1603, heeft Prins MAURITS 't beleg van 's *Boſch* nochmaals hervat: al' weêr, ten zelven einde, (zo 't ſchynt,) om, door eene afwending, aan de Stad *Ooſtende*, welke zich noch kloekmoediglyk bleef verdeedigen, eenige lucht te geven. Den 19 *Auguſtus*, begon de Prins de Stad te berennen: dan, kon dezelve niet van rondomme inſluiten; dewyl de Aarts Hertog, met eene groote magt, naar de zyde van *Hintem* zich neerſloeg; den ſchyn makende, of hy de Stad ontzetten wilde: waardoor, de Staatſchen, in de bevordering van hun werk, zeer belemmerd werden. De winter, immiddels naderende, en door zwaare regens, de wegen in dezen moerasſigen grond onderlopende; waren de beiden legers genoodzaakt van elkander te ſcheiden: gelyk dadelyk geſchiedde, den 5 *Novemb.* des zelven jaars.

Dus bleef die Stad, onder het *Spaanſch gebied:* 't welk, de Inwooneren, alle ongemeen yverig voor den Roomſchen Godsdienſt, zeer ſterk aankleefden, Meêrdraaide, van der Staaten zyde zeer lang, eer men, op deze Stad, na de één en andere kwalyk uitgevallen belegering, een derde kans durfde te wagen. En zo lang de Koning van *Spanje* deszelver meeſter bleef, kon echter, in geheel *Brabant*, waarvan die Stad, aan deze zyde de *Sleutel* was, niets met voordeel worden uitgevoerd. Ook, ſcheen, die's tyds, zeer gering, de hope van deze Stad te zullen vermeeſteren: die,

die, dewyl ze nooit had konnen verwonnen worden, met den titel van de BOSCHE MAAGD vereerd werd; welken titel de Inwooneren graag behouden hadden. Van de zyde der *Spaansgezinden*, ten minſten, was 't zelfs een *ſpreekwoord* geworden; waardoor men, willende eene zaak, die naby de onmogelykheid was, uitdrukken, plagt te zeggen: *Dit zal geſchieden, als den Boſch* GEUX *word,*

De *verwinninge* dezer *Hoofdſtad* was beſpaard, voor Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE, die dezelve gelukkig volvoerd heeft, in den jare 1629. Dit beleg rekend men één der merkwaardigſte, waarvan men ergens in de geſchiedeniſſen leeſt; en, om welk by te woonen, zeer veele vorſten en andere hooge ſtandsperſoonen van alle oorden, waren toegevloeid: des te meer, dewyl men ligtelyk voorſpellen kon, dat 't van lange geduurzaamheid zou wezen; ter oorzake der veelerly ongemakken, waar tegen men zou hebben te worſtelen: vermits die Stad, door diepe en ondoorwaadbaare moeraſſen ingeſloten, genoegzaam ongenaakbaar was.

Daarby, was de Stad voorzien van eene talryke bezetting; die, behalven 4 kompagnien ruiters, op 4000 mannen geſchat werd. En, deze konden ondersteund worden, door niet min dan 5000 *borgers*, die der Spaanſche regeering, toen ongemeen waren toegedaan, in den wapenhandel zeer wel geoefend, ook van ouds beroemd waren, wegens hunne krygsdapperheid, waarvan zy, in de twe vruchteloos uitgevallen belegeringen, door Prins MAURITS, de bewyzen hadden aan den dag gelegt. Ook, was de Stad, van allerly krygsvoorraad en levensmiddelen, genoegzaam ryklyk voorzien, om eene langwylige belegering te konnen doorſtaan. Van binnen voerde 't gebied, als *Gouverneur*, de krygservaren Ridder, *Anthoon Schets*, Heer van *Grobendonk*. Dees' kon niet geloven, 's Prinſe's oogmerk op de-

* Dit komt wel overeen, met een ſoortgelyk *ſpreekwoord*, 't welk men eertyds gebruikte, aangaande de vereeniging des Koningryk POLE, met 't Groot Hertogdom LITHAUWEN. Dewyl, naamlyk, veele jaren daaraan zonder vrucht gearbeid was; zeidde men: *Dit zal geſchieden, wanneer* POLE *en* LITHAUWEN *met elkander vereenigt zullen worden.* Hoewel, die vereenigjng, in 1566, gevolgt is: zo wel dan de overgave van 's Boſch, in 1629.

deze veſting gemunt te wezen *: niet anders denkende, zo dra hy van deszelfs aantocht werd verwittigt, dan, dat Hy, langs 's *Boſch*, den weg naar *Breda* zou inſlaan. Om deze Stad onder zyn geweld te brengen. Middelerwyle, was geen tyd bekwaamer, tot zodanige onderneming te doen; dan deze: dewyl, de verrovering der ryke Spaanſche Zilver Vloot; door den Admiraal, *Piet Hein*, in de baay van *Matanza*, 's jaars te vooren, meer dan *drie Miljoenen*, 's Lands ſchatkiſt had ingebracht; van welke geldſommen, de Staat zich nu bedienen kon, om, aanvallender wyze, den oorlog tegen den *Koning* van *Spanje* voort te zetten, en, door de verrovering dezer Stad, den vyand een' zwaaren ſlag toetebrengen.

Prins FREDERIK HENDRIK, 't Staats leger; ('t welk 40000 mannen ſterk was; beſtaande, behalven de *Nederlandſche*- uit *Duitſche*, *Engelſche*, *Schotſche* en *Franſche* Regementen) in de nabuurſchap van *Arnhem*, hebbende doen verzamelen, trok door *Nymegen* en *Grave* rechtſtreeks naar deze Stad: rondom welke, Hy 't zelve den 1 *Mey* nêerſloeg; nemende zelv zyn Hoofdkwartier, in 't dorp *Vucht*, op een Slot, die's tyds *Heymshuis* genoemd. † Hy was, in deze onderneming verzeld door Grave ERNST KASIMIER van *Naſſau*

* Men zegt: den *Biſchop* van 's *Boſch*, *Fr. Mich.* van *Ophoven*, genoegzaam den eenigen geweeſt te zyn, die, (vermoedelyk, door geheime verſtandhouding,) vaſt ſtelde, dat de krygstoerusting van den Staat, dezen jare, ten doelwit hadden, om zyne *Zetel*-Stad te vermeeſteren. Hy had, alreeds in de maand *January*, eene reize gedaan, naar *Bruſſel*, om zyn gevoelen, aan de Spaanſche Gouvernante, *Iſabella Klara Eugenia*, bekend te maken: te gelyk verzoekende, dat de Stad van mond- en krygsbehoeften mogte worden voorzien: oordeelende, 50,000 gulden daartoe nodig te wezen; die hem dadelyk werden ter hand geſteld; mits daarvan zullende doen, behoorlyke verantwoording.

† Dit Huis word (myns weeten,) in geene der Kaarten aangetroffen, dan, in de *Kaart* van *Brabant*, door *W. Blaauw*; daar 't, tuſchen 't dorp *Vucht* en den *Dommel*, met dien zelven naam van *Heymshuis*, is aangewezen. 'T is daarna van naam veranderd: en, word, in dezen tyd, 't Huis MAURIK geheeten.

sau Diets, Gouverneur van *Friesland*; die te *Hintem* — en zyn Neef Grave WILLEM van NASSAU *Ziegen*, Gouverneur van *Heusden*; die te *Orten*, zyn kwartier nam. Ook bevond zich by hem, de Grave van *Solms*; wien, 't dorp *Engelen* tot zyn kwartier was aangewezen. Voorts de *Heeren* van *Brederode*, *Pinzen* van der *Aa* en andere. Menigte *Schepen*, geladen met Ammonitie van oorlog, en leeftocht, werden uit *Holland*, tot aan 't dorp *Engelen* gevoerd: en, om ook de gemeenschap te land, met *Gelderland*, onbelemmerd te mogen houden, was, by *Krevekeur*; 't welk in der Staaten handen zich bevond, eene *brugge* over de *Maas* geslagen. Nu was 's Prinse's eerste zorge, om zyne legerplaats, binnen twe *linien*; eene van *Contravallatie*, tegen de Stad —, en eene van *Circumvallatie*, naar de buiten zyde, in te sluiten: wel voorziende, dat de vyand niets zou ongeproefd laten, om de Stad, ware 't mogelyk te ontzetten. En, deze linien; (welke'r laatstgenoemde 43000 schreeden in den omtrek had;) waren wel versterkt, met menigte *reduuten* of *veldschansen*. Ook gebruikte de Prins de voorzichtigheid, van de beiden riviertjes, de *Dommel* en de *Aa*, te doen toedammen: waardoor 't water, dat anders, door de Stad lopende, zou hebben konnen opgestopt worden; buiten om de legerplaats werd afgeleid. En, daar dit één hulpmiddel niet genoegzaam was, om zich van 't overtollig water te ontdoen; moesten ook watermolens worden gebruikt, ten einde de moerassige gronden, nader by de Stad, droog te malen. Met alle deze toebereidzelen, had men, tot den 20 *Mey*, zich moeten bezig houden.

De aanvallen geschiedden, aan vier zyden, te gelyk: naamlyk, tegen alle de vier Stads poorten: dan, die welke meest gemeend was, geschiedde tegen de *Vuchter*-poort: daar, de Stad, wel min door de natuur — maar, eeven daarom, door de konst des te meer versterkt is. Ten einde, tot aan deze poort te konnen naderen, moesten twe *Schansen* — eerst de ISABELLE — en daarna, de ANTHONY-*Schans*, worden bemachtigt. Tot de eerstgenoemde *Schans*, aan de *Vuchter* heide gelegen; dáár eene verhevenheid van grond is; kon men gereedlyk naderen, door loopgraven: dan, tegen de *Anthony* — anders de *kleine Schans* genoemd, ging 't werk zeer langzaam voort: want, deze, rondom in de moerassen liggende: moest men menigte takkebossen (*fa-*

chi-

ebinen,) daar in werpen, om zich den weg daartoe te baanen: 't welk veel tyd en arbeid koſte.

Terwyl de Staatſchen, hier mede bezig waren, kwam Grave *Hendrik* van den *Berg*; (die, na 't vertrek van *Spinola*, tot Veldheer over de Spaanſche krygsmagt aangeſteld was;) den 3 *July*, met omtrent 30000 mannen, van de zyde der *Langſtraat*, en verby *Vlymen* opdagen, met oogmerk, om 't beleg op te ſlaan: en, deed op de linie van *Circumvallatie* zeer heftige aanvallen: eerſt, by de buurt *Deuteren*: dan, by *Vucht*, op 't kwartier des Prinſe: dan op 't kwartier van Grave *Ernſt Kaſimier*: dan, van *Brederode* enz. Ook trachte Hy den *dam* in den *Dommel* te doorſteken: waardoor de aangelegde werken tegen de Stad, door 't water, zouden vernield geweeſt zyn. Dan, na 't één en ander, te vergeefs, en met veel verlies van volk, beproeft te hebben; vond hy zich genoodzaakt te rug te trekken. Hoe veel belang de *Spaanſchen*, in 't behoud van 's *Boſch* ſtelden, blykt: dewyl, gemelde *Grave* van den *Berg*, na de eerſte ondernemingen mislukt te zien: terſtond, met zyn leger over de *Maas* en *Rhyn* toog; en, door eenige Keiſerlyke benden, onder bevel des Grave *Montekukuli* geſterkt, over den *Yſſel*, een inval in de *Veluwe* deed; met geen ander oogmerk, dan om, door die afwending, den Prins van *Oranje* te verplichten, dat Hy 't beleg van 's *Boſch* zou ſtaken, en ter hulpe der Provincien komen toeſchieten.

's Lands Staaten ſtonden daar over, in den beginne, in beraad; terwyl ſommigen van oordeel waren, dat 't belang der Republiek vorderde, veeleer van 's *Boſch* aftezien, dan zyn eigen vaderland te doen verwoeſt worden. Doch, die zo zeer bekende *verraſching* der Stad *Weſel*, den 19 *Auguſty*, door de Staarſche troupen, onder de aanvoering van den Heer *Otto van Gent*, Gouverneur van *Emmerik*, beſliſchte deze, zaak, terſtond: dewyl, 't Spaanſch en Keiſerlyk krygsvolk; 't welk anderzinds, uit de *Veluwe*, verder meende door te dringen, tot in de Provincien *Utrecht*, en *Holland*; nu, beducht, dat hun de levensmiddelen mogten worden afgeſneden; daardoor de *Veluwe* met veel verhaasting moeſten verlaten; na aldaar veel plundering en brandſtichting te hebben aangerecht.

Prins FREDERIK HENDRIK, middelerwyle, door den aftogt van Grave *Hendrik* van den *Berg*, de handen ruim gekregen hebbende; bevorderde de aannaderingen, tegen de ge-

gemelde *Schanſen*, zo voorſpoedig; dat de ISABELLE Schans, den 18 *July*, overging: en, de *kleine Schans*, den volgenden dag, door de bezetting werd verlaten; die zich naar binnen de Stad begaven. Waarna, het geſchut geplant werd op de wallen die'r beiden *Schanſen*; van waar men, de werken voor de *Vuchterpoort*, meer van naby, en met meer geweld kon beſchieten. Toen, werden veele bomben in de Stad geworpen: waardoor, de Inwooneren op den zogenoemden *Vuchterdyk* genoodzaakt werden, hunne huizen te verlaten, en dieper ſtedewaard te vluchten. Men deed verſcheiden ſtormen, op deze buitenwerken: inzonderheid, op eene *halve maan*, voor de Vuchter poort liggende; die eindelyk, door het doen ſpringen eener myn, den 9 *September*, veroverd werd.

Toen, werden verſcheiden reis-boſſen aangebracht, om de gracht, der kapitaale wal te vullen: over welke eene bedekte *Gallery* aangelegt werd, tot aan den voet des bolwerks, ten zuidooſten der Vuchter-poort, om aldaar de *breſch* te maken: gelyk, door het aanſteken eener myn, onder dit zelve bolwerk, den 11 *September*, gelukkig werd uitgevoerd: hebbende de belegerden, aan die zyde, toen geene andere werken ter verdediging, voor zich, dan eene *afſnyding* van aarde, in dat zelve bolwerk opgeworpen. Alles, was nu in gereedheid tot een' algemeenen ſtorm.

De Prins begaf zich in eigen perſoon, naar deze plaats, ten einde den toeſtand der zaken zelv optenemen: toen, na gedaane trommel ſlag, twe Spaanſche Officieren by de *breſch* verſchenen; die in naam des Gouverneurs, den Heer van *Grobendonk*, van overgave begonnen te ſpreeken. 'Er werden, wederzyds, twe gyzelaars overgezonden, om over het verdrag te handelen; 't welk, den 14 *September* in 't leger geſloten en geteekend werd.

Zeer graag, zouden die van binnen hunne *Roomſche regeering*, beneven vrye oefening van den *Roomſchen Godsdienſt*, bedongen hebben: dan, dit werd hun plotſelyk afgeſlagen: en, zelfs uitdrúklyk bepaald, dat alle de *Roomſche Geeſtelyken*, binnen den tyd van 2 maanden, de Stad verlaaten zouden: terwyl hunne *Kerken* en *Klooſters*, beneven de aanhoorige goederen, terſtond moeſten worden ingeruimd. Dan, aan de krygsbezetting, werd vergunt, hunne pakkaadje en goederen te behouden, en met alle krygseer te mogen uittrekken.

De

De uittogt was bepaald, den 17 *September*; geſchiedende, door de *S. Jansporrt:* ter zelver tyd, wanneer twaalf Staatſche Regementen, door de *breſch*, ter Stad introkken, ter bezetting. De Prins had buiten deze poort, op eene hooge battery, een tent doen opſlaan; waarin Hy, beneven veele grooten, het Spaanſch krygsvolk; dat, behalven de zieken en gekwetſten, omtrent 2000 mannen ſterk was; zag voorbygaande. De *Huisvrouw* van den Gouverneur, die pas drie weeken kraams was, met haar kind en minne in een koets gezeten, kwam vooruit; die door den Prins minlyk begroet werd. Hierna, volgde de Heer van *Grobendonk*, aan 't hoofd der krygsbezetting. De Prins, hem toeſpreekende, prees hem, wegens zyne kloekmoedige tegenweêr: 't welk door hem vriendelyk werd beantwoord: waarna Hy, zeggende, dat *Hy thans verneſteld was*; zyn paard de ſpooren gaf, en ſchierlyk wegreed.

Zo dra de tyding der overgave, door *Holland* en andere *Provincien*, verſpreid werd, was, naar 't verhaal der Geſchiedſchryveren die's tyds, ongelooflyk, de toevloed van allerly vreemdelingen; die, uit alle ſteden en dorpen; met ſchuiten, wagens en karren, derwaard over kwamen, door nieuwsgierigheid, om deze Stad, en de aangelegde werken ter beleegering, te bezichtigen: zo verre, dat de meeſten onder den blooten hemel moeſten vernachten; dewyl de huizen, in — en by de Stad, te zeer bezet waren, dan om ergens een intrek te konnen nemen: en, dat nauwlyks brood voor geld te bekomen was.

Den 19 *Septemb.*, werd, ten eerſten maal, door de Hervormden, in drie Kerken, de Godsdienſt verrigt: by welke gelegenheid, *Koenraad Markinius*, Leger-Predikant by 's Prinſe Hoofdkwartier, in de Hoofdkerk predikte, over *Jeſ. XLV:* 1—7: waarby, de *Prins van Oranje*, de gewezen Koning *Frederik* van *Bohemen*, Prins *Ulrich* van Denemarken, beneven veele andere Groote Heeren, jegenwoordig waren, welke dag, geduurende den tyd van 100 achtereen volgende jaren, een *Dankdag*, met veele plegtigheden, is gevierd geworden: gelyk ook, den 10 *Octob.* deszelven jaars, deswege, een *Dankdag* door alle de vereenigde Provincien, gehouden is. En, nadat de Prins de Stads *Regeering* veranderd, en, op alle de zaken goede order geſteld had, ook de verſchanſingen rondom de Stad had doen ſlechten, is 't leger, den 17 *October*, van voor de Stad naar de winterkwartieren opgebroken.

Dus eindigde deze belegering, die de vermaardſte was, onder alle, die geduurende den geheelen Nederlandſchen oorlog, voorgevallen zyn: en, daarom, eener uitvoerige beſchryving dubbeld waardig. Zy had 4 maanden en 14 dagen geduurd: en, noch zou de verwinninge zo haaſtig niet gevolgt zyn; ten ware een ongemeen droge zomer 's Prinſe's onderneming niet merkelyk hadde begunſtigt: des 't *ſpreekwoord* der *Spanjaarden*, in dit geval, beveſtigt werd: *dat weêr en wind der geuzen ſoldaaten waren:* hebbende meermalen, tot hunne eigene ſchade, geleerd: dat de dingen der natuur, door Gods albeſtierende voorzienigheid, als voor dezelve ſtryden moeſten, ter bevordering hunner ondernemingen.

De verwinning dezer veſting had een grooten en zeer voordeeligen invloed, op de zaken van *Nederlands gemeene beſt:* en, kon niet nalaten, een algemeene blydſchap, by de inwooneren der vereenigde Nederlanden te verwekken; ziende hunne grenzen, daar door, in zekerheid geſteld. Onze Staat zag zich te gelyk meêſter, van een *Kwartier* of *vierde gedeelte* van geheel *Brabant*, naamlyk de MAJORIE van 's BOSCH: bekwam, daarin nu, eenen vaſten voet: kon, van daar, op zyn beurt, brandſchattingen uitſchryven, tot in 't hart dezer Provincie. Ook, kon dezelve zyne legers derwaard voeren; welke, uit *'s Boſch* langs de *Maas*, met levensmiddelen geſpyzigt — en, met allerly oorlogsvoorraad mogt voorzien worden. Deze verrovering werd, met één woord, gerekend, als de voornaamſte *bezittinge* in alle de landen der *Geweraliteit*.

Zeer merkwaardig vindende, de *Printverbeelding*, dezer gebeurteniſſe, in *Joh. van Sande's Neerl. Hiſtorie pag.* 222. ingelaſt: waarin, de *Boſche Maagd*, op haare knien liggende; terwyl zy, met de ſlinkerhand, op 't *Boſche Wapenſchild* ſteund: met haare rechterhand, de Stads *Sleutels* aan Prins FREDERIK HENDRIK toereikt: met dit zinryk vier-regelig gedicht, daar boven geplaatſt:

Ziet hier, in dit toneel, hoe dat de BOSCHE MAECHT,
Den PRINS, *haar maeghdom oudt, en ſleutels ſelf opdraeght.*
Den STATEN *van het Land, haar Stadt en ſchat opgeeft,*
Van 't Spaenſche jock verloſt, en nu in vryheyt leeft.

Ook heeft de vermaarde Dichter, *Jooſt Vondel*, deze verwinning, ter eere van Prins FREDERIK HENDRIK, (hoewel te

te gelyk, op deszelfs broeder, Prins *Maurits*, ten ontechte ſchimpende;) in zyne gedichten aangehaald: als hy zegt:

Die met 's *Hertogenboſch* ging ſtryken:
Daar, MAURITS twemaal af moeſt wyken.

Na deze overgave, aan de Algemeene Staaten, is de Stad, beſtendiglyk, onder derzelver gebied gebleven. De Franſche Generaal de *Turene* maakte, in 1672, nadat Hy *Krevekeur*, beneven de *Schans* of *Redout* by 't dorp *Engelen* verroverd had, een' aanſlag, om de Stad zelve, met 44000 mannen, aantetaſten; welke'r veſtingwerken ſedert den vrede met *Spanje*, in 1648, zeer vervallen waren; en die ſlegt van krygsvolk, en al wat men ter verdeediging nodig had, voorzien was. Maar, gelyk, in 1629, de lang aanhoudende *droogte* den *Prins* van ORANJE, in de hand werkte, om deze veſting te verwinnen; waren ditmaal daartegen de ſterke *regen vlagen*, die de moeraſſen deeden overſtromen, de oorzaak, waardoor de verwinninge, den *Franſchen*, ondoenlyk gemaakt werd. Zy wilden die verhindering te boven koomen, door platboomde ſchuiten, die ze meenden, de aanvallers tot aan de Stads muur te zullen konnen brengen: dan, het water daartoe te ondiep zynde; bleven deze ſchuiten aan den grond zitten: waardoor, die onderneming geheel geſtaakt werd. Daardoor, hebben de *Franſchen* zo wel dan de *Spaanſchen* de waarheid van 't gemelde *ſpreekwoord* beproeft: dat, naamlyk, *weer en wind waren der geuzen ſoldaaten.*

Na dat 's BOSCH, door *Frederik Hendrik* vermeeſterd was, zyn, middelerwyle, de VESTINGWERKEN merkelyk verbeeterd en vermeerderd.

De *Prins* deed, met toeſtemming der Staaten, in 1637, by-of liever, rakende aan de Stad, eene *nieuwe* SCHANS aanleggen; die 't zyner eere, FREDERIK HENDRIK genoemd werd. Zy ligt, by den ingang der haven, aan 't noordweſteinde der Stad. En is wel mede, ter verſterking der Stad zelve aangelegt: maar ook voornaamlyk, om de borgers; die met 't overgaan der Stad, hunnen Spaanſchgezinden aard zo raſch niet hadden afgelegt; in bedwang te houden: des zy, te gelyk, het gebruik eener *Citadelle* heeft. Om die re-

reden, word deze Schans veelal', de PAAPEN-BRIL * - ook wel, kortheidshalve, de BRIL, genoemd. Ter bereiking van dit laatſte oogmerk, zyn twe haarer vyf bolwerken naar de Stad gekeerd. En, voor dezelve, ziet men eene ruime *Eſplanade* of *Wapenplaats*. 'Er is een Major, die in dezelve 't gebied heeft.

Ten zuidooſten, een groot vierde deel uur wegs buiten de Stad, daar 't moeras eindigt, en naby *Dungen*, was wel eer de PETLER-SCHANS, ook S. MICHIEL genoemd. Dan, deze is daarna, in 1672, als de *Franſchen* zich in de nabuurſchap dezer Stad bevonden, door de bezetting geſlecht en verlaten: en, ſedert dien tyd, niet wéer herbouwd. Noch heden zyn in wezen, de Schanſen ISABELLE en ANTHOONY; beiden ten zuiden der Stad, op den weg naar *Vucht* gelegen: welke, ter onderſcheiding van elkander, gemeenlyk, de eerſte de GROOTE - en, de andere de KLEINE SCHANS worden toegenoemd. Deze zyn herkomſtig, van de Spaanſche tyden.

De *Schans* ISABELLE is, in 1623, volbouwd geworden: en heeft haaren naam bekomen, van de Spaanſche *Infante*, ISABELLA KLARA EUGENIA, de Dochter des Konings *Filips II.*, en Gemalinne van den Aarts Hertog *Albert* van *Ooſtenryk*; die, van 1598 tot 1633, als *Gouvernante* de Nederlanden beſtierde. Aan de plaats, waar nu die Schans gevonden word, was eertyds een *Buurt*; het REUT genoemd: welke'r huizen moeſten worden afgebroken, om voor dezelve plaats te maken. Zy ligt nauwlyks een klein half uur buiten de Stad, op een hoogen en droogen grond; daar de *Vuchter heide* haar begin neemd. Zy heeft vyf bolwerken: en vier ravelynen: wordende omgeven, van eene bedekten weg, en kontereſcerp, beneven eene buitengracht. De buitenwerken zyn, in 1770, merkelyk verzwaard en verbeeterd. In den jare 1717, was deze *Schans* van een eigen *Predikant* voorzien geworden, met goedvinden der Heeren Raaden van Staaten; die, de Klasſis van *'s Boſch*, gerechtigt

* Vermoedelyk, is die benaming verzonnen, ter navolging der *Spaanſchen*; welke de Schans S. ANNA, niet verre van *Huiſt*, aan de *Weſter Schelde* gebouwd, gemeenlyk, den GEUZEN-BRIL plagten te noemen: dewyl zy was ingericht, om de zogenoemde *Geuzen* in *Zeeland*, te bedwingen.

ligt hadden, om daar éénen te beroepen. Dan, Hy die de eerſte was, is de laatſte gebleven: want, die zelve Predikant, in 1733, binnen de Stad beroepen wordende, is ſedert dien tyd, in het *Kerkje*; ('t welk nog in wezen is;) geen dienſt verricht: zynde de Predikſtoel, banken en al het ander gereedſchap daarvan weggedaan. Deze *Schans* ſtaat, onder 't opzicht van eenen *Kommandeur* en *Major*; die daar hunne woonhuizen hebben. Ook ſtaan, daar binnen, verſcheiden *barakken* voor 't krygsvolk: hoewel, dezelve in vredes tyd niet gebruikt worden: dewyl de wacht, alle dagen, uit de Stad, word afgeloſt.

De andere Schans, S. ANTHOONY — ook de KLEINE SCHANS toegenoemd, is tuſchen de Stad en de Groote Schans, ter ſlinker zyde van den ſteenweg. In den winter des jaars 1757, werd deze Schans, door 't hoog water, en 't ys, zo zeer beſchadigt, dat men beſloot de muur naar de Stads- of binnenzyde aftebreeken; beneven de daarin ſtaande barakken; zynde nu eenigiyk daarvan overgebleven, een geheel — en twe halve baſtions, naar de buiten zyde: waardoor zy de gedaante heeft van een kroonwerk: 't welk rondom in 't water ligt; hebbende, alleen van achter, door een brug; gemeenſchap, met den ſteenweg. Dit werk, dus van achter oopen zynde, diend nu tot een battery; waarop elf ſtukken kanon geplant konnen worden. In tyd van beleeging, zou dit werk moeten dienen ter beſcherming der *Groote Schans*. Men vond des te meer geraaden, de werken naar de binnen zyde aftebreeken: dewyl, een vyand, die meester dezer Schans was, (dewyl ze zo naby de Stad ligt,) uit dezelve, met geſchut en bomben, de Stad geweldig zou konnen benadelen: 't welk, in 't beleg door Prins *Frederik Hendrik*, in 1629, gebleken was.

By de Buurt *Orten*, noordooſtwaard van de Stad, werd, in 1629, korten tyd na 't overgaan der Stad, een andere *Schans* aangelegt, die men de ORTEN-SCHANS noemde. Deze ſchynt, in 1672, opzetlyk geſlecht te zyn; ten einde voor te komen, dat de *Franſchen*, die de Schans *Krevekeur* die's tyds vermeeſterd hadden, ingevalle zy ook deze Schans verroverd zouden hebben, eenig misbruik daarvan mogten maken, ter benauwinge der Stad zelve. En, zy lag te verre van de Stad; dan om van daar behoorlyk te konnen verdeedigt worden. In 1747, is echter die Schans van nieuws herbouwd. Zy ligt, op een hoogen grond, aan den dyk naar *Orten:* en diend, om den weg naar *Krevekeur* afte-

snyden: of immers de nadering langs dezen weg, moeilyk te maken.

Ten zelven einde, om den vyand, in de nadering tot de Schans *Krevekeur*, hinderlyk te zyn, is ook, voor eenigen tyd gebouwd, eene kleine STERRE-SCHANS, van vyf hoeken, by de buurt *Gewanden*; meer noordwaard en nader by de *Maas* gelegen.

De SCHANS te *Engelen*, zuidwaard van 't dorp *Engelen*, was mede aangelegt, om *'s Bosch* te dekken; en vooral om meester te blyven van de *Dieze*, die daar verby loopt. Zy bestond slegts, in eene hooge vierkante redout. Als de Fransche Marschalk van *Turene*, in 1672, met een gedeelte van 't Fransch leger hier heen zynen weg nam, om *Zalt-Bommel*, en geheel *Gelderland* te vermeesteren; deed Hy meer dan eenen aanval, op deze Schans: dan, nadat de bezetting twe aanvallen had afgeslagen, nam ze de wyk naar *'s Bosch*; na alvoorens hun kanon vernageld, en in de gracht geworpen te hebben. De *Fransche* hebben ze, als zy dezelve in 1673 weder verlaten moesten, ten grootsten deele geslecht. De aarde wal was noch wel eenige jaren daarna staande gebleven: dan, die is, onlangs, ten eenmaal met den grond gelyk gemaakt, des zy nu in goed weiland veranderd is.

Alle deze *Schansen* mogten veel toebrengen, ter versterking van *'s Bosch*; zo lang de *moerassen*, der Stad omringende, diezelve *week*- en *ondoorwaadbaarheid* behielden, welke anderzinds aan alle de moerassen natuurlyk eigen is: Daarop, als vertrouwende, behoefde de Stad van geen' *konterscerp*; (waarin thans de voornaamste sterkte der vestingen bestaat;) voorzien te wezen: behalven, dat die drassige grond, den aanleg van zodanig een *konterscerp*, noch ook van eenige andere buiten werken, ter dekkinge der kapitaale wal, in voorigen tyd, niet zou hebben toegelaten. Middelerwyle, is sedert eenige jaren, daarin, eene merkelyke verandering gekomen.

Men bemerkte, dat die weeke grond door den tyd, verhard en opgehoogt werd. Aan sommige oorden was de moeras met een harde korst begroeid: voornaamlyk, ten westen, naar de zyde van *Vlymen*; daar de buitenlieden, op dienzelven grond, waar over zy eertyds met kleine schuitje's varen moesten, toen voornaamlyk, by drooge zomers, met hunne karren reiden konnen. Deze verandering word inzonderheid toegeschreven, aan 't jaarlyks inloopend water

der

der *Maas*; 't welk alle winters, die lage landen doende ondervloejen; by 't aflopen veel ſlib en zand achterliet: waar door, dezelve van tyd tot tyd harder en hooger van grond moeſten worden.

Dit heeft, den Veſtingbouwkundigen (*Ingenieur*) ten rechte, doen oordeelen: dat de *kapitaale wal* der Stad, voortaan, niet meer zo naakt en bloot mogten blyven liggende: maar, met eenige *buitenwerken* behoorde gedekt te worden: gelyk, onder 't opzicht van den Heer Directeur *Draak*; dadelyk geſchied is; in 1739, in volgende jaren: eerſt, by de *Hintemer*-poort, en daarna, by de *S. Jans-poort*; welke laatſte noordwaard tot de *Haven*, aan- en over de *Dieze*, voortgezet zyn.

Vermits derhalven, de ſterkte dezer Stad, voortaan, niet zo zeer, in die *moeraſſen*, dan wel in de INUNDATIE, zou beſtaan; zo is men, toen, voornaamlyk bedacht geweeſt, om die *Inundatie* te bevorderen; door middel van een *Sluis* aan te leggen, in de Schans *Krevekeur*; anderhalf uur gaans ten noorden van 's *Boſch*, aan de *Maas*, en ſchuins tegen over 't dorp *Hedel*, gelegen: en, de rivier de *Dieze* daar door heen te leiden; welke'r water, dat, anderzinds, ter ſlinker zyde dezer Schans, onbelemmerd in de *Maas* vloeid; door die Sluis kan worden opgeſtopt: 't welk; (de gewoonlyke mond der *Dieze*, ter zelver tyd, toegedamd wordende;) ten gevolg moet hebben, dat alle de *laage landen*, rondom de Stad, als in een Zee veranderen.

Deze aangelegenheid van KREVEKEUR, ten aanzien van 's *Boſch*, verplicht ons, om van deze *Schans*; in 't byzonder, derzelver oorſprong en lotgevallen; eenig nader bericht te geven.

Aangaande den eerſten aanleg der Schans KREVEKEUR; * welks naam, door de Landlieden daaromſtreeks, *Grevekeur* word uitgeſproken; is men eenigermate, in 't onzeker; ten minſte, niet eensgezind. Sommigen meenen; zy zou, door de *Staaten* der Vereenigde Nederlanden geſticht zyn, om de Stad 's *Boſch* te benouwen: en zy zou *Krevekeur*, (eigen-

* 'Er zyn meer plaatzen met dezen naam bekend, in de *Nederlanden:* welke men, van deze *Schans*, by 's *Boſch*, heeft te onderſcheiden: onder anderen, een *Steedje* in 't *Kamerykſ*-gebied, niet verre van den oorſprong der rivier de *Schelde:* ook, een *Slot*, in 't Hertogdom *Limburg*, enz.

genlyk, *Crevecoeur*,) genoemd zyn; ter oorzake, dat zy tot *hartzeer* voor die van *'s Bosch* verſtrekte: dewyl, door derzelver ligginge, hun, alle gemeenſchap met de *Maas*, werd afgeſneden. Dan, andere konnen niet wel verſtaan: dat de Staaten, zo lang *'s Bosch* onder de magt der *Spaanſchen* ſtond, den tyd en bekwaame gelegenheid zouden hebben konnen vinden, om zo naby deze Stad, eene *ſterkte* te bouwen: en geloven, met meer waarſchynlyk, dat zy, veel vroeger—en, al' voor opkomſt der beroerten, door de *Spaanſchen* geſticht zy, met oogmerk, om zich van de vaart, door de *Dieze*, op de *Maas*, altyd te verzekeren. 'T eerſt—, waarin deze Schans in de Geſchiedeniſſen voorkomt, is 't jaar 1587: toen zy, door den Grave van *Hohenlo*, den *Spaanſchen* ontweldigt werd.

De Spaanſche Overſten *Haultepenne*; die deze Schans meende te ontzetten, werd, by die gelegenheid, door *Hohenlo's* volk, geſlagen: en, dewyl hy, eenige dagen daar, na, den 13 *July* aan eene bekomen wonde, in dezen ſlag, binnen *'s Bosch* overleden is; meend men, dat deze Schans, daarvan, den naam van *Crevecoeur* zou ontfangen hebben. Zy werd, korten tyd daarna, door de *Staatſchen*; ziende, dat zy dezelve bezwaarlyk zouden konnen behouden; geſlecht en verlaten. In 1589, is deze *Schans*, door de *Spaanſchen*, weder opgemaakt: en toen, andermaal in handen der Staaten gevallen. In 1593, beproefde de Oude Grave, *Pieter Ernſt* van *Mansfeld*, die, na *Parma's* dood, hem in 't bewind was opgevolgt, die ſterkte te vermeeſteren: dan, Prins *Maurits* plaatſte zich, tuſchen de Schans en Mansfelds leger; die daar door genootzaakt was, zyn toeleg te ſtaken en aftetrekken. Die plaats was, ondertuſchen, van volk en ammonitie ſlecht voorzien: om welke oorzaak, zy, in 1599, door den *Admirant* van *Arragon*, na dezelve maar éénen dag beſchooten te hebben, voor de *Spaanſchen* verroverd werd. In 1600, werd ze, door Prins *Maurits*, na een beleg van drie dagen, herwonnen: waartoe, de muitery van 't krygsvolk, daar in bezetting liggende, veel toebracht.

Na dezen tyd, is die *Schans* zeer vergroot en verſterkt. Vermoedelyk, zal ook, in dien tyd, de *Kerk*, aldaar geſticht zyn: in welke, de dienſt, voor de guarniſoens gemeente, door den Predikant van 't naby gelegen dorp *Engelen*, werd waargenomen: des, *Krevekeur* zo veel als de *Kombind* van *Engelen* was. 'T is of de *Spaanſchen* deze

ſterk-

ſterkte, alhoewel ze hun een doorn in de oogen was, niet gedurft hebben aantetaſten. Zy bleef, dan, geduurende 't vervolg van den oorlog, onder 't Staaten gebied tot den jare 1672; wanneer 't den *Franſchen* Marchal de *Turene*, weinig moeiten koſtte, om ze te verwinnen.

Toen beraamde gemelde Marchal, eenen aanſlag, om op *'s Boſch* aantetrekken: dan, (gelyk we, reeds hier voor, gezegt hebben;) de menigvuldig gevallen regen, die de moeraſſen te zeer verdiept hadden, noodzaakten hem, daarvan aftezien. De *Franſchen* hielden, binnen de Schans, hunne winter leegering, tot 't volgende jaar: wanneer zy, na de veſtingwerken bedorven — en de daarin ſtaande huizen; die echter door hunne bezitters verlaten waren, verbrand te hebben, weder aftrokken. Zy wilden, met die van *'s Boſch*, zich verdragen, ten opzichte van de *Kerk* en 't *Kommandeurs Huis*; de eenige gebouwen, die noch waren geſpaard gebleven; eiſchende, voor dezelve, 3000 gouden Piſtoolen, aan brandſchatting. Dan, de Heer *Kirpatrik*, Gouverneur van *'s Boſch* zond, in ſtée van geld, een goed getal ſoldaaten, naar 't dorp *Empel*, om den *Franſchen*, den weg afteſnyden en hen opteligten: 't welk echter, de gehoopte uitwerking niet hebben kon.

Na deze heeft KREVEKEUR 62 jaren verwoeſt gelegen. Men zag wel, eenige overblyfzelen der oude veſtingwerken, en 't beloop der grachten, door welke, zy eertyds van elkander waren afgeſcheiden: dan, dit was alles reddeloos. Ook, achtte men onnodig, om veele onkoſten aan derzelver herſtelling te beſteden; tot dat die verharding en ophooging van den moerasſigen grond, rondom de Stad; (waarvan zo eeven gemeld is;) den *Ingenieurs* deed bedacht zyn, om, ter vergoeding van dat gebrek, de *Inundatie* tot een beeteren ſtand te brengen: waartoe, de herbouwing dezer *Schans* één der voornaamſte was. Men begon, derhalven, in 1735; onder 't opzicht van den Heer de *Bruyn*, die's tyds Directeur van dit departement: en, terwyl met den aanleg der veſtingwerken bezig was, begon men ook daar binnen, een *Schutſluis* te bouwen; door welke, de *Dieze* zou worden heen geleid, met oogmerk, om deszelfs water ten allen tyde te konnen opſtoppen: waardoor, de *Inundatie* rondom de Stad, tot zodanige hoogte kon gehouden worden, als men ter verdeediging der Stad zou nodig oordeelen. In den jare 1746; als de *Franſchen*, geduurende den oorlog wegens de *pragmatique ſanctie*, in

Vlaanderen en *Brabant*, genoegzaam alle de ſterkten verſoverd hadden, en tot aan onze grenzen waren genaderd; is deze rivier werkelyk daardoor heen geleid: en te gelyk, niet verre van haare gewoonlyke uitwatering in de *Maas*, in dezelve een *dam* gelegt, om dit water optehouden, waardoor de Stad- het *Boſche veld* onder water ſtaande; als op een *Eiland* lag. Zo lang de *Dieze* dus geſloten bleef, moeſten alle de Schepen, die van de Stad af—en aanvoeren, door deze *Sluis* paſſeeren: dan, zo dra, na den vrede te *Aken*, de verroverde plaatzen, in 1749, waren ingerdimd, is dees' dam weggenomen, en, den Schepen, de vrye doorvaart door den mond der *Dieze*, wéer vergund, gelyk te vooren.

De herſtelling dezer Schans had, derhalven, ten oogmerk, om die *Schutſluis* te dekken; van welks behoud, de uitwerking der *Inundatie* eenigſyk afhangt. Daarom, ziet men, de meeſte werken, aan de ooſtzyde, aangelegt: van waar, in tyd van oorlog, de vyandelyke aanval, meeſt geſchieden zou.

'Er liggen, by de Sluis, twe *bolwerken:* voor elke ſchutdeur, één: en, die worden, door twe *ravelynen*, en twe *courtefaces*, gedekt: zynde alles beſloten, binnen een *bedekten weg* en *konterſcerp*; die met eene twede watergracht omringt is. 'T ligchaam der plaats is, ten weſten dezer Sluis; en, beſtaat, uit eene enkele kapitaale wal van vyf *bolwerken*; ook omgeven met een *bedekte weg* en *konterſcerp*. Aan deze zyde, kan men met minder werken volſtaan: dewyl die ſterkte, aldaar, gedeeltelyk, door de *Dieze*; die langs 't *glacis* der *konterſcerp* verbyloopt; en gedeeltelyk, naamlyk, ten noorden, door de *Maas*, gedekt word. *

Behalven eenige *logementen* voor 't *krygsvolk*; 't welk uit de Stad derwaard gezonden en weeklyks verwiſſeld word; ziet men thans, in KREVEKEUR, geene andere gebouwen, dan 't *Kommandeurs-Huis:* 't welk met een ruimen tuin voorzien is, en, in 1770, geheel is vernieuwd geworden.

De gewezen *Kerk* is, met den toren, ook noch ſtaande ge-

* Men vind, eene nauwkeurige afteekening van den *platten grond* dezer Veſting, in de *Beſchryving* van den *tegenwoordigen Staat* der *Vereenigde Nederlanden*, by *Tirion*, II. Deel: geplaatſt, by *bladz.* 57.

gebleven: dan, dient thans, tot een *arſenaal*. Ook is 'er een nieuw *Kruitmagaſyn* gemaakt. Al wat buiten deze gebouwen, in 't ligchaam dezer plaats is, beſtaat in een ledig groen veld. Behalven den *Kommandeur*, die over deze Schans 't gebied voerd, is 'er ook een *Plaats Major*.

Om nu, van deze *Buiten Schanſen*; die alle onder 't bevel des *Gouverneurs* van 's *Boſch* ſtaan; wêer naar de Stad te rugge te keeren; zy aangemerkt: dat dit GOUVERNEMENT, beneven dat van MAASTRICHT, voor 't aanzienlykſt gehouden word, in 't geheel gebied van den Staat: en, ten allen tyde is bekleed geweeſt, (gelyk ook noch,) door een' der opperſte *Krygsbevelhebbers* dezer *Republiek*: onder welke, geweeſt zyn, de *Grave* van *Hompeſch*, de *Prins* van *Holſtein-beek*, de Generaal *Cromſtrom*, en meer andere. Thans, word dees' poſt bekleed, door zyne Vorſtel. Doorluchtigheid, den Heer *Hertog* LODEWYK van BRUNSWYK-LUNENBURG, Veldmarſchalk des *Keiſerryks*, en der Keiſerinne Koninginge van *Hungarie*, *Generaal Veldmarſchalk* der troupen van dezen Staat, enz. enz. enz.

Het *woonhuis* der *Gouverneurs* was eertyds 't Klooſter der *Jeſuiten*: doch is, van tyd tot tyd, zeer veranderd, en onlangs, van blauwe arduinſteen, deftig herbouwd. 'T ſtaat, in de *Verwersſtraat*: hebbende voor zich, een ruim plein; dat, door een hek, van de ſtraat word afgeſcheiden. Ter ſlinker zyde, daar men dit plein inkomt, ziet men, het *Wachthuis*; waarin de officieren der kavallerie, die de Generaal-wacht hebben, met hun onderhoorig volk, verblyven.

By afwezenheid des *Gouverneurs*, voerd de KOMMANDEUR, het bevel over deze Veſting: welke thans is, de Heer J. A. Baron van — en tot *Hardenbroek*, Generaal Major der Infanterie en, Kolonel van een Regement voetvolk. Dezelfs woonhuis ſtaat, in de *Hintemerſtraat*, naby de *S. Jans Kerk*. Dit was, eertyds, 't *Paleis* des *Biſchops* van 's *Boſch*. In den jare 1764, is het zeer verbeterd, en met een nieuwen voorgevel vercierd.

Ook is hier een GROOT-MAJOR: zynde de Heer W. F. Baron von *Wilcke*, Generaal Major der Kavallerie, en Kolonel van een Regement paarden volk.

In dezen tyd, liggen gemeenlyk, binnen 's *Boſch*, een Regement Kavallerie van vier *Eſquadrons*, en zes *Bataljons* voetvolk, ter bezetting: hoewel, van één dezer bataillons, gemeenlyk, de 6 Kompagnien Musquetiers, naar *Thiel*,

Bom-

Bommel en *S. Andries* gedetacheerd worden, die daar één jaar blyven liggen. Voor 't Krygsvolk zyn, in 1744, *barakken* getimmerd. De PARADE-PLAATS is een fraai ruim plein, ten weſten der S. Janskerk: welks grond met kleine ſteenen bevloerd is. By dezelve, ziet men, de ſtallingen der paarden, Aldaar, was eertyds 't groot *Beggynen Hof:* welken naam, die plaats ook noch behouden heeft. De *Hoofdwacht* ſtaat aan de weſtzyde der Groote Markt. 'T gewezen *Kruisbroeren Klooſter* is veranderd, in de *Provooſt-* of *Gevangenhuis* der *Militie.* En, daarin, vind men ook, twe vertrekken, waarin de *Deſerteurs* van 't krygsvolk, als men ze achterhaald, worden opgeſloten: en, niet alleen, die uit *'s Boſch* weggelopen zyn; maar ook uit *Venlo*, de *Graave*, en alle de ſteden van *Gelderland* en *Utrecht.* Deze Stad is mede wel voorzien, van KRUIT-MAGAZYNEN; van welke 't oudſte en grootſte ſtraat, by de *Orten-poort:* een zwaar gebouw, dat, van rondom, door een water-gracht is ingeſloten. In 't *Bazelaars-bolwerk*, en, in 't Fort de *Paapenbril*, ſtaan desgelyks twe *Magazynen.* Behalven deze, zyn 'er drie ARSSENAALEN of *Krygsvoorraadhuizen:* een derzelven is de gewezen *Kerk* van 't *Klooſter*, op den zogenoemden *Uilenburg:* en, de andere, zyn twe oude torens der walle. Over deze gebouwen heeft een *Kommies* 't opzicht. Eindelyk is, in 1752, de *S. Jakobs Kerk*, eene der gewezen Parochie Kerken dezer Stad, tot een *voorraadhuis*, ter bewaaring van den *veldtrein*, bekwaam gemaakt: over 't welk, een byzondere *Kommies* is aangeſteld.

Dit zy genoeg, van 't *Krygswezen* dezer gewichtige grensveſting: waarna wy, de *geeſtelyke gebouwen* dezer Stad, gaan bezien: welke, (gelyk overal,) voornaamlyk alhier, zo lang't *Pausdom* noch in vollen bloeiſtand was, veel menigvuldiger geweeſt zyn; dan in onzen tyd. Men telde, daar zes HOOFD- zo KAPITTEL- als PAROCHIE-KERKEN: eene ABTDY: zeven *Mannen*- en, acht *Vrouwen*-KLOOSTERS: twe BEGGYNEN-HOVEN: 't een 't *Groot*- en 't ander 't *Klein Beggynen Hof*, toegenoemd: en, behalven deze, noch veele andere zogenoemde GODSHUIZEN.

Onder deze-, is meeſt merkwaardig, de GROOTE KERK; die, ter eere van haaren gewezen *Patroon*, die te gelyk als *Patroon* der geheele *Stad* geacht werd; naamlyk *Johannes* den *Euangeliſt*; de S. JANS KERK word toegenoemd. Deze heeft den roem, dat ze niet alleen, boven alle de Ker-

ken

ken dezer Stad uitmunt, maar zelfs, gerekend word, onder de fraaiſte Kerken van *Néerland.* * Zy ſtaat, omtrent in 't midden der Stad, naaſt by de Hintemer ſtraat. Men begon derzelver bouwing, in 1280; waaraan, men 32 jaren beſteden moeſt, eer zy tot ſtand gebracht was: 't welk, echter, mede, aan 't ſchaars inkomen der benodigde geldmiddelen, mag worden toegeſchreven: want, men moeſt die onkoſten door veelerly wegen zoeken: deels, door vrywillige liefde gaven; deels, door offerhande, aan de van ouds vermaarde *Lieve Vrouw* van *'s Boſch*, gedaan; deels door *aflaten*, die door den Paus in der tyd, aan dezelve verleend werden. Zy werd, in 1366, door *Jan* van *Arkel*, die's tyds Biſchop van *Luik*; aan wiens Biſchoplyken ſtoel, zy onderhoorig was; tot een *Kapittel Kerk* verheven: en, met prebenden beſchonken, voor XXX. waereldlyke *Kanonniken*, met hunnen *Deken*, aan 't hoofd: zynde de eerſte Deken geweeſt, *Adam* van *Mierde*.

In 1419, is dit gebouw, beneven een groot gedeelte der Stad; afgebrand: dan, werd daarna, veel prachtiger, dan het te vooren geweeſt was, weder herſteld. Zy heeft nu, (alleen binnenwerks gerekend,) de lengte van 378 Boſche voeten, met 2 duimen: en de breedte van 135 die'r zelver voeten. 'T verwulfzel ruſt, op 58 ſteevige pilaaren. Voorheen ſtond, te midden op 't Kruis der Kerk, een hooge *toren*, van enkel hout in elkander gezet: welk, in 1584, door den blixem aangeſtooken en afgebrand is. Als iets zonderlings word daarby aangemerkt: dat dit ongeluk geſchiedde des avonds van den zelven dag, wanneer 't gerucht van den moord, aan Prins WILLEM I. te *Delft* gepleegt, in *'s Boſch* gekomen was, en na dat de *Kanonniken*; wien deze tyding eene

* Hoe wel zy, daarin, deeld, met twe andere Kerken, in *Brabant:* want, gemeenlyk houd men 't daarvoor: dat deze drie —; naamlyk, die van S. GUDULA, te *Bruſſel*, van S. MARIE, te *Antwerpen*, en van S. JAN, in *'s Boſch*; de ſchoonſte Kerken zyn, die in alle de *Nederlandſche Provincien* worden aangetroffen. Wy meenen, echter, dat ſedert de Nieuwe *Biſchoplyke Kerk* te *Namen*, aan S. AUBIN (*S. Albinus*,) toeweid, in 1771, is volbouwd geworden; deze laatſte, als een *vierde*, met 't hoogſt recht, op de lyſte der prachtigſte Kerken dezer Landen, geſteld moge worden.

eene aangenaame blymare was, maar eeven te vooren, op 't Choor der Kerke, deswege het *te Deum laudamus* gezongen hadden. Niet zonder reden werd dit opgemerkt, als een blykbaar teken, van 't Godlyk misnoegen, wegens deze verfoejelyke daad. * Daarna is, ter plaatze, waar dees' toren ſtond, een hooge *Lantaarn* gemaakt, die geen kleinen cieraad aan deze Kerk byzet. Door dien zelven brand, werd ook de *toren*, aan de weſtzyde der Kerk, gedeeltelyk vernield; terwyl alle de huizen, daar rondom ſtaande, onbeſchadigt bleven. Dees' gemerzelde *toren* is, daarna, tot de hedendaagſche gedaante herſteld. In den zelven, hangen vyf luy-klokken: en een klokkenſpel.

Men ziet iets ongemeens, in de bouworder dezer Kerk, en, in 't lof en beeldwerk met welk zy uiterlyk vercierd is: waardoor, zy de aandacht van elk naar zich trekt. En, gelyk zy rykelyk van goederen voorzien is; zo worden derzelver inkomſten niet ſpaarzaam, aan haar onderhoud en verbeetering te koſt gelegt: waarvan, onder anderen, voor 4 of 5 jaren ten bewys was, de vernieuwing van alle de *venſter-glazen:* waardoor, zy nu ongemeen verlicht is. Men wil, dat zy, in de Roomſche tyden, van 50 *Altaaren*, voorzien geweeſt zy: van welke, niet meer dan het *Groot Altaar*, op 't Choor ſtaande, en rykelyk met marmer vercierd, is overgebleven: op welk thans de woorden der *Wet* van *Moſes* uitgedrukt zyn. In die bygeloovige tyden, was die zelve Kerk, de bewaarplaats van 't *beeld* der vermaarde *Lieve Vrouwe* van *'s Hertogenboſch:* 't welk, na overgaan der Stad aan de Staaten, naar *Bruſſel* overgevoerd werd; daar 't noch is. Dit beeld ſtond in eene Kapelle, ten noorden van den toren. En, behalven deze-is 'er eene andere *Lieve Vrouwe Kapelle*, ten noorden van 't Choor

* Een ſoortgelyk geval was, omtrent 40 jaren vroeger, naamlyk, in 1546, te *Meiſſen* gebeurd: alwaar; terwyl de *Kanonniken* in de *Domkerk* bezig waren, het *te Deum laudamus* te zingen, als een vreugde bedryf, wegens de gevangeneeming van *Joh. Freq.* Keurvorſt van *Saxen*, in den ſlag by *Muhlberg*; ook, een vreeslyk onweer van blixem en donder opkwam; waardoor die Kerk in brand geraakte; en de Kanonniken zeer onzacht in de vreugde geſtuit werden. *Vid. C. Dieterici Euangel. Dominic. P. II. pag.* 115, 116.

Choor; die zeer groot is; en, in welke, ter eere dezer L. Vrouw, de dienst verricht werd. Achter het Choor, ziet men noch *zeven* soortgelyke *Kapellen*. Men heeft 'er twe *Orgels:* waarvan, 't een op de gewoonlyke plaats naar de zyde van den toren, in het westen en tegen over 't groot altaar, staat.

Dit groot Orgel, is, in 1775, zo ten aanzien van 't binnen- als buitenwerk, zeer verbeterd en prachtig opgecierd. Het ander- naamlyk 't *klein Orgel*, staat op het *Oxaal*, tusschen het Choor en het Schip der Kerk. Dit *Oxaal*; dat wel' eer de plaats der Zangers en Speellieden was; is van fraaje marmer toegesteld: en rust, op 16 marmere pilaaren. Het klein *Orgel*, daarop staande word eeniglyk in den weekelykschen Godsdienst gebruikt.

Voorts, ziet men, in den noordwester hoek der Kerk, by den ingang, de overblyfzelen van een *Konststuk:* 't welk bestond in een uurwerk; dat, in beweeging zynde, het *laatste oordeel* verbeeldde. Men wil, dat dit Konststuk nimmer tot zyne volkomenheid zou gebracht zyn. Ten minsten, is 't binnen werk daarna ontramponeerd geworden, en thans niet gangbaar: zynde besloten, in eene houten kast. In den anderen- naamlyk, den zuidwester hoek der Kerk, is mede bezienswaardig, een ongemeen groot en konstig gewerkt *Doopvont*, van koper: 't welk, hoewel thans niet meer gebruikt wordende, echter, als een gedenkstuk der oudheid, en, als een cieraad voor de Kerk, staande gebleven is. Desgelyks, word aangewezen als één der byzonderheden dezer Kerk, op het *Choor*, de *beeltenisse* des Bischops *Cysb. Masius*, van steen uitgehouwen, en op zyne knien liggende, met gevouwen handen, als biddende, met zyn aangezicht gekeerd, naar het Groot Altaar. Doch dit beeld is; (vermoedelyk ten tyde der beeld-storming, in 1566,) deerlyk geschonden. Aan de zuidzyde, uitziende op de parade plaats; daar de voornaamste ingang is; vertoond zich een ruim en prachtig *portaal*. Noch is, eindelyk, ten noorden, aan de buiten muur dezer Kerk te zien, in steen uitgehouwen, een *Arbeidsman*, die met zyn voet, een *eetens pot* om verre stoot. En, men verhaald daarvan, by overleevering; dat dees' persoon, zynde één der voornaamste arbeidslieden, die aan den opbouw der Kerk werkte; daagliks daar voor verdienende, eenen zogenoemden *braspenning*; niet weinig misnoegt was, tegen zyne huis-

vrouw;

vrouw; die hem tot zyn middagmaal erwten met ſpek bereid had; en, daarom, den pot, waarin dezelve gekookt werden, om verre ſtiet: zeggende, *deze ſpyze te gering te zyn, voor een man, die dagelyks een braspenning kan verdienen.* *

De S. JANS KERK is een tydlang geweeſt, de KATHEDRAALE *Kerk* des BISCHOPS van *'s Hertogenboſch.* Deze Stad was toch mede op de lyſt geſteld, der XIV nieuwe *Bisdommen*, die, op verzoek van *Filips II.*, in de Nederlanden werden aangeſteld; ingevolge de *bulle* van Paus *Paulus IV*, van den 15 *Mey* 1559; door eene twede bulle van Paus *Pius IV*, van den 18 *Maart* 1560, nader bekrachtigt: in welke bullen uitdruklyk bepaald werd, tot de *Kathedraale Kerk*, S. JAN EUANGELIST *tot* 's HERTOGHEN-BOSCH: aan welks geeſtelyk *Rechtsgebied*, waren toegewezen, X *Steden*, met CLXXXIX daar tuſchen gelegen vlekken en dorpen; ter lengte van 60–, en ter breedte van 30 Italieſche mylen: dat is, ter lengte van 20–, en ter breedte van 10 uuren gaans. Dit *Bisdom* werd, beneven *vyf* andere, † onder-

* Van dit geval; by aldien het, waarlyk gebeurd is; verdiend de gedachteniſſe, dus in ſteen uitgehouwen, voor de nakomelingen bewaard te worden: dewyl 't, ten allen tyde, ten bewys zal konnen dienen, van de ſchaarsheid, en daaruit ontſtaane hooge waarde des *gelds*, in voorige eeuwen: ook, toen deze *S. Jans Kerk*, 't zy eerſt geſticht – 't zy na den 'ergaanen brand vernieuwd geworden is: want, een *braspenning;* welke, in die tyden, een munte of gangbaar ſtuk gelds geweeſt ſchynt; bedroeg niet meer, als 10 *duiten*, of; (gelyk men toen niet met duiten, maar met *penningen*, plagt te rekenen;) 20 *penningen:* 't welk in geen vergelyking komt, by den hedendaagſchen loon van een arbeidsman. Men wil zelfs, dat, aan zodanig een ſtuk geld, ter waarde van 10 duiten, dien naam van *braspenning* gegeven zy: dewyl men daarmede genoeg had, om te konnen *braſſen;* dat is, om een *overdadige maaltyd* aan te rechten, of, immers, zyn aandeel daarin te konnen hebben.

† De overige *Bisdommen*, welke'r Prelaten dus, als *Suffragaanen* des *Aartbiſchops* van Mechelen, erkend werden, waren: in *Brabant*, dat van ANTWERPEN: in *Gelderland*, van RHOERMOND: in *Vlaanderen*, die van GENT, BRUGGEN en YPEREN.

onderhoorig gemaakt, aan den nieuwen AARTBISCHOP van *Mechelen*; welke was die beruchte *Anthoon Perenot*, meest bekend met den titel van *Kardinaal* van *Granvelle*. En gelyk, overal' de rykste *Abtdyen* aan deze nieuwe *Bisdommen* werden *geïncorporeerd*, ten einde uit derzelver inkomsten, den Biſchoppen, hunnen Staat te doen voeren; zo was voor *'s Boſch* geſchikt, de Abtdy TONGERLO, van de order der *Premonſtreiten*, anders gezegt, *Norbertinen*; in de Brabantſche Kempen, naby *Heerenthals* gelegen.

De eerſte, tot de *Biſchoplyke* waardigheid benoemd, was FRANCOIS *van* SON, (*Sonnius*,) een Majorienaar van geboorte, en, daarna, Profeſſor der Godgeleerdheid, te *Leuven*. Dit geſchiedde, waarſchynlyk, ter vergelding van deszelfs aangewendde vlyt, ten dienſte des Konings *Filips II*; die, in 1558, hem naar *Rome* gezonden had, om, by den Paus, de invoering dezer nieuwe *Bisdommen* te bewerken. De Koning mogt, echter, zyne gedaane moeiten en koſten wel beeter beloond hebben, dan door een *Bisdom* aan hem toeteleggen, waarvan, 't hem niet geoorloofd was, bezit te nemen; door de tegenkanting der Gemeente, aldaar. Hy werd daarom, te *Bruſſel*, in 1562, ingewyd, door den Kardinaal van *Granvelle*, Aartsbiſchop van *Mechelen*. Naderhand heeft *Filips* dit toch weder vergoed, als Hy hem tot 't Bisdom van *Antwerpen* bevorderde. Daarna, werd LAURENS METZ, uit *Geertruidenberg* oorſpronglyk, en eerſt deken der Kerk van *S. Gudula* te *Bruſſel*, in deszelfs plaats aangeſteld; die zyne weijing desgelyks te *Bruſſel* ontfing, in 1570, door *Maximiliaan* van *Berge*, Aartsbiſchop van *Kameryk*. Deze gelukte 't mede niet, in zyn *Bisdom* ontfangen te mogen worden: en ſtierf, als een banneling, te *Namen*, den 18 *Sept.* 1580. Na dezen, is gevolgt KLEMENS KRABBELS, een *Leuvenaar*, en Deken der *'s Bavo's* Kerk te *Gent*, die, door eene omwending van zaken, binnen deze Stad, eindelyk, hoewel niet zonder tegenſtrubbeling, zyne bediening bekleden mogt.

De Abtdy van *Tongerlo* heeft, naar 't voorbeeld van veele andere Abtdyen, de inlyving in 't Bisdom, naderhand, in 1590, afgekocht: en is, ſedert dien tyd, daarvan afgezonderd: onder de voorwaarde, dat zy zo veele goederen, alle in den omtrek van *'s Boſch* gelegen, zou afſtaan, als genoegzaam waren, ter toereiking van 10000 gulden, jaarlyks, tot onderhoud van den *Biſchop*: na welk en tyd, de Abtdy-Heeren weder hunnen eigen Abt verkoren hebben,

gelyk te vooren: hebbende tot zyn *Biſchoplyk Paleis*, het gebouw, naby en noordooſtwaard van de Kerk ſtaande; 't welk daarna 't *Kommandeurs woonhuis* geworden is. Deeſ' is ook in 's *Boſch* geſtorven, den 22 *Oct.* 1592. Denzelfs opvolger is geweeſt, Gysb. Maas, (*Maſius*) uit *Zalt Bommel*; die, van *Plebaan* (Opper-Paſtoor) tot den *Biſchoplyken* Stoel verheven werd; dien Hy bezeten heeft, tot den 11 *July* 1614; wanneer Hy in 's *Boſch* overleed. Na dezen, is Nikl. Zoes, (*Zoeſius*) een *Amersfoorder*, *Biſchop* van 's *Boſch* geworden: waar, Hy geweyd werd, in 1615, door Mathias van Hove, (*Hovius*,) die's tyds Aartsbiſchop *van Mechelen*. Deszelfs opvolger was, Michaël *van* Ophoven, een Inboorling dezer Stad, en, Monnik van de Order der *Dominikanen* of *Predikheeren*; die, na zyne wefjing, in 1626, niet meer dan 3 jaren, 't gebruik zyner Kerk, en zyns Paleis heeft mogen genieten: want, zo dra 's *Boſch*, in 1629, door Prins Frederik Hendrik van Oranje, voor de Staaten gewonnen was; moeſt de *Biſchop*, ingevolge 't 2*de Artikel* der gemaakte *Kapitulatie*; die door hem zelv, met den naam van *Fr. Michaël, Epiſcopus Buſcoducq*, onderteekend werd, binnen den tyd van twe maanden, de Stad ruimen: vertrekkende naar *Lier*; daar Hy, den 4 *Nov.* 1634, in den ouderdom van 66 jaren, overleed. Hy bleef wel ingevolge 't 3*de Artikel* der gemelde *Kapitulatie*; waarby bedongen was, dat alle de *Geeſtelyken* of *Religieuzen*, de inkomſten hunner goederen, geduurende hun leven lang, genieten zouden; in 't genot der biſchoplyke inkomſten: dan, de zevende en laatſte Biſchop, welke was, Joseph *de* Bergaigne, een *Antwerpenaar*, en Monnik van de order der *Franſciskaanen* of *Minderbroeders*, werd wel te *Bruſſel* geweyd, in 1641, door *Jak. Boonen*, Aartsbiſchop van *Mechelen*: dan, geen bezit daarvan konnende nemen; behield Hy van zyn *Bisdom* niets, dan den blooten *titel*: en was dus, met de *Biſchoppen in partibus*, (Scil. *Infidelium*) volkomen gelyk geſteld.

Daarna, in 1645, werd Hy, Aartsbiſchop van *Kameryk*: en is, door *Filips IV.* gebruikt, tot één' zyner Gevolmachtigden, op 't vrede's verdrag te *Munſter*; daar Hy, noch voor den geſloten vrede, den 21 *Octob.* 1647, in den ouderdom van 59 jaren overleed. *

Na-

* Men vind een lyſte, beneven de levens- en lotgeval-

len

Nadat, in 1648, de Munſterſche vrede geſloten was, is het bisdom ganſchlyk vernietigt. Hunne Hoogmogende hebben wel, by ooglaiking willen gedogen, dat een tyd lang daarna, in 's biſchops plaats, een APOSTOLISCHE VIKARIS werde aangeſteld: dan, de *goederen*, aan dezen Stoel wel eer verknocht, werden, voor zo veel zy zich in 't *Staats gebied* bevonden, ten behoeve van den lande aangeſlagen. En, 't zelve lot trof mede, den *Deken* en de 30 *Kanonneken* van 't *Kapittel* dezer Kerke, wie't prebenden, naar mate zy, de ééne na den anderen ſtierven, ten voordeele des lands, bekeerd zyn.

Sedert den jare 1629, is, derhalven, de *S. Janskerk*, als de *Hoofdkerk* dezer Stad, ten dienſte der HERVORMDE GEMEENTE, gebruikt geworden. Dan, die ééne *Kerk* niet genoegzaam konnende volſtaan; zyn ook twe *Kloofter Kerken* daartoe in gebruik gebracht; die de ééne de KRUISKERK, en de andere de S. GEERTRUID, genoemd word.

De *eerſte* behoud noch tot heden dien naam, naar haare voorige Bezitters; welke waren de zogenoemde *Kruisbroeders* of *Kruisbaeren*; een ſoort van *reguliere Kanonniken*, die een Klooſter leven leiden. Deze Kerk ſtaat, naby de Stads wal, tuſchen de *Orten*-en de *Hinthemer-poort*. Zy was, de *Kerk* of *Kapelle*, aan dit Klooſter behoorende. In 1569, een *Kerſpel*- of *Parochie Kerk* dezer Stad geworden; is zy daarna, ter eere harer Patroneſſen, veelal' de S. KATHARINE KERK genoemd. In den jare 1601, werd dezelve merkelyk vergroot.

By die gelegenheid, had de Biſchop, *Cyſb. Maſius*, aan deze Kerk, een glas geſchonken, geplaatſt aan de weſtzyde: waarin hy zelv, in zyn Biſchoplyk gewaad, als knielende geſchilderd was: hebbende, aan de rechter zyde, de Maagd *Maria*, als een Koninginne des Hemels gekroond, en met zonne ſtraalen omringt, en, aan de ſlinker zyde, het beeld van den *gekruiſten Chriſtus*. Uit de zyde van Chriſtus werd verbeeld een ſtraal *bloeds* te vloeyen: en uit de borſten van *Maria*, twe ſtraalen *melk*; welke één en an-

den dezer VII Biſchoppen van 's *Boſch*: in een werk, geintituleerd, *Hiſtoria Episcopatus Sylva-ducenſis*, te *Bruſſel* uitgekomen, in den jare 1721: en, alles kortelyk ſaamgewrokken, in *Auberti Mirai Oper. Diplom. & Hiſtor. Supplem. Part. I. fol.* 918.

andere naar den biſchop afdaalden. By 't bloet, ſtonden deze woorden: *Hinc, a ſanguine páscor:* dat is: *Van hier, worde ik met bloed gevoed*: en, by de *melk* der borſten van *Maria*: *Hinc, ab ubere lactor*: dat is: *van hier; worde ik uit de borſten gelaaſd.* En onder 's *Biſchops* beeld waren de woorden te lezen: *Poſitus in medio, quo me vertam, neſcio*: dat is: *dus in 't midden geſteld, weete ik niet, tot wien my te wenden hebbe.* Doch, in den tyd van 't twaalfjarig beſtand, kwamen voor en na veele lieden van den hervormden Godsdienſt, uit de Vereenigde Nederlanden, naar 's *Boſch* over; welke Stad, geduurende den oorlog, voor hun als geſloten was geweeſt; die dan ook de nieuwsgierigheid hadden, om de Kerken en Kloosters te bezichtigen. En, toen, vond men op de muur onder dit glas, met rood kryt geſchreven: *O Groote Zot! Keer u tot God!* Een beſtaan, voorwaar! ten opzichte van den ſchryver dezer woorden, in dien tyd, niet min gevaarlyk, als ſtout, te rekenen * Deze Kerk is daarna ten dienſte der *Gereformeerden* ingeruimd: gelyk 't Klooster-gebouw veranderd is; (ingevolge 't hier voor aangeteekende,) in een *Gevangenhuis* voor de krygsbezetting.

De derde Kerk, waarin deze hunnen Godsdienſt oefenen, is die van S. GEERTRUID; welke geweeſt is de Kerk van een *Nonnen Klooster* van die zelve naam. Zy begon ten dienſte der Gereformeerde Gemeente gebruikt te worden, eerſt in 1645: toen de *S. Pieter*- en *Paulus Kerk*, die op het plein ſtond, en, waarin zy te voren den dienſt hadden waargenomen; werd afgebroken. Deze is de kleinſte der drie Kerken: zynde lang en ſmal. En, vermits zy naast by de Stads *haven* ſtaat; word zy; inzonderheid by die, welke die bygeloovige naamen liefſt willen afgeſchaft hebben; veelal de *Haven Kerk* genoemd. In 1745, en de drie volgende jaren, heeft de Godsdienſt in deze Kerk moeten opgeſchort worden: dewyl zy toen gebruikt werd, tot een *Hospitaal* of *Ziekenhuis*, ten behoeven van 't leger: dat toen, meeſt

* 'T ſchynt: dat verſcheiden Nederlandſche Geſchiedſchryveren; zich niet konnende verbeelden, dat iemand zodanig eene zaak zou hebben durven onderneemen, in een tyd, toen 's *Boſch* noch *Spaanſch* was; daarom melden: dit geſchiet te zyn, nadat de Stad aan onzen *Staat* gekomen was.

meeſt tyds in de nabuurſchap van *Breda*, zich onthield. Toen griemelde dit gebouw, van menigte kranke en gekwetſte ſoldaaten; en allermeeſt; in 1746, geduurende 't beleg van *Bergen* op *Zoom*; wanneer t' elkens zeer veele der *gekwetſten*, daaronder ook eenige Franſche krygsgevangen, met ſchepen, derwaard werden overgevoerd. Des, men niet alleen de Kerk; maar ook ſchier alle de vertrekken van 't gewezen Klooſter gebouw, vervuld zag, met bedſteden. Dan, na den *Akenſchen* vrede van 1748, is de *Kerk*, weder tot den Godsdienſt bekwaam gemaakt.

De GEREFORMEERDE GEMEENTE is; niet tegenſtaande de *Roomsgezinden*, die omtrent twe derde deelen der Inwooneren uitmaken; echter, aangemerkt de groot- en volkrykheid dezer Stad, aanzienlyk. Zy word door *vyf Predikanten* bediend, welke't *beroeping* by den Kerkeraad ſtaat; onder de approbatie van Hun Hoogmogende. De *openbaare dienſt* werd, in de drie gemelde Kerken, zeer ongelyklyk waargenomen: want, in de *Groote Kerk*, word 's Zondags *driemaal*, en, in de twe andere Kerken, niet meer dan *eenmaal*, in de ééne, voor- en de andere namiddags, gepredikt. Daarby zyn alle de weekbeurten, naamlyk, (behalven een openbaare Katechiſatie,) woensdags en vrydags avonds, mede aan de *Groote Kerk* gehecht.

De WAALSCHE GEMEENTE van *'s Boſch*, word door twe Predikanten bediend. Haare Kerk, die van de Roomſche tyden eene Kapelle van een *Gaſthuis* was, aan S. ANNA toegeweyd; is een hoog en luchtig gebouw, van een Orgel voorzien. Zy ſtaat, vooraan in de Hinthemer ſtraat, als men van de markt komt, ter rechter zyde.

De HOOGDUITSCHE- en de ENGELSCHE Gemeenten, die voorheen binnen deze Stad waren, zyn door den tyd uitgeſtorven, en te niet geraakt.

Binnen 's BOSCH bevinden zich ook veele LUTHERSCHEN. Dan, 't getal der Ledemaaten hangt veel, aan de geſteldheid der krygsbezetting; die, in dezen tyd; (daar veele *Duitſchers* in genoegzaam alle de Regementen zich bevinden,) een groot gedeelte dezer gemeente uitmaken. Veel moeiten hebben de lieden dezer Gezindheid aangewend, eer zy, binnen deze Stad, volkomen vryheid van Godsdienſt oefening bekomen konden. En, deze was hun, eerſt by oogluiking, toegeſtaan. Als zy, daarna, de vryheid tot de openbaare oefening verkregen hadden, ſtichten zy, in 1686, de *Kerk*; die zy noch bezitten. Deze Kerk, bene-

ven den Predikant, School en Schoolmeester, ook de Armen, moeten eenigłyk door de Gemeente onderhouden worden. De Lutherſche *Predikant* van *'s Boſch* heeft te gelyk onder zyn opzicht de Ledemaaten der *Lutherſche Gemeente*, behoorende tot de krygsbezetting te *Z. Bommel*: welke, uit deze Stad, thans gedetacheerd word: en, wederwaard, hy gemeenlyk viermaal 's jaars zich begeeft, om daar te prediken en de Kommunie te bedienen.

De ROOMSGEZINDEN; die de Gereformeerden, zeer verre, (als gezegt is,) in getal te boven gaan; hebben ten allen tyde dien naam gehad, dat zy, (gelyk men dit by hen noemd,) in *devotie*, boven veele anderen uitmunten het groot getal der Kerken, Klooſters en andere geeſtelyke geſtichten, met welke de Stad eertyds vervuld was, geeft een klaar bewys daarvan. Van daar, hunne voorige ſterke gekleefdheid, aan de belangen der Koningen van *Spanje*; waardoor, zy veelal' aan zich zelve te verwyten hadden, dat ze, niet veel eer, van de Spaanſche ſlaverny zyn verloſt geworden. Aan dezelve, zyn niet min dan zeven *Kerkhuizen* vergund: in welker twe, de dienſt door éénen - en, in de vyf andere, door twe *Prieſteren*, (of eigenlyk, *Paſtoor* en *Kapellaan*,) verricht word. Dan, deze mogen, ingevolge 't Staats beſluit Hunner Hoogmogende, geene andere dan *Waereldlyke Prieſteren* zyn.

Onder de andere *Openbaare Gebouwen* dezer Stad, mag eerſt genoemd worden, het RAADHUIS, of *Stadhuis:* ſtaande, aan de zuidzyde der groote markt, in eene lyn met de daar naaſt ſtaande huizen. 'T heeft een hartſteenen voorgevel: en praald met een cierlyk gebouwden *toren*; in welke een welluidend Klokkenſpel hangt. In den jare 1670 geheel herbouwd wordende, is 't in die gedaante uitwendig gebracht, waarin 't zich thans vertoond. Doch, inwendig, is 't, ſedert 20 jaren voorwaard, merkelyk verbeeterd en vercierd geworden. Dit Stadhuis diend te gelyk, tot een gemeenen doorgang, om den weg naar die ſtraat, welke van achter daar voorbyloopt, (daarom blootlyk *Achter 't Stadhuis* genoemd,) te verkorten.

De Stad is mede ryklyk voorzien, van zogenoemde GODSHUIZEN: dat is, van zulke *Gebouwen*, die, beneven de daaraan behoorende goederen, tot Godvruchtige oogmerken, en ten dienſte van behoeftigen, geſticht zyn.

Daar onder word eerſt gereekend, het ARMEN-HUIS: ſtaande, in de Hinthemer ſtraat. Het is reeds geſticht, in

1268:

1268: en ryklyk met goederen begiftigt. 'T word ook genoemd, 't GEESTHUIS: dewyl daar weeklyks *gaven*, in geld en brood, den nooddruftigen toegereikt worden. Vier leden der regeering, beneven een Rentmeester, hebben 't beſtier, daar over.

Het *Zieken* - GASTHUIS, dat ten dienſte der behoeftige zieke borgers is aangelegt, was eertyds ter plaatze, daar nu de *Waalſche Kerk* is: welke Kerk aan dit Gasthuis behoorde. Dan, daarna, is 't naar de plaats, daar 't nu ſtaat, overgebracht.

By dit *Gaſthuis*, ſtaat ook een *Kerk*: waarin, eertyds, door een byzonderen Prieſter, ten dienſte der zieken, alle morgen, de miſſe gelezen, en andere plegtigheden verricht werden; tot dat, in 1458, deze Kerk, tot een *Kerſpel-Kerk* verheeven werd. In deze Kerk, word thans geen dienſt gedaan. Doch, ten dienſte der zieken, is een byzonder *Krankenbezoeker*. De zieken en gekwetſten der *Krygsbeſetting* worden; (dewyl aldaar geen ander Hospitaal is;) ingevolge eene overeenkomſt des jaars 1689, ook in dit Gasthuis bezorgt. Vier Stads Regenten, die elk eene Regenteſſe verkiezen, beneven eenen Rentmeester, hebben daarover 't opzicht.

Achter 't Kerkhof van 't *Gaſthuis* ſtaat, een PESTHUIS: 't welk, in 1483, gebouwd is.

Een geweldige peſt, die, in 1557, binnen deze Stad ontſtond, en die, door 't wegnemen veeler hoofden der huisgezinnen meenigte *weezen* veroorzaakte, gaf gelegenheid, om hier een WEESHUIS te ſtichten: waartoe men 't *Klooſter* der *Cellebroers* gebruikte. Daarover, zyn mede *vier Regenten* geſteld; die elk eene Regenteſſe verkiezen: dan, met dit onderſcheid, dat van deze - twe uit de *Regeering*, en twe uit de *borgery* genomen worden. Ook heeft dit huis zyn' Rentmeester. De goederen van zeker *Leprozen huis*, dat wel eer te *Hinthem* ſtond, zyn tot dit Weeshuis overgebracht.

Het ZINNELOOSHUIS is zyn oorſprong verſchuldigt, aan den uiterſten wille van zekeren *Wilner Rynier* van *Arkel*; die in 1442 overleden is. De beginſelen van dit huis waren eerſt zeer gering: dan, door de goede zorge, in de beſtiering van deszelfs aanhoorige goederen, is 't dermaten toegenomen, dat deszelfs inkomſten thans achtmaal meer, dan in den aanvang, bedragen. De Regenten van dit huis zyn, de *Blokmeeſters* van 't *Hinthemer-einde*: welke,

jaarlyks, éénen hunner tot *Rentmeester* verkiezen. De twede Schepen der Stad is *Provisoor* van dit *Zinneloos-huis.*

En, behalven deze gemelde — heeft 's *Bosch*, veele andere nuttige *gestichten*, voor het gemeen: inzonderheid, voor *oude* lieden dezer Stad. Dus zyn 'er XIII, voor de *mannen*: en XVI, voor de *vrouwen.* Over deze alle, heeft de *Regeering*, het *Opper-provisoorschap*: uitgezonderd, over zodanige, ten welke'r opzichte, de stichters het bestier aan anderen overgelaten hebben.

De VLEESCHHAL staat, op de groote markt, tegen over het Stadhuis. Deze is begunstigt, met veele voorrechten: De *banken* dezer *Halle*, ten getale van 63, zyn erfelyk: doch eeniglyk, aan Lieden van den *Roomschen Godsdienst*, met uitsluiting van alle andere gezindheden. In gevalle, door uitsterving der één of andere Familien, de eigenaars daarvan zynde, dit getal van 63 mogt ontbreeken; hebben de in wezen blyvende Familien het recht, om die open vallende banken onder zich te verlooten.

Voorts, is onder de byzonderheden van 's *Bosch* mede te tellen, de zogenoemde SNYKAMER: een groot vertrek boven eene binnenpoort, staande in de *Vuchterstraat.* Dit is, eigenlyk een *Rariteit Kamer:* waarin, allerly zeldzaamheden, zo door natuur als konst gemaakt, te zien zyn. Dezelve word, van lieden, die daar komen, om de merkwaardigheden der Stad te bezichtigen, veel bezocht.

Een kleine luister word aan deze Stad bygezet, door het GYMNASIUM of *Doorluchtige School:* welke, de Algemeene Staaten, niet lang, na 't overgaan dezer Stad, aldaar gesticht hebben.

De vermaarde *Samuel* de *Marez* (*Marefius*,) was daarin de eerste *Hoogleeraar* der *Godgeleerdheid*, *Wysbegeerte* en *Geschiedenissen:* van waar Hy daarna, in die zelve hoedanigheid naar *Groningen* vertrokken is. 'T getal der *Professoren* is ten allen tyde, niet eeven gelyk geweest. Eertyds waren 'er gemeenlyk *seven*, die dezen post bekleden; hoewel, eenigen derzelven alleenlyk *honorair* zyn: één, in de *H. Godgeleerdheid:* twe, in de *Geneeskunde:* één, in de *Wysbegeerte:* één, in de *Geschiedenissen* en *Welsprekenheid:* één, in de *Oostersche* en één, in de *Griekse taalen:* Dan, in 1776, hebben de Regenten een achtsten Professor aangesteld, in 't *jus civile* of *burgerlyk recht.* Tot 't *Auditorium* of *Gehoorzaal*, word de zoge-

noem-

noemde *Lievevrouwe Kapelle* der *S. Jankerk* gebruikt. 'T beſtier dezer Doorluchtige School is, aan vier *Kuratoren*; die alle Leden der Regeering zyn, toevertrouwd.

Het onderwys der jeugd, in de *Latynſche taal*, was eertyds gehecht, aan 't zogenoemde *Fraterhuis:* en werd, door de Geeſtelyken van dit Huis, gedaan: by welke men zegt, dat *Erasmus* de gronden die'r taal geleerd zou hebben. Na 't vertrek der *Fraters* buiten de Stad, werd, in 1617, de *Latynſche School*, den *Jeſuïten*, aanbevolen. En, deze, na de overgave der Stad, van daar verdreven zynde, in 1629; hebben Hunne Hoogmogende, aldaar, eene LATYNSCHE SCHOOL, naar de wyze, in de Vereenigde Nederlanden gebruikelyk, opgerecht. Zy is in vyf *Klaſſen* verdeeld: onder éénen *Rector*, eenen *Konrector*, en drie *Preceptoren.* Deze School ſtaat onder 't opzich derzelver *Kuratoren*, die over 't *Gymnaſium* 't beſtier hebben.

's BOSCH beroemd zich, op een geheele lyſte van *Geleerde*, en daar onder ſommige zeer beroemde mannen, die uit haaren ſchoot geboren zyn: als *Niklaas* en *Dirk* van *Fulden*; (*Fuldenſi:*) en *Gerard* van *Zomeren*; alle Rechtsgeleerden: *Willem* ab *Angelis*; Profeſſor in de Godgeleerdheid op de Univerſiteit te *Leuven: Michiel Lombaarts* van *Enckevoirt:* de zestiende Deken van 't Kapittel van *S. Jan: Michiel* van *Opboven*; gewezen *Biſchop* dezer Stad: *Ignatius Auguſtinus Schetz*, Biſchop van *Gent: Hendrik Bloeymans*; Medelid des geheimen Raads des Konings van *Spanje: Tgrom van Achelen* en *Simon Furlands*; Raadsheeren in 't Opperſt Gerechtshof (Parlement,) van *Mechelen: Pieter* en *Jan Vladerakken*; beiden groote Taalkundigen: *Jakob van Oudenboven*; Gefchiedſchryver; die de *beſchryving* van *'s Boſch* in 't licht gegeven heeft: *Frederik Dekkers*, Hoogleeraar in de Geneeskunde, en *Willem Jakob 's Gravezande*; zeer beroemd Hoogleeraar in de Wis- en Sterrekunde, te *Leiden: Wilhem van Inboven*, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, te *Utrecht.* Eenige der vermaardſte *Schilders*; als *Hieronymus Boſch*, *Abraham van Diepenbroek*, *Theodoor van Fulden* en *Anſelmus Weeling*; zyn mede daar geboren. Zeer vroeg heeft men, de *Boekdrukkery*, na dat ze te *Haarlem* was uitgevonden, binnen deze Stad, in 't werk geſteld. Alreeds, in 1484, kwam aldaar 't eerſte boek van de drukperſſe.

Ook, bevond zich, binnen 's *Boſch*, een kamer van *Redenrykers*; (*Retoricynen*;) die veelmaal den prys, in het *Landjuweel*, behaald hebben. Zy verkoren tot hun zinnebeeld,

beeld, den *beroemden Braambosch*; waarvan *Exod. III:* 2. gewaagt word: met dit opschrift: *In vuurigheid Groenende.*

De NEERINGEN der Borgery bestaan, gedeeltelyk, in *handwerken*, gedeeltelyk, in den *koophandel.* Allerly soort van HANDWERKEN worden in dezelve Stad geoefend: waar onder, de *Bosche messen* al voor lang zeer bekend geweest zyn. Ook, bakt men daar, een soort van *peperkoek*; die zeer smaakelyk is, en van daar veel naar elders word verzonden. Desgelyks word 'er zeer goed *bier* gebrouwen; naar den smaak van 't spelten bier, dat men te *Luik* heeft. Om die reden, word 't *Bosch — Luiks* bier genoemd: 't welk mede veel aftrek heeft; voornaamlyk naar de omliggende dorpen, in de *Majorie.*

Ook, is 'er eene GLASBLAZERY; die, niet aan de Stad, maar aan byzondere eigenaars behoord; staande by de *Ortenbinnenpoort:* in welke allerly soort van *glas* bereid word: dat, voor 't *Luiksch* — noch 't *Moubeugesch* glas in fyn — en heiderheid, geenzins behoeft te wyken. Dit word mede veel naar andere plaatzen verzonden.

Ter bevordering der *Manufacturen* zyn XXIV *Gilden* opgerecht.

De KOOPHANDEL der *Boschenaars* bestaat wel voornamlyk, in *verzendingen* van allerly waaren, die uit *Holland*, naar 't *Land* van *Luik*, naar *Maastricht*, *Aken*, en verder naar *Duitsland* vervoerd worden: als mede, van andere waaren, die van daar, voor de *Hollandsche* —, verwisseld worden. Daarom, vind men, in 's *Bosch* veele *Factooren*; die, met de verzending dezer koopgoederen, zich bemoejen. De liggingen dezer Stad aan de *Dieze*, maakt de afen toevoer derzelver zeer gerieflyk: en ter voortzetting van dezen handel, zyn verscheiden *Veerschepen* aangelegt, op de voornaamste steden van *Zeeland* en *Holland:* als mede, op *Utrecht*, op *Thiel*, *Nymegen* en andere plaatzen: wenwaard, alle morgen, één, twe en meer derzelver, ter gezetter uuren afvaaren; tot geen klein gemak, zo voor Reizigers, als Kooplieden. Hierom, ziet men, in de *Haven*, schier altyd, eene menigte van Schepen, liggende. En, de waaren, welke tot daar te water aangebracht zyn, worden landwaard naar elders overgevoerd, met zeer groote zwaare *karren*; waarop, byna zo veel, dan in een schip, kan geladen worden; en, die door vyf — of zes — en, in den wintertyd, door acht — of negen — en meer paarden, alle achter elkander gespannen, worden voortgetrokken.

Een

den der ſtraaten dezer Stad, naby de Haven; waarin veele dezer karren haare uitſpanning hebben; draagt, daarvan, den naam der *Karren-ſtraat*. Daardoor, heeft men in *'s Boſch*, veele *voerlieden*; die ſommigen, voor hunne eigen rekening, en anderen, voor rekening der *Factoren*; die goederen aanneemen te vervoeren: wordende het vrachtgeld bedongen, op elke 100 pond; meer of min, naar de nadere of verdere afgelegenheid der plaatzen: om welke reden, alle de goederen; immers, die van merkelyke zwaarte zyn; in de *Stads-Waag* gewogen worden. De *prys* der tranſporten te *lande* is altyd hooger, voor de waaren, die uit de Stad af-, dan, die derwaard aangevoerd worden: dewyl ongelyk meer waaren van daar weggaan, dan wel van elders aankomen.

Ter bevordering van dezen *Koophandel* te *lande*, is, in den jare 1741, een STRAATWEG van keiſteenen begonnen aangelegt te worden; die zeer breed is, en aan weêrzyde ook een *zandweg* heeft; die veelal gebruikt word, in den zomertyd. 'T ontwerp was eerſt, om dezen weg, tot aan *Eindhoven*, byna 6 uuren gaans van daar, en, vermoedelyk, verder voortezetten: dan, hy is niet meer, dan tot aan het dorp *Beſt*, 3½ uuren gaans van *'s Boſch*, vervorderd: beſtaande het overige tot aan *Eindhoven*, in een *Zandweg*; die des zomers goed-dan, in den winter, vooral wanneer veel regen en ſneeuw gevallen is; zeer diep en nauwlyks bruikbaar is: weshalven, de voerlieden, als dan, een omweg over de dorpen *Zon* en *Woenzel*, nemen moeten. Gemelde ſteenweg neemt zyn aanvang by de *Vuchter-poort*: van waar hy gaat, langs de *kleine*- en *groote Schans*; daar hy zich lings omwend, naar *Vucht*: en loopt genoegzaam lynrecht: achter *Vucht*, eerſt zyn uitzicht hebbende op den hoogen toren van *Boxtel*, en daarna, op dien van *Eindhoven*. Zy is, aan beiden zyden, met boomen beplant. En, op den afſtand van elke 200 *Rhynlandſche Roeden*, ſtaat ter ſlinker zyde van den weg, een paal; waarop, 't getal der roeden afſtands, van de Stad, naar de wyze der oude *Romeinſche mylpaalen*, geteekend is: zynde de laatſte paal, naby *Eindhoven*, met 't getal van 8000 derzelver *Roeden*. *

Die

* Veronderſteld zynde, dat elk uur gaans de lengte van 1500 *Rhynl. Roeden* hebbe; zou, ingevalle de waare *afſtand*, tuſchen *'s Boſch* en *Eindhoven*, zes uuren gaans bedroeg;

Die zelve *Steenweg* is ook van voordeelig gebruik, voor de *Poſt Chaiſen*; die dagelyks tuſchen 's *Boſch* en *Maaſtricht*, heen- en weêr reden. *

Ten

droeg; (gelyk gemeenlyk gezegt wsrd;) de laatſte paal met 9000, moeten geteekend zyn: want 6 maal 1500 maakt 9000. Dan, deze weg lynrechtdoorgaande, is daarin gelyk, met den affland van *hem / breedte*; die altyd korter is, dan 't welk men reekend, van uur op uur te gaan, ter oorzake der draajingen, die genoegzaam alle andere wegen hebben. Uit dit getal van 8000 Roeden, blykt, derhalven, den waaren affland, van 's *boſch* tot *Eindhoven*, niet meer dan 7 en een derde uuren gaans te bedragen.

* Wy denken; onzen Landgenooten; onder welke, jaarlyks, zeer veelen, uit *Holland* en de andere *Provincien*, komende, van de rêituigen dezer Postery zich bedienen moeten, om van 's Bosch op Maastricht, en verder naar Aken, Spaa en Luik te reizen; 't njet onaangenaam te zullen zyn, dat we eenige omſtandigheden dezer Postery, ten hunnen narichte mededeelen. Dezelve heeft ten grond, zeker *Octroy*, 't welk Hunne Hoogm:, aan ſommige perſonen, die onderling daartoe zich geaſſocieerd hebben, vergunnen: 't welk om de dertig of meer jaren, moet vernieuwd worden: waardoor, aan niemand geoorloft is, met eenige andere rêituigen, tuſchen *'s Boſch* en *Maaſtricht* te reizen, dan die van deze *Poſtery*; uitgezonderd die, welke aan hen zelve in eigendom behooren. Ten einde, daarom, alle Reizigers, en, elk naar zyn welgevallen, te gerieven; hebben de aanneemers zich voorzien, van allerly ſlach van *Rêituigen*: als *Koetzen*, *Phaëtons*, *Charetten*, *Bolderwagens*, en, voornaamlyk, van *Poſt-Chaiſen*; ſommigen, voor twe- doch de meeſten, voor vier menſchen. Ook moeten zy altyd, zeker getal van *paarden*, en niet min dan 60, ten hunnen dienſte hebben; die verdeeld worden, in *zeven* ſtallingen, naamlyk, behalven, in de twe genoemde *Steden*, daar de meeſte zyn; ook, in vyf andere tuſchen beiden liggende plaatzen, waar men van paarden verwiſſelt: als, 1. te Liempde, 2. te Eindhoven, 3. te Achel, 4. te Bree, en 5. te Asch; alle welke plaatzen, 3 en 4 uuren wegs, van elkander liggen.

Zodanige rêituigen reiden, genoegzaam alle dagen, en, in den zomer tyd, dikwerf 2 en 3, 's elken dag; naar mate de

aan-

Ten aanzien dezer Stad, verdiend zyn aanmerking: dat dezelve in IX WYKEN afgedeeld is; die men daar, BLOKKEN, gewoon is te noemen. Elk *Blok* heeft zyne eigen *Blokmeesters*; die 't opzicht hebben, onder anderen, over de *brandspuiten*, *ladders*, *emmers*, *watertrappen*, en alerly verder gereedschap, dat gebruikt word, om den brand te

aankomende Passagiers min of meer zyn. Ook, kan elk, die een reituig afzonderlyk wil huuren, als, in 't oogenblik, en ten allen uure van den dag, geholpen worden; waarvan, de *grachten*, naar den aart der reituigen, en 't getal der paarden, tot een vasten *prys* bepaald zyn: zynde, die der gewoonlyke *Post Chaisen*, voor twe menschen, 6 —, en voor vier — 10 *Rykdaalers*. Doch, in gevalle men, zonder *à part* te huuren, op de gemeene *Post Chaisen*, benaven de andere *passagiers*, zich zetten wil; betaald men niet meer, dan twe Dukatons, of *f* 6 - 6 - : 't welk, op eenen schelling, voor elk uur, word gerekend. Daar onder, is dan mede begrepen, de vracht voor 25 pond *bagagie*: terwyl van al wat men meer by zich heeft, voor elke 100 ponden een Ryksdaler, moet betaald worden. In den zomertyd, van den 15 *April* tot den 15 *Sept.*, reiden ze doorgaans over, *in eenen dag*: dan, in de winter maanden, in twe dagen: wanneer men zyn nacht verblyf houd, te *Achel*; 't eerst vooraanliggend dorp, in 't *Luiks gebied*. In gevalle echter, de Passagiers, deswege, onderling zich verstaan; vermogen ze, ook in de zomer maanden, twe dagen tot die reis besteden: wanneer ze, 't zy te *Eindhoven*, 't zy te *Bree*, vernachten. Hoe zeer, anderzinds de *Herbergen*, in deze landstreek, vooral' in 't Land van *Luik*, zeer schraal zich opdoen, buiten de gewoonlyke *post route*; zyn, toch, die, waar de *stations* gehouden worden, alle zeer goed en zinlyk: des men, voor een' gematigden prys, zeer wel van al 't nodige bediend word. Ook, zyn de beiden *Postery-huizen* zelve, zo te *Maastricht*, als in *'s Bosch*, bekwaame *Logementen*: waarin men, by 't af- en aankomen, 'zyn intrek nemen kan. 'Er word, eenmaal 's jaars, door *leden* der *Regeering* der beiden steden, *'s Bosch* en *Maastricht*, *visitatie* gedaan, of alles, dezer postery aangaande, in behoorlyken staat onderhouden werde: welke Heeren van weerzyde den halven weg afdoende, te *Achel*, by elkander samenkomen.

te blusschen: gelyk zy mede, ingevalle zodanig een ongeluk ontstaat, het volk te bestieren; dat ter blusschinge gebruikt word. Om deze dingen te bekostigen, word door de Blokmeesters, jaarlyks, zekere somme gelds van de huizen opgehaald. Deze Blokmeesters hebben ook onder zich, de inkomsten van zekere goederen, die, door liefdadige lieden, van tyd tot tyd, aan die blokken vermaakt zyn; ten einde dezelve aan behoeftigen omtedeelen. Vermits, echter, deze inkomsten niet genoegzaam toereiken, tot onderhoud der armen; worden, boven deze, ook eenige liefdegaven aan de huizen ingezameld; die, dan, zonder aanzien van Godsdienſten, worden besteed: gelyk, daarom, de helft der Blokmeesters van den *Hervormden* – en de wederhelft van den *Roomschen Godsdienst* zyn.

De Borgery van 't *Bosch* is ten allen tyde, wegens krygsdapperheid, vermaard, en wel geoefend geweest, in den wapenhandel. Zy waren gewoon; (gelyker wyze, als die der andere Nederlandsche steden, in dien tyd, toen men noch zeer zelden van soldy trekkende *militie* voorzien was;) hunne eigen Stad te bewaken: en betoonden zich zeer afkeerig, van vreemd *krygsvolk* binnen hunne vesten te ontfangen. Zy hadden dezelve, (al ware 't, in oorlogs tyd) des te min nodig: dewyl hunne Stad, eertyds van rondomme door de moerassen gedekt, en, daarom, van zeer weinige door de konst gemaakte Vestingwerken voorzien zynde; met zeer weinig volk kon verdeedigt worden. In den jare 1579: toen de Stad, na eenige betoonde weerspannigheid tegen de Spaansche regeering, met den Hertog van *Parma*, in naam des *Konings* van *Spanje*, zich weêr verzoende; was zelfs uitdruklyk bepaald, door geen vreemd krygsvolk bezwaard te zullen mogen worden: welk beding heeft blyven stand grypen tot 1609; toen (gelyk hier voor is aangemerkt,) de Spaansche Gouverneur der Nederlanden, *Albert* van *Oostenryk*, *Spaansch krygsvolk* in de Stad wierp: 't welk ten gevolg had, dat de borgers geene tochten of wachten behoefden–, noch, (waarschynlyk,) vermogten waartenemen. Dan, in 't beleg van 1629, Prins Frederik Hendrik van Oranje, hebben de *Borgers* de wapenen weder opgevat: en toen, ten getale van omtrent 5000, veel toegebracht, tot die langwylige verdeediging van drie en eene halve maanden. Ter dezer oorzake, zyn zy, na de overgave der Stad, door den Prins Frederik Hendrik, ont-

ontwapend: en, die heeft geduurd tot 1642; toen de *Schutteryen* weder opgerecht en in *vier kompagnien* verdeeld zyn. In den jare 1672, werden deze *kompagnien* onder de wapenen gebracht, op het plein: daar, door Gevolmachtigden wegens Hunne Hoogmog:, hun de *eed* van trouwe werd afgenomen, Zy hebben ook, in dien zelven zorglyken tyd, toen 's *Bosch*, door de *Franschen* berend, en in gevaar van beleegering gebracht was, voortreflyke dienſten aan de Stad gedaan: waarvoor, zy die's tyds twe maanden vrydom van 's Lands impoſten genoten hebben. De Borgery is, dan, noch heden, verdeeld, in vier *kompagnien* SCHUTTERS; beſtaande elke, uit omtrent 240 koppen: die alle hunnen eigen *Doele*, of *Boomgaard* hebben. De oudſte der vier Kapiteins is *Kolonel* voor de geheele Schuttery.

'T ganſch ligchaam der REGEERING dezer Stad, buiten- en behalven den HOOFDSCHOUT; (die, eigenlyk, geen lid der Stads regeering is;) beſtaat, uit XL *Perſoonen:* welke, in IX SCHEPENEN, VII GEZWOOREN, en XXIV RAADEN, onderſcheiden worden: waarvan, de twe eerſtgemelde, naamlyk, de *Schepenen* en *Gezwooren*, het EERSTE — en de *Raaden*, het TWEDE LID uitmaken. By de jaarlykſche verandering van der *Schepenen Stoel*, gaan, van de *negen Schepenen*, zeven over, tot de *Gezwooren:* terwyl, de twe *oudſten* noch één jaar blyven zitten; ten einde, den nieuwlyks aankomende Schepenen, van den toedragt der lopende zaken, onderrichting te geven: 't welk geſchied, ingevolge het *Reglement* des Keiſers *Karel V*, in 1525; die 't getal der *Schepenen*, eertyds uit *zeven* beſtaande, om die reden, ter zelver tyd, met *twe* vermeerderde. Zy, die, na een jaar SCHEPEN geweeſt te zyn, in het twede jaar, tot de GEZWOOREN overgaan, worden, in het derde jaar, RAADEN: des, het *Kollegie* der *Raaden*; in de *Hollandſche* en andere Provinciale Steden, de *Vroedſchap* genoemd; zo veel is, dan het *Radicaale;* waaruit, de *Schepenen*, en vervolgens de *Gezwooren*, verkozen worden.

En, die éénmaal in dit Kollegie als *lid* is aangenomen, blyft het, geduurende zyn geheele leeftyd: ten ware, de één of ander, (behalven vrywilligen affland,) gewichtige reden gegeven hadde, om van dien poſt ontzet te worden: van waar, ten aanzien van dit voorrecht, in 's *Bosch*, het ſpreekwoord gebruikt word: *ſterven* of *verkerven*. Hierin, is derhalven, de Regeering dezer *Hoofdſtad*, merkelyk verſchillende, van die der andere ſteden, onder 't *Reſſort* der Ge-

Generaliteit; daar, alle de leden, 't zy, in elk jaar, 't zy, in het twede jaar, eerſt bedankt worden: en, tot de kontinuatie, eene *nieuwe* aanſtelling nodig hebben.

De Regeering dezer Stad, bezat, in vroegere tyden, ook een voorrecht, ten aanzien der VERANDERING der *Schepenen:* welke toen gedaan werd, door de *Schepenen* zelve. Doch, dit hebben ze, alreeds in 1336, vrywillig, aan den *Hertog* van *Brabant*, opgedragen: en, uit kracht van dien, geſchied die keuze nu, door zyne Doorl. Hoogheid, den Heer PRINS ERFSTADHOUDER, in hoedanigheid, als STADHOUDER van STAATS-BRABANT. De Regeering geeft, echter: daartoe over; eene *nominatie* van een *dubbeld tal:* welk recht dezelve, van den Hertog *Jan IV* van *Brabant*, bekomen heeft, en blyft behouden. Dan, op deze *nominatie*, mogen, in gevolge 't voornoemde *Reglement* van Keiſer *Karel*, geene andere leden worden geſteld; dan die twe jaren, na dat zy als Schepenen afgegaan zyn, ſtille gezeten hebben. Verkoren zynde, leggen zy den eed af, in handen van den *Hoogſchout*. In gevalle, door ſterven of vertrekken, één of meer Regeerings plaatzen oopenkomen, binnens tyds, geſchied de vervullinge derzelve, mede door den Heer Prins ERFSTADHOUDER: doch, zonder voorgegaane *nominatie*.

De SCHEPENS-*Stoel*; waarvan de PRESIDENT-*Schepen* (zo veel, als die, in andere Steden, BORGEMEESTER getiteld word,) 't *hoofd* is; mag men zeggen, den aanzienlykſten te zyn, in deze *Nederlanden:* in zo verre, geen *Schepens-Stoel*, (ja zelfs geen *Gerechtshof*,) zodanig een uitgebreid *rechtsgebied* oefend, dan deze. Eerſt, neemt dezelve kenniſſe, van alle *Krimineele* (lyf-en levens ſtraflyke) zaken, niet alleen over de Stad en derzelver vrydom, maar ook, over alle de *dorpen*, in de *Majorie*; uitgezonderd, die, welke VRYE HEERLYKHEDEN zyn.

En zodanige dorpen zyn 'er LX: behalven noch vyf *halve Heerlykheden*; waarin, dit, by voorkóming des *Hoogſchouts* der Stad, tegen de Droſſaarden aldaar, mag geſchieden.

En, van de *Vonniſſen*, door Schepenen in zodanige gevallen geveld, is geen *appel*, tot een hoogere rechtbank. Belangende de *civiele* (borgerlyke) zaken: die worden, doorgaans, voor de *Dingbanken* ten platten lande, eerſt gebracht; en, door dezelve gevonníſt: dan, van deze-(eenige weinige dorpen uitgezonderd,) mag men *appel-*

lee-

heeren, tot de *Schepenen* der Stad: en, van de Schepenen, in de laatſte inſtantie, naar *'s Hage*, tot den *Raad* van *Brabant*.

'Er zyn gevallen, waarin de zaken rechtſtreeks voor *Schepenen* van *'s Boſch* gebracht worden; by zogenoemde *Hoofdleering:* dat is, als de Schepenen der byzondere *Rechtbanken* in de *Majorie*, alle de ſtukken des *Twiſtgedings*, den Schepenen der Stad, als hunne *Hoofdbank*, toezenden, die dan, na leezing derzelver, hun een *vonnis* voorſchryven. En, in zodanige gevallen, kan ook, wanneer een der litigeerende partyen in dit vonnis geen genoegen neemt, geappelleerd worden, naar den *Raad* van *Brabant*.

Voorts, zyn de *Schepenen* dezer Stad ook, *gedelegeerde Rechters*, in zaken en verſchillen, die 's Lands gemeene middelen betreffen; zo over de *Stad*, als, over alle de *dorpen* der geheele *Majorie*. Zy oordeelen mede, over de zogenoemde *Caſus regii*; zonder, dat men hun daarin zou mogen verbygaan. Het *recht* van *Ingebod*, dat is om te oordeelen, over alle voorwaarden, tranſporten en hypothekatien, voor Schepenen der Stad gemaakt, alhoewel ook de goederen, buiten de Stad, in — en zelfs, in ſommige plaatzen, buiten de *Majorie* gelegen zyn; behoord mede, aan die zelve *Schepenen*.

De *zeven* jaarlyks afgaande *Schepenen*, die mede tot het *eerſte lid* behooren, worden GEZWOOREN genoemd: dewyl zy, in dat volgend jaar, noch in den eed blyven: gelyk zy ook, in gevalle van afwezenheid of ziekte van éénen of meer *Schepenen*, ter afdoening der zaken, door de *Schepenen*, worden geroepen en aangenomen. Dan, als zy in 't jaar daarna, weder overgaan tot de *vierentwintig* RAADEN; zo blyven zy, daarin, tot zo lang zy weder tot *Schepenen* verkoren worden.

Eertyds, was, behalven die twee —, noch een DERDE *lid* der *Regeering;* uit de DEKENEN der XVI *Hoofdgilden*, ſaamgeſteld. Dan, wegens de moejelykheden, die deze *Gilden* dikwerf veroorzaakten, heeft Keiſer *Karel V*, in 1520, 't getal der *Dekenen*, die mede bewind in Stads regeering hadden, verminderd. De Aarts Hertog *Albert* van *Ooſtenryk* verminderde dit getal der *Dekenen*, andermaal, in den jare 1610: te gelyk derzelver gezach dermaten beſnoejende, dat zy, ſedert dien tyd, zeer weinig te zeggen hadden. En, eindelyk, na 't overgaan der Stad aan Hunne Hoogmogende, in 1629; alhoewel de *Gilden* zelve blee-

ven ſtand houden; zyn echter derzelver *Dekenen*, niet meer in den Raad der Stad verſchenen. *

Dit geheel *ligchaam* der REGEERING, uit de twe voornoemde leden ſaamgeſteld, heeft te gelyk 't volkomen beſtier, over de *Stads geldmiddelen*. Dit recht heeft de Stad, in 1391, gekocht, van de Hertoginne JOHANNA van *Brabant*. Zy mogen, mitsdien, dezelve verhoogen of verlaagen; naar dat ze dit oorbaar vinden: ingevolge een byzonder *handveſt*, door die zelve Hertoginne aan hun verleend, in 1387. En, by den voorgang der Stad, in 1629, is dit *voorrecht* aan de Regeering beveſtigt, door de *ratifikatie* van 't *verdrag* der overgave, door Hunne Hoogmogende: in welk *verdrag*, *Art.* 10. verklaard word: „ dat deze „ Stad zal behouden, tot haare diſpoſitie en regeringe, al„ le haare gemeene erfgoederen, recht van' IMPOSITIE, „ enz."

Ter ontfangſt der Stads middelen, worden, door de Regeering, jaarlyks twe RENTMEESTERS aangeſteld; ingevolge 't daartoe hun verleend recht, in 1387: en, zyn de Regenten bevoegt, de *rekeningen* der Rentmeeſters zelve optenemen; zonder tuſchenkomſt van iemand; zelfs, niet des Hertogs van *Brabant:* blykende dit, uit den Voorrechtsbrief, der Hertoginne *Johanna* van *Brabant*, des jaars 1391. Eindelyk, is de Regeering eeniglyk gerechtigt, ter *begeeving* van alle de *Stads ampten:* welk voorrecht, zy, in den jare 1458, van den Hertog FILIPS van *Bourgonje*, den GOEDEN toegenoemd, voor 3200 Overlendſche Rykſgulden, gekocht hebben.

Dat de HOOGSCHOUT van *'s Boſch* geen medelid der *Stads regeering* zy, is, nadat daarover eenige bedenklykheid gerezen was, in 1651, door vonniſſe van den Hoogen Raad, ter

* Vermits die *Dekenen* der XVI *Hoofdgilden*, voor — en in de belegering van *'s Hertogenboſch*, noch 't *derde lid* der *Regeering* uitmaakten; is dit de reden, waarom, in de *Kapitulatie* der overgave, tuſchen Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE en de *Stad* gemaakt, uitdruklyk van DRIE LEDEN der *Stad*, in opzicht tot de *Regeering* gemeld word; in *Art.* 9. gezegt: „ dat de *Regeeringe* van de *Stad*, zoo „ in rechts vorderinge, als polityeque zaaken, zal blyven, „ aan de *Magiſtraat*, en de DRIE *leden derzelver Stad*, „ reſpective enz."

ter delegatie van Hunne Hoogmogende, beſliſcht geworden. Hy moet, echter, in gevalle door de regeering eenige *Keuren*, of Ordonnantien, gemaakt worden, waarby *geldboeten* worden ingeſteld; zyne gedachten daarover mededeelen: gelyk de zelfs *naam*, in die Keuren, *voor* de Regeering, geplaatſt word.

By 't aannemen der nieuwe *Borgers* of *Poorters* der Stad, word Hy mede over dezelve gehoord. In de *Vierſchaar*, zo dikwyls *Krimineele* zaken voorvallen, zit Hy, aan 't hoofd der tafel: en ſpand, in 's Hertogs naam, de bank: beſchuldigende de gedaagden, en doende eiſch: waarover Hy 't *vonnis* den Schepenen overlaat. Dit ampt, dat zeer aanzienlyk is, word begeven, door de Algemeene Staaten; als verbeeldende den *Hertog* van *Brabant*. Jegenwoordig, word 't bekleed, door den Hooggeboren Heer, REINHARD BURCHARD RUTGER, *Grave* van RECHTEREN tot *Gramsbergen*, beſchreven in de Ridderſchap der Provincie *Overyſſel*: enz. enz. enz.

Eertyds waren, binnen deze Stad, *twe Schouten*, welker één, 't hoog — en de ander, 't laag — en middelbaar Rechtsgebied oefende. Dan, deze twe bedieningen zyn, alreeds ſedert 1529, in één perſoon ſaam vereenigt: 't welk de reden is, waarom de *Hoogſchout*, met den dubbelden titel van HOOG — en LAAGSCHOUT der *Stad* en *Majorie* van *'s Hertogenboſch*, benoemd word.

De *Hoogſchout* heeft onder zich een STADHOUDER; die, by Deszelfs afwezenheid, in Deszelfs naam, alles verrichten kan.

Voorts zyn, aan de Regeering, *vier Miniſters* toegevoegt: naamlyk, een PENSIONARIS: een GRIFFIER: en *twe* SEKRETARISSEN.

De *Borgers* dezer Stad genieten, verſcheiden zeer aanzienlyke VOORRECHTEN. Zy, en hunne goederen ſtaan, voor niemand, dan voor Schepenen, te recht.

Hunne goederen mogen, noch in de *Majorie*, noch in de Landen van *Ravenſtein* en *Megen*, gearreſteerd worden. In hunne huizen, zyn ze vry en veilig: waaruit, zy niet dan met toeſtemming, en in de jegenwoordigheid van 't grootſt gedeelte der Schepenen, gehaald mogen worden. Gevangen zynde; moeten ze, binnen zekeren bepaalden tyd, te recht geſteld worden. In geenerly gevallen, mogen zy buiten recht, dat is, zonder geding, geoordeeld worden. Zy zyn ook vry van *houtgeld*: 't welk eene be-

lasting is van den *zesden* penning, op 't hout, dat in de *Majorie* gehakt word. En deze *vrydom* is, voor Heden, die in deze Landstreek veele goederen bezitten; van veel belang; als men gadeslaat, dat de *Majorie* een *Houtland* is; en dat, genoegzaam by alle landhoeven, *bosjes* zyn; of dat, rondom de bouw- en wéilanden, gemeenlyk *Schaarhout* geplant is; behalven de beplantingen, op de gemeenten en op de gemeene wegen.

Zy mogen, in 't Duitsche Ryk niet worden gearresteerd. De *Poorters* van *'s Bosch* zyn *tolvry*, op den Rhyn: betaalende eeniglyk te *Zons*, in 't *Keulsche*, waar een voornaame tol is, niet meer dan een halven tol. Voorts zyn ze vry, door geheel *Brabant*, in het Land van *Ravenstein*, *Grave*, en 't Land van *Kuik*: In geheel *Gelderland*, *Holland* en *Zeeland*. Te *Heusden*, *Veen* en *Wouwdrichem* en te *Utrecht*. Niemand mag in *'s Bosch* tot een der Gilden worden toegelaten; ten zy alvoorens *Poorter* te zyn. Eindelyk, bekleeden de *Bosschenaars* alle de hun toegevallen *ampten*, gedurende hun leven; ten ware zy zich aan wanbedryven schuldig maakten: des, 't spreekwoord, *sterven of verkerven*, op de *Ingezetenen*, zo wel dan de *Regenten*, toepaslyk zy.

Van 't *Stads* WAPEN. een' *boom* verbeeldende; die zeer wel slaat op den naam van den *Bosch* of *'s Hertogenbosch*; is hier voor met een woord gewag gemaakt. 'T bestaat eigenlyk, in een *gouden boom*, op een *zwart veld*. Wat 'er zy, van den *oorsprong* van dit wapen, zal men te vergeefs zoeken: maar, zeker weet men, dat *Johanna*, Hertoginne van *Brabant*, in 1355, 't zelve vermeerderde, met *vier Leeuwen* in deszelfs rechter hoek geplaatst; zynde deze de *Wapenschilden* van *Brabant* en *Limburg*, geëkarteleerd. Daarna, in 1508, heeft Keiser *Maximiliaan* aan de Stad vergund, boven dit wapen, eenen Keiserlyken *dubbelden Arend* te mogen stellen: 't welk anderzinds, 't *teken* eener vrye *Ryks Stad* is. Wegens dit byvoegzel, werd, in den jare 1676, door de *Fiskaal* van *Brabant*, by de Regeering, insprake gedaan; welke wilde, dat zy dit *wapen* eenvoudig zouden voeren, gelyk 't hun, ingevolge den vergun brief van Hertoginne *Johanna*, in 1355, was toegestaan. Hy vermeende mede, dat de twe *Wildemannen*, die dit wapenschild vasthouden, beneven de daar boven gestelde *kroon*, daarvan behoorden te worden weggedaan. Doch,

door

door een, van der Regeerings zyde, daartegen gedaane vertoog, nam de zaak een einde.

Van de Stad, wenden we ons, tot de VRYHEID, daaronder behoorende: beſtaande, in 't *Stads Rechtsgebied:* waarover, de *Regeering* een eevengelyk gezach, dan over de Stad zelve, heeft: eeven 't zelve, dat in *Gelderland*, 't SCHEPENDOM, in *Friesland*, 't KLOKKESLAG, en elders weder anders, genoemd word. 'T ſtrekt zich uit, over een ſtreek lands, ten zekeren afſtand der Stad omringende: waarin, drie plaatzen, DUNGEN, ORTEN en HINTHEM, liggen.

DUNGEN * is een welbewoond en welvaarend dorp; hebbende 239 Huizen. 'T ligt, in eene rechte lyn gereekend, een half uur gaans, zuid ooſtwaard van de Stad. Dit dorp heeft eene groote *Kerk:* en, deszelfs *Gereformeerde Gemeente*, die zeer klein is, word door een' *Predikant*, bediend. 'T heeft eene goede landsdouwe; waarin veel en allerly ſoort van aardvruchten geteeld worden: en, van dezelve, worden de Inwooneren der Stad rykelyk voorzien.

ORTHEN, een klein half uur noord ooſtwaard van *'s Boſch*, was voorheen een aanzienlyk dorp: *Ortdunum* (*Ortduinen*) geheeten. Eenigen willen 't zelfs voor een *Graaffchap* doen doorgaan. Dan, vermoedelyk, had 't den titel van eene *Heerlykheid:* dewyl een oud adelyk *Brabants geſlacht* van *Orthen*, van dit dorp, zyn' naam ontleend heeft. De *Kerk* van dit dorp, die redelyk groot was, is in voorige oorlogen verwoeſt, en niet herbouwd. Daarby, hebben de *Franſchen*, in 1672, veelen van deszelfs huizen in brand geſtoken. Thans, is 't niet meer dan een *Buurt* van omtrent 70 huizen; die genoegzaam alle langs den dyk gebouwd zyn. De *Roomsgezinden;* buiten welke, geene lieden van andere geloofsgezindheid daar woonen, hebben 'er een *Kerkhuis.* Naar deze buurt, word de Stads-poort, ten

* Dit dorp DUNGEN niet te verwarren, met DONGEN: een dorp, in de Baronie van *Breda* gelegen.

ten noord ooſten, by den *Paapenbril*, de *Orthen-poort* geheeten.

HINTHEM; welks naam eigenlyk, *Hinthem*, moeſt worden uitgeſproken, is mede niet dan een *Buurt*: en ligt verder ten noordooſten van de Stad.

Wat echter van *Hinthem* onder de Stads vryheid behoord, is deszelfs geringſt gedeelte. De meeſte en beſte huizen, worden gereekend, tot het dorp *Rosmalen*. De Huizen, aan de *Stads vryheid* onderhoorig, waren eertyds ook menigvuldiger: dan, zyn, in tyden van oorlog, veelen derzelver vernield geworden. Daarby, zyn in den laatſten oorlog, in 1746; als de Franſche Armée de grenzen van den Staat zeer begon te naderen; des men, tegen eene belegering der Stad, begon beducht te worden; verſcheiden, naaſt by de Stad gelegen huizen, uit een voorzorg afgebroken. Voorheen, was daar een *Leprozen-huis*: 't welk mede, in de Nederlandſche onluſten, weggeraakt is: dan, deszelfs inkomſten zyn aan 't *Weeshuis* der *Stad* geſchonken. Niet alleen, word één der wyken van *'s Boſch*, naar deze Buurt, het *Hinthemer einde* — maar ook de *Poort*, door welke men derwaard heen gaat, de *Hinthemer-poort*, geheeten.

De Buurtſchap; 't REUT genoemd, lag ter plaatze, daar naderhand de *Izabelle Schans*, geſticht is: om welker wille, die's tyds, deszelfs *huizen* moeſten weggebroken worden.

Ook bevonden zich, buiten alle de poorten dezer Stad, in vroegere tyden, *Voorſteden*: welke, van tyd tot tyd, door den oorlog verwoeſt zyn.

Belangende,

De MAJORIE *van* 'S BOSCH:

Deze is, wel niet 't beſt geaart-, maar buiten tegenſprake, 't verſt uitgeſtrekt landſchap, 't welk onze Staat, in die andere Provincien, is bezittende. Hiervan, was 't recht van eigendom, aan de *Neêrlandſche Republiek*, afgeſtaan, alreeds ingevolge 't *7de. Artikel* der *kapitulatie*, ter over-

overgave de Hoofdſtad *'s Boſch*; getekend, den 14 *Sept.* 1629: voor zo verre, naamlyk, betrof *'t regt*, 't welk de Stad over deze Landſtreek heeft, en ten allen tyde geoefend had. * En, by 't vrede's *tractaat* van *Munſter*, in 1648, werd dit eigendom, ingevolge *Art. III*, aan den *Staat* beveſtigt.

Deze Landſtreek werd de MEYJERY van 'S HERTOGENBOSCH, en, doorgaans, maar blootlyk de MEYERY genoemd: hoewel de naam, eigenlyk, *Majorie* behoord, te worden uitgeſproken: afkomſtig van 't woord *Majeur*, 't welk in de taal der *Waalen*, een *Schout* beteekend: des, *Majorie*, zo veel zegt, als 't *Schout-ampt* van *'s Boſch*. †

De GRONDGESTELDHEID is; als men uitzonderd, al wat naaſt by de *Maas* gelegen is, daar men zeer goede weî- en hooylanden aantreft; doorgaans zeer *ſchraal* en *zandig*: beſtaande voor 't meerder gedeelte, uit groote *heiden*; die natuurlyker wyze niet anders dan *heeſter* en *kreupelboſch*

* Immers, word daar uitdruklyk gezegt: „ Dat de voor„ ſchreve Hoog Mogende Heeren, *Staten Generaal*, en „ Zyne *Princelyke Excellentie*, in de voorſchr: *Stadt*, *Vry„ dom* en de MEYERYE, voor zo veel die aan de Stadt an„ nex, ſullen gebruyken en exerceeren, ſoodaenige Juris„ dictie ende gerechtigheyt, als de Hertogen en Hertogin„ nen van *Brabandt*, daer inne tot noch toe hebben ge„ hadt, ende deſe Stadt in alles daer in tracteeren, ſoo en„ de gelyk de Hooft Steden van *Brabandt* zyn gehouden „ en getracteert."

† Ten dezen opzichte, is die titel van Majorie, (by de Franſchen *Maire* uitgedrukt,) van een gemeen gebruyk, met betrekking tot byzondere Landſchappen in *Brabant*: als de Majorie van *Turnhout*: de Majorie van *Heerenthals*: van *Geebl*: van *Vilvoorden* enz.

boſch zouden voortbrengen; byaldien de dingen tot levens onderhoud noodzakelyk, niet, als met geweld, den grond wierden afgeperſt. Ook, is een groot gedeelte dezer heide, naby de ooſtelyke grenzen, *moerasſig*; waaruit men goede turf graaft: en, dit is die *ſtreek*, die de PEEL genoemd word. In overoude tyden, had de *Majorie*, een' vetten leemgrond; die thans onder een' dikken korſt van zandgrond verborgen ligt. Uit dien ouden grond, word noch heden de leem opgehaald; die men tot 't bakken van ſteenen, dakpannen, plavuizen, en tot 't maken van leeme wanden der huizen, gebruikt.

Wanneer, en door welk toeval, zodanige verandering van grond geſchied zy, is niet te bepaalen. Waarſchynlykſt mag men denken, aan eene grooten *Watervloed*; die een gedeelte der duinen, langs de *Vlaamſche*, *Zeeuwſche* en *Hollandſche* kuſten doorgebroken, en derzelver zand, op de landen der *Majorie* en daarom ſtreeks, geworpen heeft: waardoor dan ook de *Kelten*, de oudſte bewooneren dezer Landſtreek, beneven de *Teutonen* en *Cimbren* genoodzaakt zyn geworden, deze landen te verlaten, en elders veiliger woonplaatzen optezoeken. En, dit zou, naar de echtſte narichten, geſchied zyn, in den jare 560, na de ſtichting van *Rome*, overeenſtemmende met den jare 101, voor 's Heilands geboorte.

Daarna, is dit land zeer vervuld geweeſt, met *Boſchen*: zelfs, alreeds in *Julius Cæſar's* tyd; welke getuigt: (*de bello Gall. Lib. III. Cap.* 28.) dat de *Menapiërs*; die het noordelyk gedeelte van al 't land, tuſchen de *Maas* en de *Schelde*, hadden ingenomen; „ *aaneenhangende*

„ *ba-*

„ *hoſchen* en *moeraſſen bewoonden:* in welke zy, „ met al 't hunne, zich begaven; als Hy (*Cæſar*) „ met zyn heir tot hen naderde." En, (*Lib. VI. c.* 5.) ſchryft hy, „ dat zy, op die veiligheid „ hunner woonplaatzen ſteunende, nauwlyks „ zich wapenden, maar, naar de *hoſchen* en *moe-* „ *raſſen* vliedden: en hunne bezittingen, daar; „ in veiligheid brachten: hoewel *Cæſar*, hen „ onverwacht van drie zyden overvallende; der- „ zelver vlekken en wooningen in den brand ge- „ ſtoken hebbe."

Van veelerly boſchen dezer landſtreek, word onderſcheidenlyk gewag gemaakt. Hiervoor, hebbenwe gezien, dat zeker *Boſch*, waarin de *Hertogen* van *Brabant* zich met de jagt verluſtigden, aan de *Hoofdſtad*, ter zelver plaatze naderhand geſticht, haaren naam overgelaten hebbe. Ook word, in 1269, gewaagt, van een boſch *Endenhout*; ter plaatze, waar nu het dorp *Udenhout* gelegen is. Men vind, van een boſch, by *Dexteren*; welks hout de Regeering van *'s Boſch*, in 1329, had doen afkappen; in de Stads *Archiven* gemeld. Behalven, dat de *naamen* van ſommige dorpen en *gehuchten* dat genoegzaam uitwyzen: als *Lieshout*: *Stiphout*: *Bergeik* enz. Alhoewel, de oorlogen, aan welke dit land ten allen tyde onderworpen geweeſt is, dit houtgewas zeer hebben doen verminderen; is er, echter, noch heden, gebrek, zo min aan timmer- als aan brandhout. 'T Majorieſch *Eikenhout*, met den naam van *Brabants Eikenhout* bekend, word geacht, voor 't beſte foort: vooral, wanneer 't groeid, in zodanige plaatzen, daar 't veel voor wind en water bloot ſtaat. De Hertogen van *Brabant*, begrypende, dat de geaard-

heid dezer landstreek best daartoe bekwaam was, hebben daarom middelen aangewend, om het te vermeerderen: gevende, aan de meeste dorpen pootstaarten, ten einde die, ten zekeren getale, op de heiden, voor de erven te mogen planten. En, de *Algemeene Staaten* hebben niet min daarvoor gezorgt; die, in 1698, het goed vinden der oude Hertogen niet alleen bevestigt, maar ook gewild hebben: dat men, van 't een tot 't ander dorp, over de heide, breede wegen maken, en die, ter wederzyde, met boomen beplanten zou. En, dit zelve bevel is, in 1714, vernieuwd. Na dien tyd, hebben de Inwoonderen, met meer ernst, op 't planten van eiken-, berken- beuken- ipen- en essenhout, zich toegelegt: hoewel, in dezen tyd, 't meest noch jong is: terwyl men verwacht, dat by aldien dit land buiten oorlog op zyn eigen bodem, eenige jaren blyven mag, het zelve genoegzaam timmerhout zal konnen uitleveren.

De *heiden*, welk dus verre, noch beplant, noch bebouwd en daarom als gemeen gebleven zyn, brengen genoegzaam gras, heester en andere groente voort, om 't tamme vee zyn voedzel te doen hebben: voornaamlyk, den *Schaapen*; welke'r fokkery aldaar om die reden eene gemeene handteering is: en, te gelyk, aanleiding gegeven heeft, ter oprechting der lakenweveryen, te *Tilburg*, *Oosterwyk*, *Geldorp* en andere plaatzen. De koeyen, kalveren en schaapen zyn alhier, ter oorzake van het schraaler voedzel, wel zo zwaar niet, dan in *Gelderland* en *Holland*: maar, niet te min, zeer aangenaam van smaak: voornaamlyk 't schaapen vleesch.

Ook legt men zich sterk toe, op de aanfokking

king van pluimgedierte: allermeeſt van hoenderen; die men doet broejen, om de kiekens naar *Holland* te verzenden. Dit geſchied veel, te *Lieshout*, op den *Beekſchen Donk*, en elders. Desgelyk, verzend men, uit de Majorie, veel wild: 't welk voor 't beſt ſoort gehouden word.

Al wat van de *heiden*, naaſt by-en, om de dorpen ligt, is met groote moeiten en koſten, bereid, tot tuinen; die zeer goede boom-en aardvruchten uitleveren; en daar onder, inzonderheid, hop: en tot bouwlanden. Ten einde, elk des te meer daartoe aantemoedigen, word, ter vergelding van dien eerſt aangewenden arbeid, ten opzichte van zodanig land, een zesjarige vrydom van *verponding* verleend; welke belaſting, gemeenlyk, eene *gulde* op elke morgen lands bedraagt. Doch zodanige grond, moet door geduurig miſten, onderhouden worden: dewyl de koemiſt hier ſchaars vald; word, in ſtêe van deze, ook gebruikt, de aſche van gebrandde heiplaggen; waarvan men by de boeren wooningen geheele hoopen ziet vergaderen; welke in 't voorjaar over de akkers, als mede over de weiden, langs de boorden der rivieren, word geſtrooid. Daardoor, word de grond bekwaam, niet zo zeer, tot *gerſt* of *tarwe*, dan wel tot *rogge* voort te brengen; waarvan, aldaar, het gemeen brood gebakken word: ook *boekweit*, *haver*, *vlas* en *ſpurrie*, een ſoort van groen, dat daar een gewoon voedzel is, der koeybeeſten: en, voornaamlyk, *aardappelen* en *knollen;* welke laatſtgenoemde, inzonderheid; dewyl men geheele velden, na den oogſttyd, als 't koorn is ingezameld, daarmeê bezaaid; ten gemeen voedzel verſtrekt, niet alleen voor de menſchen, maar

maar ook voor de beesten, in den winter tyd. En, om de knollen, tot des te beeter voedzel te doen verstrekken voor hun vee; worden dezelve, met al haar groen uitspruitzel, beneven wortelen, spurrie enz. gekookt in groote keetels; die men daar alle morgen en avonden boven 't vuur ziet hangende.

Daaruit is aftenemen: dat de *Inwooneren* der *Majorie*, zo wel moeten werken, om, voor hun *vee*-, dan, voor zich zelven, 't nodig voedzel te bezorgen. Hunne kloeke en sterke lichaams gesteldheid is hun daartoe zeer voordeelig: dan, dit laat niet na, dat zy zich zeer sober behelpen moeten: en dat by veelen; die tot zodanig een' zwaaren arbeid niet opgewassen zyn, of dien 't aan de bekwaame gelegenheid daartoe ontbreekt; bittere armoede geleden word.

En dewyl, naar 't bekende spreekwoord doorgaans, *de armoede een kwaade Raadsman is*; heeft men gedeeltelyk daaraan toegeschreven, de menigvuldige dieveryen, huisbraken, en zelfs, brandstichtingen; wegens welke die landstreek, in vroegere tyden is beducht geweest: waarin, echter; sedert 't welvaaren der Ingezeetenen voorspoediger geworden is; en sedert merkelyke verandering bespeurd word.

Iets, dat den *staat* der *Inwooneren* dezes Lands zeer verminderd, is, dat de belastingen op de huizen en goederen, zeer zwaar zyn, naar gelang van derzelver inkomsten. En, de oorzaak daarvan is, dewyl de *dorpen*, ter betaaling der brandschattingen, in voorige oorlogen, verplicht geweest zyn, meer dan drie en eene halve millioenen gulden, optenemen: van welke somme, de renten betaald moeten worden. Doch,

aan-

aangaande de aflosſing dezer hoofdſomme, zyn, door de Algemeene Staaten, zodanige ſchikkingen gemaakt, dat, vermoedelyk, eerlang alles zal afgeloſt zyn.

Dat de LUCHT in dezen ſtreek zeer *gezond* moet wezen, blykt uit de *ſterke lichaams geſteldheid* der Ingezetenen; wie'r huisgezinnen meerendeels talryk in kinderen zyn; en, onder welke veelen, een hoogen ouderdom bereiken.

Men kan niet ontkennen: dat, in ſommige jaren, kwaadaartige en beſmetlyke ziekten, daar onder, ook de roode loop, aldaar geregeerd en veele lieden naar 't graf weggeſleept hebben; zelfs noch in den jaren 1768 en 1769: dan, deze ongemakken zyn maar veroorzaakt, door gebrek van behoorlyk voedzel, dan wel, door eene kwaade geſteldheid der *lucht*. In 't byzonder, meend men, dat 't menigvuldig gebruik van witte kool; die uit 't dorp *Dungen*, en van elders, derwaard aangebracht word; daartoe veel hebbe uitgewerkt. Ook zyn, nadat 't den Inwooneren beeter begint te gaan, zodanige ziekten zeer verminderd.

Behalven de VEEFOKKERY, en den *Landbouw*, oefenen zich de Ingezetenen, ook in veelerly HANDWERKEN: byzonder, de *laken*- en *linnewe-veryen*: ook, 't maken van klompen, hoeden, ſchoenen en kaatsballen. Te *Lommel*, *Bergeik* en daaromſtreeks, woonen veele keetelbuuters; die zelfs een gedeelte van *Duitsland* en *Frankryk* aflopen, om keetels te vermaaken. Dan, men heeft aangemerkt, dat de Inwooneren der *dorpen*, waar men den *landbouw*, en al wat daartoe behoord, tot de hoofdhanteering ſteld, doorgaans beſt vaarende zyn.

Voorts,

Voorts, is in de *Majorie*, 't getal der Inwooneren, ſedert eenigen tyd merkelyk toegenomen. Bewyzen daarvan zyn, de vermeerdering der *Huizen*, ten platten lande; en, 't bebouwen der heiden; 't welk noch ſterk voortgaat. Men ziet, uit beëedigde lyſten: dat 't getal der huizen, die, in 1736, in alles ſamen 20563 bedroegen; in 1771, bevonden werden, 21174: des, zy, in een tyd verloop van 35 jaren, met 609 huizen, waren aangegroeid. De reden daarvan is, voornaamlyk, dewyl dit land, ſedert ruim 60 jaren, geene rampen des oorlogs op zyn eigen bodem beproëft heeft: door welke, voorheen, veelen der Inwooneren van tyd tot tyd verdreven werden.

Ook zyn ze geen liefhebbers, 't zy, van *land*- 't zy van *zeedienſt*: en, blyven liever alle, in hun eigen vaderland; uitgezonderd, dat veelen hunner, in den zomertyd, zich buiten 's lands begeven, om door arbeid eene winter teering te verdienen: welk één en ander, gevoegt by de vruchtbaarheid in 't voortteelen, niet kan nalaten, 't getal der Inwooneren te doen vermenigvuldigt worden.

Van dergelyke gedolven *vaarten*, of *Kanaalen*, die men in *Holland*, *Vlaanderen* en elders, door de konſt aangelegt heeft, zyn 'er in de *Majorie*, geene te vinden: dan, daarvoor, heeft men hier, eene menigte *Beekjes*, die 't overtollig water, dat door den regen vald, afvoeren: en, die, 't zy in den Dommel, 't zy in de Aa, zich ſaam vereenigen. Deze beiden in *'s Boſch* mede ſaamvloejende, in de Dieze; doen al dit water in de *Maas* vallen. 'T water dezer *beeken* en *rivieren*, heeft dit met al 't *hei-water* gemeen, dat

dat 't naar 't uitwendig aanzien; eene donker bruine koleur heeft: dan, geſchept zynde, is 't helder, en, tot drank zeer gezond, gelyk ook van 't zelve zeer goed bier gemaakt word.

De DOMMEL, voorheen de *Dormale* genoemd, heeft haaren eerſten oorſprong, in 't Land van *Luik*, uit de zogenoemde *Donderſlagſche heide*, by 't dorp *Aſch*, omtrent 4 uuren gaans van *Maaſtricht*: van waar, zy noordwaard loopt: in zich ontfangende, eerſt de TONGELREEP, daarna, de GENDER, by *Eindhoven*, en den KLEINEN DOMMEL, by *Woenzel*: waarna zy, by *Boxtel*, de *groote*- en *kleine* BEERZE, en eindelyk, by *Vucht*, de NEMER in zich ontfangt. Tot aan *Boxtel*, 2 uuren gaans van *'s Boſch*, is zy bevaarbaar.

Dan, hooger opwaard, word de vaart geſtremt, door de menigvuldige watermolens, die dwars door de rivier liggen. Langs de boorden dezer rivier, vind men taamlyk goede weilanden, die *Drieſten* worden genoemd. Doch, by zwaare ſtortregens, ziet men ze dikwyls overvloejen: dewyl de *Dommel*, door die watermolens, opgeſtopt word.

De andere rivier de AA of *Ade*; (met welken laatſten *naam*, zy in de oude Landkaarten getekend ſtaat;) ontſpringt in de *Peel*, op de grenzen van *Luikerland*, uit de zogenoemde zeven *Moeren*: en ontfangt mede in zich, verſcheiden beeken; onder welke de KLEINE AA en de MIERLE de voornaamſte zyn. Hoewel men, hierby, heeft aantemerken: dat verſcheiden dezer genoemde- en andere *beeken*, by de Landlieden daar ter plaatze, met den naam van AA uitgedrukt,

drukt, en met bynaamen, van de dorpen die zy door of naast verbyvloejen ontleend, van elkander onderscheiden worden. * Deze rivier is bevaarbaar tot aan de brug van *Erp*, ruim 4 uuren gaans van *'s Bosch*.

Deze beiden *rivieren* zyn by uitnemenheid *vischryk*: en, de vischen, die daarin gevangen worden, zyn zo smakelyk, dan, die de *Maas* uitleverd. Voornaamlyk, word de visch, die men in de *vennen* vangt, wegens haare deugdzaamheid geroemd: waardoor, verstaan worden, kleine *meirtje's* of stilstaande wateren; die, hier en ginds, in de laagste hêi gronden worden aangetroffen. In de *Aa*, vind men ook *rivier kreeftjes*: welke men meend, door den Heer Generaal Major *Tvoy*, geweezen Kommandeur van *'s Bosch*, in den aanvang dezer eeuw, in de gracht zyner Buitenplaats, *Binderen*, by *Helmond*, eerst gezet, van daar, in deze rivier gekomen te zyn.

De ganssche Majorie van 's Bosch is in IV *Kwartieren* afgedeeld: welke genoemd worden: 1. Peel-land: 2. Kempen-land: 3. Oosterwyk: en 4. Maas-land. In die alle, oefenen de Algemeene Staaten der *Vereenigde Provincien*, (gelyk, in de andere *Generaliteits Landen*,) dezelve *Souvereiniteit*; als de *Staaten* der byzondere *Provincien*, elk in de haare, doen. Doch, om

* Dit zelve grypt mede plaats, in Overyssel en Drenthe: Dat men, aan *rivieren* en *beeken*, die uit de Veengronden ontspringen, den naam van Aa geeft: als de *Meppelter Aa*: Havelter Aa: Sun-Aa enz. 't welk we, hier voor, in de *Beschryving* van Overyssel, *bladz.* 9. reeds hebben aangemerkt.

om een goed begrip te vormen, aangaande de beſtellinge van 't *recht*, zo *krimineel* als *civiel*; heeft men de zogenoemde STAATEN *dorpen*; en de daarin gelegen VRYE HEERLYKHEDEN, van elkander te onderſcheiden.

In de STAATEN *dorpen*; die, eeniglyk en onmiddelyk, onder het gebied Hunner Hoogmogende ſtaan; word 't *krimineel* of *Hoog recht* geoefend, door den HOOGSCHOUT van *'s Boſch* in naam Huner Hoogmogende, als verbeeldende den *Hertog* van *Brabant*: of, by afwezenheid des Hoogſchouts, door deszelfs STADHOUDER. Dees' neemt kenniſſe, van lyf- en levens ſtraflyke misdaaden, in alle de *Staaten dorpen*; als mede, by voorkoming (*præventie*,) in de zogenoemde *Halve Heerlykheden*: brengt dezelve, voor *Schepenen* der Stad *'s Boſch*; en hun overlaatende, naar 's Lands wetten, te vonniſſen: gelyk mede, den *Hoogſchout* of deszelfs *Stadhouder* aangaat, de behandeling der mindere feitelykheden, die met geld boeten, worden afgemaakt. Van de *vonniſſen*, door Schepenen in zodánige gevallen geveld, is geen *appél* tot eenige *hoogere Rechtbank*.

Ter oefening van 't *civiel*- of *borgerlyk Recht*, is, in elk *Kwartier*, een KWARTIERSCHOUT aangeſteld; ook, elk eenen *Stadhouder* onder zich hebbende. Zy brengen, de voorkomende *Proces*- en andere Twiſtzaken, voor *Schepenen* der byzondere *Rechtbanken* van elk kwartier; gemeenlyk *zeven* in getal: aan welke, een *Sekretaris* toegevoegt is: aan welke Schepenen, zy dezelve ter beſliſching overgeven. En, van deze vonniſſen, mag, door de *ſuccumbeerende party*, geappelleerd worden, eerſt, tot den *Schepens-*

ſtoel van *'s Boſch*, en, daarna, tot den *Raad* van *Brabant*, in *'s Hage*.

De Kwartierſchouten hebben 't regt van aanſtelling dezer *Schepenen*. Dan, de *Sekretarisampten* worden begeven, door Hunne Hoogmogende: en, de meeſten derzelve, immers, in de *Staaten dorpen*, worden erflyk, voor een zeker getal van jaren, verkocht.

Doch, ten aanzien van 't één en ander, zyn daarvan uitgezonderd, de *dorpen*, die VRYE HEERLYKHEDEN zyn: dat is, zodanige *dorpen*, die, door de voorige *Hertogen* van *Brabant*, benoodigt zynde, voor zekere ſomme gelds, zyn *verpand* geworden, aan byzondere en meeſt *Adelyke geſlachten*; die, daardoor, het *boog- laagen middelbaar rechtsgebied*, over deze dorpen en onderhoorige diſtricten, erflyk aan zich verkregen hebben: hoewel, de *Algemeene Staaten*, als *Grond-Heeren*, 't Opperſt gebied, (*dominium eminens*,) daar over hebben. Deze *Heerlykheden* zyn voorheen ongelyk meer in getal geweeſt, dan tegenwoordig: want ten aanzien van veelen derzelver, zyn die opgenomen geldſommen, door deze- of volgende Hertogen, van tyd tot tyd afgeloſt: waardoor, die dorpen van dat pandſchap ontheven, en weder *Hertogs*-daarna, *Staaten dorpen* geworden zyn. Anderen, daartegen, zyn *Vrye Heerlykheden* gebleven: dan, in veel tyd verloop, 't zy door koopverdrag, 't zy door erfeniſſe, als anderzinds, meenigmaal van Eigenaars verwiſſeld: met behoud, echter, van alle de *voorrechten*, die, by de verpanding, door de Hertogen daar aan verknocht waren geworden.

Zodanige HEERLYKHEDEN zyn, daarin, van de

de *Staaten dorpen* onderſcheiden, dat zy haar eigen halsrecht hebben: 't welk, gelyk al het *krimineel*, bediend word, door byzondere *Droſſaarden*; welke, door die Heeren, elk in zyne eigen Heerlykheid, worden aangeſteld. Deze Droſſaarden brengen de zaak, voor *Schepenen*, der byzondere *Rechtbanken:* gelyk ook, door die zelve Schepenen, de *civiele zaken* worden afgedaan: hoewel men zich, van derzelver vonniſſen, in deze gevallen, ook voor den *Schepenſtoel* van *'s Boſch*, beroepen kan.

Ter beſtiering der zaken van *Finantie* worden, jaarlyks, in elk kwartier, *algemeene vergaderingen* gehouden; die men KWARTIERS VERGADERINGEN noemd: welke belegt worden, door de *Kwartier Schouten;* die de *poincten*, op welke zy beſchreven worden, aan alle Leden des *Kwartiers* vooraf moeten mededeelen: gelyk zy ook, in de vergadering, de *poincten* van beſchryving voorſtellen, daar over omvrage doen, en, uit de meerderheid der ſtemmen, 't beſluit opmaken. Dit is, echter, eenigiyk te verſtaan, van de gewoone en jaarlyks voorkomende zaken: dan, ten aanzien der buitengewoone belaſtingen, kan geen beſluit, dan uit de meerderheid van drie vierde deelen der ſtemmende leden, worden opgemaakt. Aan elk kwartier, is een byzondere *Griffier* toegevoegt; die in de vergadering de pen voerd: hoewel zy, als mede de *Kwartier Schouten* zelve in de vergadering, geen ſtem hebben.

De *Leden* dezer vergaderingen zyn, de *Afgevaardigden* der byzondere plaatzen; zo wel der *Vrye Heerlykheden*, als der *Staaten dorpen*. En deze zyn verplicht, die vergaderingen, ter be-

ſtemde plaatzen, van 't begin tot 't einde, op verbeurte van 25 guldèn, by te woonen. Zy handelen, over de inwilliging der laſten van den Staat: en, verder, over alle zaken, die den welvaart van elk kwartier in 't byzonder aangaan.

Behalven deze *algemeene Kwartiers vergaderingen*, zyn 'er ook vergaderingen der ORDINAIRE GEDEPUTEERDEN; die, in elk kwartier, uit VI Leden beſtaan: naamlyk, drie uit de *Staaten dorpen:* en, drie uit de *Heerlykheden.* Deze blyven, in dien poſt, drie jaren: doch zo, dat, in elk jaar, twe hunner afgaan, die door twe anderen vervangen worden. Het werk dezer *ordinaire Gedeputeerden* beſtaat, in de uitvoering der beſluiten, die in de algemeene vergaderingen waren vaſtgeſteld: gelyk zy mede nieuwe voorkomende zaken afdoen, die van geringe aangelegenheid zyn; immers, te gering, dan om daar over eene buitengewoone vergadering te beleggen. Zy maken, beneven de *Kwartier Schouten*, de verdeeling der laſten, in de byzondere plaatzen der *Kwartieren;* die 4 weeken daarna, door *Kollecteurs*, welke de byzondere banken des kwartiers benoemen, worden ingezameld. En, van alle hunne verrichtingen, zyn ze verplicht, in de eerſt komende algemeene vergadering verſlag te doen.

Ter verrichting van eenige zaken, die buiten 't kwartier te doen zyn, worden ſomwylen, door de algemeene vergadering, twe *buitengewoone Gekommitteerden* benoemd; één uit de *Staaten dorpen*, en één uit de *Heerlykheden:* welke, met den *Kwartier Schout*, dezelve uitvoeren.

De LASTEN, die, in de *Majorie*, door de *Al-*

Algemeene Staaten geheven worden; beſtaan: in zogenoemde BEEDEN: in VERPONDINGEN der *Landeryen*: en, in de *gemeene middelen*.

De BEEDEN; die anderzinds, binnen de VII Vereenigde Provincien, ſedert de ingevoerde verpondingen, afgeſchaft zyn; blyven, in de *Stad* en *Majorie* van *'s Boſch*, in wezen, zy beſtonden, in voorige tyden, eenigſyk, in haardſtedengeld: dan, worden thans over de *landen* omgeſlagen: uitgezonderd, in de Stad en vrydom van *'s Boſch*; daar zy uit de Stads middelen betaald worden. Ter invordering en verreekening dezer *beeden*, is, door de Algemeene Staaten, een byzonder *Ontfanger* aangeſteld.

De VERPONDINGEN zyn, binnen *'s Boſch*, reeds in 1636. maar ten platten lande, eerſt na den Munſterſchen vrede van 1648, ingevoerd. Dit middel word aan vier *Komptoiren* betaald: één over de *Stad*, en 't Kwartier van *Maasland*: en, één over elk der drie *andere Kwartieren*.

De GEMEENE MIDDELEN zyn niet lang na 't overgaan van *'s Boſch*, binnen deze Stad ingevoerd: en, niet zonder vertogen daar tegen, door de Regeering gedaan; doch, zonder vrucht. Ten platten lande, ſchynt dit, eerſt na den Munſterſchen vrede, geſchied te zyn. Zy werden, eertyds, aldaar aan de meeſtbiedende, verpacht: dan, ſedert 1702, zyn ze, voor eene vaſte ſomme, den dorpen aangeſchreven. Ter invordering van dezen laſt, zyn mede *vier Ontfangers* aangeſteld: één over de *Stad*: één over de Kwartieren van *Ooſterwyk* en *Maasland*: één over *Peel-land*: en één over *Kempen-land*.

Behalven deze drieërlei gemeene laſten, word ook ingevorderd, de veertigſte penning der verkoch-

kochte goederen: en, eindelyk, 't *Kollateraal*; zynde de twintigſte penning der geërfde goederen: en, van zydelingſche namaagen. Deze beiden laſten ſchynen omtrent 1663 ingevoerd. En die dezelve inzameld, is, de *Ontfanger* der verpondingen over het Kwartier van *Ooſterwyk*.

Ter inzameling der zogenoemde *Episkopaale* en *andere Geeſtelyke Goederen;* die, in de *Majorie* zeer aanzienlyk waren, en, by de *Reformatie* aangeſlagen zyn; heeft men desgelyks byzondere *Rentmeeſters:* een' over *'s Boſch* en 't Kwartier *Maasland:* en, over *Peelland:* en, één, over *Kempenland* en *Ooſterwyk*.

Een ander *Kollegie*, tot de *Majorie* betrekking hebbende, is de LEEN- en TOLKAMER: voor welke, de zaken der *Domeinen* betreffende, verhandeld worden. Dit *Kollegie* beſtaat, uit eenen *Raad* en *Rentmeeſter Generaal* der *Brabantſche Domeinen*. in de *Majorie;* die de *Domein goederen*, wegens de algemeene Staaten, beſtierd: drie ordinaire *Leenmannen:* en, één' *Griffier*. Dit Gericht oordeeld, over alle zaken-, en, in 't byzonder, over de verſchillen, die over 't Domein-recht konnen ontſtaan: ten aanzien van welke zaken, Keiſer *Karel V*, in 1551, den Wethouderen der ſteden en dorpen, uitdruklyk verbood, eenige kenniſſe daarvan te nemen. De Dingrolle over Pachters-zaken, worden maandags en donderdags-, dan, over allerly andere zaken, maandags alleen gehouden: en, hiertoe, zyn vyf *Prokureuren* aangeſteld. Alle de rekeningen in de *Majorie* moeten; eer de Regenten dezelve mogen opnemen; door deze Leen- en Tolkamer, nagezien worden. Hiervan, zyn echter uitgezonderd, die negen *Vrye-Heerlykheden*,

den, welke behooren, aan Zyne Doorl. Hoogheid, den Heer PRINS ERFSTADHOUDER: welke'r zaken, door zyner Hoogheids eigen *Domein-Raaden* in *'s Hage*, worden verricht. Desgelyks, worden zeer veele *Requeſten*, (*Verzoekſchriften*,) zo der dorpen, als der byzondere lieden; die 't zy, aan *Staaten Generaal*, 't zy aan *Raaden* van *Staaten*, overgegeven zyn; door gemelde Hooge Kollegien, dezer Kamer in handen geſteld; ten einde, daarover, derzelver bericht inteleeveren, eer eenige reſolutie daarop genomen word. De Leden van dit zelve Kollegie hebben ook, het opzicht, over de gemeene landwegen, de rivieren en beeken. Zy beſliſchen, de verſchillen, over de *jagt* ontſtaande: hoewel, ten aanzien van 't laatſte geval, derzelver vonniſſen, door den weg van *appèl*, voor den *Raad* van *Brabant*, mogen getrokken worden. Zy houden hunne byeenkomſten, in de gewezen *Kapelle* van het klooſter der zogenoemde Zwarte Zuſters, in *'s Boſch:* waarin, ten dien einde verſcheiden Kamers vervaardigt zyn. Eindelyk, hebben deze Heeren, ten hunnen dienſt, twe Kamerbewaarders, een' gezwooren Landmeeter, en een' Waterſchatter.

Zo dra 's BOSCH, in 1629, door Prins FREDERIK HENDRIK gewonnen was, werden, niet alleen binnen die *Hoofdſtad*, de nodige *Predikanten* aangeſteld; maar ook, weinig tyds daarna, in 1631, in de grootſte en volkrykſte plaatzen der MAJORIE: als te VUCHT, OSCH, OOSTERWYK, TILBURG, OIRSCHOT en EINDHOVEN. Dan, deze waren nauwlyks in hunne bediening beveſtigt; of, zy werden, door de *Roomsgezinde* Ingezetenen, na veele ſmaadheden te hebben uitgeſtaan, van daar verdreven. En, alhoewel

ſommigen derzelven tot hunne ſtandplaatzen wederkeerden; hebben zy toch nimmer hunnen dienſt ongeſtoord mogen verrichten; dan, ſedert den geſloten *vrede* te *Munſter*, in 1648, waarby, dat ganſche Land aan den *Staat* verzekerd werd. Ondertuſchen, waren de *Predikanten* der *zes* genoemde plaatzen, met de *vyf* binnen *'s Boſch*, alreeds in 1641, aan de *Gelderſche Synode* toegevoegt: doch, alleen, op de gerechtigheid eener *halve Klasſis;* ter oorzake van derzelver gering getal: des te meer, dewyl noch eenigen derzelve naar elders verplaatſt, en dus gemiſt werden. Dan, in 't jaar der *Munſterſche Vrede*, werd derzelver getal met XIV vermeerderd: en, vervolgens, met noch XXXII —: dus, in alles ſamen XLVI *Predikanten* zich daar bevonden: waar by, ook gereformeerde *Koſters* en *Schoolmeeſters* werden aangeſteld. In den beginne, was een ontwerp gemaakt, om dit getal van *Leeraaren* in *drie* KLASSEN te verdeelen: dan, op een vertoog der klasſis van *'s Boſch*, van den 15 *Mey* 1649, hebben Hunne Hoogmogende goed gevonden, dezelve alle tot *twe Klaſſen* te brengen *: naamlyk, 1. de *Klaſſis* van 's BOSCH: onder welke, behalven de Stads Predikanten, ook die der twe naaſt by gelegen kwartieren MAASLAND en OOSTERWYK behooren; vervattende thans XXVII Predikanten: en, 2. de klasſis van PEEL— en KEMPENLAND; beſtaande thans, uit XXIX Predikanten: zynde dus, in alles

* Een beknopt verhaal van alle de omſtandigheden dezer zaak is te vinden, in de *Leerreden* over *Pſ. CXXXVIII:* 8. uitgeſproken, ter gelegenheid van 't eerſte *Eeuw-Feeſt* der *Klaſſ.* van *'s Boſch*, door wylen *Korn. de Wit*, Predikant en Profeſſor in de Ooſterſche taalen, in *'s Boſch.*

alles ſamen, (de Emeriti uitgezonderd,) LVI *Predikanten.*

De HERVORMDEN GEMEENTEN dezer Landſtreek zyn; als men ſommige weinige plaatzen uitzonderd; doorgaans zeer klein: en beſtaan, ten meeſten deele uit de *Amptenaaren*, van meeren minderen rang, die van den *Hervormden Godsdienſt* zyn, en verplicht, om in die plaatzen, te blyven woonen: als, de *Kwartier Schouten* en *Dreſſaarten*, of derzelver *Stadhouders*, de *Sekretariſſen* der byzondere Gerechtsbanken, de *Vorſters* enz. Ter oorzake der kleinheid dezer Gemeenten, zyn gemeenlyk, veele tot *ééne gemeente* ſaam *gekombineerd*, en, onder 't opzicht van éénen *Leeraar* geſteld: ſommigen, *twe* - anderen, *drie* -, en zelfs, *vier* -; naamlyk van zodanige *dorpen*, die naaſt by elkander liggen: in welker Kerken, de Predikanten, 't zy, t' elken Zondag - 't zy in elk vierdedeel jaars — 't zy, maar éénmaal 's jaars verplicht zyn den oopenbaaren Godsdienſt te verrichten. In de *Gemeenten*, die genoegzaam talryk zyn, om éénen geheelen *Kerkeraad* te konnen uitleveren, hebben de *Kerkeraaden* het recht van *vrye beroepinge* hunne'r Leeraaren: dan, daar een Kerkeraad ontbreekt, (gelyk, in de meeſten,) door de *Klaſſis*, onder welke zy behoord, dat des Kerkeraads is: en, in Gemeenten, die eenen halven Kerkeraad hebben, is dit recht, tuſchen den *halven Kerkeraad* in de *Klaſſis*, gedeeld. In alle deze drie gevallen, mag geene beroepinge aangevangen worden, dan na verzochte en verkregen *handoopening*; noch, tot ſtand gebracht, dan na bekomen *goedkeuring* der Edelmogende Heeren *Raaden* van *Staaten*. De *jaarwedde* der Predikan-

kanten is 500 gulden; beneven 60 gulden huishuur, en 40 gulden klasſikaal geld. Doch, die der gekombineerde plaatzen is, 150 gulden meer.

De ROOMSGEZINDEN in de *Majorie*, genieten vryheid van hunnen *Godsdienſt*, in hunne *Kerkhuizen*, hoewel, zonder eenige openbaare plegtigheden. Dan de feitelykheden, door ſommigen hunner, in den aanvang, toen dit land eerſt onder 't *Staaten* gebied gebracht was, tegen de Hervormden gepleegt, hebben Hunne Hoogmogende genootzaakt, ter beteugeling derzelven, ſcherpe *plakkaaten* te doen afgaan: die van tyd tot tyd vernieuwd zyn; voornaamlyk, in gevallen, wanneer zy de hun geſtelde paalen trachten te overtreden.

Zy bezitten, in alle de dorpen; alleenlyk *Keſſel* uitgezonderd; één-, en, in de grootſte en aanzienlykſte plaatzen, twe *Kerkhuizen*. In hun *Kerkelyk beſtuur* onderwerpen zy zich, aan den *Biſchop* van *Rhoermond*: en, dees' heeft, alhaar, een ſoort van *Vikaris*; of *Landdeken*; die de voorkomende zaken, in 's Biſchops naam, verricht: welke gezegt word, thans, de *Paſtoor* van *Schyndel* te wezen.

Voorts, bevonden zich voortyds, in de *Majorie* veele KASTEELEN: welke waren *Stambuizen* van *Adelyke* geſlachten; die, alle uitmakende het *twede lid* van Staat, hunne zitting en ſtem in de vergaderen der *Staaten* van *Brabant* hadden. Doch, veelen dezer geſlachten zyn, voor en na, uitgeſtorven: en anderen, door de omwending van 't Staats beſtier, in dit geweſt, ter oorzake hunner gekleefdheid aan den Roomſchen Godsdienſt, van 't aandeel in de regeerings- en an-

andere ampten, zich bevindende ontbloot, zyn, naar 't *Spaans*- (nu *Oostenryks*,) *Brabant*, verhuist. Waardoor, die *Kastelen* of Sloten, gedeeltelyk vervallen - gedeeltelyk van hunne voorige bezitteren vervreemd - en aan andere zyn verkocht geworden.

Alle de DORPEN der *vier Kwartieren* der MAJORIE zyn, tot zekere byzondere RECHTBANKEN of *Schepens stoelen*, gebracht: die sommigen met hunne onderhoorige *gehuchten*; voor zo verre het *civiele* betreft; alleen, een *eigen Rechtbank* op zich zelve: en, andere 't zy *twe*- 't zy *drie dorpen*, eene *gerechtbank* met elkander gemeen hebben: 't welk wy, met opzicht tot deze en geene, onderscheidenlyk zullen aanwyzen: beginnende, met

I. PEEL-LAND;

Het grootste der vier *Kwartieren*, in welke de geheele *Majorie* is afgedeeld. Het paald ten oosten, aan de landen van KUIK en KESSEL: ten zuiden, aan 't Bisdom LUIK: ten westen, aan KEMPENLAND: en, ten noorden, aan MAASLAND, en de Heerlykheid RAVENSTEIN.

Deze Landstreek heeft haaren naam ontleend, van dat groot *moeras*, gaande langs de oostelyke grenzen; gemeenlyk de PEEL genoemd: vermoedelyk, van 't Latyns woord, *palus*; dat een *moeras* beteekend. By aldien men, op de beste *Kaarten* der *Majorie*, mag aangaan, beslaat het ruim 10 uuren gaans, in de lengte: dan, de breedte kan nergens meer dan twe uuren haalen. Deszelfs grond is waterachtig: doch, aan de meeste plaatzen overdekt, met een voozen korst, die

die nauwlyks een menſch, daar over gaande, dragen kan. Uit dezelve, word goede *turf*; niet zo zeer gebaggerd, dan wel met ſcherpe ſpaden afgeſtoken: beſtaande, in vierkante ſtukken, die men daar *klotten* noemd; welke men op hoopen ſteld, en, droog geworden, al' omme verzend, naar de binnen plaatzen. De Inwooneren der naaſt daar by gelegen dorpen, *Gemert*, *Bakel*, *Deurne*, *Lieſſel*, *Ommel*, *Aſten* enz. hebben, van dezen *Peelturf*, eene goede koſtwinning: ſtaande 't aan elk vry, zo veel van denzelven te ſteeken, als zy willen; zonder dat iets daar voor betaald word: dewyl dees' grond ten aanzien dezer dorpen, gemeen is. Men wil, dat, in gevalle die turf dieper uitgehaald, en, gelyk de *Hollandſche turf*, gebaggerd werd, dezelve, aan deze, zou kunnen eevenaaren.

De *grensſcheiding* tuſchen den *Staaten bodem*, en 't *Land* van *Keſſel*; 't welk den Koning van *Pruiſſen* aangaat; loopt ter midden door deze *Peel*: gelyk mede, gedeeltelyk, verder noordwaard, tuſchen de *Majorie* en 't Land van *Kuik*. Ten einde daarom alle verſchillen, tuſchen de wederzydſche onderdaanen, wegens 't grondgebied voortekomen, is; zodra, in 1715, ingevolge 't *Barriere tractaat*, dit gedeelte van *Opper-Gelder*, den Koning van *Pruiſſen* was afgeſtaan; in 1716, eene *verdeeling* gemaakt, door wederzydſche *Kommiſſariſſen*, te *Venlo* daartoe byeengekomen. Zy deedden, omtrent op 't midden, eenige ſteenen — *merkpaalen* ſtellen: en, van den éénen paal tot den anderen, een *graft* delven; die nu onderſcheidenlyk aanwyſt, het einde van elks grondgebied. Dit werk werd, door de boeren der naaſte dorpen, als meeſt belang daar-

daarby hebbende, uitgevoerd. En, ten einde deze *graft* niet toegroejen, en door den tyd onzichtbaar worden mogte, word nu, in elk der jaar, door Schepenen der wederzydſche aangrenzende dorpen, een ſchouw gedaan; om te zien, of de dezelve wel en behoorlyk in ſtant gehouden werde. En 'er is voortaan een geldboeten geſteld, op alle, die tot het vreemd grondgebied zou overkomen, 't zy, om turf te ſteeken, 't zy, om ſchapen te doen weiden, en dergelyke.

Geheel PEEL-LAND vervat in zich; behalven de Stad HELMOND; XXXIV DORPEN: beneven eene menigte onderhoorige BUURTEN.

Deze brengen op:

Aan Verpondingen	*f*	68641	- 13	- 4
Aan de zogenoemde Beeden . . .	*f*	17396	- 10	- 3
En, aan aangeſchreven gemeene middelen	*f*	42104	- 9	- 10
Dus in alles ſamen	*f*	128242	- 13	- 1

HELMOND, is thans eene opene Stad; omtrent 8 uuren gaans, zuidooſtwaard, van *'s Boſch*, en 4 uuren ooſt ten noorden, van *Eindhoven*: aan de rivier de *Aa*; die daar eene andere rivier of beek in zich ontfangt, welke de *kleine Aa* genoemd word. Aangaande den oorſprong dezes *naams*, die wat zeer vreemd luid, kan men niets met zekerheid zeggen. Genoegzaam alle plaatzen, welke'r *naamen* in dat woord, *mond*- of *monde* eindigen; als *Rhoermonde*, *Dendermonde*, *Yſſelmonde*, en veel meer andere, ontleenen denzelven van haare gelegenheid, aan de uitwatering, door eene of andere rivier; welke derzelver *mond* geheten word: dan,

dan, deze aanmerking geld niet, ten aanzien van *Helmond*; ten ware die gemelde beek, de *kleine Aa*, die binnen deze Stad in de *groote Aa* uitwaterd, in vroegere tyden, de *Hel* – of *Helle* mogt genoemd geweest zyn.

Die plaats is van een klein begrip; hebbende niet meer; dan 197 *Huizen* En, in derzelver Rechtsgebied; 't welk, behalven de *heide*, die gemeen is, 644 morgen-zo bouw- als weiland, in zich vervat; telde men, in 1736, niet meer dan 188 huizen, en dus minder, dan in de meeste Majorieſche dorpen; welke, in dien tyd verloop van ruim 40 jaren, noch verminderd, noch vermeerderd zyn.

De *Inwoonderen*; die verre de meesten den Roomschen Godsdienst toegedaan zyn; hebben hun voornaam bestaan, van 't *linnen* weeven. Wegens de geringe dagloonen, ter oorzake van den laagen prys der levensmiddelen, van die in *Holland* ongelyk verschillende, word, uit die Provincie hun veel ketting en inslag toegezonden; om, daarvan, Franſche linnens, bonten enz. te vervaardigen. Daardoor, is de linnen handel de voornaamſte neering dezer plaats. Door 't recht van *Tolvryheid*, in geheel *Brabant*, word deze handel merkelyk begunstigt.

De *Kerk* van *Helmond* is een groot en fraay gebouw: praalende, met een hoogen toren, van een klokkenspel voorzien. De *Gereformeerde Gemeente* heeft haaren eigen Predikant; die ook, te RIXTEL, een dorp noordwaard van daar, den openbaaren dienst waarneemt.

Merkwaardig is HELMOND, wegens haar oud SLOT: staande aan 't zuideinde der Stad. 'T heeft een deftig aanzien: zynde groot en vierkant, en, aan elken der hoeken, met een dikken toren verſterkt; die een spits dek hebben. Op dit *Slot* hadden de oude *Heeren* van *Helmond*, hun gewoon verblyf.

HELMOND is eerst als een *Heerlykheid* uitgegeven, in 1314: dan, 't Hoog Rechtsgebied is daaraan verknocht, in 1388: en, in den Giftbrief, daartoe betreklyk, word 't reeds een *Stad* genoemd. Zekere JAN BERLAIR, schynt, met deze *Vrye Heerlykheid*, de eerste beleend te zyn geweest. Uit deszelfs geslachte, is zy daarna overgegaan, tot dat van KORTENBAG: en, eindelyk, tot 't Graaflyk geslachte van ARBERGH; woonende in *Brabant*: aan welk deze Heerlykheid noch behoord: zynde de Grave van *Arbergh*, de jegenwoordige bezitter, Kamerheer by 't Hof van Brussel.

De Heer in der tyd heeft 't recht der aanstelling van alle de

de Amptenaaren: als *Droſſaart*, *Sekretaris*, Vorſter enz. Ook word, door den Heer, jaarlyks de Regeering verzet: welke beſtaat, uit twe *Borgemeeſteren*, zeven *Schepenen* en twaalf *Dekenen* der Ambachts gilden.

Binnen dit Steedje word; dewyl 't genoegzaam in 't midden ligt; jaarlyks de *Kwartiers Vergadering* van dit *Peelland* gehouden

Voorts, heeft *Helmond*, alreeds van vroege tyden, veele der oorlogs rampen moeten uitſtaan. In den jare 1543, is het door den beruchten *Maarten* van *Roſſum*, naar zyne gewoone wyze van oorlogsvoering, ten eenemaal verwoeſt geworden, geduurende dit beleg, is ook een *Nonnen Klooſter*, naby 't Slot ſtaande, en 't *Lieve Vrouwe Klooſter* genoemd; dewyl 't den vyanden, ter benadeelinge der Stad, ten ſchuilplaats verſtrekte: door de bezetting zelve, en wel, met toeſtemming van den Heer der plaatze, in aſche gelegt.

In 1579, beproefde dit Steedje de uitwerking geener minder wreedheid van *Parma's* krygsvolk: door 't welk, de Staatſe bezetting tegen alle krygsgebruik aan boomen opgehangen werd. In 1588, is 't, door den *Grave* van *Hohenlo*, voor de Staaten herwonnen: dan, dewyl 't ſtormenderhand verroverd werd; zyn, by die gelegenheid, alle de huizen; alleenlyk één uitgezonderd, behalven 't *Kaſteel*, afgebrand.

Een vierdedeel uur gaans ten noorden van *Helmond*, aan den rechter oever der rivier *de Aa*, lag eertyds 't *Stift* BINDEREN: eene *Abtdy* van Adelyke Jongvrouwen, van de order der *Benediktinen:* alreeds gebouwd, in 1231: welke't *Abtdiſſe*, in de Staaten Vergaderingen van *Brabant*, onder de Prelaten dezer Provincie, zitting had, en ſtem voerde. Dan, zodra de *Majorie* onder der *Staaten* magt kwam, is deze *Abtdy*, met haare onderhoorige goederen, aangeſlagen, en aan 't geeſtelyk Komptoir ingelyft. De Stifts-Jongvrouwen bleven wel haare prebende genieten, geduurende haar leven: maar, moeſten 't Klooſter verlaten; 't welk daarna verkocht, en in eene *Buitenplaats* veranderd is. De Heer Generaal Major *Tooy*, gewezen Kommandeur van *'s Boſch* is een tyd lang deszelfs bezitter geweeſt: na wiens dood, 't, door de Voogden der onmondige kinderen, is verkocht geworden.

Onder

Onder de XXXIV. Dorpen van Peelland, teld men XVI. Staaten-Dorpen, en XVIII. Heerlykheden.

De Staaten-Dorpen zyn deze volgende:

Schyndel; 5 uuren gaans ten noordweſten van *Helmond*, op den weg naar *'s Boſch*, ter halver wege tuſchen den *Dommel* en de *Aa* gelegen; is een groot *Dorp:* te rekenen, onder beſt beplantte dorpen der *Majorie;* waardoor 't, inzonderheid, veel hop voortbrengt.

'T behelsd in zich, behalven de *heide*, die van gemeen gebruik is, 980 morgen lands, onder welke veel wéiland werd gevonden. 'T is daardoor, dat de *Schyndelſche booter* jaarlyks in menigte naar *Holland* en *Zeeland* word verzonden.

'T getal der huizen is 579: die, ſedert 1736, met 35 vermeerderd zyn.

Met de Gereformeerde Gemeente van *Schyndel*, was, een geruimen tyd, de gemeente van 't nabuurig dorp Liempde vereenigt geweeſt: dan, in 1773, na 't overlyden van den laatſt voorigen Leeraar, hebben Hun Edelmogende niet goedgevonden, dat te *Liempde*, ter oorzake van 't gering aantal der Gereformeerden, voortaan meer zou gepredikt worden: waardoor, deze ſtandplaats, Schyndel, van eene *kombinatie* — in eene *enkele plaats* veranderd is.

In den jare 1512, waren genoegzaam alle huizen van dit dorp, beneven de *Kerk*, door 't krygsvolk des Hertogs *Karel* van *Gelder*, afgebrand: waardoor, de Inwooneren dermate waren verarmd geworden, dat ze hunne Kerk vermoedelyk nooit wéer zouden hebben konnen herſtellen, ten ware niet, door een' daartoe verleenden aflaat van Paus *Leo X*, de nodige geldſommen werden toegereikt. De jegenwoordige *Kerk* is taamlyk groot: en heeft een *toren*, die met een' laagen kap gedekt is. Behalven deze Kerk, ſtaat onder 't rechtsgebied van dit dorp, in het gehucht Wybosch, een *Kapelle;* die wel voorheen, in de Roomſche tyden — , maar thans niet meer gebruikt word tot den Godsdienſt.

Eertyds, en ſedert 1559, was dit dorp mede gereekend, onder de *Heerlykheden* der *Majorie;* zynde, voor 2350 gul-

gulden verpand, aan den Grave van *Oost Friesland*, *Edzard II.* dan, vermits de Ingezetenen, in 1612, deze verpandings somme hebben afgelost; is *Schyndel* daardoor weder een *Staaten dorp* geworden.

Dit dorp heeft een eigen *rechtbank*, op zich zelven: waartoe behooren zeven *Schepenen*; beneven den *Sekretaris*. Het Sekretaris-ampt is daar erflyk verkocht: dan, de persoon, die het zelve, by aflyvigheid des voorigen bekleden zal, moet; (gelyk alle erf Sekretarissen;) door Hun Hoogmogende goedgekeurd worden.

S. ODENRODE ligt omtrent anderhalf uur gaans ten zuidooſten van' *Schyndel*, aan de rechter oever der rivier den *Dommel*. Dit is een zeer groot welvaarend en aanzienlyk *dorp:* dat een vaamlyk vruchtbaaren grond heeft,

Het beslaat, behalven de *heide;* die van grooten omtrek is; 1482 morgen — zoo bouw — als weiland. En, 't getal der huizen; welke, in 1736, bedroeg 503, is na dien tyd vermeerderd met 39. Doch, daaronder, worden dan mede gerekend, 14 huizen. der buurtschap, de EERD genoemd: die wel op den grond van 't dorp *Vechel* liggen, dan, hunne lasten aan *S. Odenrode* betalen moeten.

Eigenlyk, zou de naam dezes dorps moeten uitgesproken worden, S. ODA-RODE: want, dezelve is ontleend, van de zogenoemde Heilige *Oda:* van welke de overlevering wil, dat zy een Konings dochter van *Schotland* zynde, uit dat Ryk, in den jare 713; naar *Brabant* overgekomen, in dit Dorp, na aldaar een afgezonderd Godsdienstig leven in den Maagdelyken staat geleid te hebben, zou gestorven en begraven zyn. Aan haar, word ook de stichting van éene der beiden *Kerken* dezes dorps toegeschreven; die daarom, 't haarer eere; voornaamlyk, sedert zy, in 1103, onder 't getal der Heiligen was aangenomen; de *S. Oda Kerk* genoemd werd.

Als men de *Legenden* der Heiligen geloven mogte: zou al dit Land daaromheen, van ouds, RODE zyn genoemd geweest, en in eigendom behoord hebben, aan zekere Edele Vrouwe; die 't zelve aan de Kerk van *S. Oda* geschonken had. En dit Land zou daarom, na dien tyd, *S. Oda-Rode* genoemd zyn: welke naam daarna bepaaldelyk, aan dit dorp, eigen gebleven is. Andere voegen 'er by dat, in deze Landstreek, noch XIV andere *dorpen*, aan *S. Odenrode* onderhoorig, gelegen zouden hebben.

Nadat, boven 't graf dezer maagd *Oda*, eenmaal des nachts, een helderſchynend licht gezien was, had 't gerucht hiervan al' omme verſpreid, een menigte volks van alle plaatzen, derwaard gelokt, om haare reliquien te vereeren: by welke gelegenheden, veele wonderwerken, door de kracht haarer voorbiddinge, aldaar zouden geſchied zyn. Deze en meer dingen, worden, in de *Legenden* (de *Keulſche druk* II. Deel bladz. 1345.) voorgegeven, van deze *Oda*; door welke, dit dorp in vroege tyden zo zeer merkwaardig geworden is. Middertleiwyle, is die naam *S. Odarode* door den tyd merkelyk verbaſterd: en word, doorgaans, *Oedenrode*, of *Udenrode*, ook wel *Ujenroy*, en maar blootelyk *Roy*, uitgedrukt.*

Van de twe *Kerken* dezes dorps, zou (als gezegt is) de ééne, die de oudſte is, door de Maagd *Oda* geſticht zyn. Zy is van Duifſteen gemaakt: en was eertyds, een *Kapittel Kerk*, van negen waereldlyke Kanonniken. De begevinge van derzelver *Prebenden* ſtond, by den Hertog van *Brabant*. Na de overgave der *Majorie* aan den Staat, zyn die Kanonniksdyen oopen gebleven, en de Prebenden tot andere noodzakelykheden beſteed. De andere —, de *Eerſchotſche Kerk* genoemd, was voorheen 's dorps *Kerſpel-Kerk*. Deze is een fraay gebouw van gebakken ſteenen; hebbende een hoogen toren, als een naald zeer ſpits opgaande. Deze Kerken worden noch, door den Staat, net onderhouden: en, beiden tot den Godsdienſt der Hervormde Gemeente gebruikt: des, de Predikant, in de eene en andere, beurtelings, den dienſt verricht. Voorheen, had dit dorp; (ten bewys, dat 't ten allen tyde ongemeen volkryk moet geweeſt zyn;) ook twe *Kapellen*, en twe afgezonderde *Buurten*; de ééne, te Olland; en de andere, te Nienſel, (*Nynſel:*) welke aan de Hoofdkerken ondergeſchikt waren; wordende de dienſt in dezelve, door Kapellaanen, volbracht. Deze *Kapellen* zyn noch werkelyk in wezen: maar worden, thans, tot Schoolhuizen gebruikt. In deze Gemeente is een geheele *Kerkeraad*; die, ſedert 1679, by gebrek van ſtoffe, was te niet geraakt: maar, op verzoek van Predikant en Gemeente, met vergunning der Hee-

* Dit dorp word dus omſchreven, ter onderſcheiding, van Middelrode en Neſtelrode: twe dorpen des Kwartiers Maasland.

Heeren Raaden van ſtaat, in 1758, weder is herſteld geworden. Mitsdien, heeft deze Gemeente, by voorvallende vakatuuren, een vry beroep.

'T *Raadhuis* ſtaat te midden van 't dorp: en, onder 't zelve is de *Booterwaag*.

In de XVIde *Eeuw*, is dit *Dorp*, door 't krygsvolk, geduurende de binnenlandſche oorlogen, vyfmalen uitgeplunderd, en gedeeltelyk verbrand: dan, t' elkens al weêr tot zyn voorig verhaal gekomen.

Op de rivier de *Dommel* is, by dit dorp, een dubbelde *Watermolen:* aan welker eene zyde, graanen gemalen, en, aan de andere zyde, oly geſlagen word. Behalven dezen, is 'er noch een *Koornmolen*, in het gehucht KOEVERING.

De *Regeering* van dit dorp; dat in borgerlyke zaken eene eigen rechtbank op zich zelven heeft; beſtaat, uit zeven *Schepenen* en zeven *Gezworen:* daarby, een *Sekretaris;* wiens ampt erflyk is.

Eertyds, waren rondom *S. Oedenrode*, veele *Adelyke Huizen;* welke'r meeſten door den tyd weggeraakt zyn. 'T voornaamſte was 't LAAR genoemd: en, behoorde, aan 't oud *Brabants* Graaflyk geſlachte van *Merode*. Deszelfs Heeren bezaten, in de *Eerſchotſe* Kerk, eene byzondere *Kapelle:* welke'r *Vikarie* door den Heer van 't *Laar* noch begeven word.

ZON en BREUGEL zyn twe naby elkander gelegen dorpen, tuſchen *S. Oedenrode* en *Eindhoven;* welke, door den *Dommel*, van elkander worden afgeſcheiden. Beiden zyn ze, zo in 't borgerlyk- als kerkelyk beſtier, aan elkander verknocht. Ten aanzien van 't *borgerlyke;* beſtaat de *Regeering*, uit zeven *Schepenen:* welke'r vier, uit het eerſte- en drie, uit het twede, verkoren worden. 'T *Sekretariaat* is daar mede erflyk. Ten aanzien van 't *Kerkelyke*, is ZON de *Hoofdplaats;* waar de Predikant woond: en BREUGEL, de *Kombinatie*. Om van 't één in 't ander dorp te komen, is over den *Dommel* een groote brug gelegt; die door de Inwooneren der beiden plaatzen, elk voor de helft, onderhouden word.

Zon bevat in zich, 570 morgen *bouw-* en *weiland:* en heeft 181 *huizen;* die, ſedert 1736, met 17 vermeerderd zyn: welke'r Inwooneren, gedeeltelyk van den landbouw, gedeeltelyk van 't Linnenweven beſtaan. De eerſt-aangeſtelde *Biſchop* van *'s Boſch*, *Frans van de Velde;* is in dit Dorp geboren: en word, om die reden, *Franciscus Sonnius*

toegenoemd. Dewyl Hy, naamlyk, 't werktuig was geweeſt, om te verkrygen de bulle van Paus *Pius IV*, ter invoering der nieuwe *Biſchoppen*; zynde door Koning *Filips II.* daartoe naar *Rome* afgevaardigt; bekwam Hy dit *Bisdom*, ter belooning zyner aangewendde dienſten, in dezen. Dan; konnende geen bezit daarvan nemen, ter oorzake van den tegenſtand der Boſchenaaren; werd hy daarna naar *Antwerpen* verplaatſt.

BREUGEL heeft 502 *morgen lands:* en, niet meer dan 99 *Huizen*; zynde, ſedert 1736, met 14 verminderd.

Dit dorp plagt voorheen in bloejender ſtaat te zyn, dan jegenwoordig, en, in huizen en inwooneren, 't ander dorp te overtreffen. Men vond aldaar, niet min dan 350 weefgetouwen: en langs den *Dommel* waren bleekeryen aangelegt. Dan, in 1673, is 't door de *Franſchen*; die een vierde deel uur gaans van daar gelegerd waren, ten eenemaal uitgeplunderd en verwoeſt: waardoor, veelen der Ingezetenen genoodzaakt zyn geworden, naar elders te vertrekken.

NUNEN, GERWEN en WETTEN; drie dorpen, welke als in eene kromme lyn naby elkander liggen, tuſchen *Helmond* en *Eindhoven*; hebben desgelyks éene Rechtbank met elkander gemeen: waarvan 't eerſtgenoemde dorp de *Hoofdplaats* is. De Regeering beſtaat, uit zeven *Schepenen*; beneven een *Sekretaris*; aan wien, dit ampt erflyk behoord.

Deze drie dorpen zyn, ook in 't Kerkelyke, met elkander verknocht. NUNEN en GERWEN hebben elk, eene byzondere *Kerke:* in welke beiden, de Leeraar dezer plaats, die te *Nunen* woond, beurtelings den dienſt waarneemt. Dan, te WETTEN; eigenlyk OP-WETTEN toegenoemd, ter onderſcheiding van eene andere Buurt, *Neér-wetten*; ſtaat een *Kapelle*, in welke geen dienſt gedaan word. Voortyds; hebben deze drie *dorpen*, met *Neér-wetten*, ſamen éene *Heerlykheid* uitgemaakt: welke, in 1557, waren verpand, voor 1200 gulden, aan zekeren *Rutger* van *Berkel:* dan, de pandpenningen daarna afgeloſt wordende; zyn ze weder *Staaten dorpen* geworden.

Zy bevatten ſamen in zich 673 morgen lands: en, in 1768, zyn aldaar noch 18 morgen van hei-tot bouwland gebroken. Dan, dewyl deze akkers noch niet konnen toereiken, ter vervullinge der behoeften der Inwooneren, die meeſt zich op den landbouw toeleggen; is onlangs door de Re-

Regenten, by den Raad van Staaten verzocht, om meer heide tot bouwland te mogen maken.

De *Huizen* dezer dorpen, ſamen ten getale van 315, liggen hier en ginds verre van elkander verſpreid: uitgezonderd, by 't markveld van *Nunen*, daar eenige huizen by elkander ſtaan: als ook, in de *Buurt*, het LAAR; die aan *Gerwen* onderhoorig is.

NEER-WETTEN, ter onderſcheiding van *Op-Wetten* dus toegenoemd, behoord in 't Kerkelyke mede, tot de Gemeente van *Nunen*, *Gerwen* en *Op-Wetten*: hoewel, in deszelfs *Kerk*, die klein en met een ſpitzen toren voorzien is, niet gepredikt word.

In 't borgerlyke is 't, echter, van de drie andere dorpen onderſcheiden: hebbende, eene eigen gerechtbank, uit zeven Schepenen beſtaande, op zich zelve: waarvan, 't Sekretariaat erfelyk is.

Dit dorp vervat, 125 morgen bouw- en weiland: en 49 huizen; die ſedert 1736, met 8 vermeerderd zyn. De Inwooneren geneeren zich, van den landbouw.

Niet verre van *Neêr-Wetten*, aan de rivier den *Dommel*, lag eertyds 't Adelyk Stift HOOYDONK: welks *Abtdiſſe* mede ſtem in de Staaten Vergaderingen van *Brabant* had. Na de overgave der Majorie aan den Staat, zyn de Stifts-Jongvrouwen uitgeſtorven: en is de *Abtdy*, beneven de onderhoorige goederen, aan 't geeſtelyk Komptoir vervallen.

Dit zelve lot heeft mede getroffen, 't Klooſter SOETERBEEK, niet verre van daar, aan de *Tongelreep* gelegen: waarvan, de Kerk en een gedeelte van 't Klooſter, noch in wezen zyn.

TONGELRÉÉ ligt tegen over *Op-Wetten*, hebbende den *kleinen Dommel*, die ook de *Tongelreep* genoemd word, tuſchen beiden vloejende.

Doorgaans, word deszelfs naam gemakkelykshalve *Tongeren* uitgeſproken: waardoor men gereedelyk, dit dorp, met de Stad *Tongeren*, zou konnen vermengen. Ook ligt, in *Ooſtenryks Brabant*, naby *Herenthals*, de Abtdy TONGERLO; die men, met dit dorp, niet mag verwarren. Dit dorp heeft, een eigen Kerk, met een' hoogen gemetzelden toren; van een laag ſpits voorzien: doch, de Gemeente is gekombineerd, met WOENZEL, in *Kempenland*; daar de Predikant woont. Eertyds, was dit dorp eene *Heerlykheid:*

en, aan 't adelyk geſlachte van *Berkel*, verpand: dan, is daarna weder ingeloſt.

Het heeft, behalven de heide, 386 morgen bouw – en wêiland: en 126 huizen; welker bewooneren meeſt zich toeleggen op den landbouw.

'T Gerecht beſtaat, uit zeven Schepenen: beneven een Sekretaris; wiens ampt, voor veele jaren, erflyk verpand is.

ZOMEREN, 3 uuren gaans ten zuiden van *Helmond*, aan de rivier de *Aa* gelegen, is een groot dorp; hebbende, behalven eene zeer groote heide, 1231 morgen lands: waarby, in 1768, noch 82 – en, in 1771, weder 29 morgen heide tot bouw – en, wêiland gemaakt zyn. Tot 't zelve behooren 392 huizen.

Voorheen, was *Zomeren*, voor zo verre de Kerkbuurt betreft, ongelyk grooter, dan tegenwoordig: beſtaande toen, uit dertig betimmerde *ſtraaten*, en ruim 10000 *Inwooneren:* dan, de oorlogen, van tyd tot tyd, voornaamlyk, door de *Gelderſchen* in deze Landſtreek bekend, hebben aan deze plaats zo eene merkelyke vermindering gegeven. Vermoedelyk, heeft dit dorp, door eene bekortte uitſpraak, zyn naam, van de *zeven moeren;* uit welke, de *Aa* niet verre van daar ontſpringt. 'T Adelyk Geſlachte van *Zomeren* zal zeer waarſchynlyk zyn *naam* van dit dorp ontleend hebben.

De Kerk, die alle tekenen van vroeger ouderdom draagt, is zeer groot: hebbende, op haaren voorgevel, aan de weſtzyde, een cierlyk gebouwd torentje, met een uurwerk. De Predikant bedient ook, de Gemeente van LIEROP. De *Regeering* beſtaat, uit zeven *Schepenen:* die een *Sekretaris* hebben; wiens ampt aan zyn geſlachte erflyk verkocht is. De Inwooneren dezer plaatze beſtaan, behalven van den landbouw, ook van 't ſteeken der turf, uit de naby gelegen *Peel.*

LIEROP; niet meer dan een klein uur gaans noordelyk van daar, en aan dezelve rivier de *Aa*, 2 uuren rechtſtreeks ten zuiden van *Helmond;* is, (als gezegt is,) met *Zomeren* kerkelyk gekombineerd. Dan, ten aanzien der borgerlyke regeering, is dit dorp daarvan onderſcheiden: hebbende, een eigen Rechtbank van zeven *Schepenen*; met hunnen *Sekretaris;* die dit ampt erflyk bezit. 'T heeft 456 morgen lands: en 150 huizen; die ſedert 1736, met 9 vermeerderd zyn.

De

De *Kerk* is middelmatig: hebbende, ten weſten, een taamlyk hoog ſpits. De Landbouw is daar de gemeene handteering der ingezetenen.

Bakel, anderhalf uur gaans noordooſtwaard van *Helmond*; behoorde eertyds mede, onder de *Vrye Heerlykheden:* en was, in 1558, verpand, aan de Heer *Job.* van *Deurne*: dan, de pandpenningen daarna te ruggegeven zynde; is 't weder een *Staaten dorp* geworden. Het ligt op den ſchraalſten grond der *Majorie*; allerwege omringt met Zandduinen.

Dit dorp is groot: hebbende, een ruime *Kerk*, met een toren; waarop een hoog ſpits ſtaat. De Abt van *Echternach*; (*Epternaken*,) die de tienden van dit dorp heeft; is verplicht daarvoor de Kerk te onderhouden.

's Predikants woonhuis, dat eertyds wat verre van de andere huizen afgelegen was, is, ter oorzake van eene daaraan gepleegde geweldadige huisbrake, in 1768, omtrent naar het midden des dorps verplaatſt. De Gereformeerde Gemeente was, voorheen, aldaar zeer klein: weshalven, Hun Edelmogende, in 1680, goedvonden, dezelve met die van Gemert te vereenigen. In 1699, werd zy weder daarvan geſcheiden: en is nu eene enkele plaats. In 't Kerkelyk —, zo wel als borgerlyk beſtier, is echter daaraan onderhoorig, de buurt Milheze; (*Melis*,) ooſtwaard van daar en nader by de *Peel* gelegen.

Deze Buurt Milheze heeft den titel eener *Heerlykheid*: hoewel, het geen byzondere Schepens ſtoel heeft. De Heer heeft 'er de vrye jagt, beneven eenige andere rechten.

Deze beiden plaatzen, Bakel en Milheze beſtaan, behalven de heide, en een gedeelte der Peelgronden, 709 morgen bouw — en weiland: en vervatten ſamen, 276 huizen; die, ſedert 1736, met 31 vermeerderd zyn. De Inwooneren van beiden, hebben hun beſtaan, behalven van den landbouw, ook van 't ſteeken der *Peelturf*; die, met den naam van *Bakelſche Klot*, zeer bekend is. Zeven *Schepenen*, beneven den *Sekretaris*, die zyn ampt erflyk heeft, maken ſamen uit, de Gerechtsbank die'r beiden plaatzen.

Aarle en Rixtel zyn eigenlyk twe byzondere dorpen; beiden ten noorden van *Helmond* gelegen, aan de rivier de *Aa:* dan, vermits zy in 't borgerlyk beſtier aan elkander verknocht zyn, ſamen eene Gerechtsbank uitmakende van zeven *Schepenen*; beneven een *Sekretaris*; die zyn ampt erf-

erflyk bezit, zo worden zy beiden gemeenlyk met den éénen naam, AARLE-RIXTEL, uitgedrukt. Zy werden, in 1642, voor 6800 gulden verpand, aan den Heer *Johan Francois van Dongelberge:* dan, die penningen daarna weêr afgeloft zynde; zyn ze weder *Staaten dorpen* geworden. Gelyk men ze in 't borgerlyke ſaam vereenigt heeft; zo zyn ze, in 't *kerkelyke*, van elkander afgezonderd: want AARLE is de *Hoofdplaats* van drie met elkandere gekombineerde Gemeenten; waarvan de twe andere zyn, BEEK en LIESHOUT: beiden vrye Heerlykheden. En, RIXTEL; 't welk ook een eigen *Kerk* heeft, is de kombinatie van HELMOND: waarvan, 't nauwlyks een uur gaans verwyderd is.

Beiden liggen zy, in eenen vermakelyken oord; die zeer boomryk is. Ook, ziet men 'er veel bouw- en, voornaamlyk weiland: 't laatſte, inzonderheid, langs de *Aa* ſtroom. De gebruikelyke landen, (de heide uitgezonderd,) bedragen ſamen, 563 morgen. En 't getal der *huizen* was, in 1736, niet meer, dan 162; die, na dien tyd, met 11 vermeerderd zyn.

De Tienden onder *Rixtel* behooren, aan de Abtdy *Poſtel*, van de *Norbertiner* order; aan de grenzen der *Majorie* gelegen.

'T *Raadhuis* te *Aarle* was voorheen, eene *Lieve Vrouwe Kapelle:* hebbende, ter gedachteniſſe daarvan, noch een torentje, met klokkeſlag. 'T is thans door een muur, in tweën gedeeld: waarvan, 't één het eigenlyk *Raadhuis* is: en, 't ander tot de dorps *School* gebruikt word.

Te *Rixtel*, ſtaat 't KASTEEL, dat, door de Heeren van *Aarle-Rixtel*, plagt bewoond te worden: en, dit word het GULDEN HUIS genoemd. Alhoewel dit *Kaſteel;* ſedert die dorpen, *Staaten dorpen* geworden zyn, tot de Regeering derzelver, geene betrekking heeft; behoud 't echter, zyne eigen voorrechten; die zeer aanzienlyk zyn: als, de *Vrye Warande* *, een myl rondom 't huis: de *Vogelvry*, in

* *Vrye Warande:* dit is een woord, welks beteekeniſſe, door zyn uitſprake, niet van zelv kenbaar word. Diend, derhalven, ten narichte; dat daardoor verſtaan word, zeker recht, waardoor het jaagen, 't welk men noemd, *hair met hair*, en *veederen met veederen;* door geen' anderen, dan den eigenaar van zodanig een goed, behoefd gedoogt te worden, op het grondgebied van zodanig een huis, dat vrye

in den genoemden omtrek: de *Vischery*, in de *Aa:* 't uitgeven van Straaten, zo te *Aarle*, als te *Rixtel:* een *Vorster* te mogen aanstellen, om de Warande, Vogelery en Vischery te bewaaren: ook zekere rechten, die genoemd worden, vryheid van oorloge, korweiden, en ten gedinge en waarheden te komen: vrydom van lasten, op de *leengoederen*, die aan dit slot onderhoorig zyn: en, eindelyk, 't recht van een dwangmolen. Deze voorrechten zyn, aan dit Huis verleend door Hertoginne *Johanna* van *Brabant*, in den jare 1386: en, door *Maximiliaan*, en *Filips* den *Schoonen*, bevestigt, in 1482. Dit Kasteel is een geruimen tyd bezeten geweest, door den Kolonel en Directeur *Draak:* na wiens overlyden, 't door de Erfgenaamen verkocht is. De jegenwoordige Bezitter van dit Kasteel is de Heer J. F. *D'Aumerie*, Heer van *Vlierden*, en Medic. Doctor, woonende te *Venlo*.

Erp; ruim anderhalf uur gaans noordwaard van *Aarle*, en aan dezelve rivier, de *Aa;* over welke daar twe bruggen liggen; is een groot *dorp:* saamgesteld, uit zeven *gebuchten* of *buurtschappen*; welker *huizen*, ten getale van 286; die, na 1736, met 20 vermeerderd zyn; meerderdeels van elkander verstrooid liggen: hebbende, behalven de heide, die gemeen is, 758 morgen gronds, die bebouwd word. Het bouwland is 'er zeer goed. En, men heeft 'er ook een Koorn-watermolen, op de rivier.

De Regeering bestaat, uit zeven *Schepenen:* en, eenen *Sekretaris*; die zyn ampt erflyk bezit. Een voornaam Adelyk geslachte in *Brabant* heeft, van dit dorp, zyn' naam ontleend.

Dit dorp heeft eene groote *Kerk*; op welke'r midden, eene spitze toren staat. Aan de westzyde, is ook een zwaare gemetzelde toren; die, echter thans niet hoger, dan gelyks met den naad van 't dak der Kerk, is opgehaald: een bewys, dat; by aldien dees' toren ooit tot zyne beraamde hoogte is opgetrokken; dezelve in oorlogs tyden, zal vernield geweest zyn. Daarna, heeft men, op dit metzelwerk, een spits geplaatst, omtrent van gelyke hoogte, als de andere Toren.

De

vrye *Warande* heeft: en dit recht is eenigiyk eigen, aan zodanige huizen, aan welke, door de Hertogen van *Brabant*, de vrye jagt is toegewezen, voor den jare 1367.

De Gereformeerde Gemeente van *Erp* heeft eertyds, alleen, haaren eigen Predikant gehad, tot den jare 1676: toen ze, met die van *Vechel*, vereenigt geworden — en, ſedert altyd gebleven is.

Vechel ligt, een uur gaans noordooſtelyk, van *Erp*, aan dezelve rivier, de *Aa*; over welke, aldaar, een groote ophaalbrug geſlagen is: en, is 't noordelykſte van alle de dorpen van *Peel-land*. Het is zeer groot: beſtaande, uit zes byzondere *gebuchten*: en hebbende, behalven de hei, 834 morgen lands, van eene vruchtbaare grondsgeſteldheid. Onder dezelve, zyn veele weilanden: 't welk veroorzaakt, dat de Inwooneren veelal' op de veefokkery zich toeleggen. 'Er word veel booter gemaakt; die meeſt uit 's *Boſch* met ſchepen naar *Holland* en *Zeeland* word verzonden. Ook woonen 'er veele booterkoopers. 'T is één der dorpen in de *Majorie*, welke'r Inwooneren meeſt welvaarende zyn. De Kerkbuurt is, rondom het marktveld, met fraaye huizen, Stadswyze dicht betimmerd. De *Kerk* te *Vechel* is een taamlyk groot gebouw, met een fraayen toren. Op dezen toren plagt, weleer, een zeer hoog *ſpits* te ſtaan: 't welk, in 1757, door 't onweer van den blixem, tot aan 't ſteenwerk geheel afgebrand is. Dan, daarna, is het veel cierlyker dan te vooren herſteld, en met een landtaarn aan den top vercierd. De Predikant bediend ook de gemeente van 't naby gelegen dorp Erp: welke, in 1676, daarmede gekombineerd is. 'T *Raadhuis* ſtaat ten ooſten der Kerk, aan 't einde van 't marktveld. En, onder 't zelve is de *Booterwaag*.

In den jare 1642, werden beiden Vechel en Erp, door *Filips IV*, Koning van *Spanje*, voor 10000 gulden verpand, aan *Johan* van *Broekhoven*, Penſionaris van *Antwerpen*. Doch, 't zy, dat dit geld te ruggegeven, en 't pandſchap daardoor geloſt is; 't zy, dat Hunne Hoogmogende ten rechte geoordeeld hebben, den Koning van *Spanje* tot die verpanding niet meer bevoegt te wezen, in een' tyd, toen de *Stad* en *Majorie* van 's *Boſch* reeds door Hunne wapenen verwonnen waren: ten minſten, is zeker, dat zo 't één als ander, thans, niet dan als *Staaten dorpen* bekend zyn. 'T gerecht beſtaat uit zeven *Schepenen* en een' *Sekretaris*; wiens ampt erflyk is.

Niet verre van de Kerk ſtaat een oud *Slot*, Fritselstein genoemd: 't welk thans tot eene brouwery gebruikt word.

Na

Na de *Staaten-dorpen*, beſchouwen we de VRYE HEERLYKHEDEN, in *Peel-land*; die alle Hoog- laag- en middelbaar Rechtsgebied hebben. Onder deze, zyn ſommige zeer aanzienlyk: en, met groote vryheden, door de oude Hertogen van *Brabant*, begunſtigt: zo verre, dat de Heeren genoegzaam alles daarvan bezitten; uitgezonderd de Opperheerſchappy: en, dat de Algemeene Staaten eeniglyk 's lands impoſten daarvan genieten.

De voornaamſte onder alle is:

KRANENDONK: een *Baronie* of *Baandery Heerlykheid*, op de uiterſte grenzen van *Peel-land*, reikende met haar onderhoorig Rechtsgebied, aan 't *Bisdom* LUIK. Langen tyd, en alreeds voor de twaalfde eeuw, werd zy bezeten, by 't Graaflyk Huis van *Hoorn*: welke'r Graafſchap, (nu aan den *Biſchop* van *Luik* behoorende,) ten zuidooſten daar aan paald. Dan, daarna, door 't huwelyk van Prins WILLEM I. met *Anna* van *Egmond*, aan 't *Vorſtlyk Huis* van ORANJE gekomen; was 't mede begrepen, onder de nalatenſchap van Prins WILLEM III, Koning van *Groot-Brittanje*: en, is, by de deeling dezer nalatenſchap tuſchen de Huizen van *Brandenburg* en *Naſſau-Dietz*, aan 't laatſte toegevallen: des, de jegenwoordige Prins WILLEM V. van ORANJE, *Erfſtadhouder*, thans deze Baronie bezit.

Zyne Hoogheid heeft, als *Baron*, alle de geeſtelyke goederen dezer *Baandery*: en, het recht van aanſtelling, van Droſſaart, Schepenen, en Sekretaris: ook van Predikanten, Koſters en Schoolmeeſters. Deze geheele *Baronie* beheisd in zich, 518 morgen bouw — en wéiland: en, 513 huizen.

'T *Slot* KRANENDONK; 't welk zyn' naam aan dezelve mededeelde, dewyl de vroegere Heeren hun verblyf daarop hadden; was een zeer oud en ſterk gebouw: ſtaande, in een *boſch*, dat noch in wezen is, en 't *Kranendonkſe boſch* genoemd word. 'T is, door den tyd; nadat 't door zyne eigen bezitteren niet meer perſoonlyk bewoond werd; vervallen: en, eindelyk, in 1673, door de *Franſchen*; die 't muur-

muurwerk hebben doen ſpringen; ten eenemaal verwoeſt: dat, niet meer dan gebroken ſtukken daar van te zien zyn.

Tot deze *Baronie*, behooren, vier dorpen: BUDEL, MAARHEES, ZUURENDONK en GASTEL.

Zy hebben ſamen een' en denzelven *Droſſaart*; die tegelyk *Stadhouder* der *Leenen* en *Schout* dezer geheele Heerlykheid is: en die eenen *Stadhouder* onder zich heeft. Dan, ten aanzien der rechtsoefening, zyn deze vier dorpen tot twe byzondere Rechtbanken gebracht: waarvan de éene, welke BUDEL byzonderlyk betreft, uit zeven *Schepenen* beſtaat: en, de andere mede uit zeven *Schepenen*; welke drie, uit MAARHEES, drie uit ZUURENDONK, en één uit GASTEL, verkoren worden. De *Sekretaris* dezer Heerlykheid bekleed dit ampt, in de beiden gerechtsbanken.

BUDEL, kortheidshalve *Buul* of *Buel* geheeten, is het grootſte en aanzienlykſte onder de dorpen der Baronie *Kraenendonk*. Immers, word 't thans tot deze *Baronie* mede gerekend: maar, anders, was dit voorheen eene *Vrye Heerlykheid* op zich zelven; tuſchen *Brabant* en *Luikerland* gelegen: zonder tot 't één of ander te behooren. Vermoedelyk, was *Budel*, een *Rykſteen*: hoedanige veel meer andere Heerlykheden, in de *Nederlanden* worden aangetroffen; zekere *Jan* van *Schoonvorſt*, die Vryheer daarvan was, heeft de eerſte, deze *Heerlykheid*, onder de beſcherming van *Brabant* gebracht, en aan 't *Kwartier* van *'s Boſch* gehecht, in den jare 1425; onder beding, dat dezelve, ten allen tyde, aan 's Lands kaſt betaalen zou, half zo veel, als de drie dorpen *Maarhees*, *Zuurendonk* en *Gaſtel*, gezaamlyk. En deze voorwaarde is daarna, door Keiſer *Karel V*, in 1526— en, door Deszelfs Zoon, *Filips II*, in 1557, beveſtigt: gelyk mede, door de *Algemeene Staaten*, in 't jaar, na den *Munſterſche* vrede, den 17 *Maart* 1649; toen zy als Grond Heeren bezit daarvan genomen hebben: 't welk, tot heden, word in acht genomen.

Dit BUDEL is 't eerſte dorp, daar men, uit *Luikerland* komende, den Staaten bodem betreed.

Het is, Stadswyze, ſchier huis aan huis betimmerd: en, onder die huizen, zyn ſommigen cierlyk gebouwd. Ook is de *Kerk* redelyk groot: en heeft, een zwaaren toren; die door een zeer laag ſpits gedekt is. De *Gereformeerde Gemeente* is de grootſte, die elders in de geheele Majorie gevonden word. Dewyl de gemeene Landweg der voerkarren daardoor loopt; is daar het uiterſt *Admiraliteits Kompt-*

toir

teir der konvoyen en licenten: welks *Ontfanger*, *Kontrarolleur* en *Kommiesen*, beneven mindere bedienden, die door de Kamer op de *Maas* worden aangesteld; en, alle van den Hervormden Godsdienst zynde; eene merkelyke vermeerdering aan die Gemeente byzetten. De Predikant van *Budel* heeft mede, onder zyn opzicht, de kleine Gemeente van GASTEL; hoewel, daar geen openbaare dienst geschied. Ook, woonen te *Budel* veele voerlieden, die, met hunne eigen karren, de waaren uit *'s Bosch*, naar *Maastricht*, *Aken* en *Luik* overbrengen. De meeste Inwooneren geneeren zich, van den landbouw: dan, onder dezelve, bevinden zich veele Kramers; die 't ganssche land aflopen. Van daar, is een soort van erfgerucht, dat dit dorp zyn naam zou ontfangen hebben, van den *buidel*: dewyl de Inwooneren, met hunne koopwaaren omreizende, veel met den *geldbuidel* omgaan.

MAARHEES, eigenlyk *Moerheze*; naar de bygelegen *moeren* of *turfgronden* der *Peel*, dus toegenoemd; * mag niet verward worden, met *Maasbees*; 't eerst vooraan liggend dorp, in 't *Land* van *Kuik*, aan de Zuidzyde. Dit dorp ligt een groot half uur gaans ten noorden van *Budel*: en vervat, 124 huizen. De Predikant van *Maarbees* heeft ZUURENDONK tot zyne *Kombinatie*-plaats: gelyk ook, in de beiden Kerken; (waarvan, die van *Zuurendonk* grooter, dan die der Hoofdplaats, is;) moet gepredikt worden.

ZUURENDONK of *Zoerendonk*, een half uur gaans zuidwestwaard van daar, heeft 96 huizen.

Dit *dorp* ontleend zyn' naam, van eene beek, die de *Zuur* of *Zoer* genoemd word, en, oostwaard daar voorbylopende, by *Hees* in de *kleine Aa* valt.

GASTEL, † nader by *Budel* gelegen, is 't kleinste der vier

* Dit dorp moest noodzakelyk dezer wyze omschreven worden; ten einde 't zelve niet alleen te onderscheiden, van MAASHEES in 't Land van *Kuik*, maar ook, van HEES by *Leende*: als mede van twe andere dorpen; het een, in 't Kwartier van *Maasland*, en, het ander in het Schependom van *Nymegen*: welker naamen, alhoewel eenigzins anders, (naamlyk, HEESCH,) geschreven; echter, in de uitsprake, weinig daarvan verschillen.

† Dit GASTEL moet onderscheiden worden, van OUD-

en

vier dorpen dezer *Baronie*; hebbende niet meer, dan 34 huizen aldaar, is geen Kerk: wordende de weinige Gereformeerde Inwooneren, tot de Gemeente van *Budel*, gereekend.

HEES, LEENDE, en de zogenoemde ZES GEHUCHTEN, noordweſtwaard van *Kranendonk*, tuſchen de *Riel*, en de *Tongelreep*, gelegen, zyn *drie* byzondere *dorpen*, ſamen uitmakende, zo niet een *Baandery*, ten minſten, één zeer aanzienlyke *Vrye Heerlykheid:* daarby, eene Heerlykheid van wyden omtrek; die, behalven een groote heide, 1517 morgen bouw — en weiland in zich behelſt; en, 848 huizen: welke laatſte, in alle de drie genoemde plaatzen, ſedert 1736, merkelyk vermeerderd zyn: voornaamlyk, in de *zes gebuchten*; daar niet min dan 76 nieuwe huizen by gekomen zyn. De Inwooneren hebben hun beſtaan, behalven van den landbouw en veefokkery, ook van 't linneweeven. Een geruimen tyd, heeft deze Heerlykheid behoord, aan 't Graaflyk geſlachte van *Hoorn*: daarna, aan het Adelyk geſlachte *Snoukaart* van *Schouwburg*. In den jare 1732, is dezelve Heerlykheid verkocht, aan den Baron van *Holbach*, een Heer der Duitſche Ridderorder, voor 210000 gulden. Daarna, is zy door koopverdrag gekomen, aan het Adelyk geſlachte *Tuyl van Serooskerke*.

De jegenwoordige Bezitter is de Heer *Reinoud Diderik* Baron *Tuyl Serooskerke*. De voorrechten dezer Heerlykheid zyn zeer aanzienlyk. Behalven vrye Jagt, Viſchery, aanſtelling van Droſſaart, Schepenen en Sekretaris; (uit welke, 't gerecht beſtaat;) word dezelve gezegt, jaarlyks 10000 gulden optebrengen.

HEES of HEZE; ter onderſcheiding van andere dorpen dezes zelven naams, *Hees* by LEENDE, toegenoemd, is het grootſt en aanzienlykſt dezer drie: behelzende alleen, 750 morgen lands: en 362 huizen.

Aldaar, ſtaat 't KASTEEL; waar op, de Heer van *Hees* en *Leende*, byzonderlyk in den Zomertyd, zyn wooning heeft: een gebouw, dat, in de gedaante, die 't thans vertoond, in 1660, is begonnen geſticht te worden: en, van tyd

en NIEUW GASTEL, in 't Markgraafſchap *Bergen* op *Zoom*: als mede van GASSELTE, in 't Landſchap *Drenthe*: en van *S. Michiels* GESTEL, en GESTEL by *Eindhoven*: welker naamen, met dezen, zeer gelykluidende zyn.

tyd tot tyd, door de volgende Heeren, zeer vergroot en verbeeterd, hebbende thans zodanig een deftig aanzien; dat men deszelfs weêrgâe, in deze Landſtreek nauwlyks zal vinden. 'T ligt rondom, in eene breede gracht: buiten welke, zeer fraaye tuinen en wandeldreven aangelegt zyn, met byzondere grachten omringt. Van 't OUD SLOT, het achterſte gedeelte uitmakende, is 't muurwerk noch ſtaande gebleven: 't welk ongemeen dik en ſterk is, en van onder met ruime verwulfde kelders voorzien.

De *Kerk* van *Hees* praald met een hoogen en ſpits opgaande toren; die zich over de vlakke heide zeer verre laat zien. Dan, behalven deze Parochie Kerk, is 'er een *Kapelle:* ſtaande, naaſt by —, en een weinig weſtwaard van 't *Kaſteel;* ten welks dienſte dezelve geſticht ſchynt, ter oorzake van den verren afſtand der Hoofdkerk. De Predikant van *Hees* doed den openbaaren dienſt, beurtelings, in beiden: genietende, daarvoor, de gewoonlyke vermeerdering der jaarwedde, die eigen is, aan de gekombineerde plaatzen.

De talrykheid der Gereformeerde Gemeente maakt, dat zy eenen volledigen Kerkenraad kan uitleveren; die, daar, 't recht van vrye Predikants beroepinge heeft.

LEENDE, een klein uur gaans, zuidwaard van *Hees*, heeft 473 morgen lands, en 335 huizen. Deszelfs *Kerk* is grooter, dan die van *Hees:* en, praald met geen min hoogen toren, die zich van den anderen laat onderſcheiden, door een zogenoemden appel, op den top van deszelfs ſpits geplaatſt. De Gemeente van *Leende* word, door eenen byzonder Predikant bediend; die geene kombinatie heeft.

Alhoewel toch, te LEENDERSTRYP; eene taamlyk volkryke *buurt*, een klein uur gaans ten zuiden van daar, en tot dit dorp behoorende; ook een *Kapelle* ſtaat: in deze, is wel, in de Roomſche tyden dienſt gedaan; maar zy is thans zeer vervallen, en buiten gebruik geſteld.

De ZES GEHUCHTEN, of *Buurtſchappen*, anders ook *Haardgangen* genoemd, aan deze Hooge Heerlykheid mede onderhoorig, liggen ten noorden van *Hees*, langs de rivier den *kleinen Domnel.* Wanneer — en waardoor, dezelve met *Hees* en *Leende* zyn verknocht geworden; blyft onzeker.

Men weet wel, dat *Hees* en *Leende*, voorheen een vry en eigen goed geweeſt, alreeds in den jare 1333, door den toen-

toenmaaligen bezitter, Heer van *Hoorn* en *Altena*; aan Hertog *Jan II.* van *Brabant*, opgedragen zyn; onder voorwaarde, dat dees' dezelve ter leen aan hem zou uitgeven; gelyk dadelyk geſchiedde; dan, in deze overdracht, word van de *zes gehuchten* geen gewag gemaakt. Vermoedelyk, was de plaats, daar deze gehuchten liggen; die's tyds, noch eene onbewoonde heide; die geen' byzonderen naam droeg, en van gemeen gebruik was voor de Inwooneren dezer beiden dorpen: om welke reden, zy in dezen giftbrief niet zal gedacht geweeſt zyn.

'T voornaamſte dezer gehuchten word RIEL * genoemd; liggende 2 uuren gaans noord ten weſten van *Hees*, en naby *Geldorp*. In dit gehucht ſtaat desgelyks een *Kapelle*; in welke, door den Predikant van *Geldorp*, als zyne *kombinatie*, gepredikt word.

Op het grondgebied der Heerlykheid, bevind zich (immers voor 't meerder deel,) die *groote heide*, tuſchen *Eindhoven* en *Hamond*; de eerſt vooraan liggende Stad van 't Luiks gebied. Naar de eerſte dezer gemelde Steden, word ze, gemeenlyk, de EINDHOVENSCHE HEIDE genoemd. Zy is 4 groote uuren gaans lang: en zeer eenzaam. Men ziet 'er niet, dan, van uur tot uur, eene *hutte*, of kleine *herberg*, langs den gemeenen reiweg ſtaande; die, met de naamen van *eerſte — twede* — en *derde hutte*, van elkander worden onderſcheiden. Ook word de eerſte naaſt by *Eindhoven*, de *Aalſter* – de twede, de *Leender* – en, de derde, de *Hamondſche hut* geheeten. Eigenlyk, is de laatſtgenoemde, voor eenige jaren, te niet geraakt: weshalven men, aldaar een *paal* in deszelfs plaats geſteld heeft; die daarom met den naam, der *Hut-paal*: gemeenlyk bekend is.

Zodra men de eene hut voorbygegaan is, krygt men de andere in 't oog: gelyk, by donkere avonden, het licht, dat door de bewooneren dezer hutten ontſtoken word: want, dezelve *Hutten*, als ware, tot *baaken* dienen, om niet; (terwyl, de wegen in deze heide te wonderlyk door elkander geſlingerd zyn;) van den rechten weg afteedwalen. Voor omtrent 30 of 40 jaren, was over deze *heide*, de gewoonlyke route der *poſt chaiſen*, tuſchen *'s Bōſch* en *Maaſtricht*; die

* Dit *gehucht* moet onderſcheiden worden, van een *Kerkdorp* van dien zelven naam, in 't Kwartier *Kempenland*, aan de grenzen der Baronie van *Breda*.

die dan, in den zomer, haar middag- en, in den winter, haar nachtverblyf hadden, in eene groote herberg, te *Everbeeke:* een buurtſchap op de zyde van *Hamond.* Dan, daarna, is deze route, meerder gemakshalve, langs de dorpen *Aalſt* en *Waalre*, en vervolgens, door *Valkenswaard*, op *Achel* verlegt.

STERKSEL, ooſtwaard van *Leende*, in de heide gelegen, is geen *Kerkdorp*, maar een enkele *Buurtſchap*, beſtaande uit vyf hoeven, met 102 morgen lands; behalven de heide, daaraan onderhoorig. Des niet te min, is zy een *Vrye Heerlykheid*; behoorende, aan de ryke Abtdy *Everbode*, in 't Kwartier van *Leuven*, naaſt by *Sichen* gelegen: welke'r Abt in den tyd aldaar een Droſſaart aanſteld, die te gelyk Sekretaris is: en, zeven Schepenen; uitmakende 't gerecht dezer Heerlykheid. De Abtdy bezit de gemelde vyf *boeven* in eigendom. Dewyl, uit zekeren oopen brief des jaars 1220, blykt, dat *Sterkzel*, door een' der Heeren van *Hees* en *Leend* aan de Abtdy geſchonken zy; beſluit men daaruit met recht, dat deze plaats, weleer, een gedeelte der Heerlykheid van *Hees* en *Leende*, hebben uitgemaakt. Aldaar, is noch *Kerk*, noch *Kapelle:* en, dewyl daar beneven alle de Inwooneren van de Roomſche religie zyn; word aldaar, door geen een' der nabuurige Predikanten, eenige dienſt verricht. In de nabuurſchap van *Sterkzel*, ligt een *Denne boſch.*

GELDORP word ook *Geldrop* geheeten. Deze Hooge Heerlykheid ligt aan het riviertje, den *kleinen Dommel*, 2 uuren gaans, ten zuidweſten, van *Helmond:* en weinig minder, zuidooſtlyk van *Eindhoven.*

Geldorp wil, by verkorting, zo veel zeggen, als 't *Gelders dorp:* en men weet zeer wel, den oorſprong dezer benaaming: dewyl 't, alreeds van ouds, (gelyk noch,) leenroerig, aan 't Hertogdom *Gelder* geweeſt is. Ter dezer oorzake, is dit dorp aan den *Kwartierſchout* van *Peelland* niet onderhoorig: behoevende ook geene afgevaardigden te zenden, tot de algemeene Kwartiers vergaderingen. Dewyl, *Geldorp* dus aan *Gelderland* is verknocht geweeſt; mag men zich te meer verwonderen, dat de *Gelderſchen*, in 1512, hebben konnen goedvinden, dit eertyds zo prachtig en aanzienlyk dorp, met Kerk en al, aftebranden. De *Kerk*, is daarna uit haare puinhoopen weder opgehaald, en zeer groot. Zy pronkt, met een' zwaaren en hoogen gemetzelden toren, hebbende een hoog ſpits, 't welk, na in 1627,

door 't onwêer vernield geweeſt te zyn, weder is herſteld geworden.

Van deze *Heerlykheid*, heeft een oud Adelyk Brabants geſlachte zyn' naam ontfangen. Ook heeft 't daarna behoord, aan de Graven van *Hoorn*. De jegenwoordige Vryheer is *Paulus Ekringa*.

'T KASTEEL van *Geldorp*; dat in een groot vierkant zwaar Gebouw beſtaat; is een tyd lang vervallen en onbewoonbaar geweeſt. Dan, de jegenwoordige Heer heeft 't zelve merkelyk vernieuwd en verbeeterd, door, ter plaatze, daar weleer 't voorplein was, eenige nieuwe gebouwen te ſtichten; die met een gracht omgeven zyn. Dit *Kaſteel* ſtaat, een weinig van 't dorp afgezonderd: dan, in 't dorp zelv, zyn meer andere groote gebouwen te zien; die een' langen tyd geheugen, en tot merktekenen verſtrekken van de voorige aanzienlykheid dezer plaats.

De Predikant van *Geldorp* neemt ook den dienſt waar, in de *Kapelle* van RIEL, weſtwaard van dit dorp gelegen: welk één der *zes gebuchten* is, tot de Heerlykheid van *Hees* en *Leend* behoorende. Eén der voorige *Land Kommandeurs* van den *Ouden Biëzen*, vermeenende 't recht van *Kollatie* dezer plaats te hebben, had, in 1709, daar, een Predikant benoemd: dan, de *Klaſis* van *Peel*— en *Kempenland*, daarover zich bezwaard vindende, en, deswege, zich vervoegende, by Hun Edelmogende; is dezelve uit kracht van eene byzondere *Reſolutie* van den 4 *Mey* 1709, by haar recht gehandhaaft, om aldaar, by gebrek van eenen Kerkeraad, door de *Klaſis* eenen Predikant te beroepen.

De *Heer* van *Geldorp* bezit hier groote voorrechten: daar onder, ook de aanſtelling van Droſſaart, en zeven Schepenen, een' Sekretaris, en den Vorſter. By deze leden, berust de *Regeering* dezer plaats; die hoog — laag — en middelbaar rechtsgebied oefend. Behalven de gemeene heide, heeft zy 144 morgen bruikbaar bouw — en wêiland: en, 183 huizen: zynde de laatſte, ſedert 1736, met 37 vermeerderd. De Landbouw en Veefokkery is wel de gemeenſte koſtwinninge der Inwooneren: doch, veelen derzelven beſtaan, ook van de Wolle-weveryen; die daar een grooten opgang maken.

MIERLO *, eene andere Hooge Heerlykheid, ligt een uur gaans

* Een ander dorp MIERLO of MIERLE, in 't Land van *Kes-*

gaans ten noordooſten van *Geldorp*, op den weg naar *Helmond*; en naby den oorſprong eener beeke, die ook de *Mierle* genoemd word. Naar de aanmerking van ſommigen, zou deze plaats haaren naam ontleend hebben, van zekeren *Milo*; die aldaar een *Slot* geſticht had, omtrent den jare 1117; 't welk *Milo's Slot* genoemd — en in oude ſchriften word aangeduid, als een *Slot* in *Taxandrie*; dat de oude naam dezer Landſtreek was. Dewyl, 't woord *lo* of *loe*, in de taal der middel-eeuw, een *Slot* beteekende; word daaruit des te meer gegiſt, dat het *dorp* zelve, van dat Slot, zynen naam *Mierlo* of *Mierloe* zou ontfangen hebben.

Men voegt daarby: dat *Mierlo*, wel eer een eigen en geheel *vry goed* geweeſt, daarna, door deszelfs tydelyken Heer, aan den Hertog van *Brabant*, ter beſcherming zou opgedragen zyn. Doch, wat hier mêe zich niet wel laat vereffenen, is, dat deze plaats, met 't *middelbaar*-en *laag* Rechtsgebied, eerſt ter leen gegeven is, in 1358: en, 't *hoog Rechtsgebied* gevolgt is, in 1397; toen dit laatſte, door de Hertoginne *Johanna* van *Brabant*, aan den toenmaligen Heer, voor zekere ſomme gelds, is verpand geworden: 't welk gewislyk onnodig zou geweeſt zyn; by aldien één der voorige Heeren dit goed aan de beſcherming des Hertogs, onderworpen hadde. Men wil, dat de verpanding dezer *Heerlykheid*, in 1617, door de herſtelling der opgeſloten ſomme, zou afgedaan zyn; althans, zy was, ſedert dien tyd, van 't geſlachte der Heeren van *Mierlo*, verwyderd, en bleef, in handen der Algemeene Staaten, tot den aanvang dezer loopende eeuw; toen, by vonniſſe des *Raads* van *Brabant*, van den 17 *December* 1703, verſtaan werd: dat deze *Heerlykheid*, met het middelbaar-en laag Rechtsgebied, aan Vrouwe *Barbara*, Baroneſſe van *Scherpenzeel*, als Vrouwe van *Mierlo*, zou gegeven worden; beneven de hoeven, landen, boſchen, renten en *cynſen*, die daaraan gehoorig waren. De beiden gehuchten, den Hout en Broek, werden, echter, die's tyds aangemerkt, als eene van *Mierlo* afgezonderde *Heerlykheid*: tot dat, eindelyk, de Algemeene Staaten, in 1706, by overeen-

Keſſel, Pruiſſiſch gebied, moet met dit Mierlo in *Peelland* niet vermengt worden. Dit ander dorp word daarom; vermits 't aan de overzyde der *Peel* ligt; Mierle *over Peel*, toegenoemd.

eenkomst goedgevonden hebben, die beiden *gebuchten* weder met *Mierlo* te vereenigen, en, zo over deze – dan, over *Mierlo* zelve, te gelyk weder te vernieuwen en te bevestigen, het *hoog Rechtgebied*, en het zelve aan gemelde *Vrouwe* afteftaan; onder beding, dat zy daarvoor, aan 't land, 1600 gulden betaalen zou; gelyk werkelyk geschiedde.

Deze Heerlykheid is, na dien tyd, aan 't gemeld Adelyk geslachte van *Scherpenzeel*, in *Gelderland*, bestendiglyk gebleven: en was de laatste Heer van *Mierlo*, *Lodewyk Karel*, Baron de *Heus*, Vry Heer der *Zangery* en onderhoorige dorpen; als in huwelyk hebbende, Vrouwe *Ida Francisca Maria Hyacinta Katharina* Baroneffe van *Scherpenzeel*: welke Heer, in 1775, te *Maastricht* overleden zynde; is Deszelfs nagelaten Weduwe thans *Vry-Vrouwe* dezer Heerlykheid.

Het *Gerechte* beftaat, uit den *Drossaart*, zeven *Schepenen*, en den *Sekretaris;* welke allen, beneven den Vorster, door den Heer of Vrouw worden aangesteld. 'T *Raadhuis*, dat van klein begrip is, staat in 't dorp. Boven deszelfs deur, zyn de Wapenschilden van den Heer en Vrouw in blauwe steen uitgehouwen.

'T Kasteel van *Mierlo* staat een weinig noordooftwaard van 't dorp verwyderd. Deszelfs eerfte aanleg was, een groot vierkant gebouw van zeer dik muurwerk; 't welk ten gevangenhuis schynt gediend te hebben: waarby, daarna, eenige andere gebouwen, tot een bekwaam woonhuis voor den Heer, gesticht zyn.

De ganfche Heerlykheid vervat in zich, behalven de heide, 795 morgen bouw – en weiland: en, 't getal der huizen, 't welk, sedert 1736, met 14 vermeerderd is, beloopt nu, 257. De Inwooneren geneeren zich, eeniglyk, van den landbouw.

Te *Mierlo*; niet verre van de Kerkbuurt, op den weg naar *Helmond*, staat een zogenoemd Apostelhuis: waarin, twaalf oude mannen van een behoeftigen staat plagten te woonen, en, met eenige inkomften tot hun onderhoud voorzien te worden. De Kardinaal *Willem* van *Enckevoort*, * die

* Dees' *Willem* van *Enckevoort* is, daarna, door toedoen van Paus *Adriaan VI*, tot *Bifchop* van *Utrecht* benoemd geweeft: dan, heeft dien poft nooit perfoonlyk bekleed; die, door *Jakob Uitdeneng*, als Vikaris, voor hem ver-

die dit dorp tot zyn geboorteplaats had, was de *Fondateur* van dit godsdienstig gesticht; in zo verre hy het zelve, in 1531, by uiterſten wille, uit zyne nagelaten goederen, verordend had: gelyk, na deszelfs dood; die in 1534 voorviel, dadelyk is uitgevoerd: wordende te gelyk daarby eene *Kapelle* gebouwd; waarin, alle morgen, door een Prieſter, de dienſt verricht werd, voor de ruſte der ziele van gemelden *Kardinaal*. Hy had tot Proviſoren van dit *Apoſtelhuis* benoemd, den oudſten Kerkmeeſter en den Paſtoor van *Mierlo*, beneven den *Prior* van 't Klooſter der *Regulieren*, buiten *Eindhoven*; die dit Huis, en de daaraan vermaakte inkomſten, deden beſtieren, door een' Rentmeeſter. Na de ingevoerde *Reformatie*, is, in de beſtiering van dit Huis, deze verandering gemaakt, dat, beneven den oudſten Kerkmeeſter, door den *Predikant* van *Mierlo*; die in de rechten des *Paſtoors* getreden was; het proviſoorſchap bediend werden, dat, in de plaats van gemelden *Prior*; in gevolge *Reſolutie* van Hun Edelmogende, de geheele *Klaſſis* van *Peel*- en *Kempenland*, aan die beiden werden toegevoegt; verbeeld wordende, door twe nabuurige Predikanten, als door de Klasſis daartoe gekommitteerd.

Stiphout is een dorp en Vrye Heerlykheid, noordwaard van *Mierlo*; waarmede, derzelfs Gereformeerde Gemeente Kerkelyk gekombineerd is. Zy ligt, nauwlyks een uur gaans ten weſten van *Helmond*, aan de beek, de *Mierle*. Dit dorp heeft, een kleín doch net Kerkje, met een ſpitzen toren. Onder deze Heerlykheid behooren, behalven de heide, 223 morgen bouw — en weiland: welke'r bearbeiding, zo tot den koornbouw, als tot de veefokkery, den Inwooneren 't nodig onderhoud verſchaft. 'T getal der huizen is 87: zynde dezelve, ſedert 1736, met 7 vermeerderd. Deze *Heerlykheid* is eerſt uitgegeven, in den jare 1643.

De Vry-Heer dezer plaats, welke is *Johan Adriaan van der Bruggen*, heeft de aanſtelling van den Droſſaart, en van zeven Schepenen; uitmakende 't Gerecht dezer plaats: als mede, van den Vorſter. Dan, de Sekretary behoord, aan een' byzonder perſoon, erfelyk.

'T *Heere-Huis* van *Stiphout* word 't *Huis* te Croy genoemd:

vervuld werd: terwyl hy zelv te *Rome* gebleven, en, aldaar, in 1534, geſtorven is.

noemd: 't welk zeer vermaakelyk in 't geboomte ligt: en, onder de fraayſte luſthuizen der geheele *Majorie*, mede mag gereekend worden: zynde, door den laatſt voorigen Heer, zeer verbeeterd.

ASTEN en de nabygelegen *Buurt*, OMMEL, zyn ſamen één *Heerlykheid*. Zy liggen omtrent 3 uuren gaans ten zuiden van *Helmond*, aan de rivier de *Aa*: en, zyn, wegens haare naby gelegenheid, in 't Kerkelyke, ſaam gekombineerd: des, de Predikant van *Aſten*; daar de Hoofdkerk ſtaat; die taamlyk groot en met een fraayen ſpitzen toren voorzien is; ook te *Ommel*, in de daartoe gebouwde *Kapelle*, den openbaaren dienſt verricht.

Deze *Kapelle* behoorde eertyds, aan een *Nonnen-Kloofter*, 't welk geſticht is, in 1539: dan, ſedert de opkomſt der Reformatie, werden deze Nonnen genoodzaakt, dit Klooſter te verlaaten, en naar elders te vertrekken.

Deze *Heerlykheid* ASTEN vervat in zich, behalven de heide, 1404 morgen bouw-en weiland: zynde, ſeders weinige jaren, aanmerkelyke ſtukken der heide tot den akkerbouw bekwaam gemaakt. Men teld daar, 275 huizen; die, ſedert 1736, vermeerderd zyn, met 9 nieuwlings gebouwd. Deze Heerlykheid is alreeds, in 1362, met hoog-laag-en middelbaar rechtsgebied uitgegeven: en deze uitgifte nader beveſtigt, in 1366. Daar is een Droſſaart: en, 't Gerecht beſtaat, uit zeven Schepenen; van welke, gelyk ook van 't Vorſters ampt, de Heer in der tyd de aanſtelling heeft. In dezen tyd is *Aſten*; 't welk, ſedert eenige jaren, menigmaal verandering van Heeren ondergaan heeft; tweeheerig: zynde de één Heer, *Jakob* van *Nieuwervaart*: en de ander, *Kornenelis* van *Houtbrugk* genoemd.

'T KASTEEL van *Aſten* ſtaat een weinig zuidwaard van 't dorp, aan de *Aa*. Dit is een oud gebouw: dan, echter, noch zeer wel bewoonbaar.

VLIERDEN, een uur gaans, ten noorden van *Aſten*, en twe, ten zuidooſten van *Helmond*, is mede eene *Hooge en Vrye Heerlykheid*; welke haaren naam medegedeeld heeft, aan 't Adelyk Geſlachte van *Vlierden*. In den jare 1559, werd deze *Heerlykheid*, met hoog-laag-en middelbaar rechtsgebied, eerſt in pandſchap uitgegeven, aan Jonkr. *Jan* van *Vlierden*: en, alhoewel dezelve, in 1660, weder ingelooſcht was; werd ze, echter, daarna andermaal erflyk verkocht. Thans, is Dr. *Jean François D'Amerle*, Heer van *Vlierden*.

De

De Heer bezit uit dien hoofde, verſcheiden voorrechten; als *jagt*, *cynſen* en andere *domeinen*; uitgezonderd, de tienden der nieuw bruikbaar gemaakte landeryen; die aan 's Lands domeinen behooren. Ook worden door Hem aangeſteld, de *Droſſaart*, zeven Schepenen, de Sekretaris en Vorſter. Dewyl men, nergens, eenige overblyfzelen kan ontdekken, van een *Kaſteel* of *Heeren Huizinge*; zo twyfeld men, met reden, of 'er wel zodaanig een geweeſt zy. Dezelve Heer bezit mede het zogenoemde *Guldenhuis*; ook het *Kaſteel* van *Rixtel* genoemd.

Behalven de heide; op welke daar veele ſchapen geweyd worden; heeft dit dorp, aan bouw- en weiland, 346 morgen: en 91 huizen; die, ſedert 1736, met 10 vermeerderd zyn. In 't Kerkelyke, is de gemeente gekombineerd, met die van *Deurne*; welks Predikant, aldaar, beurtelings den dienſt verricht, in eene groote *Kapelle*; die, in 1750, geheel vernieuwd, en, met een toren, die een ſpits heeft, is verciert geworden.

Deurne en Liessel zyn wel twe afzonderlyke *Heerlykheden*; dan, die beiden onder eenen Heer ſtaan: gelyk de beiden *Gereformeerde Gemeenten* dezer dorpen, in 't Kerkelyke, ſaam vereenigt zyn.

In vroegere tyden werd alles ſamen niet, dan als *één Heerlykheid*, aangemerkt: dan, in den aanvang, naamlyk, in 1397, toen zy allereerſt werd uitgegeven; ſlegts, met 't laag- en middelbaar rechtsbewind: waarna, in 1559, het hoog- of halsrecht gevolgt is. In den jare 1660, werd die verpanding wel afgeloſt; doch, voor een' zeer korten tyd: dewyl zy, in den zelven jare, weder erfly k verkocht werd, aan den Heer *Regier Baron van Leefdaal*. Niet lang daarna, in 1678, hebben Hunne Hoogmogende, *Deurne* en *Lieſel* van elkander geſcheiden: en, elk derzelver, als één byzondere Heerlykheid verklaard; dus, de Heer in der tyd vermogt, in elk dorp, eene byzondere *Rechtbank* aantеſtellen: hoewel de Heeren, dus lang, noch geen gebruik daarvan gemaakt hebben. De laatſt voorige Heer was *Theodoor* de *Smeth*; die te gelyk Heer was van *Alphen* in *Holland*; beneven oud preſideerend Schepen van *Amſterdam*: na wiens overlyden, Deszelfs nagelaten Weduwe in 't bezit dezer Heerlykheden gebleven is.

De voorrechten dezer Heerlykheid beſtaan, niet alleen, in de aanſtelling van Droſſaart, Schepenen, Sekretaris, Vorſter, Schutters, Koſters en Schoolmeeſters, in de bei-

den dorpen; maar ook in jagt, vischery recht van den houtschat, en andere domeinen. Ook, is de tydelyke bezitter, Grond-Heer van 't gedeelte der *heide*, welke aan deze Heerlykheid onderhoorig is: hoewel, de Inwooneren het gebruik daarvan mogen hebben: een voorrecht, door hen, van éénen der voorige Hertogen gekocht, in den jare 1325. 'T is, uit kracht van deze grond Heerlykheid, dat de Heer van *Deurne* en *Lieffel*, van elken morgen der ingegraven en tot bouw- en weiland bekwaam gemaakte heide, jaarlyks, 6 stuivers aan cyns trekt.

Behalven de onbebouwde heiden en Peelgronden, vond men daar voorheen reeds 1220 morgen lands: en, in de jaren 1763, 1769 en 1772, zyn er, boven deze, ruim 300 morgen heide ingestoken. Van den bloey en welvaart dezer Heerlykheid, mag men mede oordeelen, uit de vermeerdering van het getal der *huizen*; die eerst waren 382: en, sedert 1736, met 55 vermeerderd zyn geworden. De Inwooneren zyn, behalven aan den landbouw en veefokkery, hunnen welvaart, in het middelyke, ook grootdeels verschuldigd, aan den turf, dien zy uit de naby gelegen *Peel* steeken, en naar 's *Bosch* en elders ter markt brengen: wordende de *Deurnse*- en *Lieffelse* Klotten, boven die van andere plaatzen, voorgetrokken.

Het dorp DEURNE in 't byzonder betreffende: dit ligt, anderhalf uur gaans, zuidoostelyk, van *Helmond*. 'T heeft een taamlyk groote *Kerk*, met een gemetzelden toren, die met een hoog spits vercierd is. Dit spits was, in 1734, beneven een gedeelte des torens zelve, door den blixem in brand geraakt: waardoor, te gelyk alle de klokken smolten: dan, binnen korten tyd, was alles weêr hersteld, tot zyne voorige gedaante.

Te *Deurne*, was een tyd lang een volledige *Kerkeraad* geweest: dan, dewyl, omtrent den jare 1760, genoegzame stoffe begon te ontbreeken; was dezelve tot een halven Kerkeraad verminderd. Het getal der mans-ledemaaten, ondertusschen, weder wat aangegroeid zynde; is, ingevolge *Resolutie* van Hunne Edelmogende, van den 29 *July* 1767, de volle Kerkeraad weder hersteld: dus die gemeente, voor zo verre *Deurne* en *Lieffel* aangaat, nu het recht van vrye beroepinge heeft. Doch, ten aanzien van *Vierde*, als de twede *Kombinatie*, staat de verkiezing, aan de *Klassis* van *Peel*- en *Kempenland*.

Buiten 't dorp, staan *twe* KASTEELEN: welke'r één zeer oud,

oud, en ten eenemaal vervallen is. Dan, 't ander is ook wel oud; doch, door den tyd, zo zeer veranderd en verbeeterd, dat 't tot een fraay en gemaklyk woonhuis kan verſtrekken. Het ſtaat, een vierdedeel uur gaans, ooſtwaard van de Kerk: is allerwege omringt, door breede watergrachten: en, heeft cierlyk aangelegde tuinen en andere plantagien.

Te LIESSEL, een uur gaans ten zuidooſten van *Deurne*, is eene bekwaame *Kapelle*; welke'r toren ook voorzien is, van een ſpits. Dit onderging 't zelve lot, als dat der Kerk van *Deurne:* dewyl 't, in 1769, mede door onweêr afbrandde: doch werd, in 't volgend jaar, herſteld. In deze *Kapelle*, word de Godsdienſt, beurtelings, gelyk mede te LIESSEL, als de twede kombinatie, door den Predikant van *Deurne*, waargenomen.

Zuidooſtwaard van *Lieſſel*, ziet men noch drie byzondere *gebuchten*, die mede aan dit dorp onderhoorig zyn, en, tot aan de grenzen der *Majorie*, zich uitſtrekken.

Aldaar, ſtaat, naby de rand der *Peel*, een *oud* SLOT: 't geweezen woonhuis der Heeren van *Lieſſel:* 't welk te gelyk ſchynt geweeſt, eene ſterkte, tegen de invallen der *Gelderſchen*, uit 't Land van *Keſſel*. 'T word, in de Kaarten, gemeenlyk, met den naam van BLOKHUIS aangewezen: welk woord, van de oude *ſterkten* van ſteen gebouwd, doorgaans gebruikt word. 'T is thans geheel vervallen: en de overblyfzelen daarvan verkocht, aan de Inwooneren. Door *Lieſſel* gaat de gemeene weg, van *Helmond*, over de *Peel* naar *Venlo*.

BEEK; 't welk men, van zeer veele andere dorpen van dien zelven naam, te onderſcheiden heeft*; is een *dorp* en *Heer-*

* Deze dorpen hebben alle, van eene verby – of doorvloejende *beek*, hunnen naam ontfangen: als BEEK by *Nymegen:* BEEK, in 't land van *Valkenburg*, gemeenlyk *Beek* over *Maas* toegenoemd: BEEK by *Bree*, in 't Land van *Luik* enz. En, behalven deze, vind men, HILVARENBEEK, SAMBEEK, GLASBEEK; GROESBEEK, STRABEEK en meer anderen. En, dewyl een *beek*, by de *Duitſchers*, een *bach* genoemd word; ziet men hier te gelyk, de reden, waarom de naamen van ontelbaare *ſteden* en *dorpen*, aldaar, in *bach* eindigen: als, *Traarbach*, *Offenbach*, *Moſbach*, *Maſſenbach*, *Tieffenbach*, *Sulzbach*, enz.

Heerlykheid, byna 2 uuren wegs ten noorden van *Helmond*, aan de rivier de *Aa*. Het werdt, met hoog — laag — en middelbaar rechtsgebied, uitgegeven, in 1643. De jegenwoordige Heer van *Beek* is Mr. *Gysbert de Jong*: die, in deze hoedanigheid, de aanſtelling heeft, van Droſſaart en zeven Schepenen; beneven den Vorſter: dan, het Sekretariaat is hier gelyk in veel meer andere dorpen der *Majorie*, erflyk. Deze Heerlykheid begrypt in zich, behalven de heide, 682 morgen, gedeeltelyk bouw- — gedeeltelyk weiland: waaruit, de Inwooneren een taamlyk goed onderhoud hebben. En, 't getal der huizen is 197; zynde, na den jare 1736, met 13 vermeerderd.

Het heeft, een goede Kerk; aan welke'r weſteinde, een zwaare en hoog gemetzelde toren ſtaat, met een klein ſpits gedekt. De Predikant van *Aarle* moet in dezelve den dienſt verrichten, als zyne kombinatie plaats.

In den omtrek van *Beek*, liggen verſcheiden *Heeren huizen*: onder welke, 't KASTEEL van den *Heer* dezer plaatze uitmunt, in grootte en fraayheid van gebouw; zynde noch onlangs, in 1772, merkelyk verbeeterd. Rondom het zelve, zyn, behalven de luſthoven, zeer bekoorlyke plantagien aangelegt; welke'r gelyke, ten aanzien haarer verre uitgeſtrektheid, in deze landſtreek nauwlyks te vinden zyn.

LIESHOUT; zo eeven, als de twede kombinatie plaats van *Aarle* aangemerkt; legt omtrent één uur gaans, weſtwaard van daar.

In deszelfs *Kerk*; welke'r toren van een ſpits voorzien is, dat noch onlangs, in 1775, merkelyk is verhoogt; word echter niet gepredikt.

Alreeds van vroege tyden, heeft deze *Heerlykheid* behoord, aan de Abtdy *Floref*, in 't Graafſchap *Namen* gelegen: dan is, in 't einde der voorige eeuw: door den Abt verkocht, aan de Abtdy *Poſtel*, beneven de tienden, onder *Rixtel* gelegen: en deze heeft de *Heerlykheid* weder verkocht; doch de tienden behouden. De jegenwoordige Bezitter is, de Heer Mr. *Adriaan Bout*, Heer van *Krimpen* aan den *Yſſel*, en Raad der Stad *Dordrecht*.

Uitgezonderd 't *Sekretariaat*, 't welk erflyk is, heeft de Heer de begeeving van 't Droſtampt, en de aanſtelling der zeven Schepenen; uitmakende 't gerecht dezer plaats, gelyk mede van den Vorſter.

De Heerlyke rechten, welke dees' Heer in *Lieshout* oefend, ſtrekken zich echter niet uit, over de naby gelegen

Buurt

Buurt GINDERDOOR; alhoewel, mede aan 't Rechtsgebied van *Liesbout* onderhoorig: dewyl, uit echte bewyzen is optemaken, dat de *Hooge Heerlykheid* daarvan, aan Hunne Hoogmogende, als verbeeldende den Hertog van *Brabant*, behoord.

De Heer heeft, te *Liesbout*, geen *Kasteel*, maar een gemeen *Huis* van drie of vier vertrekken; 't welk voor omtrent 50 jaren gebouwd is, en tot Deszelfs intrek bekwaam gemaakt. Deze Heerlykheid vervat in zich, behalven de heide, 513 morgen bouw- en weiland. In den jare 1771, is voor meer dan 12000 gulden heide verkocht, en tot bouwland gemaakt. 'Er staan in deze Heerlykheid, 147 huizen; die sedert 1736, met 5 vermeerderd zyn.

Behalven, dat de landbouw en veefokkery de gemeene kostwinning der Inwooneren van *Liesbout* is; geneeren zich ook veelen, met 't aankweeken van jonge hoenderen; die van daar, in menigte, over *'s Bosch* naar *Holland* verzonden worden.

LIEMPD of *Liempde* is 't laatste dorp en Heerlykheid, in 't Kwartier *Peel-land* voorkomende: welke, men meend, haaren naam ontfangen te hebben, van den *leemachtigen* grond; dien men daar aantreft, en, die in deze zandige landstreek, wat ongemeens is. Dit dorp ligt, 3 kleine uuren gaans, zuidoostwaard van *'s Bosch*, omtrent een half uur van den *steenweg*, die, van *'s Bosch* naar *Eindhoven*, is aangelegt. Daardoor, is dit dorp, door 't welk de karren en andere reituigen, eertyds, den weg namen naar *Eindhoven*, van dezen doortogt beroofd geworden: dewyl zy nu genoegzaam alle van dien steenweg zich bedienen. Aan den steenweg by *Liempde*, staat eene *herberg*: waar, de Postwagens, van *'s Bosch* op *Maastricht*, 't eerst van paarden verwisselen.

De vermaarde *Johanna*, Hertoginne van *Brabant*, heeft *Liempd*, met het hoog- laag- en middelbaar rechtsgebied, in 1391, de eerste geschonken, aan Jonkr. *Willem* van *Meerbem*; die 's tyds Heer van *Boxtel*: dan, eeniglyk geduurende zyn leeftyd. Hertog *Jan IV.* heeft ze, in 1420, aan *Willems* Zoon, *Diederik* van *Meerbem*, eeuwiglyk en erflyk gegeven, met alle de voorrechten, en inkomsten. Noch heden, is de Heerlykheid *Liempd* onderhoorig, aan den *Baron* van *Boxtel*; niet meer dan een klein uur gaans ten noordwesten van daar gelegen: zynde de jegenwoordige Heer, de Prins van *Salm Kyrburg* of *Kirnburg*. Aan dezen

zen Heer, ſtaat de aanſtelling van Droſſaart, zeven Schepenen, en Sekretaris; die de leden des Gerechts zyn.

Behalven de heide, liggen, onder deze Heerlykheid, 383 morgen bouw- en wéiland: en, daarop ſtaan, 193 *huizen*, die, ſedert 1736, met 5 vermeerderd zyn. In 't dorp ſtaat een *Kerk*, met een klein ſpits torentje voorzien. In deze Kerk, plagt de dienſt verricht te worden, door den Predikant van *Schyndel*; wiens kombinatie dit *Liempd* gerekend werd: dan, ſedert 1773, is die kombinatie te niet gemaakt: en word aldaar niet meer gepredikt.

In dit dorp, woonen veele Metzelaars, die, in den Zomertyd, niet alleen in *'s Boſch*, maar ook in *Holland*, een koſtwinning zoeken.

II. KEMPEN-LAND.

Dit twede Kwartier ligt weſtwaard van Peelland: hebbende ten zuiden 't Bisdom *Luik*, en *Ooſtenryks* BRABANT. Ten weſten en noorden, wordt 't door 't Kwartier van OOSTERWYK bepaald.

Dit heeft een gedeelte uitgemaakt, van die *groote Landſtreek*, die, by de Latynſche Schryveren van vroegeren tyd, CAMPINIA (*Campiegne*) genoemd was: 't welk, naar de taal der Nederlanderen, in KEMPEN-LAND veranderd is. Het overige dezer landſtreek is te vinden, gedeeltelyk, in 't *Bisdom* LUIK; de landſtreek, waarin, de Steden *Hamond*, *Bree* en *Peer*, beneven derzelver omliggende dorpen liggen: en gedeeltelyk, in OOSTENRYKS BRABANT: bepaaldelyk in zich vervattende, de *Majorien* van *Thurnhout*, *Heerenthals* en *Gheel*. Dewyl, derhalven, dezen naam zich uitſtrekt, over *drieërly* ſoort van grondgebied; is men gewoon van elkander te onderſcheiden, de LUIKSE- de BRABANTSE- en

de

de MEIJERYSCHE KEMPEN; verſtaande, door de laatſten, dit KEMPEN-LAND, waarvan wy thans ſpreeken. *

Men wil: dat dit KEMPEN-LAND, over het geheel genomen, in oude tyden, van 't Hertogdom *Brabant*, afgeſcheiden geweeſt zy, en eerſt door byzondere *Hertogen*-daarna, door *Graven*, bezeten: en, men voegt daarby, dat 't, t'eeniger tyd, aan den Biſchoplyken Stoel van *Utrecht* ten eigendom opgedragen zy: en, dat de *Hertogen*

* De Lezer zal, vermoedelyk, geen welvoegzaamheid daarin zien, dat men 't gedeelte van *Kempenland*, in het *Ooſtenryks* gebied gelegen, van de *Meijeryſche Kempen*, onderſcheid, met den naam van BRABANTSE *Kempen*; daar de geheele *Majorie* van *'s Boſch* mede tot de Provincie *Brabant* gereekend word: en, niet zonder reden. Men zou die beiden, met meer nauwkeurigheid, van elkander onderſcheiden, met de benamingen van OOSTENRYKS-*Brabantſe*- en STAATS-*Brabantſche* Kempen.

Middelerwyle, is, by de Inwooneren van *Staats Brabant*, niet alleen, in de *Majorie* van *'s Boſch*, maar ook, in de *Baronie* van *Breda*, 't *Markgraafſchap* van *Bergen* enz., zeer gewoon, als zy BRABANT noemen, daar onder, bepaaldelyk, OOSTENRYKS *Brabant* te begrypen; niet anders dan of zy, die 't Staaten gebied in deze Provincie bewoonen, *buiten* BRABANT waren uitgeſloten. En, deze wyze van ſpreeken ſchynt, al ſedert den tyd, toen dit *Staats* aandeel, van 't *Spaans* - nu *Ooſtenryks Brabant*, is afgeſcheiden, in gebruik geweeſt, en, dus lang gebleven.

De benaamingen der dingen nemen doorgaans haar begin, van het *gemeene volk*: en, dit is zelden zo wel ervaaren, in de *Landbeſchryving*, om 't één van 't ander nauwkeurig te konnen onderſcheiden. En, dergelyke naamen éénmaal zynde in gebruik gebracht; volgt de één den anderen daar in na: te meer, dewyl zy, die beeter weeten, 't niet in hunne magt hebben, eenige verandering daarin te maaken: en, ook, dewyl zy vermeenen, 't genoeg te zyn, als men elkander verſtaat.

gen van *Brabant*, deze landſtreek, van de *Utrechtſe Biſchoppen*, ter leen ontfangen hadden. Dan, alle die zaken zyn in veele onzekerheden opgewonden.

De grenzen van dit *Kempenland* zyn, in die uitgeſtrektheid, waarin 't zich voorheen bevond, met geene mogelykheid te bepaalen: maar zeker weet men, dat de grond, natuurlyker wyze, allerwege, uit vlakke *heiden* of *hêi-velden*, beſtaat: waarvan, 't zeer waarſchynlyk, den Latynſchen naam *Campinia* zal ontfangen hebben: dewyl *Campus* een vlak en effenbaar *veld* beteekend: 't welk men, daarna, in *Kempenland*, veranderd heeft. De *Heide* is, echter, niet zo ſchraal, of, zy brengt genoegzaam gras en andere groente voort, om allerly tam vee daarop te doen weiden: voornaamlyk, ſchaapen en koejen. Van daar, dat deze *Kempen*, zo wel de *Luikſe* - en *Brabantſe* - dan die der *Majorie*, jaarlyks, veel ſlacht-vee, en ook veel booter, uitleveren, die de Inwooneren naar elders verzenden. En deze trekken daaruit, des te meer voordeel: dewyl hunne runderbeeſten, van die lang aanhoudende beſmetlyke ziekte; die, in de andere Provincien, jaarlyks zo veele wegſleept; meerendeels zyn bevryd gebleven.

KEMPENLAND, in de *Majorie*, byzonderlyk betreffende: dit heeft, (gelyk *Peel-land*,) maar eene *Stad*, naamlyk, EINDHOVEN: dan, behalven deze, een getal van XXXIV. DORPEN, beneven hunne onderhoorige GEHUCHTEN.

Zy

Zy brengen, in 's Lands-Schatkiſt, jaarlyks:

Aan Verpondingen	*f*	47872 - 15 - 4
Aan Beeden . . .	*f*	12569 - 17 - 1
En, aan aangeſchreven gemeene middelen	*f*	31220 - 14 - 9
Dus in alles ſamen	*f*	91663 - 7 - 6

EINDHOVEN gemeenlyk gezegt, *Eindoven*, als de eenige *Stad* van KEMPENLAND aangemerkt, ligt aan den ſlinker oever der rivier den *Dommel*; ter plaatze, waar twe andere beeken, de *Tongelreep* en de *Gender*, met dezelve ſamenvloejen: vyf groote uuren gaans, ten zuidooſten van *'s Boſch*; die toch, ter oorzake der verre lengte der Brabantſche uuren, in 't gemeen, doorgaans, op zes-gereekend worden: en 4 uuren, zuidweſtelyk van *Helmond*

De *naam* dezer plaats ſchynt te doelen, 't zy, op *hoven* (luſthoven,) 't zy, op *hoeven*; (landhoeven;) dewyl die beiden woorden, *hoven* en *hoeven*, dikwerf onder elkander verwiſſeld worden. 'T laatſt zou wel aanneemlykſt wezen: in veronderſtellinge, dat die Stad, van ſommige naby elkander gelegen *landhoeven*, haar begin genomen hebbe. En, 't geeft eenigzinds licht, aan deze zaak: dat de *naamen* van verſcheiden der omliggende dorpen, zuidwaard van de Stad, desgelyks in dat woord *hoven*, eindigen: als, *Veldhoven*, *Meereveldhoven*, *Rythoven* en *Weſterhoven*.

By gebrek van nauwkeurige aanteekeningen, weet niemand met zekerheid te zeggen, wanneer - en door wien EINDHOVEN met Stads gerechtigheden begunſtigt zy geworden.

Buiten twyfel, zal dit geſchied zyn, door een' der *Brabantſche Hertogen*: maar of dit geſchied zy, door *Hendrik II*, dan, door deszelfs opvolger, *Jan I*; is twyfelachtig. By aldien, men haare ſtichting aan den eerſtgemelden toeſchreef; zou zy reeds, van den jare 1232, haaren oorſprong reekenen. Zekere oude noch in wezen zynde brief, die in gemelden jare, aan EINDHOVEN, eene vrye *Jaarmarkt* verleende; heeft veelen in dat verſtand gebracht.

Dat die *Stad* voorheen, redelyk wel geſterkt geweeſt zy, naar

naar de wyze die't tyden, is aftenemen, uit de menigvuldige beleegeringen, die zy heeft moeten doorſtaan.

In 1543. werd ze, door *Maarten* van *Roſſum*, verroverd: en uitgeplunderd. En, na dat ze, negen jaren later, door den brand was vernield geworden, en weder opgebouwd, is zy, in 1581, door de *Staatſche* troupen, by verraſching ingenomen: by welke gelegenheid, de krygsbezetting, uit eene kompagnie paarden- en drie kompagnien voetvolk beſtaande, voor 't grootſt gedeelte werd neergezabeld. De bevelhebber, die op 't *Slot* geweken was, werd, door de bedreiging des doods, mede tot de overgave van het zelve, gedwongen. Doch, die plaats, ſedert zy in der Staaten handen was, zeer ſlegt van nooddruft voorzien wordende, moeſt, twe maanden daarna, door *Hautepenne*, en den Grave van *Mansveld* berend wordende, zonder veel tegenweer zich overgeven: terwyl Hopman *ter Burch*, die daar binnen het gebied gevoerd had, den vryen aftocht, voor de bezetting en het geſchut bedong.

Zo dra, in 't twede jaar daarna, naamlyk, 1583, de Hertog van *Alençon* begon te ſtaan, naar 't oppergebied over *Brabant*; was *Eindhoven* de eerſte plaats, aan welke hy zynen toeleg werkſtellig maakte. 'T gelukte hem, in den nacht, tuſchen den 7 en 8 *January*, die plaats te verraſchen, door den Franſchen Overſten *Bennivet*; terwyl 50 Spaanſche ſoldaaten, die ter plaatze, daar de veſte beklommen werd, de wacht hadden, om 't leven raakten. Niet lang daarna, en noch in 't zelve jaar, kwam *Eindhoven* weder in handen der *Spaanſchen:* hoewel, geenſinds zo gemaklyk, dan ten eerſten maal. De Hertog van *Parma* gebruikte tot het beleg, die twe zelve Bevelhebberen, die, in 1581, die plaats verroverd hadden: terwyl de Overſten *Bennivet*, met 800, zo *Franſchen* en *Schotten*, dezelve met de grootſte kloekmoedigheid, drie maanden lang, verdeedigde: dan, terwyl de *Marchal* de *Birón* van *Antwerpen*, was opgetogen, om de Stad te ontzetten; drong, vermits al de mondkoſt verteerd was, de hongersnood der bezettinge, hem tot de overgave; die den 23 *April*, met alle krygseer uittrok. Door alle die beleegeringen waren, ondertuſchen, de *Veſtingwerken* der Stad, zeer bedorven: terwyl nauwlyks zo veel tyd, tuſchen de ééne en de andere beleegering verliep, als nodig was geweeſt, om ze weder te herſtellen: weshalven, de *Spaanſchen* het beſluit namen,

men, om dezelve te flechten: na welken tyd, *Eindhoven* eene oopen plaats geworden, en tot hiertoe gebleven is.

Eenigiyk, was toen noch ſtaande gebleven het SLOT van *Eindhoven*: 't welk, echter, daarna mede weggeraakt is; zonder dat eenige overblyfzelen daarvan, zo min dan, van de Stads Veſten, thans te zien zyn. In den jare 1629; als Prins FREDERIK HENDRIK, met 't beleg van *'s Boſch*, onleedig was; had een ſterke *Spaanſche party* zich in dit *Slot* geworpen: gelyk mede, in 't naby ſtaande *Klooſter* der *Regulieren*; welke den Staatſchen Partygangers veele moejelykheden veroorzaakte. Weshalven, de *Prins*, 't belang dezer Stad, die onder zyne erflyke Domein-goederen behoorde, zich aantrekkende; den Overſten *Staakenbroek*, onder bevel des Hertogs van *Bouillon*, met eenige Ruiters en voetvolk derwaard zond; die de bezetting van 't *Slot* terſtond tot de overgave dwongen: terwyl die 't *Klooſter* hadden ingenomen, het zelve verlieten; den weg naar *Breda* inſlaande: hoewel zy, door de Staatſchen nagejaagt, achterhaald en krygsgevangen gemaakt werden.

Men kan het beloop der walle, met welke de Stad omringt geweeſt is, onderſcheidenlyk nagaan, door de *gracht*, die daarom heen loopt; die haar water uit den *Dommel*, en de andere daarin vloejende beeken, ontfangt: over welke gracht, aan de ingangen, bruggen liggen; doch, zonder poorten. Daaruit ziet men, dat zy een zeer langwerpig *vierkant* hebbe uitgemaakt. 'T voornaamſte der Stad beſtaat thans, in eene zeer lange ſtraat; die de *Rechte ſtraat* genoemd word, noordelyk en zuidelyk zich uitſtrekkende: die dicht met huizen bezet is: waar onder, veele nieuw en cierlyk gebouwd zyn. De Huizen worden op 300 geſchat.

Omtrent de *Kerk*; die byna in 't midden, aan de weſtzyde dezer lange ſtraat ſtaat; zyn ook eenige dwars- en zyſtraaten; daar men eenige huizen ziet: dan, de beſte huizen, en winkels der neeringdoende, ſtaan, in deze Rechte Straat: waar ook de eenige doortogt is, der rytuigen der Poſtery, en der Karren, die, by dagen en nachten, de waaren uit *'s Boſch* naar *Maaſtricht*, *Aken*, *Luik*, naar *Limburgerland*, en elders vervoeren. Ter dezer oorzake, vind men, binnen *Eindhoven*, veele uitſpanningen; die goeden afrek hebben. De *Boſche Poſtery* heeft binnen deze plaats, haare twede verwiſſeling van paarden, in de herberg,

daar de *Sterre* uithangt. De Inwooneren dezer plaats beſtaan veelal van de linneweveryen.

De *Kerk* van *Eindhoven* was, in de Roomſche tyden, aan de *H. Katharina* toegeweyd. De Biſchop van *Luik*, *Johan* van *Beieren*, ſtichte aldaar, een *Kapittel* van negen weereldlyke *Kanonniken* met hunnen *Dekan*: en wel op verzoek van Jr. *Willem* van *Malenberg*, die's tyds Heer van *Eindhoven* en *Kranendonk*. Dit geſchiedde, in den jare 1399: toen Hy daar over ten eerſten *Deken* ſtelde, zekeren *Elias Cole*. Daarom, worden de *Prebenden* van dit *Kapittel*, ſedert de reformatie, noch, door den Heer dezer plaats, begeven: dan nu, aan geene anderen, dan Lieden van den hervormden Godsdienſt.

Deze Kerk is, naar gelang der plaats, taamlyk groot: en, van een orgel voorzien. Dan, de toren is, naar eevenredigheid van 't benedenſte zwaar metzelwerk, zeer lang, en met een ſtomp toeloopend dak gedekt: zynde het bovengeſtel, in de voorige beleegeringen weggeſchoten. De Zandweg; die van 't dorp *Beſt*; daar de Steenweg ophoud; lynrecht verder gelegt is, heeft zyn uitzicht op dezen toren.

De Gereformeerde Gemeente, die daar niet zeer talryk is, word door een Predikant bediend; die ook, in het dorp Stryp, als met deze Gemeente gekombineerd, den openbaaren dienſt om de vierde week, heeft waar te nemen. By vakatuure, word aldaar de *Predikant*, door *Kollatie* van den Heer, aangeſteld.

Niet verre van de Kerk, ſtaat 't Raadhuis: dat een oud gebouw is: 't welk wel word onderhouden; en, welks toren van een klokkenſpel voorzien is.

Men vind geene aanteekeningen, wanneer *Eindhoven*, door de Hertogen van *Brabant*, als eene *Heerlykheid* is uitgegeven. Men weet, echter, dat deze *Heerlykheid* alreeds van vroegen tyd, vereenigt is geweeſt, met de *Baronie* van *Kranendonk*: in zo verre, zy ſamen bezeten zyn, eerſt 't Adelyk Geſlachte van *Mierenberg*: daarna, door de Graven van *Hoorn*: toen, van *Egmond*: en, door 't huwelyk van Prins Willem I, met Gravinne *Anna* van *Egmond*, de Erfdochter van Grave *Maximiliaan* van *Buuren*, tot 't Vorſtlyk Huis van Oranje, overgegaan zyn. By de deeling der nalatenſchap van Koning Willem III. zyn ze, aan 't *Vorſtlyk Huis* van Nassau-Dietz, (nu Oranje en Nas-

NASSAU,) aanbedeeld. Prins WILLEM V, ERFSTADHOUDER bezit deze *Heerlykheid*, als een Leen van *Brabant:* en heeft, hoog – laag – en middelbaar Rechtsgebied. Zyne Hoogheid heeft de aanſtelling van *Droſſaart*, en zeven *Schepenen;* welke laatſte alle jaren veranderd worden: ook van *Sekretaris*, *Vorſter* en dergelyke bedieningen. De Heer heeft daar, desgelyks, een *Rentmeeſter* der Domeinen en geeſtelyke goederen, die in den omtrek dezer plaats liggen. En, dees' bekleed, dien zelven poſt, te gelyk, niet alleen in de Heerlykheden *Woenzel*, *Stryp* en *Straathem*, maar ook, in de Baronie van KRANENDONK. Voorheen, was te *Eindhoven*, ook een *Rector* der Latynſche School: dan, dit ampt is, ſedert eenige jaren, vakant gebleven.

Ter oorzake van den ſterken doortocht der koopgoederen, die met karren van – en naar *'s Boſch* worden overgevoerd, heeft men, daar, een Komptoir van *Konvoyen* en *Licenten*, onderhorig, aan de *Admiraliteit* op de *Maas:* 't welk door een Ontfanger, Kontrarolleur en Kommies bediend word.

Naby *Eindhoven*, ligt het Luſthuis, 't PARADYS genoemd; behoorende, aan den Heer, *A. Arpeau*, Lieutenant Kolonel, van 't Regement Zwitſers van den Heer Generaal Major *May*. En, een weinig verder van daar, ten zuidooſten, een ander *Luſthuis*, den BURG genoemd: 't welk wel van een klein begrip, maar van eene aangenaame gelegenheid is, en met fraaje plantagien vercierd: behoorende, thans, aan den Heer *Crommelin*.

De XXXIV. DORPEN welke in dit Kwartier liggen, heeft men in drieërly ſoorten te onderſcheiden. Eenigen, naamlyk XXVI, ſtaan geheel en onmiddelyk, onder het gebied der ALGEMEENE STAATEN; één, naamlyk, OIRSCHOT, behoord, voor de helft, aan den *Staat*, en, voor de wederhelft, aan een byzonderen *Heer:* en, VII derzelver zyn, als *Hooge Heerlykheden*, aan byzondere Heeren, uitgegeven.

De STAATEN-DORPEN zyn, ſommige twe-, en andere drie en vier, tot ééne Rechtbank

ſaam vereenigt. En, onder die komen in aanmerking:

VELDHOVEN, ZEELST en BLAARTHEM: die tot éene *Dingbank* behooren; hoewel, elk zyne eigen geldmiddelen beſtierende.

Zy liggen, zuid weſtelyk van *Eindhoven*, naby elkander, als in een drieſprong. Van de zeven *Schepenen*, beneven den *Sekretaris*, het Gerecht uitmakende, worden drie uit *Veldhoven*, en twe, uit elk der twe andere dorpen, verkoren.

VELDHOVEN, 't voornaamſte dezer drie, is tedelyk groots in zich vervattende 349 morgen bouw- en wéiland: en 149 huizen; die ſedert 1736, twaalf verminderd zyn.

Het heeft eene taamlyk groote *Kruiskerk*; welks toren met een laag ſpits gedekt is. De Predikant heeft mede onder zyn opzicht, de Gemeente van BLAARTHEM; gelyk ook, die van GESTEL by *Eindhoven*. Te *Veldhoven*, is een volledige Kerkeraad, die, in gevalle van Vakatuure, het recht van vrye beroepinge heeft.

Voortyds bloeide dit dorp ongemeen, door de linneweveryen. Dan, dit handwerk daarna zeer verlopen zynde; geraakten de Inwooneren, die nauwlyks aan de ploeg zich gewénnen konden, in een' kwynenden ſtaat; welke, niet anders, dan door meer zich op den landbouw toeteleggen, zal te herſtellen zyn.

ZEELST ligt, noordwaard van *Veldhoven*, en een groot half uur gaans, zuidweſtelyk van *Eindhoven*. Dit dorp heeft een klein Kerkje, met een ſpits torentje. De Gemeente is niet met *Veldhoven* gekombineerd, maar, met die van *Oirle*, waar 't nader byligt. Aan dit *dorp*, behooren 320 morgen bouw- en wéiland. En, alhoewel 't getal der huizen, die, in 1736, tot 185 waren aangegroeid, na dien tyd, 15 verminderd is; beſtaan toch de *Inwooneren* welvaarender, dan die van *Veldhoven:* dewyl zy meer gewoon zyn, aan den landbouw en veefokkery.

BLAARTHEM, het derde dorp dezer zelve Rechtbank, ligt ook een klein half uur, doch, vlak zuidwaard van *Eindhoven*. Het is van een klein begrip: vervattende, niet meer, dan 118 morgen lands; met 36 huizen; die noch vermeerderd, noch verminderd zyn, ſedert de laatſte opneming des jaars 1736. 'Er is een kleine Kerk, met een ſpits torentje. En,

de

de Gemeente ſtaat onder het opzicht van den Predikant van *Veldhoven*.

OIRLE en MEERE-VELDHOVEN, ſamen mede één *Rechtbank* met elkander gemeen hebbende, liggen zuidweſtelyk van *Eindhoven*.

Van de zeven Schepenen dezer Rechtbank, worden vyf uit *Oirle*, en twe uit *Meere-Veldhoven*, verkoren. 'T *Sekretariaat* is hier niet erflyk: maar, ſtaat, in gevalle van Vakatuure, ter begeeving van Hunne Hoogmögende: gelyk ook, het Vorſters ampt.

OIRLE *, 't welk by de Inwooneren, gelyk by die der nabuurige dorpen, niet anders dan OERS genoemd word; heeft den titel van een *Vryheid*.

'T was, eertyds, een zeer aanzienlyk vlek: en, de Hoofdplaats van acht andere Dorpen, aan deszelfs Rechtbank onderhoorig: naamlyk, *Mereveldhoven*, *Zeelſt*, *Blaarthem*, *Geſtel*, *Veldhoven*, *Wintelre* en *Veſſem*; waarvan alleen 't eerſtgenoemde daaraan verbleven, dan, de zeven anderen, in 1566, daarvan zyn afgeſcheiden. Koning *Filips II.* heeft, in 1551, een weekelykſche vrymarkt, alle maandagen, in 't zelve toegeſtaan: en, door de voorige Hertogen van *Brabant*, waren de Ingezetenen, met vryheid van tollen, en meer andere voorrechten, begunſtigt. Middelerwyle, heeft dat dorp, door brand, oorlogen en andere rampen, van tyd tot tyd, veel geleden: waardoor, 't merkelyk, in bloey en welvaart afgenomen is.

Eigenlyk, beſtaat dit dorp uit twe byzondere buurten, omtrent een half uur gaans van elkander verwyderd; welke't één, KERK-OERS — en de andere, ZAND-OERS, genoemd word. In de eerſtgenoemde, ſtaat, naar uitwyzing van den naam, de *Kerk*; die aan *S. Jan* was toegeweid. Dezelve is redelyk groot. Zy was, in 1754, beneven den toren, door 't onweêr afgebrand: dan is, voor zo verre 't Schip, der Kerk betreft, korten tyd daarna, op de oude grondſlagen herſteld: zynde, van 't Choor eeniglyk een gedeelte van 't muurwerk overgebleven. De toren is mede ver-

* In 't Land van KESSEL, Pruisſich gebied, ligt ook een dorp van dien zelvén naam: 't welk men, van dit OIRLE in *Kempenland*, onderſcheid, door die omſchryving van OIRLE *Over Peel*: dewyl, 't aan de andere zyde der *Peel* gelegen is.

vernieuwd: doch, deszelfs ſpits niet tot zodanige hoogte, als de voorige, opgehaald. ZAND-OERS heeft dien naam, van den *zandigen* en ſchraalen oord; die hooger, en verder van de rivieren is afgelegen, dan eenig ander dorp, in de geheele Majorie. De *Predikant* van *Oirle* bedient ook, de Gemeenten van ZEELST, WINTELREE en MEERVELDHOVEN: welke drie met deze Hoofdplaats gekombineerd zyn. 'T dorp vervat 494 morgen bouw- en wéiland: 't welk, echter, wegens den dorren zandigen grond, weinig voortbrengt. 'T getal der huizen, 't welk ſedert 1736, met 13 toegenomen is, bedraagt thans, 135. Daar woonen veele Schoenmakers, die hun handwerk buiten de plaats verzenden.

MEERVELDHOVEN, het ander dorp dezer Rechtbank, word ook, kortheids halve, maar blootelyk MEERVELD genoemd. Het ligt, een half uur gaans zuidooſtelyk van *Oirle*, nader by 't riviertje de *Gender:* en is, zo wel Kerkelyk- als borgerlyk, daarmée verknocht. Daar ſtaat een klein Kerkje. De Inwooneren beſtaan meeſt, van den Akkerbouw; bezittende, 286 morgen bouw- en wéiland, met 39 huizen; die, ſedert 1736, met 6 verminderd zyn.

EERSSEL, DUIZEL en STEENSEL zyn drie naby elkander gelegen dorpen: meer zuidweſtwaard van *Eindhoven*, dan de twe hier voor genoemde. Zy zyn, zo wel ten aanzien van 't Kerk- als borger beſtier, ſaam vereenigt; dewyl DUIZEL en STEENSEL, met EERSEL, als de Hoofdplaats, gekombineerd zyn. Tot den Schepens Stoel, geeft *Eerſel*, drie- en, de twe andere dorpen, elk twe Schepenen. Het Sekretariaat ſtaat ter begeeving der Algemeene Staaten: gelyk het ampt van Vorſter.

EERSEL, naby den oorſprong van 't riviertje de *Run*, voerd, gelyk *Oirle*, mede den titel eener *Vryheid:* en heeft, desgelyks, met *Oirle* veel gemeenſchap gehad, in deszelfs lotgevallen. Dit *dorp* was, eertyds, groot, volkryk en aanzienlyk. 'T was, toen de Hoofdbank van negen *dorpen;* die, daarna, daarvan afgeſcheiden, en tot byzondere Rechtbanken, verdeeld zyn. Tot dit dorp, behoorden wel eer, meer dan 300 huizen; die van tyd tot tyd, zo zeer verminderd zyn, dat ze thans, niet meer dan 77, konnen uitmaken.

Veelerly rampen hebben moeten ſamenwerken; om deze plaats tot zodanig verval te brengen. In 1581, als de Grave van *Mansfeld Eindhoven* belegerde, werd ze door de

Spaan-

Spaanſchen uitgeplunderd: en, weinig tyds daarna, volgde eene beſmetlyke ziekte; waardoor, veelen der Inwooneren werden weggeſleept. In den jare 1694, ſtaken de *Franſchen* dit dorp in brand: dewyl de Inwooneren geweigerd hadden, de hun opgelegde brandſchatting te betalen: en, een twede ſoortgelyk lot trof dit dorp, door dezelve vyanden, in 1711. In 1713, ſtak een boosaartig vrouwsperſoon den brand, in eenige huizen, welker vlamme tot de anderen overſlaande, 43 huizen vernielde.

Het vervat, noch heden, 492 morgen bouw — en weiland: dan, ter oorzake van 't gemeld verval, zyn; gelyk ſommige huizen afgebroken; eenige akkers door de Inwooneren verlaten; die, door onvermogen, waren buiten ſtaat geraakt, om de laſten optebrengen: weshalven, de Algemeene Staaten hun eenig afſlag van laſten hebben toegeſtaan: 't welk zou konnen toebrengen, tot eenige verbeetering hunner tydelyke, middelen. De *Kerk* van dit dorp; welke taamlyk groot, en van een hoog ſpits voorzien is; ſtaat een vierde deel nur gaans van de huizen afgezonderd, te midden der bouwlanden: iets, dat niet alleen hier, maar ook, in veele andere dorpen der geheele *Majorie* plaats grypt: doch nergens meer, dan in KEMPEN-LAND. * Deze *Kerk* ontfangt haar onderhoud, uit de tienden der landeryen van dit dorp; behoorende, aan de *Abdy* van *Echternach*, in *Luxemburg*; die mede het Predikants traktement daaruit betaalen moet.

DUI-

* Dus, ziet men dit, ook te LOMMEL, VELDHOVEN, OOSTERBEERS, BLADEL, BERGEIK, WOENZEL, VALKENSWAARD, en meer andere plaatzen. Men doed onderzoek, wat men, door die afzondering der Kerken, zo verre van 't dorp, bedoeld moge hebben; daar de welvoegzaamheid medebrengt, tot gemak der Inwooneren, naaſt by — of tuſchen de huizen van het dorp, dezelve te plaatzen: des te meer, dewyl, ook 't *Schoolhuis*, naby die Kerken ſtaande; daardoor, de kinderen genoodzaakt worden, zo verre buinen 't dorp, dagelyks, zich ter Schoole te begeven. Dat, in vroegere tyden, als zodanige *Kerken* eerſt gebouwd zyn geworden, ook eenigen en de meeſte *huizen* der dorpen daarby geſtaan zouden hebben; die daarna waren weggeraakt; is iets, waaraan men in den eerſten opſlag gereedlykſt zou denken; byaldien eenige voorbeelden van derge-

Duizel is niet meer, dan een half uur gaans; noordwestwaard van *Eerſel*. 'T vervat 160 morgen bouw- en weiland, van een' goeden en vetten grond: en, 50 huizen, die, ſedert 1736, met vier vermeerderd zyn. Ook, heeft men daar, eene ſteenbakkery; waarin aarde dekpannen en plavuizen gebakken worden. De Inwooneren, die de meeſten op den landbouw zich toeleggen, hebben, over het algemeen genomen, een ruimer beſtaan, dan, die van *Eerſel*. De Kerk, die redelyk groot is, heeft een hoogen toren, met een laag ſpits gedekt.

Steenssel, het derde dorp, ligt een half uur gaans, ten ooſten van *Eerſel:* met welke'r gemeente, dit dorp, in 't Kerkelyke wel gekombineerd is; doch, zonder dat de Predikant aldaar behoeft te prediken: zynde de *Kerk*; die anders van genoegzaame ruimte was, en voorzien, van een zwaaren hoogen toren, met een kleine ſpits; thans zeer vervallen. In den jare 1688, is deze plaats, door de *Franſchen* geplunderd en ten eenemaal vernield: en, ua dien tyd, is zy altoos kwynende gebleven. De Inwooneren, 't hunne daarby verloren hebbende, waren voor 't meerderdeel onvermogende, om hunne huizen te herbouwen: en, veelen derzelver, daardoor moedeloos geworden, verlieten 't weinige, dat zy noch behouden hadden; zich begevende, naar andere plaatzen: waardoor, het vierde gedeelte der verwoeſte huizen nimmer weder opgebouwd is. In 1714, waren zy tot 30 aangegroeid: en, in 1736; tot 50.

Na

lyke veranderinge, ten aanzien van 't één of ander dezer dorpen, konden worden aangehaald: welke ons hier ontbreeken. Hierom, hebben eenige gewild: dat dit geſchied zy, om de tiend klok, in den Kerktoren hangende; ten einde deze des te beeter mogte gehoord worden, door alle de tiend gevende landeryen, die buiten 't dorp liggen. En, anderen meenen, dit veroorzaakt te zyn, uit een voorzorg; ten einde, in gevalle, in zulk een dorp, brand ontſtonde, noch altyd de *Kerk* te mogen behouden. Dan, alle deze reden; alhoewel ze, in zich zelve beſchouwd, met eenige waarſchynlykheid zich voordoen; zullen niet volſtaan, om ons te doen begrypen, waarom, dit ook niet, in andere plaatzen — en, waarom, dit zo byzonderlyk, in de *Majorie* van 's *Boſch*, en, in 't allerbyzonderſt, in *Kempen-land* ſtand grypt.

Na dien tyd, zyn 'er noch twe huizen bygekomen. Het getal der bouw-en wêilanden is, 183 morgen

DOMMELEN, een dorp, 2 uuren gaans ten zuiden van *Eindhoven*, heeft zyn' naam ontfangen, van de rivier den *Dommel;* die 'er langs vloeid. 'T heeft een eigen *Rechtbank* op zich zelven; welke uit zeven Schepenen beſtaat: beneven een Sekretaris; die, zo wel als de Vorſter, door Hunne Hoogmogende word aangeſteld. 'Er is een kleine Kerk; op welker dak, een ſpits torentje ſtaat. In het zelve, word de dienſt door den Predikant van *Valkenswaard;* 't welk daar zeer naby ligt, met den *Dommel* tuſchen beiden; waargenomen. Dit dorp vervat in zich, 200 morgen bouw-en wêiland: uit welker bearbeiding, de Inwooneren hun beſtaan hebben. Het getal der huizen is, ſedert eenigen tyd wat verminderd: en bedraagt thans, 58.

Naby dit dorp, een weinig noordwaard van daar, zag men eertyds een *Nonnen Kloofter*, genoemd, AGNIETENDAAL: 't welk ook in de oude Kaarten, even of 't noch in wezen was, word aangeduid. Dan, 't is, ſedert den Munſterſchen vrede van 1648, door de Hooge Overheid aangeſlagen: wanneer de Kloofterlingen, naar elders, een goed heen komen moeſten zoeken.

BERGEIK, RIETHOVEN, WESTERHOVEN, BORKEL en SCHAFT; die, alle naby elkander, en, aan de zuidelyke grenzen der *Majorie* liggen; hebben ſamen, éénen Schepenſtoel: welker zeven Schepenen, drie uit *Bergeik* –, twe uit *Riethoven* –, één uit *Weſterhoven* – en één uit *Borkel* en *Schaft*, verkoren worden.

De Predikant van *Bergeik* predikt, ook te RIETHOVEN: doch, in de drie andere plaatzen; alhoewel deze met zyne Gemeente gekombineerd zyn, word geen openbaare dienſt verricht.

In den jare 1626, waren de drie eerſtgenoemde dezer dorpen, naamlyk, BERGEIK, RIETHOVEN en WESTERHOVEN, door Koning *Filips IV*, die's tyds Hertog van *Brabant*, verpand geworden, voor 9700 gulden, aan Jonker *Gerard van Broekhoven:* en, werden dus *Heerlykheden.* Dan, de pandpenningen daarna zynde teruggegeven; werden zy weder tot *Staaten dorpen* gemaakt.

BERGEIK, in 't byzonder betreffende; 't welk zyn naam ſchynt ontleend te hebben, van de *eiken*-boomen, aldaar in den omtrek, wel' eer bevindelyk; is, in 1468, door *Filips* den *Goeden*, Hertog van *Bourgonje*, met Stads Ge-

rechtigheid begunſtigt: alhoewel zy nimmer is bemuurd geweeſt. 'Er ſtaat, by dit dorp, een oud *Slot:* 't welk, vermoedelyk; door de Heeren dezer plaats, in vroegere tyden zal bewoond geweeſt zyn. Doch, thans, is 't zeer vervallen: en word tot eene boeren wooning gebruikt. Het Adelyk geſlachte van *Bergeik*; 't welk noch in wezen is, heeft, naar alle waarſchynlykheid, van dit Slot, of dorp, zyn' oorſprong en naam ontleend. BERGEIK is noch heden een groot dorp: dan was, ſedert 40 jaren, in zeer vervallen toeſtand geraakt, door het onvermogen der Inwooneren: het welk, in 't dorp zelf zich thans begint te herſtellen: hoewel, in de buiten buurten of uithoeken, alles noch kwynd.

De *Kerk* van *Bergeik* is een groot Kruisgebouw; op welks midden, een klein torentje geplaatſt is. Voorheen, ſtond ook, aan 't weſtlyk deel der Kerk, een fraaye hooge toren; die, in 1658, zonder dat men weet, door welk toeval, ingeſtort is. Van de Kerk, word eeniglyk het *Choor* tot den Godsdienſt gebruikt. Te midden van dit dorp, is, in 1770, een nieuw *Raadhuis* voor de Schepenen der Dingbank gebouwd; beneven een afzonderlyk vertrek, tot eene Sekretarie. Dit *dorp* heeft, behalven de heide, 776 morgen bouw- en wéiland: en, 320 huizen.

RIETHOVEN, een klein uur gaans noordooſtelyk van *Bergeik*, heeft 537 morgen lands: en 119 huizen. Daar is eene kleine *Kerk*, met een' taamlyk hoogen ſpitzen toren. Dit dorp is daardoor aanmerkenswaardig, dat *Maarten Boudewyn* van *Riethoven*; die, ter gelegenheid der nieuwelings opgerechte Bisdommen, in 1559, tot den *eerſten Biſchop* van *Yperen* was aangeſteld; aldaar geboren is.

WESTERHOVEN, mede noord ooſtwaard van *Bergeik*, en nader dan *Riethoven*, heeft 286 morgen lands: en 115 huizen. Van deszelfs *Kerk*, die wel een zeer groot geweeſt is, ziet men thans niets meer, dan 't buitenſt muurwerk.

BORKEL, weſtwaard van *Bergeik* gelegen, vervat in zich, 108 morgen lands: en, 56 huizen. 'Er ſtaat wel een *Kapelle:* doch, in deze word geen dienſt gedaan.

SCHAFT ligt aan de grenzen van *Luikerland*; niet verre ter rechter zyde van den gewoonen poſtweg, dien men van *Valkenswaard* naar *Achel* reid. Daar onder, behooren 113 morgen lands, die doorgaans zeer goed zyn: en, niet meer dan 42 huizen: welke'r Inwooneren, de meeſten, in goe-

den

den ſtaat zyn. In het klein *Kapelletje*, dat in dit dorp ſtaat, word mede geen dienſt gedaan.

LOMMEL * is 't uiterſt dorp der *Majorie*, aan de grenzen van *Ooſtenryks Brabant*, en 't Bisdom *Luik:* van welk laatſtgenoemd Grondgebied, een ſmalle ſtrook tuſchen beiden ſchiet; waar door het, van 't Staaten gebied, word afgeſcheiden: dus men, om van *Bergeik* naar *Lommel* te gaan, door het dorp *Luiks Geſtel*, zyn' weg nemen moet. Het is, anderhalf uur gaans ten zuidweſten, van *Bergeik* verwyderd.

Dit dorp is groot en zeer welvaarende. De Inwooneren verkregen, in 1322, van *Johan III*, Hertog van *Brabant*, vryheid, om, van dit dorp, eene *Stad* te maaken, en 't zelve met muuren te omringen. Dan, dewyl, aan dezen hoogen grond, hun 't water ontbrak, ter vervulling der grachten; hebben zy dit werk geſtaakt: gebruikende, de bouwſtoffen, die zy ter ſtichting van drie poorten, in gereedheid gebracht hadden, ter opbouwing van een zwaaren en hoogen toren, aan hunne Parochie Kerk. Deze *Kerk* is van groote ruimte: en, ſtaat wat van het dorp afgeſcheiden; liggende tuſchen de bouwlanden. Daarin, word de Godsdienſt, door de Gereformeerde Ingezetenen, door een eigen Predikant waargenomen. Aldaar, is een *Komptoir* van konvoyen en licenten der *Admiraliteit* op de *Maas:* 't welk, door een Ontfanger, Kontrarolleur en Kommies, word waargenomen.

Tot dit *dorp* behooren, behalven de heide, 798 morgen bouw—en wêiland: en, 340 huizen; die ſedert 1736, met 22 vermeerderd zyn. Op de heide, worden veele ſchaapen geweid: welker aanfokking, behalven den landbouw, een goed beſtaan geeft, aan veelen der Inwooneren. Ook zyn de linnenweveryen daar in grooten bloeyſtand. En, anderen verdienen hunne koſt, met keetelbuuten; die daarom, den geheelen zomer rondom reizen, en, in 't najaar, eene goede winterteering t' huis brengen. *Lommel* heeft zyn eigen rechtbank: waarin, zeven Schepenen zitten; van welke, in 't één jaar drie—en, in het ander, vier afgaan, en, zo veele anderen aankomen. Ook, is aan dit Gerecht een Se-

* Dit dorp mag niet verwarred worden, met LUMMEL of LEUMEL; dat, ſchuins tegen over *Maaſtricht*, in het Land van *Valkenburg* ligt.

Sekretaris toegevoegt, die, gelyk de *Vorſters*, door Hunne Hoogmogende word aangeſteld.

Als iets byzonders word van *Lommel* opgegeven: dat, in deszelfs nabuurſchap, een *beekje* gevonden word, dat een eindwegs zich onder den grond verbergt: en daarna weder te voorſchyn komt: eene zaak, die wel zeer zeldzaam, maar niet geheel onbekend is. *

Zuid ooſtwaard van *Lommel*, op de grensſcheiding, ligt een Buurtſchap, KATTENBOSCH genoemd.

BLADEL, REUZEL en NETERSEL zyn ſamen aan eene Rechtbank onderhoorig: welks Schepenen, door den *Kwartier Schout*, uit deze genoemde *dorpen* verkoren worden: drie, uit *Bladel*, twe uit *Reuzel*, en twe uit *Neterzel*. De Sekretaris en Vorſter worden, door de Algemeene Staaten, aangeſteld. Zy zyn mede *Kerkelyk* ſaam vereenigt: waarby zelfs noch een *vierde dorp* komt; naamlyk, HAPERT; welke alle onder 't opzicht van éénen Predikant ſtaan.

BLADEL; daaromſtreeks, gemeenlyk *Blajel* genoemd; de Hoofdplaats: omtrent 4 uuren gaans ten zuidweſten van *Eindhoven*, aan 't riviertje de *Nemer*; word gehouden, voor 't oudſte dorp der geheele *Majorie*: zynde voorheen, en, in de Latynſche Schriften, met den naam *Bladella*, bekend en beroemd geweeſt. Voor eenige jaren, heeft men, naby dit dorp, op eene landhoeve, een oud muurwerk ontdekt, waarby ook groote verwulfde onderaardſche kelders te zien waren; 't welk men oordeelde het overblyfzel te zyn van een *oud paleis*, dat daar geſtaan heeft, en daarna vervallen is.

Sommige hebben dit, voor een *Slot* der oude *Frankiſche Koningen*, aangezien: en voegen daarby, uit de oude *Hollandſche Chronyk*, op het jaar 863: dat, in dit dorp, en op dit *Slot*, eene algemeene dagvaart gehouden zy; in welke

* Onder anderen, de rivier *Leſſe*; welke tuſchen *Charlemont* en *Dinant* haare uitwatering in de *Maas* heeft, doet het zelfde, by 't dorp *Belvaux*, in 't Hertogdom *Bouillon*; onder eenen berg, die zy in haaren weg ontmoet, doorloopende. En, door *B. Varenius* worden, (*Geogr. Gener.* pag. 163, 164.) veele zodanige *rivieren* opgegeven: hoewel men, ten aanzien van ſommigen derzelver, twyfeld, of de narichten, daarvan gedaan, wel overeenkomende met de waarheid zyn.

ke Koning *Karel*, de *Kaale*, (Calvus,) toegenoemd, *Diederik*, den Grave van *Aquitanie*, met het Graafſchap *Holland*, het eerſt beleend zou hebben: zynde deze Giftbrief geteekend: *Datum*, *A. D.* (*Anno Domini*,) DCCCLXIII, 17. *Kal. Jul. Actum Pladellâ Villâ*, *feliciter*. Hoewel, eenige Schryveren, de letter L, in 't gemelde Jaartal, voor een vierde C (honderd) houdende; dit vermeende Jaartal van 863, voor 913, willen doen doorgaan. De *Kerk* van *Bladel* ſtaat wat afgezonderd, van 't *dorp*. Zy is niet groot, maar word in een goeden ſtaat onderhouden. Zy is voorzien, van een zwaaren ſtompen toren; op welken, in 1760, een nieuw ſpits gezet is. Dewyl *Bladel* een' volledigen *Kerkeraad* heeft, bezit dezelve, daardoor, het recht van Predikants-beroepinge.

Dit dorp vervat in zich, met *Reuzel* ſaamgenomen, 497 morgen lands; die zeer bekwaam zyn, om rogge voorttebrengen: wordende de *Bladelſe rogge*, wegens haar zwaarte en deugd, boven die van andere plaatzen, voorgetrokkun. 'T getal der huizen van *Bladel*, in 't byzonder, beloopt 126; die, ſedert 1736, met 8 vermeerderd zyn. De Inwooneren geneeren zich, met den landbouw. Te *Bladel*, zo naby de grenzen van *Ooſtenryks Brabant*, is een *Komptoir* der konvoyen en licenten; 't welk, door een' Ontfanger, Kontrarolleur, en Kommies, word waargenomen.

Reuzel ligt, een uur gaans, zuid weſtwaard van daar, aan een riviertje van dien zelven naam; 't welk uit de *Arendonkſche* Veenen ontſpringt. Dit *dorp* heeft onder zich 537 morgen bouw — en weiland; behalven eene groote heide, die voor een gedeelte uit veengrond beſtaat, van gelyken aard, als de *Peel:* uit welke, de Inwooneren genoegzaamen voorraad van turf graven: als mede, uit de heide onder het gebied der *Abdy* van *Poſtel*; die niet verre van daar ligt. 'T getal der huizen is 148; zynde, ſedert 1736, vermeerderd met 19. Naar gelang van dit getal der huizen en der Inwooneren, is de *Kerk* boven mate groot, en veel te groot: dan, zy is niet gebouwd, voor de Ingezeetenen alleen, maar ook voor menigte van vreemdelingen; die van rondomme jaarlyks derwaard toevloeidden; doende beedevaarten, naar een *Maria beeld*; waaraan de kracht der wonderwerken werd toegeſchreven. Deze *Lieve Vrouw* van *Reuzel*, die, in een *Kapelle* der Kerk, ten toon ſtond, is ſedert de Reformatie weggenaakt.

Ne-

NETERSEL is 't derde *dorp* dezer Rechtsbank; liggende een half uur gaans, noordelyk van *Bladel*, aan 't riviertje de *Groote Beerse*. Dit dorp heeft 148 huizen; die, sedert 1736, met één verminderd zyn. Het ommeland van dit dorp, dat uit taamlyk vetten grond bestaat, is, meer dan dat der voornoemde dorpen, met boomen beplant. Alhoewel de Gereformeerde Gemeente, met die van *Bladel* gekombineerd is; word toch, in het klein Kerkje, dat daar staande gebleven is; geen dienst gedaan.

HOOGLOON, HAPERT en KASTEREN, die alle zeer naby elkander liggen, zyn drie *dorpen*, die desgelyks éénen Schepenstoel met elkander gemeen hebben: waartoe 't eerstgenoemde, drie-en, de twe andere dorpen elk twe Schepenen geven: aan welke, een Sekretaris toegevoegt is; die, door de Algemeene Staaten, gelyk ook de Vorster, word aangesteld.

Deze drie dorpen hebben, eertyds, als *Heerlykheden*; aan den tydelyken *Bischop* van *'s Bosch* behoord. Dan, na de overgave der *Majorie*, aan de Algemeene Staaten, zyn zy *Staaten dorpen* geworden: en, daarom, worden, de cynsen, jagt en andere heerlyke voorrechten, door den Rentmeester der Episcopaale- en andere geestelyke goederen, bestierd.

HOOGLOON; dus toegenoemd, ter onderscheiding van OVERLOON, NEERLOON, en, van VENLOON, anders genoemd, *Loon op Zand*; ligt, aan 't riviertje, de *Kleine Beerse*, omtrent 3 uuren gaans, ten zuidwesten van *Eindhoven*.

In deszelfs Kerk; die taamlyk groot, en van een goeden toren voorzien is; word de dienst waargenomen, door den Predikant van VESSEM; met wiens Gemeente, deze gekombineerd is.

Dit dorp bevat, 340 morgen lands, welke'er grond zandig en schraal is: om welke oorzaak, de Inwooneren een zober bestaan hebben. 'T getal der huizen was, in 1736, niet meer dan 115: waarby, daarna 6 huizen gevoegt zyn: dus nu, 121.

HAPERT, een vierdedeel uur gaans ten zuidwesten van *Hoogloon*, heeft een klein Kerkje. De gemeente van dit dorp; die, ten aanzien van 't getal der ledemaaten, niet van de minsten in *Peelland* is, staat onder het opzicht des Predikants van *Bladel*; van welk dorp, het niet verder is afge-

gelegen, dan van *Hoogloon*. De grond dezes dorps; welke, behalven de heide, 231 morgen lands beſtaat; is desgelyks zeer ſchraal, men teld 'er thans, 79 huizen; die ſedert 1736, met 7 toegenomen zyn.

KASTEREN, een half uur gaans, ten noorden van *Hapert*, is en blyft, één der armſte dorpen der geheele *Majorie*: mede, ter oorzake van den mageren grond; die, hoewel uit 168 morgen bouw- en weiland beſtaande, den Inwooneren geen genoegzaame middelen van onderhoud verſchaft. Het dorp is ook, in vergelyking van andere-, zeer klein; bevattende ſlegts 48 huizen; die, na den jare 1736, met 7 vermeerderd zyn.

Daar ſtaat wel een klein *Kerkje*, of *Kapelle:* dan, in 't zelve, word geen dienſt gedaan: behoorende, onder 't opzicht des Predikants van *Veſſem* en *Hapert*.

VESSEM, WINTELRE en KNECHSEL behooren ſamen, mede tot eene Rechtbank: van welk's Schepenen, drie uit *Veſſem* — en twe, uit elk der twe andere genoemde dorpen, verkoren worden: hebbende ook, een Sekretaris.

VESSEM, de Hoofdplaats, ligt 2 uuren gaans, zuidweſtelyk van *Eindhoven*, aan de *kleine Beerſe*.

De *Kerk* van dit dorp is redelyk groot; hebbende een ſpitzen toren. De gemeente van *Hoogloon* is met deze gekombineerd. 'T Land is daarom ſtreeks zeer goed: en beſtaat, uit 364 morgen. De Inwooneren geneeren zich, behalven van den landbouw, ook van de fokkery der ſchaapen. Het getal der huizen is, 101; die, ſedert 1736, met 4 toegenomen zyn.

WENTELRÉÉ, ook *Wintelrée* en *Winteler* genoemd, ligt noordooſtwaard van *Veſſem*, in de heide. 'T heeft wel een *Kerk*, met een ſpits torentje: doch, daarin, word niet gepredikt: en, de gemeente ſtaat onder het opzicht des Predikants van *Oirle*.

De Landbouwery en Schaapenfokkery zyn de gemeenſte handteeringen der opgezeetenen van dit dorp: 't welk 138 morgen lands bevat: en 62 huizen; waarvan, ſedert 1736, toen zy 69 waren; 7 minder zyn geworden.

KNECHSEL, een uur gaans zuidooſtwaard van *Veſſem*, heeft wel mede een *Kapelletje:* doch, in welk thans geen dienſt gedaan word: zynde de gemeente gekombineerd, met *Oirle*. Dit dorp heeft 209 morgen lands: en 36 huizen; zynde, ſedert 1736, van dezelve 10 weggeraakt.

Oost

OOSTER-BEERS en MIDDEL-BEERS; gelyk ook een derde dorp, WESTER-BEERS; ('t welk in 't Kwartier van *Oosterwyk* ligt;) worden alle samen, de BEERSEN of de *drie Beersen*, * genoemd.

Alle hebben zy hunnen naam ontfangen, van de rivier, de *Beerze*; die in twe takken verdeeld is; welke'r één de *groote* — en de ander de *kleine Beerze*, toegenoemd worden; en, uit de moeren, tuschen *Arendonk* en de Abtdy *Postel*, ontspringende, niet verre van *Oirschot* samen vloejen, by *Boxtel*; in den *Dommel* vallende. Deze drie *dorpen* liggen, westwaard van *Eindhoven:* en worden, naar hunne toenaamen van elkander onderscheiden. De twe eerstgemelde, die eenigiyk tot *Kempenland* behooren, zyn tot één Rechtbank saam vereenigt: welke'r Schepenen, vier uit *Ooster-Beers* — en drie uit *Wester-Beers*, — verkoren worden: staande de begeeving van het Sekretariaat en van 't Vorstersampt, aan de Algemeene Staaten. Ook, zyn de twe Gereformeerde Gemeenten, zelfs mede die van WESTER-BEERS, met elkander vereenigt; waarvan, *Ooster-Beers* de Hoofdplaats is.

OOSTER-BEERS ligt 2 groote uuren gaans, westelyk van *Eindhoven*, en naby *Oirschot*. 'T heeft eene taamlyk groote *Kerk*; op welke'r toren, een laag spits staat. Tot dit dorp, behooren 198 morgen bouw — en wéiland: en, 71 huizen; die, sedert 1736, met 5 verminderd zyn.

Naby dit dorp, een weinig noordwaard, ziet men het *Huis* te BAAST: het gewezen Lusthuis der Bischoppen van *'s Bosch*; die daar, in den Zomertyd, zich meenigmaal onthielden. 'T is, voorheen, met cierlyke beplantingen van boomen omringt geweest; die, sedert eenige jaren, uitgehouwen zyn.

MIDDEL-BEERS word dus toegenoemd, dewyl 't te *middeu* der twe andere *Beerzen* ligt. Het ligt, omtrent een vierdedeel uur gaans ten westen van *Ooster-Beers:* en heeft, een goede *Kerk* met een hoogen toren; waarin, de dienst, door den Predikant van *Ooster-Beers*, verricht word. Dit *dorp* bevat, 150 morgen bouw — en wéiland: en 60 huizen; die, sedert 1736, met twe vermeerderd zyn.

De

* Men vind, ook in 't Land van KUIK, een dorp BEERS: 't welk, met deze dorpen *Beers*, in *Kempenland*, niet mag verwarred worden.

De eenige plaats, in *Kempenland*, welke gedeeltelyk, aan de *Algemeene Staaten*- en gedeeltelyk, aan een' *byzonderen Heer* toebehoord, is:

OIRSCHOT: 't welk men, om de gelykluidenheid des naams, niet mag verwarren met AARSCHOT; een Steedje, in *Oostenryks Brabant*, aan de rivier den *Demer* gelegen. Dit *Oirschot* is geen Stad, noch dorp, maar een *vlek:* en wel, het grootste en fraayste, dat in deze geheele *Majorie* word aangetroffen. Het ligt, 4 uuren gaans, ten zuiden van *'s Bosch*, en ruim 2 uuren, ten noordwesten van *Eindhoven*; waar, eene groote heide tusschen beiden ligt.

Naar alle waarschynlykheid, zal, door een' der Hertogen van *Brabant*, in den beginne, de geheele *Heerlykheid* verpand geweest zyn; alhoewel onbekend, wanneer – en aan wien: en, dewyl alleen de *halve* somme weder ingelost werd; begrypt men de oorzaak, waarom, de *Heer*, die daarmée beleend was, na dien tyd, als *Half-Heer*, in de oefening van 't gebied, en 't genot der daaraan verknochte voorrechten, eerst, met den *Hertog*–, en daarna, met de *Algemeene Staaten*, (als den *Hertog* van *Brabant* verbeeldende) blyft deelen. * Een geruimen tyd, is deze *halve Heerlykheid*, by 't oud Graaflyk Geslachte van *Merode*, bezeten geweest: zelfs, noch in den jare 1664; toen eenige nieuwe Reglementen, op de regeering dezer plaats, door Hunne Hoogmogende gemaakt zyn. De jegenwoordige Heer is, Jonkr. *Jan Baptist Sweerts de Landas.*

Het *Slot*, 't welk door de voorige Heeren van *Oirschot* bewoond werd, was *den* BERG genoemd. Dit ligt, in het gehucht *Spoordonk*, op een langwerpig eiland, dat door de armen der rivier de *Beerze* word gevormd. Dit word, in de Kaarten, daar ter plaatze, aangewezen: en, het KASTEEL van

* Men wil, dat ook de dorpen HILVARENBEEK, DIESSEN, WESTERBEERS en RIEL, (alle in 't Kwartier van OOSTERWYK gelegen,) mede, in dit zelve pandschap, zyn begrepen geweest: en, dat, ten aanzien van deze, desgelyks, niet meer dan de halve somme is te ruggegeeven: om welke reden, dezelve mede, tusschen de *Algemeene Staaten* en byzondere *Heeren*, gedeeld zyn, ten aanzien van 't rechtsgebied.

van OIRSCHOT benoemd: dan, het is, daarna, aan den Heer van *Hilvarenbeek* en der drie andere daarby gelegen Heerlykheden, ten eigendom geworden. De Grootvader des jegenwoordigen Heers van *Oirschot*, hâd den toeleg, om een half uur gaans zuidwaard van het vlek, een *nieuw Kasteel* te bouwen: en, maakte den aanvang met grachten te doen delven, binnen welke, dit *Huis* geplaatst zou worden; gelyk ook, aan dien oord, nieuwe *vyvers* werden aangelegt. Doch, de tusschen beiden komende dood was oorzaak, dat dit werk, voor de voltooijing, moest gestaakt worden. Deze plaats; die thans, met hoog opgaande boomen, fraay geplant is, word daarom, noch heden *'s Heers-vyvers* geheeten.

De jegenwoordige Heer heeft, derhalven gekocht, het Kasteel BYSTERVELD; ook *Groot-Bysterveld* genoemd: vermoedelyk, het Stamhuis der Heeren van *Bysterveld*; die naar het zelve benoemd zyn. Aan dit Kasteel, 't welk ten noordoosten van de plaats ligt; was een *Kapelle* gehecht: en, het zelve bezit veele achter leenen en cynsen. Het was, voorheen, een oud en regelmatig gebouw: dan is, door gemelden Heer, dermate veranderd en verbeterd, dat 't nu tot eene deftige Heere huizinge verstrekt.

Dit vlek heeft, in oorlogs tyden, dikwerf veele verwoestingen moeten uitstaan: dan, ook t' elkens zich weêr herwat: en is bestendig in bloejenden staat gebleven. Het is van binnen, by 't marktveld, Stads wyze, huis aan huis bebouwd: en, onder dezelve bevinden zich sommige cierlyke huizen. Ook, is de grond dezer vryheid zeer wyd uitgestrekt: zo dat een, die van *Hilvarenbeek* naar *S. Odenrode* wil, voor 't minste 3 uuren tyds besteden moet, eer hy 't grondgebied dezer Heerlykheid doorgegaan is. Het begrypt in zich, 1597 morgen bouw- en weiland; behalven de heide; op welke, door de gemeente, hier en ginds, aanmerkelyke plantagien aangelegt zyn; die zeer wel voortgroejen. Tot deze Heerlykheid, behooren 912 huizen; die met 12 vermeerderd zyn, na den jare 1736. De Ingezetenen bestaan, wel voornaamlyk van den landbouw en vee teelt: maar, ook woonen daar, veele linnewevers, kuipers en hoedemakers. Van 't groot vermogen dezer plaats, mag men daaruit oordeelen: dat zy, ten allen tyde, het *vyfde* deel in de lasten des Kwartiers *Kempenland* gedragen heeft, en, noch draagt. Ook, zyn daaraan onderhoorig, *acht* BUURTSCHAPPEN; aldaar *uitboeken* genoemd: welke zyn: de

KERK-

KERKHOF: VERRENBEST: NAASTENBEST: SPOORDONK: STRAATHEM: AARLE: NOTEL, en HEDEL.

Men vind, op het grondgebied van *Oirſchot*, eenige fraaye *Buitenplaatzen*. Het één by 't ander komende, maakt, dat de *Kwartiers Vergaderingen* van *Kempenland*, aldaar, als de voornaamſte plaats, gehouden worden.

De HOOFDKERK van *Oirſchot* is een zeer groot gebouw: 't welk, voor veele Kerken, in de groote Hollandſche Steden, niet behoefd te wyken. Zy heeft een zeer dikken zwaaren toren, aan de weſtzyde; die eertyds met een hoog ſpits praalde: 't welk, in 1558, door een harden ſtorm nederſtortte. Men heeft wel, daarna, een nieuw ſpits in de plaats geſteld: dan, dit is, in 1627, door 's hemels onweêr vernield. En, na dien tyd, is dit ſtomp met een leijen dak toegelegt.

In deze Kerk, was een *Kapittel* van tien waereldlyke *Kanonneken*, onder het beſtier van een' *Deken*, geſteld: welke'r Prebenden, by beurten, dan, door den Hertog van *Brabant* –, dan, door den *Half Heer*, begeven werden. Na de overgave der *Majorie*, aan onzen Staat, zyn wel de *Roomſche* Kanonneken uitgeſtorven: maar derzelver plaatzen, van tyd tot tyd, door *Gereformeerden* vervuld: des, 't *Kapittel* zelv in wezen blyft. De benoeming der nieuwe *Kanonneken* geſchied, ter eene reize, door de *Algemeene Staaten*, en ter andere –, door den *Heer* van *Oirſchot*. De *Kanonneken*, welke door de Staaten worden aangeſteld, genieten, echter, niets dan de preſentie-gelden: zo dikwerf zy Kapittels-wyze ſaam vergaderen: terwyl de inkomſten der *Prebenden*, ten behoeven van 't gemeen land, beſteed en verreekend worden. De *Gereformeerde Gemeente* dezer plaats heeft, voor eenigen tyd, de Kerk met een *Orgel* verciered: dien zy zelve bekoſtigt heeft: wordende aan den Organiſt, uit de Kapittel-goederen, zyne bezolding toegereikt.

Vermits *Oirſchot* eenen volledigen *Kerkeraad* heeft, geniet die Gemeente, daarom, het recht van vrye Predikants beroepinge. De Predikant vervuld den dienſt, niet alleen te *Oirſchot*, maar ook, te BEST. Binnen *Oirſchot*, ſtond voortyds een twede *Kerk* of *Kapelle*, aan de H. Maagd *Maria*, toegeweyd; die noch in wezen –, van klein begrip, doch zeer oud is, en van duiſſteen gebouwd. Men geloofd, dat zy reeds in de Romeinſche tyden zou geſticht

zyn. Dit gebouw, dat van een torentje met een hoog ſpits voorzien is, diend thans tot een Booter-waag.

Ook plagt, by *Oirſchot*, een NONNEN—*Klooſter* te zyn: het welk, door de Staaten, is aangeſlagen. De laatſte moeder van dit Klooſter, *Margaretha* van *Valkeniſſe* genaamt, heeft, na haaren dood, veel geruchts gemaakt, binnen deze plaats: ter gelegenheid, dat zeker *Arnold Fey*, een Chyrurgyn, veele zeldzame geneezingen had uitgevoerd, van allerly kwaalen, van lieden, die hem van rondſomme werden toegebracht: welke geneezingen, door 't bygelovig volk, werden toegeſchreven, aan een' heilzaamen *olie*, die 't lyk dezer *Nonne*, 't welk men meende, geheel en gaaf tegen de verrottinge te zyn bewaard gebleven, zou hebben uitgeleverd. De Algemeene Staaten vermoedende, dat eenig bedrog daaronder ſchuilde, en beducht, aangaande den verderen opſpraak en de gevolgen, welke uit dit bygelove zouden konnen ontſtaan; deeden dit ligchaam, in 1663, in der ſtilte uit het graf wegnemen, en naar *'s Boſch* brengen; daar 't op 't Stadhuis, door verſcheiden Genees- en Heelmeeſters, ten bywezen der Schepenen, geviſiteerd werd: dan, men bevond daaraan niets, dat eenigzins zweemde, naar olie, die uit dit ligchaam zou gevloeid zyn.

Alleenlyk, ontdekte men, dat dit ligchaam oopengeſneden, en, na de ingewanden daaruit gehaald te hebben, weder toegenaaid was: ook, dat 't door verderfweerende kruiden, waarvan noch eenige overblyfzelen gevonden werden, tegen de ganſchlyke verrottinge van 't vleeſch, geduurende omtrent 6 jaren; in welke 't reeds in 't graf gelegen had; was bewaard gebleven. Weshalven, 't lyk weder in de kiſt gelegt, en, op 't Choor der *S. Jans Kerk*, in *'s Boſch*, begraven is. Waarna, dit ganſch gerucht van deze zogenoemde *H. Nonne*, en van de vermeende wonderdaadige kracht, die men, zonder dit, aan derzelver *reliquien* zou hebben toegeſchreven, verdweenen is. Men vind een uitvoerig verhaal van dit geval, met alle zyne omſtandigheden, in den *Staat* der *Generaliteits Landen*, by *Iſ. Tirion*, *bladz.* 90—93.

Binnen 't vlek, ziet men een aanzienlyk *Raadhuis*: hebbende, voor zich, een hoog pui of ſtoep, tot welke men, ter wederzyde, langs verſcheiden trappen opklimt. Ter ſlinker zyde, als men 't gebouw inkomt, is de Kamer der Schepenen: en, ter rechter zyde, de Sekretarie. Voor zich,

zich, heeft men de Vierſchaar. Dit gebouw heeft boven, verſcheiden vertrekken: en, onder het zelve, is 't gevangenhuis. Men heeft te *Oirſchot*, ook twe *Oude Mannen huizen*. En, van het *Gaſthuis*, dat daar eertyds geweeſt is, ziet men noch de overgebleven *Kapelle*.

Onder *Oirſchot*, behoord ook, BEST: 't welk één der *Uithoeken* of *Buurten* dezer vryheid is; dan, van eene afzonderlyke *Kerk* voorzien; en daarom, onder 't getal der *Kerk-dorpen* is aangeſchreven. Het ligt, een uur wegs, ten ooſten van *Oirſchot*. naby den *ſteenweg*, die van *'s Boſch* naar *Eindhoven* zullende aangelegt worden, aldaar, is blyven ſteeken: terwyl, 't overige, van *Beſt* tot *Eindhoven*, in een lynrechte *Zandweg* beſtaat. Deze *Kerk* was eertyds aan den *H. Odulf* of *Odolf*, toegeweyd: van wien, in de Frieſche Gedenkſchriften *, dikwerf word gewag gemaakt.

Dees' *Odulf*, die Kanonnik van S. Salvators Kerk te *Utrecht* was, en, in den jare 830, aldaar geſtorven is, word gezegt, onder *Oirſchot* gebooren te zyn: en, men voegt 'er by, dat 't huis, waarin hy ter waereld kwam, geſtaan hebbe, ter plaatze, waar men daarna die zelve *Kerk* gebouwd heeft. Niet verre van daar, ziet men een *put*; aan welks water, door de Roomsgezinden dezer plaats, een wonderdoende kracht word toegeëigend. En, dewyl hy, na zyn dood, onder 't getal der *Heiligen* is aangenomen; heeft men, hem ter eere, een Feeſtdag ingeſteld; die, den 12 *Juny*, jaarlyks gevierd word. Dit BEST is nu de kombinatie van *Oirſchot*.

Voorts, heeft OIRSCHOT, hoog — laag — en middelbaar Rechtsgebied: 't welk, door de Algemeene Staaten en door den tydelyken Heer, gemeenzaamlyk word geoeffend. Alleenlyk, word de *Droſſaart* door den Heer aangeſteld: dan, de *Schepenen*, (gelyk; in alle de *Staaten dorpen*,) door den *Kwartier-Schout*, voor de één helft, in naam der Staa-

* Hy word erkend voor een' der *Apoſtelen* onder de *Frieſen*; die, in de nabuurſchap van *Staveren*, in de IXde Eeuw, de eerſte het Euangelie zou verkondigt hebben. Naar hem, was 't vermaard *S. Odolfs Klooſter* benoemd; 't welk naby gemelde Stad ſtond. Dit Klooſter is, in de *beſchryving* van *Friesland*, bladz. 1262 en 1263, voorgekomen.

Staaten: en, voor de andere helft, door den Heer. Het Sekretaris ampt verwiſſeld zich mede, tuſchen die beiden Half-Heeren. Ook, hebben beiden, de Staaten en den Heer, elk een' byzonderen Vorſter of Gerechtsbode. Het *Krimineel* of *lyfſtraffyk* bewind word, 't zy onder het beſtier van den Droſſaart dezer Heerlykheid — 't zy, in ſommige gevallen, (gelyk men zegt,) by *voorkoming*, door den Hoog Schout van *'s Boſch* geoefend: doch het laag- en middelbaar gerecht, door den Kwartier-Schout en Droſſaart gezaamlyk. De *Heerlyke rechten* (*regalia*) zyn mede tuſchen de Staaten en den Heer gedeeld.

Eindelyk, behooren tot *Kempen-land*, VIII DORPEN, welke VRYE HEERLYKHEDEN zyn: die alle, naby elkander, in den omtrek van *Eindhoven*, liggen: naamlyk

WOENZEL: een klein half uur gaans noordooſtwaard van gemelde Stad. Een groot en zeer welvaarend dorp; beſlaande 986 morgen bouw- en wêiland: en, hebbende 348 huizen; by welke, één gekomen is, ſedert 1736. De Landbouw en veefokkery is wel de gemeenſte handteering der Inwooneren: dan, ſommigen hebben ook hun beſtaan, van 't linnenweven; dat, echter, voorheen meer in bloey was, dan jegenwoordig. De *Kerk* ſtaat geheel van de huizen afgeſcheiden, te midden in de bouwlanden. Zy is een fraaye *Kruiskerk*; hebbende ten weſten een toren, die zeer hoog is, en, wegens zyn ongemeen ſpits toeloopende kap, als een naald, voor een meeſterſtuk in de bouwkunde geacht mag worden. De Predikant van *Woenzel* neemt, beurtelings, den dienſt mede waar, te TONGELRE, in *Peelland*; gelyk hy ook de gemeente van EKART; eene niet verre van daar gelegen buurt, onder zyn opzicht heeft. Deze Heerlykheid WOENZEL, behoord aan 't Vorſtlyk Huis van ORANJE NASSAU; daar, de begeeving hebbende van alle — zo Kerkelyke — als borgerlyke ampten. De *Droſſaart* en *Sekretaris* van *Eindhoven* bekleden, die zelve ampten, ook te WOENZEL; gelyk mede, in de drie andere daar nabygelegen Heerlykheden, GESTEL, STRYP en STRAATHEM; die desgelyks by 't Vorſtelyk Huis van ORANJE-NASSAU bezeten worden. Doch, van de zeven Schepenen, leden des Gerechts van WOENZEL, worden zes uit het dorp zelv —, en

één

den uit de onderhoorige buurtſchap, ACHT of *op* ACHT, verkooren.

Op den grond van *Woenzel*, ligt ook het gewezen *Klooſter* of de *Priorie* van *Reguliere-Kanonniken*: welke, zeer naby *Eindhoven*, een weinig ooſtwaard van de Stad, noch te zien is: en, gemeenlyk, den REGULIEREN word genoemd. Dit *Klooſter* was, in 1419, door zekere Vrouwe, bezitſter dezer Heerlykheid, geſticht: maar, werd geduurende het beleg van *Eindhoven*, in 1581, door 't krygsvolk in brand geſtoken: waardoor, de Geeſtelyken genoodzaakt werden, hun Klooſter te verlaaten, en naar *'s Boſch*, (toen noch *Spaans* zynde,) de wyk te nemen. Eenigen tyd daarna, zyn zy toch derwaard te ruggekomen: hebben hun *Klooſter* beginnen te herſtellen, en een tyd lang blyven bezitten; tot dat ze, eindelyk, ter voorkoming van verdere oorlogs rampen, 't beſluit namen, om naar de Stad *Weert* te verhuizen; daar zy een *nieuw Klooſter* ſtichten.

Dit *Klooſter* by *Eindhoven*, op eene kleine hoogte ſtaande, heeft ter oorzake van zyne dikke muuren, en diepe grachten, waarmée 't omgeven is, in tyden van oorlog, menigmaal tot eene *ſterkte* moeten dienen; die met krygsvolk, dan *Spaanſch*-, dan *Staatſch*, naar verandering der omſtandigheden, bezet was. Toen Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE, in 1629, *'s Boſch* beleegerde, hadden de *Spaanſchen* het zelve in bezit genomen; die van daar door de geheele *Majorie*, zelfs tot dicht by gemelde Stad, hunne partyen uitzonden, en den *Staatſche* partyen ſomwylen hinderlyk waren: weshalven, de Prins, den Overſten *Staakenbroek*, met eenig volk derwaard zond, om dit *Klooſter* te vermeeſteren, en, daardoor te gelyk, de Stad *Eindhoven*: uit de macht dezer vyanden te redden: 't welk dezen Overſten naar wenſch gelukken mogt. *

Van

* Sommigen willen: dat dit *Klooſter*, om die zelve reden, zoude gemeend zyn, door het KASTEEL van *Eindhoven*; waarvan, in de geſchriften die's tyds meermaalen word gewag gemaakt: des te meer, dewyl men geen aanwyzing ſchynt te konnen doen, van de plaatze, waar dit KASTEEL geſtaan zou hebben. Doch, de Schryver der roemruchtige daaden van Prins FREDERIK HENDRIK, maakt (*I. Deel. bladz. 77.*) duidelyk onderſcheid, tuſchen 't KASTEEL, by hem genoemd 't HUIS te *Eindhoven*, en het

Van de *Kerk* dezes *Kloosters*, is 't muurwerk noch heden ſtaande gebleven; doch, van zyn dak ontbloot: en het *Kloosters gebouw* is veranderd, in een reedelyk goed woonhuis: waarin, thans de *Rentmeester* van *Eindhoven* die te gelyk de beſtiering heeft, over *Woenzel* en de andere daaromtrent gelegen Heerlykheden; gelyk mede over de dorpen der *Baronie* van *Kranendonk*, zyn verblyf heeft.

STRYP, STRAATHEM en GESTEL, zyn drie byzondere *Dorpen* en *Vrye Heerlykheden*, in de nabuurſchap van *Eindhoven:* die onder de Domeinen van 't *Vorſtlyk Huis* van ORANJE reeds behoord hebben, ſedert 1559; toen zy, aan Prins WILLEM I, zyn verpand geworden. Zy hebben éénen *Drosſaart*, *Rentmeester*, *Sekretaris* en *Vorſter* met elkander gemeen, zynde alle, dezelve, met die van *Eindhoven:* dan, de zeven Schepenen, ſamen één Rechtbank over de drie dorpen uitmakende, worden uit de dorpen zelve verkoren: drie uit *Stryp*; twe uit *Straathem:* en, twe uit *Geſtel.* Alle deze drie gemelde Amptenaaren worden, beneven de Schoolmeesters, door zyne Doorl. Hoogheid, aangeſteld. De twe eerſt genoemde dorpen, STRYP en STRAATHEM, zyn mede Kerkelyk ſaamen – en beiden, met *Eindhoven*, gekombineerd: dan GESTEL ſtaat, onder 't opzicht des Predikants van *Veldhoven.*

STRYP ligt, een half uur gaans ten weſten van *Eindhoven.* Dit *dorp* heeft een groote *Kruiskerk*, met een klein torentje op 't midden van haar dak geplaatſt. Daar onder, behooren 490 morgen lands: en 154 huizen, die ſedert 1736, met 17 verminderd zyn.

STRAATHEM, zuidwaard van *Eindhoven* gelegen, heeft ook eene taamlyk groote *Kerk.* Deszelfs huizen zyn verre van elkander verſpreid: en veelen derzelver ſtaan langs den gemeenen landweg, tuſchen *Eindhoven* en de groote heide.

Dit dorp vervat in zich 150 morgen bouw- en wêiland: beneven 62 huizen; die, ſedert 1736, in dien zelven ſtaat gebleven zyn.

GESTEL, zuidweſtwaard van gemelde Stad, word altyd omſchreven, GESTEL by *Eindhoven;* ter onderſcheiding van S. MICHIELS GESTEL en MOERGESTEL; twe dorpen, behoorende tot 't Kwartier van *Oosterwyk:* als mede, van LUIKS

voornoemde KLOOSTER: welke beiden, 't één na 't ander, door de *Staatſche* troupen die's tyds, vermeesterd zyn.

LUIKS GESTEL. By dit dorp, heeft men voor eenige jaren, langs de rivier den *Dommel*, eene groote linnen bleekery aangelegt, naar de wyze van die buiten *Haarlem:* voor de linnens, die te *Eindhoven* en daaromſtreeks geweven worden. Daar ſtaat wel een kleine *Kapelle:* dan, daarin word geen dienſt gedaan. Tot dit dorp, behooren 335 morgen lands: en 107 huizen; die. ſedert eenigen tyd, 5 minder geworden zyn.

EKART (hier voor genoemd,) is geen Kerkdorp, maar een *buurt* van 23 huizen; die ſedert eenigen tyd met vier verminderd zyn. De Inwooneren geneeren zich van den landbouw: zynde 't getal der morgen lands, onder die van *Stryp* begrepen.

Hiervan, is de oorzaak: dewyl EKART, eertyds met STRYP vereenigt was; zynde, in 1559, het één en ander, aan Prins WILLEM I. verpand geweeſt. Daarna, is *Ekart* daarvan afgeſcheiden: en is noch heden eene afzonderlyke *Heerlykheid;* welke'r bezitter is, Jr. *Johan Karel*, Baron de *Jeger;* die daar een zeer goed *Kaſteel* heeft. Het recht word bediend, door een Droſſaart, zeven Schepenen, en een Sekretaris: welke alle, beneven den Vorſter, door den Heer worden aangeſteld. In het Kerkelyke, zyn de Ingezeetenen vereenigt, met *Woenzel.*

AALST * is, na *Straathem*, het eerſte *dorp*, 't welk men aantreft, zuidooſtwaard van *Eindhoven*, aan 't riviertje de *Tongelreep:* over welk aldaar een brug geſlagen is. Dit *dorp* is, van *Eindhoven*, niet meer dan ¾ uur gaans, afgelegen. De *Heerlykheid*, met 't Hoog- en laag rechtsgebied, jagt, cynzen enz. behoord, aan den Heer *Joh. van der Sleyden*; die dezelve, in den jare 1774, door aankoop verkregen heeft. Dezelve heeft de aanſtelling van den Droſſaart, zeven Schepenen, Sekretaris en Vorſter. Dit dorp heeft eene taamlyk groote *Kerk*, met een ſpitzen toren: doch, geen eigen Predikant, voor zich zelve, zynde gekombineerd met *Waalre;* welks Predikant daar, beurtelings, den H. dienſt waarneemt. Het vervat 243 morgen bouw- en weiland: en 93 huizen; die, ſedert 1736, met 7 verminderd zyn.

WAAL-

* Dit AALST heeft men te onderſcheiden, niet alleen van de Stad *Aalſt* of *Aloſt*, in *Vlaanderen*, aan de rivier den *Dender* gelegen; maar ook, van een dorp dezes zelven naams, in *Gelderland*, in den *Bommelerwaard.*

WAALRE en VALKENSWAARD zyn twe naby elkander gelegen Dorpen, die ſamen één *Heerlykheid* uitmaken, en, te gelyk, één *Schepenſtoel* met elkander gemeen hebben: alhoewel, de beſtiering der geldmiddelen, in 't één en ander dorp, onderſcheiden is. Zy behooren, aan den Heer *Martinus Backus*; die te gelyk Ambachts-Heer van *Nieuw-Beierland* is. Dees Heer heeft, te *Waalre* een taamlyk goed *Kaſteel*; ſtaande, in- of by 't dorp.

De Droſſaart dezer Heerlykheid woond beſtendig te *Valkenswaard*: gelyk mede de Sekretaris. Dan, de Schepenen worden uit de beiden dorpen genomen: vier uit *Waalre*, en drie uit *Valkenswaard*.

WAALRE is aantemerken, als de *Hooſdplaats* dezer Heerlykheid: liggende niet verder, dan één uur gaans, ten zuiden van *Eindhoven*. 'T word by de Inwooneren en daarom ſtreeks, gemaklyker uitſpraaks halve, *Waalderen*, ook wel *Wolderen*, genoemd. De *Kerk* is van een hoog ſpits voorzien: en ſtaat, binnen den omtrek der huizen van 't dorp. De Gereformeerde Gemeente aldaar had eertyds, een' halven Kerkeraad: dan, dees' is, daarna, in 1733, wegens gebrek aan ſtoffe, te niet geraakt. De Predikant van *Waalre* heeft, (gelyk reeds gezegt is) het naby gelegen dorp AALST, tot zyne *Kombinatie*-plaats. Dit dorp vervat in zich, 303 morgen lands: en 136 huizen; die, ſedert 1736, met 2 verminderd zyn. De *Abt* van ECHTERNACH * bezit de tienden der Landeryen van dit dorp; gelyk ook van VALKENSWAARD: en, is daarom verplicht, voor het onderhoud der *Kerk* te zorgen: gelyk ook het Predikants-tractement daaruit betaald word. Deze tienden worden, door den Rentmeeſter der Abtdy-goederen, jaarlyks, te *Waalre* ver-

ECHTERNACH, (in 't Latyn *Epternacum*,) is eene zeer ryke en vermaarde *Abtdy* der *Benedictiner order*, in de Provincie *Luxemburg*, Ooſtenryks gebied; aan de rivier de *Soure*, niet verre van de plaats, daar zy in den *Moezel* valt. In deze *Abtdy*, word de *H. Willebrord*, de Apoſtel der *Friezen*, en eerſte Biſchóp van *Utrecht*, gezegt, in den jare 737 geſtorven, en in de Abtdy Kerk begraven te zyn. Gemelde Abtdy bezit desgelyks de tiende van EERSEL en BAKEL; die, ſedert de reformatie aan dezelve verbleven zyn. De Rentmeeſter, door den Abt aangeſteld, om over de goederen, in de *Majorie*, aan deze Abtdy behoorende, de beſtiering heeft, woond te *Boxtel*.

verpacht: gelyk mede, die van VALKENSWAARD: en, wat daarvan tot onderhoud der Kerk en des Predikants, moet afgaan, door den zelven, aan den Rentmeester van *Kempenland*, toegereikt. Doch, de nieuwe tienden; naamlyk der landeryen, die in lateren tyd tot den akkerbouw bekwaam gemaakt zyn; behooren tot 's Lands *domeinen*.

VALKENSWAARD; 2 uuren gaans zuidwaard van *Eindhoven*; was voorheen *Verkenswaard* geheeten: gelyk 't ook, met dezen naam noch geteekend ſtaat, in de *oude Landkaarten*. Men geeft daarvan, deze reden: dat in dit dorp eene voornaame *Verken-markt* gehouden werd; gelyk ook noch. En, dit is de oorzaak, waarom de prys der Verkens, ſchier door de geheele *Majorie*, naar de markt van dit dorp, gereegeld word. Daarna, heeft het den naam van VALKENSWAARD aangenomen, van de *Valkeniers*, door welke, de *Valken*, in het omliggend veld aldaar tot de jagt bekwaam gemaakt worden. Voorheen hadden veelen der beſte *Valkeniers* van geheel *Europa*, in dit dorp, zich neêrgezet; die byzonder waren afgericht, om, zo wel de jonge lieden, in deze jagt te onderwyzen, dan, om jonge *Valken* daartoe aantevoeren. Hierom, kwamen verſcheiden *Valkeniers* van vreemde-meeſt Duitſche Hoven, jaarlyks, ten zelven einde, met hunne *Valken* derwaard over: en bleven daar, ter tyd toe, dat zy dezer konſt zich eigen gemaakt hadden. Ook werden, jaarlyks, veele *reigers*, uit de Baronie van *Breda* derwaard gebracht en daar verkocht aan de Valkeniers; die dezelve gebruiken, om hunne Valken op deze dieren te doen jagt maken. Dus was dit *Valkenswaard* de Hooge School der *Valkeniers*; en, deze oefening gaf, aan dit Dorp, geene geringe levendigheid: en, bracht den Inwooneren veel voordeels.

Dan, dewyl verſcheiden Vorſten, deze koſtbaare jagt al lengs hebben beginnen afteſchaffen; is 't getal der Valkeniers, door den tyd zeer verminderd. De laatſt voorige *Keurvorſt* van *Keulen*, *Klemens Auguſtus* uit het huis van *Beieren*, een uitnemend liefhebber der Valkenjagt zynde; had altyd een goed aantal zyner Valkeniers, aldaar; die ten minſten 6000 gulden jaarlyks in dit dorp verteerden: weshalven, deszelfs overlyden, in 1761, ſedert dien tyd, veel vermindering daaraan heeft toegebracht.

Het is, niet te min, een fraay en volkryk *Dorp*: hebbende van binnen een ruim vierkantig marktveld; met boomen beplant, en in zyn omtrek bezet, met zeer goede huizen; daar

daar onder ook, dat van den *Droſſaart* dezer Heerlykheid. De *Kerk* ſtaat, (gelyk, die van veele andere dorpen in *Kempen-land*,) een eindwegs verre, noordwaard, van het dorp afgezonderd; te midden der akkers. De Predikant heeft, behalven de Gemeente van *Valkenswaard*, ook die van *Dommelen*; weſtwaard van daar gelegen, onder zyn beſtier: en is verplicht, om de vierde week, den dienſt in die Kerk waarteneemen.

De Gemeente dezer plaats heeft, een halve Kerkeraad: beſtaande, behalven den Predikant, uit éénen Ouderling, en éénen Diaken: welke beiden, in gevalle van oopenſtaande Predikants plaats, aangevuld worden, met twe Gedeputeerden der *Klaſſis* van den Ring van *Kempenland*; die dan gezaamlyk, als leden van een volledigen Kerkeraad, een vry beroep doen. Dit dorp bezit 362 morgen bouw — en weiland; behalven de heide: en, 't getal der huizen; dat ſedert 1736, met 2 vermeerderd is; bedraagt thans 210.

De Poſtwagens, van *'s Boſch* op *Maaſtricht*, ſedert zy hunnen weg, door de groote *Eindhovenſche heide*, in ſtée van over *Everbeek*—, over *Achel*, veranderd hebben, reiden nu altyd, door dit dorp: en hebben daar, voor eene korte wyle tyds, eene pleiſter plaats.

III. OOSTERWYK.

Het *derde Kwartier* der *Majorie* van *'s Boſch* word het *Kwartier* van OOSTERWYK genoemd; naar 't vlek *Ooſterwyk*; byna in deszelfs middendeel gelegen. Met des te meer recht, word 't naar dit vlek benoemd, ter oorzake der Kwartiers vergaderingen; die in het zelve gehouden worden.

Het grensd ten ooſten, niet alleen aan KEMPEN-LAND, maar ook, voor een klein gedeelte, aan de twe andere Kwartieren, PEEL-LAND en MAAS-LAND: gelyk mede, aan 't VRYE van *'s Boſch*. Ten zuiden, word 't bepaald, door OOSTENRYKS BRABANT: ten weſten, door de

Ba-

Baronie van BREDA: en, ten noorden, door een gedeelte van HOLLAND: naamlyk, 't *Land* van *Heusden*, en de *Langſtraat*.

Het vervat in zich, geene Steden, maar XXVIII DORPEN; die in *drieërlei* ſoorten te onderſcheiden zyn: eenigen, die onmidlyk afhangen, van de *Algemeene Staaten*; daarom STAATEN-DORPEN genoemd: anderen, ten deele, van de *Algemeene Staaten*, ten deele, van byzondere *Heeren* of *Half-Heeren*: en, eindelyk, ſommigen, die enkele *Heerlykheden* zyn. Van de eerſten, vind men 'er XI: van de twede IV: en, van de derde, XIII.

De *laſten* van dit *Kwartier* belopen, jaarlyks:

Aan Verpondingen	*f*	53716	- 6	- 10
Aan Beeden . .	*f*	14140	- 13	- 10
En, aan aangeſchreven gemeene middelen	*f*	44613	- 10	- 6
Dus in alles ſamen	*f*	112470	- 0	- 10

Beginnende met de STAATEN-DORPEN; komt eerſt in aanmerking:

OOSTERWYK; * waarvan, dit geheel Kwartier zyn naam overneemt; gelegen 3 uuren gaans, zuidweſtwaard van 's *Boſch*; aan de ſamenvloejing der twe riviertje's de *Nemer* en de *Leye*; vallende naby *Vucht*, in den *Dommel*.

Wy twyfelen niet, of *Ooſterwyk* word dus toegenoemd, ter onderſcheiding van WESTERWYK: eene *Buurtſchap*, onder

* Van dit OOSTERWYK, heeft men te onderſcheiden, een dorp dezes zelven naams, in *Holland*, tuſchen *Leerdam* en *Gorinchem*, aan de rivier de *Linge* gelegen.

der *Hilvarenbeek:* waarvan dit vlek *oost*-waard of *zuidoost*-waard ligt.

Voorheen, bevond zich dit *vlek* ongelyk grooter en volkryker, dan in dezen tyd,

Men wil, dat 'er 38 brouweryen waren: en, meer dan 500 wolle-weef-getouwen. Noch heden, is 't wollespinnen, en weeven der lakenen, niet ten eenemaal buitengebruik, by de ingezeetenen: dan, op verre na niet meer zo bloejende, dan voorheen: waardoor, derzelver ſtaat, over 't algemeen genomen, zeer vervallen is. Ook, is dit *vlek*, geduurende de voorige oorlogen, deerlyk verwoeſt geweeſt: 't welk mede een verarming veeler Inwooneren veroorzaakte. De meeſt gegoedde lieden dezer plaats zyn, de bewooneren der zoogenoemde *Uitboeken*, anders gezegt, *Buiten-buurten*; die, voornaamlyk, op den landbouw zich toeleggen: waartoe, de vruchtbaare grondgeſteldheid; veel verſchillende, van die der andere plaatzen in de *Majorte*; hun geen kleine aanmoediging geeft. Onder Oosterwyk, behooren 324 morgen bouw-en weiland: en, daarop ſtaan 279 huizen; zynde met 8 vermeerderd, ſedert 1736.

De *Kerk* van *Ooſterwyk* was, eertyds, een fraay Kruisgebouw: hebbende, aan de weſtzyde, een cierlyken en hoog-gemetzelden toren. Ook, was zy van een *Orgel*, en een marmer Oxaal voorzien. Deze Kerk is, geduurende de Nederlandſche oorlogen, eenmaal, in 1583, door 't krygsvolk; geheel verwoeſt geweeſt: dan, daarna, op kosten der Inwooneren, tot haaren voorigen ſtaat herſteld. Een ander onheil trof die zelve Kerk, eenigen tyd daarna; door 't om verre vallen van haaren toren: waardoor, genoegzaam 't geheel Schip der Kerk verbryſſeld werd. Na dien tyd zyn, niet meer dan 't Choor, en de kruispanden, weder opgebouwd en tot den Godsdienſt bekwaam gemaakt. In 1735 heeft de Gemeente van *Ooſterwyk*, met vergunning van Hun Edelmogende, een volledigen *Kerkeraad* verkregen: door welker Kerkeraad, de eerſte Predikants beroepinge geſchied is, in den jare 1736. De Predikant van *Ooſterwyk* bedient mede, de Gemeente van Udenhout.

'Er bevond zich voorheen, binnen *Ooſterwyk*, een Kapelle der Lieve Vrouw; die, de *Lieve Vrouw* onder de *Linden*, was toegenoemd; naar eenen *Lindenboom* van verwonderenswaardige grootte, achter dezelve ſtaande. De

Lit-

Lindenboom is zelv noch in wezen: welks gelyke in ouderdom en grootte nergens bekend is: hebbende, een' ſtam van 15 voeten, in zyn omtrek: en zeer verre uitgeſpreidde takken; die, wegens hunne zwaarte, met paalen ondersteund moeten worden. Men zegt, dat een geheel *Regiment* voetvolk; ('t welk, by 't doortrekken, wel eens zoo geſchied zyn,) daar onder ſtaan, en, des noods, tegen den regen ſchuilen kan. Van deze *Kapelle*, waren eenige ſtukken muurwerks overgebleven: zynde, in 1728, op derzelver plaats, een *Raadhuis* gebouwd: 't welk op zyn dak een torentje heeft; waarin een uurwerk en klokkeſlag hangt.

Eertyds, was te *Ooſterwyk* ook een groot *Beggynen-Hof:* waarin, omtrent 300 Beggynen, in den ongehuwden ſtaat, een afgezonderd leven leidden. Het lag zuid-weſtwaard van de Kerk; daar de *Leye* in de *Nemer* valt: dan, na den Munſterſchen vrede van 1648, is dit gebouw, beneven de daartoe behoorende Kerk, weggeraakt.

De Roomsgezinde Inwooneren bezitten, daar, meer dan een *Kerkhuis.* Door dezen, werd, in 1728, een groote moedwil aan 't huis van den Predikant gepleegt; welke aanleiding gegeven heeft, tot een ſtreng plakaat van Hunne Hoogmogende; dat noch in de waereld is.

Aan de *Rechtbank* dezer plaats, zyn vyf andere *dorpen* onderhoorig: naamlyk, UDENHOUT: HAAREN: BERHEL: ENSCHOT en HEUKELOM. Dezelve beſtaat, uit zeven Schepenen; die door den Kwartier Schout worden aangeſteld. Dan, de Sekretaris; die te gelyk Griffier des geheelen Kwartiers is; heeft zyne aanſtelling, van de Algemeene Staaten. Dezelve is ook Sekretaris van 't naby gelegen dorp *Udenhout:* dan, de andere genoemde *dorpen* der bank van *Ooſterwyk* hebben gezaamlyk, eenen byzonderen Sekretaris; die mede door Hunne Hoogmogende word aangeſteld; en, die alle voorkomende zaaken, ten overſtaan der Schepenen van *Ooſterwyk*, beſchryft.

UDENHOUT, gemeenlyk *Ujenhout*; een groot half uur gaans noord ten weſten van *Ooſterwyk*; word, naar 't menigvuldig *hout* – gewas, dat daar in den omtrek groeidde, dus genoemd.

Ter plaatze, waar thans dit dorp ligt, zag men eertyds, een groot *boſch:* 't welk, in 1269, noch aanwezig was: dan, daarna, van tyd tot tyd is afgehouwen, en in akkers en weilanden veranderd: hoewel noch heden, hier en ginds, een-

eenige overblyfzelen daarvan te vinden zyn. Door de uitroejing van dit zelve boſch, is eene bekwaame plaats tot den aanleg van dit *dorp* geworden: het welk één der jongſte dorpen dezer landſtreek is. In de Roomſche tyden, en voor den overgang der *Majorie*, aan onzen Staat, zal 't niet ſterk bewoond geweeſt zyn: dewyl 'er geen Kerk — maar eene enkele *Kapelle* was; die 'er noch, in het midden des dorps, ſtaat: hebbende de Inwooneren, toen behoord, onder de *Parochie* van *Ooſterwyk*. Voor eenige jaren, hebben de Algemeene Staaten, den Roomsgezinden toegeſtaan, een afzonderlyk *Kerkhuis* te bouwen; waarin, thans, een byzonder Paſtoor, onderſcheiden van dien van *Ooſterwyk*, den dienſt verricht. Dan, de Gereformeerde Gemeente is, met die van *Ooſterwyk*, gekombineerd gebleven.

De grond beſtaat, voor 't meerderdeel, uit goede klei of leem; hoedanig de Majorieſche grond, in oude tyden, doorgaans plagt te wezen: hoewel, ook noch een gedeelte heigronds mede daar onder behoord. De akkers en weilanden, die werkelyk gebruikt worden, beſlaan, beneven wat met geboomte bezet is, 586 morgen. De goede geaardheid van dezen grond maakt, dat de Inwooneren een ruimer beſtaan hebben, dan die der meeſte andere dorpen dezer landſtreek. Daardoor is, te gelyk het getal der Inwooneren, ſedert eenigen tyd, merkelyk toegenomen; zynde de huizen, na 1736 met 37 vermeerderd, die nu 280 ſamen uitmaken.

Haaren * is mede een goed en zeer welvaarend dorp: ten noorden van *Ooſterwyk:* welkers inwooneren een' taamlyk vetten grond bezitten; bekwaam tot den landbouw, zo wel dan kweekery van boomen: op welke beiden zaken, zy zich voornaamlyk toeleggen. Daarom, zyn de huizen van dit dorp, doorgaans, in de velden gebouwd en van elkan-

* 'Er zyn veele *dorpen* in de *Nederlanden*, die dezen zelven naam dragen: en daarom, behoord dit dorp omſchreven te worden, *Haaren* in de *Majorie:* voornaamlyk, ter onderſcheiding, van een dorp, in 't *Groninger Gooreebt;* 't welk ook maar blootelyk, Haaren word genoemd. De anderen worden reeds door omſchryvingen, onderſcheiden: als Burg — of Berg — Haaren, in 't Ampt *Maaswaal*: Op-Haaren en Neêr-Haaren, in de nabuurſchap van *Maaſtricht* enz.

elkander verſtrooid; ten einde hunné landen des te nader by te hebben. Zy beſlaan, 655 morgen lands: zonder daar by gereekend, de *heide*, welke, ſedert weinige jaren, tot bouwland is gemaakt. 'T getal der *huizen* is 219: zynde met 22 vermeerderd, ſedert 1736. Van de *Kerk* van *Haaren*, is het Schip reeds voorlang ingeſtort: en eenigiyk het Choor ſtaande gebleven; waarin de openbaare dienſt door den Predikant van HILVOIRT word verricht; die deze Gemeente tot zyne *Kombinatie* heeft. Deze *Kerk* is voortyds taamlyk groot geweeſt: en heeft, ten weſten een zwaaren toren, met een klein ſpitsje gedekt.

Naby *Haaren* ligt 't *Huis*, NEMELAAR: 't welk, van de verby vlietende *Nemer*, zyn naam ontleend. Dit was in vroegere tyden, een *Jagthuis* der Brabantſe Hertogen: en werd, door Hertog *Wenceſlaus*, in 1357, aan zynen Hofmeeſter, *Jan de Rovere*, ter leen uitgegeven; met de vrye warande, en jagt, in de omliggende dorpen, *Ooſterwyk*, *Haaren*, *Udenbout*, *Hilvoirt* en *Eſch*; beneven de visſchery in de *Nemer*, van *Ooſterwyk* tot *Eſch*. Daarna, is 't overgegaan, in 't geſlachte van *Vladerakken*. Een' geruimen tyd, werd 't bezeten, door den Heer Baron van *Cronſtröm*, Generaal der Infanterie van dezen Staat, en Gouverneur, eerſt van *Yperen*, daarna van *'s Boſch*. Dees' Heer heeft verſcheiden hoeven en landeryen daarby aangekocht, en dezelve, met uitgeſtrekte beplantingen vermeerderd en verbeeterd. Deszelfs Zoon, de Generaal Major van *Cronſtröm*, heeft 't *Kaſteel* zelve merkelyk verbeeterd: waardoor, 't een fraay en gemaklyk woonhuis geworden is.

Doch dees', in 1768, overlydende, zonder lyferven na te laaten; is dit Kaſteel, met al zyn toebehooren, door deszelfs Zuſter, Mevrouw Douariere van *Schoonenburg*, gebooren Baroneſſe van *Cronſtröm*, verkocht, aan Mevrouw, Douariere van den Heer *Le Leu de Wilhem*, gebooren Baroneſſe *Piek* van *Zoelen*, Vrouwe van *Waalwyk*, *Bezoojen*, *Berlikum*, *Middelrode* en *Kaatboven*; die 't zelve onlangs weder verkocht heeft, aan den Heer de *Jongh*.

Onder 't dorp *Haaren*, word mede gereekend, BELVEREN: eene buurtſchap, zonder Kerk of Kapelle; aan de andere zyde der rivier de *Nemer*, gelegen.

BERKEL; mede een der dorpen, aan den Schepensſtoel van *Ooſterwyk* onderhoorig; ligt weſtwaard van *Haaren*, naar de grenzen der *Baronie* van *Breda*. Het begrypt in zich, 312 morgen lands: en 53 huizen; welke, ſedert

1736, met 7 vermeerderd zyn. In deszelfs *Kerk;* die anders redelyk groot en met een ſpitzen toren voorzien is; word, by gebrek van Gereformeerde Ingezetenen, geen dienſt gedaan.

Naby *Berkel*, een weinig noordweſtwaard van 't dorp, ſtaat een *oud Huis*; een gewezen SLOT, en daarby een landhoeve: welke'r bezitter, den titel voerd van *Heer* van *Berkel:* en zich gerechtigt oordeeld, tot zekere vrydommen; die voorheen dezes huizes aanhoorig zouden geweeſt zyn.

ENSCHOT, weſtwaard van *Ooſterwyk*, mag, ten zekeren opzichte, desgelyks, thans niet meer onder de *Kerkdorpen* gereekend worden: dewyl, in deszelfs Kerk, die zeer klein is, geen dienſt gedaan word. Het heeft 217 morgen bouw- en weiland: en 53 huizen; die, ſedert 1736, met 8 vermeerderd zyn.

HEUKELOM *, zuidweſtwaard van *Ooſterwyk*, is desgelyks een *buurt* zonder Kerk: behoorende de Inwooneren, tot de Parochie van *Ooſterwyk*. Het is van een eng begrip: vervattende niet meer dan 177 morgen lands: en, 46 huizen; vermeerderd met 5, ſedert 1736.

In de nabyheid van *Heukelom*, ſtaat het *Adelyk Huis* DUURENDAAL: 't welk 't recht van vrye jagt heeft, op 't grondgebied, niet alleen van *Heukelom*, maar ook, van *Enſchot*. Eertyds, heeft 't behoord, aan het Oud Adelyk geſlachte van *Reneſſe*, uit *Zeeland* oorſpronglyk. Deszelfs volgende bezitter is, de Heer *Pieter Bouwens;* die het zeer verbeeterd, en tot eene aanzienlyke Heere-huizinge gemaakt had, heeft dit *Huis*, in 1776, verkocht.

HILVOIRT, anderhalf uur gaans zuidweſtwaard van *'s Boſch*, heeft eene byzondere Rechtbank: beſtaande, uit zeven Schepenen en een' Sekretaris; die dit ampt te gelyk bediend, in 't naby gelegen dorp ESCH. Dit ampt ſtaat ter begeeving der Algemeene Staaten. In den jare 1559, was dit dorp, door *Filips II*, Koning van *Spanje*, tot eene *Heerlykheid* gemaakt, en, voor 2904 gulden, verpand.

De Heer in der tyd ſtichtte aldaar een *Kaſteel*, benoorden het dorp; dat ZWYNBERGE genoemd word; t' zyner inwooning. Dan, by vervolg, is dit pandſchap afgeloſt; en het dorp,

* Dit HEUKELOM niet te verwarren, met 't Steedje HEUKELOM, in *Holland*, aan de rivier de *Linge:* noch, met de buurſchap HEUKELOM, in 't Graafſchap *Vroenhoven*, naby *Maaſtricht* gelegen.

dorp, om die reden, onder de *Staaten-dorpen* gereekend: gelyk, 't voornoemd *Kaſteel* met het dorp niet meer verknocht is, maar thans, aan byzondere perſoonen toebehoord.

Dit dorp heeft een goede *Kerk*; welke'r toren met een taamlyk hoog ſpits gedekt is. De Predikant; die aldaar eene zeer bekwaame wooning heeft; bediend mede, de Gemeente van HAAREN, als zyne *Kombinatie*. Het vervat in zich, 653 morgen bouw — en weiland: en veel boomgewas. Het getal der huizen is 187; die met 14 vermeerderd zyn, ſedert 1736.

ESCH ligt, aan de andere zyde der rivier, de *Nemer*; een uur gaans, zuidooſtwaard, van *Hilvoirt*. Een klein, doch taamlyk welvaarend dorp. Het werd, in 1555, door *Filips II*, Koning van *Spanje*, aan den Heer van *Boxtel* verpand: dan, dit pandſchap, daarna weder afgeloſt wordende; is dit dorp van die Heerlykheid afgeſcheiden, en een *Staaten dorp* geworden. In 't Kerkelyke, blyft 't echter noch vereenigt, met BOXTEL; met welks gemeente, deze — van ESCH gekombineerd is. De *Kerk* is taamlyk groot: en heeft een toren, die met een dak is toegelegt. Het bevat in zich, 180 morgen lands: waaronder veele met boomen beplant zyn: beſtaande, voor 't overige, uit bouw- en weiland. 'T heeft 55 huizen; die ſedert 1736, met 3 vermeerderd zyn. Aldaar is een Oude Mannen-huis; 't welk, door zekeren *Wouter* van *Elum*, geſticht is.

De Regeering beſtaat, uit zeven Schepenen, en den Sekretaris; die te gelyk Sekretaris van *Hilvoirt* is: hebbende zyne aanſtelling, van Hunne Hoogmogende. In den jare 1766, werd in één der Nieuwspapieren, (*Kouranten*,) bekend gemaakt: dat een boer van dit dorp, zyn land omploegende, op het zelve gevonden hadde, tuſchen 400 en 500 *Romeinſche penningen*, hier en ginds van elkanderen verſpreid; die, onder de regeering van verſcheiden Oude Romeinſche Keiſeren gemunt waren: wordende elk derzelver, omtrent vyf ſtuivers aan zilver, waardig geſchat.

Onder het Rechtsgebied van *Eſch*, noordwaard van het dorp, aan den ſlinker oever der rivier de *Nemer*, ligt het Kaſteel BAARSCHOT: 't welk, toch, geene heerlyke voorrechten is bezittende. Dit Huis is een' geruimen tyd bezeten, door het geſlachte *Sweerts* de *Landas*; aan 't welk, de halve Heerlykheid van *Oirſchot* behoord. De Heer, *S. de Chambrier*, Generaal Major ten dienſte dezer landen,

is de jegenwoordige Bezitter van dit Huis; door erfeniſſe, van Zyne Vrouwe Moeder, *Gratiana Louiſa Sweerts de Landas.*

Om de drie overige *Staaten Dorpen* te vinden; moeten wy ons zuidwaard wenden, naar de grenzen van *Ooſtenryks Brabant:* waarwe aantreffen:

Hooge- en Laage Mierde en Hulsel; alle ſaamen één *rechtbank* uitmakende: gelyk zy mede *Kerkelyk* met elkander *gekombineerd* zyn.

De Regeering is ſaamgeſteld, uit zeven Schepenen: drie, uit *Hooge-Mierden:* twe, uit *Laage-Mierde*: en, twe uit *Hulſel:* beneven een' Sekretaris; die door Hunne Hoogmogende word aangeſteld. De *bewooneren* dezer drie gemelde dorpen zyn doorgaans arm, zo ter oorzake der droogheid en ſchraalheid hunnes gronds; als, de verre afgelegenheid, van alle Steden; die hun de gelegenheid beneemt, om de voortbrengzelen, die zy noch mogten hebben, ter koop te brengen.

Hooge-Mierde; dus toegenoemd, ter onderſcheiding van *Laage-Mierde;* dewyl 't hooger opwaard, aan 't riviertje de *Hilver* ligt; is 't uiterſte dorp van dit Kwartier, aan de grenzen van *Ooſtenryks Brabant.* Het heeft 395 morgen lands: waarvan, echter, veelen door de Inwooneren, wegens hun onvermogen, om de laſten optebrengen, verlaaten, en wéer tot heide geworden zyn.

Dit *dorp* had voorheen, een goede *Kerk:* dan, deze is thans geheel ingeſtort: zynde niets, dan de toren daarvan ſtaande gebleven; die met een fraay hoog ſpits vercierd is. Om deze reden, is aldaar, ſedert 1730, geen openbaare Godsdienſt verricht: des, de weinige Gereformeerden, ten dien einde, naar *Laage-Mierde* zich begeven moeten.

'T getal der huizen is, ſedert eenige jaren mede afgenomen: zynde dezelve thans 98.

Laage-Mierde ligt, een klein uur gaans, noordooſtwaard van 't eerſtgenoemde. Hier ſtaat een goede *Kerk;* die wel onderhouden word: welks toren met een ſtomp toelopend dak belegt is. In deze *Kerk*, word de Godsdienſt, voor de Gereformeerden der drie dorpen der geheele Rechtbank, verricht. Ook, is dit dorp de *Hoofdplaats* der Rechtbank zelve: ſtaande, het *Raadhuis*, waarin de Schepenen vergaderen, ten noorden der Kerk.

De Inwooneren geneeren zich, zo goed als ze konnen, van den landbouw: hebbende 262 morgen lands: en, niet meer,

meer, dan 80 huizen; die, ſedert 1736, met 8 verminderd zyn.

Hulsel; een uur gaans, zuidooſtelyk van de twe andere gelegen, is het armſte der drie gemelde dorpen: aan welks Inwooneren, de Algemeene Staaten, van tyd tot tyd, merkelyke kwytſlagen van 's Lands laſten hebben ingewilligt; zonder dat zy, daardoor, uit hunnen kwynenden ſtaat veel gered zyn. Zy bezitten 143 morgen lands: doch, welks grond dermaten ondiep is, dat, by 't ploegen, niet dan ſchraal zand t' elkens boven komt. Daarby, zyn de koeybeeſten daar zeer ſchaars, door welke'r miſt 't land anderzinds noch iets zou verbeeterd konnen worden. Veele der Inwooneren moeten zich van gehuurd vêe bedienen: en leeven mede, van de fokkery der ſchaapen. 'T getal der huizen bedraagt 46. De gewezen Kerk van *Hulſel* is, door den tyd, vervallen en geheel weggeraakt.

Alleenlyk is derzelver toren ſtaande gebleven; die, in 1753, door een ongelukkig toeval afgebrand: daarna weder wat herſteld is. In ſtêe van twe klokken, die eertyds daarin hingen, en door de vlamme geſmolten zyn, heeft men dien toren, van eene nieuwe klok voorzien.

De dorpen, welke gedeeltelyk, aan den *Staat*-, en gedeeltelyk, aan een *byzonderen Heer*, behooren, zyn deze vier:

Hilvarenbeek, Diessen, Riel en Westerbeers. Deze dorpen zyn, vermoedelyk, in één en 't zelve pandſchap begrepen geweeſt, met Oirschot; waarvan, hier voor, is gewag gemaakt: en, dewyl alleen de *halve* ſomme der pandpenningen, door den Hertog, zyn te ruggegeven; bleef de toenmalige Heer, in 't bezit der *halve Heerlykheid:* zynde, de *Algemeene Staaten*, als den *Hertog* van *Brabant* thans verbeeldende, in 't bezit der andere *helft* gevallen. Een' geruimen tyd, behoorden alle deze Heerlykheden, beneven Oirschot, aan 't oud geſlachte van *Merode;* aan 't welk, zy waarſchynlyk, ten eerſten maal verpand waren. Doch, daarna, van 't geſlachte van *Merode* vervreemd geworden; zyn deze *Heerlykheden*, of liever, *Halve-Heerlykheden*, geſplitst: en, gelyk Oirschot, met Best, thans aan 't geſlachte *Sweerts* de *Landas* behoord; is de jegenwoordige *Half-Heer* dezer vier andere dorpen, de Heer *Willem Jan de Cort.* Ten

bewys der voorige *vereeniging* dezer gezaamlyke Heerlykheden diend, dat 't KASTEEL, 't welk door den Heer bewoond word, als in 't midden ſtaat, tuſchen *Oirſchot* en *Hilvarenbeek;* hoewel, noch op den grond van *Oirſchot;* naby de Buurt *Spoordonk.* Dit *Slot*, 't *Huis den* BERG genoemd, word gezegt, door het geſlachte van *Merode* geſticht te zyn: en, word thans noch bezeten. door den *Half-Heer* van *Hilvarenbeek.* Het is een oud en groot gebouw: zynde, naar den ouden trant, aan de vier hoeken, met torens voorzien: en, is noch zeer wel bewoonbaar.

De *Regeering* dezer vier dorpen is, op den zelven voet, als die van *Oirſchot*: zynde 't *hoog — laag* — en *middelbaar Gerecht*, tuſchen Hunne Hoogmogende en den Half-Heer, gedeeld. De aanſtelling van den *Droſſaart*, heeft de Heer alleen: dan, die der zeven *Schepenen;* welke'r vyf uit *Hilvarenbeek* — en twe, uit *Dieſſen* verkoren worden; geſchied, voor de helft, door den *Kwartier Schout*, in naam Hunner Hoogmogende: en, voor de wederhelft, door den *Heer:* en, het *Sekretaris* ampt word, (gelyk men zegt,) om de hand, dat is, dan door de éene — dan, door den anderen, begeven. Ook, hebben de beiden Half-Heeren, elk hunnen eigen Vorſter, of gerichtsbode.

Het *Krimineel*-of *Halsrecht* word door den *Droſſaart* der Heerlykheid geoefend: doch, ſomwylen, (by voorkoming,) door den *Hoogſchout* der Stad en Majorie van *'s Boſch.* Het *laag*-en *middelbaar* gerecht, door *Droſſaart* en *Kwartierſchout*, gezaamlyk. En, betreffende de zogenoemde *regalia*, of *heerlyke Rechten:* Deze behooren, voor de helft, aan 's *Lands Domeinen*, en, voor de wederhelft, aan den *Heer:* waarvan, echter, zyn uittezonderen, de nieuwe tienden, en het cynsboek te WESTERBEERS; welke geheel aan 's Lands domeinen behooren.

Ten aanzien van 't *Kerkelyk* beſtier, zyn deze dorpen, desgelyks, met elkander vereenigt: eeniglyk uitgezonderd, WESTER-BEERS; 't welk, als eene *Kombinatie*, verknocht is, met OOSTER — en MIDDEL-BEERS, in *Kempenland.* De drie andere ſtaan, onder het opzicht van eenen Leeraar; die te HILVARENBEEK, als de Hoofdplaats woond: en, ook te DIESSEN, by beurten moet prediken: dan, te RIEL; hoewel mede aan zyne gemeente onderhoorig, word geen openbaare dienſt gedaan.

HILVARENBEEK, of *Hilverenbeek*, in 't byzonder betreffen-

fende: dit is, onder de grootſte en fraayſte *dorpen* der *Majorie*, te rekenen; liggende 5 uuren gaans, zuid—een weinig ten weſten, van *'s Boſch:* aan de *beeke*, de *Hilver;* van welke, 't zynen naam (zo veel gezegt, als *Hilverbeek*,) heeft overgenomen; ten einde onderſcheiden te konnen worden, van zeer veele andere dorpen, die mede, met den naam van BEEK, bekend ſtaan: hoewel dit *Hilvarenbeek*, by de dorpelingen zelve, doorgaans kortheids halve, maar blootlyk BEEK genoemd word. Aangaande de groote uitgeſtrektheid van dit dorp, mag men oordeelen, uit 't getal van 1697 morgen lands, die het, behalven de heide, op zynen bodem heeft liggende: welke, den Inwooneren; (hoewel, ook ſommige handwerken aldaar geoefend worden;) de boerery tot hunne voornaamſte koſtwinning doen verkiezen; als mede, uit het getal van 359 huizen; die, ſedert 1736, met 2 verminderd zyn. In 't midden, by de Kerk, ziet men, een ruim *marktplein*; het welk, beneven ſommige ſtraaten, Stadswyze, huis aan huis betimmerd is. HILVARENBEEK mag, eer een *vlek*—dan een *dorp*. genoemd worden: en, draagt ook werkelyk den titel van een *Vryheid.* Ongelet dit alles, is 't toch, ſedert eenige jaren voorwaard, in een diep verval geweeſt.

Allereerſt, was dit verval veroorzaakt, door de *Franſchen;* die, geduurende den *ſucceſſie*-oorlog, in 1708, dit dorp geheel plat hebben afgebrand. Een twede ongeval overkwam den Inwooneren, in 1719, door kwaadaartige en beſmetlyke rotkoortzen; die aan veelen hunner, 't leven koſtten: waardoor, de Algemeene Staaten moeſten koomen, tot 't beſluit, om, ten einde den voortgang dezer kwaal te ſtremmen, dit dorp afteſnyden; door een zogenoemd *Kordon* daaromheen te vormen; waardoor, alle gemeenſchap met de andere dorpen verhinderd werd. Immers, was in—en om den jare 1724, de ſtaat van dit dorp zo zeer verminderd, dat veelen morgen lands voor niets te bekomen waren, van een iegelyk, die ſlegts de laſten derzelve betaalen wilde. Dewyl, ondertuſchen, Hunne Hoogmogende, ſommige jaren na den andere, aanmerkelyke kwytſlagen der verpondingen en der andere laſten, daaraan verleend hebben; beginnen de zaken nu een voordeeliger gedaante te verkrygen.

De *Kerk* van *Hilvarenbeek* is een groot en fraay kruisgebouw: hebbende, aan de weſtzyde, een hoogen gemet-

telden toren, die van een klokkenſpel, en, van een cierlyk gebouwd ſpits, voorzien is.

In den jare 1100 of daar omtrent, is deze Kerk, door den toenmaaligen Biſchop van *Luik*, tot een *Kapittel Kerk* verheven, en een *Kollegie* van *Kanonneken*, met hunnen *Deken*, aldaar geſticht. De aanſtelling van den *Deken* geſchiedde, door den *Hertog* van *Brabant*. Dan, de Prebenden der *Kanonneken* werden, gedeeltelyk, door den Prooſt der *Kollegiale Kerk* der *L. Vrouwe* te *Maaſeik* - en gedeeltelyk, door den *Half-Heer*, begeven. Niet onwaarſchynlyk is 't, dat de *Hertogen* van *Brabant*, ook, in de benoeming der Kanonneken, eenig deel gehad hebben; vermits, Hunne Hoogmogende; thans den *Hertog* van *Brabant* verjegenwoordigende; niet alleen, het *Dekenſchap*, maar ook, drie *Kanonniksdyen*, ten voordeele van 's Lands inkomſten, aan zich behouden hebben; terwyl, de zes overige *Kanonniksdyen*, als om de hand, ter begeeving ſtaan, ter eene reize, aan den *Prooſt* van *Maaſeik*, en ter andere aan den *Half-Heer*. Doch, geene andere, dan *Gereformeerden*, mogen daar mede begiftigt worden.

In den winter, tuſchen den jaren 1615 en 1616, is deze Kerk, door een zwaar onweêr, afgebrand: maar, in den volgenden jare 1717, weder opgebouwd. In elk der twe *uithoeken* van *Hilvarenbeek*; welke'r één WESTERWYK *, en, de ander de VOORT, genoemd word; ſtond eene *Kapelle*; welke'r eerſte, aan de *Lieve Vrouwe* was toegeweyd: doch, die zyn beiden vervallen, en door den tyd weggeraakt.

Dit *Hilvarenbeek* heeft den roem, van verſcheiden *Geleerde Mannen* te hebben uitgeleverd. Onder dezen, verdiend de eerſte plaats, die *Johan van Gorp*, (*Goropius*,) die niet alleen een voornaam Natuur- en Geneeskundige geweeſt is; maar ook, in de kenniſſe der Hebreeuwſche - Griekſche - Latynſche taalen, uitmuntte. Desgelyks, *Johan Langenkruis*, voornaam Hoogleeraar der beiden Rechten, op de Univerſiteit van *Leuven*. Mede mag niet verzweegen worden, *Maarten* van *Beek*; naar dit *Hilvarenbeek*,

* Zonder twyfel, heeft deze *Buurt* den naam van WESTERWYK aangenomen, ter onderſcheiding van het dorp of vlek, OOSTERWYK: dewyl 't in opzichte tot dit gemelde *weſt*- of *zuidweſtwaard*, gelegen is,

beek; als zyne geboorte plaats, dus toegenoemd; dan, naar de gewoonte die'r tyden, meer bekend, met den Latynſchen naam, *Martinus Beecanus*. Hy was van de order der gewezen *Jeſuiten*, en Biegtvader des Keiſers *Ferdinand II.* Byzonder, heeft Hy zich bekend gemaakt, door zyne zeldzaame verklaaring van den oorſprong en beteekeniſſe der *eigen naamen*, zelfs *Hebreeuwſche* - die in de H. S. voorkomen; welke Hy, uit de *Nederlandſche Sprake*, wilde afgeleid hebben: als, van *Adam*, *Eva*, *Kain* enz. * Ook is, eindelyk, daar geboóren, *Adriaan* van *Hilvarenbeek*: *Abtdy-Heer* des Stifts *S. Nikolaus*, te *Middelburg*; en, daarna, Prieſter der Kerk te *Monſter*, by *'s Hage*; welke mede behoorde. onder die 19-, (anderen zeggen 21-) *Martelaaren*; Roomſche Geeſtelyken, die, door *Lumey*, Grave van der *Mark*, in 1572, te *Gorinchem* gevangen, en in- of by den *Briel*, op deszelfs bevel, opgehangen zyn geworden. †

Diessen, een klein uur gaans, ten ooſten van *Hilvarenbeek*, is, in vergelyking van dit-, een klein *dorp*: dan, niet onvermaakelyk, en hebbende, een cierlyk met boomen beplant *marktveld*. Ook, is dit *dorp* van een hoogen ouderdom: wordende, alreeds, in zeker *Teſtament* van den *H. Willebrord*, eerſten Biſchop van *Utrecht*, *Diosna* geheeten. De *Kerk* is een goed gebouw, pronkende, met een hoogen ſpitzen toren. In dezelve, word de dienſt, door den Predikant van *Hilvarenbeek*, waargenomen. Dit *dorp* vervat in zich, behalven de heide, 519 morgen lands: en heeft 141 huizen; met 3 vermeerderd, ſedert 1736.

Naby

* Men verhaald: dat de één of ander ſpotter in dien tyd, dezen trant van *M. van Beek*, quantswyze, willende volgen; deszelfs Latynſche naam, *Beecanus*, geduid hebbe, als of die, *Bek* aan *neus*, beteekende.

† *Gulielmus Eſtius*, gewezen *Prooſt* der *S. Pieterskerk* te *Douay*, heeft, in een byzonder Boek (de *Crudelit. in* 21 *Mart. Gorcom.*) dit geval, met leelyke verwen geſchilderd: gelyk 't ook anders niet verdiend. Dan, hy begaat een grooten misſlag, met deze gepleegde wreedheden, zo in 't algemeen op rekening der *Gereformeerden* te ſtellen; daar 't eeniglyk door dien woeſten *Lumey*, en deszelfs losbandig krygsvolk, is uitgevoerd.

Naby *Dieſſen* ziet men, het Luſthuis GROENENDAAL, dát wel' eer bezeten is, door het Adelyk geſlachte van *Brecht* Thans behoord het, aan den Heer *Philip Willem* de *Schmeling*, Raad en Rentmeeſter Generaal der Domeinen van *Brabant*, en 't kwartier van 's *Boſch:* welke Heer, niet alleen het Huis, maar ook de omliggende plantagien, zeer verbeeterd heeft.

RIEL* is een klein, doch zeer welvaarend dorp, noordweſtlyk van *Hilvarenbeek*, aan de rivier de *Dongen*, naby de grenzen der Baronie van *Breda* daaronder, behooren 268 morgen lands: en 62 huizen; die, ſedert 1736, met 4 verminderd zyn. In deszelfs kleine kerk, word geen dienſt gedaan.

WESTER-BEERS, of *Weſtel-beers*, is een klein dorp, aan de grenzen van *Peel-land*, zuidooſtwaard van *Dieſſen*. 'T heeft 144 morgen lands, behalven de heide: en 37 huizen; die met 2 vermeerderd zyn, ſedert 1736. De weinige Gereformeerden, geen Kerk hebbende, ſtaan onder het opzicht des Predikants van OOSTER- en MIDDELBEERS, in *Peel-land*.

Nu volgen de VRYE HEERLYKHEDEN des kwartiers van *Ooſterwyk*; ten getale van XIV: en de meeſten derzelver zeer aanzienlyk: Als,

BOXTEL, 2 groote uuren gaans, ten zuiden van 's *Boſch*, aan de rivier den *Dommel;* ter plaatze daar de *Beerſe* daarin uitwaterd. De naam dezer plaats word, in de oude ſchriften, *Bucſtel* uitgedrukt. 'T is een aanzienlyk en zeer welvaarend *vlek;* hebbende den titel eener *Baronie*. Eertyds, was *Boxtel* eene *vrye Ryksbaronie;* leenroerig aan 't *Duitſch Keiſerryk:* dan, zekere vrouwe, Bezitſter dezer Heerlykheid, (die, by naam, niet gedacht word,) verkoos liever, van 't Ryk zich afteſcheiden: haare *Heerlykheid* opdraagende, ter beſcherming des *Hertogs* van *Brabant;* die dezelve weder ter *leen* aan Haar uitgaf: en, door dezen weg, is die *Baronie* aan *Brabant* ingelyft. De *Algemeene Staa-*

* Dit dorp RIEL niet te vermengen, met RIEL in *Peel-land*: één der zes gehuchten der Heerlykheid *Heeze* en *Leende*.

Staaten, ſedert den *Munſterſchen* vrede van 1648, in het gedeelte dezer *Provincie*, dat Hun afgeſtaan is, den *Hertog* van *Brabant* verjegenwoordigende; oefenen daar, in de hoedanigheid, als Grond-heeren, de Opper-heerſchappy, en genieten dus 's lands laſten; dan, deze zaken eeniglyk uitgezonderd; bezit de Heer hier alles. Naar de aanteekening van *Miræus* (*Oper. Diplom. Tom. I.* pag. 466.) had zekere Jonkr. *Hendrik Ranſt*, in 1430, door zyn huwelyk, met een erfdochter uit 't geſlachte van *Meerbem*, deze *Baronie* aan zich gebracht: en, deszelfs dochter, of kleindochter; (wie'r vader desgelyks *Hendrik* genoemd was,) naamlyk *Anna Ranſt*, in 1472, zich in huwelyk begeevende; met *Jan van Hoorn*; is dezelve, daardoor, tot 't Graaflyk geſlachte van *Hoorn* overgegaan: en, daarna, door erflyke opvolging, tot het Huis van *Salm:* zynde jegenwoordig, Prins *Filip Joſeph*, Prins van *Salm Kyrburg* of *Kirnburg;* die ook Heer van *Liempde* is thans, *Baron* van *Boxtel.* De Regeering beſtaat, uit een Droſſaart, en zeven Schepenen; aan welke, een Sekretaris toegevoegt is: welke alle, beneven den Vorſter, hunne aanſtelling van den Heer hebben.

Van binnen, is BOXTEL voorzien, van ſommige fraaye huizen; die de meeſten langs den ſteenweg; die van *'s Boſch* naar *Eindhoven*, daardoor heenloopt; gebouwd zyn. De dagelyks daardoor reidende poſtwagens tuſchen *'s Boſch* en *Maaſtricht*; die daar, in de herberg, ſtaande by 'den ſlagboom, een wyle tyds pleiſteren, verſchaffen aan deze plaats geene kleine levendigheid.

De Inwooneren hebben wel hun meeſt beſtaan, van den landbouw: dan, ook veelen derzelver, van de linnen-weveryen en bleekeryen. De grond is rondom *Boxtel* zeer goed en vruchtbaar: alles ſamen, behalven de heide, uitmakende 1180 morgen, zo bouw — als wêiland. Het getal der huizen is, naar de laatſte opgave, 499; dus 16 meer, dan in 1736. Het meerder deel dezer huizen ſtaat, in de *Kerkbuurt*: dan, de andere liggen van elkander verſtrooyd, in de *Buiten-buurten*; hoedanige 'er niet min dan negen gevonden worden.

Het SLOT, waar op de Heeren van *Boxtel* eertyds hunnen intrek hadden, ligt, zuidwaard van het *vlek;* hebbende de rivier den *Dommel* tuſchen beiden. In 1629, toen Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE *'s Boſch* belegerde, werd dit *Slot*, door Grave *Hendrik* van-den *Berg*, die's tyds Ge-

ne-

neraal in Spaanſchen dienſt, ingenomen; om by 't voorgenomen ontzet der Stad zich daarvan te mogen bedienen: dat, echter, te vergeefs gewaagt werd.

De *Kerk*; die alle de andere Kerken, der nabuurige dorpen, in grootte overtreft; was, in de Roomſche tyden, aan *S. Pieter* toegeweyd. Zy werd, in den jare 1493, door *Jan van Hoorn*, Biſchop van *Luik*, tot eene *Kollegiale Kerk* gemaakt; ſtichtende aldaar, een Kapittel van acht Kanonniken, met hunnen Deken aan 't hoofd: en wel, op verzoek van Jonkr. *Hendrik* van *Ranſt*, Heer van *Boxtel* en van *Keſſel*, beneven deszelfs Huisvrouw, *Henrika* van *Haaſten*; die mede, de prebenden tot derzelver onderhoud, uit hunne eigen goederen, daaraan toereikten. Dit *Kapittel* van *S. Pieter* blyft noch in wezen: ſtaande de begeeving der *Kanonniksdyen*, aan den Baron van *Boxtel*; die, echter, dezelve aan geene anderen, dan lieden van den *hervormden* Godsdienſt, geven mag. Deze *Kanonniken* hebben ook noch hunnen *Deken* en *Rentmeeſter* des Kapittels; welke beiden, door de Kanonniken zelve, benoemd worden. Deze *Kerk* was voorheen zeer vermaard, door een *wonderwerk*, 't welk men voorgeeft, aldaar, in 1280, geſchied te zyn. De Prieſter dezer Kerk, onder het leezen der miſſe, beginnende te twyfelen, of de *wyn* in de kelk, na de uitgeſproken woorden der *konſekratie*, wel waarlyk in *Jeſus bloed* mogte veranderd zyn; had, de proef daarvan willende nemen, dien wyn over zyn *korporaal*, (lyfdoek,) en over de altaar klederen, uitgeſtort: en, zo dra was dit niet geſchied; of hy bemerkte, dezelve bebloed te wezen. Hy terſtond, die doeken ſamen vouwende, ondernam, nadat de dienſt volbracht was, de vlekken uittewaſſchen: dan, zyne aangewende moeiten te vergeefs zynde; beſloot, daaruit, dat hier een *wonderwerk*, t' zyner volkomen overtuiging, zou geſchied zyn.

Deze bebloedde doeken zyn, langen tyd, in die Kerk bewaard geworden: en, gaven aanleiding, tot verſcheiden Bedevaarten, (*Proceſſien*) derwaard, om dit vermeend *bloed* van *Chriſtus* te vereeren. Eénmaal is, in 1540, ter gelegenheid van zodanige Bedevaart, aan dit dorp een groot onheil wedervaaren: vermits de vonken eener toorts, een hoop ſtroo, op ſtraat liggende, had aan brand geſtooken; waardoor, 170 huizen geheel verteerd werden. Deze doeken zyn, ondertuſchen, zo dra, de *Majorie*, uit kracht der Munſterſche vrede, aan den Staat was ingeruimd, van

Box-

Boxtel overgebracht, naar HOOGSTRAATEN, in *Oostenryks Brabant*; daar zy, tot heden, in de Hoofdkerk, als een groot *Heiligdom* bewaard, en, ten zekeren Feestdage, ter eere van dit mirakel ingesteld, aan 't volk vertoond worden.

Gemelde *Kerk* heeft van haaren luister veel verlooren, sedert zy, in 1660, voor de helft instortte. Daarna, is zy, slegts voor een gedeelte, weder opgebouwd: naamlyk, het *Choor* en de *Kruispanden*; terwyl het Schip der Kerk reddeloos is blyven liggende. Zy praald met een zeer hoogen fraayen toren; die, naar 't model van dien der Hoofdkerk van *'s Bosch*, gemaakt schynt; ten minsten, veele overeenkomst daarmede heeft. De steenweg van *'s Bosch* naar *Eindhoven* is, lynrecht op dien toren ingericht: des, zodra men 't dorp *Vucht* doorgereden is, dien toren in 't oog krygt, en behoud, tot zo lang men in *Boxtel* aankomt: en, van de andere zyde, naamlyk, van *Eindhoven* komende; desgelyks. Gemelde *Kerk* werd, thans, door de *Gereformeerde Gemeente* gebruikt: staande, onder het opzicht van een' Predikant; die ook de gemeente van ESCH tot zyne *Kombinatie* heeft. Dezelve bewoond, een fraay *Pastorie-huis*; dat door 't Kapittel onderhouden word: staande by de Kerk, en niet verre van gemelden steenweg.

De *Baron* van *Boxtel* heeft wel getracht, 't *jus Patronatus*, dat is, het recht van *aanstellinge* des *Predikants*, te hebben: dan, dit is Hem, door de Algemeene Staaten, in 1764, ontzegt, en, 't recht van beroeping, (dewyl alhier geen Kerkeraad is;) aan de *Klasis* van *'s Bosch*, toegewezen.

Eertyds, was te *Boxtel*, een *Vrouwen* KLOOSTER; van de order der zogenoemde *Klarissen*; die één der strengste orders is, in 't Pausdom: 't welk gestaan heeft, aan den oever der rivier den *Dommel*, een weinig benoorden de Kerk. Dit *Klooster* had, door den gemelden brand des jaars 1540, veel geleden: en, na de overgave der *Majorie*, in 1648, moesten de Nonnen het zelve verlaaten; de wyk nemende in 't *Klarissen Klooster*, te WEERT, in *Luikerland*. Daarna, is dit Klooster te *Boxtel* afgebroken: en zyn, op deszelfs grond, andere huizen gesticht.

Noch heden, is te *Boxtel* overgebleven, een *Aalmoezeniers*—of *Gasthuis*; waarin, tien oude vrouwen haare vrye wooning, en, gedeeltelyk, haar onderhoud hebben. Het is, in 1644, gesticht, door zekere *Magdalena* van der *Stappen*, weduwe van *Jan Scheffer*, Boekverkoper in *'s Bosch*.

TIL-

TILBURG en GOIRLE, twee saam vereenigde Dorpen en *Heerlykheden*, aan de westelyke grenzen dezes *Kwartiers*; zyn, (voor zo verre men weet,) eerst verpand, door Hertoginne *Johanne*, in den jare 1387, aan Jonkr. *Paulus* van *Haastrecht*, voor 4000 oude *Frankrykse Schilden*. Dan, vermits die verpondinge geschied was, (zeer verschillende, van de *Erfleenen*,) onder voorwaarde, dat men dezelve, ten allen tyde, weder zou konnen afloffen; had de Aarts-Hertoginne *Klara Isabella Eugenia*, Gemalinne van den Aarts Hertog *Albert* van *Oostenryk*, konnen goedvinden, deze Heerlykheden, in den jare 1612, volstrektlyk te *verkoopen*, aan Jonkr. *Huibert* van *Malsem*; mits hy, behalven de herstelling der voornoemde *pandpenningen*, aan den voorigen eigenaar; noch aan Haar betaalde, 5000 ponden, tot veertig groot elk, *Vlaamsche* munt. De Dochter van dezen *Huibert* van *Malsem*, zich in huwelyk begeevende, met Jonkr. *Anthoon Schets*, Baron van *Grobbendonk*, Oversten in Spaanschen dienst, en Gouverneur van *'s Bosch*; kwamen daardoor die beiden Heerlykheden in het Geslachte van *Grobbendonk* *: waarin, zy bleven, tot den jare 1710; toen zy verkocht zyn, aan den Landgrave WILLEM van *Hessen Kassel*. Vier en veertig jaren, hebben zy aan 't *Huis* van *Hessen* behoord. Dan, de jegenwoordige Bezitter is, de Heer *Gisbertus Steenbergensis*, Grave van *Hogendorp*, vryheer van *Hofwegen*; die dezelve, van 't Landgraaflyk Huis van *Hessen*, gekocht heeft, in 1754.

De Heer bezit, alle de zogenoemde *regalia*, of Heerlyke voorrechten: behalven een derde deel der nieuwe tienden: welke behooren, aan den *Abt* van *Tongerlo*, in *Brabant:* en, behalven 't recht der wind; 't welk aan 's Lands Domeinen gehecht is. Ook is de Heer in de bezitting van 't Jagt recht; hoewel, zonder vrye *warande*.

De *Regeering* bestaat, uit den Drossaart en zeven Schepenen; welke'r, vyf uit *Tilburg* — en twe uit *Goirle* verkoren worden: beneven den Sekretaris; die alle, door den Heer, worden aangesteld: gelyk de Heer desgelyks de benoeming heeft van den Stokhouder, Gerichtsbode en andere mindere bedienden.

TIL-

* Dit GROBBENDONK is een Slot, met den titel van *Baronie*, in *Oostenryks Brabant*; noord oostwaard van *Lier* gelegen: naar 't welk, dit adelyk geslachte van *Schets* den titel voerde.

TILBURG, op zich zelv beſchouwd, ligt te midden eener groote heide, en van de andere dorpen afgezonderd, vier uuren gaans zuid weſtwaard van *'s Boſch*, en twe uuren, weſtwaard van *Ooſterwyk:* een groot en aanzienlyk *dorp*; dat, onder de voornaame *Majorieſche* dorpen, geenzins de geringſte plaats verdiend: beſtaande, behalven de *Kerkbuurt*, uit veele *Buitenbuurten;* welke'r, ſommigen, een taamlyk *dorp*, in zich zelv zou konnen uitmaken.

De *Admiraliteit* van *Rotterdam* heeft daar een Komptoir van Konvoyen en Licenten: waarover een Ontfanger, Kontrarolleur en Kommies 't opzicht hebben.

Wat weſtwaard van de Kerk, ſtond wel' eer een *oud* SLOT, met dikke muuren in 't vierkant opgetrokken, en met torens op de vier hoeken verſterkt; die gedekt waren, met ſpitſe leyen daken. Dit was altyd de woonplaats geweeſt der voorige *Heeren* van *Tilburg* en werd, daarom, niet anders dan 't HUIS te *Tilburg* genoemd. Dan, de jegenwoordige Heer heeft; in 1755, dit *oud Slot* doen afbreeken, en, een geheel nieuwe, naar de hedendaagſche bouworder, op die zelve plaats doen ſtichten; met ſtallingen, tuinen, en al wat tot eene deftige Heere-huizinge vereiſcht word.

De *Kerk* van *Tilburg* praald met een' hoogen toren. Zy is, naar gelang der volkrykheid dezer plaats, van groote ruimte: gelyk zy, in voorige tyden; als zy eeniglyk tot den *Roomſchen* Godsdienſt gebruikt werd; niet kleinder zou hebben mogen wezen. Dan, nu zyn daarin zeer weinige zitplaatzen: ter oorzake van 't gering aantal der *Gereformeerden*. Zy zyn, echter, genoegzaam talryk, om een volledigen *Kerkeraad* te konnen uitleveren; die dan ook 't recht van vrye Predikants beroeping heeft. Door de Gemeente, is binnen die Kerk, op haare eigen koſten, een Orgel geplaatſt. De Predikant van *Tilburg*, moet ook te *Goirle*, als zyne *Kombinatie*-plaats, den dienſt verrichten.

De *heide* rondom *Tilburg* was voorheen met dreeven van hoog opgaande boomen, ryklyk beplant, die, in de jaren 1747 en 1748; toen de wederzydſche legers, daar, in de nabuurſchap ſtonden, door 't krygsvolk, zeer beſchadigt zyn geworden. Behalven de groote heide, vervat deze plaats, 2036 morgen bouw- en weiland: welke van tyd tot tyd vermeerderd zyn. Het getal der huizen, is, ter oorzake der menigvuldige buurtſchappen, 1228.

De

De Inwooneren beſtaan veelal' van den landbouw, beneven de vêefokkery; als mede, van 't aankweeken der beukenboomen; die in dezen grond zeer wel voortgroejen. Doch, hunne voornaamſte handteering is wolſpinnen, lakenweven, en al wat verder tot deze *manufactuure* behoord. Zy bereiden de lakens ten dienſte der Fabrikanten te *Leiden*, *Delft*, *Haarlem* en andere plaatzen in *Holland*. Men wil, dat de verwoeſting van *Vucht*, door *Maarten* van *Roſſum*, in 1542, de meeſte werklieden, van daar, naar *Tilburg* heeft doen verhuizen: waardoor dit dorp, zodanige vermeerdering van Inwooneren, die deze manufactuure derwaard overbrachten, verkregen heeft. Daarom, kon dit dorp al geen grooter onheil treffen, dan, door den inval der *Franſchen*, in den jare 1672; die den Inwooneren; behalven van hunnen huisraad, veê en andere bezittingen; ook van hunne lakenen, beroofden: wordende de ſchade op ruim 100000 gulden geſchat. Deze inval geſchiedde, in een kermistyd; wanneer alles in volle vreugde was.

GOIRLE, of *Goorle*, het ander dorp dezer *Heerlykheid*, ligt zuidwaard van *Tilburg*, tuſchen *Hilvarenbeek* en *Riel*, aan 't riviertje de *Leye*. Dit dorp is merklyk kleiner, dan 't ander: vervattende, behalven de heide, 519 morgen bouw — en wêiland: en, 133 huizen; die met 8 verminderd zyn, ſedert 1736. De Landbouw 's hier mede de gemeene handteering der Inwooneren: hoewel, ook veelen zich geneeren, met 't maken van kaatsballen; zynde 't kaatzen of balſlaan, daar rondom ſtreeks, het gewoonlyk tydverdryf der jonge lieden, op zon — en feeſtdagen: welke handteering, echter, ſedert eenige jaaren, zeer is afgenomen.

De *Kerk* is van taamlyke grootte: en heeft, een gemetzelden toren, met een ſtomp toeloopend leyen — dak. De Predikant van *Tilburg* verricht, daarin, den oopenbaaren dienſt, als zyne kombinatie plaats.

VENLOON, 2 uuren gaans noordwaard van *Tilburg*, word gemeenlyk, LOON op 't *Zand* toegenoemd, ter onderſcheiding van *Loon* in *Drenthe*, van HOOG—LOON, van OVER—LOON en van NEDER—LOON, welke alle, wel niet in de *Majorie*, maar ten minſten, in 't KWARTIER van *'s Boſch*, worden aangetroffen: hoewel, dit dorp, daarom ſtreeks, maar blootlyk met den naam van LOON bekend is.

VENLOON is zo veel gezegt, als *Veen-loon:* en word dit dorp dus toegenoemd, naar de *Veenen;* die, noordwaard van

van daar liggende, aan deze Heerlykheid onderhoorig zyn. Dan, de andere benaaming *Loon op* ZAND — of, *op 't Zand*; die meer gemeen is; ziet op den *zandigen* grond, en de *zandige* heuvels, de gedaante der duinen hebbende; die, rondom, en naby het dorp, in menigte gevonden worden: een bewys, dat de grond daarom ſtreeks, meeſt al' ſchraal en onvruchtbaar is. Zy vervat in zich, (behalven de heiden en veenen,) 557 morgen bouw — en weiland.

Deze *Heerlykheid* werd allereerſt, in 1269, door *Jan I.* Hertog van *Brabant*, ter leen uitgegeven, aan Jonkr. *Willem* van *Hoorn:* aan wiens nageſlachte, 't welk zeer veele goederen en Heerlykheden, in die Provincie bezat; dezelve langen tyd verbleven is. De jegenwoordige Heer is *Lodewyk Karel Otto*, Prins van *Salm Salm;* 't welk zo veel wil zeggen, als *Salm tot Salm*, Rhyngrave van *Kirn* en *Stein*, Wildgrave van *Daun* en *Kirbourg*, Souverein Heer van *Anholt*. Hertog van *Hoogſtraten*, Ryksgrave van *Aalſt*, en Heer van *Paligny* en *Ogeviller*. Hy is *grond Heer* dezer *Heerlykheid:* en bezit, van de Heerlyke rechten (*regalia*,) alles; uitgezonderd, de *Souvereiniteit* — en 's Lands laſten; welke aan de Algemeene Staaten behooren. De Regeering beſtaat, uit een Droſſaart en zeven Schepenen; die alle, beneven den Sekretaris en Vorſter, hunne aanſtelling van den Heer hebben.

Naby 't dorp, zuidwaard van de Kerk, heeft de Heer, een KASTEEL, dat, wel naar den ouden trant — maar te gelyk zeer voortreflyk gebouwd is: en, van tyd tot tyd, met byvoegzelen vermeerderd. Aan de voorpoort, boven het wapenſchild, ſtaat deze *Latynſche* zinſpreuk: MELIUS EST MORI, QUAM FACERE CONTRA BONAM VIRTUTEM: 't welk beteekend: *'T is beeter te ſterven, dan iets te doen; dat tegen de waare deugd ſtryd.*

De ganſche Heerlykheid is in twe wyken onderſcheiden; die een groot uur gaans van elkander afgelegen zyn: welke, met de naamen, het één van 't STRAATS — en 't ander van 't VAARTS *Kwartier*, van elkander onderſcheiden worden.

Het eerſte draagt dien naam, naar de *Landſtraat*, die tuſchen 's *Boſch* en *Breda*, daardoor heen loopt. Van de één naar de andere dezer genoemde ſteden, reid dagelyks een *tourkarre*; welkers ophebbende reizigers, in eene voornaame herberg, van dit dorp; (als, byna in 't midden gelegen;) gemeenlyk hun middagmaal houden. Het bereizen van dezen weg; naby 't dorp, inzonderheid; baard, ter

oorzake van het diep zand, geen klein ongemak: voornaamlyk, in drooge en heete zomerdagen. Ook, was deez' weg, in voorige tyden gevaarlyk, door de ſtruikrovers; die, in de nabyliggende zandduinen, zich plagten te onthouden: gelyk mede zeker gehucht onder *Loon* op *Zand*; genoemd, de KETS-HEUVEL (eigenlyk, de *Kaas-heuvel*;) liggende een uur gaans noordweſtwaard van het dorp, naby den zogenoemden *Hollandſchen dyk*; ten kwaade zeer berucht geweeſt is, door zodanig ſlecht volk; dat zyn hoofdwerk van ſteelen maakte. Dan, door de waakzaamheid van de één' en anderen Droſſaart dezer Heerlykheid, zyn deze gedeeltlyk uitgerooid, en, gedeeltelyk verdreven.

In dit *Straats-Kwartier*, ſtaat de *Kerk* van *Loon op Zand:* welke een groot en ſchoon gebouw is; praalende, met een hoogen en ſpitſen toren. Alleenlyk word het ſchip dezer Kerk tot den Godsdienſt gebruikt: en het Choor dient voor het *Raadhuis*; waarin het Gerecht zyne vergaderingen houd. De *Gereformeerde Gemeente* word, door een eigen Predikant bediend: welke van den Heer, (alhoewel van den Roomſchen Godsdienſt zynde,) door den weg van *Kollatie*, zyne aanſtelling heeft. Voorheen, geſchiedde dit beurtelings; dan, door *Kollatie* van den Heer; dan, door een *vry beroep* des *Kerkeraads*: waarin, daarna, eene veranderinge gekomen is.

In den jare 1737, ontſtond, in dit *Kwartier* een zeer ſelle brand; des te zorglyker, dewyl men, op dezen hoogen ſchraalen grond, niet dan put – of pompwater heeft; niet genoegzaam toereikende, om de vlam te bluſſchen: waardoor, 42 huizen, 13 ſchuuren en één brouwery, geheel verſlonden werden. De Algemeene Staaten, hebben, ter eenige vergoeding der ſchaaden; die op 73000 gulden begroot werden; den opgezetenen, wie'r huizen waren afgebrand, voor eenige jaaren kwytſlag van alle 's lands lasten toegeſtaan: waardoor, de huizen alle weder opgebouwd zyn: en zelfs, zeer vermeerderd: want; daar 't getal der huizen, 's jaars voor den brand, 564 uitmaakte; zyn, na dien tyd, 216 daarby gekomen: bedragende, nu alle ſamen, in de beiden kwartieren, en onderhoorige gehuchten, 780.

Het ander – naamlyk, het VAARTS-*Kwartier*, beſtaat wel gedeeltelyk uit bouwland, maar meeſt uit *Veenen*; die bekwaam turf uitleveren. Dit word het VAARTS-KWARTIER genoemd, naar een *Vaart* of *Trekvaart*; die, in 1396, met

met vergunning der Hertoginne *Johanna*, door de Inwooneren van *Loon* op *Zand*, tot in de *Dieze*, gedolven werd; ten einde hunnen turf naar 's *Boſch*, en elders, te konnen vervoeren.

Gemelde Vaart nam haaren aanvang, in de *Veenen:* en liep verby *Drunen*, *Kuik* en *Vlymen*, tot omtrent by *Engelen;* daar zy zich met de *Dieze* vereenigde. Men had, in dezelve, twe *verlaaten* of *ſaſſen*, gemaakt; 't een', 't *Drunenſche* — en 't ander, 't *Kuikſche* genoemd: welke dienden, om 't water tot zekere hoogte optehouden: waarvan, noch alleen de naamen overgebleven zyn. Daarna, is deze *Vaart* verland en onbruikbaar geworden: makende thans de ſcheiding, tuſchen *Brabant* en *Holland*, en loopende langs de buiten zyde van den zogenoemden *Hollandſchen Dyk;* die daar eigenlyk ten landſcheiding diend, tuſchen deze beiden Provincien. Zy word, in de Landkaarten, de *Boſche Sloot* genoemd.

Oudenhoven (in *zyne Beſchr. der Majorie van 's Boſch, H. VII. bladz.* 72.) verhaald: dat deze *Loonenſche Veenen*, twemaal in brand geraakt zyn waarvan, de eerſte, in 1341, zo heftig was, dat geene middelen ter demping, iets helpen mogten; alhoewel men noch zo veel water en ſlyk in de moeren wierp: tot dat men eindelyk beſloot, eene diepe gracht te delven; waar door de vlamme in haaren voortgang geſtuit werd. De twede brand was 49 jaren later; in 1491.

Op de *heide*, tuſchen *Loon op Zand* en *Waalwyk*, was, in 1748, de laatſte *Legerplaats* der *Neêrlandſche* en andere, naamlyk *Duitſche* hulptroupen, in dienſt van dezen Staat: na den zevenjarigen oorlog, wegens de *pragmaticque ſanctie;* die, door den *Vrede* te *Aken*, geeindigt is. Zy bleven daar gekampeerd, ten getale van 58 bataillons en 29 esquadrons, van den 30 *October* tot den 27 *November*, toen zy, uit elkander gaande, naar de winter kwartieren trokken. Gelyk wylen Zyne Doorl. Hoogheid, Prins WILLEM IV. van ORANJE en NASSAU, twe dagen vroeger, naamlyk, den 25 *Novemb.*, verzeld van den Veldmarſchalk, Grave *Maurits* van *Naſſau*, en de ganſche *Generaliteit*, aldaar, de laatſte *wapenſchouwing* deed over het leger: het welk, dien zelven avond, uit de musquettery en 't kanon, een *loopvuur* maakte, wegens den werkelyk geteekenden *Vrede* te *Aken*, den 18 die'r zelver maand.

WAALWYK, anderhalf uur gaans, ten noorden van *Loon op 't Zand*, is een groot en aanzienlyk vlek, met ſteene ſtraaten, te wederzyde met fraaye huizen bezet. Dit was voorheen altyd een der voornaamſte *dorpen* der zogenoemde *Langſtraat*; die, door de *S. Elizabeths vloed*, den 19 *Nov.* des jaars 1421, ten eenemaal overſtroomd en verdelgt geweeſt zyn: dan, daarna weder uit 't water opgekomen en herbouwd. Men meend, echter, dat deze *Langſtraat*, daar ter plaatze, iets noordelyker gelopen hebbe, en, na den vloed, zuidelyker verlegt: des te meer, dewyl men, ten noorden van *Waalwyk*, de grondſlagen der voorige huizen dezer plaats heeft konnen ontdekken.

De Heerlykheid WAALWYK is, door Hertog *Wenceſlaus* van *Luxemburg*, Hertog van *Brabant*, en deszelfs gemalinne, *Johanna*, in 1364, eerſt verkocht, aan een' Heer van *Brederode:* met dat beding, dat de Heer, in deze plaats, geen *Kaſteel;* 't welk, naar de gewoonte die'r tyden, den naam en 't gebruik eener *burgt* of *ſterkte* zou gehad hebben; aldaar zou mogen ſtichten. 'T ſchynt daaruit oorſpronglyk, dat de Heeren of Vrouwen van *Waalwyk*, tot heden, binnen die plaats, geene *Heeren-huis* bezitten: gelyk, anderzinds, genoegzaam alle Heerlykheden hebben.

Zy hebben, des niet te min, alle Heerlyke Rechten; uitgezonderd, de Opperheerſchappy, en gemeene Lands laſten. Daarna, is deze Heerlykheid, door 't geſlachte van *Millink*, een tyd lang bezeten. Dan, de jegenwoordige Bezitter, van *Waalwyk* is, Vrouwe, Douariere *le Leu de Wilhem*, geboore Baroneſſe *Piek* van *Zoelen*; Vrouwe van *Bezoyen*, *Berlikum*, *Middelrode* en *Kaatboven*.

De *Regeering* beſtaat, uit een' *Droſſaart* en zeven Schepenen; die, beneven den Sekretaris en Vorſter, door den Heer of Vrouw, worden aangeſteld.

Vermits *Waalwyk* en *Bezooyen*, in vroegere tyden, maar één *Kerſpel* hebben uitgemaakt; ſtaat daarom, de *Kerk*, die zy met elkander gemeen hadden, op het weſteinde dezer plaats, aan de landſcheiding, tuſchen die beiden dorpen. Dan, ſedert 1608; toen, geduurende het twaalfjarig beſtand met *Spanje*, te *Bezoyen* eene afzonderlyke *Kerk* gebouwd werd; zyn die beiden Gemeenten van elkander geſcheiden. Deze *Kerk* van *Waalwyk* is een ruim en luchtig kruisgebouw; op welks midden een ſpitze toren van redelyke hoogte geplaatſt is. Aldaar, is een volledige *Kerkeraad;* die een vry Predikants beroep heeft. Ook

Ook is de *Hervormde Gemeente* dezer plaats, als zo naby de *Hollandſche* grenzen liggende, veel talryker; dan in de andere *Majorteſche* dorpen. Men heeft daar ook, eene vermaarde *Franſche Koſtſchool*; die meeſt, door kinderen uit *Holland*, onderhouden word.

Tot *Waalwyk*, behoren thans 201 huizen. Zy waren, eertyds, in veel grooter aantal: dan, een geweldige brand heeft, voor eenige jaren, veelen derzelver verſlonden; die, wel eenigen, maar niet allen, tot heden weder opgebouwd zyn. Naar gelang van 't getal der huizen en Inwooneren, heeft deze plaats, geen wyd uitgeſtrekten grond.

Hier is geen *heide:* en, 't getal der bouw — en weilanden bedraagt niet meer, dan 557 morgen. De weilanden liggen meeſt, langs den oever der *oude Maas;* welke; gelyk die der andere naby gelegen dorpen, Bezooyen, Kapelle, Waspik en Raamsdonk; dat al' omme zo zeer bekende *Langſtraats hooy* voortbrengen: 't welk van daar in menigte naar elders verzonden word. En, niet alleen in hooy, maar ook in andere waaren, dryven de Inwooneren veel *Koophandel;* waarop zy, doorgaans, meer dan op den landbouw, zich toeleggen. Van de Kerk, is een *Vaart* naar de *Oude Maas* gegraven; die, den Inwooneren, ter oorzake van den gemaklyk af — en toevoer der Koopgoederen, naar *Holland*, en over en wêer, groote gerieflykheid geeft. Door *Waalwyk*, is mede eene ſterke doortogt, te lande, van *Geertruidenberg* en *Breda*, naar *Heusden*, *'s Boſch* en andere plaatzen. Ook woonen aldaar, eenige Paardenkoopers. In 1748, 't laatſte jaar des toenmaaligen oorlogs, had Zyne Doorl. Hoogheid, Prins Willem IV., in dit vlek, voor een wyle tyds, zyn hoofdkwartier.

Ganzoyen is een *Kerkdorp*, maar eene kleine *buurt* van ſlegts 6 huizen; die, ſedert 1736, met 2 vermeerderd zyn. Het ligt, ten noorden der *Oude Maas*, en een uur gaans, ten noorden van *Waalwyk:* tot welks gemeente, de Gereformeerde Ingezetenen behooren. Het behelsd, met al zyn onderhoorig land, geen uur gaans in den omtrek. Dan, de grond is kleiachtig en uitneemend vruchtbaar: beſtaande, ten meeſten deele uit vette wêilanden. Deze plaats heeft, echter, als eene *vrye Heerlykheid*, hoog — laag — en middelbaar rechtsgebied. De Heer *Wenthold*, thans Heer van *Ganzoyen*, heeft daar een *Kaſteel:* 't welk; alhoewel naar den ouwerwetſchen trant gebouwd; van binnen toch zeer gemaklyk ter bewooning is. De Heer trekt, uit zyne Heer-

lykheid, goede inkomſten: bezit ook het *veir* over de *Oude Maas*. En, aan dezelve, zyn meer dan 80 achterleenen onderhoorig.

De Regeering beſtaat, uit een Droſſaart en zeven Schepenen: dan, deze moeten, by gebrek van ſtoffe, mede uit de Eigenerfden der nabuurige plaatzen, verkoren worden. De Heer heeft derzelver aanſtelling: gelyk ook van den Sekretaris en Vorſter.

HAGOORT is eene gelykſoortige Heerlykheid, als *Gansoyen*; mede aan de overzyde der *Oude Maas*, en ten westen van het dorp *Drongelen*. Alhoewel, tot de *Majorie* van *'s Boſch* behoorende, is zy echter, van 't *Brabants* grondgebied afgeſcheiden: en, allerwege, door 't *Land* van *Heusden*, omringt. Er zyn niet meer dan 8 huizen. Omtrent den jare 1740, verzochten de Inwooneren, van den Raad van Staaten, om een klein *Kerkje* te mogen bouwen: 't welk hun, wegens 't gering aantal, niet vergund werd. Zy behoorden, eertyds, tot de Gemeente van *Waalkyk*: dan zy zyn, in 1756, daarvan afgeſcheiden, en, der gemeente van *Meeuwen*; welk dorp hun ongelyk nader by ligt; onderhoorig gemaakt. Zy geneeren zich meeſt van den landbouw: hebbende zeer goeden kleigrond. Alhoewel, aangaande den tyd der eerſte uitgave dezer Heerlykheid, geene aanteekening overig ſchynt te wezen; blykt, echter klaar, derzelver ouderdom: dewyl men vind, dat zy, in den jare 1434, door zekeren *Nikolaas* van der *Dusſen*, aan eenen *Dirk* van *Merwede*, is verkocht geworden.

DRUUNEN of *Druinen* is een taamlyk goed dorp, 3 uuren gaans, ten weſten van *'s Boſch*. Het is als men van *'s Boſch* komt, het eerſt vooraanliggend dorp der zogenoemde *Langſtraat*. Het werd, in 1386, beneven een' daaraan gehechten *Land-tol*, eerſt verpand, door de Hertoginne *Johanna*, aan Jonkr. *Paulus* van *Haaſtrecht*: en is, in 1612, erflyk verkocht.

Thans, behoord deze Heerlykheid, aan het Graaflyk geſlachte van *Oultremont-Warfuſé*, in 't Land van *Luik*: 't welk, ook binnen de *Provincien*, inzonderheid in *Noord-Holland*, meer andere *Heerlykheden* is bezittende. De Heer heeft, daar een *Kaſteel*, een vierde deel uur gaans, ooſtelyk van 't dorp, gelegen: 't welk gemeenlyk 't HUIS te *Druunen* genoemd word; alhoewel, deszelfs eigen naam is, STEENENBURG. Het is een bekwaame wooning: en, met fraaye plantagien omringt. Het *Gerecht*; beſtaande, uit

uit een *Droſſaart* en zeven Schepenen; word door den Heer aangeſteld: gelyk mede de Sekretaris van 't Gerecht, en de Gerechtsbode.

De *Kerk* van *Druunen*, zegt men, beneven de *Kerk* van *Raamsdonk*, de eenige geweeſt te zyn, die in den *S. Elizabeths* vloed des jaars 1421, is ſtaande gebleven. Zy was eertyds grooter, dan jegenwoordig. Zy had de gedaante van een *Kruiskerk:* dan, in 1767, zyn de beiden kruispanden, beneven het Choor, afgebroken: des, niet meer, dan het Schip der Kerk, ſtaande gebleven is: het welk genoegzame ruimte heeft, om de kleine Gemeente te konnen bergen. De Predikant dezer plaats bediend, te gelyk, de Gemeente van NIEUW-KUIK, als zyne *Kombinatie* plaats.

De Landbouw is de gemeene handteering der Inwooneren; die 482 morgen bouw- en wéiland tot hun gebruik hebben; doorgaans, van redelyk goeden aard: en, 270 huizen: hoewel de *Overlaat;* die, in 1766, tuſchen *Druunen* en *Baartwyk*, is aangelegt, ten einde het overtollig water, rondom *'s Boſch*, in de *Oude Maas* te doen loſſen; veroorzaakt heeft, dat eenige morgen lands daardoor vergraven, en, ſommige huizen moeſten afgebroken worden. *

GIERSBERGEN, in veele Kaarten der *Majorie*, als een dorp zich voordoende, is geen Kerkdorp, maar een enkel *Gebucht* of *Haartgang*; (gelyk men daar gewoon is te zeggen,) behoorende, tot het dorp *Druunen:* waarin niet meer als 9 huizen ſtaan. Het ligt, niet verre ten noorden van den Landweg, die van *Loon* op *Zand* naar *'s Boſch* loopt.

NIEUW-KUIK; ter onderſcheiding van KUIK, een Hollands dorp, niet verre van daar gelegen, als mede, van het vlek Kuik aan de *Maas* gelegen; dus toegenoemd, zou volſtrektelyk genomen, wel tot *Brabant*—, maar niet, tot het *Kwartier* van *'s Boſch*, gereekend mogen worden: want, dit dorp is een achterleen des Hertogdoms *Hoogſtraaten*, in het *Kwartier* van *Antwerpen* gelegen: en zou dus, welvoegzaamer, het Staats gebied in 't genoemd *Kwartier*, moeten worden aangeſchreven. Te vergeefs hebben die der *Majorie* voorheen getracht, de Inwooneren van *Nieuw-Kuik*

* Van dezen *Overlaat*, hebben we eenig naricht gegeven, in de *Beſchryving* van *Holland*, *blad.* 539.

Kuik te bewegen, dat zy zich by hen vervoegen zouden. De *Heerlykheid* is eerſt uitgegeven, in 1383, door *Jan* van *Kuik*, Heer van *Hoogſtraaten*, aan zekeren *Kuiſt* van *Wyck*. De tegenwoordige bezitter is *Johan*, Baron van *Half — Waſſenaar*, Heer van *Anzenoort*. Hy heeft hoog — laag — en middelbaar Rechtsgebied: het welk bediend word, door een Droſſaart — en zeven Schepenen; welke'r aanſtelling, gelyk mede van *Sekretaris* en Vorſter aan den Heer ſtaat.

De *Kerk* is taamlyk groot: en heeft een klein torentje op het dak ſtáande. De gemeente word, door den Predikant van *Druunen*, bediend. Behalven de heide, liggen onder dit dorp, 208 morgen lands; welker grond wel zandig, maar niet onvruchtbaar is. Het getal der huizen is 286; die, ſedert 1736, met 55 toegenomen zyn.

MOER-GESTEL, heeft den naam ontleend, van de *moeren* of *veengronden*, die, daar, in de nabuurſchap liggen. Dit dorp ligt, niet meer dan een klein uur gaans, ten zuiden van *Oirſchot*. En word daarom ook, GESTEL by *Oirſchot* toegenoemd; ter onderſcheiding, naamlyk, van GESTEL by *Eindhoven:* als mede, van S. MICHIELS GESTEL; 't welk onmiddelyk hierna volgen zal. In den jare 1560, werd dit *dorp*, als eene *Heerlykheid*, door *Filips II.*, Koning van *Spanje*, uitgegeven, aan Jonkr. *Jaspar Schets*, Baron van *Grobbendonk*, gewezen Spaanſchen Gouverneur van *'s Boſch*, geduurende de beleegering van Prins FREDERIK HENDRIK. De tegenwoordige bezitter dezer *Heerlykheid* is de Heer *Marcellus Bles*.

Noord ooſtwaard van 't dorp, aan het rivertje de *Reuzel*, ligt 't KASTEEL van *Moergeſtel:* 't welk, door den tegenwoordigen Heer merkelyk verbeeterd is. Daaromtrent, ligt ook noch een ander oud Kaſteel; 't welk in de oude brieven, 't BROODHUIS genoemd word.

De *Regeering* beſtaat, uit den Droſſaart en zeven Schepenen, benevens den Sekretaris; die alle hunne aanſtelling van den Heer hebben: gelyk ook, de Vorſter.

De *Kerk* van *Moer-geſtel* is een taamlyk groot en goed gebouw: hebbende, aan de weſtzyde, een toren, met een hoog ſpits dak voorzien. De *Gemeente* van dit dorp heeft, haar eigen Predikant: die geene Kombinatie heeft.

Behalven de heide, liggen, onder deze Heerlykheid, 397 morgen bouw — en weiland: en, 192 huizen; die vermeerderd zyn, met 19, ſedert 1736.

MICHIELS-GESTEL; anderhalf uur gaans zuidwaard van *'s Boſch* gelegen, aan den rechter oever der rivier den *Dom-*

mel;

mel; zal, in de Roomſche tyden, *Sinte Michiels-Geſtel*, toegenoemd geweeſt zyn; ter eere van den gewezen *Patroon* der Kerke, den *Aarts-Engel* MICHAËL, by 't gemeen doorgaans *Michiel* geheeten. Dit is een groot en aanzienlyk dorp: hebbende, onder zich, 1080 morgen bouw- en weilands en, 345 huizen; die, ſedert 1736, met 50 vermeerderd zyn. Onder deze huizen zyn, behalven de *Luſthuizen*, in deszelfs nabuurſchap, ook binnen het dorp, ſommigen groot en cierlyk gebouwd; welke aan voorname lieden toebehooren. In den jare 1774, is door het dorp, een ſteene *ſtraatweg* aangelegt.

Deze *Heerlykheid* is leenroerig, aan den *Biſchoplyken* ſtoel van *Luik:* dan, zy ſchynt nimmer, in den boezem des Hertogsdoms *Brabant*, ingelyft geweeſt. By aldien, derhalven, de *Biſchoppen* van *Luik*, de oppermacht over dezelve, aan de Hertogen van Brabant niet hebben afgeſtaan; is, vermoedelyk, dat deze Hertogen het gezach daarover zich hebben aangematigt; alleen, dewyl dit dorp van rondsom in hun grondgebied was ingeſloten.

De jegenwoordige Heer van *Michiels-Geſtel* is, *Karel Theodoor*, Paltsgrave uit den Huize *Zultsbach*, Keurvorſt der *Neder*—of *Rynpalts;* reſideerende, te *Manheim.* Dees' bezit hier alle de heerlyke rechten: zelfs ook ſommige tienden dezer plaats.

Noordwaard van 't Dorp, aan dezelve rivier, den *Dommel*, omtrent tegen over de plaats, daar de *Nemer* in dezelve valt, ſtond eertyds een zeer oud *Kaſteel;* 't welk HEERLAAR (kortheids halve *Halder*,) genoemd werd, en, aan den Heer van *Michiels-Geſtel* toebehoorde: dan, dit *Slot* is, al' voor lang, afgebroken, en in een bouwhof veranderd.

Daarna, is, niet verre van daar, een *ander Slot* geſticht, (als uit 't opſchrift, boven de poort, blykt,) door een Heer uit het geſlachte *Proening* van *Deventer.* Dit werd toen NIEUW-HEERLAAR genoemd, ter onderſcheiding van 't OUD-HEERLAAR; 't welk roen reeds vernietigt was geworden. Dit Huis heeft 't recht van viſchery, in de rivier den *Dommel.* Tegen over dit Huis, ſtaat een *Kapelletje;* 't welk, vermoedelyk, ten dienſte der Heeren van dit Huis, geſticht is. En, vermits 't *beneficie* der *Kapellanie* in het zelve, ter begeeving der Heeren van *Michiels-Geſtel* ſtaat; zal men, daaruit, mogen oordeelen, dat dit *Nieuw-Heerlaar*, eene *Heeren-huizing* der bezitteren dezer Heerlyk-

heid geweeſt zy. De Huizen, by die twe Kaſteelen gebouwd, maken twe *gebuchten* uit; die mede, het één, OUD —, en 't ander, NIEUW-HEERLAAR, genoemd worden. Zy worden beiden, van den Heer van *Michiels-Geſtel*, ter leen gehouden.

Behalven, de gemelde — zyn, by dit dorp, twe andere *adelyke Huizen*; het één, de GROOTE — en 't ander, de KLEINE RUWENBERG, genoemd. Het eerſte behoord, aan den Heer *des Tombes*; Ritmeeſter ten dienſte dezer landen: en, 't ander, aan den Heer *Otto* Grave van *Byland*, Generaal Major der Kavallerie, en Kolonel van een Regement Dragonders, in dienſt van dezen Staat. Desgelyks, by *Oud-Heerlaar*, de aanzienlyke Buitenplaats, HAANWYK, met haare tuinen en uitgebreidde deftige plantagien omringt: welks eigenaar is, de Heer *Onno Tamminga*, Baron *du Tour*, Major Ingenieur, ten dienſte dezer Landen.

De *Kerk* van *Michiels Geſtel* is een groot gebouw: doch, welks Choor is weggeraakt: zynde eenigiyk het Schip, met de beiden kruispanden ſtaande gebleven. Zy pronkt, met een ſteenen toren, waarop een zeer verheven ſpits ſtaat. De Predikant dezer plaats word, door den *Keurvorſt* van den *Palts*, als Heer aangeſteld. Ook heeft de Heer, de aanſtelling van den Droſſaart en zeven Schepenen; die, beneven den Sekretaris, het gerecht uitmaken. 'T *Raadhuis*, waarin het gerecht vergaderd, ſtaat, ten noorden van den toren der Kerk.

GEMUNDE; een gehucht van ſommige huizen, zuidwaard van *Michiels Geſtel*, op den weg naar *Boxtel*; word gereekend als de *Kombinatie* des gemelden dorps. Daar ſtaat wél een *Kerk:* dan, in welke, niet gepredikt word. De Inwooneren ſtaan te recht; in de naby gelegen dorpen: alwaar zy ook hunne laſten betaalen.

VUCHT en KROMVOIRT behooren ſamen, tot één zelvige Rechtbank: alhoewel elk dorp de beſtiering heeft, over zyne eigen geldmiddelen: als mede, in borgerlyke zaken.

Deze beiden *dorpen* wierden, in 1505, aan Jonkr. *Lambert Millink*, Heer van *Waalwyk* verpand: dan, de Regering van *'s Boſch*, daarna, met goedvinden des toenmaaligen Hertogs van Brabant, aan gemelden Heer, of deszelfs opvolger, dit pandſchap afloſchende; verkreeg dezelve Stad, hierdoor, het recht van *eigendom*, aan deze *Heerlykheid*. Daarom, als in 1626, noch gedaurende de *Spaanſche* Heerſchappy over deze Landſtreek, veele *dorpen* tot

Heer-

Heerlykheden verkocht en uitgegeven werden; en men, onder die, ook de dorpen VUCHT en KROMVOIRT mede begrypen wilde; ſtelde de *Regeering* dezer *Stad* zich daartegen; verklaarende, tot de geheele verkooping niet te zullen verſtaan; ten ware, deze beiden *dorpen* daarvan zouden worden uitgezonderd. Uit kracht der gemelde afloſching, is, derhalven, de Stad *'s Boſch* noch heden, in 't bezit dezer *Heerlykheid:* terwyl, de *Hoogſchout* dezer Stad, in hoedanigheid als *Heer*, van Stadswege, aldaar 't bewind heeft.

Aan gemelden Hoogſchout, ſtaat dan ook de aanſtelling der *Regenten* dezer beiden dorpen: welke zyn ſaamgeſteld, uit den Droſſaart, en zeven Schepenen; vyf uit *Vucht*, en twe, uit *Kromvoirt:* beneven den Sekretaris, en den Gerichtsbode.

VUCHT is, onder alle de dorpen der *Majorie*, allernaaſt by de Hoofdſtad, *'s Boſch*, gelegen; niet meer, naamlyk, dan een half uur gaans, zuidwaard van daar.

Zodanige gelegenheid maakt dit dorp, des te aangenamer: te meer, dewyl de bekende *ſtraatweg*, van deze Stad naar EINDHOVEN, door dit dorp heenloopt. Behalven, dat deze plaats ook haare aangenaamheid heeft, in zich zelven; door de fraaye huizen, waarmede dezelve vercierd is: daar onder, ook veele deftige *Buitenplaatzen;* die, ſommigen, eertyds gewezen oude adelyke huizen, maar nu vernieuwd en verbeeterd — en, andere, van nieuws aangelegt zyn; welke veelal 'aan aanzienlyke lieden der Stad toebehooren. Ook, is *Vucht* van zeer verre uitgeſtrektheid: hebbende, acht byzondere *uithoeken:* van welke, vier rondom de Kerk — en, vier anderen wat verder van dezelve verſpreid liggen. Het bevat; 553 morgen, zo bouw — als weiland: behalven de heide; die mede van een weiden omtrek is, naar 't weſten: van welke, ſedert eenige jaren, een goed deel, aan byzondere lieden, verkocht is; die nu bezig zyn, dezelve te bearbeiden. 'T getal der huizen was 217; die, ſedert 1736, met 13 vermeerderd zyn geworden.

Voorts, mag VUCHT zich beroemen, op een' hoogen ouderdom: zynde zelfs eer in wezen geweeſt, dan de Hoofdſtad. Ook, moet 't voorheen, veel grooter zyn geweeſt, dan jegenwoordig: 't welk, (al' ware 't dit alleen;) uit 't getal der *twe Kerken*; is afteneemen: 't welk, als men *S. Odenrode* uitzonderd, in geene andere dorpen van dit *Brabants Kwartier*, ſtand grypt. De menigvuldige oorlogen;

gen; waaraan deze oopen Landſtreek, meer dan éene andere, van tyd tot tyd, onderworpen geweeſt is; hebben daarna veel tot deszelfs vermindering toegebracht: en, allermeeſt, in den jare 1542: toen die wreede Gelderſche Veld-Overſten; *Maarten* van *Roſſum*, zyne *zinſpreuk*, welke was: *dat branden en blaaken de beſte cieraad gaven, aan den oorlog;* aan dit dorp wilde doen gevoelen: vermits hy, na de Inwooneren, door eene algemeene plundering van hunne bezittingen beroofd te hebben; meer dan 600 huizen in brand geſtoken, en ten éénemaal vernield heeft. Ter zelver oorzake, hebben de meeſte lakenwevers; die, aldaar, van dit handwerk eene goede koſtwinning hadden, de wyk genomen, naar *Tilburg:* waar zy zich nêerzetteden; deze fabriek derwaard overbrengende. Daar by, is de naby gelegenheid van dit dorp, ten aanzien van *'s Boſch;* (welke, het zelve, anderzinds des te volk — en neeringryker maakte;) ten zekeren opzichte, dikwyls zeer ſchaadelyk geweeſt; in tyden, naamlyk, van beleegeringen. In de beiden vergeefſche beleegering, door Prins MAURITS van ORANJE ondernomen, in 1601 en 1603, heeft dit dorp veel geleden: inzonderheid, in de laatſtgemelde; toen, zeer veele huizen, beneven de *S. Lamberts Kerk*, door den brand verteerd werden. Geduurende de laatſte beleegering des jaars 1629, door Prins FREDERIK HENDRIK, werden zeer veele landeryen tot verſchanſingen vergraven: en andere, door 't opſtoppen der rivier den *Dommel*, en de daarna gevolgde doorſteeking der dyken, onder water gezet. Eene ramp van anderen aard heeft dit dorp moeten treffen, in den jare 1630: naamlyk, eene *peſtziekte;* die, aan veele Ingezeetenen, 't leven koſtte. En, in 1666, woedde die zelve ziekte, dermate, dat men, om den voortgang derzelver te ſtuiten, dit dorp affneed, en den weg, van *'s Boſch* naar *Boxtel*, achter 't dorp omleidde. Als, in 1672, de Marchal de *Turenne* een aanſlag maakte, om *'s Boſch* wegtenemen, was 't *Franſch leger* in de nabuurſchap van *Vucht* geplaatſt: welks Inwooneren, behalven anderen overlaſt, ook aan zwaare brandſchattingen (*kontributien*) onderworpen waren: moetende, in elke twe maanden, 892 gulden aan geld, behalven 14 koeybeeſten, opbrengen. In den jare 1740, en nochmaals, in 1757, werd de *Vuchtſe* dyk, die reeds in 1463 is aangelegt; doorgebroken: waardoor de landen ondervloeyden, en veele paarden en koeyen verdronken. Des, als men,

alle

alle deze rampen, by elkander reekend; te verwonderen is, dat dit dorp, noch heden, in zulk een bloejſtand zich bevinden kan.

Hier voor, is aangemerkt: dat *Vucht* van *twe* KERKEN is voorzien geweeſt. Deze zyn beiden noch in wezen: hoe wel, alleen de ééne, daarvan tot den Godsdienſt gebruikt word.

Zy word de *S. Lamberts Kerk* toegenoemd; ter eere van haaren Patroon, den *H. Lambert;* die de laatſt Biſchop van *Maaſtricht* geweeſt is. Zy ſtaat, te midden van het dorp; omtrent 800 Rhynl. Roeden van de Vuchter-poort van *'s Boſch.* In 1560, werd, aan de weſtzyde dezer Kerk, een dikke zwaare toren gebouwd, met een hoog ſpits. Dan, dit ſpits is, daarna door 't onweêr afgebrand: des, niet meer, dan het muurwerk, overgebleven is. In 1603, geduurende de beleegering van *'s Boſch*, is mede de geheele *Kerk* door den brand vernield: en, niet voor 1619, herſteld geworden. Zy is een *Kruiskerk;* op welker midden, een klein torentje geplaatſt is; waarin de klok hangt. De Predikant dezer plaats heeft KROMVOIRT, tot zyne *Kombinatie.* De andere Kerk; die de oudſte *Parochie-Kerk* van VUCHT geweeſt is; was aan den Apoſtel *Petrus* toegeweyd: en word, daarom, de *S. Pieters Kerk* genoemd. Deze ſtaat wat zuidwaard van de eerſte, en verder van de Stad. Zy heeft mede, aan de weſtzyde, een zwaaren toren, van Duiſteen gebouwd: dien men, in 1761, met een leyen dak belegt heeft. Den 27 *Juny* des jaars 1771, ſloeg de blixem, door dit dak, in den toren; zonder echter, eenige andere ſchade te veroorzaken, dan dat meer dan 300 leyen van het dak afvielen.

Behalven de twe Kerken, ſtond, in een der gehuchten van dit dorp, BERGENSHUIZEN genoemd, een *Kapelletje:* 't welk daarna is afgebroken.

Benoorden de beiden Kerken, en nader by de Stad, had men eertyds twe andere geeſtelyk geſtichten; zeer naby elkander: ter rechter zyde van den ſteenweg, (als men van *'s Boſch* komt,) een KOMMANDERIE der *Duitſche Ridder-Order:* onderhoorig, vermoedelyk, (gelyk de Kommanderie van *Gemert,*) aan de *Landkommanderie* van den *Ouden Bieſen.* En, ter ſlinker zyde, aan den *Dommel,* een KARTHUISER-*Klooſter.* Deze beiden zyn daarna weggeraakt: de *Kommanderie* is zelfs, reeds lang voor de verwinning van *'s Boſch*, geſlecht, en, de grond verkocht:

zyn-

zynde nu een fraay *Luſthuis* op dezelve plaats geſteld. Het *Klooſter* der *Kartbuiſers* was reeds geſticht, in 1473. Het had, (gelyk, doorgaans, alle de Klooſters dezer *order*,) een groots en deftig aanzien. Dan, 't is in 1566, door de beeldſtormers geplunderd en verwoeſt: terwyl de *Prior* met zyne Monneken naar *'s Boſch* vluchtten: waar zy gebleven zyn, tot de overgave der Stad, in 1629: waarna, zy, eerſt naar *Boxtel*, en, in 1632, van daar, naar *Antwerpen*, zich gewend hebben. Dit Klooſter is, met zyn onderhoorige landeryen, aan byzondere perſonen verkocht.

De plaats, waar dit *Klooſter* geſtaan heeft, is nu met boomen beplant. Ook, is deszelfs *poort* noch ſtaande gebleven: en, in 1751, daar naaſt, een fraay *Heere-huis* geſticht; dat, achter, en ter wederzyden, aangenaame tuinen heeft.

Onder het Rechtsgebied van *Vucht* liggen ook de Huizen, KOUWENBURG, SPREEWENBURG, LEEUWENBURG, LEEUWENSTEIN enz. alle eertyds gewezen Adelyke *Hoffleden*; die, in oorlogs tyden veelal' verwoeſt, en van hunne voorige Bezitters zyn vervreemd geworden. Het laatſtgenoemde; dat een eindwegs buiten 't dorp, ter rechterzyde van den ſteenweg naar *Boxtel* ligt; behoorde voorheen, aan 't geſlachte van *Donkers:* dan is, in 1646, beneven meer andere goederen, ter betaaling der ſchulden, by *executie* verkocht. De jegenwoordige eigenaar is, de Heer *J. H. van Heurn*, Schepen, beneven Griffier der Leen- en Tolkamer van *'s Boſch:* welke Heer 't zelve zeer verbeeterd, en met fraaye plantagien vercierd heeft.

Onder de overige *Luſthuizen* van *Vucht*, is beziens waardig, het *Huis* te MAURIK; aan de zuidzyde, en in 't einde van 't dorp ſtaande. 'T werd, eertyds, het *Huis* de HEIM genoemd; naar het adelyk geſlachte de *Heim;* waardoor, 't gebouwd was, en bewoond werd. Op dit Huis, had Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE zyn hoofdkwartier, als hy bezig was, met de beleegering van *'s Boſch*, in den jare 1629. Dit *Kaſteel* vertoond zich zeer deftig: is rondom in zyne gracht ingeſloten, en met fraaye tuinen, en wyd uitgeſtrekte plantagien omringt. 'T is langen tyd bezeten en bewoond, door den Heer van *Beereſtein;* die 't zelve zeer verbeeterd heeft.

Vermits dit dorp veel bezocht word, door de *Boſchenaaren*, die daar een uitſpanning neemen; zo zyn 'er veele onder de Inwooneren, die tapneering doen. Anderen heb-

ben

ben hun onderhoud, van de viſchery, in de rivier, den *Dommel*. Dan, de meeſten geneeren zich, van de veefokkery en landbouw.

Weſtwaard, tuſchen *Vucht* en *Kromvoirt*, is de bekende VUCHTER HEIDE; die van een wyden omtrek is. Aldaar, ziet men, niet verre van de *Iſabelle* Schans, de *Juſtitie-plaats* van 't Stads gerecht: welke ryklyk voorzien is, van galgen en raderen. Op deze *heide*, doed de Stads *Krygsbezetting*, haare jaarlykſche groote *exercitien*. Ook is deze *heide* vermaard, door een geval: 't welk men, om deszelfs merkwaardigheid, in veele ſchilderyen afgebeeld ziet; naamlyk, het *gevecht*, den 5 *November* 1600: aldaar geſchied, tuſchen *Breaute*; een goed Franſch Edelman, en Ritmeeſter van een kompagnie Paardenvolk, in dienſt der Staaten; en zekeren *Gerard Abramsz.* met zynen *alias*-naam, *Lekkerbeetje*, meeſt bekend; zynde Lieutenant in Spaanſchen dienſt, en, onder de kompagnie Paardenvolk des Gouverneurs van *'s Boſch*, den Heer van *Grobbendonk*: welke beiden, elk verzeld waren, van 20 Ruiters, en een' Trompetter. Wat de aanleiding gaf tot zodanig een kampgevecht, was, dat de Kaptein-Lieutenant van *Breaute's* kompagnie, *Jacques Deviſe* genoemd, door eenige Spaanſche ruiters, naby *Dieſt*, overvallen wordende, met de by zich hebbende manſchap, gevangen en naar *'s Boſch* gebracht was. Dees' Kaptein-Lieutenant, van *Breaute*, zynen Ritmeeſter, door een brief verzoekende, geranzoeneerd te mogen worden; kreeg, in ſtée van geld, ten antwoord, eenen ſcherpen brief; waarin, hy hem dit gevanglyk overgeven verweet; als ware dit eene lafhartigheid: daar byvoegende, dat hy zich niet hadde behooren te laaten ſlaan; al' waren ook 40 der vyanden, tegen 20 der zynen, geweeſt: en, dat hy zelv aannam, met 20 der zynen, 40 *Spaanſchen* te ſlaan, en op de vlucht te dryven. Dees' brief; (gelyk, gemeenlyk, alle brieven aan krygsgevangenen toegeſchikt;) gelezen wordende; verdroot die vermeetele taal van *Breaute*, aan *Grobbendonk's* Lieutenant, dermate, dat hy aanbood, met 20 ruiters zyner kompagnie, tegen 20 *Franſchen* der kompagnie van *Breaute* een gevecht te wagen: waartoe; zy van beiden zyden verlof daartoe van hunne Overſten verkregen hebbende; de tyd en plaats zou beſcheiden worden. *Breaute*, dien voorſlag aannemende, had wel liefſt gewild, dat *Grobbendonk* zelv, in eigen perſoon, aan 't hoofd zyner bende, zich geſteld hadde;

dan,

dan, dees', in de hoedanigheid als *Gouverneur*, zich daarvan verſchoonende; liet hy zich welgevallen, om tegen dezen Lieutenant, *Gerard Abramsz.*; alhoewel in geboorte en rang zeer van hem verſchillende; te ſlaan: waartoe, de *Vuchter heide*; ten aanzien van *Breaute*, een zeer nadeelige plaats, als te naby *'s Boſch*; verordend werd. De beiden partyen, ten gemelden 5 *Novemb.* aldaar verſchenen — en, door de wederzydſche Trompetters, het teken tot den aanval gegeven zynde; geſchiedde dit *gevecht*: terwyl, de heide vervuld was, met menigte huislieden, die dit van verre aanſchouwden. Zy reedden dicht aan elkander geſloten, langzaam de éene op de andere aan: hebbende elk voor zich, zynen man, tegen welken te ſlaan. *Breaute* loſte terſtond zyn piſtool, op *Lekkerbeetje*: dien hy zo gevoelig trof, dat hy dood ter aarde nederviel. Zyn twede piſtool, op *Lekkerbeetje's* broeder, *Anthoon Abramsz.*, afſchietende; werd dees', zo wel dan zyn broeder, nêergeveld. En, de anderen van *Breaute's* manſchap, met gelyk geluk het gevecht aanvangende; ſcheen de verwinning, in 't eerſt, aan deszelfs zyde te zullen overhellen. Dan, in den tweden en derden aanval, verkeerde de kans, ten éénemaal. Van *Breaute's* zyde, ſneuvelden veele *Franſchen*. Ook werden, hem zelven, het één paard na 't ander, onder zyn lyf doodgeſchoten: en, alhoewel al' weder op een ander geholpen; moeſt hy, eindelyk; vermits de meeſte paarden waren doodgeſchooten; met veelen der zynen, te voet vechten. Eindelyk, de *Spaanſchen*, verre de overhand hebbende, en *Breaute* door vyf zyner manſchappen, die de vlucht namen, verlaaten wordende; moeſt hy zich aan zyne vyanden gevangen overgeven; zynde zeer gekwetſt. Men zegt, deze overgave geſchied te zyn, onder de beloſte van goed *kwartier*: dan, dit zo zynde; is dat woord, van Spaanſche zyde, trouwloos verbroken: vermits, op rekening des Gouverneurs van *Grobbendonk* geſteld word, door de Geſchiedſchryvers die's tyds, dat hy, niet zo dra de verwinning vernomen hadde; of hy zond, den Kornet *Jan* van *Mil*, met eenige anderen, naar buiten; die dezen *Breaute*, en deszelfs neef, met noch drie andere gevangenen, in koelen moede om 't leven brachten. Deszelfs lyk werd, van *'s Boſch*, eerſt naar *Dordrecht* — en, gebalzemd zynde, verder naar *Frankryk* vervoerd, om in deszelfs Familie-graf te worden bygezet. Dit geval heeft, ondertuſchen, in de *Franſchen* geen kleine verbittering ge-

ge-

geven, tegen de ganſche *Spaanſche natie:* en veelen hunner hebben, noch lang daarna, gelegenheid gezocht, om daarover wraake te nemen.

KROMVOIRT, het ander dorp dezer Heerlykheid, ligt aan het einde der *Vuchter heide*, een klein uur gaans weſtlyk, en wat ten noorden van *Vucht;* aan eene kleine beek, die in de zogenoemde *Boſche Sloot* valt. De Inwooneren van dit dorp zyn redelyk welvarende: levende eeniglyk, van den landbouw. Zy hebben, behalven de heide, 134 morgen lands: waarby, daarna, noch een groot gedeelte der heide, aan byzondere perſoonen verkocht en tot bouwland gemaakt is; 't welk, onder dit getal, niet mede begrepen word. Tot dit dorp behooren, 82 huizen; die, ſedert 1736; met 15 vermeerderd zyn. De *Kerk* van *Kromvoirt* is, voor eenige jaren, ingeſtort: en niet weder herſteld geworden. Niets is daarvan ſtaande gebleven, dan de voorgevel; waaraan een klein torentje gemetzeld is. De Predikant van *Vucht*, als die hier den dienſt komt verrichten, is daarom genootzaakt, dit in het *Schoolhuis* te doen.

IV. MAASLAND.

Is het vierde en laatſte kwartier der *Majorie* van *'s Boſch:* het welk zyn naam ontleend, van de rivier de *Maas;* door welke 't zelve, langs de noordzyde, beſpoeld word. Ten ooſten, paald 't aan 't *Land* van RAVENSTEIN: en, ten noorden, gedeeltelyk, aan 't Graafſchap MEGEN: ten zuiden, aan 't kwartier PEELLAND: en, ten weſten, aan 't kwartier van OOSTERWYK, en de *Vryheid* van *'s Boſch;* gelyk 't ook, aldaar, door de *Dieze*, van 't HOLLANDS *grondgebied*, naamlyk, het Land van *Heusden*, word afgeſcheiden.

Dit is het kleinſte der *vier Kwartieren*, in welke de geheele *Majorie* van *'s Boſch* is afgedeeld. Aan de zuidzyde, naar de grenzen van

Peel-land, beſtaat de grond, uit zodanige zandige *heiden*; gelyk de overige deelen der *Majorie:* maar, noordwaard; daar 't nader aan de *Maas* paald; is 't alles laag *bouw*- en *wêiland:* 't welk, by hoog water, alle jaren zou ondervloejen; ten ware die rivier door de *dyken* niet bedwongen wierde.

Hierom, is men al vroeg, in dezen oord, op den aanleg der dyken, langs de *Maas*, bedacht geweeſt: die, echter, niet altyd beletten konnen, dat; (naamlyk, in gevalle van doorbraken;) deze binnenlanden overſtroomd worden. En, om deze doorbraken, zo veel doenlyk, voortekomen; is, in 't Land van *Kuik*, by 't dorp *Beers*, een ſoort van *Overlaat* in den dyk; die daar ter zekere uitgeſtrektheid, merkelyk lager is, dan elders: over welke, het *Maas*-water, tot zekere hoogte gerezen, in loopt, door 't Land van *Ravenſtein*, en door *Maasland*, voorby *'s Boſch;* daarna, door den *Overlaat* by *Baartwyk*, zich in de *oude Maas* ontlaſtende. 'T is om die reden, dat de landen van dit kwartier, genoegzaam alle jaren; (al is 't niet, door doorbraken van zynen eigen dyk;) van dit water eenigen overlaſt te lyden hebben.

Ter dezer oorzake, zyn, in dit kwartier, in ſtêe van een-wel vier *Dyk-Kollegien*, anders gezegt, *Heemraadſchappen:* welker leden, over de dyken, de binnen-waterlozingen en al wat verder daartoe behoord, het opzicht hebben.

Het oudſte dezer *Kollegien;* (waarvan, de zogenoemde *Heemraads Kaarte*, alreeds, in 1309, door Hertog *Jan II.* verleend is;) betreft den *Polder*, den EIGEN genoemd: die naaſt aan *'s Boſch* paald; zo verre, dat ook 't Land van het

het *vrye* dezer *Stad* daar onder mede begrepen is; in 't byzonder, 't Land van ORTEN: en, behalven dit, ook de landen der dorpen ROSMALEN en NIEUWLAND. De *Hoogſchout* van *'s Boſch* is altyd, *Hoog-Dykgrave* van dezen *Polder:* en, de tydelyke *Kwartierſchout* van *Maasland* is altyd, deszelfs *Dykgrave.* Om 't belang, dat de Stad *'s Boſch* daarby heeft, worden, van de zeven *Heemraaden* dezes Polders, (ingevolge eene latere *Kaarte* des jaars 1346,) altyd, drie der regeerende *Schepenen* dezer Stad daartoe verkoren; ſtaande die keuze, by den Hoog-Dykgrave: en, de vier anderen van buiten - twe, uit *Rosmalen* - één, uit *Nieuwland* - en, één uit *Orten;* welke laatſten wel mede, door den Hoog-Dykgrave, verkoren worden; doch, uit een 2 — of 3 tal, dat, door de geërfden des Polders, aan hem opgegeven word. Deze *Buiten-Heemraaden* moeten elk, voor 't minſt, 15 morgen lands binnen den Polder geërft zyn.

De *Dykſchryvers* - en *Penningmeeſters* ampten beruſten thans, in één perſoon: hoewel, anderzinds het eerſte, door den Dykſtoel - en, het ander, door de Ingelanden, vergeven word. Behalven de *Heemraaden*, zyn 'er ook vyf *Gemachtigden* des *Polders;* die, voor den tyd van drie jaren, door de Geërfden worden aangeſteld: twe, uit de Stad: één, uit *Orten:* één, uit *Rosmalen:* en, één uit *Nieuwland.* Deze moeten, elk 12 morgen lands in den Polder bezitten. De twe gemachtigden uit de Stad hebben 't opzicht, over 's Polders geldmiddelen, de verpachtingen en beſteedingen. De *Buiten-Gemachtigden* geven acht, op 's Polders ſluizen, draayboomen, bruggen, weeteringen, dyken,

achterdyken, en togtgraven. Doch, de dyk ſchouwingen geſchieden, door den geheelen *Dykſtoel:* gelyk mede, de bevelen, tot de ſluizen te openen en te ſluiten. De Hoog-Dykgrave, Dykgrave en Heemraaden genieten, behalven hunne wedden, ook de voordeelen der ſchouwen, of geldboeten, welke dien, die nalatig zyn in 't maken hunner dyken enz. worden opgelegt: en, voornaamlyk, die der zogenoemde klopſchouwen; die, om elk vyftiende jaar gevoerd worden: wanneer, elk geërfde, voor zynen paal, op nieuw geloven moet.

Het *twede* en *derde Dyk-Kollegie* hebben het opzicht, elk over een byzonderen *Polder;* die de ééne Hoog — en, de ander Laag Hemaal, ter onderſcheiding van elkander, worden toegenoemd. Deze liggen beiden noordwaard, van den *Eigen;* paalende mede aan de *Maas:* en zyn, door een dyk of kade, van den *Eigen* afgeſcheiden.

De Kaarten dezer Heemraadſchappen zyn beiden, door den Hertog *Jan III,* verleend: de ééne, in 1325: en, de andere, in 1349. Tot Hoog-Hemaal, behooren Osch, Lithoyen, Lith en Geffen: en, tot Laag-Hemaal, Kessel, Alem en Maaren: gelyk, ook de zeven *Heemraaden,* van elken Polder, uit die gemelde plaatzen, verkoren worden. In den eerſtgenoemden *Polder,* is de Kwartier-ſchout van *Maasland,* de eenige *Dykgrave:* dan, in den anderen, is de *Droſt* van *Keſſel,* hem, als twede *Dykgrave,* toegevoegt. De *Heemraaden* behouden dit ampt, geduurende hun leven: doch, by openvalling door ſterven, ſtaat de keuze van een ander, aan de overige *Heemraaden;* met voorken-

kenniſſe des Dykgraafs. De *Heemraaden* hebben recht, om, zo dikwils zy 't nodig oordeelen, de dyken, wateringen, ſlooten, ſluizen, en al wat verder daartoe behoord, te ſchouwen.

In vroegere tyd, plagten het Graafſchap Megen en de vrye Heerlykheid Oyen, hunne wateren ook door deze Polder te loſchen: en, daartoe was, toen, ter vereeniging der wateren, van *Megen* en *Oyen*, met die dezer Polders, een *Schutlaken* * aangelegt. Toen, werden ook twe Heemraaden uit deze gemelde landen gekozen. Dan, nadat die beiden landen, des oppergezachs van *Brabant*, zich onttrokken hebben; is dit ſchutlaken door een *dam* toegeſtopt.

Over den *vierden Polder*, welke eeniglyk het dorp Empel betreft, is mede een *Dyk-Kollegie:* 't welk zyn inſtelling heeft, van Hertog *Jan IV*, in den jare 1419. Deze Polder is de kleinſte. Zy paald weſtwaard, aan de rivier de *Dieze*. De *Heer* van *Empel* heeft, de aanſtelling des Dykgrave en Dykſchryvers: dan, de zeven Heemraaden; welke ieder, voor 't minſt, vyf morgen lands in dezen Polder bezitten moeten; worden, door de voornaamſte geërfden of Ingelanden, verkoren. Ook ſtellen de Geërfden, drie *Gekommitteerden* en eenen *Penningmeeſter:* gelyk de andere Polders mede hebben.

Voorts,

* Een *Schutlaken* is een ſoort van *Sluis*, die met een valdeur, welke men kan ophaalen en neêrlaaten, geopend en geſloten word: des men, door een *Schutlaken*, met meer — of minder oopening daaraan te geven, zo veel waters kan uit — en inlaaten, als men wil. En, daarin, zynze van de gewoonlyke ſluizen onderſcheiden; die twe deuren hebben: die, naar mate, 't zy binnen — 't zy buiten water hooger is, van zelfs zich oopenen en ſluiten.

Voorts, heeft de *Hoogſchout* van *'s Boſch*, ingevolge vergunning der Hertoginne *Johanna*, in 1372, aan denzelven verleend, het recht, om, ten verzoeke der Regeering dezer Stad, alle de *weeteringen*, welke de gemelde Polders doorlopen, te ſchouwen: en ze te doen ruimen, daar 't nodig is. Zelfs, heeft gemelde Hoogſchout, ingevolge een ander Dykrecht des jaars 1360, het recht van ſchouw, over den geheelen *Maasdyk*, van de Stad *Grave*, tot aan de *Dieze*.

Behalven de vryheid OSCH, liggen, in dit Kwartier, XV. DORPEN: van welke, VI. onmiddelyk onder 't gebied der *algemeene Staaten* zyn: en IX, onder byzondere *Heeren*; doch, leenroerig, aan de Staaten.

In dit *Kwartier* MAASLAND, bedragen jaarlyks:

De Verpondingen	*f*	32708	- 9	- 2
De Beeden . .	*f*	6274	- 18	- 7
En, de aangeſchreven gemeene middelen	*f*	18344	- 13	- 1
Dus in alles ſamen	*f*	57328	- 1	- 2

De eerſte plaats, hier in aanmerking komende, is:

OSCH, de *Hoofdplaats*; in welke, de Kwartiers vergaderingen gehouden worden; ligt drie en een half uur gaans, noordooſtlyk van *'s Boſch*. Zy ſchynt wel' eer een eigen en vry goed geweeſt, der *Heeren* van OSCH: welke, om deze heerlykheid des te veiliger te bezitten, dezelve (naar de gewoonte die'r tyden,) aan den *Hertog* opgedragen, en weder van hem ter leen ontfangen hebben. Daarna, moet

moet zy weder, in den boezem des Hertogdoms, ingelyft zyn. In 1399, heeft de Hertoginne *Johanna*, deze plaats, met *Stads* gerechtigheden begunſtigt: gelyk zy, ook noch, den titel van *Stad* of *Vryheid* draagt. In de bulle van Paus *Paulus IV.* des jaars 1560; waarby, de plaatzen, aan de nieuwlings opgerechte Bisdommen onderhoorig, nader bepaald werden; ſtaat Osch mede aangeteekend, onder de VIII. Steden, over welke, de *Biſchop* van *'s Boſch* het opzicht zoude hebben. Door gemelde Hertoginne was, derhalven, den Inwooneren toegeſtaan, om die plaats met wallen grachten en poorten te omgeven. Men begon ook daadlyk den arbeid: dan, dat dit werk nimmer voltooyd is; daarvan, word de ſchuld den *Gelderſchen* toegeſchreven; die zeer ongaarne, zo naby hunne grenzen, eene ſterkte ziende; daarom, dit werk in zyn voortgang geſtremd hebben. Men ziet noch, twee *rondeelen*, 't een ten ooſten; en 't ander ten weſten der plaats: waarvan, 't eerſte, aan de binnen zyde plat —, en met een zwaaren geevel opgehaald is. Deze ſchynen de *poorten* geweeſt te zyn. De grachten; welke'r beloop men duidelyk zien kon, maar die door den tyd waren toegegroeyd; zyn, in 1746, wêer geheel opgehaald: dan, in ſtêe van poorten en bruggen, deed men, hier en ginds, aan de oopening der ſtraaten, eenen dam door de grachten liggende, om over dezelve te konnen in — en uitgaan.

Deze plaats heeft, van haaren voorigen bloeyſtand veel verloren; door de oorlogs rampen, waaraan zy te meermaalen onderheevig geweeſt is. Tweemaal, is zy door de *Gelderſchen* uitgeplunderd en verbrand: eerſt, in 1497: en, andermaal, in 1543, onder de aanvoering van dien beruchten Veldoverſten des Hertogs *Karel* van *Gelder*, *Maarten* van *Roſſum*; die overal', waar hy met zyn volk verſcheen, de droevigſte voetſtappen zyner wreedheid achterliet. Als, in 1592, de Spaanſche Soldaaten binnen *Sichem*, in *Brabant*, door gebrek van betaaling, aan 't muiten ſloegen, en overal' veele buitenſpoorigheden aanrechten; moeſt ook deze plaats het ſmertelyk gevoel daar van hebben, door 't plunderen en branden. Ook zyn, noch onlangs, in 1751, door ongeluk 98 huizen, beneven de Kerk, afgebrand.

Deze Kerk had, aan de weſtzyde, een' gemetzelden toren, met een hoog ſpits: 't welk, die's tyds, mede door de vlamme aangetaſt, neêrſloeg op de Kerk; zonder echter het orgel; ('t welk als iets verwonderenswaardigs word

aangemerkt;) te beſchadigen: daar 't met den rugge tegen den toren ſtond. Beiden toren en kerk zyn daarna weder opgebouwd: en de toren zelfs veel fraayer, dan voorheen. Men heeft op het oude muurwerk des voorigen torens; 't welk ſtaande gebleven was; een koepel geſteld: waarin, de luy-klokken hangen; die men wéer op nieuw heeft moeten vergieten. Ook, is 'er een nieuw uurwerk gemaakt: welk één en ander, aan de Gemeente, 7650 gulden heeft moeten koſten. Doch, de onkoſten; aan den opbouw der Kerk beſteed, zyn betaald, door de Tiendheffers. Deze behoord, onder die ſtandplaatzen in de *Majorie*, welke een eigen *Kerkeraad* hebben: en, dezelve geniet derhalven, 't recht van vrye Predikants beroepinge, in gevallen van vakatuure. De Predikant van *Oſch* heeft ook de Gemeente van 't dorp HEESCH, als zyne Kombinatie-plaats, onder zyn opzicht.

Behalven de *Kerkbuurt*; welke'r huizen, dicht by elkander ſtaande, binnen de oude wal beſloten zyn; behooren tot *Oſch*, ook drie *Buiten-buurten*; aldaar *Uitboeken* genoemd. Twe dezer Buiten-buurten hadden elk, eene *Kapelle*: welker ééne, aan den *H. Willebrord*, was toegevoegd: waarby een *Put* is, aan welks water de Roomsgezinden eene boven-natuurlyke kracht toeſchryven. *

De

* By veele *Kerken* en *Kapellen*, die aan dezen *Willebrord*, den eerſten Biſchop van *Utrecht*, toegeweyd zyn, ziet men zodanige *Willebrords Putten*; aan welks water, 't Roomſch bygelove, de kracht, ter geneezing van zieke menſchen en beeſten, toeëigend: onder anderen, ook te *Heile*, in *Kennemerland*. De oorzaake daarvan is; dewyl Hy, by zyn leven, verſcheiden wonderwerken, door 't *water*, zou hebben uitgevoerd: waarvan, in de *Legenden* der *Heiligen* (den *Antwerpſchen druk* des jaars 1519, *II. Deel*, *bladz.* 1244.) 't één en ander geval word aangehaald: één, ten voorbeelde, dat te *Trier* zou gebeurd zyn: waar hy, de *Nonnen* van zeker *Klooſter*, binnen die Stad, die van een ſmertelyke en gevaarlyke krankheid waren aangetaſt; waaraan ook veelen ſtierven; door *water*, 't welk hy zelv geweyd had, op het Klooſter te ſprengen, en 't de Nonnen te doen drinken, alle wonderdadig, in één oogenblik, gezegt word geneezen te hebben. *Willebrord* bevond zich, die's tyds, niet verre van *Trier*, te ECHTERNACH,

(Ep-

De grond rondom *Oſch* is, behalven de heide, zeer vruchtbaar: en beſtaat uit 1890 morgen, bouw- en weiland. Het getal der *huizen* bedraagt 566. En, deze zyn, ſedert 1736, met 59 vermeerderd. De meeſten der Inwooneren hebben hun beſtaan, van den landbouw en veefokkery: dan, veelen leggen zich toe, op de wevery van ſaay en wolle; welke daar in taamlyken bloey is.

De *Regeering* beſtaat: uit den Kwartier Schout en zeven Schepenen; die door den Kwartier Schout worden benoemd. Het Sekretaris- en Vorſter ampt zyn beiden, al ſedert veele jaren, erflyk verkocht. Het *Raadhuis;* waarin, zo wel de Kwartiers vergaderingen, als die des Gerechts, gehouden worden, is noch onlangs treflyk vernieuwd.

Alle de Inwooneren van *Oſch* zyn tol- en houtſchat vry, door 't geheel Kwartier *Maasland:* gelyk zy ook het recht van *Ingebod*, door dit *Kwartier*, bezitten; ter zelver wyze, als die van *'s Boſch* dit recht door de geheele *Majorie* hebben.

Heesch ligt een groot uur gaans, zuidweſtwaard van *Oſch*. Alhoewel de naam dezer plaats, verſchillende van die der dorpen Heze by *Leende*, Maarhees enz., geſchreven word; heeft men toch, wegens de gelykluidenheid in deszelfs uitſprake, de gewoonte, van dit dorp, ter onderſcheiding van anderen, Heesch by *Oſch* toetenoemen.

De Gemeente van Heesch is, (als hiervoor is aangemerkt;) met die van Osch gekombineerd. Daar, is eene redelyk groote *Kerk;* in welke, de Predikant van *Oſch* den dienſt verricht. Zy heeft een' toren, waarop een ſtomp toelopend leyen dak ligt. Dit dorp heeft, 684 morgen lands: en 227 huizen; die, ſedert 1736, met 14 vermeerderd zyn.

'T heeft een eigen *Rechtbank*; op zich zelfs; beſtaande uit zeven Schepenen. Het Sekretariaat is, aan eene byzondere Familie, erflyk: doch, 't Vorſter ampt, word, door Hunne Hoogmogende, vergeeven. Dewyl dit dorp, 3 uuren gaans van *'s Boſch* — en dus, byna ter halver wege,

(*Epternaken*) in 't Hertogdom *Luxemburg;* in een *Klooſter* of *Abdy*, door hem zelven geſticht: daar hy ook geſtorven en begraven is. Weshalven, Hy, door de Klooſterlingen daartoe aangezocht, gemaklyk naar *Trier* kon overkomen.

ge, tuſchen deze Stad en *Grave* ligt; houden de tourkarren, en andere rytuigen, die heen — en weêrtrekken, aldaar hunne gewoonlyke pleiſter-plaats. Om die reden, ziet men daar, eenige herbergen; die goede neering hebben.

BERCHEM * is een dorp, een half-uur gaans, ooſtwaard van OSCH gelegen: niet verre van het *Ravenſteinſch* gebied, en, aan eene beek, de *Scheik* genoemd; welke, uit de *Peel* ontſpringende, by *Teffelen*, in de *Maas* uitwaterd. Het Ommeland is boomryk. Men heeft 'er een goede *Kerk*, met een ſp'tſen toren. De Predikant van *Berchem* bediend, ook de Gemeente van NISTELRODE. Behalven de heide, liggen onder dit dorp, 496 morgen lands: en, van de heide zelf, zyn, in 1773, noch 211 morgen, tot bouwland gemaakt. 'Er zyn 244 huizen, die, (ten bewys van den zonderlingen aanwas van dit dorp,) ſedert 1736, met 47 vermeerderd zyn.

Het *Gerecht* beſtaat, uit zeven Schepenen. Het Sekretaris ampt is erflyk: dan, 't Vorſter ampt ſtaat, ter begeeving der Algemeene Staaten.

NISTELRODE, de Kombinatie van *Berchem*, ligt een uur gaans, zuidwaard van daar. Dit dorp word *Niſtelrode*, (*Niſtelroy*,) genoemd, ter onderſcheiding van *S. Odenrode*, *Middelrode* enz. Het heeft een taamlyk groote *Kerk*; welke'r toren met een verheven ſpits praald. Het linnenweeven is één der handteeringen der Ingezeetenen dezer plaats: doch, allermeeſt den landbouw. Voor 1758, bevatte dit dorp, behalven de heide, 546 morgen bouw — en wéiland: dan, na dien tyd, is een groot gedeelte der heide ingegraven. Met de daarvoor betaalde geldſomme; bedragende meer dan 10000 gulden; heeft de Regeering, de ſchulden, ten laſten hunnes dorps ſtaande, afgeloſt. Men teld daar, 343 huizen; die met 38 vermeerderd zyn, ſedert 1736. De *Regeering* is ſaamgeſteld, uit zeven Schepenen. De Sekretaris heeft zyn ampt, aan zyn geſlachte, erflyk: doch, de Vorſter word door de Staaten aangeſteld.

ROSMALEN, daaromſtreeks gemeenlyk *Roosmalen* genoemd,

* Een half uur gaans, ten zuidooſten van *Antwerpen*, aan den ſteenweg naar *Mechelen*, ligt ook een dorp, BERCHEM: 't welk men, van dit — in *Maasland*, te onderſcheiden heeft.

noemd, is een goed dorp, één uur gaans, noordooſtwaard van *'s Boſch*, op een hélachtigen grond gelegen. In den jare 1505, werd dit dorp, als eene *Heerlykheid*, uit 's Lands Domeinen verkocht of verpand. Jonkr. *Jan Bax*, Ridder, was de eerſte Heer van *Rosmalen*. Dewyl, echter, de Stad *'s Boſch*, daarna, dit pandſchap afloſtte; is 't, daardoor, weder een *Staaten dorp* geworden.

De *Kerk* is taamlyk ruim: en, heeft een' toren, aan de weſtzyde, met een klein ſpitsje voorzien. De Predikant bediend, behalven deze —, ook de Gemeente van EMPEL.

Dit dorp is in verſcheiden *gebuchten* verdeeld: die alle van elkander verſpreid liggen. Tot dezelve, behoorden ook twe *Klooſters*; die, ſedert de *Reformatie*, weggeraakt zyn.

Het één dezer *Klooſters* KOUDEWATER, (*Kouwater*,) genoemd; dat alrede geſticht is, in 1434; lag een groot half uur gaans, zuidwaard van het dorp, en nader by *'s Boſch*. 'T beſtond eigenlyk, uit *twe* byzondere Klooſters; het één van Mannen, en het ander van Vrouwen; beiden van de order van *S. Brigitta:* die wel, elk hunne afgezonderde wooning — maar, één *Kerk*, in gemeenſchap met elkander hadden: in zo verre, de eerſten een beneden — en de anderen, een boven — *Choor* gebruikten, om den dienſt te verrichten. Zodanig ſoort van dubbelde *Klooſters*, mogten de Geeſtelyken der order van *S. Brigitta* overal' hebben. En, buiten deze order, bevonden zich, voorheen, meer andere in deze *Nederlanden*; voornaamlyk, in *Friesland:* die echter, daarna, om goede redenen, buiten gebruik geraakt zyn. In 1566, werd dit *Klooſter*, door de Beeldſtormers, deerlyk geſchonden: weshalven, de Geeſtelyken naar binnen de Stad zich begeeven moeſten; daar zy gebleven zyn, tot de overgave der Stad, aan de Staaten, in 1629. Toen, hebben de klooſterlingen zich van elkander afgeſcheiden. De *Monneken* begaven zich, naar *Hoboken*, een dorp, zuidwaard van *Antwerpen*, aan de *Schelde*: en, de *Nonnen* keerden weder, naar *Koudewater*; waar zy, onder oogluiking der Staaten, tot den jare 1712, gebleven zyn; toen zy dit *Klooſter* verlaaten moeſten: 't welk, ter zelver tyd, verkocht werd. De Heer *Bax*, daarna eigenaar van het zelve, heeft in dit gebouw groote verandering gemaakt, een voornaam gedeelte daarvan afgebroken, en 't overige tot een fraaye *buitenplaats* aangelegt.

Het

Het ander — ANNEBERG, of *S. Anneberg* genoemd, was eeniglyk een *Vrouwen Klooſter*. Dit is geſticht, in 1505. In 1584, waren de *Nonnen* mede genoodzaakt, ter oorzake der zorglyke oorlogs tyden, dit *Klooſter* te verlaaten; en, binnen *'s Boſch*, zich nêertezetten: daar aan haar eên ander *Klooſter* werd ingeruimd, dat echter, daarna, in 1609, aan de *Jeſuiten* werd overgegeven.

De Regeering van dit dorp beſtaat, uit zeven Schepenen. En, met de Sekretaris — en Vorſter ampten, is 't ter zelver wyze geſteld, als in de vier voorgemelde *Dorpen*.

De Landbouw is genoegzaam de eenige handteering der Inwooneren dezes *Dorps*. Zy hebben, behalven de heide, 2620 morgen bouw — en wêiland: en, 251 huizen; die met 37 vermeerdêrd zyn, ſedert 1736.

Den 20 *July* 1767, overkwam aan dit dorp, een droevige ramp, door 't onwêer van blixem en donder, met zwaare hagelſteenen verzeld; die, langs een zekeren ſtreek, al het in 't veld ſtaande koorn, als in een oogenblik verpletterden. Hierby, kwam een vreeslyke ſtormwind; waardoor, niet alleen verſcheiden boomen werden uit den grond gerukt; maar ook 27 huizen vernield — en 49 — zeer beſchadigt werden. Weshalven, Hunne Hoogmogende, ter ſchâevergoeding, 6000 gulden aan het dorp ſchonken, om onder de behoeftigen te worden omgedeeld: beneven kwytſlag van 1000 gulden, op de gemeene middelen.

LITHOYEN ligt aan de *Maas*, tuſchen de dorpen *Lith* en *Oyen:* van welke gelegenheid het, ongetwyfeld, dêzen naam ontfangen heeft. Voorheen was 't, ter onderſcheiding van 't eerſt genoemde *Dorp*, KLEIN *Lith* geheeten. Zy behoorden, in vroegere tyden, beiden, aan den Biſchoplyken Stoel van *Luik:* en, de wyze, hoe zy wêer aan *Brabant* vervallen zyn; zal in de beſchryving van LITH volgen.

Het heeft een klein *Kerkje*, met een toren, op het dak geplaatſt. Deszelfs Gereformeerde Gemeente is met die van LITH, gekombineerd: welke't Predikant, aldaar, den dienſt verricht. Aan dit dorp, behoord geen heide: zynde alles goede kleigrond; ſamen uitmakende, 995 morgen: waaronder veele zeer vruchtbaare wêilanden zyn; ook ſommigen buitendyks; die men uiterwaarden noemd. Deze worden, toch, de meeſte bezeten, door lieden buiten 't dorp woonende. De Inwooneren hebben hunnen koſtwinning, gedêel-

deeltelyk, van het hooyen dezer waarden, gedeeltelyk, van het bearbeiden der bouwlanden: gelyk mede, van de viſchery in de *Maas;* en van 't werken aan de dyken. De huizen; die hier ten getale van 105-en, ſedert 1736, met 12 vermeerderd zyn; ſtaan alle, gelyk ook de *Kerk;* langs den *Maasdyk.* Dit dorp heeft zyn eigen *Rechtbank;* beſtaande uit zeven Schepenen. 'T Sekretariaat is erflyk. Ook word gemeend, dat daar aan verknocht zy, de begeeving van het Vorſter ampt. Immers, heeft 't verſchil deswege veroorzaakt, dat, ſedert veele jaren, aldaar geen Vorſter is aangeſteld.

MAAREN ligt meer weſtwaard, en aan dezelve rivier, tegen over de Schans *S. Andries;* van waar, men hier een *veir* heeft: zo wel van een pont; als van ſchulten; over welk, men uit *Gelderland*, langs den naaſten weg, op *'s Boſch* reiſt. De *Kerk* en alle de huizen zyn, alhier, gelyk te *Litboyen*, aan den dyk geplaatſt. Zy zyn 103, in getal. De landeryen dezes dorps onderhoorig, 1266 morgen bedragende, zyn niet zo vruchtbaar, dan die van *Litboyen:* behalven, dat zy ook laager liggen; en, daardoor, meer aan ongemak des waters zyn onderworpen.

Deze laagheid van grond geeft, ter andere zyde, den Inwooneren 't voordeel, dat zy daar verſcheiden zogenoemde *Eenden-Kooyen* hebben: in welke, geduurende den wintertyd, wilde Eendvogels, door behulp van tamme —, die daar op geleerd zyn, gevangen worden. Zodanige Eenden-kooyen, die men in het *Maarenſch veld* by menigte vind, worden, door de eigenaars, aan Ingezetenen van dit dorp, verpacht; die daarvan een goede koſtwinning hebben. Behalven, dat zy zich ook, op de boerdery, hooybouw en viſchvangſt, toeleggen: gelyk die der andere dorpen langs den *Maas*-ſtroom. Dit *Dorp* heeft, in 't borgerlyke, eene eigen *Regeering;* beſtaande uit zeven Schepenen, en eenen erflyken Sekretaris: wordende de Vorſter, door Hunne Hoogmogende, aangeſteld. Dan, in 't Kerkelyke, is de Gemeente van *Maaren*, met ALEM, gekombineerd.

Na de *Staaten-Dorpen*, volgen de VRYE HEERLYKHEDEN des Kwartiers MAASLAND; welke IX. in getal zyn: Als:

BER-

wyk: niet verre van 't *Dorp*, noch van de rivier de *Aa*. 'T word geacht, voor één der oudſte *Sloten*, in de Majorie van 's *Boſch* bekend. 'T was van ouds eene gewichtige *ſterkte*, en, in oorlogstyden, gemeenlyk met krygsvolk bezet. Een gedeelte van dit gebouw was door ouderdom ingeſtort: dan, 't overige, dat ſtaande bleef, is in goeden ſtaat van bewooning geſteld, en door de latere Heeren, van tyd tot tyd, verbeeterd. Ook zyn, rondom het zelve, cierlyke plantagien aangelegt.

Heeswyk vervat in zich, behalven de heide, 411 — en Dinther 558 morgen, bouw — en wéiland. Van de heide van 't laatſtgenoemde dorp zyn, in 1772, verſcheiden morgen tot bruikbaar land gemaakt. De huizen van Heeswyk zyn 130: en, van Dinthen, 218. De eerſte zyn, ſedert 1737, met 12 en, de laatſte, met 18 vermeerderd. De Inwooneren der beiden Heerlykheden beſtaan, eeniglyk, van den landbouw en vèefokkery. Onder de Inboorlingen van *Dinther*; is vermaard, die *Edmond van Dinther*. (*Edmundus Dintherus.*) Hy was geheimſchryver der Brabantſe Hertogen, *Jan IV*, *Filips I.* en *Filips II*, anders den *goeden* toegenoemd, te gelyk, Hertog van *Bourgonje*: en, is overleden, in 1448. Hy heeft eenige geleerde werken geſchreven; inzonderheid, over de *Hiſtorien*: die, echter, voor zo veel men weet, dus lang, noch niet door den druk gemeen gemaakt zyn.

Op het grondgebied van *Dinther*, aan de grenzen van *Peel-land*, ligt het *Adelyk Huis*, Avestein: eene vrye Heerlykheid op zich zelven, over 't Huis, en onderhoorige landeryen, beneven derzelver bewoonders en gebruikers, zich uitſtrekkende; met hoog — en laag Rechtsgebied; ter zelver wyze, als de Heer van *Heeswyk* en *Dinther* in de zyne — oefend. Zy heeft, met die van *Dinther*, geene gemeenſchap; dan, daarin alleenlyk, dat de Heer van *Aveſtein*, de inwooneren zyner Heerlykheid, voor de Schepenen van *Dinther*, in rechten betrekken moet: vermoedelyk, dewyl zyne eigen *Heerlykheid* geene genoegzaame ſtoffe uitleverd, om een behoorlyk getal van Schepenen te konnen uitmaken. Ter vermyding van ongevoeglykheid, die uit deze, in die van *Dinther* gelegen vrye *Heerlykheid*, zou konnen ontſtaan, ter berging der boosdoenders, die uit *Dinther* derwaard kwamen vluchten; tot geen kleine ſtremming der krimineele juſtitie; is men overeengekomen: dat, de Heer van *Aveſtein*, in zodanige gevallen, zulke vluchte-

telingen; (by aldien ze Inwooneren van *Dinther* zyn;) aan den Droſſaart die'r Heerlykheid, moet overleeveren: doch, geene vreemdelingen. Desgelyks, ſtaan ter rechtspleeging des Droſſaarts van *Dinther*, alle Dintherſche inwooneren en vreemdelingen, die, op 't grondgebied van *Aveſtein*, iets misdoen: des, 't Rechtsgebied des Heere van *Aveſtein*, eeniglyk zich bepaald, tot de bewooneren der huizen, in deze zelve Heerlykheid. De Heer van *Aveſtein* heeft ook recht, om vreemde beeſten, die in zyne landeryen bevonden worden, te mogen ſchutten.

GEFFEN is een taamlyk welvaarend *Dorp* en *Heerlykheid*, omtrent 3 uuren gaans, noordooſtelyk van *'s Boſch*. Deze Heerlykheid behoord, aan Vrouwe *Aleida* de *Groulart*, weduwe van wylen den Heer *Johan Lodewyk Cramer*, in leven Oud Schepen en Raad der Stad *'s Boſch*.

Het KASTEEL ligt, niet zo naby GEFFEN, dan by NIEUWLAND; naamlyk zuidwaard van de Kerk aldaar: Daaruit, zal men mogen denken, dat *Geffen* en *Nieuwland*, voorheen, maar ééne *Heerlykheid* uitgemaakt —, of, immers, ſaamen aan éénen Heer behoord hebben. Dit *Kaſteel* is oud: doch, niet te min, door 't goed onderhoud, daaraan beſteed, in een' bewoonbaaren ſtaat gebleven.

Dit dorp heeft eene redelyk groote *Kerk*, met een zwaaren toren, een ſtomp toelopend leyen dak hebbende. De Predikant van *Geffen* bedient mede, de Gemeente van *Nieuwland*; als met deze — *gekombineerd*. Behalven de heide, behooren aan dit dorp, 672 morgen lands: en, op deszelfs grondgebied ſtaan, 160 huizen; met 10 vermeerderd, ſedert 1736.

Al wat tot de *Regeering* dezes dorps betreklyk is; als Droſſaart, Schepenen, Sekretaris en Vorſter; ſtaat ter begeving van den tydelyken Heer of Vrouw.

NIEUWLAND *, ook *Nuland* en *Nolland* genoemd, ligt, een half uur gaans ten weſten van *Geffen* en nader by *'s Boſch*.

* 'Er zyn *veele* dorpen van dien zelven naam, in de *Nederlanden*; welke men, van dit *Nieuwland*, heeft te onderſcheiden: als, één by *Gorinchem*, in 't Land van Arkel: één, op 't Eiland *Rozenburg* by den *Briel*; daarom *Brielſch-Nieuwland*, toegenoemd: één, op 't Zeeuwſch Eiland *Walcheren*: één, in *Friesland*, naby *Sneek*: desgelyks, OOSTER- en WESTER NIEUWLAND, in de Provincie *Groningerland*: enz.

Boſch. Deze *Heerlykheid* is verpand, in 1630, aan Jonkr. *Rudolf* van *Stakenbroek*, *Droſſaart* der Stad en Lande van *Breda*, voor de ſomme van 2400 gulden. In 1664, werd dit pandſchap, door de Algemeene Staaten afgeloſt: en, ter zelver tyd, deze Heerlykheid verkocht, aan Jonkr. *Lamoraal* van der *Noot*, Heer van *Ryzoort*. Daarna, is zy in 't geſlacht van *Gans* gekomen: en, eindelyk, in 't geſlacht van *Speelman*; in welke dezelve noch heden beruſt; zynde de jegenwoordige Heer, Mr. *Jakob Speelman*, Raad en Schepen der Stad *Couda*. Dees' Heer heeft daar een fraay KASTEEL; ſtaande niet verre, van 't Kaſteel van *Geſſen*. Het is naar de nieuwe bouworder opgetimmerd: en, door den jegenwoordigen Heer, merkelyk verbeeterd. 'T ligt zeer vermaakelyk, in zyn tuinen, vyvers en lommeryke wandeldreven.

De *Kerk* van *Nieuwland*; waarin, de openbaare dienſt, door den Predikant van *Geſſen*, word waargenomen, als deszelfs *Kombinatie*; is een voortreflyk gebouw: daarby, ruim en luchtig: en heeft aan de weſtzyde een toren, met een verheven ſpits; die, van de andere torens, zich zeer wel doed onderſcheiden, door een grooten appel, met welke, de top van dit ſpits beſloten word. Op 't *Choor* dezer Kerk, ziet men, twe fraaye *Graftomben*. De eene ſtaat, aan de noordzyde, in eene afgezonderde *Kapelle*: en is opgerecht, door den Heer *Kornelis Gans*, Schepen en Raad der Stad *'s Boſch*, die's tyds Heer van *Nieuwland*; onder welke, hy zelv en veele van zyn geſlachte, begraven liggen. De andere ſtaat, aan de zuidzyde van 't *Choor*: en, is de ruſtplaats van den Heer Generaal Major, *Thomas Tvoix*, gewezen Kommandeur van *'s Boſch*.

De Landbouw is 't middel van beſtaan der Inwooneren dezer Heerlykheid. Behalven de heide, hebben zy 765 morgen, gedeeltelyk bouw —, doch meeſt wéiland: en, 133 huizen; die, ſedert 1736, met 9 aangegroeid zyn.

De aanſtelling van Droſſaart, zeven Schepenen, Sekretaris en Vorſter geſchied, door den Heer dezer plaats; die ook hoog- en laag Rechtsgebied heeft: en veelerly voorrechten: behoudende de ſtaat, de opperheerſchappy, beneven de daaraan verknochte voorrechten.

EMPEL, aan de *Maas*, een half uur gaans ooſtwaard van de Schans *Krevekeur* gelegen, is een *Dorp*, en *Heerlykheid*; van welke, de tyd der eerſte uitgave, als mede door- en aan wien zy geſchied zy, onbekend is. Zeker weet men:

men, dezelve wel' eer bezeten geweeſt te zyn, door de Abtdy van *S. Kriſpyn*, in *Henegouwen:* en, door dezelve daarna verkocht, aan een' *Grave* van *Megen*. De jegenwoordige bezitter is, de Heer *Johan Willem Hannes*.

By 't dorp zyn noch overblyfzelen te zien van een zeer oud SLOT; dat door de Heeren van *Empel* bewoond werd: 't welk, ſommigen meenen, geweeſt te zyn, *Caſtellum Toxandriæ* ('t *Slot* van *Toxandrie*,) in *Maasland;* waarvan, in de oude ſchriften, word gewaagt. Doch, thans, is 't ten eenemaal vervallen en onbewoonbaar.

Het dorp beſtaat, uit *drie* onderſcheiden *buurten*. De *Kerkbuurt* word, byzonder, EMPEL genoemd; waar de huizen alle langs den *Maasdyk* ſtaan. De twede buurt word GEWANDEN genoemd; aan dezelve rivier, ooſtwaard van de Kerk, en by de ſluis, door welke, het overtollig water der Polders *Hoog*- en *Laag Hemaal*, in de *Maas* valt. De derde, naamlyk MEERWYK, ligt aan de *Dieze*, tuſchen 't *Boſch* en *Krevekeur*, tegen over het Hollands dorp, *Engelen:* waar de ſluizen zyn ter ontlaſting der binne wateren van een ander gedeelte van *Maasland*. Aldaar, heeft de jegenwoordige Heer van *Empel*, voor eenige jaren, een nieuw *Heeren Huis* gebouwd; dat zyn uitzicht op de *Dieze* heeft: 't welk, in den zomertyd, door hem bewoond word. Door *Meerwyk*, loopt de gewoone weg, van 's *Boſch* naar 't veir te *Hedel*, welke, door de Poſtwagens, tuſchen die Stad en *Utrecht*, in den zomer tyd, ſchier dagelyks gebruikt word.

De *Kerk* van *Empel* ſtaat op den dyk. In den jare 1673, hadden de *Franſchen;* die *Krevekeur*, beneven andere by 's *Boſch* liggende Schanſen, 's jaars te voren, overweldigt hadden, de *Kerk*, die daar eerſt was, moedwillig in brand geſtoken, en vernield. Dit geſchiedde, ter gelegenheid van 't uittrekken uit *Krevekeur*. De Gouverneur van 's *Boſch*, *Kirpatrik*, had, naamlyk, een goed getal krygsvolk naar dit dorp gezonden; die zich op het Kerkhof verſterkten; met oogmerk, om, den *Franſchen*, den weg naar *Grave* afteſnyden: dan, door een onverwacht toeval, deze onderneminge mislukkende; oopenden zich de *Franſchen* den weg derwaard; in den doortogt, die Kerk in koolen leggende. Men heeft ze, niet lang daarna, weder opgebouwd. Zy is thans klein: en heeft op 't midden van haar dak, een klein torentje. De dienſt word in dezelve, door

den Predikant van *Rosmalen*, verricht: met welks gemeente, deze gekombineerd is.

Het ommeland van dit dorp is laage klei-grond: beeter tot wêi—, dan tot bouwland; geſchikt. Het vervat 1248 morgen. De wêilanden behooren de meeſten aan Buitengezeten. De Inwooneren verdienen, echter aan dezelve, hunne koſtwinninge, door de veefokkery, en het hooyen: behalven, dat zy ook van de viſchvangſt, en van den arbeid aan de dyken, hun onderhoud hebben.

De *Regeering* is ſaamgeſteld, uit den Droſſaart, zeven Schepenen en een Sekretaris, welke alle, gelyk ook de Vorſter, hunne aanſtelling hebben, van den Heer der plaatze.

ALEM is een klein dorp, noordwaard van *Empel*, en ſchuins tegen over *Driel* gelegen. De *Maas* maakt daar weſtwaard, een grooten bogt of kronkel; binnen welken, dit dorp, als een *Schier-Eiland* is ingeſlooten: dewyl de rivier het zelve, langs drie zyden, naamlyk de noord — weſt — en zuidzyde, te gelyk beſpoeld. Daardoor ligt dit dorp zeer eenzaam: en, is verſteeken, van allen doortogt; uitgezonderd ſomwylen van voetgangers; die van *Driel* naar de Schans *S. Andries* — en wêerom willende; ten einde dien kronkel der *Maas*, langs den dyk tuſchen *Driel* en *Roſſum*, te vermyden; liever twemaal overvaarende, den weg door *Alem* nemen; waardoor, meer dan de helft van den weg word uitgewonnen.

Deze ligging is, in den wintertyd, by hoog water, aan dit dorp gevaarlyk: gelyk ook verſcheiden ſtukken daarvan weggeſpoeld zyn. Zelfs, is de plaats, waar de eerſte *Kerk*, voor de reformatie, geſtaan heeft, door de verandering van bedde, nu aan de overzyde der rivier, te vinden: en, niets meer overgebleven van de huizen, die by- en om die eerſte Kerk ſtonden. Ook, is de twede *Kerk*, door 't water weggeraakt. De *Kerk*, welke men nu heeft, is voor omtrent 60 jaren gebouwd; en zeer klein. De Predikant dezer plaats moet ook te MAAREN, als zyne *Kombinatie*, den H. dienſt verrichten.

Dit dorp behoord, als eene *Heerlykheid*, aan den *Abt* van *S. Trudo*, (*S. Truye*,) in 't Bisdom *Luik*; 5 uuren weſtwaard van *Maaſtricht*, op den weg naar *Leuven*, gelegen: welke *Abt*, naar 't zelve, den titel van *Heer* van *Alem* voerd. Dezelve heeft de aanſtelling van Droſſaart, ze-

zeven Schepenen en den Sekretaris; waaruit de *Regeering* dezer plaats beſtaat: als mede, van den Vorſter.

Aan dit dorp, behooren 230 morgen, meeſt zeer goed wéiland: en 47 huizen; die, ſedert 1736, met 5 vermeerderd zyn. Het beſtaan der Inwooneren is, gelyk, aan dat der andere dorpen langs de *Maas*.

Den 21 der maand *Auguſtus*, 1768; had men, in dit dorp, en daaromſtreeks, een zeer zwaar *onwéer*, zondags namiddags, geduurende den Godsdienſt. De blixem ſloeg, onder anderen, in deze Kerk; die in één oogenblik vervuld werd, met vuurſtraalen, die door de Kerk heen en wéer vlogen, en die de ſpaanders van de balken en planken deedden néervallen: doende daar de zeldzaamſte uitwerkingen, waarvan men immer hoorde: zonder, echter, den Predikant, noch eenigen zyner Toehoorderen; (uitgezonderd twe, die ligtlyk gekwetst werden;) te beſchadigen. *

Kessel † is een dorp, een uur gaans noordooſtwaard van *Alem*, en aan dezelve rivier, tuſchen *Maaren* en *Lith*, gelegen. Dewyl men, van de eerſte uitgave dezer *Heerlykheid*, niets zekers aangeteekend vind; acht men des te meer. dezelve een eigen *vry goed* des Adelyken Geſlachts van *Keſſel* geweeſt te zyn; door eenen der Heeren van dit geſlachte, aan den Hertog van *Brabant* opgedragen; en wéer ter leen van denzelven ontfangen. Daarna, kwam die Heer-

* De Heer *J. F. Martinet*; toen Predikant te *Edam*, en, thans te *Zutphen*; heeft, de byzonderheden van dit verſchriklyk *onwéer*, en deszelfs uitwerkingen, met reden waardig geacht, om ze, naar 't bericht des Heere, *Sam. Keuchenius*, Predikant dezer plaats, aan wien 't zelve wedervaaren was; aan de *Holl. Maatſchappy* der *Wetenſchappen* te *Haarlem*, mededeelen; die dadelyk gebruik daarvan gemaakt heeft, door dit *bericht* te doen drukken, in het XIVde *Deel* der *Verhandelingen* dezer *Maatſchappy*, te *Haarlem* uitgekomen, in 1773.

† Dit Dorp Kessel niet te verwarren, met een ander voornaam dorp dezes zelven naams, in 't *Pruisſiſch* aandeel des Over-Kwartiers van *Gelder*, ook aan de *Maas*, tuſchen *Roermond* en *Venlo* gelegen: als mede niet, met het dorp Kessel, in 't Hertogdom Kleve, tuſchen *Goch* en *Gennip*.

Heerlykheid aan 't Graaflyk Huis van *Hoorn*: en, door een huwelyk der Gravinne *Amelia Louiſa* van *Hoorn*, aan het Graaflyk Huis van *Naſſau Saarbruk*. Deze Gravinne, na den dood van Haar Gemaal, mede overleden; werd deze Heerlykheid, in 1730, door den *Raad* van *Brabant* aangeſlagen, en oopenlyk by *executie* verkocht, aan den Heer *Bikker* van *Zwieten*, Raad der Stad *Amſterdam*: na wiens overlyden, dezelve overgegaan is, tot den jegenwoordigen Bezitter, den Heer, *Tobias Sydenhagen*, Kanonik des Kapittels van *Oudmunſter* te *Utrecht*. Vermits, in 't mandement ter gemelde verkoping, door den Raad van *Brabant*, aan deze Heerlykheid, de titel van *Baronie* of *Baander-Heerlykheid* was toegelegt; hebben ſommigen dezélve waarlyk daar voor erkend: hoewel, anderſinds, uit de Oude *Wapenkaart* van *Brabant*, omtrent den jare 1611, door den Aarts Hertog *Albert* en de Aarts Hertoginne *Iſabella*, gemaakt, moet beſloten worden: dat, in de *Majorie* van *'s Boſch*, geene meer dan twe *Baronien*, naamlyk KRANENDONK en BOXTEL, te vinden zyn. Het KASTEEL van den Heer; dat wel oud —, doch bewoonbaar is; word gemeenlyk het HOF van *Keſſel* geheeten. De Heer heeft, beneven veele andere voorrechten, 't recht van aanſtelling der *Regeering*: beſtaande uit een Droſſaart, zeven Schepenen en Sekretaris: als mede, de aanſtelling van den Vorſter.

Dit dorp heeft zyn eigen Predikant: met wiens Gemeénte, geene andere *gekombineerd* is: des, hy eeniglyk in de Keſſelſche *Kerk*; die van klein begrip is, den dienſt verricht. Aan deze Heerlykheid, behooren 871 morgen, meeſt wéiland: en niet meer, dan 47 huizen; die ſedert 1736, met 6, verminderd zyn: welke vermindering, door een doorbraak van den dyk, aldaar, in 1757, veroorzaakt is geworden. De Inwooneren geneeren zich, ter zelver wyze, gelyk die der andere dorpen langs den *Maas*-ſtroom.

LITH volgt onmidlyk, na *Keſſel*, langs die zelve rivier: niet meer dan een half uur van daar, hooger opwaard. Dit dorp word mede GROOT-*Lith* toegenoemd; ter onderſcheiding van *Klein-Lith*; of *Lithoyen*, 't welk zeer naby ligt. In vroegere tyden, behoordde dit *Dorp*, beneven LITHOYEN en HEEREWAARDEN; dat daar tegen over ligt, aan de andere zyde der rivier; alles gezaamlyk, aan den *Biſchoplyken Stoel* van *Luik*; zonder tot *Brabant* eenige betrekking te hebben; dan, de *Hertog* van *Brabant*, zekere goederen

in

in 't Bisdom *Luik* bezittende; (die niet genoemd worden;) verruilde dezelve, tegen deze drie dorpen; die dus des Hertogdoms *Brabant* worden ingelyft: en, welke'r Inwooneren voortaan, niet meer te *Luik*, maar te *'s Bosch*, ten aanzien der civiele zaken, inzonderheid, der Hoofdleering, werden te recht gesteld. Daarna, onzeker wanneer — en hoedaniger wyze, is ten aanzien dezer dorpen, die verandering gemaakt, dat LITH weder onder het *Bisdom Luik* geraakte: HEEREWAARDEN, onder het Hertogdom *Gelderland:* en LITHOYEN alleen, aan *Brabant* verbleef. Zo dra waren de Algemeene Staaten, ingevolge den Munsterschen Vrede des jaars 1648, in 't bezit van dit *gedeelte* van *Brabant* niet bevestigt geworden; of 'er is, tuschen Hen en den Bischop *Ferdinand*, uit 't Huis van *Beieren* — of 't Dom-*Kapittel* der Kathedraale Kerk van *S. Lambert*, te *Luik*, over 't eigendom dezer Heerlykheid *Lith*, een verschil ontstaan: 't welk geduurd heeft, tot 1671; toen 't Kapittel deze *Heerlykheid*, aan de Algemeene Staaten afstond: daar tegen, verkrygende, het *Kasteel*- en *dorp La* ROCHETTE, * beneven andere goederen, welke Hunne Hoogmogende, in 't Land van *Luik*, bezaten.

Deze *afstand* is, echter, eeniglyk te verstaan, ten aanzien der *Souveraineiteit*, en 's Lands lasten: want de *Deken* en 't *Kapittel* der Hoofdkerk van *Luik* is in 't bezit gebleven der *Regalia* of Heerlyke rechten van dit dorp. Hy oefend mede, hoog- en laag rechtsgebied; 't welk den Drossaart en zeven Schepenen, beneven den Sekretaris, is aanbevolen; die ook alle, beneven den Vorster, door dezelve worden aangesteld. Ook, word de Roomsche Priester dezer plaats door het Kapittel benoemd.

De Kerk, die tot den Gereformeerden Godsdienst word gebruikt, is een taamlyk goed gebouw. De Gemeente is daar van een' Kerkeraad voorzien; die een vry beroep hunne's Predikants heeft. Dees' bediend, behalven LITH, als de Hoofdplaats, ook de Gemeente van LITHOYEN; die daarmede, in 't Kerkelyke, vereenigt is.

Aan dit dorp; als 't eerste vooraan liggende, ten aanzien der Schepen die in de *Maas* afvaaren; is, door Hertog

Jan

* Dit *La* ROCHETTE, is een voortreflyk *Kasteel:* liggende 2 uuren gaans ten zuidoosten van *Luik*, aan 't riviertje de *Weze;* zeer naby 't vermaard *Chaufontaine.*

Jan I. van *Brabant*, in den jare 1274, een *Watertol* gehecht, voor de Schepen, die daar op- en neêrwaard verby vaaren: gelyk hy ook, een *Reglement*, aangaande de *Tolgelden*, die van de Schepen en goederen moeſten betaald worden, daarop gemaakt heeft. Na de verwinning der *Majorie*, door onzen Staat, zyn Hunne Hoogmogende, de Bezitters van dezen tol geworden; die een nieuw en uitvoeriger *Reglement* daarop geſteld hebben, den 19 *Dec.* 1659: waarin, men te gelyk verneemd, dat ſommige Steden, naamlyk, *Nymegen*, *Thiel*, *Bommel*, *'s Boſch*, *Maaſtricht* en *Grave*, vrydom van dezen tol hebben.

De inkomſten van dezen zogenoemden grooten *Brabantſchen Wdter-tol*, te *Lith* werden, door de Algemeene Staaten, aan den Stadhouder, Prins MAURITS van ORANJE, gelyk ook daarna, aan deszelfs broeder, Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE, toegereikt; ten eenige ſchâe vergoéding, voor de Domeinen van dit *Vorſtlyk Huis*, welke, door den Koning van *Spanje*, in *Brabant* waren aangeſlagen: hoewel, de Staat Haar recht van *revokatie*, (te rugeiſching,) altyd levende gehouden heeft. Daarom, hadden zy, in 1651, na overlyden van Prins WILLEM II, deze inkomſten weder ingetrokken: dan, daarna, in 1674, dezelve weder toegeſtaan, aan Prins WILLEM III. van ORANJE; gelyk dan ook zyne jegenwoordige Doorl. Hoogheid Prins WILLEM V, noch heden, in het bezit daarvan gebleven is. *

Dit dorp heeft, zo min, dan de andere dorpen aan de *Maas*, eenige heide. 'T beſtaat alles, uit vruchtbaare kleigrond: en bevat in zich, 825 morgen, meeſt wêiland: en

* Desgelyks, had de Keurvorſt FREDERIK WILLEM van BRANDENBURG, den Prins WILLEM III. van ORANJE, in 1678, met de inkomſten van den *Gennipſchen Maastol* begiftigt; die, aan het *Huis* ten *Haag*, (gemeenlyk 't *Genniper Huis* genoemd,) plagt ontfangen te worden: welke tol, om die reden, naar de Stad *Grave* verlegt werd. Doch, deze gifte is, in 1706, door FREDERIK WILLEM II, Koning van PRUISSEN, weder ingetrokken, en naar 't *Genniper Huis* overgebracht: daar dezelve thans betaald word, als van ouds. En, de inkomſten dezer beiden *tollen* waren, voorheen, toen de *Maas* Scheepryker was, dan nu, zeer aanzienlyk.

en daaronder eenige uiterwaarden, buitendyks. Op dezen grond, ſtaan 193 huizen. Deze waren, ſedert 1736, met één vermeerderd: dan, in 1771, zyn door eene breuk in de *Maasdyk*, 3 of 4 huizen weggeſpoeld. De Inwooneren van *Lith* hebben hun beſtaan, grootendeels, van 't vetweiden, hooyen der landeryen, viſchery, 't arbeiden aan de dyken enz.

AANHANGSEL

TOT DE

MAJORIE VAN 's BOSCH.

Eer wy van de *Majorie* affcheiden, hebben-we ten AANHANGZEL by te voegen, *twe* byzondere zogenoemde *Geeſtelyke goederen;* die langen tyd zyn betwiſt geworden, of zy werkelyk tot het grondgebied der *Majorie* behoorden; alhoewel, op den zelven bodem liggende. Het een betreft, de *Abtdy* POSTEL: en het ander de *Heerlykheid*, of *Kommanderie* van GEMERT.

De Abtdy POSTEL.

Deze ligt, aan de zuidweſtelyke grenzen van KEMPENLAND, te midden eener groote heide; daarom, de *Poſtelſche heide* toegenoemd. By dezelve ſtaat, eene *Herberg;* dienende tot een pleiſter plaats voor de reizigers: dewyl, de weg van *Maaſtricht* naar *Breda*, daar langs verbyloopt.

Deze Abtdy; die van een grooten omtrek en binnen een muur beſloten is; was reeds geſticht, in den jare 1173, door zekeren *Faſtradus Uitwyk*, (vid. *Hiſtor. Epiſc. Sylvaduc. fol.* 23.) zynde de Brief van vergunninge dezer ſtichtinge, te vinden, by *Miræus.* (*Notit. Eccles. Belgii.*) De Abt, en de overige Geeſtelyken, zyn van de order der *Norbertinen;*

anders de *Witte Heeren* genoemd. Zy werden daarna merkelyk vermeerderd, door de *Geeſtelyken* der *Abtdy* van *Mariewaard*; in *Gelderland*; aan de rivier de *Linge* gelegen: welke van die zelve order zynde, als zy, in den aanvang der reformatie, genootzaakt werden, hunne voorige verblyfplaats te verlaaten, naar deze *Abtdy*, de wyk genomen hadden; die, daar ontfangen — en, door den tyd, in dezelve verſmolten zyn.

Zo lang de *Spaanſche* Regeering in deze Landſtreek ſtand greep, kwam 't verſchil, of deze *Abtdy* tot 't *Kwartier* van *'s Boſch* — dan, van *Antwerpen*, behoorde, genoegzaam in geen aanmerking: dewyl zy, als een *Geeſtelyk Stift*, aan geen waereldlyk Rechtsgebied, noch derzelver goederen, aan eenige gewoonlyke belaſtingen, onderworpen waren. Dan, zo dra de Stad en Majorie van *'s Boſch*, na den geſloten *Munſterſchen Vrede* des jaars 1648, tot 't gebied der *Staaten* waren overgegaan; moeſt noodzakelyk bepaald worden, of deze *Abtdy*, al — of niet, tot de *Majorie*, en, in 't byzonder, 't Kwartier *Kempenland*, mogte gereekend worden: want, in 't eerſt geval, zouden de Algemeene Staaten daarmede mogen handelen; gelyk, met de andere geeſtelyke goederen; binnen hunne grenzen begrepen: naamlyk, dezelve mogen aanſlaan, en derzelver inkomſten tot andere gebruiken aanleggen: gelyk zy, reeds werkelyk zich in 't bezit geſteld hadden, der landeryen, die wat verder van de *Abtdy* verwyderd, en, buiten tegenſprake, op hun eigen grondgebied gelegen waren; welke aan 't geeſtelyk komptoir der *Majorie* waren ingelyft.

De *Staaten* beweerden, dat deze *Abtdy*, Hunnes aandeels in 't Hertogdom *Brabant*, buiten allen twyfel, moeſte onderhoorig zyn. En, ten Hunnen voordeele, pleitte zeer ſterk, de natuurlyke *ligplaats* dezer *Abtdy*: vermits, de *Landſcheiding*, tuſchen 't *Staats* — en 't *Spaans* gebied, wanneer die, eenigermate rechtsſtreeks, van *Lommel* noordweſtelyk, langs de andere Majorieſche dorpen *Reuzel*, *Hooge-Mierde*, enz. zou doorgaan; deze geheele *Abtdy*, met de naaſtbygelegen goederen, binnen het grondgebied van den Staat, ontwyfelbaar beſluiten moeſt. Dan, de *Abt* van *Poſtel*; daartegen, niets zo zeer — dan de vernietiging zyns Stifts, duchtende; en, van der *Spaanſchen* zyde gerugſteund wordende; betoonde zich zeer ongenegen, ter onderwerping aan de Staaten. Die zaak moeſt, derhalven,

ter

ter beſliſching overgegeven worden, aan de zogenoemde CHAMBRE MI-PARTIER; * voor welke zy werkelyk, tot *repliecq* en *dupliecq*, voldongen is: by welke gelegenheid, verſcheiden ſchriften ter ſtaving van elks gevoelen, ten voorſchyn zyn gebracht geworden. By aldien dit *Gerechts-Hof* een' tyd lang hadde mogen blyven duuren; 't verſchil zou, vermoedelyk, zyn beſliſcht geweeſt: dan, dezelve daarna vernietigt wordende; is die zaak niet vereffend: en, zal waarſchynlyk nooit vereffend worden.

Onder de bewyzen, van der *Staaten* zyde aangebracht, was niet één der geringſte: dat de zogenoemde waereldlyke perſoonen, die in — en by POSTEL woonden, ten allen tyde, in rechten betrokken waren geweeſt, voor den Schepens ſtoel van *Bladel* en *Reuzel*; twe dorpen in *Kempen*, *land:* en, dat deze, zelfs al voor de ſtichting der Abtdy, hunne dooden, te *Reuzel*, als de naaſt by gelegen plaats.

plag-

* Van dit GERECHTS-HOF, zal, in 't vervolg van dit werk, meermaalen worden gewag gemaakt. Daarom oordeelen we dienſtig, den Lezer te onderrechten: dat het zelve, ingevolge *art. XXI.* der *Munſterſche Vrede*, was ingeſteld, ten einde de verſchillen, die, tuſchen de beiden Mogenheden, (onder anderen,) over de *verdeeling* der *Landen*, ryzen mogten, door de leden van dit *Gerecht*, te doen beſliſcht worden. Het getal dezer *leden* was tot XVI bepaald; de helft, van de zyde des Konings van *Spanje* — en, de wederhelft, van die der *Staaten*. Het *Voorzitterſchap* werd, by beurten, in de ééne week, door een' der *Spaanſche* — en, de andere, door een' der *Staatſche Rechters*, bekleed. Zy hadden mede twe *Griffiers* — eenen *Spaanſchen* — en eenen *Staatſchen* —; die de vonniſſen, door deze Kamer uitgewezen, beiden moeſten onderteekenen: welke *vonniſſen* aan geen *appél* — noch *reviſie*, onderworpen waren: en was, den byzonderen Gerechtshoven, wel uitdruklyk gelaſt, de vonniſſen, door deze hun Kamer Hun ter hand geſteld, terſtond ter uitvoeringe te brengen. Eindelyk, was ook daarby bepaald, dat de *plaatzen*; daar deze Kamer haare zittingen zou houden, om 't ander jaar, zich moeſten verwiſſelen: in 't één jaar, op den *Spaanſchen bodem*, naamlyk, te MECHELEN: en, in 't ander jaar, op den bodem der *Staaten*; te DORTRECHT.

plagten te begraven; ten klaar bewys, dat zy aan de *Parochie* dezes dorp onderhoorig waren. Wel is waar: men bracht hier tegen in, dat *Bladel* en *Reuzel*, door de Hertoginne *Johanna*, in 1400, van de *Majorie* van 's *Bosch* waren afgescheiden, en aan 't Rechtsgebied des Amptmans van *Heerenthals* gehecht; in zo verre zy hun hoofdvonnis te *Heerenthals* haalen, en naar *Antwerpen* appelleeren moesten: dan, hierop werd geantwoord, dat, ingevalle deze omstandigheid al' een *afscheiden*, van de *Majorie*, kon genoemd worden; de Hertoginne dan iets gedaan zou hebben, 't welk zy niet vermogte: dewyl Hertog *Wenceslaus*, in 1360, had beloofd, dat geene *dorpen* ooyt, van de *Majorie* zouden worden afgezonderd.

Zelfs, kende men gevallen, in welke de *Abten* van *Postel*, hunne verknochtheid met de *Majorie*, wel hadden willen toestaan. Daartoe, beriep men zich, op zekere *Proceduure*, in 1625, voor den *Raad* van *Brabant*, door den Abt ontgonnen, tegen Heer van *Stakenbroek*: by welke, hy in zyne schriftuure gesteld had, *zyne Abtdy te liggen, in de Majorie.* Gelyk Hy ook dit zelve had doen invloejen, in een *Verzoekschrift*, aan den *Raad* van *Staaten* der vereenigde Provincien; dat, door zyn eigen Sekretaris, was opgesteld. Een derde geval was gebeurd, in 1640: wanneer, die van *Postel*, tegen eenige Plakkaten Hunner Hoogmogende, zich verzet hebbende; en, deswege, door den Hoogschout van 's *Bosch* gedagvaard zynde, ter kriminele rolle die'r Stad; als toen, de *Abt*, met den Hoogschout, zich verdragen hadde, voor 250, aan Amende, en 50 gulden, voor de onkosten.

Doch, des niet te min; dit verschil onafgedaan zynde; blyven de *Abt* en onderhoorige *geestelyken*, in 't ongestoord bezit der *Abtdy*, en in 't genot der goederen; uitgezonderd, die in de *Majorie* gelegen zyn: welke wel, 't meerder deel hunner inkomsten, hebben uitgemaakt. Ook, word de *Roomsche Godsdienst* aldaar, openbaarlyk, en met alle haare plegtigheden, geoeffend. Daartegen, hebben, echter, de Algemeene Staaten, van Hun *recht* op deze *Abtdy*, nimmer afgezien: als blykt, uit verscheiden *Resolutien* der Algemeene Staaten en Raaden van Staaten. En, tot geen ander oogmerk, dan, om dit hun recht levende te houden, worden, noch jaarlyks, zo de *beeden*, als de gemeene middelen over *Postel*, door de Staaten, voor zekere

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

'T SLOT te GEMERT.

'T KASTEEL te HEESWYK.

kere ſomme gelds, aangeſchreven; welke, de Ontfanger van *Kempenland*, wel voor *ontfang* —, maar ook daarna, weder voor *uitgave*, in rekening brengt.

Deze *Abtdy* heeft, (gelyk hiervoor is aangemerkt;) een tyd lang, bezeten, de Heerlykheid LIESHOUT, in *Peelland* gelegen: welke dezelve gekocht had, van den *Abt* van *Floref*, in de Provincie *Namen:* beneven de tienden onder *Rixtel*. Dan, daarna heeft de Abt van *Poſtel* de Heerlykheid verkocht: en, de tienden behouden.

De Vrye Heerlykheid GEMERT.

Deze ligt op den bodem van PEEL-LAND: en grenſt, ten ooſten, aan 't Land van *Kuik:* en, ten noorden, aan 't *Ravenſteinſch gebied.* Het is een goed en welbebouwd *Dorp:* 't welk met zyn *Ommeland*, als eene vrye *Heerlykheid* behoord aan de *Duitſche Ridder order*, zynde onderhoorig aan de *Landkommanderie* van den ALDEN — of *Ouden* BIEZEN; die in 't gebied des *Biſchops* van *Luik*, 2 uuren gaans ten weſten van *Maaſtricht*, by het Steedje *Bilſer*, ligt. Deze Heerlykheid word beſtierd, door eenen byzonderen KOMMANDEUR; door den *Lands-Kommandeur* aangeſteld: welke zyne wooning heeft, in een deftig KASTEEL, voor omtrent 40 jaren, naar de hedendaagſche bouworder, merkelyk verbeeterd; 't welk, om die reden, de KOMMANDERIE genoemd word.

Onmiddelyk na de inruiming der *Majorie*, aan den Staat, naar den inhoud van 't *vrede's* verdrag van *Munſter*, in 1648, rees, tuſchen Hunne *Hoogmogende* ter eene — en de *Duitſche Ridders*, ter andere zyde, een groot verſchil: niet zo zeer, over het hoog- en laag Rechtsgebied, ten aanzien dezer *Heerlykheid*; 't welk den Ridderen niet betwiſt kon worden: dan wel, over het Recht van *Souveraniteit*, of 't *Opperſt gebied* over dezelve: 't welk, de *Ridders* zich wilden aanmatigen; als ware het eene volſtrikt *onafhanglyke* Heerſchappy, die als een lid des *Duitſchen Ryks* aantemerken, met 't *Hertogdom* BRABANT geene andere betrekking hadde, dan te ſtaan, onder 's Hertogs *beſcherming*; ingevalle, die van *Gemert* dezelve, van hem, als *Schuts-Heer*, noodig hadden. En, dit verſchil was, voor de Ridders, van des te meer aangelegenheid: dewyl, in gevalle de Opperheerſchappy over dezelve aan de *Algemeene*

meene Staaten toebehoorde; deze geheele *Kommanderie*, met haare onderhoorige goederen, zeer gereedelyk, aan 't recht van *Konfiskatie*, (beslagneeming, zou hebben konnen onderworpen wezen; gelyk de andere Kerken en Kloosters goederen, op der Staaten grondgebied.

De ALGEMEENE STAATEN hadden alle mogelyke bewyzen ter staving hunner *souverainiteit* in Hun belang; in zo verre zy, sedert de overgave der *Majorie*, in de rechten der voorige *Hertogen* van *Brabant* getreden waren. Zy wisten aantetoonen: dat *Gemert*, voorheen, een *gebucht* of *uithoek* van 't dorp *Bakel* geweest — en, als daarna binnen het zelve eene *Kerk* gesticht was; deze eene *filiale Kerk* des genoemde dorps was geworden: dat, de *Kommandeurs*. in hoedanigheid als Heeren van *Gemert*, in krimineele — en civiele zaken, ten allen tyde, aan den *Raad* van *Brabant*, toen te *Brussel* hunnen zetel hebbende, waren onderworpen geweest; blykende dit uit twe brieven, naamlyk, der jaren 1434 en 1451: ook, dat de Inwooneren van *Gemert* altyd gestaan hadden, onder 't recht van *Ingebod* der Stad *'s Bosch*; die één der vier *Hoofdsteden* van *Brabant* was: dat Koning *Filips II.*, als Hertog van *Brabant*, deze plaats, ten aanzien van 't geestelyk rechtsgebied, onder het *Bischdom* van *'s Bosch* gesteld had; zonder dat die van *Gemert* daartegen zich hebben aangekant: 't welk niet zou geschied zyn, ten ware Hem, als *Hertog*, over die *Kommanderie*, niet eenig bewind toekwam. Voorts, waren de *maaten* en *gewichten* van *Gemert* altoos te *Helmond* geëikt: en de *Gemertse munte* was gezetlyk, door den Hertog van *Brabant*, op- en afgesteld.

Hierby komt, dat *Filips* de *Goede* Hertog van *Bourgonje*, als Hertog van *Brabant*, de *heide* rondom *Gemert*; (ten bewys, dat die deszelfs eigen goed moet geweest zyn;) den 6 *July* 1450, aan de Inwooneren van *Gemert*, verkocht hadde: met behoud van eenen jaarlykschen *Cyns* van 50 oude groote *Turnois*, in erkenteniſſe van 's Hertogs *souvereiniteit*, over deze Heerlykheid. En, eindelyk, iets, dat de zaak alleenlyk genoegzaam voldingt, is: dat de Hertog van *Brabant*, dit *Gemert*, ter leen heeft uitgegeven, voor de helft, aan de *Duitsche Ridder order*, en, voor de wederhelft, aan Jonkr. *Dirk* van *Gemert*: dan, dat de Nazaaten van dezen *Dirk* van *Gemert*, den 21 *Juny* 1366; ter oorzake van eene den Ridders aangedaane mishandeling, hunne *helft* aan de Order hebben moeten afstaan; die daardoor

door de *gebeele* Heerlykheid alleen bekwamen. Nu, is niets klaarder, dan, dat een Heer geene goederen ter *leen* kan of mag uitgeven; dan, die deelen zyn des lands, over 't welk Hy 't ſouverein oppergebied heeft: en, dat dus *Gemert* een gedeelte van *Brabant* zal hebben uitgemaakt. En, de *overgave* der *helft* dezer Heerlykheid, door de Nazaaden van *Dirk* van *Gemert*, voldoed niet ten tegenbewys, dat de Ridder-order daarom, de volſtrekte ſouvereiniteit, zich zou hebben konnen aantrekken: dewyl; de order niets meer verkrygen kon, dan de Hertog; aan *Dirk* van *Gemert*, had uitgegeven.

Na lang twiſtens over- en wêer, is eindelyk die zaak, in 1662, door een *akkommodement* vereffend, van dezen inhoud: dat Hunne Hoogmogende afſtonden, van 't recht der *Opperheerſchappy*, over deze *Heerlykheid*, en dezelve geheel overlieten, aan de *Ridder order*, onder het *Duitſche Ryk:* behoudens, echter, dat die van *Gemert*, beiden, ten aanzien van 't *appél* en *Ingebod*, aan de Stad *'s Boſch*, derwyze, als van ouds gebruiklyk geweeſt was, zouden onderhevig blyven; zonder, dat de Algemeene Staaten, daaruit, in 't vervolg, eenig recht van *Opperheerſchappy*, zouden mogen voorgeven te bezitten: en, dat de Ridder-order, aan Hunne Hoogmogende, voor dezen afſtand, in drie *termynen*, (jaarlyks, een derde deel,) betaalen zouden 40000 gulden. De *Grootmeeſter* der *Order*, en de Kommandeur van *Gemert* zouden, altyd, de openbaare oefening van den Hervormden Godsdienſt, binnen deze Heerlykheid, onverhinderd toelaaten; en, zelfs, eene *Kapelle*, of andere bekwaame plaats, ter Godsdienſt-vieringe, bezorgen; als mede een huis ter bewooning voor den *Predikant*, en, een ander, voor den Koſter en Schoolmeeſter: doch, het onderhoud der Predikants-wooning zou ten laſten der Algemeene Staaten zyn. Daarvoor, heeft de *Land-Kommandeur* van den *Ouden Biezen* het recht van *Patronaatſchap* of benoeminge van den *Predikant;* welken Hy, binnen 2 maanden na de oopenvalling, aan de Klasſis van *Peel*- en *Kempenland*, voorſteld; die, (vermits in *Gemert* geen *Gereformeerde* Kerkeraad is;) 't beroep Kerklyk doed; gevolgt door de approbatie Hunner Hoogmogende. Daartegen, mag de Ridder-Order, aldaar, geene *Kloofters* van Geordende Monneken noch andere Geeſtelyken toelaten.

De

De *Kerk* dezer *Kommanderie* is te gelyk de *Parochie-Kerk* van 't Dorp. Zy ſtaat, niet verre van 't *Kaſteel*. Zy is een groot gebouw, zeer in de lengte uitgeſtrekt: ruſtende op tien pilaaren. De toren, in welken de klokken hangen, ſtaat te midden op het dak der Kerk. Onmiddelyk na den Munſterſchen Vrede, ſchynt deze *Kerk*, door de *Gereformeerden* ingenomen en tot hunnen Godsdienſt gebruikt geweeſt. Dan, ſedert het aangegaan verdrag, in 1662, wegens den afſtand der Heerlykheid, aan de Ridderorder, is zy aan de *Roomsgezinden* ingeruimd; die, daar, hunnen Godsdienſt in 't openbaar verrichten. Ook, is daar eene Roomſche *Latynſche School*, ter onderwys der jeugd, opgerecht: welke, door drie meeſters, alle waereldlyke Heeren, word waargenomen. De *Hervormde Gemeente* beſtaat uit zeer weinige huisgezinnen. Zy hebben eene onderſcheiden *Kerk*, van die der Roomſchgezinden. Dezelve Kerk behoorde eertyds, aan de *Dominikaanen* of *Predikheeren*; die, na de verwinning van 's *Boſch*, door Prins FREDERIK HENDRIK, in 1629, die Stad hebbende moeten verlaaten, deze *Kerk* gebouwd hebben, in 1681, als de *Dominikaanen* van daar verhuiſt zyn, is die Kerk, den *Gereformeerden*, vergund. De Predikant en Schoolmeeſter worden, de eerſte, met een jaarwedde van 600 — en de laatſte, van 200 gulden, uit 't komptoir der geeſtelyke goederen der *Majorie*, betaald.

De Kardinaal *Damiaan Hugo*, Grave van *Schönborn*, Biſchop van *Spiers*, is een tyd lang *Kommandeur* van *Gemert* geweeſt: en, werd in 1743, door den Baron van der *Noot*; broeder des toenmaligen Biſchops van *Antwerpen*, opgevolgt: na wiens overlyden, deze *Kommanderie*, eenige jaren, oopengebleven is; ten einde, uit derzelver inkomſten, de ſchulden te voldoen: welke de Land-Kommanderie van den *Ouden Biezen*, geduurende den laatſten oorlog in *Duitſchland*, heeft moeten maken, door haare *Kontingenten* aan 't Ryk te leveren.

Onder het gebied van *Gemert*, behoord de Buurtſchap HAANDEL: in welke, een *L. Vrouwe Kapelle* ſtaat; die vermaard is, door de bedevaarten, welke jaarlyks, inzonderheid, in de zogenoemde zeven Lieve Vrouwe dagen, door yverige Roomſchgezinden derwaard geſchieden.

In deszelfs nabuurſchap, ſtaat een oud Adelyk Kaſteel; LANKVELD geheeten.

Be-

Behalven de *Majorie*, behoord onder het KWARTIER van *'s Boſch* mede,

De *Stad* GRAVE en *Heerlykheid* 's Lands van KUIK. *

Deze liggen, ooſtwaard van de Majorie, langs den ſlinker oever der *Maas*; door welke rivier dit land, van 't *Pruisſiſch Gelder*, van 't Hertogdom *Kleve*, als mede, van Gelderland, dat tot de vereenigde Provincien behoord; (hoewel, het dorp *Oeffel*, mede aan 't Hertogdom *Kleve* onderhoorig, en, aan den ſlinker oever der *Maas* gelegen, daardoor in 't Land van *Kuik* is ingeſloten,) word afgeſcheiden.

Ten weſten, paald dit gebied, aan de Heerlykheden RAVENSTEIN en GEMERT; als mede voor een gedeelte, aan de *Majorie* van *'s Boſch*.

Ten zuiden, grensd 't aan 't Land van KESSEL; 't welk, (gelyk 't Hertogdom *Kleve*,) *Pruisſiſch gebied* is.

Tuſchen deze landen, ligt, ten weſten des Lands van *Kuik*, die groote moerasſige ſtreek, die de PEEL genoemd word; die, echter, aan de daarby gelegen landen niet gemeen is. Elk land zou, aan 't geen naaſt daaraan paald, een byzonder eigendom hebben: dan; vermits de grensſcheidingen daarom ſtreeks niet genoeg-

zaam

* Van de Stad *Grave*, en 't Land van KUIK, is voor handen eene *Hiſtoriſche Beſchryving*, in twe deelen, in 4to: allereerſt opgeſteld, door *D. Paringet*, gewezen *Notaris* der gemelde Stad: en, daarna, voor 't licht gebracht, en met veele aanteekeningen vermeerderd, door Mr. *P. van Alen*, te *Utrecht* gedrukt, in 1752.

zaam naauwkeurig bepaald zyn; ryzen derwége somwylen noch verschillen, tuschen die des Neder-ampts 's Lands van *Kuik*, ter ééne-, en die des Lands van *Raveſtein*, ter andere zyde: gelyk ook, tuschen die der dorpen *Beugen*, *Rykevoort* en *Ledeakker*, ter ééne- en die der Heerlykheid *Gemert*, ter andere zyde.

Deze Heerlykheid Kuik, met *Boksmeer* en *S. Anthony*; (welke mede binnen haare grenzen ingesloten zyn;) vervat in haare lengte, noordelyk en zuidelyk, ruim zes uuren- en, in haare grootste breedte, oostelyk en westelyk, tot aan de *Peel*, ruim drie uuren gaans.

De GROND is doorgaans effenbaar: en, uitgezonderd al wat daarvan naast ligt aan de *Maas*stroom; daar men taamlyk goede klei heeft; zou 't overige, natuurlyker wyze, meest uit heide bestaan; byaldien dezelve niet bearbeid was geworden. Dan men heeft ze, door den tyd, afgegraven, en in goed bouw- en weiland veranderd.

Men vind; echter, tuschen de *Maas* en de dorpen, naast by de *Peel* gelegen, als mede achter deze Peeldorpen, westwaard, noch taamlyk groote *heiden*; met broek of groeslanden vervuld, welke gebruikt worden, tot allerly slach van vee te weiden: en de hei-grond zelve, tot vlaggen of plaggen, waarvan de mist gemaakt word; beneven meer andere gebruiken.

De *bouwlanden*; welke'r grond los en stoffering, daarby van koleur zwartachtig is; liggen rondom de dorpen. Door den arbeid, tot verbeetering daar aan besteed, zyn ze taamlyk vruchtbaar: en, bekwaam geworden, om allerly slach van *koorn* voort te brengen; hoewel,

meer

heer rogge, gerſt, haver en boekweit, dan tarwe. 'Er groejen ook moſtert-zaad en vlas. Langs den rand der *Maas*, zyn de beſte wêilanden: de meeſte buiten dyks; die, in den wintertyd, by hoog water, overſtroomd worden, en, door de ſlibbe, welk 't water achter laat, vet gemaakt worden. Buiten en behalven de weiden, die der byzondere eigenaaren aangaan; zyn 'er ook *gemeenten*, of *gemeene weiden*; inwelke, de bewooneren der naaſt by gelegen dorpen, allerly ſlach van vêe, voor niets mogen dryven. Ook, is deze landſtreek niet misgedeeld, van *boſſchen*; welke'r hout veel brandſtoffe opleverd. De *Peel*, die ten weſten dit land beſluit verſchaft, echter, den Inwooneren, de voornaamſte brandſtoffe.

Behalven de aandeelen, die de Heer en eenige byzondere perſoonen daarin bezitten; is de *Peel* gemeen. Het *Neder*-ampt heeft, naamlyk, eene zekere ſtreek gemeen Peel. Desgelyks, in het *Over*-ampt, de dorpen *Beugen*, *Rykevoort* en *Ledeakker*, beneden *Boksmeer* gelegen: en, de andere dorpen des *Over-ampts*, boven *Boksmeer*, hebben mede daarin hun aandeel. Van den turf ſteeken, droog maaken en t' huis brengen, hebben veele Inwooneren, een voornaam gedeelte hunner gewoonlyke koſtwinning.

De viſchryke Maas; die gedeeltelyk ten ooſten -, en gedeeltelyk ten noorden, dit land beſpoeld; geeft den Inwooneren veel gemak, in de op- en afvoering hunner koopgoederen. En, vermits zy meeſt te doen hebben, met de Inwooneren des Hertogdoms *Kleve*, als mede die van Pruiſiſch- en Staats *Gelderland*; zyn, ter onderhouding der gemeenſchap in deze kleine Landſtreek, zes geoctrojeerde *Veiren* aangelegt:

naamlyk; te *Vierlingsbeek*: te *Boksmeer*: te *Oeffel*: te *Kuik*: te *Katwyk*: en, te *Grave*; alle ſchouw- en poſtveiren. De twe laatſtgenoemde worden meeſt gebruikt: het *Katwykſe*- door de poſtwagens en andere rytuigen; die tuſſchen *Maaſtricht* en *Nymegen*- en, dat van de *Grave*, door die tuſſchen *'s Boſch* en *Nymegen*, heen en weêr trekken. Iets, dat, ten aanzien dezer *Veiren*, als wat zeldzaams mag gereekend worden, is, dat de *Baron* van *Kuik*, van dezelve, geen voordeel trekt. Alleenlyk 't Veir te *Boksmeer* behoord aan den Bezitter dezer Heerlykheid: dan, alle de andere worden bezeten, door byzondere perſonen; die dezelve, 't zy verpachten, 't zy zelve bewaaren, 't zy, door knechten, doen waarnemen.

Voorts, word dit land doorſneden, door vyf byzondere *Beeken*; die uit de moeren der Peel ontſpringende, door of langs de dorpen, naar de *Maas* vloejen: naamlyk, ééne te *Vierlingsbeek*: ééne te *Mullem* of *Vortum*: ééne, aan den Sambeekſen molen: ééne beneden *Boksmeer*: en, eindelyk, ééne te *Oeffel*.

De *Inwooneren* dezer Landſtreek leven, in een gezonde *lucht*: en zyn, doorgaans, kloeke en ſterke lieden. Derzelver *levenswyze* heeft, voor zo verre in 't byzonder het platte land betreft; veel gelykheid, met die der *Majorie* van *'s Boſch*: dewyl hunne natuurlyke Landsgeſteldheid geene andere bezigheden, ter verkryging hunner behoeften, medebrengt; beſtaande, in den *landbouw*, *veefokkery*, *viſſchery* enz. De meeſten hebben, een zeer zober beſtaan. Men vind, onder hen, zeer weinigen den *Hervormden Godsdienſt* toegedaan. Niet te min, zyn, be-

halven de Stad *Grave*, ook ſommigen der voornaamſte *dorpen*, van een eigen Predikant voorzien; die, voor 't gering aantal hunner ledematen, den openbaaren dienſt verrichten, in de *Kerken*, die, voor de *Reformatie*, den *Roomsgezinden* hebben toebehoord, dan, ſedert den Munſterſchen vrede, den Gereformeerden ingeruimd zyn. Behalven de *twe* Predikanten, binnen GRAVE, ſtaan de *zes* overigen, te KUIK, MIL, BEERS, BEUGEN, SAMBEEK en VIERLINGSBEEK. Derzelver *beroepinge* geſchied, by wege van *collatie*, door zyne Doorl. Hoogheid, ter zelver wyze, gelyk, in alle de andere *Domeinen* van dit VORSTELYK HUIS. Deze VIII. Predikanten zyn aan de eerſte *Klaſſis* der *Gelderſche Synode*, onderhoorig; naamlyk van NYMEGEN: ſamen uitmakende één der vyf *Ringen*, in welke deze *Klaſſis* is afgedeeld. Geen één is 'er onder deze Predikanten, die eene *kombinatie* heeft. Dan, niet te min, zyn derzelver *jaarwedden*, in vergelyking van veele andere dorpen, taamlyk toereikende: beſtaande, in 600 gulden vaſt geld, en, 't zy een paſtorie-huis, 't zy, 36 gulden, om daarvoor een huis te huuren: en, behalven dit, eenige andere byvallen; die, uit zyn Hoogheids komptoor der geeſtelyke goederen, betaald worden. Den *Roomsgezinden*; alhoewel hun overal' de openbaare *Kerken* benomen zyn; zyn, echter, ſommige *Kerkhuizen* toegeſtaan: waarin, zy, zonder hinderniſſe, hunnen godsdienſt, met achterlaating van openbaare plechtigheden, mogen houden. Met die bepaaling, binnen welke den *Roomſchen Biſchoppen* is toegelaten, in deze landen eenig gezach te oeffenen, ſtaan de *Roomſche Ingezetenen* 's Lands

van *Kuik*, in 't Kerkelyke, onder den *Bisschop* van *Roermonde*; die, behalven de verkiezing van een' *Landdeken*, ook, sedert 1730, de missien verleend, aan de Pastoren der Stad *Grave* en 't Land van *Kuik*; welke, echter, door den Raad van Staaten, geapprobeerd moeten worden.

In dit *Land* van *Kuik*, is eene byzondere drukte, met de *Schutteryen*; welke'r leden jaarlyk in de Pinxter- en andere Feestdagen, met hun geweer, met vendel en trommen, optrekkende, naar den vogel schieten: wanneer, hy, die den vogel afschiet, met eenige vrydommen en voorrechten, begunstigt word; alles ten kosten der schuttery.

Wy begrypen, de Stad GRAVE en 't *Land* van KUIK, onder éénen *Titel:* dewyl zy beiden; 't zy ze, *twe* byzondere Heerlykheden geweest, 't zy ze, als *éene* Heerlykheid, met elkander verknocht geweest zyn; ten minsten veel verbinteniſſe met elkander hebben. Die zaak word, voor- en tegen, betwist: en, wy willen de beslissching daarvan liefst aan anderen overlaaten.

Dat deze *Landstreek* haaren naam niet van de Stad *Grave*, maar van het vlek, KUIK onleend hebbe —, en, dat de oude *Heeren* dezes Lands, altoos bepaaldelyk, *Heeren* van KUIK getiteld zyn geweest; diend alleen genoegzaam ten bewys, dat het vlek KUIK, ten allen tyde, de *Hoofdplaats* dezer Baronie geweest zy: gelyk ook noch heden, aldaar, de *Hoofd-* en *appellations bank* gespannen word. Desgelyks, doed dit ons denken: dat deze Heeren, in vroege tyden, en, voor de stichting der Stad *Grave*, op 't gewezen *Slot* te *Kuik*, hunne bestendige verblyfplaats hielden;

den: welke daarna, naar de Stad *Grave*, is verlegt geworden. Doch hier van in 't vervolg iets naders.

In de eerſte tyden, werd deze *Landſtreek* geregeerd, door zyne eigen *Heeren*; die, daarin, een volſtrekt willekeurig gezach oefenden: zynde van niemand afhanglyk; uitgezonderd, dat deze Heerlykheid, al vroeg, een *Rykſleen* ſchynt geweeſt te zyn. Daarna, in de oorlogen, tuſſchen de *Hertogen* van *Brabant* en *Gelder*, te meermaalen ingewikkeld; is deze Landſtreek, dan der ééne — dan der anderen, *leenplichtig* — en, ten laatſten, volkoomen *eigen* geworden.

De eerſte dezer *Heeren*, wien in de oude gedenkſchriften gewaagd word, was WILLEM van *Kuik* genoemd; die, in 1034 geſtorven is. Deez' *Willem*; gelyk ook ſommigen zyner opvolgeren; voerden den titel van GRAVEN van *Kuik*: waaruit, ſommigen willen, dat dit land wel' eer, ten GRAAFSCHAP, zy verheven geweeſt. * Dat dan de *Graafſtyke* titel daarna weggeraakt is; daarvan, wil men de ſchuld, aan *Willems* achterkleinzoon, Grave HERMAN II., hebben toegeſchreven; die, beneven zynen broeder, Grave *Godefried* van *Arensberg*, den Grave FLORIS den *Zwarten* toegenoemd, broeder van *Diderik VI.*, regeerenden Grave van *Holland*, te *Abſtede* by *Utrecht*, in koelen moede om 't leven gebracht hebbende; deswege, door Keiſer *Lotharius*, in den Ryksban gedaan, en van alle zyne goe-

* Hoewel, anderen 't daarvoor houden: dat de *Graafſtyke* titel, *perſoneel* — en aan 't *geſlacht* dezer eerſte Heeren; als zynde van 't *Graafſtyk* geſlachte van *Arensberg* oorſprongtyk; en, niet, aan 't *Land*, gehecht geweeſt zy.

goederen, waardigheden en titels is berooft geworden: gelyk Grave *Diderik* van *Holland*, hiermede niet vergenoegt, met zyne onderzaaden, gewapender hand in 't Land van *Kuik* gevallen is, en, om, wegens den moord zyns broeders, des te gevoeliger zich te wreeken, alle de sloten en sterktens des Lands om verre geworpen, de dorpen verbrand en 't geheel land ten eenemaal verwoest heeft. Eenigen tyd daarna, is echter, door toedoen van hunnen broeder, *Andreas* van *Kuik*, die's tyds Bischop van *Utrecht*, eene verzoeninge getroffen: onder die voorwaarde, dat 't *Land* van *Kuik*, voortaan, onder den titel van eene BARONIE of *Baander-Heerlykheid*, van *Herman II.*, en deszelfs nazaaden, ter leen zou gehouden worden.

Verscheiden *Heeren* van dit zelve geslachte hebben daarna, in eene onafgebroken volgreeks, deze *Heerlykheid* bezeten: welke'r laatste, JOHAN V, Heer *Wemmers* zoon, dezelve Heerlykheid, van de Hertoginne *Johanna* van *Brabant*, weduwe des Hertogs *Wenceslaus*, ter leen ontfangen moest: ter oorzake van een groot verschil, tuschen Hem en de *Brabanders*; 't welk, niet anders dan onder deze voorwaarde, kon bygelegt worden. En, met dezen *Jan*, stervende, in 1394 of 1395, zonder kinderen, nam het geslachte der eerste Heeren van *Kuik*; die deze Heerlykheid byna 400 jaren bezeten hadden, ten aanzien van 't manlyk oir, een einde. Hy had wel, eene Zuster, JENNE of JOHANNA genoemd; welke hem in de regeering dadelyk is opgevolgt: doch, niet, dan voor een zeer korten tyd: dewyl zy, deze *Heerlykheid*; die, door de kwaade huishouding Haarer

rer voorzaaden, zeer bezwaard was met ſchulden; in den jare 1400, vrywillig afſtond, aan Haaren Neef, den Hertog WILLEM van *Gulik* en *Gelder*. Daardoor, zyn dan de Stad *Grave* en *Heerlykheid* van *Kuik*, met GELDERLAND, vereenigt geworden: want Hertog *Willem*, in 't twede jaar na gemelde overgifte, te *Arnhem*, overlydende; werd in alle zyne goederen opgevolgt, door zynen eenigen broeder, den Hertog REINAUD. En deze, in 1423, van de waereld ſcheidende; is 't *Hertogdom*, beneven deze *Heerlykheid*, overgegaan, tot 't *Huis* van EGMOND; door erfrecht vervallende, op ARNOLD van *Egmond*, zyn 'er zuſters dochters zoon; die zyne landen in veel onruſt en verdriet, ter oorzake der verregaande mishandelingen, door zyn eigen zoon, *Adolf*, hem aangedaan, bezeten heeft.

Hy wiſt geen gereeder middel, om dezen zynen weerſpannigen zoon te ſtraffen, dan door hem geheel te onterven: verpandende zyn *Hertogdom*, beneven 't Graafſchap *Zutphen*, als mede deze *Heerlykheid*, aan KAREL den STOUTEN, Hertog van *Bourgonje* en *Brabant*, in 1472, voor 92000 goude *Rynſche* gulden; mits behoudende, geduurende zyn leven lang, alle de inkomſten. Hy heeft, echter, dit verdrag, niet meer dan één jaar overleeft; ſtervende binnen *Grave*, den 14 *Febr.* 1473: waarna, KAREL de STOUTE zich in 't bezit ſtelde, onder anderen, van deze *Heerlykheid:* welke Hy, in 1477, in den ſlag by *Nancy* ſneuvelende, naliet aan zyne eenige Dochter MARIA van *Bourgonje*; die, niet lang na Haar's vaders dood, zich in huwelyk begaf, met MAXIMILIAAN van *Ooſtenryk*. Dees' Hertog had eerſt, in 1481, de Stad *Grave*,

met 't Land van *Kuik*, van *Gelderland* afgeſcheurd, en aan 't Hertogdom *Brabant* gehecht; dan, in 1485, heeft Hy dezelve, zo van de éene als de andere Provincie geſcheiden; en als *ſouverein* op zich zelven, verklaard. In dien toeſtand, bevond zich deze *Heerlykheid*, geduurende de Regeering van deszelfs zoon FILIPS den *Schoonen*, en deszelfs kleinzoon, KAREL V, tot den jare 1515, of daaromtrent; toen gemelde *Karel* dezelve, voor 20000 gulden verpandde, aan FLORIS van *Egmond*, Grave van *Buuren*. En dees' is, na zyn dood, in 1538, door zyn Zoon, MAXIMILIAAN van *Egmond*, ſchoonvader van Prins WILLEM I. van ORANJE, opgevolgt.

Dan, in 1549, heeft Keiſer *Karel* dit *pandſchap*, aan het Huis van *Egmond* afgeloſt; door betaaling der bewuſte 20000 gulden; waartoe, de Stad *Grave*, 4000 - en 't Land van *Kuik* 16000 gulden, opſchoot. FILIPS II. Karels zoon en opvolger in zyne Staaten, heeft, in 1559, deze Heerlykheid weder verpand, voor 60000 gulden, aan Prins WILLEM I. van ORANJE; die, als *Pands Heer*, in 1560, aldaar gehuld werd. Dit *pandſchap* is, van *Willem I.* overgegaan tot deszelfs beiden zoonen; eerſt, in 1584, op Prins MAURITS, en daarna, in 1625, op Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE.

Dus lang, had het Huis ORANJE, derhalven, eeniglyk 't *Pandſchap* dezer Heerlykheid genooten: 't welk, by aldien de *Spaanſche Regeering* in deze landen hadde blyven duuren, ten allen tyde weder zou hebben mogen afgeloſt zyn: dan, Hunne Hoogmogende hadden alreeds, ingevolge *Reſolutie* van den 9 *Decemb.* 1611, dit Pand-

Pandſchap in een wettig *eigendom* veranderd; mids aan zich behoudende de *ſouvereiniteit*, of 't *oppergebied*. En by 't ſluiten der *Munſterſche Vrede*, in 1648; dus jaars na 't overlyden van Prins FREDERIK HENDRIK, verklaarde Koning *Filips IV.* (art. XLIX.) van zyn recht van *Redemtie* aftezien: waardoor, dit *Pandſchap* een *volle eigendom* gebleven is: en, aan de nazaaden van gemelden Prins *erflyk* gemaakt; die dezelve Heerlykheid bezitten, als een *Leen* van *Staats Brabant*. Van Prins *Frederik Hendrik*, is 't tot deszelfs zoon, WILLEM II. — en, van dezen, op deszelfs kleinzoon, WILLEM III., Koning van *Groot Brittanje*, overgegaan. Laatſt genoemde Vorſt had, 7 jaren voor zyn' dood, in 1695, by uiterſten wille, tot eenigen Erfgenaam van alle zyne goederen verklaard, zynen Neef, den jongen Prins JAN WILLEM van NASSAU-DIETS, *Erfſtadhouder* van Friesland; afſtammende van *Grave* JAN van *Naſſau*, jongeren Broeder van Prins WILLEM I. van ORANJE. Dan, terſtond na deszelfs overlyden, den 19 *Maart* 1702, rees, over deze erfeniſſe, geen klein verſchil, tuſchen 't Huis NASSAU DIETS en 't Keurvorſtelyk Huis BRANDENBURG: 't welk onbeſliſcht gebleven is, tot den jare 1732; wanneer, in *'s Hage*, onder de guarantie van Hunne Hoogmogende, een vergelyk getroffen werd; waarby (volgens *art.* VII.) onder veel meer andere *Domeinen*, ook deze Baronie van *Grave* en *Lande* van *Kuik*, aan Prins WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, onder den naam van Prins WILLEM IV., *Erfſtadhouder* der *Vereenigde Nederlanden* en der *Unie*, is aanbedeeld: wiens eenige zoon Prins WILLEM V. deze Heerlykheid thans is bezittende.

Zy

Zy geeft aan haaren *Bezitter* goede *inkomſten*; die jaarlyks, omtrent 60000 gulden bedragen: hoe wel ook eenige laſten daarvan afgaan: wy zullen eenige byzonderheden dezer inkomſten opgeven. Eerſt, dewyl verſcheiden *leenen* en *achterleenen* aan deze Baronie gehecht zyn, trekt de Baron de voordeelen der leen verheffingen. De Heer bezit, de goederen, die der *Roomſche Geeſtelykheid* eertyds in eigendom behoorden: welke, in den tyd der *Reformatie*, aangeſlagen zyn. En, alhoewel men meend, dat eenigen dezer goederen, verdonkerd zyn geworden; is, toch, een aanzienlyk gedeelte derzelver der *Domeinen* van zyne HOOGHEID ingelyft: uit welke, nu, de Predikanten en Schoolmeeſters onderhouden worden. Hy heeft, 't recht van *gemaal*, beſtaande in het zeſtiende deel van al 't koorn, dat in de dwangmolens gemalen word; zo wel in de *Grave*, dan, ten platten Lande. De Heer bezit aldaar veele Koorn- en andere *Tienden*, van 't geen de velden jaarlyks voortbrengen: welke, (gelyk mede het *gemaal*) aan de meeſtbiedende verpacht worden. Desgelyks, een goed getal van pachthoven, boſchen, Thynzen, Erfpachten, en andere goederen; die door den Rentmeeſter te *Grave* ontfangen, en voor de *Domein-Raaden*, in 's *Hage*, jaarlyks verreekend worden. Ook, de inkomſten der *tollen*. De *jagt* door de geheele Baronie behoord mede aan den Heer. Eindelyk, heeft de *Heer* het recht van aanſtelling van alle de *amptenaaren*.

Onder dezelve, is de eerſte in rang en aanzien, de AMPTMAN; zo veel gezegt, als *Baljuw*, *Droſſaart* of *Hoogſchout*. Dit ampt is, ten allen tyde, bekleed, door aanzienlyke ſtandsperſoonen:

nen: en, meeſt van hoogen Adel. Men vind op de lyſt derzelven, ſedert den aanvang der voorige eeuwe, geſteld, drie Baronnen van *Steenhuis*, Heeren van *Opleo*, *Heumen* en *Malden*; die, van 1602 tot 1722, de één den anderen hebben opgevolgt. Na dezen den Heer *Adriaan* Grave van *Lynden*: toen de Heer *Sigism. Koenr. Roeleman*, Grave van *Byland*. De jegenwoordige is, de Heer *Maurits Kornelis Pasques* de *Chavonner*; ſedert 1770. Hy verbeeld, in allerly voorkomende zaken, byzonder 't juſtitiewezen betreffende, den perſoon des *Barons*, als grond Heer; zo wel, binnen de *Grave*, als in 't land van *Kuik*. Met 't juſtitie wezen, voor zo verre 't *civiele* aangaat, heeft echter de Amptman, zo min in de ééne als de andere, iets te doen. Dezelve is te gelyk *Stadhouder* der leenen der *Kuikſche Leenkamer*. By afwezenheid des Amptmans, worden de zaken waargenomen, door deszelfs *Stadhouder*: welke, door den Amptman ook zelfs word aangeſteld: dan niet zonder voorkenniſſe en goedkeuring des Domein-Raads van Zyne Doorl. Hoogh. in 's Hage. Zodanig een Stadhouder geniet geene vaſte jaarwedde, maar een gedeelte der breuken enz.

De twede in rang is de RENTMEESTER der Domeinen dezer *Baronie*: die 't opzicht heeft over de inkomſten, welke de Baron van deze Heerlykheid geniet.

Does' doed derhalven, ingevalle de Gekommitteerden uit den Domein-Raad van zyne Hoogheid afwezende zyn, de jaarlykſche verpachting der Thienden: en, is voorts bemoejd, in alle zaken, die 't *Finantie* wezen van den Baron aangaan.

Hier-

Hierna, volgt de SCHOUT of *Richter*: die met de Hooge *Jurisdictie* niets te doen heeft, dan, eeniglyk met die der *middelbaare* en *laage Jurisdictie*. Ook, is hy Voorzitter in de Rechtbanken over borgerlyke zaken, ten platten lande.

Eén, zo wel in de Stad *Grave*, als der Hooge Amptenaaren des Lands van Kuik is de LANDSCHRYVER: die, in de Rechtbanken der dorpen, 't werk van *Griffier* of *Sekretaris* waarneemd; alle de gedaane beſluiten te boek ſtellende. Hy heeft mede, de 's Lands geſchriften in zyne bewaaring: gelyk dan ook, alle de *kopien* (afſchriften) der gemelde beſluiten by denzelven geligt moeten worden. Aan dit ampt, is mede verknocht, 't ampt van *Vendumeeſter*.

Betreffende, in 't byzonder,

De Stad GRAVE; doorgaans de *Graaf*, en, in 't Latyn, *Gravia* genoemd: zy ligt in 't noordelykſt gedeelte dezer *Baronie*, aan den ſlinker oever der rivier de *Maas*: daar, de gemeene overtogt is, van al wat tuſchen *'s Boſch* en *Nymegen*, heen — en wéer reisd; zynde van de eerſtgenoemde 6 —, en, van de laatſte, 3 uuren gaans afgelegen.

Wat 'er zy, van de ſtichting, en de eerſte naamgeving dezer Stad, is met veel onzekerheid vermengt: en, word, door deze en geene ſchryveren, verſchillender wyze opgegeven.

In 't algemeen, word Heer *Herman II.* van *Kuik*, die den *Graaflyken* titel voerde; (waarvan hier voor gewag gemaakt is;) voor den eerſten ſichter dezer *Stad* erkend. En, deze ſtichting zou geſchied zyn, in de XIIde Eeuwe, ter gelegenheid, als het *Slot*, te *Kuik*, op welk Hy en zyne voorzaaden, voorheen hun verblyf gehouden hadden, door Grave *Diderik IV.* van *Holland*, by deszelfs vyandelyken inval in deze Landſtreek, beneven de andere *Sloten*, was verwoeſt geworden. Men zegt: dat *Herman*, van Keiſer *Lotharius*, of deszelfs opvolger, zou verzocht en verkree-

kreegen hebben, om, na dat zyne *Heerlykheid*, als een *Rykstuk*, hem ontvreemd was, een afgezonderd *stuk* des *lands* van *Kuik*, te mogen *afgraven*, ten einde daarop een nieuw *Slot* en *Stad* te bouwen; welke, van dit *afgraven*, den naam van de *Grave* ontfangen had. Anderen meenen, dat Hy, aan dit *Slot* en *Stad* den naam van *Grave* toegelegt hadde; ten aandenken van den *Graafelyken titel*; welken Hy eerst gevoerd, dan, ter oorzake van den moord, aan Grave *Diderik* broeder gepleegt, verloren had.

Van dit SLOT; op welk HERMAN II., en deszelfs nazaaten, daarna, hunne hofhouding hielden; en 't welk gezegt word, groot en prachtig geweest te zyn; is thans niets, dan de *Voorpoort* en de *Stallingen*, overgebleven: zynde de eerste tot een *kruit-toren*, en de andere, tot een *Ammunitie-huis*, in welk het geweer bewaard word, vermaakt geworden. Dan, 't gebouw of eigenlyk *woonhuis*, in de laatste beleegering des jaars 1674, door de kogels en bomben te zeer beschadigt geworden; is daarna afgebroken, om meer plaats te hebben, voor de nieuwe vestingwerken; die toen werden aangelegt. *

Dit *Slot* was voorheen vermaard, in de Geldersche Geschiedenissen, door het bekend geval der gevangenneming van den Hertog *Arnoud* van *Gelder*, door zyn eigen ontaarden zoon, den Hertog *Adolf*, in 1465: in een tyd, dat het geheel Hofgezin zich vrolyk maakte, ter gelegenheid van 't *drie Koningen Feest*. Hy werd daarin geholpen, door die van *Nymegen*; welke, den Zoon boven den Vader, willende begunstigen, eenig volk naar *Grave* zonden, ter uitvoering van dezen aanslag. De vader werd gedwongen, de regeering op zyn zoon afteftaan, en uit *Grave*, naar 't Kasteel te *Buuren*: met geweld overgevoerd: waar hy 6 jaren in hechtenisse blyven moest.

Behalven dit *groot* — was 'er eertyds noch een *klein* SLOT: 't welk gestaan heeft, aan de noordzyde der Stad, op den rand der *Maas*. Dit *Slot* was aangelegt, om de Stad, aan de zyde der riviere te beschermen: dan, is mede, ter gelegenheid der gemaakte verandering der vestingwerken, tot den grond toe geslecht geworden.

De-

* Ten einde de gedachtenisse van dit gebouw niet geheel mogte verloren gaan; ziet men eene afbeelding van 't zelve, in het *Groot Toneel* van *Brabant*, door *J. le Roy*, by't IV. *Boek*, *Num.* 11.

Deze beiden *Kasteelen*, inzonderheid 't eerstgenoemde, gaven aanleiding, ter stichting dezer Stad: die, in 't begin, slegts met eene enkele muur, met ronde torens, omringt geweest is; die men, nu, aan eenige plaatzen binnen de Stad, noch duidelyk ontdekken kan: dan, daarna, is zy meer en meer versterkt geworden. Ten allen tyde, was toch *Grave*, de twistappel, tuschen de Hertogen van *Brabant* en *Gelderland*: zynde dan aan deze, dan aan geene, onderworpen. Om die reden, heeft zy veele — daar onder sommige harde belegeringen moeten uitstaan.

In den beginne der Spaansche onlusten, is deze Stad; dewyl ze door Keiser *Karel V*, en, Koning *Filips II*, aan Prins WILLEM I. verpand was; (gelyk alle deszelfs goederen, in *Brabant*,) wegens zyne gekleefdheid aan 't belang der Staaten, verbeurd verklaard: en, door den Grave van *Mansveld*, op bevel des Hertogs van *Alba*, na veel tegenstand, zo der borgers, dan der soldaaten; terwyl *Lubbert Turk*, Heer van *Hemert* daar binnen 't gebied voerde; vermeesterd geworden. Zy bleef onder de magt der *Spaanschen*, tot 1577: wanneer de borgers, den Spaanschen Kommandant, *Braccamonte*, door list gevangen genomen hebbende, met hulpe van eenig Staats krygsvolk, door Prins WILLEM I. hun toegezonden, de Spaansche krygsbezetting ter Stad uitdreven.

In 1586, geraakte zy weder, onder den Koning van *Spanje*, door 't beleg des Hertogs van *Parma*. Doch Prins MAURITS heeft ze, in 1602, na een beleg van twe maanden, andermaal onder het *Staats* gebied gebracht: zynde de *artikelen* der *kapitulatie* geteekend, den 16 *Septemb.* deszelven jaars. *

Daar-

* Ter gedachtenisse dezer merkwaardige verwinninge, zyn te *Utrecht* penningen geslagen; op welker voorzyde, een *gekroonde spade* verbeeld word; zinspeelende op den naam van *Grave*: dewyl men, naamlyk, door middel van een *spade* in de aarde *graaft*: met dit Latynsch omschrift: *Industria & labore* dat is: *door konst en arbeid.* En, op de andere zyde, staat een man, die door behulp eens werktuigs, *alleen*, een molensteen van den grond opheft: met dit omschrift: *Ars grave tollit onus:* dat is; *De konst verheft een zwaar gewicht:* waarin, de toespeeling weder op den naam der Stad gemaakt word; die in klank met 't *Latyns* woord *Grave*; dat *zwaar* beteekend; overeenstemt.

Daarna, was zy, onder de Steden, die in 1672, door den Franschen *Marechal* du *Turenne*, werden weggenomen. Deze Stad was, toen, zo van levensmiddelen, als, van oorlogs voorraad, wel voorzien: en werd bewaard, door een krygsbezetting van omtrent 2500 mannen; genoegzaam, voor eene vesting van een zo klein begrip: staande daar benéven onder 't bevel van den Heer Gouverneur van *Walenburg*; die alle voorbereidzelen deed maken, tot eene kloekmoedige verdediging. Zy zou daarom vermoedelyk niet zo rasch tot den vyand overgegaan zyn; ten ware gemelde Gouverneur van eenige gedeputeerden Hunner Hoogmogende, geen uitdruklyk en herhaald bevel ontfangen hadde, om met zyne krygsbezetting uit *Grave* naar *'s Bosch* te trekken: 't welk Hy, hoewel (vermits geen aanschryving bekwam, van den Stadhouder, Prins WILLEM III,) niet dan schoorvoetende en met veel tegenzin, volbrengen moest. En, hiervan, had de Markgrave van *Turenne*, niet zo dra dendyding, of maakte, met de Stads regeering een verdrag; waarby, de Stad terstond aan hem moest overgegeven worden.

Als, in den volgenden jare 1673, de *Franschen* genoodzaakt werden, alle de verwonnen steden, binnen de Provincien, te verlaaten, waren GRAVE en MAASTRICHT de twee eenige steden in 't gebied der Staaten, welke zy bezet hielden. Zelfs, hadden de *Franschen* de meeste stukken kanon, een getal van ruim 300, die uit de andere steden ten roof waren weggesleept, binnen deze Stad geborgen; benéven een menigte van ammonitie. Er lag, in den jare 1674, binnen de Stad, een bezetting van viet Regementen, onder bevel van den dapperen Marquis de *Clamilly*; als de Generaal van *Rabenhaupt* derwaard gezonden werd, om dezelve aantetasten. 'T beleg werd den 14 *July*, dadelyk ondernomen: dan, wegens gebrek van genoegzaam volk, langzaam voortgezet: tot dat de Prins van ORANJE, met eene versterking van 10000 mannen, in eigen persoon in 't leger kwam: na welken tyd, de zaak met meer ernst werd aangegrepen. De bezetting verdeedigde zich, echter, met veel kloekmoedigheid, tot den 26 *October*; wanneer de Gouverneur, na eene verdeediging van 3 maanden en 9 dagen; binnen welke, ter oorzake der menigvuldige uitvallen, de krygsbezetting zeer gesmolten was; op eerlyke voorwaarden zich overgaf; en, den 28, die Stad ontruimde.

Gedurende dit beleg, was de Stad, door de kogels en bom-

bomben, aan haare meeste huizen, deerlyk beschadigt: voornaamlyk, het *oud Slot*, de *Kerk*, 't *Weeshuis*, 't *Gasthuis*, en andere openbaare gebouwen; die, boven de gemeene huizen uitsteekende, 't meest voor 't geschut bloot stonden. 'Er was, ter vergoeding der geleeden schaden, den Ingezeetenen, voor zeker getal van jaren, vrydom van *accynzen*, by de Staaten ingewilligt: dan, dit is, om bekende redenen, van geen gevolg geweest. Langen tyd daarna, bleven de ingestorte huizen, door 't onvermogen der Eigenaars, reddeloos liggende: tot dat ze, eindelyk, langzamerhand weder opgetimmerd zyn.

Deze *Stad* is, ter oorzake haarer gelegenheid, zo na aan de grenzen van *Gelderland*, ten allen tyde, onder de voornaamste vestingen, ter dekkinge der geheele Republiek, gereekend: aan welke't versterking, vóór en na, veele kosten besteed zyn. De Hertog van *Parma*, had alreeds; zo dra ze in 1586, door hem vermeesterd was; de eerste hand daaraan gelegt. Dan, de beste versterking is gevolgt, nadat zy, in 1674, door Prins WILLEM III., van de *Fransschen* herwonnen was: voornaamlyk, in 1680; toen, heb geheel beloop der kapitaale wal, zo wel als de buitenwerken, veranderd werd: welke laatste, eertyds, uit groote hoornwerken, voor 't meerder deel bestaande; zeer verkleind en nauwer ingetrokken zyn. Deze verandering was zo groot, dat, gelyk *D. Puringes* aanteekend; (*Beschr.* der *Stad Grave* enz. bladz. 393.) „ nauwlyks, de éene schup aarde, op de andere, gebleven is." Jegenwoordig, bestaat dezelve uit vyf *bastions*; (*bolwerken*,) zeer regelmatig aangelegt; die 't één 't ander bekwaamlyk bestryken: hoewel twe derzelver, langs de Maas-zyde, eigenlyk, niet meer dan *halve bastions* zyn. Alle deze bastions zyn, daarna, ingevolge de vesting-bouworder van *Vauban* en *Coehoorn*, met ronde en dubbelde, de eene boven de andere geplaatste *flanquen*, voorzien; die, door *oriljons*, gedekt worden. En, voor de keelen der bastions, ziet men hooge *schiet-katten*. Tusschen elk der twe bastions, voor de *Courtinen*, liggen *Ravelynen*; die door de *Faces* der *bastions* beschermd worden: en, alle deze werken zyn, met steene muuren, uit de gracht opgebaald. Voorts, is alles omgeven, met een goede *Conterscarp*; die mede met eene buiten gracht omringt is. De grachten, die wyd en diep zyn, ontfangen haar water, uit de *Maas*, door sluizen, die in de steene beiren, langs de rivier, aangelegt zyn. In 1699. heeft

heeft men een begin gemaakt, met een *Schans*, aan de overzyde der rivier, op den Gelderschen bodem, te bouwen: welke thans de gedaante van een *kroonwerk* heeft. In de jaren 1736 en 1737, zyn de werken, inzonderheid langs de rivier, boven- en beneden de Stad, noch verder uitgezet. Met één woord, *Grave* is, beneven *Bergen op Zoom*, *Sluis*, *Naarden* en eenige anderen, als de regelmatigste onder de vestingen van ganseh *Neerland*, te schatten.

En, behalven wat de konst daar aan te kost gelegt heeft, is zy mede, door de *natuur*, versterkt: want, aan de noordzyde, word zy door de rivier de *Maas* gedekt: en, aan de landzyde, word ze omgeven, met laage weilanden; die, door 't water van 't rivlertje de *Raam*; 't welk, uit de *Peel* ontspringende, langs de westzyde der Stad, naar de *Maas* loopt; by regenachtig weer, gemeenlyk ondervloeyen. Waarby komt, dat de *Maas*, in den wintertyd, door den omloop der zogenoemde *Beersche Maas*, landwaard invloejende, deze ommelanden zo diep onder water zet, dat zy met schuiten, konnen bevaaren worden: des de Stad, als dan, op een soort van *Eiland* ligt.

De voorige *Bevelhebbers* der Stad *Grave* plagten den titel van *Gouverneurs* te voeren: dan, in dezen tyd, worden dezelve *Kommandeurs* genoemd: hebbende, onder zich, een' *Groot-Major*, en twe *Onder Majors*.

De jegenwoordige Kommandeur der Stad *Grave* is, sedert 1736, Zyn Hoogheid, de Heer Prins Frederik van Hessen-Kassel, Lieutenant Generaal der Kavallerie, en Kolonel van een Regement Dragonders, in dienst van dezen Staat. 'T *Kommandeurs-Huis* staat naby de Stads wal.

De Krygsbezetting bestaat, in dezen tyd, gemeenlyk, uit een *Regement* van twe bataillons, Infanterie; welke gedeeltelyk, in kasernen- en, gedeeltelyk, by de borgers, gehuisvest worden.

In 1727, is, door de Heeren Raaden van Staaten, ter plaatze, daar eertyds een Kerkhof was; (welks grond zy daartoe gekocht hadden,) eene nieuwe Hoofdwacht gebouwd, in den tyd, als de Heer Kolonel *Sichterman* Kommandeur dezer Vesting was; ter wiens gedachtenisse, boven de deur, in een' grooten steen, deze *Latynsche Inschriftie* uitgehouwen staat.

D. O. M.

SENATUS FOEDERATI BELGII

HASCE ÆDES

STATIONEM MILIT: EXCUB. PRIMARIAM

ESSE JUSSIT.

M.D C C X X V I I.

GERARDO SICHTERMAN

URBIS EJUSQUE ARCIUM PRÆSIDIIQUE

PRÆFECTO.

De *Grave* konde des te vaſter verſterkt — en, des noods, des te beeter verdeedigt worden: dewyl zy van geene al te groote — maar eene middelbaare uitgeſtrektheid is. Men teld 'er niet meer, dan omtrent 400 *huizen:* en, 't getal der *Inwooneren* word op omtrent 2000 geſchat. 'Er zyn niet meer dan 9 of 10 ſtraaten: waaryan eenigen op de markt uitloopen. Veele *huizen* zyn noch naar den ouden ſtant gebouwd.

Buiten en behalven 't Huis van den Heer *Prins* van *Oranje;* 't welk de Rentmeeſter bewoond; en 't Huis 't welk eertyds aan de Vorſtelyke Familie van *Heſſen-Philipsthal* behoord heeft, 't Huis, waarin de Heeren Gekommitteerden van den Raad van Staaten hunnen intrek hebben, en noch drie — of vier andere; zyn de overigen niet veel byzonders.

De Stad heeft drie *poorten:* welke'r één aan de rivier uitkomt; daarom, de MAAS-POORT genoemd: die, in 1634, geheel vernieuwd en met blauwe ſteenen cierlyk is opgemaakt: zynde de ſteenen daartoe geleverd, door zekeren Schipper, *Konings* genoemd; die, daarvoor, het borgerſchap dezer Stad verkreeg. Zonderling merkwaardig is de HAAM of HAM-POORT, aan de ooſtzyde der Stad: aan welke, naar den binnen kant, twe vleugels gebouwd zyn; waarin men groote verwulfde vertrekken vind, van genoegzaame ruim-

ruimte, om twe bataillons voetvolk daarin te konnen bergen; die, daaronder, tegen de bomben beveiligt zouden zyn. De derde word de BURG — of BRUG-POORT genoemd.

De KERK, welke by de markt ſtaat, was eertyds aan de *H. Elizabeth*, eene dochter des Hungariſchen Konings, *Andreas*, en Markgravinne van *Thuringe*, toegeweyd. Zy is geſticht, in 't einde der XIIde eeuwe, vermoedelyk, door Heer *Jan I.* van *Kuik* en deszelfs Gemalinne *Juttha* van *Naſſau;* welke (naar men meend,) van de nakrooſt der gemelde Markgravinne was. Zeker weet men, dat zy daarvan gemaakt hebben, eene *Kollegiale Kerk:* ſtichtende in dezelve, een *Kollegie* van zes *Kanonniken*, onder een *Deken*. Het *Choor* dezer Kerk is later gebouwd: zynde: in 1506, begonnen, en, na 10 jaren, naamlyk 1516 voltooyd: door welken bouw, de meeſte goederen dezer kerk weggeraakt zyn. Gemelde Heer *Jan* is in deze Kerk begraven; gelyk deszelfs opvolgeren. Onder deze, was ook de oude Hertog *Arnoud*, en deszelfs broeder *Willem*. Van dezelve is de *Tombe* noch heden te zien; hoewel ze, in 't laatſt beleg van 1674, iets geſchonden is: dan, in 1733, heeft men een houten ſtaketzel daarom gemaakt; waardoor, dezelve nu tegen de verdere ſchending beveiligt is. Het opſchrift dezer *Tombe* luid. HIER LIGT BEGRAVEN DEN HOOCHGEBOOREN VERMOGENDE VORST, HERTOG . . . . . VAN GELRE EN VAN GULICK, GRAVE VAN ZUTPHEN. STERF IN 'T JAAR 1473. *den* . . . . . EN DIE ED: WAALGEBOORE HEER WILLEM VAN EGMOND, TOT BAAR EN TOT KESSEL, TWE GEBROEDERS, EN STERF IN 'T JAAR ONS HEEREN 1483, DEN 17 DAG JANUARY. * Op 't *Choor*, voor 't gewezen hoog altaar, is mede de begraafplaats van den Spaanſchen Gouverneur, *Diego de Ville Caldron*. Ook was, op dit Choor, ter plaatze waar eertyds 't zelve altaar ſtond, eene fraaye Graftombe opgerecht, voor Jonkr. *Thomas* van *Stakenbroek*, Lieutenant Generaal der Kavallerie, en twede Staatſche Gouverneur dezer Veſting; die, in 1641, aldaar geſtorven en begraven is. Dan, deze Tombe is, in 1672, door de *Franſchen* weggedaan. Dezen maakten, toch, terſtond

* Door de tuſchen komende ſtippen, word aangewezen, dat de letteren, die daar geſtaan hebben, bedorven, en door den tyd onleesbaar zyn geworden.

ſtond zich meeſter van de *Kerk*; die zy, naar de Roomſche wyze, ingeweyd en opgecierd hebben: terwyl zy, den *Gereformeerden*, naauwlyks de *Gaſthuis Kapelle*, ter oefening van hunnen Godsdienſt overlieten. Zelfs werden hun, hunne eigen begraafplaatzen, in deze Kerk geweigerd: voor welke; de Franſchen hun den *Gaſthuis-hof* vergunden. Geduurende de laatſte belegering, door den Generaal *Rabenhaupt*, in 1674, is deze Kerk zeer geſchonden, door de bomben en kogels; die ook den toren, met deszelfs klokken-ſpel, hadden bedorven. Daarvan, is noch heden als een overblyfzel te zien, dat van de Kerk niet meer dan 't *Choor* en de twe kruispanden ſtaande gebleven zyn: maar, het Schip der Kerk, tuſchen de kruispanden en den toren, is ingeſtort en niet weder herbouwd. De voorgevel is, echter, in 1739, weder voortreflyk opgehaald: gelyk mede, de toren; die van een cierlyk maakzel is.

De *Gereformeerde Gemeente* is, naar gelang der Stad, niet merkelyk talryk: terwyle de *Roomsgezinden* hen in aantal verre te boven gaan. Zy word, door *twe Predikanten* bediend; die beiden, door Zyne Hoogheid, als Heer, benoemd, en, naar 't recht van *Kollatie*, door den Kerkeraad beroepen worden.

In den jare 1686, had Prins WILLEM III, ook aan de *Waalſche Gereformeerde Gemeente*, een Predikant toegeſtaan: beneven eene kleine *Kerk*, t' hunner Godsdienſt oefening. Dan, dewyl deze Gemeente, door den tyd, tot op 2 of 3 huisgezinnen, verminderd was geworden; is, by overlyden van den laatſten —, in 1731, geen ander in deszelfs plaats geſteld.

In de *Roomſche* tyden, bevonden zich binnen Grave meer andere *geeſtelyke gebouwen*: als eene *S. Jans-Kapelle*; die binnen den ringmuur van 't *oud Slot* ſtond. Zy werd bediend, door een *Kapittel* van een' *Deken* en zes *Kanonniken*; ter zelver wyze, als de *S. Elizabeths Kerk*.

Desgelyks, was daar een *Nonnen Klooſter*; 't welk bewoond werd, door Geeſtelyke Zuſters, die den derden regel van *S. Franciskus* hadden aangenomen. Het is geſticht, in 1459. Dit *Klooſter* is zelfs noch in wezen: en de *Nonnen* hebben, veele jaren; nadat de Stad reeds in der Staaten handen was, het zelve blyven bezitten: mids, eene jaarlykſe rekognitie daarvoor, aan 's Prince Domein komptoor, in *'s Hage*, opbrengende. Dan, ingevolge de Reſolutie

der

der Algemeene Staaten des jaars 1731, moet dit *Kloofter* uitſterven.

'T STADHUIS is een redelyk fraay gebouw; ſtaande op de markt, tegen over de nieuwe gevelmuur der Kerk. In een van deszelfs vertrekken, ziet men een *Schilderij*; vertoonende de al' oude gedaante dezer Stad; van de jegenwoordige, zeer verſchillende. Ook word, aldaar, een *zilver ketteltje* of *drinkvat* bewaard, van omtrent 2 ponden gewichts: 't welk *Maximiliaan* van *Egmond*, Grave van *Buuren*, in 1536, aan de Stad geſchonken heeft, ten einde het zelve t' zyner gedachteniſſe te bewaaren, en te gebruiken, ter gelegenheid der Stads Gaſtmaal tyden. Hy had dit vat, als een' buit mede gebracht van *Tunis*, op de kuſt van *Afrika*; als hy, 's jaars te vooren, dien bekenden krygstogt, tegen deze Stad, in gezelſchap met Keiſer *Karel V*, bywoonde: welk geval, met deze woorden, die daar binnen met gegraveerde letters ſtaan, word uitgedrukt. DIT KLEYNOOD IS, BY MAXIMILIAAN JONG, GRAAF VAN BUEREN, VAN DE ONGELOVIGE IN AFRICA GEWONNEN, EN DEN 28 DECEMBER 1536 DE STAD GRAVE GEGONNEN.

De *Borgers* dezer Stad genoten, oudtyds, veele *voorrechten*; welker ſommigen noch in wezen gebleven, maar, anderen vernietigt zyn: daaronder, ook vrydom der *tollen*, door *Gulickerland*, *Brabant*, *Gelderland*, *Holland* en *Zeeland*. Een borgers-dochter ten huwelyk te hebben, achtte men, een groot geluk; alhoewel men geen anderen bruidſchat verkreeg, dan 't *Borgerrecht*. De geheele Borgery is in *vier kompagnien* verdeeld; die elk hunnen Kaptein, Lieutenant en Vendrig hebben.

De REGEERING der *Stad*, in 't byzonder betreffende: dezelve beſtaat, uit den *Amptman*, (of, by afwezenheid, deszelfs *Stadhouder*:) den *Schout*; de twe *Borgemeeſteren*; welker één, *'s Heere*- en de ander, *Stads Borgemeeſter*, geteld word: zeven *Schepenen*, en acht *Gezworenen*: aan welke, één *Sekretaris* en *Syndicus*, beneven een Stads *Rentmeeſter*, zyn toegevoegt. Aan den *Amptman* en de twe *Borgemeeſteren*, is de beſtiering der Stads borgerlyke zaaken toevertouwd: en, aan *Schepenen*, de zaaken van het *Civiel*- en *Krimineel Rechtsgebied*. Van de door Schepenen uitgeſproken vonniſſen, in allerly borgerlyke verſchillen, is *Reformatie*, aan den *Raad* van *Brabant*: dan, in lyf- en levens ſtraflyke misdaaden, is hun vonnis, na gedaanen eiſch des Amptmans, beſliſchende: En, dit *Hoog-*

gerecht is niet bepaald, tot de Stad en Vryheid, alleenlyk, maar ook, over alle dorpen des Lands van *Kuik* uitgeſtrekt wordende, die wegens misdaaden in hechteniſſe komen, in de Stads gevangenhuizen bewaard, en, ook aldaar te recht geſteld. Desgelyks, worden de verſchillen over de gemeene middelen, en over de jagt, voor de Stads Schepenen, als gedelegeerde Rechters, belegt. De acht *Gezwoorenen*; anders gezegt, *beëedigde Gemeentslieden*, zyn in regeerings zaken niets bemoeid; dan, wanneer de *geheele Raad* vergaderd is: en wel, wanneer, over zaken der geheele Stad aangaande; als, onder anderen, de nieuwe belaſtingen; zal gehandeld worden. De *Amptman*, *Schout*, *Sekretaris*, *Syndicus* en *Rentmeeſter* behouden de bedieningen, geduurende hunne geheele leeftyd: dan, de *Borgemeeſteren*, *Schepenen* en *Gezwoorenen*, worden, door den *Baron*, ingevolge de *nominatie* des *Amptmans*, alle jaren, 't zy veranderd, 't zy gekontinueerd.

Men heeft, te *Grave*, een *Komptoir* der *Admiraliteit* op de *Maas*; waaraan, de *Licenten*, of in- en uitgaande rechten der goederen, betaald worden: ſtaande onder het opzicht van één' *Ontfanger*, één' *Kontrarolleur* en twe *Kommiezen*. Doch, behalven dit, is 'er een afzonderlyk *Komptoir* der *Tollen*, ten aanzien der goederen, die ter Scheep langs de rivier gevoerd worden: 't welk den Heere, Prins van ORANJE, als Baron der Stad en 's Lands van Kuik, aangaat. En, dit *Komptoir* word bediend, door één' *Ontfanger*, één' *Kontrarolleur* en twe *Beziender* der Schepen.

'T Stads *Rechtsgebied* of *Vryheid* is van geen grooten omtrek: eeniglyk, zich bepaalende, tot den naaſt by gelegen *Polder*, de MARS en WYTH genoemd, en den daar langs loopenden dyk. De *Sohout* in der tyd is *Dykgrave* dezes *Polders*: en het Hooſd van 't Dyk-Kollegie; 't welk beſtaat, uit zeven HEEMRAADEN, en den Sekretaris der *Sekretaris* der Stad *Grave*, in hoedanigheid als *Dykſchryver*.

Het *platte land*, waarin, de onderhoorige *Dorpen* liggen, word nimmer anders, dan het LAND, of het AMPT van KUIK benoemd. Dus ontleend het zyn' naam, van 't eerſte en voornaamſte dezer *dorpen*, of liever, het vlek, KUIK.

De

De reden daarvan is, reeds hiervoor, in 't verbygaan, aangewezen: dewyl, naamlyk, de *eerſte Heeren* dezer *Landſtreek*, voor de ſtichting der Stad *Grave*, te KUIK, als de Hoofdplaats, hunne hofhouding hadden. Daardoor, is die naam tot de *geheele* Landſtreek overgegaan, en in vervolg beſtendig daaraan verbleven.

Het is, in *twee Ampten*, verdeeld: welke'r één, het OPPER- en 't ander, het NEDER-AMPT, genoemd worden. Elk dezer *Ampten* had, in vroégere tyden, zynen eigen byzonderen *Schout*; gelyk mede, de Stad *Grave* van een byzonderen *Schout* voorzien was. Dan, dewyl deze Ampten geen genoegzaam voordeel opbrachten, om drie *perſoonen* te konnen doen beſtaan; zyn dezelve daarna, tot één ſaam vereenigt. De *Schout* heeft het recht van voorzittinge, in alle de byzondere *Rechtbanken*, over borgerlyke zaken: dan, meeſt word dit recht geoefend, door *Onder-Schouten*; die door hem worden aangeſteld, en, in de vergaderingen zyn perſoon verjegenwoordigen.

Zodanige Rechtbanken beſtaan, uit zeven *Schepenen*; die, by gebrek van andere ſtoffe, meerderdeels *Roomsgezinden* zyn. En, behalven de eigenlyk *Schepenen*, heeft men, ook zeven *gezwoorenen*; die tot die vergaderingen geroepen worden, wanneer de één en ander der Schepenen afwezende zyn. *

De

* Dit getal der *zeven* Schepenen, en *zeven* Gezwoorenen, behoord (volſtrektelyk genomen,) tot elke *Recht-* of *Dingbank*; wanneer dezelve *volledig* zullen zyn: dan, ſtaat hierby aantemerken, dat, in de kleine Rechtbanken, die ſlegts in één enkel dorp beſtaan, zelden genoegzaam

De *Landſchryver* bekleed, in deze Rechtbanken, het ampt van *Sekretaris*.

De leden dezer vergadering zitten gemeenlyk, om de veertien dagen: zynde 't huis van den Gerichtsbode, de plaats hunner vergaderingen. Van de vonniſſen, door de Schepenen geveld, is *appél*, naar de *Hoofdbank* van *Kuik*: en, van daar *Reformatie* aan den *Raad* van *Brabant*. 'Er zyn in 't geheel *twaalf* zodanige *Recht*- of *Dingbanken*, in 't *Land* van *Kuik*: naamlyk, *zes* in het NEDER-KWARTIER, en *zes* in het OVER-KWARTIER. En, elk derzelver vervat in zich, behalven een of twe *dorpen*, ook ſommige naby-gelegen *gehuchten*. Wy beginnen, met

'T NEDER-AMPT.

Daarin komt eerſt in aanmerking:

De HOOFDBANK van KUIK, met haare onderhoorige *gehuchten*; die, in het *vlek* dezes naams, geſpannen word.

Deze *Bank* beſtaat, uit zeven *Schepenen*: twe, naamlyk, uit KUIK: en, uit elk der vyf onderhoorige *gehuchten*, één: naamlyk, HERSWYK, S. AAGTEN, HAPS, en GROOTE- en KLEINE LINDEN. Dat deze *bank* getiteld word, als de HOOFDBANK; dewyl de gevelde vonniſſen, der

gequalificeerde perſonen gevonden worden, om dit getal van *veertien* leden te konnen uitmaken: gelyk ook, ter oorzake der weinige daarin voorvallende bezigheden, zo groot aantal niet nodig is.

der elf andere byzondere *Gerechtsbanken*, voor de Schepenen dezer bank, door den weg van *appél*, getrokken mogen worden; is, hier voor, reeds gezegt.

'Kuik zelve verdiend, met meer recht, een *vlek* — dan een *dorp*, genoemd te worden: dewyl de meeſte huizen; uitgezonderd ſommigen, die hier en ginds, wat verder van de plaats verſtrooyd liggen; in reyen het één aan 't ander paalen; die door ſtraaten, welke'r één geheel —, en eene andere gedeeltelyk, met ſteenen belegt zyn, van elkander geſcheiden worden. De langſte dezer ſtraaten gaat noordelyk en zuidelyk, over den Maasdyk. Het getal der huizen in de Kerkbuurt, aldaar de klomp van 't vlek of dorp genoemd, is ruim één honderd: onder welke ſommigen zeer wel gebouwd zyn, en door farzoenlyke lieden bewoond worden. Het getal der Inwooneren word, in alles gezaamlyk, op ruim 500 begroot.

Men heeft 'er eene luchtige en fraaye *Kruiskerk*: ſtaande dicht by de rivier: en hebbende, aan de waterkant, eene ſteene muur ter beveiliging derzelver tegen de ſlag van 't water. De *Gereformeerde* Gemeente van *Kuik* is de talrykſte, onder alle, die in deze landſtreek zyn: beſtaande, uit omtrent 70 Ledemaaten. Desgelyks, hebben de *Roomsgezinden* aldaar een *Kerkhuis*; ſtaande, aan 't einde van 't vlek: welke van gemeen gebruik is, ook voor de Inwooneren der bygelegen *Buurtſchappen*.

Hier voor, is reeds met één woord aangeteekend: dat de eerſte *Heeren* of *Baronnen*, welke deze landſtreek bezaten, in dit vlek, beſtendiglyk hunne woonplaats hielden: en, dat alleen de verwoeſting van 't *Slot* te *Kuik*, door Grave *Diderik* van *Holland*, ter wraakoefeninge, wegens den moord, aan zynen broeder, den Grave *Floris*, den *zwarten* toegenoemd, door Heer *Herman II.* van *Kuik*, gepleegt, de eerſte aanleiding gegeven hebbe, waardoor, de zetel der volgende Heeren, uit *Kuik* naar *Grave* is verplaatſt geworden: en wel, op 't *nieuw Slot*, 't welk Heer *Herman II.* die den Graafſyken titel voerde; aldaar geſticht had. Doch, waar dit *Slot* te *Kuik*, het *Stamhuis* der voorige Heeren, geſtaan hebbe, weet men met geene zekerheid. Alleenlyk, pleit de waarſchynlykheid daarvoor: dat 't geweeſt zy, beneden de Kerk, op een plaats, toen naby

naby den oever der *Maas* gelegen; dan, die daarna door verandering van bedde dezer rivier, in den grond der *Maas* verzwolgen is, en nu door 't water overſtroomd word. * Doch, wat *D. Paringet* verhaald, (*Beſchr.* der Stad *Grave* enz. *blad* 55.) uit de Viſchers verſtaan te hebben: dat zy, naamlyk by laag water, met een haak op de bodem der rivier taſtende, hier en daar, eene hardigheid, als van een gemetzelden ſteengrond, zyn ontwaar geworden: en, dat zy daar tuſchen weder groote diepten peilden, als van een hollen kelder; word, door de lieden dezer plaats, voor een verdichtzel geacht. En, van geen grooter waardy is 't voorgeven: dat men voorheen, ter zelver plaatze, veel duifſteenen uit het water heeft opgehaald.

Uit die zelve oorzake, dat, naamlyk, *Kuik* de eerſte *reſidentie* der Heeren dezer Baronie geweeſt is, mag men afleiden, dat de *Rechtbank* van *Kuik*, voorheen, behalven 't middelbaar — en laag —, ook het *hoog Gerecht*, ten aanzien van lyfs — en levens ſtraffen, geoefend hebbe; geſchieden-

* De overlevering wil: dat de *rivier*, in vroegeren tyd, veel verder, dan tegenwoordig, verby *Kuik* gelopen hebbe: naamlyk, tuſchen de uiterwaarden, aan de overzyde der rivier, en, de hooge heide, die daarna volgt: door welke verandering, deze *uiterwaarden*, wel' eer aan *Kuik* behoorende, daarna, door de nu tuſchen beiden ſtroomende rivier, daarvan afgeſcheurd zyn. Zelfs ontdekt men, daar ter plaatze, noch heden, eene laagte, die, al' eer de *Maas* tot eene zeer merkelyke hoogte gerezen is, onderloopt; moetende dit water dan uitlozen, door de *Mookſe* ſluis: welke laagte, zeer vermoedelyk, de *oude kil* dezer rivier ſchynt geweeſt te zyn. Dit zo zynde; zouden de huizen van dit vlek, voorheen, veel verder ooſtwaard zich uitgebreid hebben; en, de *Kerk*, die nu naby de *Maas* ſtaat, die's tyds welligtlyk omtrent in 't midden van 't zelve, zich bevonden hebben. 'T is, ten minſten, zeer onwaarſchynlyk, dat men een zo groot bouwgevaarte, als dede Kuikſe Kerk is, by haare eerſte ſtichting, zo naby den oever der *Maas* geplaatſt zou hebben: en daardoor, zich in de noodzakelykheid gebracht, om ze, door eene zwaare en koſtbaare muur, tegen 't geweld des waters, gelyk 's winters tegen 't geweld der yſchollen, te moeten beveiligen.

dende dit, op zekere hoogte, naby 't vlek; die noch heden, ten aandenken daarvan, de GALGEBERG geheeten word. Men meend, dat gebrek van bekwaame gevangenhuizen de aanleiding gegeven hebbe, ter overbrenging van dit zelve recht, uit *Kuik* naar *Grave*.

Zyne Hoogheid, de HEER PRINS van ORANJE heeft, in dit vlek, een *Tol-Komptoir*: dan, eenigiyk, ten aanzien der Schepen, die te *Mook*; ſchuins daartegen over op den Kleefſchen grond gelegen; laaden of loſchen, welke'r waaren, van daar naar *Nymegen* worden vervoerd: want, de Schepen, die lager af laaden of loſchen, en die de *Grave* verbyvaaren, vertollen aan die Stad zelve. Desgelyks, is te *Kuik*, een Komptoor der *Admiraliteit* op de *Maas*; 't welk, door eenen *Commies* en *Kollecteur*, bediend word.

HEESWYK * is de naaſt by *Kuik* gelegen *Buurtſchap*; van daar weſtwaard. Deze vervat in zich, daarby gereekend de huizen, wel tot *Kuik* behoorende, maar weſtwaard naby *Heeswyk* gelegen; omtrent 100 huizen, die hier en ginds van elkander verſpreid liggen.

In 't midden dezer buurtſchap, ziet men het Huis OVERHAGEN: eertyds, eene Adelyke Hofſtede; welke bezeten werd, by de Familie van *van Gaalen*. De tegenwoordige Bezitter, ſedert den jare 1768, is de Heer *Laurens Spengler*; Kommandeur by de Marinen, ten dienſte van den Staat ter zee. Dees' heeft het huis hooger opgetrokken: en voorzien, van een uitſteekend koepel en plat; van waar men al' omme een ruim en verre gezicht heeft. Ook, heeft hy 't zelve met een grooten tuin en andere plantagien vercierd. Aan dit Huis, zyn eenige pachthuizen en landeryen onderhoorig.

S. AAGTE, eigenlyk, *S. Agathe*, is mede eene *buurtſchap*, een half uur gaans ten zuiden van *Kuik*.

Zy heeft haaren oorſprong, en, daardoor, te gelyk haaren naam ontfangen, van een *Kapelle*, aan de *H. Agatha* toegeweyd; die by de Roomsgezinden word gehouden, voor eene Edele Maagd en Martelareſſe; die, geduurende de vervolgingen, onder Keiſer *Decius*, door deszelfs Stadhouder *Octavianus*, te *Katanie*, op het eiland *Sicilie*, zou ge-

* Deze *Buurtſchap* niet te vermengen, met 't dorp en Heerlykheid HEESWYK, in de Majorie van *'s Boſch*, en 't Kwartier *Maasland*, gelegen.

gedood zyn. Deze *Kapelle* was, in 1371, door Heer *Jan IV.* van *Kuik*, met toeſtemming des Biſchops van *Luik*, aan de *reguliere Kanonniken*, van 't *H. Kruis*; gemeenlyk *Kruis-Heeren* genoemd, geſchonken: onder voorwaarde, van daarby een *Klooſter* te ſtichten: gelyk dadelyk geſchiedde; zodra deze giftе, door Paus *Urbaan VI.*, in 1379, beveſtigt was geworden. Dezer wyze, word de eerſte aanleg van dit vermaard *S. Aagte-Klooſter* opgegeven, door *Knippenberg*, (*Hiſtor. Eccleſ. Duc. Celr. L. VIII. c. 9. p.* 289.) De *Lotgevallen*, welke dit *Klooſter* getroffen hebben, ſedert den tyd van deszelfs ſtichting, zyn kortelyk vervat, in eene *Latynſche inſcriptie*; ſtaande onder eene *Schildery*, in welke dit Klooſter word afgebeeld; en in een van deszelfs vertrekken hangende. * Daaruit blykt: „ dat „ het

* Dus luid gemelde *inſcriptie*, in 't *Latyn*:

Anno Domini 1571. (Lege 1371.)

Per Religioſorum labores & patrimonia, fundatum extructum & donatum.

Anno 1582.

In primis motibus Belgii, ſpoliatum deſtructum & everſum.

Anno 1609.

Cum inductis, ſub Araufionenſium Principum favore & protectione.

Gulielmo recuperatum,
Mauritio Ultro templum ornatum
Frederico Henrico perfectum.
Eheu! Jeſaias 38.

In pace amaritudo mea amariſſima, qua publica.

Anno 1644. (of 1647.) 8 *Jan.*

Monaſterium & bona omnia confiscata.

Anno

C

het zelve; in 1371, * uit den arbeid en goederen der geestelyken, zoo geblokt zyn: in 1584, by den aanvang der Nederlandsche onluſten, geplunderd en geheel verwoest: in 1609, gedurende 't beſtand met *Spanje*, door de gunſt der *Prinſen van Oranje* — namelyk, *Willem*, te ruggegeven — *Maurits*, de Kerk vercierd — en *Frederik Hendrik*, geheel tot ſtand gebracht: dat, den 8 *Jun.* 1644, dit Klooſter, met alle deszelfs goederen verbeurd verklaard zy: dat, in 1648, den geeſtelyken, 't vertrek is aangezegd, en, zy, den 14 *Auguſtus* deszelven jaars, met geweld zyn uitgedreven: naamlyk, 18 Prieſters, 2 Klerken en 11 Lekebroers."

Uit kracht der gemelde verbeurtverklaring, na den gereedkenden vrede des jaars 1648, behoud die *Klooſter* aan de Heere *Prins* van ORANJE, als *Baron* des Lands van *Kuik*. Niet te min, hebben de Geeſtelyken dezes order daarna de vryheid herkreegen, en tot heden behouden, van het zelve te bewoonen; benevens de daaraan onderhoorige goederen, naar welgevallen te beſtieren, en derzelver inkomſten te genieten: mits, jaarlyks eene uitkeering daarvoor doende, van 2000 gulden, aan het *Domeinen*-Komptoir van Zyne *Doorl. Hoogheid* en *Genade*. Het getal der Klooſterlingen is niet bepaald. Thans bevinden zich, in dit Klooſter VIII. *Prieſters*; zonder *Leekebroeders*: dan, eertyds waren zy daar, in grooter getal. Zy hebben aan 't hoofd, een' *Prior*, een' *Onder Prior*, en een' *Procurator*. Binnen den omtrek van het Klooſter, draagen zy hun gewoon orders-gewaad: dan, mogen daarmede niet uitgaan. Ook mogen

Anno 1648.

Religioſis exitium demandatum.

Anno 1648. 14 *Auguſti.*

Per vim ejecti, *Sacerdotes* 18, *Clerici* 2. *& Laici* XI.

* In 't afſchrift dezer inſcriptie, by *Paringet*, (*Beſchr. der Stad Graave* enz. *H. Deel. blad.* 696.) ſtaat 1571: dan, dit moet een Schryffout wezen: dewyl, uit *Knippenberg*, hier boven aangehaald, blykt, dat dit Klooſter, alreeds ſedert 1371, zyn oorſprong rekend. 'T ſchynt, dat 5 — voor 3 — zal gelezen zyn.

gen zy geen klokken luiden. Ingevolge 't Staats beſluit van den 28 *July* 1730, zouden de Geeſtelyken van dit Kloo-ſter — (gelyk ook de *Nonnen* binnen de ſtad *Grave*,) moe-ten uitſterven, met verbod van eenige nieuwelingen aante-nemen. En, ter voldoeninge aan dit oogmerk, moet jaar-lyks, eene nauwkeurige *lyſte* getrouwlyk vervaardigt wor-den, aangaande 't getal der *Kloofterlingen*; geteekend, door de drie oudſte *Regulier-Kanonneken* in rang, en met eene verklaaring van 't Hoog Gericht van *Kuik*, geſterkt. Des-niet te min hebben deze Kruis-Heeren, in 1755, van Hun-ne Hoogmogende verlof verkregen, om acht nieuwe Gee-ſtelyken hunner order aantenemen; gelyk dan ook die's zel-ven tyds, zo veele nieuwe *Prieſters* hun toegevoegt zyn; van welke thans, noch zes, benevens twe ouden, in leven zich bevinden.

Het *Kloofter-gebouw* is redelyk groot: dan, heeft, van buiten- en binnen, weinig cieraads. 'T is van een ruimen hof voorzien. De *Kerk* of *Kapel* is oud, doch van ge-noegzaame ruimte. Op een boven verwek van dit Kloofter, is de *Bibliotheek*; waarin, een goede voorraad van oude boeken bewaard word, ten gebruik der Geeſtelyken. In deze Kerk, word dagelyks, door hen, de gewoonlyke dienſt gedaan. En daarvan maken de landlieden der naby-gelegen Buurtſchap, *S. Aagte*, mede hun gebruik: hoe-wel, anders behoorende onder de *Parochie* des Paſtoors van *Kuik*.

Haps of *Haaps* is één der dorpen, dezer zelve Rechts-bank, omtrent één uur gaans ten zuidweſten der *Hoofdplaats*, en een half uur van *S. Aagte*. Dit is eene ſoort van *Heer-lykheid*, welke behoord, aan den *Heer* van *Boksmeer*; doch leenroerig, aan de *Baronie* van *Kuik*: weshalven, by over-lyden van eenen der Heeren van *Boksmeer*; dezelve voor Stadhouder en Leenmannen dezes Lands, t' elkens op nieuw verleid word, op deszelfs opvolger, voor 15 goud gulden. Ook bezit de Heer van *Boksmeer*, behalven verſcheiden tienden en thynzen der landgoederen, de helft der inkom-ſten van den *Hapſen-Maaſtol*; die mede, van de Baronie van *Kuik*, ter leen gehouden word: van welks tolrechten, de borgers van *Grave* en *Nymegen* bevryd zyn. Doch, dit uitgezonderd oefend gemelde Heer, te *Haps*, geen rechts-gebied. 'Er ſtaat in dit dorp, wel eene *Kerk*: doch, in dezelve, word, by gebrek van Gereformeerde Inwooneren,

geen

geen dienſt gedaan. De Roomsgezinden oefenen hunnen Godsdienſt, in een afzonderlyk Kerkhuis.

De GROOTE- en KLEINE LINDEN zyn twe plaatzen, welker landeryen, voor een groot gedeelte, langs de *Maas*, tot tegen over 't dorp *Over-Aſſel*, beneden *Heumen* zich uitſtrekken: alhoewel, de huizen en veele van derzelver landen, meer landwaard in liggen. In de *Groote Linden*, ſtaat eene *Kerk*, en, in de *Kleine Linden*, eene *Kapelle*: dan, in geen eene der beiden, word, by gebrek van Gereformeerden, eenige dienſt verricht.

Onder de laatſtgenoemde *Buurtſchap*, behoord KATWYK: 't welk, *Katwyk* op de *Maas*, word toegenoemd, ter onderſcheiding van *Katwyk* aan den *Rhyn*, en *Katwyk* aan *Zee*; twe aanzienlyke dorpen in *Holland*. Dit KATWYK is eene *buurtſchap* op zich zelve: hebbende eene rey huizen, langs den dyk ſtaande; meeſt bewoond door de *admiraliteits* bedienden; als een Kommies Kollecteur, en een Kommies Kontrarolleur; die, daar, de in- en uitgaande rechten ontfangen. Ook, is by deze plaats een voornaam *veir* over de *Maas*: waarvan, in den zomer tyd, ook de Poſtwagens, tuſchen *Venlo* en *Nymegen*, zich bedienen. De Gereformeerde Ingezeetenen van *Katwyk*, zyn, aan de Geneente van *Kuik*, onderhoorig.

BEERS, * een dorp, tuſchen *Kuik* en *Grave*, 't welk een eigen Rechtbank op zich zelven heeft; uit 7 Schepenen beſtaande. Daar ſtaat, een Heere huizinge, met haaren tuin binnen eene gracht befloten; die wel' eer ſchynt geweeſt, een Adelyke Hofſtede; welke'r eigenaar een Leenman van den *Baron* van *Kuik* is. Het behoord thans, aan den Heer Schepen *Hendrik Getſtman*. In dit dorp ſtaat eene Gereformeerde *Kerk*, waarin de dienſt, door een eigen Predikant, voor eene zeer kleine gemeente, word waargenomen.

Van dit dorp, heeft de bekende *Beerſche Maas* haaren naam ontfangen: waardoor men verſtaat, het *Maaswater*, 't welk, zodra die rivier tot zekere hoogte gewaſſen is, landwaard inloopt, en, de daaromtrent gelegen landeryen doed

* Dit dorp niet te vermengen, met de drie dorpen, OOSTER- WESTER- en MIDDEL-BEERS, in de Majorie van *'s Boſch*: noch, met een ander dorp dezes zelven naams in *Frieſland*, in de Grietenie *Ferwerderadal*.

doed ondervloeyen. Daartoe, zyn op de uiterwaarden, maar eeven beneden *Kuik* tot *Katwyk*, en verder van 't bovenelande van *Gaſſel* tot *Grave Zomerdykje's* opgeworpen; die tot zekere peil onderhouden worden; over welke, 't water, ter diepte van een — twee — drie — en meer voeten, (naar gelang der hoogte der rivier,) binnenwaard loopt. Het water, dat over den zomerdyk tuſchen *Kuik* en *Katwyk* invloeyd, loopt naar — en over de *Kuikſche* en *Lindenſche broeken*, en verder, over de landeryen tot 't dorp *Beers* behoorende. Doch, 't water, dat by *Grave*, over den Zomerdyk ſtort, loopt te rugge, en als hooger opwaard, in de naby gelegen landen van *Gaſtel:* en 't water dezer beiden overloopen, aldaar by *Beers* zich onderling ontmoetende, verſpreid zich rechts en links, en, na alle de laagtens overſtroomd te hebben, valt 't, in 't riviertje, de *Raam;* loopende met het *Raamwater*, langs de Stad *Grave*, door de landen van *Ravenſtein*, *Megen* enz. verby *'s Boſch;* moetende daarna door den overlaat by *Baarlwyk*, in de *Kleine Maas* en, door deze, in den *Bietbeſch*, zich ontlaſten. Gemelde overloop der gemelde twe zomerdykje's, die de *omloop* der *Beerſche Maas* genoemd word, begint, als 't water der *Maas* te *Grave*, tot 16 voeten, en 4 duimen, boven den gemeenen peil gerezen *is:* waarvan, in zodanigen gevalle, een' *ſignaal* of *tzein* gegeven word, door een kanonſchoot uit deze veſting, ter waarſchouwinge der landlieden. Die zelve *overloop* is, alreeds ſedert langen tyd, dus ingericht, in gevolge zekere overeenkomſten: en, diend, om 't *Ryk* van *Nymegen* en 't *Ampt* tuſchen *Maas* en *Waal*, door de ontlaſting, welke hier mede geſchied, te verſchoonen, en, dezelve min voor overſtroomingen, door inbraken der dyken, te doen bloot geſteld zyn. Zie, daarvan, de *Rivierkundige Aanmerk.* van wylen den Heer Lieut. Kolonel *Henr. Lotzy:* de *Voorreden*, *bladz.* 6. Ten einde, voorts, deze zogenoemde *Beerſche Maas* eenigermate te bepaalen, en te voorkoomen, dat deszelfs water, ook door de andere landen des *Neder-ampts* van *Kuik*, zich zoude uitbreiden; zo heeft men de voorzorge gebruikt van de beiden Polders van dit *zelve Neder-ampt*, (welke'r één is die van *Kuik* en *S. Aagte;* en, de andere, die van *Gaſſel* en *Eſchaaren*,) van rondomme te bedyken: langs de buiten-zyde naamlyk der *Maas*, ter afkeering van 't water deser rivier: en, langs de binnen zyden, ter ſluitinge van 't water, dat door den *omloop* der *Beer-*

Beerſche Maas, landwaard inloopt. En, deze beiden landdyken der Polders van *Kuik* en van *Gaſſel*, liggen een groot uur gaans, wederzyds van elkander verwyderd; door welke tuſchen wydte, de *Beerſche Maas*, in gevalle van hoogen rivier, naar beneden heen ſtroomd.

Mil, S. Huibert en Wanroy behooren mede onder éene Rechtbank van zeven Schepenen: van welke, 't eerſtgenoemde dorp de *Hoofdplaats* is. Het ligt, twe uuren gaans, zuid ooſtwaard van *Grave*. In dit dorp, ſtaat een oud *Slot*, en gewezen adelyk goed, Alden-Driel genoemd; thans behoorende, aan den Heer Baron *de Lidel*. Alhoewel, de Gereformeerde Gemeente thans eenigiyk beſtaat uit het huisgezin van den Koſter en Voorlezer, beneven noch 5 of 6 perſonen; heeft dit dorp toch zyn eigen Predikant; die, op het Choor der Kerk; (vermits de buik of 't ſchip der Kerk afgebrand en ingeſtort is;) den dienſt verricht. De twe andere dorpen S. Huibert en Wanroy of *Wanray*, zyn meer zuidwaard en naby de gemeene *Peel* gelegen.

Gassel is een klein dorp, een groot half uur gaans, ten zuidooſten van *Grave*, heeft mede eene *dingbank* van zeven Schepenen, in gemeenſchap, met de Buurt Tongelaar. Daar ſtaat mede een oud *Kaſteel*: 't welk eigenlyk *Tongelaar* genoemd word: en zyn' naam aan de Buurtſchap mededeeld. Het *Kaſteel*, beneven de Buurtſchap, behoord, aan den Heer *Grave* van *Himmendaal* en *Kreinbem*.

Eschaaren ligt nader by: en reikt, met zyne Landeryen genoegzaam, tot onder het geſchut, en by de Brugpoort, tot aan de konterſcherp der Stad *Grave*. Het heeft, eene byzondere *Rechtbank* van zeven Schepenen; onder welke, de gehuchten, Hal en Langeraar mede behooren.

Een gedeelte der landeryen, aan de twe laatſtgemelde dorpen *Gaſſel* en *Eſchaaren* onderhoorig, zyn tot éénen afzonderlyken Polder gezaamlyk omdykt. Men heeft daar ook eenen Dykſtoel; beſtaande uit den Schout der Stad *Grave* en Lande van *Kuik*, als Dykgrave, zeven Heemraaden, den Landſchryver 's Lands van Kuik, en een' Gerichtsbode.

Neer-Loon; dus toegenoemd, ter onderſcheiding van Over-Loon, in het *Over-Ampt*; als mede van Loon op *Zand*; ligt eigenlyk, in 't Land van *Ravenſtein*, en, naby 't Steedje, waarvan dit land zyn naam ontfangen heeft, aan de *Maas*. Niet te min, behoord 't, tot het *Neder-*

Ampt van *Kuik*: meenende ſommigen, dat de Heeren van *Kuik* dit dorp by beleening bezitten. Doch anderen denken, dat het aan hunne kinderen tot een pillegift gegeven zy. Dit dorp heeft mede, zyn eigen *Rechtbank* van zeven Schepenen.

HET OVER-KWARTIER.

Behelſt desgelyks, verſcheiden DORPEN, die tot zekere *Rechtbanken* verdeeld zyn: als

Eerſt, die van MAASHEES en HOLTHEES: welke beiden dus worden toegenoemd, ter onderſcheiding van elkander, niet alleen; maar ook, van HEES by *Leende*, en HEESCH in *Maasland*, HEESCH by *Nymegen* enz.

MAASHEES is 't eerſt vooraanliggend dorp, als men uit 't *Land* van *Keſſel* in dat van *Kuik* komt. Het vervat in zich, een goed aantal van huizen: dan, die verre van elkander verſtrooid liggen. Met meer recht, mag men *Maashees* een *Buurtſchap*, dan een *dorp* noemen: dewyl 'er geen *Kerk* is. De Inwooneren behooren, tot de Parochie van *Geiſteren*, in 't *Land* van *Keſſel*, *Pruiſſiſch* gebied; alwaar zy ook hunne dooden begraven moeten: en, van daar, een ſpreekwoord in die landſtreek bekend: dat die van *Maashees behooren te Geiſteren*, *ten Kerkhof en te Grave*, *ten Galge*: 't welk niet anders zeggen wil; dan dat zy, in 't *Kerkelyke*, aan *Geiſteren* — en, ten aanzien van 't *Krimineel Rechtsgebied*, aan de Stad *Grave*, onderhoorig zyn.

HOLTHEES, niet verre van daar, en meer landwaard in gelegen, is eene kleine *Buurtſchap*.

De *twede Rechtbank* is, die van VIERLINGSBEEK, benéven MAKKEN, OVERLOON, GRONINGEN en VORTHEIM: beſtaande desgelyks, uit zeven Schepenen.

VIERLINGSBEEK, is, buiten tegenſpraake, één der fraayſte en volkrykſte dorpen dezer landſtreek. Het heeft; (gelyk zeer veele andere dorpen in de Nederlanden;) zyn naam ontleend, van eene *beek*; die uit de *Peel* ontſpringende, daar langs in de *Maas* uitwaterd. Die zelve *Beek* doed een *molen* omloopen, die van gemeen gebruik is, voor de Inwooneren van alle de dorpen en gehuchten van dit diſtrikt: als *Maashees*, *Holthees*, *Groeningen* enz. De Gerefotmeerde

de *Kerk*, die taamlyk groot is, word door een byzonderen Predikant bedient. Ook, is deszelfs gemeente, eene der talrykſte, in deze landſtreek. Te *Vierlingsbeek*, is een *Pontveir*, daar men naar 't *Pruisſiſch Gelderland* overvaart: welks eigenaar is, de Heer van *Makken*.

Een groot vierdedeel uurs gaans weſtwaard van *Vierlingsbeek*, ſtaat eene gewezen adelyke Hofſtede, HALERT genoemd: welke behoord, aan den Heer *Tyſſot* van *Patot*.

MAKKEN is een *Kaſteel*, zuidweſtwaard van *Vierlingsbeek* gelegen, waarvan 't door de gemelde beek word afgeſcheiden. Het is van een wyd begrip: en draagt alle merkteekenen van vroegen ouderdom. Men wil, dat dit *Slot* door *Arnoud*, Hertog van *Gelder*; toen die deze Heerlykheid van *Kuik* bezat; zou geſticht zyn: op welks toren, het *Wapen* van *Gelderland*, (twe tegen elkander opſtaande leeuwen) in de Vaan te zien geweeſt is; en, vermoedelyk, noch te zien is. Doch, anderen meenen, dat het wel' eer behoord hebbe, aan een voornaam Adelyk Geſlachte, in *Opper-Gelderland*, 't welk den *titel*, als mede het *Wapen* van *Gelder*, voerd. Immers, weet men, dat *Johan Albert*, Baron van *Makken*; die ook Heer van *Neer-Yſche* was; ten gemalinne hadde, eene dochter, uit dit geſlachte van *Gelder*; die haar vaderlyk geſlacht wapen, in de vaan des torens van dit Kaſteel, zal hebben doen ſtellen. Het was, wel' eer eene Adelyke Hofſtede: waaraan verſcheiden voorrechten ſchynen vergknocht geweeſt; die daarna verdonkerd zyn geworden. De eigenaar geeft zich noch den titel, als Heer van *Makken*. De voorige eigenaar; welke was, de Heer, *Baron* van *Hugenpoth*; heeft dit Kaſteel, met deszelfs onderhoorige goederen verkocht, aan de *Baroneſſe* van *Waſſenaar*. Men vind eene *afbeelding* van dit *Kaſteel*, in het *verheerlykt Nederland*, of *Kabinet der hedendaagſche gezichten I. Deel. Num.* 17.

OVER-LOON, daarom ſtreeks maar blootelyk LOON geheeten; dan met recht toetenoemen OVER-LOON, om het te onderſcheiden, van NEER-LOON; waarvan hiervoor is gewag gemaakt; is niet meer dan een *gebucht*; een uur gaans van de *Maas* verwyderd; en aan dezelve *beek* gelegen, die by *Vierlingsbeek* in de *Maas* ſtort.

GROENINGEN is een taamlyk wel betimmerd *gebucht*, omtrent een vierdedeel uur gaans van *Vierlingsbeek*, en drie uuren van *Sambeek*; hebbende, in deszelfs midden, eene

oude vervallen *Kapelle*, wel' eer aan den *H. Anthoon* toegeweyd; in welke geen dienſt gedaan word.

Dit *Groeningen* is de gewoone *pleiſterplaats* der *Poſtwagens*, die tuſchen *Venlo* en *Nymegen*, twemaal 's weeks, heen — en weer reiden: houdende de Paſſagiers, aldaar, hun middagmaal. Aldaar, verwiſſelen zich de wagens; die de één, van *Venlo* — en de ander, van *Nymegen*, omtrent ter zelver tyd ſamenkomen: gelyk de pakkaadje der Paſſagiers, van den éénen — op den anderen Poſtwagen, overgeladen worden.

VORTHEIM of *Noordheim*, een *gehucht*, in die zelve ſtreek, een klein half uur gaans lager gelegen, behoord, in 't borgerlyke, tot de *Rechtbank* van *Vierlingsbeek*: dan, in 't Kerkelyke, tot *Sambeek*. Aldaar, is geen Predikant; maar, eene Gereformeerde Schoolmeeſter.

SAMBEEK, benevens SAMBEEKSCHEN HOEK en MULHEIM, maken ſamen uit, de derde *Rechtbank* van zeven Schepenen. Dan, in de Heerlyke rechten dezer plaatzen, deeld de *Baron* van *Kuik*, met den Baron van *Boksmeer*; die dus *Half-Heer* van *Sambeek* is: hoewel, zyn aandeel van den *Baron* van *Kuik* ter leen houdende.

Ter oorzake dezer tweheerigheid, word de *Krimineele Juſtitie* aldaar, beurtelings, dan door den *Amptman*'s Lands van *Kuik*, binnen de Stad *Grave* — en, dan, door den *Droſt* of *Schout* van *Boksmeer*, geoefend: gelyk mede, de boeten en de zogenoemde gerechtelyke *jura*, tuſchen die beiden gedeeld worden. Ook worden de Schepenen dezer bank, door den Heer *Amptman* der Stad *Grave* en Lande van *Kuik*, en den Droſſaart van *Boksmeer*, gemeenzaamlyk aangeſteld en beëdigt. De *Schout* van 't Boven-Ampt 's Lands van *Kuik* is *Schout* van *Sambeek*, wegens den Heer van *Kuik*: en, desgelyks, is de Droſſaart van *Boksmeer*, Schout dezer zelve Dingbank, wegens den Heer van *Boksmeer*, als Half-Heer van *Sambeek*. Ook, is de *Landſchryver* 's Lands van *Kuik*, Landſchryver dezer Dingbank wegens den Heer van Kuik: gelyk de *Landſchryver* van *Boxmeer*, wegens den Heer dezer Heerlykheid. Gemelde Amptenaaren ſtellen gemeenzaamlyk met elkander, hunne *Subſtituten*; de eerſte eene *Subſtituut-Schout*: en de laatſte eenen *Subſtituut-Landſchryver*; welke deze ampten waarnemen, beiden Heeren aangeſteld, en, in den eed genomen. De *Landſchryver* 's Lands van Kuik is, echter, alleen de Opſteller der gerechtelyke handelingen: maar,

daar

daar tegen, heeft elk Heer, zynen byzonderen Gerechtsbode.

Het dorp SAMBEEK word ook SANTBEEK, uitgedrukt: dan, zo 't één als ander is eene verbastering van deszelfs rechten naam; die eigenlyk is, S. JANSBEEK. De Kerk van dit dorp was wel' eer één der staatste en grootste dezes Lands; en praalde, met een dikken en hoogen toren. Men hád dezen toren, nadat de Kerk reeds voltooyd was, beginnen te stichten, in 1486: zynde, na verloop van 46 jaren, naamlyk, in 1532, eerst tot volkomenheid gebracht. Hiervan, is ten bewys, eene oude *inscriptie*; die op de gewitte binnen muur der Kerk is te zien geweest; doch, waarvan de letteren nu meerendeels onleesbaar zyn geworden. Deze *inscriptie* luidde:

Heer Johan zyn Zoon, Hendrik Hack,
doe hy onnosel was,
Doe leyt hy den eersten steen van desen Toorn.
Ao. 1486, *wert dat werk van den Toorn beslaan,*
Ao. 1532 *waar 't voldaan.*
Sint Jansbeek.

Dan, in den nacht, tusschen den 11 en 12 *Maart* 1703, werd dees' toren en Kerk door den blixem aangestooken, en, met sommigen nabystaande huizen, vernield. Thans, is niet dan 't muurwerk der Kerk staande gebleven; zonder dak. Doch de toren is, in 1738 en 1739, weder herstelt: en, beneden denzelven, is eene bekwaame plaats, ter oefening van den Godsdienst vervaardigt. De Gemeente der *Gereformeerden* is 'er zeer klein. De Predikant en Koster worden, ter oorzake der gemelde tweeheerigheid, benrtelings, ter één reize, door den Heer Prins van ORANJE — en, ter andere, door den Heer van *Boksmeer*, aangesteld.

SAMBEEKSCHEN HOEK en MULHEIM zyn twe kleine *gebuchten*, in de nabyheid van *S. Jansbeek*.

BEUGEN ligt een groot uur gaans noordoostwaard van *Sambeek*, op den weg naar *Kuik*. Aldaar, is mede een Gerechtbank; tot welke, vyf Schepenen, uit *Beugen* verkooren worden: en, de twe anderen, uit het onderhoorig *gebucht* RYKEVOORT, met zyne onderhoorige *uithoeken* of

buurtſchappen, PAAPEVOORT, TOVE, WALSCHOT en HULSBEEK. De *Grave* van *'s Heerenberg*, Heer van *Boksmeer*, geeft zich wel den titel van *Heer* van *Beugen*; dan, oefend aldaar in 't geheel géen rechtsgebied. Eeniglyk, heeft Hy de beurtelingaſche met den *Baron* van *Kuik*, de aanſtelling van Predikant en Schoolmeeſter. Ook, ſteld Hy aldaar een *ſtillen Schout*; die met recht dezen titel voerd, dewyl hy in geene zaken gekend, noch, tot iets geroepen word. Dan, Zyne Hoogheid alleen heeft de aanſtelling van alle de *Amptenaaren*; die de boeten enz. trekken.

Dit dorp is groot en volkryk. 'T heeft eene ruime *Kerk*, met een hoogen toren; dan, de *Gereformeerde* Gemeente beſtaat, uit zeer weinige Ledemaaten.

LEDEAKKER en BERKENBOSCH maken ſamen uit, de vyfde en laatſte *Dingbank* des *Over-Ampts*; beſtaande mede uit zeven Schepenen.

Te LEDEAKKER, omtrent een en een half uur van *Boksmeer*, en een half uur van *S. Anthonis* gelegen, is geene Gereformeerde Gemeente.

En, BERKENBOSCH is een nabygelegen *Buurtſchap*: hebbende den titel van eene *Heerlykheid*; Als in 1749, de goederen, tot *Berkenboſch* behoorende, uit negen bouwhoven of boeren woningen beſtaande verkocht werden, zynze in handen van negen onderſcheiden eigenaaren geraakt. Daarna, zyn ze meermaalen verkocht: dan, altyd, aan onderſcheiden eigenaaren gebleven. Het voornaamſte gedeelte dezer goederen, in 't byzonder *Berkenboſch* genoemd; alwaar, eertyds, een *Kaſteel* geſtaan heeft, waarvan de grachten noch te zien zyn; behoord thans, aan den Heer *Laurens Spengler*, Kommandeur by de Marinen, ten dienſte van den Staat; dezelve, die ook bezitter is van 't Huis *Overhagen*.

Van deze *dorpen* en *gehuchten 's Lands* van *Kuik*, die tot byzondere Gerechtbanken ſaam vereenigt zyn, moet men onderſcheiden:

De *Heerlykheid* OP-LOO mede in het *Over-Ampt* gelegen, naby de *Peel*, en aan eene beek, die, by *Vortum*, in de *Maas* valt. Dit OP-LOO; alhoewel één der zes *Dingbanken* des *Over-Ampts* van 't Land van *Kuik*, ten aanzien van appél, der *Hoofdbank* van *Kuik* onderhoorig, en;

en, dan alle *quotisatien* deszelven Lands onderworpen, is, niet te min, eene *Vrye Heerlykheid*; op zich zelven: hebbende *Hoog — middelbaar* — en *Laag Gerecht*. Ten bewys daarvan, ſtaat, in dit dorp, een *Kaak*; welke, in zodanige gevalle, zou dienen tot een Geeſſel-paal.

By dit dorp, is een *Kaſteel*; waarop, de Vry-Heeren van *Oploo* hun verblyf konnen hebben: voorzien van ſtallingen, en onderhoorige bouwhoven, houtgewaſſen, enz. Deze Heerlykheid heeft, behalven 't genoemd rechtsgebied, veele andere aanzienlyke voorrechten: als, de aanſtelling, van Schout, Sekretaris, Schepenen, Stadhouder en Griffier der leenen, beneven den Gerechtsbode. Desgelyks, een waterkoorn — en rosmolen, vrye jagt, Heere-dienſten enz. De *Hooge Heerlykheid* zelve is leenroerig, aan de *Kuikſche Leenkamer:* dan, de meeſte onderhoorige goederen zyn *allodiaal.*

Langen tyd, heeft deze Heerlykheid behoord, aan het oud Adelyk Geſlachte van *Steenhuis:* het welk vier na elkander volgende *Amptmannen* dezes Lands heeft uitgeleverd: naamlyk, *Hendrik* van *Steenhuis*: *Godwaart* van *Steenhuis*, in 1602: *Ludolf* van *Steenhuis*, in 1637: en *Walraad* van *Steenhuis;* in 1680; welke laatſte, in 1722, overleden is. Zy waren, te gelyk Heeren van *Heumen* en *Malden.* In 1739, was Freule *Amelia Cecilia*, Baroneſſe van *Steenhuis*, de Dochter van laatſtgenoemden Heer, daarmede verleid geworden: en, na haar overlyden, is deze *Heerlykheid* door erfenisſe gekomen, aan de kinderen van Heer *Bernard*, Grave van *Welderen*, uit kracht van deszelfs huwelyk, met wylen Vrouwe *Genoveva Maria*, Baroneſſe van *Steenhuis:* welke kinderen deze *Heerlykheid*, noch gemeenſchaplyk bezitten.

Behalven alle deze gemelde plaatzen, bevinden zich, in 't *Land* van KUIK, twe *Hooge* en *Vrye* HEERLYKHEDEN: die tot het zelve genoegzaam geene andere betrekking hebben, dan, dat zy beiden, binnen deszelfs grenspaalen, als beſloten zyn: naamlyk, de BARONIEN, BOKS-MEER en OEFFELT.

De *Baronie* BOKSMEER ligt, te midden dezes lands, en, byzonder, in het *Over-Ampt:* beſlaande, beneven S. ANTHOONI, de geheele breedte tuſchen de *Peel* en de *Maasſtroom.* Deze heeft, in vroegere tyden, aan de *Baronie* van *Kuik*, ontwyfelbaar behoord: zonder, dat men weet, hoe- en wanneer, dezelve daarvan afgeſcheiden is. Als een gevolg- en te gelyk, als een bewys daarvan, komt in aanmerking, dat van de vonniſſen, door Schepenen van *Boksmeer* uitgeſprooken, (hoewel eenigſyk, in borgerlyke zaken,) by wege van reviſie, kan *geappelleerd* worden, tot de *Hoofdbank* van *Kuik:* die, echter, in zodanige gevallen, niet anders mag oordeelen, dan in gevolge de geſchriften van 't pleitgeding; welke, beſlooten, beneven 't gevelde vonnis, naar *Boksmeer* moeten te rug gezonden worden. Van dit twede vonnis, mag men, in de laatſte *inſtantie*, ook reformeeren, voor den *Raad* van *Brabant*, in *'s Hage.*

Voorheen, was de *Hoofdplaats* dezer Heerlykheid blootlyk MEER geheeten, naar eenen wyden *waterpoel* of *meir*, 't welk noch te zien is, aan de noordzyde van 't Kaſteel. Met dezen naam van *Meer*, word die plaats noch, in de oude *Landkaarten* van *Ortelius*, *Mercator* en *Blauw*, gelyk mede, in die van *Slichtenhorſt*, aangetroffen. De bygevoegde toenaam van BOKS-*meer* is overgenomen, van eenen der voorige eigenaars, *Jan Bok* genoemd; van het adelyk geſlachte der *Bokken*; dat, in vroegere tyden, zeer bekend geweeſt is; en, eenen opſtaanden *bok* in zyn ſpreekend *wapen* voerde. Deos' Heer *Bok* bezat die Heerlykheid, als een onbeleend —, en dus een vry-eigen *erfgoed:* dan, deszelfs dochter, *Johanna*, bracht dat goed, door haar huwelyk, aan Heer *Pieter* van *Kuilenburg*; die, in 1367, 't zelve aan den Hertog van *Brabant* opgedragen — en, naar de gewoonte die'r tyden, weder ter leen van hem ontfangen heeft. In 1508, is deze *Heerlykheid* overgegaan,

tot

tot 't Graaflyk geſlachte van — of tot den *Berg*, anders genoemd, *S. Heerenberg*; * door 't huwelyk van *Maria* van *Kuilenburg*, met Grave *Willem* van *'s Heerenberg*, een der *Baander Heeren* des Graafſchaps *Zutphen*. En, aan dit geſlachte, is de *Heerlykheid* Bokmeer langen tyd verbleven: naamlyk, tot 1713; toen het Graaflyk Huis van *'s Heerenberg*, met Grave *Oswald*, ten aanzien van 't mannelyk oir, uitſtierf.

Toen, was de naaſte Erfgenaam, Heer *Frans Willem*, Grave van *Hoben-Zollern-Zigmaringen*; die een kleinzoon was, van Grave *Oswalds* zuſter, *Maria Clara* genoemd en gehuwd met Grave *Maximiliaan* van *Hohenzollern*: aan wien, Hy daarom, deze —, benevens meer andere Heerlykheden, by uiterſten wille vermaakte; onder voorwaarde, van den *titel* en het *wapen* van *'s Heerenberg* te zullen aannemen; zich ſchryvende, *Grave* tot den *Berg-Hohenzollern Zigmaringen*. Dees' Heer, (die een zoon was van *Meinhard II.* Vorſt van *Hohenzollern*;) overleden zynde; is deze Heerlykheid verleid, op deszelfs zoon en jegenwoordige bezitter; *Johan Baptiſta*, Grave tot den *Berg-Hohenzollern*. Dan, dewyl, ten aanzien van dezen Heer, zekere verregaande onaangenaamheden voorgevallen waren, heeft dezelve, daardoor, zyne vryheid verloren: en, is te gelyk van de beſtiering dezer Heerlykheid vervreemd geworden: terwyl de *Raaden* des Hertogdoms *Gelre* en Graafſchaps *Zutphen*, gedurende deszelfs leeftyd, de tuſſchenregeering daarvan hebben aangenomen. Dees' Grave is wel gehuwd geweeſt: dan, deszelfs Gemalinne is, voor eenige jaren zonder kinderen nateleaten, overleden. Weshalven, Grave *Karel* van *Hohenzollern*, Heer van *Geul*, *Bun* en *Ulenſtaaten*, de præſumptive Erfgenaam dezer Heerlykheid zyn zal, in gevalle van overlyden des jegenwoordigen Bezitters.

Het

* Dit geſlachte van den *Berg*, of *'s Heerenberg*, was geſproten uit het oud Adelyk Hollands Geſlachte van *Wasſenaar-Polanen*: want, *Jan II.* van *Polanen* had by zyne derde Huisvrouw, *Margaretha* van der *Lippe*, een zoon verwekt, *Otto* van der *Lecke* genoemd; die zich in den echt begaf, met *Sophia*, Erfdochter van *'s Heerenberg*: waaruit, alle de volgende Graven van den *Berg* voortgeſproten zyn; welker geſlachte, met Grave *Oswald*, uitgeſtorven is.

Het KASTEEL van *Boksmeer* * ligt, een eind wegs oostwaard van de plaats, naby de *Maas*. Het is een groot gebouw, doch, door ouderdom en verzuim van onderhoud, sedert de afwezenheid des jegenwoordigen Heer's, zeer vervallen, en genoegzaam onbewoonbaar geworden. Rondom 't huis, dat uit een watergracht opreist, ligt een aarde wal, met eene twede gracht omgeven: welke aarde wal, niet alleen, ter versterking van dit Slot, is aangelegt; maar ook dient tot een dyk, om de *Maas*, by hoog water, buiten 't huis te keeren.

Op 't plein voor 't *Slot*: staat een *Kapelle*; waarin, ten tyde, toen de Heeren van *Boksmeer* aldaar hunne gewoone verblyfplaats hadden, de dagelykſche dienst geschiedde.

Het *vlek* zelve is zeer in de lengte uitgestrekt: bestaande het voornaamste deel, in eene recht doorgaande met keisteenen bevloerde straat; ter wederzyde bezet, met zinlykgebouwde huizen; die omtrent 100 in getal zyn. Buiten deze straat, inzonderheid naar den Maaskant, staan de fraayste huizen; die meest bewoond worden, door de Amptenaaren dezer Heerlykheid. Het heeft een fraay *Raadhuis*, staande in 't midden van het vlek: en dit is versierd, met 't *Wapen* der Heerlykheid.

De Ingezetenen zyn alle van den *Roomschen Godsdienst*; die aldaar openlyk, met alle haare plegtigheden, word gevierd. Men heeft 'er ook twe *Kloosters:* het één van mannen, en het ander van vrouwen; die beiden van de *Karmeliter* order zyn.

De *Kerk* van 't eerstgenoemde is, te gelyk, de *Parochie Kerk* der plaats: en word, door de Monneken van 't *Klooster* bedient. In deze Kerk bewaard men, een linnen doek, 't *korporaal* genoemd: waarin, eenige bloeddroppelen te zien zyn; die, men voorgeeft, uit eene geweydde hostie gevloeyd te wezen. En, ter gedachteniſſe van dit zogenoemd wonderwerk, word jaarlyks een Feestdag en *omgang*, (*processie*,) binnen deze plaats gehouden.

Dit *Klooster* is te gelyk, een *Kweekschool* voor Jongelingen; die daar, in de *Philosophie*, *Theologie* en andere Wetenschappen, onderwezen worden. Veelen dezer Leerlingen worden, hun, uit de zeven Vereenigde *Provincien* toege-

* Men ziet eene fraaye afbeelding van dit *Slot*, in het *Groot Tooneel* des *Hertogd. Brabant*, door *Jac. le Rey*, by 't *IVde Boek N.* 5.

gezonden; die, aldaar, tot 't Prieſterſchap worden bekwaam gemaakt. Eénmaal 's jaars, in de maand *Auguſtus*, houden deze Jongelingen, in een groote zaal van 't *Slot*, een Toneelſpel: by welke gelegenheid, die plaats van vreemdelingen griemeld. Het *ander Klooſter* der *Karmeliteſſen* ſtaat, een vierde deel uur gaans, weſtwaard van 't vlek, in het veld. Dit *Klooſter* is te gelyk een *Koſtſchool* van jonge Dochters.

Het *Gerecht* van *Boksmeer* beſtaat, uit een *Droſt*, *Schout*, zeven *Schepenen*, en, een *Griffier*. Ook, is 'er een *Rentmeeſter*; die de beſtiering heeft, over de goederen dezer Heerlykheid.

S. ANTHOONI, gemeenlyk *S. Teunis* genoemd, is een *dorp*, een uur gaans ten weſten van *Boksmeer*. Het heeft zyn naam van den *H. Anthonius* van *Padua*; die de Patroon der Kerk is. Dit dorp behoord mede, tot de *Baronie* van *Boksmeer*: dan, heeft, in borgerlyke zaken, zyn eigen *Rechtbank*; van welke men, op dien van *Boksmeer*, zich beroepen kan.

De andere Heerlykheid, in 't Land van Kuik gelegen, word OEFFELT of *Uffelt* genoemd. Deze heeft eertyds mede aan de *Baronie* van *Kuik* behoord: dan daarna, is zy, door een' der Heeren van *Kuik*, aan de Heeren van *Gennip* geſchonken; onder voorwaarde, dat de vonniſſen, door Schepenen der Rechtbank van *Oeffelt* geveld, voor de *Hoofdbank* van *Kuik*, door appél, zouden mogen getrokken worden: gelyk dit ook, een tyd lang, in gebruik gebleven is. Als daarna de *Heerlykheid* van *Gennip*, aan het Hertogdom *Kleve* werd ingelyft; heeft dit *Oeffelt* moeten volgen: en, om die reden, word nu, van de *Dingbank* van *Oeffelt*, naar *'t Hof* van *Kleve*, geappelleerd.

OEFFELT is het eenig dorp dezer *Heerlykheid*: liggende één uur gaans zuid ooſtwaard van *Kuik*, en tegen over *Gennip*; waar ook een *Pont-veir* is, om naar *Gennip* te kon-

konnen overvaaren. In dit dorp, onthouden zich ſommige *Pruiſſiche Wervers*; die ſomwylen *deſerteurs* van 't Guarniſoen van *Grave*, tot den dienſt hunnes Konings verlokken.

AANHANGSEL

TOT HET

KWARTIER VAN 's BOSCH.

In dit zelve KWARTIER van 's BOSCH, mogen niet onaangeroerd gelaten worden, twe VRYE HEERLYKHEDEN; die wel aan der Staaten bodem paalen, dan, van derzelver gebied, geheel afgeſcheiden zyn: naamlyk: RAVENSTEIN en MEGEN.

RAVENSTEIN is eene *Vrye Heerlykheid*; ten weſten *'s Lands* van *Kuik*, en mede aan de *Maas* gelegen: hebbende byna 4 uuren gaans in de lengte, en 2 in de breedte. Zy beſtaat, uit laage landen; die vruchtbaar zyn. Ook hebben de Inwooneren het voordeel der *Peel*; die, van de zuidooſt zyde, gedeeltelyk binnen de grenzen inſchiet; en, die goeden turf uitleeverd.

Een' geruimen tyd, was zy bezeten, van haare eigen Heeren, die wel uit het Huis van *Valkenburg* afſtamden: dan, naar deze Heerlykheid den titel voerden. De laatſte dezer Heeren van *Ravenſtein*, *Renald* genoemd, heeft deze Heerlykheid; die voorheen altoos een vry- en eigen *erflyk goed* was geweeſt; opgedragen, aan de beſcherming des Hertogs van *Brabant*, *Wenceſlaus*

Jaar geheeten; van wien, Hy dezelve weder ter leen ontfing. Dan, deze in 1396 ſtervende, vermaakte dezelve, by teſtament, aan de zoonen zyner zuſter, *Filippine*, die getrouwd was met *Johan V*, Grave *Salm:* welke waren de een *Simon*, en de ander *Johan* genoemd. Dees' laatſtgenoemde, Heer *Johan*, in den oorlog, door *Adolf*, eerſten Hertog van *Kleve*, in 1397, gevangen zynde; moeſt zyne vryheid van hem kopen, voor den afſtand dezer Heerlykheid; welke Hy, aan zyn' jongſten zoon, mede *Adolf* genoemd, overgaf. Deszelfs nakomelingen hebben deze Heerlykheid bezeeten, tot den jare 1609: wanneer, dees' tak, met den laatſten uitſtervende; dezelve verviel, aan *Johan Willem*, Hertog van *Gulik*, *Kleve*, *Berg*, Grave van der *Mark* en *Ravensberg*. Dees' Hertog, zonder kinderen overlydende; rees, over de *Gulikſche erfeniſſe*, een groot en langwylig verſchil, tuſchen de Huizen van *Brandenburg*, *Neuburg*, *Twebruggen*, *Saxen* en meer anderen. En, dewyl de STAATEN der *Vereenigde Nederlanden*, in dezen oorlog mede ingewikkeld, de zyde des Keurvorſt's *Johan Sigismund* van *Brandenburg*, aankleefden; hadden zy, geduurende dien oorlog, het Steedje *Ravenſtein;* dat toen wel verſterkt was; met hun krygsvolk bezet. Eindelyk, is dit verſchil, in 1624, dezer wyze bemiddeld: dat 't Keurhuis *Brandenburg*, KLEVE, MARK en RAVENSBERG, en 't Huis *Paltz Neuburg*, GULICK, BERG en RAVENSTEIN bezitten zou:

En daarby is 't, tot heden toe, gebleven. De jegenwoordige Bezitter dezer Heerlykheid is Hertog KAREL THEODOOR, uit het Huis *Sultsbach*,

bach, Keurvorſt der *Rhyn* — of *Neder Paltz*; reſideerende, te *Manheim*. Het word beſtierd, door een *Droſſaart*; die 't Hoofd der Rechtbank is: beſtaande, uit zeven Schepenen, en een' Sekretaris. Ook heeft de *Keurvorſt* aldaar, een *Rentmeeſter*, die zyne goederen beſtierd. Alhoewel, de Heerlykheid *Ravenſtein*, als een geweezen *Leen* van *Brabant*, noch leenroerig behoord geacht te worden, aan den *Staat* der *Vereenigde Nederlanden*; voor zo verre Hun aandeel in *Brabant* betreft; word, echter, die leenroerigheid, door den Keurvorſt van den *Paltz*, betwiſt.

In deze Heerlykheid, ziet men

RAVENSTEIN: het Steedje, waarvan de Heerlykheid benoemd word. Het is van een klein begrip: beſtaande, uit twe ſtraaten; die kruiswyze elkander doorſnyden: maar, zinlyk bebouwd. Geduurende den tyd, toen de *Staatſche troupen* deze plaats bezet hadden, was zy redelyk wel verſterkt. Dan, ingevolge een byzonder verdrag des jaars 1631, zyn de veſtingwerken geſlegt geworden: des men niet, dan eenige overblyfzelen daarvan, inzonderheid, naar de *Maas*-kant ontdekken kan. Het heeft, een groot oud en ſterk *Slot*, ſtaande in 't noordooſt einde der Stad, en rondom in zyn gracht gelegen. Dit was de wooninge der oude Heeren van *Ravenſtein:* en, word nu bewoond, door den Droſſaart. * De gewezen *Jeſuiten* hadden daar, voorheen, een *Seminarium* of *Kweekſchool* voor de jeugd; die daar, in de taalen en andere Weetenſchappen, onderwezen werden. En, onder derzelver opzicht, ſtond ook de *Kerk* dezer plaats, een nieuw en fraay gebouw, in de gedaante van een koepel; die van binnen zeer treflyk verciert is.

Ook

* Zeer fraay en wel gelykende is de afbeelding, welke men van dit *Slot* aantreft, in 't *Groot Toneel* van *Brabant IV. Deel N.* 18.

Ook is, te *Ravenſtein*, eene *Gereformeerde Kerk*: welke eertyds was ten dienſte der Guarniſoens-Gemeente, toen dit Steedje noch verſterkt en met Staats krygsvolk is bezet geweeſt. Deze Kerk is behangen, met eenige wapenborden van Staatſche Krygs-bevelhebberen; welke, die's tyds daar geſtorven en begraven zyn. Geduurende dezen tyd, zyn meer andere *Gereformeerde* huisgezinnen aldaar, ter woon gekomen; welke'r nakomelingen wel merkelyk verminderd, maar, niet uitgeſtorven zyn.

Voortyds, had men daar, een' geheelen *Kerkeraad:* dan, dezelve is, ſedert eenige jaren, tot een' *halven* Kerkeraad gebracht. Deze heeft 't recht van vrye beroepinge, doch gemeenzaamlyk, met de *Klaſſis* van 's *Boſch*; die de andere helft verbeeld: dewyl de Predikant dezer Gemeente, der gemelde Klasſis, onderhoorig is. Dit beroep geſchied, na verzochte en verkrege hand oopening van den *Raad* van *Staaten:* door welken, 't zelve ook moet geapprobeerd worden.

'T behouden van Kerk en Predikant, binnen deze plaats, word des te meer noodzakelyk geacht: dewyl de Algemeene Staaten noch in het recht zyn, om, in tyden van oorlog, aldaar eenig krygsvolk ter bezettinge te leggen. Voorts, dient *Ravenſtein* ſomwylen ten ſchuilplaats, voor zogenoemde ongelukkigen, die, 't zy wegens ſchulden, 't zy om andere oorzaken, derwaard vluchten; en, van den Droſſaart, vry geleide ontfangen. De *Ravenſteinſche* Lotery, die by aanhoudendheid aldaar getrokken word, is al' omme zeer bekend.

In deze Heerlykheid liggen XII Dorpen:

Als Velp, * naby *Grave:* waar een fraay *Kappucinen Kloofter* is: Op-Zeeland: † Scheik: Herpen: Deurne: § Der-

* Dit dorp mag niet verward worden, met een ander van dien zelven naam, by *Arnhem* gelegen.

† 'Er is een dorp van dien zelven naam, in *Gelderland*, ter ſlinker zyde der *Waal*, tuſchen *Nymegen* en *Schenkeſchans:* 't welk men, van dit, te onderſcheiden heeft.

§ In de Majorie van 's *Boſch*, Kwartier *Peelland*, is ook een dorp Deurne: 't welk men met dit *Deurne* in 't *Ravenſteinſche* niet mag vermengen.

DEENENBERG: en DEMEN; welke zes, aan 't ingebod van 't *Bosch*, onderworpen zyn. Voorts, LANGEL: UDEN of *Uijen;* vermaard, door een *Lieve Vrouwe Beeld*, 't welk, wegens eene daaraan toegeschreven wonderkracht, veel bezocht word, van de Inwooneren der omliggende dorpen: gelyk dit dorp mede beroemd is, door eene jaarlykse paarden markt. Naast aan de zuidelyke grenzen, liggen: VOLKEL en BOEKHOLT.

NÉER-LOON; alhoewel op den bodem dezer Heerlykheid, en naast by *Ravenstein* gelegen; behoord tot de Baronie van *Kuik:* gelyk, hier voor is aangemerkt.

Hierna volgt westwaard, aan dezelve rivier de *Maas*, het GRAAFSCHAP MEGEN: 't welk van veel kleiner begrip is, dan de Heerlykheid *Ravenstein;* vervattende niet meer, dan de Hoofdplaats MEGEN, en, drie onderhoorige *dorpen*. Het behoord thans, aan 't Vorstlyk Huis van *Croy;* als een Leen van 't *Brabants Leenhof*, te *Brussel*.

MEGEN, de Hoofdplaats, is een taamlyk volkryk *vlek*, aan de *Maas*. De Inwooneren zyn alle van den *Roomschen Godsdienst*. Men vind 'er, twe *Kloosters:* één der *Rekoletten* of *Minderbroeders:* 't welk mede een *Kweekschool* voor de jeugd is. Deszelfs Monneken, (zynde, van één der zogenoemde Beedel-orders,) gaan veel' al op den *termein*, (gelyk zy dit noemen,) in 't Ampt *Maaswaal*, aan de overzyde der rivier: doch, zonder hun orders-kleed. Het ander is een *Vrouwen Klooster* der order van *S. Klara;* die één der strengste orders is, onder de Roomsche Geestelykheid. Zy worden de *Arme-Klarissen* genoemd. De *Nonnen* van dit Klooster geneeren zich veel, met 't maaken van den zogenoemden *balzem* van *Maltha;* en van *Salvolatile:* 't welk één en ander veel verzonden word, naar andere plaatzen. Dit *Megen* plag vermaard te wezen, door een' *Geneesheer*, met den naam van den *Megenschen Doctor* zeer bekend: aan wien, eene ongemeene kundigheid in zyn beroep, werd toegeschreven: en, die van rondzomme, door allerly slach van lyderen bezocht-of, door brieven geraadpleegt werd.

De

De *dorpen* dezes Graafſchaps zyn: HAAREN: MACHHAAREN: en TEFFELEN.

Al wat de Staat, behalven het *Kwartier* van 's BOSCH, in *Brabant* bezit, behoorde eertyds tot het KWARTIER van ANTWERPEN: waarvan 't, na 't ſluiten der *Munſterſche Vrede*, in 1648, afgeſcheiden is geworden.

Daarin, liggen de BARONIE van BREDA: de HEERLYKHEDEN WILLEMSTAD, PRINCELAND en STEENBERGEN; welke alle aan 't *Vorſtlyk Huis* van ORANJE behooren: en, eindelyk, het MARKGRAAFSCHAP BERGEN of BERGEN op ZOOM, aan 't *Keurvorſtlyk Huis* van den PALTZ.

De BARONIE van BREDA. *

Deze BARONIE, naar derzelver Hoofdſtad dus genoemd, paald, ten ooſten, aan de MAJORIE van 's BOSCH: ten noorden, aan HOLLAND: en, ten weſten, aan 't *Markgraafſchap* BERGEN. Ten zuiden word 't beſloten, door OOSTENRYKS BRABANT; en wel dat gedeelte, 't welk noch heden 't *Kwartier* van *Antwerpen* uitmaakt. De *Lengte*, van 't ooſten naar 't weſten, bedraagt omtrent IX — de breedte, van 't zuiden naar 't noorden, V — en, de geheele omtrek, XXVIII uuren gaans.

Het

* Van de *Stad* en *Lande* van *Breda*, is eene fraaye en uitvoerige beſchryving voor 't licht gebracht, door den Heer THOM. ERNST *van* GOOR: Borgemeeſter en Raad die'r Stad: gedrukt in *'s Hage*, in 1744.

Het *oostelyk* en *zuidelyk* deel dezes Lands is meest heide: en verschild niet, van de *Majorie* van *'s Bosch*; gelyk mede de aart en levenswyze der beider *Inwooneren* met elkander veel overeenstemming hebben. In 't zuidwesten, aan de grenzen van 't *Oostenryks* gebied, vind men veele *moeren*; uit welke goede turf gehaald word.

Dan, 't noordelyk en westelyk deel is, daartegen, by uitnemendheid *vruchtbaar*. Men ziet daar, eene verscheidenheid van gronden: waarvan eenigen, langs de boorden der rivieren en beeken, tot bekwaame *weilanden* aangelegt zyn: anderen; tot *akkers*; die overvloedige rogge en boekweit voortbrengen. Ook, vind men, hier en ginds, in 't verschiet, zeer aangenaame beplantingen van *boomgewas*; onder welke, 't Lies-*bosch*, 't Mast-*bosch* en het Ulvenhoutse-*bosch*, byzonder uitmunten. Dit één en ander, gevoegt by de frisse *lucht*, die daar word ingeademd, maakt deze landstreek, by uitstek aangenaam ter bewooning: gelyk zy ook alles uitleverd, wat den mensch tot voedzel en vermaak verstrekken kan. En, wegens deze aangenaame gelegenheid, is zy al' voor lang beroemd geweest. 'T was, om deze reden, dat Prins Maurits van Oranje, dit Land, zyne *Brabantsche Tempe*, * plagt te benoemen. Hier is ook een overvloed van *wild*: op de heiden, worden menig-

* In deze benaming, is een toespeeling, op 't Landschap *Tempe* (Τέμπη) in *Thessalie*, een gedeelte van *Griekenland*, aan den Thermaïschen Zeeboezem: welk Landschap, by *Plinius*, (*L. IV. c.* 8.) en andere oude Schryveren, wegens zyn vruchtbaarheid en vermakelyke gelegenheid, ongemeen geroemd word.

tigte van *ſchapen* geweid; van daar, de vette *hamels*, op welke, inzonderheid het dorp *Alphen* zich beroemd. De al' om vermaarde *Bredaſche kapoenen* worden meeſt te *Chaam*, *Zundert* en *Rysbergen*, aangekweekt.

De voornaamſte *rivieren* dezer Landſtreek zyn, deze twe.

De DONGEN; die in 't *Ooſtenryks Brabant* ontſpringende, noordwaard langs de ooſtelyke grenzen loopt: en, by *Geertruidenberg*, in den *Biesboſch* valt.

De andere is de MARK, zy heeft haaren oorſprong, naby de *Dongen*, uit een grooten waterpoel, die de *Merks-plas* word genoemd. Zy vloeid eerſt noordwaard, door *Breda*: daar zy de *Aa* of *Wederreis* in zich ontfangt. By 't dorp *Ter Heide*, wend zy zich weſtwaard: en, na eenige beeken in zich ontfangen te hebben, verdeeld zy zich, by 't dorp *Zand daar buiten*, in twe armen; waarvan de rechter-die langs *Klundert*, naar 't *Hollands Diep* loopt, de RÔO-VAART, genoemd word: en de ſlinker-arm, die weſtwaard blyft voortvloejen, den naam van DINTEL aanneemt: en, by 't dorp *Dintel-oort*, uitwaterd in het *Volkerak*.

Deze *Baronie* heeft, in vroegen tyd, met de daarby gelegen landen ſaam vereenigt, het van ouds zo zeer beroemd *Graafſchap* STRYEN uitgemaakt. Daarna, zyn de *Landen* dezes *Graafſchaps* meer dan eenmaal verdeeld: en, laatſtelyk, in den jare 1290: waarna de *Baronie*, beneven andere nabygelegen Heerlykheden, door koop verdrag, met Hertog *Jan* van *Brabant* aangegaan, in 1350, gekomen is, aan 't oud Ade-

lyk Geslachte van POLANEN: * 't welk, dezelve, als een *erflyk leen* van dit Hertogdom *Brabant*, was bezittende, tot 1404; toen JOHANNA van *Polanen*, eenige overgebleven dochter uit dit *Huis*, door haar huwelyk, met Grave ENGELBERT van NASSAU, die Stadhouder van *Brabant* was, deze *Baronie* tot het Huis van NASSAU overbracht. Van dezen ENGELBERT I., is dezelve vervallen, op zyn oudsten zoon, Grave JAN

* Van deze Heeren van POLANEN, is, in 't voorige, meermaalen gewag gemaakt. Zy voerden dezen titel, van het *Slot* POLANEN; 't welk een uur gaans ten zuidwesten van *'s Hage* weleer gestaan heeft; dan, in de binnenlandsche beroerten der *Hoeksche* en *Kabeljauwsche*, in 1358, door de laatstgenoemde verwoest is. Zie *I. Deel bladz.* 575 *en* 576. Dit geslachte van POLANEN, was een byzondere tak van 't oud adelyk geslachte van WASSENAAR: want, FILIPS van *Wassenaar*; jongste zoon van *Filips* van *Wassenaar*, *Burggrave* van *Leiden*, en van *Agnes Persyn* van *Waterland*; bezat als zyn erfgoed, de landen van *Duvenvoorde* en *Polanen*: welke hy verdeelden, onder zyne beiden zoonen: de oudste, AREND van *Wassenaar* bekwam DUVENVOORDE: en, de jongste, JAN van *Wassenaar* —, deze Heerlykheid POLANEN; gelyk Hy, door zyn huwelyk met *Katharina* van *Brederode*, de Heerlykheid van *der Lecke*, aan zyn geslachte gebracht heeft. Dees', in 1317 overlydende, liet zyne Heerlykheden na, aan JAN II. van *Polanen* en *van der Lecke*: welke, de Baandery van *Breda*, in 1350, van Hertog *Jan* van *Brabant*, voor 43000 gulden *Stallingen*, gekocht heeft. JAN III. van *Polanen*, deszelfs zoon, was de laatste van dit geslachte, ten aanzien van het manlyk oir: hebbende, by zyne twede Huisvrouw, *Odilia*, Gravinne van *Solms*, niet dan éene Dochter verwekt, JOHANNA; die, in 1404, in huwelyk trad, met Grave ENGELBERT van NASSAU, Stadhouder van *Brabant*; welke, daardoor, bezitter werd, van BREDA en veele andere Heerlykheden. Zie van dit geslachte, uitvoeriger, *Sim. van Leeuwen*, *Batav. Illustrata bladz.* 1160 *en* 1161.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Deze onderſtaande GESL
ten a

Het Huis van CHALON
Bezitter van 't Prinſd

JOHAN V
van Chalons, Prins van

FILIBERT:
Laatſte Prins van *Oranje* † 1530:
zyn Prinsdom nalaatende, aan
zyn Neef *Reinier* van *Naſſau*.

n zyn
goe-

sland

STE
rfe-
nier
an-

7.

o.

ing
02,

ner
de
't
am.

JAN I. van NASSAU: van dezen op ENGELBERT II.: vervolgens, op deszelfs bróers zoon, Grave HENDRIK van NASSAU: en, van dezen, op zyn zoon, REINIER, (*Rene* of *Renatus*) van NASSAU. Dezelve Grave REINIER van NASSAU is, daardoor, des te merkwaardiger in 't NASSAU's geſlachte, dewyl Hy de eerſte was, die, door erfeniſſe van zyn' moederlyken oom, *Filibert* van *Chalons*, het *Prinsdom* ORANJE, in FRANKRYK, aan zyn geſlachte verkregen heeft. Hy ſneuvelde, in 1544, geduurende 't beleg van *S. Deſier*, in *Champanje*, in den ouderdom van 32 jaren; zonder kinderen natelaten: dan, had, by uiterſten wille, zyn's vaders broeders zoon, Grave WILLEM, tot erfgenaam benoemd van alle zyne titels en goederen; die dus, met het Prinsdom ORANJE, de *Baronie* BREDA, de Heerlykheden *Geertruidenberg* en meer anderen, is verrykt geworden. * Aan deszelfs nakrooſt, zyn alle deze Heerlykheden verbleven, tot op den dood van Prins WILLEM III., Koning van *Groot Brittanje*. En, nadat over deszelfs nalatenſchap eenig verſchil gerezen was, tuſchen de Huizen van BRANDENBURG en NASSAU-DIETZ; is, eindelyk, by de deeling, in 1732, deze *Baronie*, aan Prins WILLEM KAREL HENDRIK FRISO van NASSAU-DIETZ, toegewezen: wiens eenige Zoon, Prins WILLEM V, dezelve thans bezit.

Het OPPER-GEBIED, (*Souvereiniteit*,) over deze *Baronie*, behoord, ſedert den vrede van *Munſter* des jaars 1648, aan de ALGEMEENE STAATEN der *Vereenigde Nederlanden*; gelyker wyze, als over de andere *Generaliteits-Landen*. Deze Heeren oefenen derhalven, de *wetgevende*

macht: beneven het recht, om laſten te heffen enz. De BARON van *Breda* bezit deze Heerlykheid, als *Leenman* Hunner Hoogmogende: voor wie'r *Raad* van *Brabant*, in gevalle van overlyden, en overdragt, van den een' op den anderen, het *leen* verheft moet worden.

De *Baron* heeft de aanſtelling, niet alleen der *Regenten*; zo in de Stad, als in de dorpen; maar ook, der andere *Amptenaaren*: welke'r verkooping, aan Hem, aanzienlyke ſommen gelds opbrengen. Hy bezit mede, de *geeſtelyke goederen* in de Baronie gelegen; uitgezonderd eenigen, aan ſtiften in *Brabant* toebehoorende; die, by den *Munſterſchen* vrede, aan dezelve verbleven zyn. Uit deze, word echter de helft der Predikanten en alle andere Kerke-bedienden onderhouden: terwyl de wederhelft betaald word, door de Heeren *Raaden* van *Staaten*. Ook bezit dezelve veele tienden en andere *Regalia*: desgelyks, alle de koornmolens enz.

's *Barons* perſoon word, in de *Stad* en in de geheele *Baronie*, verjegenwoordigt, door den DROSSAART, die te gelyk *Schout* is: beneven *Stadhouder* der *Leenen* dezer *Baronie*. In hoedanigheid, als *Droſſaart*, is hy aan 't Hoofd der borgerlyke Regeering: dan, als *Schout* ſpand hy de Schepens-bank; zo wel, in borgerlyke —, als krimineele zaken: in de laatſtgenoemde, eiſch doende. Alle de breuken en boeten in de geheele *Baronie* voorvallende, zyn ten behoeve van den *Droſſaart*; hoewel Hy, daarvoor, de onkoſten der juſtitie, in lyf- en levens ſtraflyke zaken, voldoen moet. Jegenwoordig, word dit aanzienlyk ampt bekleed, door den Heer LESTEVENON. Dezelve heeft een' *Stadhouder*; die, by zy-

zyne afwezenheid, alle voorkomende zaken, in deszelfs naam, verrichten moet.

Alhoewel de beginzelen der *Hervorming*, reeds vroeg, zo ten platten Lande, dan binnen de Stad, zich opdeeden; konden toch de zaken van den *Godsdienſt* niet terſtond op eenen vaſten voet gebracht worden: vermits de *Stad*; van welke'r winſt of verlies, dat der geheele *Baronie* afhing; en die eerſte tyden, menigmaal van Heer verwiſſelde. Dan, zo dra zy, in 1637, door Prins FREDERIK HENDRIK verwonnen, en, na dien tyd, altoos *Staats* gebleven is; zyn de *Roomsgezinden* genootzaakt geweeſt in veele dorpen, hunne *Kerken*, den Hervormden overtelaaten, die daarin, hunnen Godsdienſt, onder 't opzicht van nieuwlings aangeſtelde Leeraaren, verrichtten. En als, in 1648, de *Munſterſche Vrede* volgde; waarby, de *Stad* en *Baronie* aan den STAAT verzekerd werden; zyn ook, in de andere plaatzen, waar de *Roomsgezinden* hunne Kerken dus lang hadden ingehouden, Predikanten benoemd: welke, ingevolge den laſt der Staaten, door den Marquis de *Hauterive*, die's tyds Gouverneur van *Breda*, gewapender hand in 't bezit dezer Kerken geſteld geworden zyn: terwyl, den *Roomsgezinden*, eeniglyk by ooglyking, zekere *Schuuren*, of immers gebouwen, geene uitwendige gedaante van Kerken hebbende, werden toegeſtaan. De *Gereformeerde Gemeenten* zyn, in deze *Baronie*, doorgaans talryker, dan in de *Majorie* van *'s Boſch:* weshalven, de meeſten voorzien zyn, 't zy van geheele — 't zy van halve kerkeraaden; uitgezonderd die van ALFEN, SPRUNDEL en NISPEN. Alle de *Predikanten* der Stad en Baronie, nu ten getale

van

van XXI, zyn, alreeds ſedert 1649, der *Zuid-Hollandſche Synode* ingelyfd. Doch, in de eerſte jaren na haare inlyving, werd echter, binnen *Breda*, noch geene Synodale vergadering gehouden; hoe zeer de klasſis, den Heeren Staaten van *Holland*, daarom hadden aangezocht. Dit geſchiedde, eerſt, in 1686: na welken tyd, dit; (vermits de *Zuid-Hollandſche Synode* uit elf *klaſſen* beſtaat;) om elk elfde jaar, ſteeds vervolgt is.

In de byzondere beſchryving, beginnen wy, met

BREDA, in 't Latyn mede *Breda*, en by ſommigen, voornaamlyk by de Duitſchers, verkeerdelyk *Bredal* of *Bredaal*, uitgedrukt: gelegen, in 't midden der Baronie; die naar dezelve, als de *Hoofdſtad*, benoemd word. Dewyl de rivier de *Aa*, by deze Stad, aan de zuidzyde, met de *Mark* zich vereenigt; en daardoor *breeder* word; meend men, dit aanleiding gegeven te hebben, dat, van deze *Breede Aa*, (by verkorting, *Breda*,) de Stad zelve dus is benoemd geworden.

Zonder deze rivier, de *Mark* of *Merk*, zou aan Breda, als een landſtad, alle gemeenſchap te water, met de Steden der andere Provincien, afgeſneden zyn geweeſt: dan nu, géniet zy, door behulp dezer rivier; die tot aan die Stad, vaarbaar is, voor groote Schepen; een oopen vaart, naar de *Zeeuwſche Stroomen*; van waar dezelve verder alle Steden van *Holland*, *Zeeland* en andere Provincien, bereiken konnen. Om die reden, vaaren van daar weekelyks beurtſchippers. Alleenlyk, is de terugkomſt dezer Schepen, door den mond der *Dintel*; die veel al' het *Breda'ſche gat* genoemd word; by ooſtelyke winden, moejelyk en ſchier ondoenlyk. 'Er is wel eens een ontwerp geſmeed, om uit *Breda*, of, immers uit de rivier de *Mark*, van *Ter Heide*, een *grift* te maaken naar *Geertruidenberg*: waardoor, de Schepen langs een korter en gemakkelyker weg, in den *Bies-Boſch*, en, van daar, verder zouden konnen geraaken: dan, de uitvoering daarvan is dus lang geſtaakt ge-

gebleven. Binnen de Stad, maakt de *Mark*, eene ruime en diepe *haven* voor de Schepen. 'Er is ook veel gelegenheid, om van *Breda* gemaklyk, te land, af—en toetekoomen: dewyl 'er ſchier dagelyks Poſtwagens en tourkarren, tuſchen deze Stad en *Antwerpen*, *Bergen* op *Zoom*, *Gorinchem*, en *'s Boſch*; heen—en weêr ryden.

De omliggende *Landouwe* dezer Stad is by uitnemenheid vermaakelyk; ter oorzake, voornaamlyk, van lommerryk geboomte: waarvan, breede *wandeldreven* naar de nabygelegen dorpen zyn aangelegt.

Vermits, in 1534, door een' fellen brand; die, by de Kapelle van *S. Jan* (nu de *Hoofdwacht*) ontſtond, en, by gebrek van nodige hulpmiddelen, daartegen, omtrent 1300 huizen, daar onder ook het Stadhuis geheel vernielde; de oude Stads *archieven* zyn; is men daardoor onzeker, aangaande veele zaken, die den oorſprong en eerſte lotgevallen dezer Stad betreffen. Men heeft, niet te min, van den tyd der eerſte ſtichting dezer Stad, eenig naricht, door eene *kaart*, die op 't Stadhuis bewaard word: waarin, die ſtichting word opgegeven, als begonnen, door Heer *Johan* van *Polanen*, in 1355; dezelve die, in 1350, de Stad en Land van *Breda* door koop, van Hertog *Jan* van *Brabant*, magtig was geworden: dan, de muuren, poorten en grachten waren eerſt voltrokken, in den jare 1410. Dit beſloeg den grond der Stad, die noch heden de *Binnen Stad* genoemd word: paalende ten weſten, tegen de Stads Haven; die aldaar haar tot een gracht diende. Uit de ſchetze der *kaarte*, welke de Heer van *Goor*, in zyne *Beſchryving* van *Breda* (*bladz.* 48.) gevoegt heeft, blykt, het beloop der eerſte ringmuur rond geweeſt te zyn. Ook, was de Stad toen met een *oude Burgt* voorzien: welke door de *Heeren* van *Breda* bewoond werd. Vermits ondertuſchen, deze eerſte omwalling der Stad nauw bepaalde, en, buiten dezelve, eenige voorſteden waren aangelegt; die jaarlyks vergroot werden; hadden de Heeren van *Breda* al' voor lang de borgers aangezet, tot hunne Stad zo verre uit te zetten, dat die voorſteden mede binnen de veſten mogen ingeſloten zyn: en, daarmede, heeft men een begin gemaakt, ten tyde—en, door toedoen van Grave HENDRIK van NASSAU, in 1531. Zodra deze nieuwe wal voltooid was, in 1536; werd de oude muur, met haare torens, beneven de oude poorten, afgebroken: waarmede, 4 jaren werden doorgebracht. Door deze nieuwe omwalling, verkreeg de Stad de-

dezelve gedaante, die zy; wat den gemeenen omtrek betreft; noch tot heden behouden heeft. Dan, de veſtingwerken hebben, van tyd tot tyd, naar mate de konſt van verſterking der plaatzen langs hoe meer bevorderd werd, groote verandering en verbetering ondergaan.

In 1578, ten tyde van Prins WILLEM I., werd *Breda*, in ſtée van ronde torens, eerſt met *bolwerken* (*baſtions*) omringt: by welke, Prins MAURITS, in 1622, vyf groote *Kroonwerken* gevoegt heeft. Doch, de grootſte verandering is daaraan gemaakt, door Prins WILLEM III, in den jare 1682; die de geheele oude *kapitaale wal*, met alle de daar voor gelegen *buitenwerken*, heeft doen om verre werpen, en de Stad van nieuws doen verſterken: gebruikende daartoe, een groot gedeelte der Staatſe krygsbenden; die rondom de Stad in tenten gelegerd waren: waardoor, 't werk ſpoedig tot ſtand gebracht werd. Deze verſterking geſchiedde, op 's Landskoſten: waartoe de Stad en Baronie 73000 gulden toereikten.

In de gedaante, welke toen daaraan gegeven is, vertoond zich de ſtad, noch heden, in alle de *plans*, (*grondteekeningen*,) die daarvan in koper gegraveerd zyn.

De kapitaale wal heeft, dertien *Bolwerken:* en tuſchen twe van elk ligt een *ravelyn*; beneven eenige afgeſneedde *tangwerken*, (*tenailles.*) De grachten, die deze werken van elkander ſcheiden, zyn wyd en diep: en worden, door de twe rivierſjes, die aan de zuidzyde dier Stad ſamenvloejen, altyd van water rykelyk voorzien. Alles word gedekt, door eene *konterſcarp*; die van eene buitengracht omringt is.

Middelerwyle, word deze *veſting*, door de kenners der bouwkunde aangemerkt, als geenzinds vry van gebreeken; die gereeder konnen aangewezen, dan verbeeterd worden: dewyl de bolwerken te groot en te verre van elkander verwyderd zyn; dan, om 't één en ander te konnen verdeedigen; en, daar beneven, ſommigen der buitenwerken dus geplaatſt, dat derzelver *zylynen:* (*faces*,) bezwaarlyk, uit de naaſtbygelegen werken *beſtreeken* konnen worden; welk laatſte één der eerſte *regelen* in de *krygsbouwkunde* is. Daartegen, geeft aan deze veſting eenig voordeel, dat zy, aan ſommige plaatzen, omgeven word, van lage weilanden, die door opſtopping der rivieren *Mark* en *Aa*, konnen onderhouden worden.

Zy is van eene *krygsbezetting* voorzien; in dezen tyd, ge-

gemeenlyk beſtaande, uit één Regiment *Kavallerie* en twee *Infanterie*; behalven twe kompagnien *Artillerie*: welke allen (alleenlyk, uitgezonderd de getrouwden;) in barakken gehuisveſt worden. Zy ſtaan, onder 't bevel van een *Gouverneur*; welke thans is, de Heer A. J. BARON VAN DER DUIN, Heer van *Maasdam*, en *Generaal* der *Kavallerie*: een *Major Kommandant*; zynde nu de Heer Generaal Majoor *Doph:* en, twe *onder Majors.*

De eerſte *Gouverneurs* van *Breda*, zo wel gedurende de Spaanſche — dan de Staatſche regeering, hielden hun verblyf op het *Kaſteel*; in 't welk, hun eenige vertrekken daartoe werden afgezonderd: dan, *Juſtinus* van *Naſſau*; natuurlyke zoon van Prins *Willem I.*; die, van 1606 tot 1625, den poſt als Gouverneur bekleedde; heeft, naby 't Kaſteel, een' grond gekocht, waarop Hy een groot gebouw tot een GOUVERNEMENT deed ſtichten: 't welk hem in eigendom behoorde: gelyk ook de wapens van dezen *Juſtinus* van *Naſſau* en deszelfs gemalinne, *Anna* van *Merode*, boven de poort, in ſteen uitgehouwen ſtaan. In 1680, hebben de Raaden van Staaten, dit gebouw, van *Willem Hendrik*, Grave van *Hoorn*; die *Anna* van *Naſſau*, *Juſtinus* dochter, ten huwelyk had; gekocht, voor 9775 gulden; om te dienen, ten beſtendige wooning, voor de volgende *Gouverneurs.*

Naby het Gouvernement; op het *Kaſteel-plein*, is de PARADE-PLAATS. Doch, de HOOFDWACHT is, by de markt; ter plaatze, waar wel' eer de *S. Jans Kapelle* geſtaan heeft; die eerſt aan de Ridder-order der *Tempeliers* — en, na derzelver uitroojing, aan die van *S. Jan*, anders gezegt, van *Malthe*, behoord heeft.

Voorheen, was de EXERCITIE-PLAATS binnen de Stad, op eene ruime vlakte; die het *Gaſthuis veld* genoemd word: dan, in gevolge het nieuw *Reglement* der *exercitien*, 't welk veele heen- en weer marchen vorderd; heeft dit veld geene genoegzaame ruimte, voor alle die groote bewegingen. Daarom, zyn de *Regementen* nu genoodzaakt, een uur gangs buiten de Bosch-poort, naar de *Dongenſche heide* te trekken; om daar hunne exercitien te verrichten.

Ook, zyn 'er goede *Arſenaalen* en *Kruitmagazynen*: desgelyk, een *Provooſt* of *Gevangenhuis* der *militie*; 't welk een fraay gebouw is, in 1684 geſticht; naby de *Antwerpſe Poort*: in 't welk ook de *deſerteurs*, die gevangen

en tot den arbeid aan 's Lands fortificatien, verwezen zyn, bewaard worden.

Ter gelegenheid, daar we, van 't *krygswezen* dezer Stad melding doen, zal niet kwalyk voegen, een kort verhaal der veelvuldige *beleegeringen*; welke dezelve, dan van der *Spaansche* — dan van der *Staatsche* zyde, onderhevig is geweest. Dat de Inwooneren dezer Stad; die, in 1552, Prins Willem I., als hunnen Heer plechtiglyk gehuldigt hadden; al vroeg, en by den aanvang der binnenlandsche onluſten, aan de zyde der *Staaten* zich vervoegden, was genoegzame oorzake, om ze, door den *Hertog* van *Alba*, voor den Koning van *Spanje* te doen in bezit nemen: te meer, dewyl, de *Prins* in 1567, naar zyne Duitsche Staaten vertrokken zynde; alle deszelfs Heerlyke goederen in *Brabant* werden verbeurd verklaard en aangeslagen. De *Hertog* van *Alba* nam, mitsdien, in eigen persoon, bezit van deze Stad, den 6 *July* 1568: en bezette die, met eenig Duitsch en Italiesch krygsvolk. Uit kracht der *Pacificatie* van *Gent*, in 1576, zou de Stad weder, aan den Prins van Oranje, moeten te ruggegeven zyn: dan, de Duitsche Soldaaten van den Overſten *Fronsberg* weigerden van daar te vertrekken; gebrek van betaaling voorwendende: by welke gelegenheid, verregaande knevelaryen, door hen, werden uitgevoerd. In den jare 1577, werd de Stad echter, door zekere krygslist, uit de handen dezer baldaadigen verloſt. Maar dit duurde niet langer, dan tot 1581: wanneer zy, door *Klaude* van *Bartaimont*, Heer van *Haultepenne*, by verrasching verroverd werd. Hy bediende zich, van een tyd, wanneer de Stad van geringe krygsbezetting voorzien was: vermits, de Overſten *La Garde*, op dergelyke overrompeling niet verdacht, met 't grootſte deel der bezetting, was uitgetrokken, om de nabygelegen kleine ſteden en geſterkte Kaſteelen te vermeesteren. Door toedoen van *Karel* van *Gaveren*, Heer van *Freſin*, wegens kwaade trouw op 't Kaſteel van *Breda*, in hechteniſſe zittende, had hy met eenig volk het *Kaſteel* beklommen; van waar hy, den éénen na den anderen uitval op de Stad deed. De borgers kwamen onder de wapenen: en; by de Soldaaten van *Floris* van *Brederode's* bende zich voegende, verweerden zy zich met ongemeene kloekmoedigheid; hoopende de Stad zo lang te zullen inhouden, tot dat *La Garde* met zyn volk weder zou te ruggekomen zyn: dan, werden eindelyk, na

een

een gevecht van 10 uuren; waarby van weerskanten veel volks sneuvelde; gendodzaakt, de Stad aan *Haultepenne* overtegeven. De overgave geschiedde, wel door verdrag; waarby voordeelige voorwaarden bedongen waren: doch; van welke geene eene gehouden werd. Alles was, den Spaanschen Soldaaten, ten prooy; die zich niet vergenoegden, met den Ingezeetenen, van 't hunne te beroven; maar, ook veelen derzelver, zonder zelfs vrouwen of kinderen te verschoonen, in ongelooflyke razerny, om 't leven brachten: des, men reekend, dat by dit ongeval, 584 menschen omgekomen zyn. Na deze verrovering; die by de *Bredanaars*, met den naam van *Spaansche Furie*, bekend gebleven is; zyn de meeste borgers naar *Oosterhout* en elders vertrokken: en, werd de Stad genoegzaam ontvolkt: terwyl, de weinigen daarin overgeblevenen, door ongehoorde afpersingen, tot de uiterste armoede werden gebracht.

Geduurende den tyd van 9 jaren, bevond zich de Stad, in dezen beklaaglyken toestand: waarna, den 4 *Maart* des jaars 1590, haare verlossinge opdaagde; wordende, het *Kasteel* met list verroverd, door een *Turfschip*. Karel *Heraugier*, een Kameryks Edelman, en Kaptein eener bende voetvolk, was de aanlegger dezer onderneminge; met voorkennisse en gemeenzaam overleg van Prins MAURITS; die met krygsvolk by de *Niervaart*, (of *Klundert*,) gelegerd was; ten einde; zo dra de aanslag zou gelukt zyn, te komen toeschieten. Hy bediende zich, daartoe, van een Schipper, *Adriaan* van *Bergen* genoemd, wonende in de *Leie'r*; die gewoon was, jaarlyks zynen turf aan de bezetting van 't Kasteel te leveren. Dees' had, in 't ruim van zyn Schip, eene zoldering doen maken, onder welke, omtrent 70 mannen konden verborgen worden; over welke zoldering, hy den turf dicht en in goede order deed stapelen. Met dit Schip, van de nodige manschap voorzien; geraakte hy, na veel tegenspoed ontworsteld te hebben, door de Sluis binnen het Kasteel: en, ter middernacht, deed *Heraugier* zyn volk in der stilte te voorschyn komen; 't welk, eerst de wacht aan de Kasteel-poort overviel en ter nedermaakte. 'T wachthuis bezet hebbende; ten einde alle ontzet uit de Stad afteesnyden; overweldigden zy het Kasteel: waarin *Paulo Antonio Lanclavechia*, by afwezenheid zyns vaders; die Gouverneur dezer vesting was; 't gebied voerden; en, die door schrik bevangen, met zyne bezetting zich moest overgeven. Hierna, 't bestemde tzeil

van den welgelukten uitflag aan Prins MAURITS gedaan zynde; kwam de Grave van *Hohenlo*, met de voorhoede des legers aanrukkende, en bezette het *Kafteel:* waarna, de Prins zelv, met 't overfchot des legers, volgde; die, niet alleen van het Kafteel, maar ook van de geheele Stad, zich meefter maakte.

In den jare 1625, is *Breda* weder onder de magt des Konings van *Spanje* gekomen, door een langwylig beleg des veldheers, *Ambrofius Spinola*; 't welk, den 28 *October* des voorigen jaars, reeds begonnen, en tot den 2 *Juny* des volgenden jaars voortgezet werd; terwyl Grave *Juftinus* van *Naffau*, als Gouverneur, daar binnen het gebied voerde. Prins FREDERIK HENDRIK, geduurende deze beleegering, zynen broeder MAURITS, die, den 23 *April* deszelven jaars, in *'s Hage* overleden was, opgevolgt; deed alle pogingen, om de Stad te ontzetten; met zyn leger zich vertoonende, op de *Dongenfche heide*, ten ooften der Stad: dan, ter oorzake der fterke verfchanfingen; met welke *Spinola* zyne legerplaats had ingefloten; was die onderneeming voor Hem ondoenlyk: des de Stad, na een beleg van byna elf maanden; binnen welke, de Inwooneren, door hongersnood en peft, zeer verfmolten waren; op eerlyke voorwaarden zich overgaf.

Prins FREDERIK HENDRIK, altoos ten doelwit hebbende, dit zyn vaderlyk erfgoed te herwinnen; vond daartoe geene bekwaamere gelegenheid, dan, in 1637: wanneer Hy, den 23 *July*, zyn heir voor deze Stad néerfloeg. Den 15 *Auguftus* werden de loopgraven geopend: en, hoewel de Stad van vier zyden te gelyk werd aangegrepen; was echter de voornaamfte en beft gemeende aanval, aan de *Ginneker-poort:* naaft by 's Prinfe Hoofdkwartier, 't welk, Hy verkoren had, by 't dorp *Ginneke.* De Kardinaal *Infant*, die's tyds opperbevelhebber van 't Spaanfch leger, liet niets onbeproeft, om den *Prins* van *Oranje* 't beleg te doen opflaan: dan, werd, door de fterkte der verfchanfingen, met welke 't Staaten leger van rondfomme gedekt was, daarin verhinderd: te meer, dewyl, door 't opftoppen der rivieren *Mark* en *Aa*, de laage ommelanden overftroomd, en, daardoor 's Prinfe legerplaats voor den vyand ontoeganglyk gemaakt werd. Dit beleg had zodanigen goeden voortgang, dat de Spaanfche Gouverneur, *Gomar Fourdin*, voor een algemeenen ftorm begon beducht te worden; en, daarom, den 6 *October* verzocht, wegens de overgave der Stad, in

on-

onderhandeling te treden: waarna, den 7 — het *verdrag*, genoegzaam op die zelve voorwaarden, als die, in 1625, door den Staatſchen *Gouverneur* bedongen waren, geteekend werd: en, de Spaanſche krygsbezetting, den 10 die's zelve maand, met alle teekenen van eer uittoog.

Na dit laatſtgemeld beleg, is *Breda* van alle verdere vyandelyke aanvallen bevryd gebleven. Nadat, in den laatſten Franſchen oorlog wegens de *Pragmatieque Sanctie*, de Grave van *Löwendaal* de Stad *Bergen* op *Zoom*, den 16 *Sept.* 1747, verroverd had, was *Breda* in geen klein gevaar van een vyandelyk bezoek, in den volgenden veldtogt van 1748. Men verzuimde daarom niet, alle voorbereidzelen van tegenweêr in 't werk te ſtellen. De veſtingwerken werden verbeeterd: de Inundatie in gereedheid gebracht: en, de batteryen, niet alleen van geſchut voorzien; maar ook ſchanskorven op de borſtweering geplaatſt. Naby — en om de Stad waren verſcheiden Buitenplaatsjes met fraaye tuinen aangelegt: dan, deze werden, ter afſtand van een kanonſchoot, weggedaan: en 't geboomte afgehakt. Dan, vermits de *Franſchen*, in 't voorjaar van 1748, zich naar *Maaſtricht* wendden; en kort daarna de preliminaire vrede's artikelen te *Aken* geteekend werden; is deze Stad daardoor verſchoond gebleven.

Geduurende den geheelen veldtogt des gemelden jaars 1748, bleef 't *Bondgenoots heir* t' elkens in de nabuurſchap dezer Stad geleegerd: en toen was zy 't *magazyn* der levensmiddelen, die onophoudelyk naar 't leger werden aangebracht. Door dit middel, hebben de borgers dezer Stad die's tyds veel gewonnen: waarvan, de uitwerking zeer zichtbaar gebleken is, door de verbeetering hunner huizen, waaraan een goed deel dezer winſt is beſteed geworden.

Niet alleen door oorlogs —, maar ook, door *vrede's* gevallen, is deze Stad in de Nederlandſche Geſchiedeniſſen vermaard. Als Keiſer *Maximiliaan II.*, door zyne bemiddeling, tuſchen *Filips II.* en de *Staaten* der vereenigde geweſten, eene *vrede* trachten te bewerken, werd deze Stad daartoe tot de vergaderplaats bepaald: gelyk, de wederzydſche gevolmachtigden, in 1574, daadelyk derwaard gezonden werden; die op 't Stadhuis verſcheiden byeenkomſten gehouden hebben: dan, dewyl men terſtond bemerkte; door de uitvluchten, van de zyden der *Spaanſchen*, tegen de preliminaire verdrachts pointen ingebracht; dat hun oogmerk eenigiyk was om tyd te winnen, en de Staat te mis-

leiden; werden de onderhandelingen, in den volgende jare 1575, afgebroken. Een gewenſchter gevolg, hadden de *vrede's* onderhandelingen, die, in 1667, tuſchen Koning *Karel II.* van *Groot Brittanje* en de *Algemeene Staaten*, onder de bemiddeling des Konings van *Zweden*, binnen die zelve Stad, ondernomen wierden. Toen, was de vergaderplaats der Afgezanten, op de groote Zaal van 't Kaſteel; alwaar, hunne byeenkomſten, den 1 *Juny*, werden aangevangen: en, derzelver uitſlach was, dat de verdrachs pointen, den 23 der volgende maand, reeds geteekend, en de bekrachtiging der wederzydſche Mogenheden, den 24 *Auguſtus*, werden uitgewiſſeld: wanneer de Vrede onder trompetten geſchal, door de ganſche Stad verkondigt, 't kanon geloſt, en 's avonds fraaye vuurwerken ontſtoken werden. Ter gedachteniſſe dezer vrede zyn twe penningen geſlagen, met zinryke opſchriften. * In den jare 1746, ſcheen *Breda* weder geſchikt, om den vrede aan *Europa* te zullen mededeelen: immers, waren de Gevolmachtigden der in oorlog zynde Mogenheden, in 't einde van *September*, binnen die Stad aangekomen: dan, door onaanneemlyke eiſchen des Konings van *Frankryk*, ter inwilliging van een ſtilſtand van wapenen, werd de hope daartoe verydeld.

De Stad heeft thans byna de gedaante van een *driehoek*. Zy heeft in haaren omtrek, omtrent 5000 ſchreeden; die meer dan anderhalf uur gaans uitmaaken. Naar gelang van zulk een wyden omtrek, is zy van weinige POORTEN voorzien: naamlyk, niet meer dan *drie Landpoorten*, en één *waterpoortje*, by de Haven: welk laatſte eeniglyk voor de voetgangers is; ten einde langs de *Mark*, waar men wel eer met een Schuitje moeſt overgehaald worden, den vryen uitgang te hebben. De Landpoorten zyn 1. de BOSCH-

poort,

* Byzonder aanmerkelyk was 't *opſchrift* van den éénen dezer penningen: waarop, aan de één zyde de *vrede* verbeeld werd: en, aan de andere zyde, de platte grond dezer veſting; met dit *randſchrift*: BREDA, BELLONÆ SEDES, CLANDESTINO ET APERTO MARTE CELEBERRIMA, CONCILIANTIBUS SUECIS, DAT PACEM GALLIS, ANGLIS, DANIS, BELGIS ET ORBI QUIETEM. Dat is: *Breda, de zetel des oorlogs, zeer vermaard door liſtigen en openbaaren krygsbandel, geeft, onder de bemiddeling der Zweden den Vrede, aan de Franſchen, Engelſchen, Deenen en Nederlanders, en de ruſt aan de waereld.*

poort, aan de oostzyde, 2. de GINNEKER-*poort*, ten zuiden: en 3. de HAAGDYKSE—ook de *Antwerpse-poort* genoemd, ten westen. Deze drie *poorten* waren reeds, aan de voorige wal: dan, by de gemaakte verandering van 1531, zyn deze geheel verbouwd en verder uitgezet: de eerste, in 1537: de twede, in 1538: en de laatste, in 1546.

Het getal der *straaten*, zo groote — als kleine —, word op 50 gereekend: van welke zeven der voornaamste op de Groote Markt uitkomen. De huizen worden op meer dan 1500 geschat. Voorheen, bevonden zich onder dezelve veele Huizen der *Edellieden*, die, in den tyd, toen de Graven van *Nassau*, binnen deze Stad, hunne hofhouding hielden, aldaar zich ter woon hadden neêrgezet: als de *Renessen* (ook van *Elderen* genoemd,) de *Assendelften*, de *Brechten*, *Steelanden*, *Brubese's*, *Wyngaarden*, *Waalwyken*, en veele anderen; dan, de meesten dezer huizen zyn, in den grooten brand, des jaars 1534, vernield geworden: en, alhoewel weder opgebouwd, toch geheel veranderd, en, van één —, twe of drie byzondere huizen gemaakt. Noch heden praald de Stad, met veele fraaye *Huizen*: en deze zyn, niet zo zeer naar den Brabantschen —, dan wel den Hollandschen trant, gebouwd; en worden, gelyk ook de straaten, zinlyk onderhouden.

Het KASTEEL van *Breda*; welks gelyk men meend, in geheel *Neêrland* niet gevonden te worden; verdiend hier onze eerste aandacht. Het staat, in 't noordeinde der Stad, ter plaatze, daar de rivier de *Mark*, zich van de Haven afscheid. Dit hedendaags *Kasteel* is geheel verschillende, van den *ouden Burgt*; welke, door de voorige *Heeren* van *Breda*, bewoond werd. Dit gebouw stond wel, omtrent die zelve plaats: dan is, door Heer JAN van POLANEN, afgebroken; als Hy in 1350, een ander *Slot* deed bouwen: 't welk, in 1362, eerst voltooyd was. Van dit *twede Slot*, is mede niet meer dan eene vierkante hoektoren, ter gedachtenisse, staande gebleven. Het *nieuw gebouw*, dat thans in wezen is, had tot zyn' aanlegger, den Grave HENDRIK van NASSAU, in 1536: die, echter, deszelfs voltrekking niet beleven mogt: noch zelfs, zyn Zoon REINIER van NASSAU, Prins van ORANJE; die het werk wel merkelyk voortzette, maar in 1544, ontydig sneuvelende; het zelve niet volbrengen kon. Geduurende de minderjarigheid van Prins WILLEM I., en den daarna gevolgden langwyligen

oorlog; wanneer de Stad *Breda*, meeſt tyds, onder de magt der *Spaanſchen* was; bleef dit werk mede onvolmaakt. Niet te min, was 't echter toen eenigermate bewoonbaar. Het heeft zelfs, in 1660, geduurende 4 of 5 maanden tyds, ter huisveſting gediend, voor KAREL II, Koning van *Engeland*, die, ſedert 't ongelukkig uiteinde zyns vaders, *Karel I.*, 't ryk had moeten verlaten en elders omzwerven, ter oorzake der vervolging van *Olivier Kromwel*. Dit *Kaſteel* werd hem aangewezen, door zyne Zuſter, Princeſſe MARIA, Weduwe van Prins WILLEM II. van ORANJE; die ook, met haare twe andere broeders, de Hertogen van *York* en *Glocheſter*, hem aldaar kwam bezoeken. Hier ontfing Hy de tyding zyner herſtelling, door 't *Parlement*, onmidlyk na den dood van *Kromwel*: waarna, den 23 *Mey*, in de Stad en door de geheele *Baronie*, een plegtige dankdag gevierd werd, met alle openbaare vreugde tekenen: by welke gelegenheid, eene ongelooflyke menigte volks, ook van aanzienlyke ſtandsperſoonen derwaard toevloeyde, om den Koning te zien en op te wachten. * Eindelyk, heeft Prins WILLEM III, Koning van *Groot Brittanje*, den opbouw van dit *Kaſteel*, naar 't ontwerp, ten tyde van Graye *Hendrik* gemaakt, door den Bouwmeeſter *Romans*, doen vokooyen, in den jare 1696.

Dit gebouw is regelmaatig vierkant: hebbende, in 't midden een ruim open plein; 't welk de vier vleugels van elkander ſcheid. 'T heeft, behalven de kelders, de hoogte van twe verdiepingen; die in menigte van kamers; alle prachtig verciert, onder anderen, met goud — en zyde doorweeven tapyten; van elkander zyn afgezonderd. Aan

't ein-

* Dit geval van 's Konings verblyf, op het *Kaſteel* van *Breda*, is des te merkwaardiger: dewyl, 't genoegen, 't welk de Koning genomen had, in de Hem aangedaane eerbewyzingen, door de borgers dezer Stad, Hem naderhand bewogen heeft, om hun *vrydom* van *tollen* toeteſtaan, voor hunne koopgoederen: immers, dat de borgers dezer Stad, van in — en uitgaande rechten, niets meer behoefden te betaalen, dan, zyner Majeſteits gebooren onderdaanen; en, wel niet alleen, in alle havens van *Engeland*, maar zelfs, in alle andere plaatzen van deszelfs gebied, zo buiten, als binnen *Europa*: waarvan, eene formeele *akte* gepaſſeerd, en den *Bredaënaars* is toegezonden.

't einde van 't plein of de binnen plaats, die met eene open *gallerie* omringt is, en recht tegen over de poort, ziet men, den ingang, langs een fraaye trap van arduin steenen; overdekt troonswyze, met een verhemelte, rustende op verscheiden pilaaren, naar de Dorische bouworder. Langs deze trappen, komt men in eene groote *Zaal*, op pilaaren gevestigt; die de geheele achter zyde van het Kasteel, ter lengte van 166 voeten, en ter diepte van 39 voeten, beslaat. Uit 't midden dezer Zaal; klimt men neder naar de *Kapelle*, door *Reinier* van *Nassau*, *Prins* van *Oranje*, gebouwd, naast den vierkanten toren; die van 't oud gebouw noch staande gebleven is.

Het *Kasteel* zelve, of 't eigenlyk *woonhuis*, ligt ter slinker zyde van een groot plein met linden-boomen beplant: en is van alle kanten, van een byzondere gracht omgeven. Buiten deze binnen gracht zyn noch andere gebouwen, aan 't Kasteel onderhoorig; die met eene twede gracht omringt worden.

Een zonderlinge cieraad word aan dit Kasteel bygezet, door den Tuin, oostwaard van daar; die omtrent drie morgens lands beslaat, en, Valkenberg genoemd word. Deszelfs binnen perk, is met hooge beuken haagen omheind, en in verscheiden kleinere palm — en grasperken afgedeeld; op elk van welke, een wit gepleistert standbeeld staat. Men heeft, daar, ook een' grooten vischryken vyver: en achter den hof aan de noordzyde, een *terras*, dat de lengte van 320 schreeden heeft: en beplant is, met eene dubbelde ry van linde boomen. Over het zelve, gaat men' oostwaard, naar een dicht bewassen bosch, dat doorsneden is, met verscheiden wandeldreven. Dees' tuin word van de Inwooneren der Stad veeltyds tot eene aangenaame wandelplaats gebruikt.

Onder de *geestelyke gestichten* dezer Stad, is de Groote Kerk merkwaardig; die, ter eere der *H. Maagd Maria*, geweyd — en, daarom, naar de wyze der Roomgezinden, de Lieve Vrouwe Kerk, plagt benoemd te worden. Zy was niet alleen de Stads — *Parochie Kerk:* maar ook te gelyk, een *Kollegiale Kerk;* waarin, een *Kapittel* van twaalf *Kanonniken*, beneven een' *Deken* was gesticht: en, door een' der Kanonniken, werd altyd de *Pastorie* der *Parochie* bediend. Dan, in 1637, als na de laatste inneeming van *Breda*, door Prins Frederik Hendrik van Oranje, de *hervormde Godsdienst*, binnen deze Stad, hersteld werd; is

by de inruiming der Kerk, dit *Kapittel* vernietigt: en, zyne deszelfs goederen 's Prinſe domeinen ingelyft; ten einde derzelver inkomſten, ten behoeve der Predikanten en andere Kerke bedienden, te beſteeden.

De tyd der ſtichting dezer Kerk is in 't duiſter: maar, men weet, dat verſcheiden Heeren van *Breda* dezelve van tyd tot tyd vergroot en verbeeterd hebben: daaronder, Grave ENGELBERT I; die in 1410 het prachtig Choor der Kerke voltooyd, en, met alle cieraadien verrykt heeft. Ook, zyn de beiden zy-panden dezer Kerk vermeerderd, met veertien *Kapellen*, ter eere van deze en geene Heiligen geſticht; in welke, door de Kapellaanen, de dienſt plagt verricht te worden: in welke'r ééne, de *Nispens Kapelle* genoemd, eene fraaye koper *Doopvont* bewaard word. Deze Kerk heeft in haare ganſche lengte, van 't Choor tot de Weſterpoort, onderden toren, 285 voeten: en, in haare breedte, van de Zuider tot de Noorderpoort, 130 voeten.

In den omgang van 't Choor dezer Kerk, ziet men de *begraafplaatzen* van ſommigen der voorige Heeren van *Breda:* als, aan de noordzyde, die van *Jan* van *Polanen*, den eerſten, die de Heerlykheid, door aankoop, aan zyn geſlachte gebracht heeft; op welke'r zark deszelfs beeltenisſe, beneven die zyner twe vrouwen, *Oeda* van *Heorn* en *Mechteld* van *Retzelaer*, de ééne ter rechter, en de andere ter ſlinker zyde, in ſteen uitgehouwen zyn.

Wat verder ooſtwaard van daar, is 't graf van Grave *Engelbert I.* van *Naſſau* en deszelfs Zoon, *Jan* van *Naſſau:* welke beiden, beneven hunne vrouwen, daarop afgebeeld zyn, als knielende voor een altaar. Doch, deze beiden tomben zyn, 't zy door ouderdom, 't zy ter gelegenheid der beeldſtorming, merkelyk geſchonden. Hierna volgt die al' omme vermaarde *Graftombe* van *Engelbert II.* van *Naſſau*, en deszelfs gemalin, *Limburg* van *Baden;* dat als een zonderling konſt-ſtuk der beeldhouw-kunde geacht en geroemd word. Beiden, man en vrouw liggen, op een verheven zark van toetſteen, naaſt elkander, boven 't graf uitgeſtrekt: over dezelve is eene zwaare tafel van dien zelven ſteen; welke, door vier helden van den ouden tyd, op hunne ééne knie liggende, gedragen word.

Voorts, de begraafplaats van *Jan II.* van *Polanen*, Heer van der *Lek;* die mede, in zyn wapenrok, boven 't graf is uitgehouwen: met dit byſchrift: *Hier leghet begraven Jan Heer was van der Lecke en de van Breda die ſterf int jaer*

ons

ons Heren, als men schreef MCCCXCIV. XI dagbe in Oegst-maent. Bidt voor syn Ziele: Om van geene meer andere begraafplaatzen van aanzienlyke lieden te melden; welker naamen en bedieningen, in bygevoegde opschriften, tegen de muur van 't Choor worden aangewezen. In dit Choor hangen, desgelyks, veele *Wapen-Schilden* van *Gouverneurs* en hooge krygsbedienden, beneven andere lieden van aanzien, die daar hunne rustplaats hebben. Op het Choor dezer Kerke, word, om elk elfde jaar, de vergadering der *Zuid Hollandsche Synode* gehouden. De *Toren* dezer Kerk is een zeer fraay konststuk.

De voorige toren, die gelyktydig met de Kerk gebouwd was, is, den 16 *Febr.* 1457, ingestort: waarna men, in 1468, den jegenwoordigen aanving te bouwen; die niet voor 1509 voltooyd was. Ter aanvoering der bouwstoffen, had *Filips* van *Bourgonje*, als Hertog van *Brabant*, aan Grave *Jan* van *Nassau*, die's tyds Heer van *Breda*, zo lang de opbouw duurde, vrydom van tollen verleend. *Adam* van *Nispen*, Drossaart van *Breda*, leidde daartoe den eersten steen. En, dees' toren had de hoogte van 440 trappen, van den grond tot aan den landtaarn. Dan, den 11 *Mey* 1694, overkwam dezen toren een groot onheil, door den blixem; die den brand daarin ontstak, waardoor ongelet alle daar tegen aangewende middelen, een voornaam gedeelte daarvan vernield werd. Hy is, echter, korten tyd daarna, door de mildadigheid, byzonder van Koning Willem III., met eenige verandering aan 't bovenwerk, hersteld; byna tot dezelve hoogte, die de voorige had. Ook, is hy met nieuwe zwaare klokken; die door dien zelven brand versmolten waren; voorzien geworden. En, in 1723, is dezelve, met een ongemeen welluiden klokkenspel, versierd.

De andere *Kerk*, ten dienste der Nederduitsche Gereformeerde Gemeente in gebruik, word thans Markendaal geheeten: waarvan, men meend, dat de rechte naam, *Mark en Aa*, zou moeten worden uitgesproken; dewyl die beiden rivieren, daar ter plaatze, plagten saam te vloejen: en, dat daaruit, by verbastering, *Markendaal* gesproten zy: hoewel beeter luid, dat *Markendaal* eene bastert-uitspraak is, van *Mariendaal*. Deze Kerk staat, op de zogenoemde *Nieuwe* — anders gezegt, de *Prinse Kay*, aan de westzyde der have. Zy word ook veelal' de Kleine Kerk toegenoemd;

noemd; ter onderſcheiding van de *Groote* —: en is voorzien, met een konſtig gebouwden toren.

De HERVORMDE GEMEENTE, die, voor de laatſte verwinning dezer Stad, in 1637, geenzinds talryk was, is, daarna, door den tyd merkelyk toegenomen. Om die reden, werd, by de drie Leeraaren, die dezelve duslang bediend hadden, in 1666, een *vierde* — en, in 1739, een *vyfde* toegevoegd. Deze worden, (gelyk ook overal', ten platten lande,) beroepen, ingevolge eene *acte* van *collatie* of *auctoriſatie* van Zyne Doorl. Hoogheid, den Heer *Prins* van ORANJE, als *Heer* en *Baron* van *Breda*: en, 't beroep, zodra 't door den Kerkeraad is opgemaakt, aan den *Droſſaart* of deszelfs Stadhouder, en aan den *Gerechte*, ter approbatie overgeleverd: gelyk mede, aan de *Klaſſis*.

Binnen *Breda*, bevind zich ook, een WAALE- of FRANSCHE GEMEENTE: over welke, in 1590, door Prins MAURITS van ORANJE, een Predikant geſteld is. In volgende jaren, is die Gemeente, door twe Predikanten bediend: welke'r jongſte, echter, den titel van *extraordinair Predikant* heeft.

Die zelve Prins heeft, ten gemelden tyd, de *Kerk* welke wel' eer behoorde, aan 't *Beggynen hof*, aan deze Gemeente, ter oefening van den Godsdienſt toegeſtaan. Deze Kerk ſtaat, in de *Kaater-ſtraat*. Zy was voorheen een Kapelle, aan den *H. Wendelinus* toegeweyd: dan, die in den grooten brand des jaars 1534, ten éénemaal vernield was. Als zy daarna weder opgebouwd werd, had Grave HENDRIK van NASSAU, dezelve, aan het *Beggynen hof*; 't welk hy zelv, in 1531, had doen ſtichten; toegevoegt: en toen diende zy, tot een *Kapelle* van dat Klooſter: tot dat' ze eindelyk, in 1590, aan de *Franſche Gemeente* werd ingeruimd.

Het gemelde *Beggynen hof*, dat achter deze Kerk ſtaat, werd door *Beggynen*; (welke men meend, van *Begga*, de dochter van *Pepyn* de *Landas*, en Zuſter van *S. Geertruid*, dus benoemd te zyn;) bewoond; die vry van de drie bekende Klooſter-geloften zyn; en elk, op zich zelve, van haare eigen inkomſten leven. Dit Klooſter is noch in wezen. Zelfs hebben de *Beggynen* noch, haaren eigen Prieſter; die, in een der vertrekken, dagelyks den dienſt doed: dan, ingevolge een Staats beſluit des jaars 1730; (toen de Klooſterlingen, noch ten getale van omtrent 40, zich daar-

in

in bevonden; moeten zy uitſterven; zonder dat eenige nieuwe daarin mogen aangenomen worden.

Behalven dit gemelde — waren, in *Breda*, meer andere VROUWEN-KLOOSTERS: onder welke, het voornaamſte, S. KATHARINENDAL genoemd werd. Dit Klooſter ſtond eertyds buiten de Stad: dan, door den uitleg dezer Stad, ten tyde van Grave *Hendrik* van *Naſſau*, in 1531, was 't binnen de ringmuur getrokken; ſtaande aan de wal, by 't *Martini* bolwerk, tuſchen de *Gennikſche*- en de *Boſch-poort*. Dit Klooſter was, door verſcheiden Heeren van *Breda* uit 't *Naſſau's* geſlachte; als, de Graven ENGELBERT, JAN en HENDRIK van NASSAU, met veele goederen en voorrechten begunſtigt: en werd, om die reden, het *Klooſter* van NASSAU, toegenoemd. De *Nonnen* waren van de order van *S. Norbert*; anders *Premonſtreïten* genoemd: en ſtonden onder 't opzicht van een' *Prooſt*; en eene *Priorin*. Zy waren, in den beginne, alle Jongvrouwen van adelyke geſlachten.

Tot den jare 1646, hebben zy dit Klooſter binnen de Stad bewoond: dan; vermits Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE in den zin had, aldaar eene *Illuſtre School* oprechten; en, geene bekwamer plaats, ter huisveſting der Profeſſoren, en ter houding der openbaare leſſen, vinden kon, dan dit zelve *Klooſter*; is Hy, met den toenmaaligen Prooſt, *Balthaſar Kruit*, onder zeer aanneemlyke voorwaarden, overeengekomen, dat hy dit Klooſter ruimen, en met alle de *Religieuzen* naar *Ooſterhout* verhuizen zou: gelyk werklyk geſchiedde. De Prins benoemde ook, in het zelve jaar, zeven *Hoogleeraaren* in allerly wetenſchappen: beneven drie *Kuratoren*, die over deze School 't opzicht zouden hebben: en; voorts werd alles werkſtellig gemaakt, om, ten dienſte der Jongelingen, die derwaard zouden overkomen, gebruikt te konnen worden. De *Kerk* van 't gemelde Klooſter werd in drie byzondere openbaare gehoor plaatzen (*auditoria*) verdeeld: op een boven vertrek der Kerk werd een *Bibliotheek* aangelegt: desgelyks, een *Kruithof* (*Hortus Medicus*:) eene *Rïdſchool* (*Manégie*) en wat des meer was. Den 17 *September* deszelven jaars, werd deze *Illuſtre School*, ten bywezen der Princeſſe *Amelia* van *Solms*, Gemalinne van Prins FREDERIK HENDRIK; (die zelv, ter oorzake van den veldtogt, niet kon jegenwoordig zyn;) en van veele andere groote perſonagien, met zeer veele plegtigheden toegeweyd: terwyl, 's avonds, al-

alles in de Stad vol vreugde was. Dus was alles tot dit heilzaam werk beraamd: dan, de dood des *Prinſe* van ORANJE, in den volgenden jare 1667 voorvallende, en de kortſtondige regeering van Prins WILLEM II., beneven de langwylige minderjarigheid van Prins WILLEM III., gevoegt by de onluſten des oorlogs, hebben deze heilzame inſtelling ſchierlyk doen vervallen. Ondertuſchen, hebben de Geeſtelyken van dit gewezen Klooſter, te *Ooſterhout*, een erve gekocht, en daarop een nieuw *Klooſter* geſticht: waarin, zy noch heden haar verblyf houden.

Eenmaal, naamlyk in 1672, als de *Franſchen* deze Nederlanden door een' gevaarlyken oorlog ontruſten, waren deze Nonnen genootzaakt, door de vreze tegen vyandelyken overlaſt, naar de Stad te vluchten: en, dewyl de aangelegde *Illuſtre School* weder te niet geraakt was, werd het *Oud Klooſter*, dat ledig en zeer vervallen was, andermaal aan haar vergund: waarin zy verbleven, tot na den geſloten Nymeegſchen Vrede, in 1679; wanneer zy, in den volgenden jare 1680, naar *Ooſterhout* teruggekeerd zyn: waar zy noch, onder de beſcherming der *Prinſen* van *Oranje*, als Heeren van *Breda*, een vry en veilig verblyf, met behoud van alle haare inkomſten, genieten. In den jare 1740, is dit geheel *Klooſter gebouw*, beneven de daar aanhoorige *Kapelle*, binnen de Stad, aan byzondere perſoonen verkocht geworden: zynde nu alles in drie redelyk groote *huizingen* verdeeld.

Naby *S. Katharinendal*, ſtond wel' eer een *Klooſter* der *Zwarte Zuſters*, anders, de *Auguſtynen* genoemd: dewyl zy naar den regel van *S. Auguſtinus* leefden. Deze waren, om, zelfs in peſt tyden, de kranken by te ſtaan. Dit *Klooſter* was in twe byzondere gebouwen, 't één, 't *Groot* — en 't ander, 't *Klein Huis* genoemd, afgedeeld. Doch, dewyl deze Nonnen, in 1580, zich vergrepen hadden, aan bedrog, ten aanzien van zogenoemde bloedzweetende beelden; zyn ze, daardoor, van haar Klooſter ontzet: en, is in 1606, het *Groot huis*, in een *Weeshuis* voor arme ouderlooze kinderen — en, het *Kleinhuis*, in een *Aalmoezenierishuis* voor oude vrouwen, veranderd.

Ook, ſtond by *Valkenberg*, eertyds een *Klooſter* der zogenoemde *Grauwe Zuſters*; wie'r inſtelling desgelyks medebrengt, om de zieken optepaſſen: dan, dit is, by de verraſching van *Breda*, door *Haulteponne*, verbrand en niet weêr herbouwd.

Aan-

Aanmerkelyk is 't: dat de voorige *Heeren* van *Breda*, nimmer, eenige *Mans-Kloosters*, binnen deze Stad, hebben willen dulden, hoe zeer ook, meer dan éénmaal daartoe aangezocht: vermoedelyk, ter vermyding van den overlast, dien de borgers doorgaans van de beedelorders moeten ondergaan. Alleenlyk, nadat de de Stad, in 1625, door de *Spaansche* was ingenomen, is den *Kapucinen* en *Jesuiten*, door toedoen der Gouvernante, *Isabella Klara Eugenia* toegestaan, aldaar, elk een *Klooster* te mogen stichten: gelyk mede, den *Minderbroederen*, in 1631. Na 't overgaan van *'s Bosch*, hebben ook de *Dominikaanen*, in 1636, voor een' korten tyd, aldaar mogen vertoeven.

Dan, na de verwinning dezer Stad, door Prins FREDERIK HENDRIK, in 1637, zyn alle deze geestelyke orders verplicht geweest, de Stad te verlaaten, en derzelver konventen verkocht en in fraaye waereldlyke gebouwen veranderd geworden.

Het getal der ROOMSGEZINDEN is, binnen deze Stad, noch zeer groot. Zy hadden drie *Kapellen* of *Kerkhuizen*; die door waereldlyke Priesters, staande onder den *Bischop* van *Antwerpen*, bedient worden: doch, ingevolge *Resolutie* der Algemeene Staaten van den 12 *Maart* 1731, moeten deze drie, by uitsterving, tot *twee* gebracht worden.

'T STADHUIS staat, aan de oostzyde der markt: ter zelver plaatze, daar 't voorige gestaan heeft; 't welk, den 23 *July* 1534, beneven een groot gedeelte der Stad, is afgebrand. Het heeft een' ouden voorgevel: is redelyk groot: en, van fraaye ruime vertrekken, in welke de byzondere kollegien der Stad Overheid vergaderen, voorzien.

Alhoewel de *Illustre School*, door *Frederik Hendrik*, wel eer gesticht, (gelyk we hier voor gezegt hebben,) geheel vervallen is; heeft men toch de LATYNSCHE SCHOOL, ten allen tyde, in wezen gehouden. Dezelve is, door toedoen van den een' en anderen zeer bekwaamen *Rector* dezer zelve School, sedert eenigen tyd, in goeden bloeystand gebracht. Het *Schoolgebouw*, dat in de *Nieuwstraat* staat, dient te gelyk, tot een wooning voor den *Rector:* en, is een oud gebouw, dat niets byzonders aan zich heeft. De *School* word door drie Leermeesters, een' *Rector*, een' *Conrector*, en een' *Præceptor* bediend; die hunne aanstelling van den Heer PRINS van ORANJE hebben. Zy staat onder het opzicht van zes *Kuratoren:* vyf leden der Magistraat; die jaarlyks daartoe benoemd worden: by welke, de oudste

Stads

Stads Predikant der Nederduitsche Gemeente, doorgaans, als de zesde toegevoegt word.

De VLEESCH-HAL, staande aan de westzyde der groote markt, is eerst gebouwd, in 1613. Zy is een ruim en fraay gebouw; pronkende, met eene aanzienlyke voorgevel en poort, aan den ingang.

De voorige *Vleesch-Hal* was, ter plaatze, daar nu het RASP- of TUCHTHUIS staat: en, dasrom word de straat, aan welke'r einde dit gebouw word aangetroffen, noch heden de *Halstraat* genoemd. In den jare 1707, is het zelve eerst tot een *Tuchthuis* gemaakt; ingevolge het daartoe verleend *Octroy* Hunner Hoogmogende: ter gelegenheid, als de *Baronie* ongemeen vervuld was, met Landlopers; die troepswyze langs de wegen omzwierven; den Inwooneren, onder bedreiginge van brandstichtinge, hun geld afperssende. Dit *Tuchthuis* was, den 8 *April*, 1774, geheel afgebrand: waarby zeven Vrouwspersoonen, Tuchtelingen, jammerlyk omkwamen: terwyl, alle de overigen ontvluchten; behalven éénen, dien de Regenten om die reden mede hebben vrygelaten. Men is thans bezig, met dit zo noodzaaklyk gebouw weder opterechten. En, dit is het eenig huis van dien aard, 't welk, in de geheele *Generaliteit* gevonden word.

Men heeft te *Breda*, behalven 't GEVANGHUIS der *Militie*; waarvan hiervoor gewaagt is; een ander, voor de misdadigers, welke in de *Stad* en *Baronie* gevat worden: hitgezonderd, binnen de vryheden van OOSTERHOUT en ROZENDAAL; die elk een byzondere krimineel Rechtsgebied op zich zelve hebben. En dit *Gevangenhuis* is eene overgebleven toren der oude Stads vesten. Het staat, op het einde der *Molenstraat*.

Voorts, is de geheele BORGERY dezer Stad in VI *Kompagnien* afgedeeld; die elk haaren *Kaptein*, *Lieutenant* en *Vendrig* hebben. De *Drossaart* der Stad en Baronie is, als *Kolonel*, 't hoofd derzelve. De *Kapteins*, worden door den Magistraat aangesteld, geduurende al hun leven: dan, de aanstellinge der *Lieutenants* en *Vendrigs* staat, aan den Kaptein, van elk in zyn eigen Kompagnie: hoewel, onder approbatie van den Kolonel. Van deze Kompagnien, hebben twe, *Witte*—, twe, *Blauwe*—en, twe, *Oranje* Vendels. Van deze—trekken, alle avonden ter wacht, een' Sergeant, een' Kommandeur, zes Adelborsten, een Korporaal, een Landspessaat en achtien Schildergasten; die op 't Stadhuis moe-

moeten waaken. Daar beneven, beſtaat de borgery, uit drie SCHUTTERYEN: de ééne der *Handboog*: de twede der *Voetboog*: en de derde der *Kloveniers*; die jaarlyks, op verſchillende plaatzen, zich oefenen, in 't ſchieten naar den vogel. Zy worden, naar hunne patroonen, ook onderſcheidenlyk genoemd: de eerſte, de *S. Sebaſtians* —, de twede, *S. Joris* — en de derde; *S. Anthonis Gilde*. Eindelyk, bevinden zich, binnen deze Stad, XXX AMBACHTS GILDEN.

De *Stads* REGEERING beſtaat uit DROSSAART, twe BORGEMEESTEREN, en acht SCHEPENEN. De een der Borgemeeſteren word, de BUITEN — en de ander, de BINNEN *Borgemeeſter* toegenoemd. De eerſte is geen lid van den Schepens ſtoel, maar heeft 't opzicht, over de Stads inkomſten, gebouwen en dergelyke zaken: daarom, bekleed Hy te gelyk 't ampt van *Threſaurier* of *Schatmeeſter*. En, dewyl Hy, ter verrichting van Stads belangen, ſomwylen verplicht is, *buiten* de Stad te reizen; is dit de reden der benaming van *Buiten Borgemeeſter*. De BINNEN-BORGEMEESTER is ook *Schepen*; konnende dus als *negende* Schepen, worden aangemerkt: dan, Hy is te gelyk *Preſident* van den Schepens ſtoel; die, als zodanig, 't recht heeft, van den *Magiſtraat*, zo dikwerf de omſtandigheden dit vereiſchen, by elkander te roepen. De SCHEPENEN nemen kenniſſe en houden rechtsplegingen, over alle borgerlyke verſchillen die der Stads Ingezetenen betreffen: en, van derzelver vonniſſen, is *hervorming* voor den *Raad* van *Brabant*, in *'s Hage*.

Het *Krimineel Rechtsgebied* dezer Schepenen ſtrekt zich verder uit, dan over de *Stad*, alleen: en, betreft mede, de voorvallende zaken van dien aard, in de geheele *Baronie*; uitgezonderd de vryheden van OOSTERHOUT en ROZENDAAL. En, van de *vonniſſen*, in dezen, door hen geveld, is geen beroep, voor een' hoogeren vierſchaar. De *Regeering* word jaarlyks, door zyne HOOGHEID, als *Baron* van *Breda*, 't zy vernieuwd, 't zy aangehouden, in gevolge eene *nominatie*, welke de Droſſaart der Stad en Baronie aan denzelven overleverd. Deze verandering geſchied, thans,* den 10 *October*: den dag in welke Prins FREDERIK HEN-

* Sedert den jare 1590; toen Prins MAURITS, den 4. *Maart* deszelven jaars, door middel van een turfſchip, de

HENDRIK, in 1637, deze Stad onder 't gebied der Staaten gebracht had.

Aan dit lichaam der Regeering, zyn een GRIFFIER en een SEKRETARIS toegevoegt

Ook is 'er een *Kollegie* van TIEN RAADEN; die geen gezach hebbende, in de Stads regeering, eeniglyk verplicht zyn, de belangen der *Borgery* voorteſtaan: en zorge te dragen, dat, buiten noodzaaklykheid, noch toeſtemming, aan dezelve, geene nieuwe laſten worden opgelegt. Deze *Tien Raaden*, (welke men, in andere Steden, *Gemeents Lieden* gewoon is, te noemen,) maaken zelve jaarlyks, een dubbeld tal: 't welk zy aan den *Droſſaart* overgeven: waaruit, de BARON tien verkieſt; die de afgaande opvolgen: hoewel, doorgaans, veelen derzelve gekontinueerd worden.

Ten noorden van *Breda*, niet verre van de Stad, ontmoet men een *Luſthuis*, 't welk den Heer PRINS van ORANJE toebehoord; wordende het SPEELHUIS genoemd. Het ligt zeer vermakelyk, in 't midden van een klein Sterreboſch, aan den rechter oever der rivier de *Mark*. Het is achtkantig gebouwd: en boven gedekt, met een koepel; waarop een klein torentje ſtaat. By dit *Speelhuis*, ſtaat een herberg; waarin, de borgers van *Breda* in den zomertyd dikwyls hunne uitſpanninge nemen.

Wat verder van *Breda* ligt 't Huis AMELENBERG: 't welk, men zegt door *Amelberga*, de dochter van *Pepyn* van Landen, en zuſter van *Begga* en *S. Geertruid*, geſticht te zyn. 'T word ook de *Kleine Warande* toegenoemd.

Ook, is buiten *Breda* aanmerkenswaardig eene geſterkte LINIE, die; al ſedert de Spaanſche tyden; voornaamlyk, aan de noord—en noordooſt zyde der Stad, was aangelegt: welke diend, om een heir, 't welk zich te zwak bevinden zou, om in 't open veld te durven legeren, achter dezelve, onder het geſchut dezer veſting, zich te konnen neêrſlaan, daar het, van achter, te gelyk door de rivier de *Mark*, zou beveiligt wezen. In den jare 1746, heeft 't *Bondgenootſch heir*, van deze legerplaats zich bedient; als het, door de overmacht der *Franſchen*, genootzaakt was, van achter de rivier de *Neethe*, herwaard de wyk te nemen;

ten

Stad vermeeſterd had; was de dag der Regeerings verandering, tot den 4. *Maart*; bepaald geweeſt.

ten einde eenige verſterking van Duitſche hulptroupen aldaar aftewachten.

Desgelyks, mag men niet ongemerkt verbyzien, *drie* onderſcheiden Boschen, welke, in de nabuurſchap van *Bréda*, worden aangetroffen: die alle, aan Zyne Doorl. Hoogheid, den Heere Prins van Oranje, als Heer dezer *Baronie*, in eigendom behooren, en, die onder het opzicht ſtaan, elk van eenen byzonderen Boſchwachter: naamlyk, het Liesbosch, het Mastbosch, en het Ulvenhoutsche Bosch.

Het Liesbosch begint, een groot half uur gaans, ten weſten van de Stad: tuſchen de dorpen 't *Haagje* en de *Leur*. Het is langwerpig vierkant, beſlaande 155 boenderen lands. Het is, door verſcheiden recht doorgaande laanen, die ter wederzyden met hooge eiken boomen beplant zyn, in verſcheiden vierkante perken afgedeeld: van welke één laan, naamlyk de middelſte die op den toren der groote Kerk van *Breda* uitziet, en daarom de *Toren-laan* genoemd word, de lengte van 300 Roeden heeft.

Dit *Boſch* ſtrekt, den Inwooneren van *Breda* en der omliggende dorpen, ten vermakelyke wandelplaats. Het was voorheen vervuld, met *herten*; die na overlyden van Koning *Willem III*, veelal verjaagd en uitgerooyd zyn.

Zuidwaard van — doch, nader by de Stad, ontmoet men het Mastbosch: 't welk zyn naam ontfangen heeft, van de *Denneboomen*, die ook *Maſtboomen* genoemd worden: hoewel het ook met *eiken* — maar voornaamlyk, met *Maſtboomen* beplant is. Dit *Boſch* is, in 1505, door Grave *Hendrik* van *Naſſau*, Heer van *Breda*, aangelegt: en behelſt in zich, 260 boenderen lands. Men komt daarin, door 't dorp *Genneke:* over een brugge, die over de *Mark* ligt. Ter zyde van dit Boſch, ſtaat een Vorſtlyk *Luſthuis*: 't welk; (hoewel de eigenlyke naam is, *Boverheide*;) gemeenlyk, de Boevery genoemd word. Anderen daartegen willen, dat 't Boevenjen moet genoemd worden.

Het Ulvenhoutsche Bosch ligt, ten zuidooſten van *Breda*, allernaaſt by 't dorp *Bavel*. Het word, door de *Mark*, van 't *Maſtboſch* afgeſcheiden. Dit *Boſch* is, in 1713 en 1714 aangelegt. Het beſlaat, ſaamen met 't S. Anna Bosch; 't welk ten ooſten daaraan vaſt paald; 168 boenderen lands. 'T is, gelyker wyze, als het *Liesboſch*, door eenige laanen verdeeld, die met allerly ſlach van boomen beplant zyn: welke'r eene 310 roeden lang is.

Eindelyk, heeft haare naaſte betrekking tot deze Stad, die zo zeer bekende *Bredaſe* TURFVAART; die, in alle de *Kaarten* dezer Landen, word uitgebeeld. Zy begint, byna 4 uuren gaans zuidweſtwaard van de Stad, op de *Zunderſe heide*, naby de grenzen van het Ooſtenryks gebied. Wat de eerſte gelegenheid gaf, tot deze vaart te graven, was, dat ſommige welgegoedde Inwooneren van *Breda*, in 't midden der voorige eeuw, van den Baron, een ſtreek *veenlands*, in gemeenſchap met elkander hadden aangekocht, die de veenen deeden bearbeiden. Deze *vaart* zou, derhalven, dienen, om den turf, die daaruit gegraven en gebaggerd werd, ſtedewaard aantevoeren: gelyk, noch werkelyk geſchied. En, nadat deze grift vervaardigt was, diend ze niet alleen om den turf, maar ook andere waaren, van de daarby gelegen dorpen, naar de Stad te brengen. Men gebruikt ze, desgelyks, om met die zelve ſchuiten, die den turf aanvoeren, meſt te rug te brengen; met welke, verſcheiden ſtukken der heide tot bouwland worden bekwaam gemaakt. Vermits, van den oorſprong dezer *vaart*, tot naby de Stad; daar zy zich vereenigt, met de *Aa*, en, met een ander water, 't welk de *Byloop* genoemd word; een groot verval van grond is, naar men meend, van 150 voeten; is men genoodzaakt geweeſt, dit water, door eenige *Schutſluizen*, ten getale van 30, optehouden; terwyl 't anderzinds, door den al te ſterken afloop, niet vaarbaar zou zyn.

Dus veel, van de Stad *Breda*: keeren wy ons nu, naar 't PLATTE LAND dezer *Baronie*; van welks *gronds*- en *luchts-geſteldheid*, wy, reeds hiervoor, eenige aanmerkingen hebben opgegeven.

Daarin, worden aangetroffen: *twe* voornaame VLEKKEN; welke *vrye Heerlykheden* op zich zelve zyn; naamlyk, OOSTERHOUT en ROZENDAAL; die men dus, alhoewel binnen de grenzen der Baronie gelegen, in zekere opzichte, ten aanzien van de regeeringswyze, van de *Baronie*, te onderſcheiden heeft: en *vyftien* DORPEN, met hunne onderhoorige *Buurtſchappen*.

De-

Deze *Dorpen* waren, in vroegere tyden, (hoewel, eenigen onmidlyk van den *Hertog* van *Brabant* afhingen;) voor 't meerder deel, ook *Heerlykheden;* die, door byzondere Heeren bezeten werden: welke, echter, daarna, 't zy door erfenisse, 't zy door aankoop, door pandschap, en meer andere wegen, aan de *Heeren* van *Breda* gekomen, en hunner *Baronie* ingelyst zyn: waardoor, de *Baronie* tot die verre uitgestrektheid gebracht is, waarin zy zich nu vertoond.

Alhoewel, eenigen dezer *dorpen* in de schraalste oorden, daar men niet als *heide* vind, van klein begrip zyn; heeft men elders; daar de grond vruchtbaarst is, sommigen die taamlyk groot zyn, en zeer volkryk. In gevolge eene nauwkeurige lyste, in 1742 daarvan ontworpen, bedroeg 't getal der *Inwooneren* ten platten lande, toen, in alles samen, 30837.

Ten aanzien der Borgerlyke Regeering, zyn deze vyftien dorpen gebracht, tot XI Dingbanken; alreeds sedert 1328: welke yder een *Schout*, zeven *Schepenen*, en een *Sekretaris* hebben. Deze vellen, ter eerste *instantie*, vonnis in borgerlyke zaken: van welke, de Ingezeetenen op de *Hoofdbank* van *Breda*, zich beroepen konnen.

Deze Rechtbanken hebben echter niets te doen, met *krimineele* zaken; die eeniglyk, op den eisch des *Drossaarts* of deszelfs *Stadhouders*, door *Presidént* en *Schepenen* der Hoofdstad, behandeld worden: van welker vonnissen, geene beroeping, herziening of hervorming plaats grypt.

De *Schouten* en *Schepenen* der dorpen, hebben, insgelyks, de bestellinge, over zaken, die

't welwezen van 't gemeen land aangaan. Daartoe, worden jaarlyks, op aanſchryving van den Droſſaart, twe LANDS-VERGADERINGEN gehouden, binnen de Stad; de eerſte, in 't begin van *Mey*; en de laatſte, in 't begin van *November*: die, onder voorzitting van den *Droſſaart* of deszelfs *Stadhouder*, door alle de elf *Schouten*, en door twe *Schepenen* van elke Rechtbank, worden bygewoond. En, deze hebben de macht, om door eenparig- of meerderheid van ſtemmen, alles te beſluiten, wat ten gemeenen welwezen dienſtig word geoordeeld. De beſluiten worden, door den *Landſchryver* of *Sekretaris* der Landsvergadering, te boek geſteld: en een afſchrift derzelver, aan elk dezer byzondere Rechtbanken, medegedeeld.

In die zelve vergadering, worden ook de gemeene lands reekeningen opgenomen en afgedaan: gelyk mede de overſlag gemaakt, hoeveel daartoe, door elk dorp, naar gelang van deszelfs vermogen, ingevolge de *Repartitie*, laatſt in den jare 1712 daarvan ontworpen, zal moeten worden opgebracht. Dan, de wyze hoe deze geldmiddelen te vinden, word, aan elk dorp in 't byzonder, overgelaten: welke, door zekere gezwoorenen of gemeents lieden, in die dorpen worden omgeſlagen, over de landeryen en huizen, gelyk mede over de hoofden der Ingezetenen van elk dorp: en, door *Kollecteurs*, welke de Heer van *Breda* aanſteld, worden ingevorderd; die dezelve aan de *Generaale Ontfangers*, 't zy der *Beeden*, 't zy der *verpondingen*, gemeene middelen enz. overleveren.

Alle de DORPEN dezer *Baronie*; buiten- en behalven de twe genoemde *vrye Heerlykheden*, kon-

konnen welvoegzaam onderſcheiden worden, in die, welke ten OOSTEN- en ten WESTEN der rivier de *Mark* liggen.

OOSTWAARD, vind men, X *Dorpen;* die tot V *Dingbanken* vereenigt zyn.

Van de dorpen, die eene eigen Rechtbank hebben, is, echter, te onderſcheiden, TETERINGE; niet meer dan een groot half uur gaans noordooſtwaard van *Breda* gelegen, en paalende aan de Stads vryheid. De Inwooneren, die, in 1742, bevonden werden 1001 in getal te zyn, behooren onder 't *Stads rechtsgebied:* en worden jaarlyks zes *gezworenen* door den Magiſtraat aangeſteld; die beneven den *Droſſaart*, den *Buiten-borgemeeſter*, en twe Stads *Schepenen*, alle zaken dit dorp betreffende, afdoen. Ook zyn de Inwoneren, in het geeſtelyke, een' tyd lang aan de *Parochie* van *Breda* onderhoorig geweeſt: tot dat men, eindelyk, om den verren kerkgang, hun vergund heeft, eene eigen *Kapelle* te ſtichten; in welke, de dienſt, door een' *Kapellaan*, die ter benoeming van den Paſtoor der Lievevrouwe Kerk van *Breda* ſtond, verricht werd. 'T ſchynt van daar oorſpronglyk, dat *Teteringe*, noch heden, geen eigen Predikant heeft, maar, dat in gemelde *Kapelle*, als gekombineerd met *Breda*, de dienſt, in den zomertyd, door de Stads Predikanten, beurtelings word waargenomen.

Hierna volgt:

TERHEIDE, * is één der beſte dorpen, in de *Baronie:* zeer vermakelyk gelegen, aan den rechter oever der rivier de *Mark*, anderhalf uur ten noorden van *Breda:* van waar, dagelyks, een trekſchuit derwaard vaard, en naar die Stad te ruggekeerd. Dit dorp heeft waarſchynlyk zynen naam ontleend, van de *Ooſterboutſe heide*, aan welke'r einde 't ligt: dewyl *Ter-heide*, zo veel als, *aan de heide*, zeggen wil. Eertyds, behoorden de Inwooneren dezer plaats, mede onder de *Parochie* van *Breda;* dan, in den jare 1400, werd

* Dit dorp niet te verwarren, met een ander dorp van dien zelven naam, by *'s Hage.*

werd hun, door die van *Breda*, met goedkeuring des Bischops van *Luik*, toegestaan, eene eigen *Kapelle* of *Kerk* te mogen stichten; die aan de *H. Maagd* en aan *S. Anthony*, toegeweyd werd. In 1742, bevonden zich onder *Terheide*; 1604 *Inwooneren*. Als, in 1746, de geallieerde armé, van achter de *Neethe*, naar binnen de *Linie* by *Breda*, moest te rug trekken, was binnen dit dorp 't *Hoofdkwartier* van den Neerlandschen Generaal Veldmarschalk, den Vorst van *Waldek*, gelyk van den *Marquis* de *Botha*, en meer andere. Geduurende dien tyd, van den 17 *Mey* tot den 20 *July*, was aldaar een ongelooflyke toevloed van vreemdelingen, uit *Holland*, *Zeeland* en andere Provincien; die deze legerplaats kwamen bezichtigen.

Tot het Rechtsgebied van *Terheide* behoord mede de Buurtschap WAGENBERG, welke, noordwaard van daar, zich uitstrekt tot den Hollandschen bodem.

'T was eertyds eene *vrye Heerlykheid*, in 1349, door Hertog *Jan III.* van *Brabant*, verleend, aan *Willem* van *Duvenvoorde:* dan, by gebrek van lyferven, is deze Heerlykheid aan den Baron van *Breda* vervallen.

In de nabuurschap van *Terheide*, zyn in voorige tyden, aan den oever der *Marke*, twe *Schansen* aangelegt; de éene naast by *Breda*, de GROOTE — en, de andere de KLEINE SCHANS genoemd. Zy dienden, om zich van deze rivier te verzekeren. Deze *Schansen* zyn menigmaal, dan geslecht, en dan weder opgebouwd: doch, liggen thans geheel vervallen.

DONGEN, een dorp; 't welk men, van *Dungen*, by *'s Bosch* gelegen, moet onderscheiden; ligt 2 uuren gaans ten oosten van *Breda*, aan de rivier, de *Dongen*, waarvan 't zyn naam ontfangen heeft.

Voorheen, was dit dorp eene aan de *Baronie* van *Breda* leenroerige *Heerlykheid*, op zich zelv; behoorende, aan *Willem* van *Duvenvoorden;* die te gelyk Heer van *Oosterhout* was. Dees', een éénige dochter nalatende, *Beatrix* genoemd; die in 1350 gehuwd was, aan *Roelof* van *Daalhem*, bracht daardoor deze Heerlykheid, aan haars mans geslachte; waaraan, het ruim anderhalve eeuw gebleven is. De laatste Heer van dit zelve geslachte, die *Heer* van *Dongen* was, werd *Jan* van *Daalhem* genoemd. Dees', een Heer van sleeht gedrag, aan veelerly feitelykheden, daar onder ook aan manslag zich vergrepen hebbende, naamlyk van zekeren *Karel* van *Lier*, onderschout van *Turnhout*;

wel-

werden alle de goederen, welke Hy van den Baron van *Breda* ter leen hield, daaronder ook, de Heerlykheid *Dongen*, by vonniſſe der Leenkamer, verbeurd verklaard; ten behoeve des toenmaligen Heer's, Grave *Hendrik* van *Naſſau*. Dit gebeurde, in 1513: ſedert welken tyd, *Dongen* mede onder de Dorpen der *Baronie* gereekend word. *

Dit *Dorp* is van groot begrip: en vervatte, in 1742, niet min dan 2124 Inwooneren. De meeſte *huizen* ſtaan in eene lange ſtraat; welke de gemeene landſtraat is, tuſchen *Breda* en *'s Boſch*. De overige liggen hier en ginds van elkander verſtrooyd. Onder deze laatſten, bevinden zich eenige oude *Kaſteelen*. Voorheen, was 'er ook een *Kaſteel*, waarin, de Heeren van *Dongen* hun verblyf hadden: dan, dit is vervallen, en door den tyd geſloopt; zynde niet meer dan een *toren* daarvan overgebleven. 'T was 't *Huis te* DIEREN genoemd: en, is niet te verwarren, met 't *Huis* te DIEREN, in de *Veluwe-Zoom* gelegen. De *Kerk* van *Dongen* was, eertyds, aan den *H. Laurens* toegeweyd. Zy is een oud en taamlyk groot gebouw, van een hoogen toren voorzien. De Gereformeerde Gemeente, die hier redelyk talryk is, word door een eigen Predikant bediend.

Noordwaard van *Dongen*, aan de grenzen der Baronie, naby *'s Gravemoer*, ligt een *Buurtſchap*, aan dit dorp onderhoorig: welke KLEIN DONGEN genoemd word.

GILZEN en REYEN behooren ſaamen onder éene Rechtbank: gelyk zy ook kerkelyk met elkander gekombineerd zyn.

GILZEN word gemeenlyk GILST genoemd. Dit dorp ligt, 3 uuren gaans ten zuidooſten van *Breda*, te midden in de heide, aan een droogen ſchraalen oord. De *Kerk* van dit dorp, welke aan *S. Pieter* toegeweyd was, is wel' eer geweeſt, de *Parochie Kerk* van verſcheiden andere nabygelegen dorpen; die daarna daarvan afgeſcheiden zyn.

Als eene merkwaardige byzonderheid is te achten, dat men, in dit dorp, behalven de *Rechtbank*, die in naam des *Barons* van *Breda* geſpannen word, ook eene andere heeft,

* Dezelve *Jan* van *Daalhem* was te gelyk *Heer* der LAAGE ZWALUWE: welke *Heerlykheid*, Keiſer *Karel V.*, desgelyks, als een *Leen* van *Holland*, verbeurt verklaard, en aan dien zelven Grave *Hendrik* van *Naſſau*, heeft toegewezen.

heeft, der *Abtdiſſe* van THORN of *Thoorn.* * De oorſprong daarvan is: dat zekere Gravinne van *Stryen*, *Hilſondis*, by anderen *Hilswinda*, genoemd, voorige *Bezitſter* der Baronie, (naar de gewoonte, in die tyden zeer gemeen,) dit dorp, aan de Abtdy *Thorn*; waarvan zy zelve de ſtichtſter was; geſchonken had, in den jare 992. Uit kracht dezer gifte, bezit de *Abtdiſſe* in der tyd, onder dit dorp, verſcheiden Landgoederen, als mede erflyke grond-cynzen, leenrechten, enz.: die zekere voorrechten hebben; welke, by den Munſterſchen vrede, daaraan verbleven zyn: en, deze goederen liggen, niet alleen onder *Gilzen*, maar ook, onder *Ooſterhout*, *Ginneken*, 't *Haagje* en *Rysbergen*. Dan, te *Gilzen*, als de hoofdplaats, is de zetel der *Rechtbank*, die, over verſchillen, welke ten aanzien dezer goederen vallen konnen, de uitſprake moet doen. Deze *Rechtbank* word 't OUDE HOF genoemd: en word geſpannen, in naam der *Genadige Vrouwe* van *Thorn*. Zy beſtaat, uit een *Schout*, die den titel van *Meyer* heeft, en zeven *Schepenen*, die, daar, *Laaten* worden genoemd: welke'r drie uit *Gilzen*, twe uit *Ooſterhout*, één uit *Ginneken*, en één uit 't *Haagje*, of, by aldien daar ſtoffe ontbreekt, uit *Rysbergen*, door den

* De *Abtdy* THORN, door de wandeling gemeenlyk *Thoor* en *Thoer* geheeten, van de order van *S. Benedictus*, ligt binnen de grenzen des Graafſchaps *Hoorn*; 't welk tot *Luikerland* behoord: allernaaſt by de Schans *Stevenswaard*. Het is een groot en aanzienlyk gebouw. De *Jongvrouwen*, daartoe behoorende, maaken ſamen een *Kapittel* uit, van veertien *Chanoneſſen*; die alle van den eerſten adel, of wel Ryksgravinnen moeten zyn: en, tot dit zelve Kapittel behooren, ook, zeven *Kanonneken*. De *Overſte* of *Abtdiſſe* van dit *Stift* heeft, den titel en rang van *Princeſſe* van 't *Duitſche Ryk*: en, heeft, als één der geeſtelyke Ryksſtanden, zitting in de *Weſtphaalſche* Kreitsvergaderingen. De *Abtdiſſe* alleen doed gelofte van zogenoemde rynigheid, of van den ongehuwden ſtaat: dan, de andere *Chanoneſſen* mogen, zo zy willen, zich in den echten ſtaat begeven; in welken gevalle, zy van hunne *Prebende* verſteeken zyn. Deze *Abtdy* heeft onder zich, behalven een groot en volkryk *vlek* van dien zelven naam, ook eenige dorpen; in welke de *Abtdiſſe* een waereldlyk gezach oefend: als, YTTERVOORT, HUNSEL, GRAATEM, BAXEN enz.

den *Meyer* verkoren worden. Twemaal 's jaars, houden de leden van dit Gerecht, (dat ook het *Laatgerecht* genoemd word,) binnen *Gilzen*, hunne vergaderingen: eerst, 's maandags na beloken *Paasche:* en, daarna, *S. Denisdag*, den 9 *October;* om dan alle voorkomende zaken finaalyk afte doen. Ook, heeft de *Abtdisse*, een Rentmeester, dien de bestiering dezer goederen is toevertrouwd.

Tot *Gilzen* behooren mede de Buurten Moleschot en Hulten. In de eerstgenoemde, staat een *Kapelle*; waarin thans geen dienst gedaan word.

Ryen, het ander dorp dezer zelve Rechtbank, ligt een groot half uur gaans, ten noorden van *Gilzen*, aan de rivier de *Dongen*. In deszelfs *Kerk;* die aan de *H. Magdalena* toegeweyd was; word de dienst, voor de weinige Gereformeerden, door den Predikant van *Gilzen* waargenomen.

In *Gilzen* en *Ryen*, met de onderhoorige gehuchten, waren in 1742, in alles samen, 1685 Inwooneren.

Een weinig westwaard van *Ryen*, op den weg naar *Breda*, ziet men de bekende *Herberg* en pleister-plaats, de vyfeik geheeten: willende zo veel zeggen, als de *vyf Eikenboomen.*

Alen en Chaam zyn mede tot ééne Rechtbank vereenigt: welker Schepenen vier, uit *Alphen* en drie, uit *Chaam*, genomen worden.

Alfen * 3½ uuren gaans, zuidoostwaard van *Breda*, aan de grenzen der Majorie van *'s Bosch* gelegen, is één der oudste dorpen dezer *Baronie:* waarvan, in de geschiedschriften van zeer vroege tyden, word gewag gemaakt. 'Er is noch voorhanden een *donatie*, (giftbrief,) van zekeren Heer *Engelbrecht;* wien deze plaats in eigendom behoorde; in den jare 711 opgesteld: waarby, dezelve dit dorp schonk, aan *Willebrord*, eersten Bischop of Aartsbischop van *Utrecht;* die het zelve, in 726, by Testament vermaakte, aan zyne Abtdy *Echternach*, in 't Hertogdom *Luxemburg*. Daarna, in 't einde der XIIde Eeuwe, is dit dorp aan de Abtdy van *Tongerlo* gegeven; na welken tyd, de Kerk aldaar, die aan den *H. Willebrord* was toegeweyd, t' elkens bediend werd, door

* Dit dorp mag men niet verwarren, met twe andere *dorpen;* 't één in *Holland*, en 't ander in *Gelderland;* welker naam, hoewel eenigzinds anders geschreven, (*Alphen*) echter ter zelver wyze word uitgesproken.

door eenen der Geeſtelyken der gemelde Abtdy. Eenige jaren later, is het aan de *Baronie* van *Breda* gehecht. In de oorlogsrampen, is dit dorp meer dan eenmaal jammerlyk ingewikkeld: voornaamlyk in 1542, wanneer 't, door 't krygsvolk van den Gelderſchen Veldoverſten, *Maarten* van *Roſſum*, geheel werd afgebrand. De Geformeerde Gemeente aldaar heeft haaren eigen Predikant. Het getal der Ingezetenen, was in 1742, in 't geheel 1004.

Naby dit dorp, ziet men de overblyfzelen der *Kommanderie*, *Ter* BRAAKE, beneven de daaraan onderhoorige *Kapelle*, aan *Johannes* den *Dooper* toegeweyd. Zy was voorheen bezeten, door de geeſtelyke *Ridderorder* van *Maltha*, die den gemelden *Johannes* tot hunnen Beſcherm-heiligen hebben. Deze *Ridders* hadden dezelve verkregen, na de uitroojing der *Tempelieren*, die de voorige Bezitters daarvan waren: en, toen werd dit gebouw bewoond, en, de goederen daaraan behoorende, beſtierd, door een' byzonderen *Kommandeur*. Dan, als de Baronie, door de wapenen van den Staat vermeeſterd was, is deze *Kommanderie* aangeſlagen, en der domeinen van 't Vorſtlyk Huis van ORANJE, ingelyft. De landeryen en andere goederen, die door de geheele Baronie verſpreid liggen, worden thans door een byzonderen Rentmeeſter beſtierd; die, aan de *Ridderorder* van *Maltha*, uit dezelve, eene jaarlykſe uitkeering doed, van 3666 gulden.

CHAAM, het ander dorp dezer *Rechtbank*, ligt een klein uur gaans weſtelyk van *Alfen:* en, is van kleiner begrip, dan 't gemelde; behelzende, in 1742, niet meer dan 824 Inwooneren. Dit *dorp* word mede, in de oude ſchriften, menigmaal vermeld. De *Kerk* van dit dorp was wel' eer aan *S. Anthony* toegeweyd: en plagt bediend te worden, door eenen der *Monneken* der Abtdy van *Tongerlo;* welke Abtdy aldaar veele goederen bezit.

De Predikant van *Chaam* heeft tot zyne *Kombinatie*, SNYDERS-CHAAM; een half uur gaans noordelyk van daar: verrichtende den dienſt aldaar, in een *Kapelle*.

BAARLE * ligt vier uuren gaans, zuidooſtelyk van *Breda*, aan de *Ooſtenrykſe* grenzen. Zelfs, ligt een gedeelte daar-

* 'Er zyn twe andere dorpen van dien zelven naam; die men van dit BAARLE, heeft te onderſcheiden: één in OVERYSSEL, en wel in 't ampt van *Vollenhove:* en één, in 't *Pruis-*

daarvan, en wel 't grootſte en voornaamſte, in het *Oeſtenryks Brabants* gebied. Daarom, word het gedeelte, 't welk aan den *Baron* van *Breda* behoord, *Baarle* — NASTAU toegenoemd; ter onderſcheiding van 't ander —, dat men *Baarle* — HERTOG noemd; als aan den *Hertog* van *Brabant* onderhoorig. In het *Hertogs Baarle*, ſtaat de *Parochie Kerk* van dit dorp: welke een aanzienlyk gebouw is, praalende met een hoogen toren. Deze Kerk, die aan *S. Remys*, (eigenlyk *Hieronymus*,) is toegeweyd, word eenigiyk gebruikt, van de *Roomsgezinden.*

In *Naſſau's Baarle*, ſtaat eene *Kapelle* van *S. Salvator*, waarin, de Predikant den openbaaren dienſt verricht; die ook de kleine gemeente van UILEKOOTEN, tot zyne *Kombinatie* heeft: een *Buurtſchap*, een half uur gaans noordweſtwaard van daar, op den weg naar *Breda:* waar men ook eene *Kapelle* heeft, die aan *S. Bernard* toegeweyd was. In den jare 1742, bevonden zich, te BAARLE NASSAU en onderhoorige gehuchten; naamlyk LOOVEREN of *Looveren Baarle*, ZONDERHAGEN en KASTELRE; 1608 Inwoneren.

Alhoewel dit dorp eene byzondere Rechtbank op zich uitmaakt; van ſeven Schepenen; is toch de *Schout*, te gelyk Schout van *Alfen* en *Chaam.*

In dit Dorp is een ſoortgelyke *Rechtbank* der *Abtdiſſe* van THORN, als te *Gilzen:* aan welke, onderhoorig zyn, de goederen, welke deze *Abtdy* in *Alfen*, *Chaam* en *Baarle Naſſau* bezit: als mede; in ſommige dorpen van 't nabygelegen *Ooſtenryks-Brabants* gebied.

Dit dorp heeft zyn' naam gegeven, aan het oud geſlachte van *Baarle*, van hier oorſpronglyk: van 't welk, in de vroege Gedenkſchriften, word gewag gemaakt.

In het gehucht LOOVEREN-BAARLE, ſtaat het Huis BRUHEZE; het *Stambuis* van 't oud Adelyk Brabants Geſlachte van dezen naam: behoorende thans, aan den Heer *Haſſelaar.*

De laatſte *Rechtbank*, ten ooſten der rivier de *Mark*, is van GINNEKE en BAVEL, met hunne onderhoorige *gehuchten:*

Pruiſſich aandeel van OPPER-GELDERLAND, het Land van *Keſſel* genoemd: welk laatſte doorgaans, verkeerdelyk, *Balderen* genoemd word.

ne: beſtaande, uit een' *Schout*; die te gelyk *Schout* van *Ginneke* is: en, zeven *Schepenen*.

GINNEKE ligt zeer vermakelyk, aan den rechter oever der rivier de *Mark*; niet meer, dan een half uur gaans, ten zuiden van *Breda*: van waar, een van weêrkanten met hooge boomen beplantte ſtraatweg loopt.

De oude naam van dit dorp was, *Ulvenhout*: welke naam noch overgebleven is, aan de landhoeve *Ulvenhout*, aan de rivier de *Mark* gelegen: waarby, een *Slot* van dien zelven naam geſtaan heeft; dat daarna is weggeraakt: als mede aan 't *Ulvenhoutſe Boſch*; dat daar naby ligt. De *Kerk* van dit dorp; wel eer aan *S. Laurens* toegeweyd, is een fraay gebouw; voor eenige jaren vercierd, met een voortreflyk orgel. De Predikant van *Ginneke* neemt ook den dienſt waar, te BAVEL, als zyne *Kombinatie* plaats. Die beiden dorpen vervatten, in 1742, ſamen 2101 Inwooneren.

Onder dit dorp, behooren drie *Buurtſchappen*: naamlyk, HEUZENHOUT; naby *Breda*: welke eene *Kapelle* heeft, aan *S. Anna* toegeweyd. De twede is STRYBEEK: welke door haaren naam, de gedachteniſſe van 't Graaffchap STRYEN: dat aldaar, door een *beek*, van 't overige *Brabant* was afgeſcheiden; ſchynt bewaard te hebben. Dit *gebucht* ligt zuidwaard van *Ginneke*, naby 't vermaard *Kappucinen Klooſter* van *Meerſel*; dat op *Ooſtenrykſen* bodem ligt. De derde Buurtſchap word GALDER genoemd; en ligt, ten weſten der rivier de *Mark*.

Aldaar, aan den oever der gemelde rivier, ziet men 't *Slot* DAASDONK: van waar; het adelyk geſlachte van *Daasdonk* zyn oorſprong en naam heeft. Thans, behoord 't, aan den Heer *Lodewyk Karel Otto*, *Prins van Salm Salm*, Heer van *Loon* op *Zand* enz.

BAVEL, het ander dorp dezer Rechtbank ligt, een klein half uur gaans zuidooſtwaard van *Ginneke*, aan 't *Ulvenhoutſe Boſch*. De Gereformeerde Gemeente is, met die van *Ginneke*, gekombineerd. De *Kerk* van dit dorp was eertyds aan ee H. Maagd *Maria* toegeweyd.

Noordwaard van dit dorp, vind men 't Kaſteel YPELAAR: het Stamhuis der oud-Adelyke Heeren van 't geſlachte, dat naar 't zelve benoemd werd. Thans, word 't bezeten by den Grave van *Fonſeca*; woonende te *Bruſſel*. Het ligt, aan eene beek, de *Leye* genoemd; die by *Ginneke* in de *Mark* uitwaterd.

Weſt-

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

'T

Weſtwaard van *Bavel*, aan de genoemde rivier, ziet men 't *Kaſteel* GRIMHUIZEN: waarvan 't Adelyk geſlachte van *Grimhuizen* zyn oorſprong en naam ontleend heeft.

En; eindelyk, ten ooſten van dit dorp, eene hoeve WOESTENBERG genoemd: waar, eertyds, een *Kloofter*, van *Nonnen*, die naar den regel van *S. Auguſtinus* leefde, geſtaan heeft: 't welk daarna naar *Boeymeer* is verplaatſt geworden.

Ten weſten der rivier de *Mark*, worden de volgende V DORPEN aangetroffen; waarvan eenigen tot éénen Schepens-ſtoel ſaam vereenigt zyn.

ZUNDERT en RYSBERGEN: welke'r Gerecht beſtaat, uit den Schout en zeven Schepenen, vyf uit *Zundert*, en twe uit *Rysbergen*.

ZUNDERT vervat in zich, *twe dorpen*; GROOT- en KLEIN ZUNDERT, ter onderſcheiding van elkander, toegenoemd.

GROOT ZUNDERT ligt byna 3 uuren gaans, ten zuidweſten van *Breda*, aan den gemeenen landweg, van *Breda* naar *Antwerpen*, en niet verre van de *Aa* of *Weerreis*. *Johanna*, Hertoginne van *Brabant*, was de eerſte, die deze Heerlykheid verpandde, in 1387, aan *Jan* van *Polanen*, Heer van *Breda*, voor 1000 gulden; hoewel, onder beding, dat, door te ruggeving dezer ſomme, het *pandſchap*, ten allen tyde weder zou konnen afgeloſt worden: 't welk echter nooit geſchied is. In 1584, ontſtond in dit dorp een felle brand: waardoor, omtrent 200 huizen vernield werden. Door dit ongeval, zyn de Inwooneren die's tyds zeer verachterd: voornaamlyk, door het verval van twe voornaame *trafiecquen*, de laakenwevery en leêrbereidery; die eertyds ongemeen bloeyden. Dit dorp vervatte, in 1742, niet min dan 2352 Inwooneren. Het heeft een aanzienlyke *Kerk*, met een hoogen toren. Zy was, in de Roomſche tyden, aan *S. Truda* toegeweyd. Thans, word de dienſt daarin gedaan, door een' Predikant; die ook de Gemeente van RYSBERGEN tot zyne *Kombinatie* heeft.

Naby *Groot Zundert*, ſtaat 't *Huis* te LAAR; ook 't *Hof* te *Laar* geheten: waarvan, 't Brabants oud Adelyk geſlachte van *Laar* den titel heeft. 'T is een deftig gebouw; verciert met fraaye tuinen en andere plantagien.

Zuid-

Zuidwaard van *Groot Zundert*, en nader by de grenzen van Ooſtenryks *Brabants* gebied, ontmoet men, de *Heerlykheid* WERNHOUT: welke, hoewel ten aanzien der verpondingen en andere laſten, met *Zundert* vereenigt; echter, een hoog — laag — en middelbaar rechtsgebied op zich zelve heeft; dat, door een Schout en zeven Schepenen, in naam des *Barons* van *Breda*, bediend word.

Eertyds lag, daaromtrent, noch eene andere ſoortgelyke kleine Heerlykheid: welke SOMBEEK genoemd werd; naar een *Slot* of *Burgt* van dien zelven naam; dat daarna te niet geraakt is.

KLEIN ZUNDERT, een klein half uur gaans ten noorden van *Groot Zundert*, heeft wel een *Kerk*; die aan *S. Willebrord* was toegeweyd: dan, dezelve ſtaat thans ledig; terwyl de Inwooneren, aan de Parochie van *Groot Zundert*, onderhoorig zyn.

RYSBERGEN, het ander dorp dezer Rechtbank, ligt nader by *Breda*, omtrent 2 uuren zuidweſtelyk van daar. Dit is mede een aanzienlyk dorp. Hoewel het, in 1572, door de Spaanſche Soldaaten moedwilliglyk is afgebrand; werd 't, niet lang daarna, herbouwd: en word thans bewoond, door veele welgegoedde kooplieden, welke op *Ooſtenryks Brabant* handel dryven.

De *Kerk* van *Rysbergen* was aan *S. Bavo*, den Patroon van *Gent*, toegeweyd: wiens gedachteniſſe, al' omme in *Vlaanderen* en *Brabant*, in zonderling groote waarde gehouden word. Men wil, dat dees' *Bavo* te *Rysbergen* zou gewoond hebben, en zelfs Heer van dit dorp zou geweeſt zyn. De ryke *Abtdy* van S. BAVO te *Gent* heeft deze Heerlykheid langen tyd bezeten: en, toen werd deze Kerk aangemerkt, als een *Prooſtdy* der gemelde Abtdy; in welke de dienſt, door geeſtelyken, welke de Abt haar toezond, werd waargenomen. Noch heden behoud de *Abt* het recht ter begeving der *Roomſche Paſtorie* en *Vikarien* van dit dorp.

Van den jare 1648 tot 1675, is de Gereformeerde Gemeente van *Rysbergen* door eene byzonderen Predikant bediend: dan, in laatſtgemelden jare de ſtandplaats oopenvallende, door vertrek van den toenmaligen Predikant; die, in opvolging, de vierde was; werd deze Gemeente met *Zundert* gekombineerd. In 1742, telde men in dit dorp 1100 Inwooneren.

Niet verre van daar, aan de grenzen, en eenigermate twy-

'T DORP WERNHOUT.

'T DORP RYSBERGEN.

twyfelachtig, of 't op *Oostenryksen* — of op *Staatsen* bodem is, ligt een *Buurt* van etlyke huizen of slechte huisjes: welke schertzender wyze, NIEUW AMSTERDAM word toegenoemd: dewyl, dezelve juist het tegenovergestelde van *Amsterdam* vertoond: bestaande, uit zeer gering en arm volk; 't welk, zonder dat men weet, van waar oorspronglyk, aldaar zich by elkander vervoegt heeft. Men kan nauwlyks ontdekken, waarvan dit volk zyn onderhoud hebbe. Alleen, zegt men, dat ze veel uithuizig zyn: dan, of dit geschied, om elders door den arbeid hunne leeftogt te zoeken, dan, om wat anders, blyft een raadzel.

ETTEN LEUR en SPRUNDEL maaken saamen eene *Rechtbank*: welke'r leden, bestaande uit een' *Schout*, zeven *Schepenen* en een *Sekretaris*, te *Etten*, als de Hoofdplaats, hunne vergaderingen houden, in een fraay *Raadhuis*. Dan, zyn, ten aanzien van 't Kerkbestuur; van elkander afgescheiden.

ETTEN; 't welk men, met EETHEN in 't Land van *Heusden*, niet mag verwarren; * ligt 2 uuren gaans ten westen van *Breda*: een fraay en wyduitgestrekt *Dorp*; 't welk den titel van eene *Vryheid* heeft; hoewel geen hoog rechtsgebied hebbende. Langen tyd, is dit dorp als eene *Heerlykheid* bezeten; by 't oud Adelyk geslachte van den *Houte*, of eigenlyk *Utenhoute*. Het Kasteel van den HOUTE, 't Stamhuis der Heeren van dit geslachte, is daar noch te zien; staande oostwaard van de Kerk, aan de Leurse vaart. Ook ligt daarby, 't Huis NOBELAAR; beneven meer andere *Heeren huizen*. In 1450, is deze *Heerlykheid*, door Koopverdrag, gekomen, aan Grave *Jan* van *Nassau*; en, sedert, dien tyd, der Baronie ingelyft. Dan, de *tienden* van dit dorp bezit, (immers voor een gedeelte,) de *Abtdisse* van *Thorn*: die een Ontfanger aansteld, om de inkomsten derzelve intezamelen. Van de *Kerk* van *Etten*, die aan de maagd *Maria* toegeweyd was, is 't binnendeel, het Schip of de buik der Kerk genoemd, door ouderdom vervallen; gelyk mede de toren, in 1733, ingestort is. De Godsdienst word door de *Gereformeerden*; die aldaar eene taamlyke ge-

* Behalven, dat 'er ook een Dorp of Heerlykheid ETTEN: in 't Graafschap *'s Heerenberg* ligt: 't welk men desgelyks van dit in de *Baronie* gelegen, te onderscheiden heeft.

gemeente uitmaken; in het *Choor* verricht: een ruim gebouw, en van een orgel voorzien.

Ten zuidoosten van *Etten* ligt, eene Buurtschap den Hil genoemd: welke men, van 't dorp den Hil, in 't Land van *Altena*, onderscheiden moet.

Leur, gemeenlyk *de Leur* genoemd, ligt een half uur gaans, noordoostwaard van *Etten*, en nader by 't *Liesbosch:* een redelyk fraay dorp; welker huizen naby elkander in eene recht doorgaande straat staan: onder welke, veele zeer wel gebouwd zyn. De Ingezetenen zyn ook welvarende: en, dryven sterken koophandel op *Holland;* waartoe een verbyloopend riviertje, de *Leursche Vaart* genoemd; 't welk, by 't *Zwartenbergsche Veir*, zich vereenigt met de *Mark;* hun veel gerief geeft. Van ouds, stond daar eene *Kapelle*, die aan de Maagd *Maria* was toegeweyd: en bediend werd, door een *Kapellaan* des Pastoors van *Etten;* welke de *Parochie* van de *Leur* was. Dan, in 1714, heeft men, op die zelve plaats, eene *nieuwe Kerk* gesticht; die wel niet groot, maar cierlyk gebouwd is, praalende, met een fraay torentje, en, van een goed orgel voorzien. De dienst word, daarin, door een eigen Predikant, waargenomen.

Sprundel ligt één uur gaans, ten zuiden van *Etten*, aan de *Leursche beek*. Hertoginne *Johanna* van *Brabant*, verpandde, in 1387, deze *Heerlykheid*, aan *Jan* van *Polanen*, Heer van *Breda:* en, sedert dien tyd, is zy altoos aan de Baronie gehecht gebleven. De *Kerk* is oud, en grootdeels vervallen. Daarin word de dienst, door een eigen Predikant, verricht.

By dit dorp, heeft eertyds een *oud Slot* gestaan, Sprundelheim genoemd: 't welk wel ten eenenmaal gesloopt is: dan, welks noch overgebleven grondvesten de plaats aanwyzen, waar 't wel' eer geweest is. 'T was mede, onder de goederen, die de meermaals gemelde Gravinne van *Stryen*, *Hilsondis*, aan de Abdy van *Thorn* (*Thoor*), die door haar zelve gesticht was, geschonken heeft, in den jare 992.

De Inwooneren dezer geheele *Rechtbank* werden, in 1742 bevonden, 3150.

De Haage, gemeenlyk 't *Haagje* geheeten, ligt niet meer dan een half uur gaans, ten zuidwesten van *Breda;* tusschen welke beide plaatzen, een met olmen-boomen beplantte straatweg loopt.

De

De oude naam van dit *Dorp* was *Maartensheim* (by verkorting, *Merterſen*,) zonder twyfel, naar *S. Maarten* (*Martinus*;) aan wien de Parochie Kerk was toegeweyd. De hedendaagſche naam van *Hage* of den *Haag* is oorſpronglyk, van de *haagen* of *beggen*; 't menigvuldig boomgewas, met welke dit dorp, van ouds, (gelyk noch heden) is omringt geweeſt: hoedaniger wyze, de benaaming van den Haag in *Holland* mede word afgeleid. Dit kan, onder anderen, bewezen worden, uit 't dorps-*wapen*: 't welk in drie *boomen* beſtaat. Doch, om dit dorp, van dat groot en aanzienlyk *vlek* in *Holland*, te onderſcheiden, noemd men 't zelve, 't HAAGJE; zo veel gezegt, als den *kleinen Haag*. En, ter aanwyzing van dit zelve onderſcheid, diend mede, de omſchryving van PRINSEN-HAGE, welke zeer gemeen is: dewyl dit *dorp*, beneven de geheele *Baronie*, reeds voorlang den *Prinſen* van *Oranje* toebehoorde: waartegen, den *Haag* in *Holland*, *'s Graven-Hage* toegenoemd word. Dit was mede, onder de dorpen, die door Hertoginne *Johanna*, in 1387, aan *Jan* van *Polanen*, verpand werden.

De *Kerk* van 't *Haagje* is een deſtig en ſtevig gebouw; van een orgel voorzien: en hebbende een toren; die, wegens zyne ſpits toelopende hoogte, aanmerkenswaardig is. De *huizen* van dit dorp ſtaan de meeſte naby elkander; uitmakende eene volkryke kerkbuurt. Onder dezelve, bevinden zich veele *herbergen*; ter oorzake van den ſterken doortogt der reituigen, die van *Breda* naar *Antwerpen*, *Bergen op Zoom* en andere plaatzen, willen. Ook, bedienen zich de borgers van *Breda*, van deze herbergen, om, in den Zomertyd, aldaar hunne uitſpanningen te nemen.

Dit dorp heeft een eigen Rechtbank, op zich zelve welks gebied van een wyden omtrek is; in zich vervattende, al het land, 't welk, van daar, noordwaard tot aan de *Markſtroom*, zich uitſtrekt: in welke, in 1742, ten getale van 3180 Inwooneren bevonden werden.

Daarin liggen, veele *buurtſchappen*, en aanzienlyke *Heeren-Huizen*.

Daaronder, is de *Buurtſchap* BEEK, doorgaans, de *Beek* gezegt; een uur gaans, noordweſtwaard van *Breda* gelegen: waar eene *Kapelle* ſtaat, aan de *H. Geertruid*, de Dogter van *Pepyn* van *Landen*, toegeweyd, welke *Kapelle*, als zy in groot verval geraakt was: door *Engelbert* van *Naſſau*, weder is herbouwd geworden.

Naast by *Beek*, ziet men, de Heerlykheid BURGST: welke een achterleen des Leenhofs van *Brabant* — en, met veele voorrechten begunstigt is. Het behoorde eertyds, aan het geslachte der *Nobelaaren*; welks Stamhuis in de naburschap van *Etten* ligt.

Oostwaard van daar, en nader by de *Mark*, ligt de *Heerlykheid* GAGELDONK: dus genoemd, naar het oud *Slot* van dienzelven naam; welks overgebleven muurwerk noch te zien is. Dit was 't Stamhuis van het oud Adelyk geslachte van *Gageldonk*; dat verscheiden Ridders heeft uitgeleverd, in de Brabantsche gedenkschriften, dikwyls genoemd. Aldaar, staat noch eene *Kapelle*, die thans buiten gebruik is; dan, wel' eer, aan de H. Maagd *Maria*, toegeweyd was. Deze *Heerlykheid*, met welke de Heerlykheid HAMBROEK daarna vereenigt is, veranderde menigmaal van Bezitteren: en behoord nu, als een leen van *Brabant*, aan den Prins van *Rubempré* en *Everberg*.

Het Huis, den EEMER, ligt tusschen *Gageldonk* en *Breda*, aan de rivier de *Mark*.

Eindelyk, de *Buurtschap* BOEJMEER, zuidwestwaard van *Breda*; ter plaatze, daar de beek, de *Byloop*, zich met de *Aa* vereenigt. Deze buurt is meest aanmerkelyk, door het Klooster, VREDENBURG; dat daar weleer gestaan heeft: wordende bezeten en bewoond, door Jongvrouwen; die, ten getale van 25, naar den regel van den *H. Augustinus* leefden. Dit zelve *Klooster* was eertyds, in 1476, gesticht, te *Woestenberg*, by *Bavel*; gelyk hiervoor is aangemerkt: en wel, door de Weduwe van *Grave Jan* van *Nassau*, *Maria* van *Loon* geheeten; beneven haaren Zoon, Grave *Engelbert* van *Nassau*: en, daarna, naar *Boejmeer* overgebracht. Deze *Nonnen* hadden tot haaren *Oversten* of *Prior*, den *Abt* van *Throon*; gelyk een Geestelyke der gemelde *Abtdy*, (welke naby *Heerenthals*, in *Oostenryks Brabant*, ligt) aan dezelve, als *Rector* of *Confessor*, was toegevoegt: dan, stonden te gelyk, onder het bestier eener *Priorinne*; die in 't Klooster zelve woonde. In den jare 1577, toen *Breda* door Prins WILLEM I. belegerd was, is dit Klooster geplunderd en verbrand: waarna, de Nonnen een tyd lang binnen de Stad zich onthouden hebben. Daarna, is dit Klooster ten laatsten naar *Lier* in *Brabant* verplaatst: daar 't noch te vinden is.

Hier-

Hierna volgen de twe *Vrye Heerlykheden*; die, hoewel, ten aanzien van haar afzonderlyk rechtsgebied, van de *Baronie* onderſcheiden; echter, op derzelver bodem liggen, en mede door den *Baron* van *Breda* bezeten worden: naamlyk: OOSTERHOUT en ROZENDAAL, met 't daaraan onderhoorig dorp, NISPEN.

Oosterhout ligt 2 uuren gaans, ten zuidooſten van *Breda*, en één uur ten zuiden van *Geertruidenberg*: een aanzienlyk *vlek*: 't welk, zo min in grootte, dan in fraayheid van gebouwen, voor veele kleine Steden behoeft te zwichten. In 1742, telde men, in dit vlek en onderhoorige gehuchten, 4767 Inwooneren. Het zal gewiſchlyk zyn naam ontfangen hebben, van 't veelvuldig *hout*-gewas, dat in deszelfs nabuurſchap word aangetroffen. Deze *Heerlykheid* was, een' tyd lang, van de *Baronie* van *Breda* afgeſcheiden geweeſt, en laatſt bezeten, door een Heer uit 't geſlachte van *Waſſenaar—Duivenvoorde*, Willem genoemd; die, in 1358, zonder lyferven overlydende; deze *Heerlykheid*, by teſtament vermaakte, aan zyn Neef, *Jan* van *Polanen*; die toen reeds, door aankoop, *Heer* van *Breda* geworden was. Ten aandenken hiervan, voerd de Heerlykheid noch heden, drie waſſende *mannen*; 't gewoone wapen der Heeren van het geſlachte van *Waſſenaar*. Door gemelde erfmaking, werd de Heerlykheid Oosterhout wel met *Breda* vereenigt; dan, niet aan dezelve ingelyſt: want zy heeft haar eigen hoog—middelbaar—en laag Rechtsgebied blyven behouden; 't welk beſtierd word, door een afzonderlyken *Droſt* of *Schout*, zeven *Schepenen*, en een' *Sekretaris*.

Behalven het Gerecht, zyn 'er twaalf *Gezwoornen*; die, in zaken der geldmiddelen, gekend worden. De Leden des gerechts vergaderen, in een deftig *Raadhuis*; ſtaande aan de markt: voor 't welk, een ſoortgelyke groote en cierlyk geleidde lindenboom geplant is, als te *Ooſterwyk*.

Van de Sententie's in borgerlyke zaken, kan geappelleerd worden, naar de Hoofdbank van *Breda*: dan van de kriminéele vonniſſen, is geen appél.

Onder de Huizen dezer plaatze; die op omtrent 1100 begroot worden; bevinden zich veele *Kaſteeltje's*, of *Slo-*

ten, die met watergrachten omgeven zyn: welke men houd, voor Ridderlyke *Hoffleden*; die in deze nabuurſchap wel eer geſticht —, dan, door vertrek, of uitſterving der geſlachten, vervreemd — en meerendeels aan byzondere perſoonen geraakt zyn. De *Kerk* van dit dorp is zeer groot en, laat zich gemaklyk onderſcheiden, door haaren ongemeen dikken en ſtompen toren. Zy ſchynt nooyt volbouwd geweeſt; maar, nauwlyks ten halve, te hebben blyven ſteken. Zy was eertyds, aan den *H. Oelbert* toegéweyd. Thans is zy ten gebruik der *Gereformeerde Gemeente*; die omtrent 160 Ledemaaten uitmaakt. Zy is onder het opzicht van een' Predikant; die ook te DORST of DORSTEN, den dienſt verrichten moet.

De Landbouw is wel de gemeenſte handteering der Ingezeetenen: dan, veelen hunner geneeren zich ook, met laakenwevery en pottenbakkery: behalven, dat eenigen in graanen handelen. De *Vaart*, die van *Ooſterhout* noordwaard gegraven is, naar den mond der rivier de *Donge*, verſchaft hun bekwaame gelegenheid, ter verzending hunner manufactuuren en koopgoederen. Binnen deze plaats, is mede een gedeelte van 't zogenoemde *Laathof*, of de *Rechtbank* der Abtdiſſe van *Thoorn:* waarvan wy, in de beſchryving van *Gilzen* hebben gewag gemaakt. Deze *Ooſterhoutſe Rechtbank* der *Abtdiſſe* beſtaat alleen, uit twe Schepenen en een' Griffier: voor welke de goederen, die, onder deze Vryheid, aan dit *Laathof* behoren, moeten verleid worden.

Noordweſtwaard van dit vlek, en naby de gemelde vaart, ziet men noch eenige overblyfzelen van 't van ouds vermaard *Slot*, 't *Huis* te STRYEN; genoemd: 't Stamhuis der *Heeren* — daarna *Graven* van *Stryen;* aan welke, dit geheel noordweſtelyk deel van *Brabant*, behalven de *Baronie* van *Breda*, ook 't Markgraafſchap *Bergen* en veel meer andere landen onderhoorig waren. * Dit Slot, 't welk de *Burgt*

* De *H. Geertruid*, jongſte dochter van *Pepyn* van *Landen*, en Zuſter van *Begga*, word gezegt, in 651, de eerſte *Vrouw* van *Stryen* geworden te zyn. Zy was te gelyk *Abtdiſſe* te *Neville* in *Brabant:* welke *Abtdy* door haar geſticht — en waar zy, in 664, geſtorven en begraven is. Zy liet deze *Heerlykheid* na, aan den zoon van haar zuſters *Amelberga*, (getrouwd met zekeren Grave *Walbert*,) welke

Burgt van *Oosterhout* plagt genoemd te worden, is thans geheel vervallen. Naby 't zelve ligt een vermakelyk *Bosch*.

Naby 't Huis te *Stryen*, stond wel' eer een *Karthuiser-Klooster*; dat, door den genoemden *Hendrik* van *Wassenaar* gesticht, en aan den *H. Bartholomeus* toegeweyd was. Doch, in den aanvang der Nêerlandsche beroerten, is dit gebouw, door 't baldaadig krygsvolk, in brand gestoken, en nimmer weder hersteld. Daarna, heeft men ook de steenen weggehaald: en dezelve, ter opbouwing van 't Hof te *Geertruidenberg*, besteed.

Aan de andere zyde van *Oosterhout*, ten zuidoosten ligt 't vermaard *Vrouwen Klooster*, KATHARINENDAL, van de order der *Norbertinen*, anders gezegt, *Premonstreïten*. Dit *Klooster* was eerst binnen *Breda* aangelegt: dan, om reden, die wy, in de *beschryving* der gemelde Stad, daarvan gegeven hebben, in 1646, naar *Oosterhout* verplaatst: waar de Nonnen, onder het opzicht haare'r *Priorinne*, tot heden, haare vrye wooning en Godsdienst-oefening blyven genieten; beneven het gebruik der onderhoorige goederen: alleenlyk, moeten zy zich onthouden, van 't klokken-geluy.

Onder de vryheid van *Oosterhout*, behooren twe *gebuchten*; die geene Kerkdorpen zyn: naamlyk den HOUT en DORSTEN.

'T eerstgenoemde ligt, niet meer dan een klein uur gaans, ten noordwesten van het vlek, naby de grenzen van 't Hollands gebied. Daarvan, schynt het Adelyk geslachte van den *Houte*, of *Uutenhoute*, zyn oorsprong en naam ontleend te hebben; 't welk, anders, hun *Slot*, by 't dorp *Etten* had. Aldaar, staat een *Kapelle*, met een Gasthuis; door den meergemelden *Hendrik* van *Wassenaar* gesticht, ter eere van den *H. Antonius*: en met de nodige goederen begiftigt, in 1336.

Zuidwaard van daar liggen de Huizingen, MONNIKHOF, PANNENHUIS en BERGVLIET: een fraay Lusthuis; behoorende aan den Heer *J. B. de Salis*, Kolonel Kommandant van 't Regiment *Grisons* van den Heer Generaal Major *Schmid*.

De

ke zoon *Witger* genoemd was: uit wien, de volgende *Graven* van *Stryen* voortgesproten zyn.

De andere *Buurtſchap*, DORSTEN, ligt 2 groote uuren gaans ten zuiden van *Ooſterbout*, in de heide. Zy heeft haaren naam, van *N. van Dorſt*; Kanonik van één der Kapittels van *Utrecht*; die de eerſte aldaar een *Kapelle* ſtichtte, ter eere van den *H. Markoen*: aan welke hy, by zyn overlyden, eenige goederen vermaakt heeft. Deze *Buurtſchap* is ook Kerkelyk met *Ooſterbout* vereenigt: en word, als de *Kombinatie* daarvan aangemerkt.

De ganſche *Heide*, tuſchen *Breda*, *Dorſten*, *Dongen* en *Ooſterbout*, word, naar de laatſtgemelde; als voor het meerderdeel onder deszelfs Rechtsgebied behoorende; de OOSTERHOUTSE HEIDE, toegenoemd. Deze *Heide*, welke taamlyk effenbaar, en van groote uitgeſtrektheid is, heeft menigmaal gedient, ten *Legerplaatze* voor de Staatſe krygsbenden. In 1701, als men, na den dood van Koning *Karel II.* van *Spanje*, den oorlog wegens de Spaanſche troonsopvolging te gemoed zag, deeden de Staaten een groot gedeelte hunner krygsmagt, onder bevel des Prinſe van *Naſſau Saarbruk*, den 10 *September*, op deze heide ſamentrekken; waarby, den 28 derzelver maand, ſommige Engelſche Regementen, onder bevel des Grave van *Marlbourg*, zich voegden: alwaar zy, door Koning WILLEM III.; die, ten zelven einde, eenigen tyd binnen *Breda* zich onthield, in 't begin van *October*, gemonſterd werden. In den jare 1732, werd op die zelve *Heide*, tuſchen *Breda* en *Dongen*, een *Kampement* geformeerd, om Neêrlands Krygsvolk, in den Wapenhandel te oefenen. Dit beſtond uit 24 *Esquadrons*, en 24 *Bataillons*: zynde van de *Kavallerie*, de Regementen *Hollandſe Guardes*, *Oranje Friesland*, *Benthem Steinfurt*, *Naſſau la Lecq*, *Drimborn*, *Linden van de Park*, en *Heſſen Philipsthal*; als mede de *Guardes Dragonders*, van *Waſſenaar* en *Du Portail*: en, van de *Infanterie*, de Regementen *Hollandſche Guardes*, *Keppel*, *Ploto*, *Leewe*, *Crommelin*, *Halket*, *Haarſolt van Trſt*, *Gadellere*, *Aylva*, en *Eck van Pantalion*, beneven de Zwitſers van *Conſtant*. Zy waren geleegerd, in twe byzondere linien: en, over beiden, voerde het opperbevel, de Generaal *Relnier Vincent*, Grave van *Hompeſch*, Gouverneur van 't *Boſch*; die zyn Hoofdkwartier had, binnen *Ooſterbout*: eenige *Generaal-Lieutenants*, *Generaal-Majors* en *Brigadiers* onder zich hebbende. Achter de linien, was het park der *Artillerie*, uit 15 ſtukken kanon beſtaande. Den 6 *Sep-*

tem-

ſember betrokken de Regementen deze Legerplaats: alwaar, zy dagelyks, ten aanſchouwen van veele duizenden vreemdelingen, allerly krygsbeweegingen verrichtten; daaronder, den 18, een *Spiegel-gevecht*, tuſchen de *vyf eiken* en *Gilzen*; 't welke den 24 die'r zelve maand, door een tweede gevolgt werd. Ten einde 't alles de gedaante te doen hebben van een volkomen Legerplaats, werden ſommige Predikanten der nabuurige dorpen gelaſt, zich naar dit leger te begeven; die, ten elken zondag, voor het front der Brigade's moeſten prediken, en alle avonden het gebed doen. Zyne Doorl. Hoogheid Prins WILLEM IV. van ORANJE, die's tyds Stadhouder alleen van *Gelderland*, *Friesland* en *Groningen*, heeft dit zelve Kampement mede bygewoond; zich t' elkens bevindende, aan 't hoofd van zyn *Frieſch* Lyf-regement Kavallerie: en verkoos, in eene tente, achter 't genoemd Regement, 's nachts te ſlapen. Dewyl ondertuſchen de zwaare regens, na den 26, niet toelieten, de verdere beraamde krygsverrichtingen voorttezetten; ſcheidde dit heir den 30 *September*; alle de Regementen naar hunne bezettings plaatzen wederkeerende. Op die zelve *heide*, was de vergaderplaats van 't *Staats heir*, vereenigt, met eenige Heſſiſche hulptroupen, in 't begin van *Mey* 1748: beſtaande, eerſt, uit 58 Esquadrons, en 30 Batallions; die, vervolgens, door de aankomſt van meer andere Regementen, *Duitſchers*, naamlyk, *Saxen-Gotheſche*, *Brunswykſe*, *Zwartsburgſe*; *Wurtsburgſe* en *Heſſen-Darmſtadſe* vermeerderd werden. Dan, vermits, den 30 *April* dezes jaars de *Preliminaire* Vrede's Artikelen te *Aken* reeds geteekend waren; volgde onmidlyk een *ſtilſtand* van *wapenen*, tot den 18 *October*; toen de *Vrede* dadelyk geſloten werd. Daardoor, bleef 't *Heir*; behalven eene en andere kleine verwiſſeling van Legerplaats; buiten alle werkzaamheid: waarna, de troupen den 27 en 28 die'r zelve maand, van elkander ſcheidden, trekkende naar de guarniſoenen.

ROOZENDAAL, * is de andere *vrye Heerlykheid*, die, beneven 't daaraan onderhoorig dorp NISPEN, met de *Baronie* van *Breda* vereenigt is. Zy ligt ten weſten van *Breda*, op

* Met dit vlek, mag men niet verwarren, het dorp ROOZENDAAL, in *Gelderland*, by *Arnhem*, gelegen. Ook, ligt in *Ooſtenryks Brabant*, een Vrouwen *Klooſter* of *Abdy*; die mede ROOZENDAAL genoemd word: zynde, van de order der *Bernardinen*.

op den weg naar *Bergen* op *Zoom:* 5 uuren gaans, van de eerſte —, en 3—, van de laatſtgenoemde Stad.

Dit vlek is, aangaande de fraayheid der gebouwen, en veelheid der Inwooneren, niet min aanzienlyk, dan *Ooſterhout:* behelzende, in 1742, ook weinig minder Inwooneren, dan 't laatſtgenoemde; naamlyk, met *Nispen* ingeſloten, 4337. Deze is mede éene der *Heerlykheden*, welke Grave *Engelbert* van NASSAU, Heer van *Breda;* met zyne *Baronie* vereenigde, in 1501: en wel, door koopverdrag, uit handen van *Niklaas* van *Rymerswaal*, Heer van *Lodyke*, één der gewezen dorpen in het verdronken *Zuid-Beveland.* Dit *vlek* heeft zyn' oorſprong, van een oud *Slot*; dat 't *Huis* ROOZENDAAL; (zo veel gezegt, als het *dal* der *roozen;*) genoemd werd: ongetwyfeld, naar de menigte der *roozen*, die daar wieſſen. Dit *Slot* is noch in wezen: doch, zeer vervallen. 'T ſtaat zuidwaard, van de plaats, op den weg naar *Nispen.* 'T word thans veelal 't *Leengoed* geheeten.

Deze *Heerlykheid* behoud haar eigen hoog—laag en middelbaar *Rechtsgebied;* van dat der Baronie, afgezonderd: 't welk bediend word, door een *Droſt* of *Schout*, zeven *Schepenen*, en een *Sekretaris:* waarby komen tien *Gezwoorenen* of *Gemeentslieden;* die, over zaken der Heerlykheids Finantien, geraadpleegt worden.

Aan de ooſtzyde der markt ſtaat een deftig *Raadhuis*, dat, in 1730, merkelyk is vernieuwd en verbeeterd: waarin, de Leden des Gerechts hunne vergaderingen houden. Voorheen, ſtond te *Roozendaal* maar een *Kapelle*, ter eere der Maagd *Maria* geſticht; die onderhorig was, aan de *Parochie* van *Nispen.* En beiden, de *Parochie Kerk* van *Nispen*, en deze Lieve Vrouwe *Kapelle* van *Roozendaal*, ſtonden onder 't opzicht van den Abt van *Tongerlo*; die 't recht van begeeving had van Paſtoor en Kapellaan; waartoe, de Kloosterlingen der Abtdy benoemd werden. Ook, bezit de Abt van *Tongerlo*, aldaar, noch heden veele goederen.

De *Kerk* van *Roozendaal* is gebouwd, in 1268: maar, had driemaal 't ongeluk van afgebrand te worden: naamlyk, in 1572, in 1590, en 1600. In 't eerſtgenoemde jaar, werden beneven de Kerk, ook veele huizen te gelyk in aſche gelegt. Zy is wel t' elkens weder opgebouwd: maar, draagt niet te min, noch eenige overblyfzelen dezer ondergaane rampen. In deze Kerk word de H. dienſt, door een' ei-

op den weg naar *Bergen* op *Zoom:* 5 uuren gaans, van de eerſte —, en 3—, van de laatſtgenoemde Stad.

Dit vlek is, aangaande de fraayheid der gebouwen, en veelheid der Inwooneren, niet min aanzienlyk, dan *Ooſterhout:* behelzende, in 1742, ook weinig minder Inwooneren, dan 't laatſtgenoemde; naamlyk, met *Nispen* ingeſloten, 4337. Deze is mede éene der *Heerlykheden*, welke Grave *Engelbert* van NASSAU, Heer van *Breda;* met zyne *Baronie* vereenigde, in 1501: en wel, door koopverdrag, uit handen van *Niklaas* van *Rymerswaal*, Heer van *Lodyke*, één der gewezen dorpen in het verdronken *Zuid-Beveland*. Dit *vlek* heeft zyn' oorſprong, van een oud *Slot*; dat 't *Huis* ROOZENDAAL; (zo veel gezegt, als het *dal* der *roozen;*) genoemd werd: ongetwyfeld, naar de menigte der *roozen*, die daar wieſſen. Dit *Slot* is noch in wezen: doch, zeer vervallen. 'T ſtaat zuidwaard, van de plaats, op den weg naar *Nispen*. 'T word thans veelal 't *Leengoed* geheeten.

Deze *Heerlykheid* behoud haar eigen hoog—laag en middelbaar *Rechtsgebied;* van dat der Baronie, afgezonderd: 't welk bediend word, door een *Droſt* of *Schout*, zeven *Schepenen*, en een *Sekretaris:* waarby komen tien *Gezwoorenen* of *Gemeentslieden;* die, over zaken der Heerlykheids Finantien, geraadpleegt worden.

Aan de ooſtzyde der markt ſtaat een deftig *Raadhuis*, dat, in 1730, merkelyk is vernieuwd en verbeeterd: waarin, de Leden des Gerechts hunne vergaderingen houden. Voorheen, ſtond te *Roozendaal* maar een *Kapelle*, ter eere der Maagd *Maria* geſticht; die onderhorig was, aan de *Parochie* van *Nispen*. En beiden, de *Parochie Kerk* van *Nispen*, en deze Lieve Vrouwe *Kapelle* van *Roozendaal*, ſtonden onder 't opzicht van den Abt van *Tongerlo*; die 't recht van begeeving had van Paſtoor en Kapellaan; waartoe, de Kloosterlingen der Abtdy benoemd werden. Ook, bezit de Abt van *Tongerlo*, aldaar, noch heden veele goederen.

De *Kerk* van *Roozendaal* is gebouwd, in 1268: maar, had driemaal 't ongeluk van afgebrand te worden: naamlyk, in 1572, in 1590, en 1600. In 't eerſtgenoemde jaar, werden beneven de Kerk, ook veele huizen te gelyk in aſche gelegt. Zy is wel t' elkens weder opgebouwd: maar, draagt niet te min, noch eenige overblyfzelen dezer ondergaane rampen. In deze Kerk word de H. dienſt, door een' ei-

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
AND FOUNDATIONS

eigen Predikant, voor de Gereformeerde Gemeente, die hier niet zeer schaars is, waargenomen.

De groote voorrechten, met welke, de Baronnen van *Breda*, van tyd tot tyd, deze Heerlykheid begunstigden; als vrydom van accyns en van Heeren-diensten, een jaarlykse en weekelykse vrymarkt, en dergelyke; hebben 't getal den Ingezetenen merkelyk doen toenemen: en, daardoor, zyn verscheiden neeringen en handteeringen binnen deze plaats aangelegt: welke aanleiding gaven, tot veel koophandel.

Ten einde hunne waaren des te gemaklyker naar *Holland* en *Zeeland* aftevoeren, hadden de Ingezeeteten, alreeds in 1451 aangevangen, een *Vaart* te graven; welke haaren uitloop heeft, in het *Volkerak*. Deze Vaart is noch in wezen, en word de *Roozendaalsche Vliet* genoemd: dan, dewyl zy door den-tyd verzand en verland geworden is, vind men ze thans niet bekwaam, ten gebruike voor de diep gelaade Schepen: waardoor, de handel dezer plaats merkelyk is afgenomen.

Nispen, zuidwaard van *Roozendaal*, aan de uiterste grenzen der *Baronie* gelegen, behoord mede, onder het Gerecht der Heerlykheid *Roozendaal*. Dit dorp is zeer oud, en, met den naam van *Nispa*, in de Latynsche Schriften bekend.

Het was één der *dorpen*; welke, (beneven Zundert, Sprundel, en 't Haagje) in 1387, door Hertoginne *Johanna* van *Brabant*, aan den eersten Baron van *Breda* uit het geslachte van *Wassenaar*, *Jan* van *Polanen*, voor 1000 *Franken*, of *Franssche gulden*, in pandschap werden uitgegeven; en, die; dewyl die somme nimmer afgelost is; aan de *Baronie* verbleven zyn.

Dat deszelfs *Kerk*, die aan de Maagd *Maria* was toegeweyd, eertyds de *Parochie* geweest zy van *Roozendaal*, en aan den *Abt* van *Tongerlo* geschonken; is hier voor reeds aangemerkt. Thans, word deze Kerk; die een oud gebouw is; door een eigen Predikant bediend. Dit dorp, zo naby de grenzen liggende, heeft in den laatsten oorlog veel geleden, van het krygsvolk: en is, onder anderen, de *Pastorie* ten eenemaal verwoest geworden.

Tot de *vryheid* van *Roozendaal* behoord, behalven andere gehuchten, ook Groenhout, westwaard van 't vlek, aan de grenzen van het Markgraafschap *Bergen*.

Ten

Ten weſten der *Baronie*, en, nader by de *Zeeuwſche* ſtroomen, liggen noch *drie* byzondere HEERLYKHEDEN; welke mede, door 't Doorl. Huis van ORANJE en NASSAU, bezeten worden: naamlyk,

STEENBERGEN, PRINSENLAND en WILLEMSTAD. *

De *Heerlykheid* STEENBERGEN, grensd allernaaſt aan de *Baronie* van *Breda:* en is, voor 't overige, genoegzaam allerwege, door 't Markgraafſchap *Bergen* ingeſloten: zy is, in vroegere tyden, beneven 't gemeld *Markgraafſchap*, aan ééne en dezelve Heeren onderhoorig geweeſt: naamlyk, de *Graven* van STRYEN. By de bekende deeling van dit *Graafſchap*, omtrent den aanvang der XIIde eeuwe, door RAGINER, Grave van *Stryen* gedaan, onder zyne beiden zoonen, LAMBRECHT en HENDRIK, werd deze Heerlykheid, door de Heeren van *Breda*, en die van *Bergen* op *Zoom*, van Grave *Hendrik* afſtammende, een' tyd lang, in gemeenſchap bezeten. Dan, na den dood van *Arnold* van *Leuven;* die door zyn huwelyk, met *Elizabeth*, vrouwe van *Bre-*

* Het Vorſtlyk Huis van ORANJE bezit in deze nabuurſchap, behalven de drie gemelde, noch meer Heerlykheden: als, GEERTRUIDENBERG: HOOGE — en LAAGE ZWALUWE: ZEVENBERGEN, en KLUNDERT. Dan, deze liggen alle, op den bodem van HOLLAND: en, is daarvan gehandeld, in de *beſchryving* dezer *Provincie*. De drie Heerlykheden, die nu volgen, zyn daartegen aan *Brabant* onderhoorig, en, als leenroerig aan de oude *Hertogen* van *Brabant*, aangemerkt: 't welk de reden is, waarom ze nu onder de landen der Generaliteit gerekend worden.

Breda, deze Baronie aan zyn *Huis* gebracht had; eenig verſchil, over deszelfs nalatenſchap onder de Erfgenaamen ontſtaande; werd 't zelve, door den Hertog *Jan* van *Brabant*, in 1287, dus beſlicht: dat, de HEEREN van BREDA, de Stad *Steenbergen*, de *Kruislandſche*- en eenige andere *Polders*, zou bezitten: en, het overige, aan den HEER van BERGEN op *Zoom*, zou gelaten worden; die echter daarby, de Heere-rechten, in de omliggende Polders behield.

Sedert dien tyd, is de Heerlykheid *Steenbergen*, beſtendiglyk, met de *Baronie* van *Breda* verknocht gebleven: en, heeft een zelvige veranderinge ondergaan, in de *Erfopvolging*: gelyk zy dan ook, mede behoorende, onder de goederen van Koning WILLEM III., in 1732, by de deeling, aan 't Vorſtlyk Huis van NASSAU-DIETS, (nu ORANJE-NASSAU,) gekomen is.

De ALGEMEENE STAATEN oefenen alhier de *Souvereiniteit* of *Oppermacht*; als verbeeldende, den *Hertog* van *Brabant*: gelyk in alle de andere landen dezer Provincie, die Hun, by den *Munſterſchen Vrede*, in 1648, werden aanbedeeld. Daardoor, hebben dezen alleen het recht, om laſten te heffen, en wat des meer is.

De laſten uit deze Heerlykheid voortkomende, ten behoeve der *Generaliteit*, beſtaan jaarlyks, in niet meer dan 11000 gulden, aan verpondingen, en 3000 gulden, aan de beeden. De *Ontfanger* der gemeene laſten, die te *Steenbergen* woond, is te gelyk *Ontfanger* van *Prinſenland*.

Zyne Doorlucht. Hoogheid, de Heer PRINS van ORANJE, heeft de begeeving van alle de *regeerings ampten*: van welke, die, voor hun ganſch

ganſch leven zyn, 't zy, voor een ſomme gelds gekocht, 't zy, voor de uitkeering eener jaarlykſe *recognitie*, bediend worden. Ook, bezit de Heer, de *tienden* der landeryen dezer Heerlykheid, en dergelyke andere voorrechten.

De REGEERING beſtaat, uit den *Droſſaart*, een' *Borgemeeſter*, beneven zes *Schepenen*; van welke drie, uit de *Stad*- en drie uit de *Polders*, genomen worden; en, een' *Sekretaris*. Ook, heeft de PRINS aldaar een *Rentmeeſter* der geeſtelyke goederen en der andere inkomſten. Van de vonniſſen, in *krimineele* zaken is geen *appél*: maar wel, in borgerlyke zaken: eerſt, naar de *Hoofdbank* van *Breda*: en, daarna, naar den *Raad* van *Brabant*. Het opzicht over de *Dyken* is, aan een byzonder Kollegie van *Dykgrave* en *Heemraaden*, aanbevolen.

STEENBERGEN ligt 6 uuren, ten weſten van *Breda*: en 2 uuren ten noorden van *Bergen op Zoom*: een groot vierde deel uur gaans van 't water, dat de *Vliet* — en de *Roozendaalſche Vliet* genoemd word: met welke, de Stad gemeenſchap heeft, door een *Vaart*; die te gelyk het overtollig water der ommelanden dezer Stad, in gemelde *Vliet*, doed ontlaſten. Door dit water, worden de Stads grachten vervuld: en één gedeelte daarvan loopt te midden door de Stad zelve.

Zy was voorheen merkelyk grooter in haaren omtrek, dan jegenwoordig. Een zwaare brand, die, in 1365, dezelve genoegzaam geheel vernielde, heeft veroorzaakt, dat zy, weder herbouwd wordende, binnen eenen engeren ringmuur beſloten werd. Men zegt, (hoewel, dit niet zeer waarſchynlyk luid,) dat de hedendaagſche Stad, nauwlyks het tiende gedeelte haarer voorige grootte, zou behouden hebben. Zoo lang die Stad ſlegts met een' enkelen muur omringt was, kon zy niet dan geringen tegenſtand bieden: gelyk zy, twemaal, eerſt door den *Hertog* van *Parma*, in 1583 — en, daarna, door Prins *Maurits*, in 1590, zonder veel moeiten, verwonnen werd. Men was toen in die ver-

beel-

beelding, dat de gelegenheid haars gronds niet toeliet, om, naar de gewoone wyze, verſterkt te konnen worden. Dan, terwyl de Spaanſche oorlog noch duurde, naamlyk, in 1629, is zy eerſt begonnen met eene aarde wal verſterkt geworden, naar de latere veſtingbouwkunde. Zy heeft thans, zes *baſtions* (*bolwerken*,) die *ravelynen* tuſchen beiden hebben. Ook heeft ze, eene wyde en diepe watergracht, die door eene *kontereſcarp* beſloten word; om welke, noch eene buiten-gracht loopt. Aan de ooſtzyde; daar de grond 't hoogſt is; heeft men, daarna, een *kroonwerk*, en ter dekking van het zelve, twe *kontregardes* aangelegt. Door dit één en ander, mag *Steenbergen*, onder de veſtingen van aangelegenheid voor den Staat gereekend worden; dienende, voornaamlyk, ter dekkinge der Provincie *Zeeland:* eene *Veſting*, welke, behalven dit, 't voordeel heeft, van in tyd van nood, door 't oopenen der ſluizen, rondom in water gezet te konnen worden.

Ook heeft zy, behalven haare eigen veſtingwerken, noch eene kleine ſterkte, die de LEUR-*Schans*, en ook het Fort HENDRIK, genoemd word; liggende, aan de *Vliet*, en dienende, om dit water te beſchermen. Deze Schans is een kleine *vyfhoek:* die, aan de overzyde der Vaart, ten ooſten, door een *Hoornwerk* gedekt is. De krygsbezetting van *Steenbergen* beſtaat, gemeenlyk uit één *bataillon Infanterie:* en wel van 't zelve *Regement*, waarvan het eerſte bataillon doorgaans in de *Willemſtad* ligt. De Veſting ſtaat, onder bevel van een' *Kommandeur* en een *Groot-Major.*

De *Stad* heeft thans een vierde deel uut gaans, in haaren omtrek. Zy is van twe *Poorten* voorzien: de één, de *Waterpoort* genoemd, is in 't noordweſten; hebbende haaren uitgang naar 't water, de *Vliet:* en, de andere ten ooſten, word de *Ooſtpoort* geheeten: ook de *Kruispoort;* zo veel gezegt, als de *Kruislandſche-poort:* dewyl daar door de weg gaat, naar 't dorp *Kruisland* en naar de *Kruislandſchen Polder.* 'Er zyn niet meer, dan 5 of 6 ſtraaten: en, omtrent 150 huizen, binnen deze Stad.

De *Gereformeerde Gemeente* te *Steenbergen* vervat in zich, ruim 200 Ledemaaten. Zy ſtaat, onder het opzicht van twe *Predikanten*; welke tot de Zeeuwſche Klasſis van *Thoolen* en *Bergen* op *Zoom* behooren. Ook, geſchied derzelver beroepinge, naar den Zeeuwſchen trant, door een 20 genoemd *Collegium qualificatum*, uit Magiſtraats- en Kerkeraads perſoonen, ſaamgeſteld: doch, onder *approbatie*

ste van Zyne Doorluchtige Hoogheid. De *Kerk*, ter oefening van den Godsdienſt afgezonderd, was wel' eer een *Kapittel Kerk* van vyftien Kanonneken, met hunnen Deken. En, zy was toegeweyd, aan den *H. Servatius*; die de eerſte Biſchop van *Maaſtricht* geweeſt is. Ook, bezitten de *Roomsgezinden*, aldaar, een houte loots, tot hun Kerkhuis.

'Er zyn, te *Steenbergen*, twe Admiraliteits bedienden, ter ontfanging der in- en uitgaande rechten; voor het Kollegie te *Rotterdam*, of de Admiraliteit op de *Maas*: naamlyk, een' *Kommies-Kollecteur* en een' *Kontrarolleur*.

Die Stad heeft, een ſpreekend wapen: beſtaande, in drie groene *bergje's*: en, daarboven, een rood *Kruis*; alles op een goud veld verbeeld.

Onder deze Heerlykheid, behoord maar één dorp: naamlyk,

KRUISLAND; anderhalf uur gaans, ten ooſten van *Steenbergen*: in den *Kruislandſchen Polder*; waaraan het dorp zyn naam mededeeld. Dees' Polder is, als een eiland, tuſſchen de *Roozendaalſche*— en *Wouwſche* beeken ingeſloten. Het dorp is van een klein begrip: en heeft een klein *Gereformeerde Gemeente*; die door een Predikant bediend word; ſtaande mede, onder de Klaſſis van *Thoolen* en *Bergen* op *Zoom*.

Allernaaſt by *Steenbergen*, aan de overzyde der *Roozendaalſche vliet*, ligt de *Heerlykheid* PRINSENLAND: het welk de lengte van tweeën de breedte van één uur gaans heeft. Gelyk, ten zuiden door de *Roozendaalſche vliet*, van de *Steenbergſche* Polders—, word 't, ten noorden, door de rivier den *Dintel*, van de Polders der *Willemſtad*, afgeſcheiden: en, ſtoot noordooſtwaard tegen den ſtroom, *het Volke rak*; hoewel, noch een groot ſtuk onbedykt land, uit ſchorren beſtaande, tuſſchen beiden ligt: 't welk de *Kouden Oord* genoemd word. De Polder PRINSENLAND zelv is ook niet zeer lang bedykt geweeſt.

En,

En, die de onkoſten ter bedyking beſteedden, hebben daarby zeer wel hunne reekening bevonden: dewyl, al het binnenland zeer vruchtbaar is: zynde meeſt bekwaam, ter aankweeking van *meekrap*; welks wortel tot roodverwen gebruikt word; waarin, de gemeenſte koſtwinning der Inwooneren beſtaat. Het is in verſcheiden perken; die door recht doorgaande en elkander kruiswyze doorſnydende wegen, van elkander geſcheiden worden; afgedeeld.

De Regeering van *Prinſenland* beſtaat, uit een' *Schout*, zeven *Schepenen*, en een' *Sekretaris*: welke allen, door den Heer Prinſe van ORANJE, worden aangeſteld: aan wiens Huis deze Landſtreek, uit de nalatenſchap van Koning WILLEM III.; (van welken, het zynen naam ontleend;) is aanbedeeld geworden. Deze Regeering heeft het zelve gezach, als die der Heerlykheid *Steenbergen*: gelyk, van de vonniſſen, in borgerlyke zaken door het Gerecht geveld, mede kan geappelleerd worden, naar de Schepensbank van *Breda*. Ook heeft de *Schout* van *Prinſenland*, als *Dykgrave*, beneven een' *Penningmeeſter*, het opzicht over de dyken, die den Polder tegen 't Zee-water beſchermen.

In deze *Heerlykheid*, ligt maar een *dorp*: naamlyk:

DINTELOORD; dat ook, en, zelfs meer dan met dezen — met den naam van PRINSENLAND bekend is. Het heeft den eerſt gezegden naam, van de rivier den *Dintel*: die daar haare uitwatering heeft, in het *Valkerak*; met welke de *Polder* gemeenſchap heeft, door eene bekwaame haven. Het dorp zelfs beſtaat, voornaamlyk, uit twé reyen *huizen*, dicht by elkander getimmerd; die door een ruim marktveld van elkander geſcheiden zyn: aan welks zuidelyk einde, de

Kerk ſtaat. Dan, behalven de huizen, tot deze Kerkbuurt behoorende; zyn 'er meer andere door geheel *Prinſenland* verſpreid. De Inwooneren dezer Heerlykheid zyn byna allen van den Hervormden Godsdienſt: eene taamlyke gemeente uitmakende; welker *Predikant* een lid der Klaſſis van *Breda* is.

Omtrent een uur gaans hooger opwaard der rivier den *Dintel*, ontmoet men, een kleine *Buurtſchap*, 't STOUTERSGAT, ook *Stampers-gat*, genoemd: waar de Sluizen zyn, door welke de binnen wateren dezes Polders gedeeltelyk hunne ontlaſting in den *Dintel* hebben. Meeſt, is dit *Stouters-Gat*, bekend, door een *Pont-veir* over den *Dintel*; waarvan zich bedienen moeten de rytuigen, die van *Bergen* op *Zoom* en *Steenbergen* naar de *Willemſtad* willen. Als de *Franſchen*, in 1747, meeſter van *Bergen* op *Zoom* geworden waren, had men aldaar op den dyk; eene *Redout* aangelegt; ten einde den vyand het verder indringen te beletten: welke *Redout*, beneven meer andere langs dezen dyk aangelegt, na den vrede, is geſlecht geworden. De *Admiraliteit* op de *Maas* heeft aldaar, een' *Kommies* der *Konvoyen* en *Licenten*.

De *Heerlykheid* van WILLEMSTAD is de derde en laatſte der *Heerlykheden*, welke Zyne Doorl. Hoogh., den Heer Prinſe van ORANJE en NASSAU, daar omſtreeks bezit; desgelyks herkomſtig, uit de nalatenſchap van Koning WILLEM III. Zy vervat in zich, ſommige drooggemaakte en bedykte *Polders*: onder welke, de *Polders* van den RUIGEN-HIL; (welke ſommigen liever, den *Roggen-Hil* genoemd willen hebben;) en, van den HEININGEN, de voornaamſte zyn: welke, door bedyking en droogmaking, hunnen oorſprong hebben, ſedert den jare 1564.

Behalven die twe genoemde-vind men, daar, meer andere drooggemaakte Polders; alle ſamen één *Eiland* uitmaakende; het welk, door den *Dintel* en de *Roo-vaart*, die by de *Balaque-*

ſchans

ſchans zich van elkander ſcheiden, gevormd word. Dan, het ooſtelykſt gedeelte dezes *Eilands*, waarin de *Klundert* ligt; mede eene Heerlykheid des PRINSE van ORANJE; behoord tot *Holland*: zynde dit hiervoor reeds aangemerkt. En, het zuidelyk gedeelte is, aan 't Markgraafſchap *Bergen* op *Zoom*, gehecht: 't welk hierna volgen zal.

Belangende, het *deel* des *Eilands*, aan de Heerlykheid *Willemſtad* onderhoorig: dit was eertyds mede, met het gemelde *Markgraafſchap*, vereenigt: dan, werd, in 1584, door de Staten van *Brabant*, ter eeniger vergoeding der geleedde ſchaden, door de verbeurtverklaring van deszelfs Heerlykheden, in *Spaanſch Brabant*, aan Prins WILLEM I. van ORANJE geſchonken: gelyk de Staaten der *Vereenigde Nederlanden*, nadat zy dit gedeelte van *Brabant* door de wapenen overwonnen hadden, deszelfs Zoon, Prins MAURITS, in deze bezittinge beveſtigt hebben. De *Markgraven* van *Bergen* zyn, toch, gebleven, in 't bezit Hunner *Domein-goederen*; ook der tiendens, enz., in dit zelve diſtrict.

Behalven de gewoonlyke *Heeren-rechten*, heeft het *Vorſtlyk Huis* van ORANJE, binnen deze Heerlykheid, ook de inkomſten der *verpondingen* der landeryen, en der *gemeene middelen*; die anderzinds, in de andere plaatzen der *Generaliteit*, door den *Raad* van *Staaten*, geheven worden. Dit, echter, geſchied onder die voorwaarde, dat deze inkomſten, aan het onderhoud der *Veſtingwerken* der *Willemſtad*, moeten beſteed worden. Dus, heeft die zaak zich toegedragen, door alle tyden, tot 1702; toen Koning WILLEM III. overleden was: waarna, over dit *recht*,

een langwylig verſchil gerezen is, tuſchen de Vorſtinne Weduwe van Prins HENDRIK KASIMIER van *Naſſau Diets*, als moeder en voogdeſſe van Haaren minderjarigen zoon, Prins JAN WILLEM FRISO, en tuſchen het Kollegie der Heeren RAADEN van STAATEN: welk verſchil, (onze's weetens,) tot heden nimmer volkomen is beſliſcht geworden. De byzonderheden van dit verſchil, en deszelfs beloop, van 1702 tot 1715, kan men vinden, in de Beſchryving, van den *jegenwoordigen Staat* der *Generaliteits Landen*, by *Iſ. Tirion*: bladz. 301—313.

De byzondere *Regeeringe*, over de *Stad* en *Heerlykheid*, beſtaat, uit een' *Schout*, twe *Borgemeeſters*, zes *Schepenen* en een' *Sekretaris*: beneven een' *Theſaurier*; die alle door zyne Hoogheid worden aangeſteld: hoewel, met eenige jaarlykſe verandering, ten aanzien der *Borgemeeſteren* en *Schepenen*, uit een dubbeldtal, door den *Schout*, aan zyn Hoogheid overgeleverd. Ten dezen opzichte, als mede, ten opzichte der voorrechten der Regeerings perſoonen, is alles geſchikt, op denzelven voet, als in *Steenbergen*, en in *Prinſenland*, uitgezonderd, alleenlyk, dat, van de vonniſſen in borgerlyke zaken, door het Gerecht geveld, geen appél geſchied, naar de Hoofdbank van *Breda*; maar rechtſtreeks, naar den RAAD van BRABANT, in 's *Hage*.

WILLEMSTAD op zich zelve betreffende: deze Stad ligt, op den noordelykſten hoek des gemelden Eilands, aan 't water het *Hollands-diep* genoemd: 't welk, by ſtormwinden uit 't weſt-of zuidweſten; ter oorzake der zwaare deiningen, uit het *Haaringvliet* en 't *Volkerak*, die by de *Willemſtad* tot elkander ſamenkomen; voor zeer zorglyk gehou-

houden werd. De Stads *haven*; die door de kunst gemaakt is, en, tuſchen twe hoofden beſloten word; heeft haaren uitgang, in dit *Hollands-diep*.

Deze Stad is, in 1583, gebouwd, door Prins WILLEM I. van ORANJE; die te gelyk zynen *naam* aan haar mededeelde. Men achtte zeer noodzakelyk, aldaar, aan den mond van 't *Hollands-diep*, deze veſting aan te leggen; ten einde dit water tegen vyandelyke Schepen te beſchermen; die, anderzinds, door dezen weg, eenen oopen toegang tot de Provincie *Holland*, zouden konnen vinden: ook, was deze veſting van veel aangelegenheid, om de vrye Scheepvaart, tuſchen *Holland* en *Zeeland* te beveiligen. Zy heeft een langwerpig ronde gedaante: en, is voorzien, van zeven *bolwerken*, eenige *ravelynen* en eene *kouterſcarp*. De geheele wal heeft nauwlyks een half uur gaans, in haaren omtrek. Zy heeft twe Poorten: één *Land*—en, één *Waterpoort*; die by de haven is. Het getal der huizen word op omtrent 100 begroot; en, dat der Inwooneren, op tuſchen 300 en 400.

De veſting ſtaat onder beſtier van een *Gouverneur*; die een' *Major Kommandant*, en een' *Onder-Major*, onder zich heeft. Gemeenlyk ligt aldaar ter bezetting, een bataillon voetvolk.

De *wooning* van den *Gouverneur*; welke door Prins MAURITS geſticht is, en, om die reden, het *Prinſen-Huis* genoemd word; is een ruim en deftig gebouw. Het *Arſenaal* of *Krygsvoorraad-huis* is mede bezienswaardig. Men heeft 'er, een fraay *Stadhuis*: en, een *Weeshuis*; dat zeer wel voorzien is, van inkomſten. Het voornaamſte deel der Stad beſtaat, in eene zeer breede ſtraat; die te gelyk tot eene markt verſtrekt; gaande, van de Waterpoort zuidweſtwaard: op welke, verſcheiden kleine ſtraaten; van weêrzyde, aanlopen.

Aan het einde dezer breede ſtraat, is de *Kerk* der *Gereformeerden*: buiten welke, geene andere gezindheden aldaar eenige Godsdienſt-oefening hebben. Zy is van een ronde gedaante: gelyk genoegzaam alle Kerken, die gebouwd zyn, na de *Reformatie*: en, ſtaat, op een afgezonderd plein, dat met boomen beplant is.

De Ingezetenen zyn ook genoegzaam alle den *Hervormden* Godsdienſt toegedaan. Daardoor, is de *Gemeente* zeer talryk: en, word daarbeneven merkelyk vermeerderd, door de Inwooneren der beiden Polders den *Ruigen-Hil* en den

Heiningen; welker huizen door de geheele *Polders*, van (kander verſtrooyd liggen. De Gemeente ſtaat, onder h opzicht van eenen *Predikant*; die, door Zyne Hoogheid word aangeſteld; en, die, aan de Zuid-Hollandſche Kla ſis van *Dort*, onderhoorig is.

Van dergelyke beleegeringen, die de andere grensveſtin gen van den Staat, meer dan eenmaal, hebben moeten uit ſtaan, is de WILLEMSTAD altyd bevryd gebleven. Men kan dit, niet wel anders, dan aan haare ligginge, wat verre buiten den weg, toeſchryven: als mede aan de ongemak kelyke nadering, door de wateren, die de Stad en het Ei land omringen. Zy zou, des noods, van alles wel voorzien zynde, eene lang beleg konnen verduuren: dewyl zy niet van rondom kan worden ingeſloten: en, zonder, dat de vyand meeſter van 't *Hollands diep* was, altyd eene oopen vereeniging met *Holland*, en dus, den toevoer van verſch volk, levensmiddelen en oorlogs voorraad, zou behouden. Niet te min, is deze Stad, in tyden van oorlog, zeer be kend geworden, voornaamlyk, by-en door de *Engelſchen*; die zo menigmaal zy, als Bondgenooten van den Staat, in *Brabant* en *Vlaanderen*, eenige veldtogten hebben byge woond, hun krygsvolk t' elkens, in de haven der *Willem ſtad*, plagten te ontſchepen; en, by hunne te-ruggekee ring, weder in te ſchepen: gelyk die *Heſſen-Hanauſche* troupen en *Artillerie*, welke, in 1776, ten dienſte van *Groot Brittanje*, tegen de *Provincialen* in *Amerika* gezon den werden, mede, in de *Willemſtad*, derwaard t' ſcheep gegaan zyn.

Het MARKGRAAFSCHAP

BERGEN of BERGEN op ZOOM:

't Welk het *weſtelykſt* gedeelte van STAATS-BRABANT uitmaakt: paalende daar, aan de *Schelde*: en wel, aan éénen der twe *armen*, in welke, deze Rivier by *Zandvliet* zich verdeeld; die byzonderlyk word genoemd, de *Ooſterſchelde*. Ten oolten, grenſt 't, aan de *Baronie* van BRE-

DA:

DA: ten noorden, aan de andere hiervoor beſchreven 's PRINSE *Heerlykheden:* en ten zuiden, aan dat gedeelte van BRABANT, 't welk aan 't *Huis* van OOSTENRYK behoord. Het heeft, noordlyk en zuidlyk, de *lengte* van omtrent 9, of 10 — en, ooſtlyk en weſtlyk, de *breedte* van omtrent 5 uuren gaans.

Dit land uitleverd veel *hout*-gewas: het welk, echter, eene merkelyk vermindering, tot geene geringe ſchaden der eigenaaren, ondergaan heeft, ſedert den inval en inleegering der *Franſchen*, in de jaren 1747 en 1748; die verſcheiden boſchen, welke in hunnen beſten groey ſtonden, hadden afgekapt. Van dit hout, maakt men veele rysboſchen; die naar *Zeeland* en *Staats Vlaanderen* verzonden worden, om ze aan de zeedyken te gebruiken. Aan andere plaatzen, brengt 't land ook allerly ſoort van *graanen* voort: voornaamlyk, in de drooggemaakte Polders; welke men daar veele vind; en wel de meeſten langs den boord der *Ooſterſchelde;* daar 't water, by hooge vloeden, verſcheiden ſtukken lands had weggeſpoeld en ingezwolgen.

Noch onlangs, naamlyk, in 1773, heeft men daar drie byzondere Polders, die genoemd worden; MAIRE, RILLAND en BATH, en die wel' eer in enkele *ſchorren* beſtonden, ingedykt: waartoe, verſcheiden daarby belang hebbende Ingezeetenen de koſten beſteedden. Tot dit werk werden inzonderheid gebruikt, eenige *detachementen* ſoldaaten der bezettinge van *Bergen* op *Zoom;* die, door 't geheel jaar, daaraan gearbeid hebben. En, dit werk is, niettegenſtaande eenige rampen, in den zomertyd daarby voorgevallen, beneven een hevige ſtorm, den 15.

Novemb. deszelven jaars, eindelyk, gelukkig t ſtand gebracht.

Een gedeelte der groote *Heide*, tuſchen *Breda*, *Antwerpen* en *Bergen* op *Zoom*, ſtrekt zic mede uit, over dit *Markgraafſchap*: en, op de zelve, ziet men hier en ginds, eenige *moeren*, waaruit de Inwooneren hun *turf* haalen.

Dat het van ouds zo zeer bekend *Graafſchap* STREYEN, ook deze Landſtreek in zich vervatte; beneven de *Baronie* van *Breda*, *Steenbergen*, en meer andere daarby gelegen Heerlykheden; is hiervoor meermalen aangemerkt: als mede, dat dit zelve *Graafſchap*, in den aanvang der XIIde Eeuwe, door Grave *Roginer* van *Streyen*, onder zyne beiden zoonen LAMBRECHT en HENDRIK, is verdeeld geworden; en, *Bergen* op *Zoom*, aan HENDRIK, werde toegewezen. Daarna, is deze *Heerlykheid* menigmaal van Eigenaar verwiſſeld. En, ten tyde van Keiſer *Karel V*, werd dezelve bezeten, door de Heeren des geſlachts van GLIMES; * die, van zekeren JAN van *Glimes*; ook *Jan* van *Brabant* genoemd; die een natuurlyke zoon van *Jan III.*, Hertog van *Brabant* was; afſtamden. De Heer van dit geſlachte, welk, onder de regeering van *Karel V*, deze *Heerlykheid* bezat, was ANTHOON genoemd: ten wiens gevalle, gemelde Keiſer, dezelve *Heerlykheid*, tot een MARKGRAAFSCHAP (*Marquiſaat*) verhefte: welken titel zy, tot heden, behoud. Zo zeer geraakte deszelfs zoon, JAN *van* GLIMES; die der Staatsgezinde party was toegedaan; by deszelfs zoon en opvolger, Koning *Filips II.*, in

* De gedachteniſſe van dit *geſlachte* word noch bewaard, in de benaming van den GLIMES-POLDER; ten noorden van *Bergen* op *Zoom*, en naby 't dorp *Halteren*, gelegen.

in ongenade. Hy bevond zich mede, onder die gezanten, door de Republiek naar *Spanje* afgevaardigt, om, tegen de geweldenaryen des Hertogs van *Alba*, in deze Nederlanden; aan dat Hof, ernſtige vertogen te doen: maar ſtierf daar, in 1567; niet zonder vermoeden van door vergift te zyn om 't leven geraakt: en, geene kinderen nalatende; werd dit *Markgraaffchap*, door *Alba*, voor den Koning van *Spanje*, verbeurd verklaard.

Gemelde *Jan* van *Glimes* had, middelerwyle, eene zuſter nagelaten; welke getrouwd was, met *Jan* van MERODE: en, dees' had, by haar eene Dochter verwekt, *Margaretha* genoemd; aan welke dit *Markgraaffchap*, in den jare 1577, uit kracht der *Pacifikatie* van *Gent*, 's jaars te voren geſlóten, door de Spaanſche Regeering, werd toegewezen; die, alreeds, in 1571, gehuwd was, aan Heer *Jan* van WITHEM, Heer van BERSELE. Naar 't recht van Erfopvolging, zou derhalven dit Markgraaffchap hebben moeten vervallen, aan de oudſte der drie dochters, uit dit huwelyk voortgeſprooten; welke, aan Heer *Herman*, Grave van 's HEERENBERG getrouwd was; gelyk ook de eenige dochter, uit dit zelve huwelyk verwekt, naamlyk *Maria Elizabeth*, in huwelyk trad, met haaren vollen Neef, Grave *Albert* van *'s Heerenberg*. Dan, vermits de Stad *Bergen* op *Zoom*, in denzelven jare 1577, aan de zyde der *Staaten* was overgegaan; en, het Graaflyk Huis van *'s Heerenberg*, (zo wel dan 't Huis van *Merode*,) openlyk der belangen des Konings van *Spanje* aankleefde; werd de daadelyke bezittinge dezer Heerlykheid aan 't zelve betwiſt. In tegendeel, werd de

Stad, en al wat de Staaten in 't Markgraaffchap verwonnen hadden, (omtrent deszelfs half deel uitmakende,) aan Prins MAURITS van ORANJE in eigendom opgedragen: eensdeels, ter beloning van deszelfs goede dienſten, in de verdeediging dezer Stad, tegen de Spaanſchen, betoond; en andersdeels, ter ſchâevergoeding voor de verbeurd verklaarde vaderlyke Erfeniſſe, in de Spaanſche Nederlanden gelegen.

Elizabeth, de eenige dochter door *Albert* van *'s Heerenberg*, by gemelde *Maria Elizabeth* gewonnen, had zich, in 1641, in den echt begeven, met *Eitel Frederik*, Prins van HOHENZOLLERN; hem, haare aanſpraak op het *Markgraaffchap* van *Bergen* daardoor aanbrengende: dan, de *Prinſen* van ORANJE bleven, in 't bezit daarvan, tot den jare 1648; als Prins WILLEM II. van ORANJE dit Markgraaffchap, by voorraad, afſtond, aan de Princeſſe van *Hohenzollern*; onder die voorwaarde, dat zy 't Hem zou te ruggeven, zo dra Hy, aan Haar, eene *andere* Heerlykheid van omtrent gelyke waarde, zou hebben opgedragen: waartoe, de Prins by *Filips IV*, Koning van *Spanje* aanzoek doen zou. Prins WILLEM II., kort daarna, naamlyk in 1650 overleden zynde; werd door de voogden van den jongen Prins WILLEM, de geheele zaak met den Koning van *Spanje* dezer wyze afgemaakt: dat gemelde Koning, aan den jongen Prins, in eens, betaalen zou, 500000 gulden, beneven eene jaarlykſe rente van 80000, losbaar tegen den 20ſten penning: na welken tyd, het *Markgraaffchap*, aan de *Princeſſe* van HOHENZOLLERN, en Haare Erfgenaamen, verbleven is.

Men mag als iets zeer merkwaardigs achten:

dat

dat dit *Markgraafſchap* nimmer een' tyd lang aan één en het zelve Huis gebleven —, maar t' elkens, door het huwelyk eener overgebleven dochter, van het één — in 't ander Huis overgegaan, en, daardoor, binnen den omtrek van weinige jaaren, zo menigmaal van *bezitteren* verwiſſeld is geworden; een geval, 't welk men bezwaarlyk van dien aard, in eenige andere Heerſchappy, zal aantreffen. Gelyk, in den voorigen tyd dit reeds gezien was, ten aanzien der Huizen van MERODE: BERSELE, 's HEERENBERG en HOHENZOLLERN; heeft 't zich ter zelver wyze toegedragen, na de *reſtitutie* van 't Markgraafſchap, aan de Princeſſe van *Hohenzollern*. Uit haar huwelyk, is toch niet meer, dan één *Dochter* voortgeſprooten *Henrietta Franciska* genoemd; die dus de *Erfgenaam* van *Bergen* op *Zoom* moeſt worden: en deze, zich in den echt verbindende, in 1662, met *Frederik Maurits de la Tour*, Grave *d'Auvergne*;* bracht daardoor dit Markgraafſchap, aan 't Huis van AUVERGNE. De oudſte Zoon, uit dit huwelyk verwekt, *Francois Ego*, heeft na 's vaders en moeders dood, deze Heerlykheid werkelyk bezeten, tot zyn' dood, in 1710. Hy was getrouwd, met *Anna Maria*, de Dochter van *Filips Karel Francois*, Hertog van *Aremberg* en *Aarſchot*: en verwekte by haar, eene *dochter*, mede *Maria Anna* genoemd. Deze, in 1722 trouwende, met *Johan Chriſtiaan*, Paltzgrave van

* Dees' *Frederik Maurits* was de twede zoon van den vermaarden *Frederik Maurits de la Tour*, Hertog van *Bouillon*; van 's moeders zyde, de kleinzoon van Prins WILLEM I, van ORANJE: die de eerſte Staatſe Gouverneur van *Maaſtricht* geweeſt is, van den jare 1632 tot 1641.

van *Zultsbach;* is dit *Markgraafſchap*, daardoor, eindelyk, aan 't Paltz Graaflyk Huis van ZULTSBACH gekomen: en, word thans bezeten, by *Johan Chriſtiaans* Zoon, KAREL THEODOOR genoemd; geduurende wiens minderjarigheid, ſedert de aflyvigheid zyner ouderen, het Markgraafſchap, een tyd lang, is beſtierd geworden, door zyne Overgrootmoeder, de Hertoginne Weduwe van *Aremberg* en *Aarſchot*. Hy is jegenwoordig Keurvorſt van den *Rhyn*- of *Neder Palts*, en reſideerd te *Manheim*: en is dezelve, die ook de Heerlykheid *Raveſtein* bezit. Hy is getrouwd, met zyns vaders broeders dochter, Princeſſe *Maria Elizabeth Auguſta*; doch, dit huwelyk is zonder kinderen. *

Zeer aanzienlyk en verre uitgeſtrekt zyn de *voorrechten*, aan deze Markgraaflyke waardigheid verknocht. Daaronder behooren, het recht van *pardon*, te verleenen, van de ter dood veroordeelden, en van *confiscatie*, (*verbeurd-verklaringe*) van goederen, der wegens misdaaden ter dood gebrachten; welke beiden heerlyke voorrechten, in andere landen, niet anders, dan aan 't *Opper-gebied* (*Dominium eminens*) gehecht zyn. Hy heeft mede 't recht van verandering en aanſtelling der leden der *Regeeringe*, en alle andere politieque amptenaaren, zo in de Stad, als ten platten lande: welke laatſte, voor een ſomme gelds verkocht worden. En, tot deze aanſtelling, behoeft Hy geene goedkeuring van Hunne Hoogmogende. Hy bezit, veele *domein*

* De onderſtaande *Geſtacht-Kaart* zal, aan deze *erfopvolging*, nader licht konnen geven.

mein goederen; die beſtierd worden, door eenen byzonderen *Rentmeeſter:* en, eindelyk, eene menigte van *Heeren rechten:* en dergelyke.

Dan,

ANTHOON van *Glimes:* geſproten uit *Jan* van *Brabant*, natuurlyke zoon van Hertog *Jan* van *Brabant.*

JAN van *Glimes:* in *Spanje* omgekomen, in 1567.

Eene *Dochter:* getrouwd, met *Jan* van *Merode.*

MARGARETHA van *Merode*, in 1571, getrouwd, met *Jan* van *Withem*, Heer van *Berſele.*

Eene *Dochter:* getrouwd, met *Herman*, Grave van *'s Heerenberg.*

MARIA ELIZABETH: getrouwd, met haaren vollen Neef, Grave *Albert* van *'s Heerenberg.*

ELIZABETH, in 1641, getrouwd, met *Eitel Frederik*, Prins van *Hohenzollern.*

HENRIETTA FRANCISKA, in 1662, getrouwd, met *Frederik Mauritz* de *la Tour*, Grave de *Auvergne*, ſtierf 1698.

FRANCOIS EGO, de *la Tour*, de *Auvergne;* geboren 1675: getrouwd, met Hertogin *Anna Maria* van *Aremberg*, 1707: welke in 1710 overleden is.

MARIA ANNA, geboren 1708: getrouwd, 1721, met Hertog *Jan Chriſtiaan* van *Paltz Zultsbach.*

KAREL THEODOOR, Keurvorſt van den' *Palts*, en jegenwoordige Markgrave van *Bergen* op *Zoom.*

Dan, vermits dit *Marquiſaat*, als een *Leen* van dat deel des Hertogdoms *Brabant*, 't welk de ALGEMEENE STAATEN bezitten, word aangemerkt; is de tydelyke *Marquies* verplicht, by zyn intrêe in de Regeering, het leen by den Raad van *Brabant* in *'s Hage*, te verheffen. Uit kracht van dit *Oppergebied*, heffen Hunne Hoogmogende, aldaar, de laſten, van de landeryen enz. ter zelver wyze, gelyk in de andere *Generaliteits* landen: met die bepaaling, echter, dat zy geene nieuwe belaſting den Ingezeetenen opleggen; zonder voorkenniſſe en toeſtemming van den Markgrave.

Ter invordering der onderſcheiden ſoort van belaſtingen, hebben daarom de *Raaden* van *Staaten*, vier ONTFANGERS: één', der *Verpondingen* in de Stad, en, door 't geheel Markgraafſchap: één' der *Geeſtelyke goederen*; daar onder ook, der geeſtelyke tienden; welke, door Afgevaardigden uit den Raad van Staaten, jaarlyks, aan de meeſtbiedende verpacht worden: één' der *gemeene middelen*, beiden over de *Stad*: en de *dorpen*; welke, om elk derde jaar, door die zelve Afgevaardigden worden uitgegeven.

Over dit laatſtgenoemde is, in vroegere tyden, meer dan éénmaal, tuſchen *Hunne Hoogmogende* en de *Martgraven*, verſchil ontſtaan: 't welk noch laatſt, door den jegenwoordigen Keurvorſt, is vernieuwd geworden, in 1748; wanneer de Stad en Markgraafſchap *Bergen* op *Zoom*, beneven de andere door de *Franſchen* verroverde plaatzen, ingevolgen den *Akenſchen* vrede, aan den Staat, weder zouden worden ingeruimd. Gemelde Keurvorſt deed aan de Gemachtigden des Konings van *Frankryk*, die

met

met de *Staatſe* Gemachtigden wegens de ontruiming dezer plaatzen, te *Bruſſel* ſaamvergaderd waren, een *Proteſt* inleveren: waarby, dezelve de *onafhanglykheid* dezes *Markgraafſchaps* van 't *Staaten* gebied, trachtte te beweren: welk *Proteſt*, door de Franſche Gemachtigden, aan die, van den Staat dadelyk ter hand geſteld werd. Ook, hebben Hunne Hoogmogende, dit *Proteſt* bondig en uitvoerig beantwoord: aantoonende, dat, op hoedanige gronden, van over oude tyden afgeleid, de Markgrave zyn recht van oppermacht voorwendde, te konnen bouwen; deze oppermacht, naar 't IIIde *Artikel* der *Munſterſche* vrede, in 1648, Hun plegtiglyk was afgeſtaan, ter zelver wyze, als zy de andere *Generaliteits landen* bezaten: en, door de *Nieuwmeegſche* en *Ryswykſche* vredehandelingen, nader aan Hun beveſtigt. Na dit antwoord, volgde, van 's Keurvorſt's zyde, een twede vertoog: dan, de Algemeene Staaten, oordeelende, dat de redenen door denzelven aangehaald, genoegzaam bondig waren wêerlegt; hebben 't daarby gelaten: en, is dit *Markgraafſchap* in die zelve afhanglykheid gebleven; waarin 't, voor den laatſten oorlog, geweeſt was.

De *Perſoonen*, aan welke de beſtiering van dit *Graafſchap* is toevertrouwd, zyn, ten aanzien der *Hoofdſtad*, en ten aanzien der onderhoorige *dorpen*, van elkander onderſcheiden: en, om die reden, zal de beſchryving der geſteldheid der *borgerlyke Regeering*, 't beſt gevoegt worden, by de byzondere beſchryving der ééne- en andere.

Al-

Alleenlyk, zyn 'er *twe* REGEERINGS KOLLEGIEN gemeen, over de *Stad* en over de onderhoorige *Dorpen*. Het *eerſte* in rang is, het LEENHOF, anders ook het *Hof* van *Juſtie* genoemd: dewyl deszelfs leden; beſtaande, uit een' *Stadhouder*, zeven *Leenmannen* en een' *Griffier*; niet ſlegts de beſtiering hebben, over 's Markgraafs-leenen, zo binnen als buiten het Markgraafſchap gelegen; maar ook, over zaken, die 't civiel recht aangaan: dewyl de vonniſſen, door de byzondere rechtbanken in dit ſlach van zaken geveld, voor dit Gerechtshof, in de twede inſtantie beroepen konnen worden. De Leden van dit Kollegie mogen geene anderen, dan van den hervormden godsdienſt zyn; alhoewel zy door den Markgrave worden aangeſteld. Zy houden hunne vergaderingen in één der vertrekken van 's Markgraafs Hof.

Het ander Kollegie word de RAAD en REKENKAMER genoemd: beſtaande, uit vyf Raaden, welke'r oudſte in bediening Preſident is: voorts, een' *Theſaurier*, een' *Griffier*; en een' *Kaſſier*. Doch, deze *Raaden* en *Reekenmeeſters* hebben 't opzicht, byzonderlyk, over Finantie-zaken, of de Geldmiddelen van den Markgrave. En, in zo verre, de begeeving der openvallende *Ampten*, voor een ſomme *gelds*, ten behoeven van den Markgrave, aan 't *Finantie*-wezen, mede verknocht is; word Hun de beſtellinge daarover, by afwezenheid des Markgraafs, en, onder deszelfs goedkeuring, mede toevertrouwd.

De *Inwooneren* zyn, zo wel in de Stad- als ten platten lande, (gelyk, in de andere *Generaliteits*-landen,) voor 't meerderdeel, van den

Room-

Roomſchen Godsdienſt. Deze hebben, in alle plaatzen, hunne *Kerkhuizen:* welke worden bediend, door *Geeſtelyke Prieſteren;* die meerendeels worden aangeſteld, door den *Abt* van S. BERNARD; * als *Tiend-Heer.* Niet te min, moeten de Amptenaaren; ongelet de *Markgrave* dezen Godsdienſt is toegedaan; belydeniſſe doen van den *Hervormden Godsdienſt.* Behalven, in de *Stad*, bevinden zich, binnen dit Markgraaf, VIII. *Gereformeerde Gemeenten:* † onder welke, vyf, 't zy twe-, 't zy drie, met elkander gekombineerd zyn. De Predikanten, met de drie in de Stad, ſamen uitmakende, *elf*, zyn aan de *Zeeuwſche Klasſis* van TER THOOLE toegevoegt; welke, om die reden, in twe *Ringen;* de één de *Zeeuwſche*- en de ander de *Brabantſche Ring* § genoemd; onderſcheiden word. De beroepings wyze der Predikants beroepingen is ook, aan ſommige plaatzen dezes Rings, naar de Zeeuwſche wyze, ingericht: naamlyk, door een *Collegium qualificatum.*

On-

* S. BERNARD is een vermaarde en zeer ryke *Abtdy* van de order *S. Bernard;* waarvan zy haaren naam ontleend: liggende 2 uuren gaans, ten zuiden van *Antwerpen*, aan de rivier de *Schelde.*

† De Gemeente in de FEINAARD zou eigenlyk de *negende* Gemeente hebben moeten wezen: dan, dezelve is, beneven de *Willemſtad*, der Zuid-Hollandſche Klasſis van *Dortrecht*, aangeſchreven.

§ Tot dezen *Zeeuwſchen* Ring behooren, in 't geheel XIV. Predikanten: dan, drie derzelver, naamlyk, twe te STEENBERGEN, en één, te KRUISLAND, liggen buiten het *Marquiſaat:* en zyn alleen, wegens de bekwaame gelegenheid, met die andere vereenigt.

Onder de byzondere plaatzen, beſchouwen wy eerſt:

BERGEN *op den* Zoom, of *op Zoom*, in 't *Latyn*, *Bergæ* ad *Zomam*, heeft vermoedelyk haaren naam, van eenige heuvelen of kleine bergjes, tegen welke dezelve, aan de zuidzyde, een weinig opreïſt. En, zy word, by de eigen Inwoonegen, en overal daaromſtreeks, maar bloo. telyk Bergen geheeten: maar, word anders ook *Bergen* op Zoom, toegenoemd, ter onderſcheiding, van veele andere plaatzen van dien zelven naam: onder welke, ſommige in de nabuurſchap liggen; als *Steenbergen*, *Zevenbergen*, en *Geerstruidenberg*; en, andere, elders; als *Bergen* in *Henegouwen* (*Mons*,) *Bergen* in *Noordwegen*, *Bergen* op 't Eiland *Rugen*, het dorp *Bergen* in *Noord-Holland*, enz. Ongetwyfeld, draagt de Stad, dien *toenaam*, naar 't rivierje, de *Zoom*; * 't welk zuidooſtwaard van daar ontſpringende, door de Stad, en vervolgens door de Stads haven, in de *Schelde* vloeyd. Dit zelve rivierje dient mede, om in de haven een ſchuuring te veroorzaken; waardoor zy haare diepte behoud.

De Stad ligt ruim 7 uuren, ten weſten van *Breda*, en, byna even zoo verre ten noorden van *Antwerpen*: omtrent een ſchoots-weegs van de *Schelde*, en, in 't byzonder, dien tak, die de *Ooſter-Schelde* genoemd word: waarmede zy door de gemelde haven, gemeenſchap heeft. Daardoor, is haare gelegenheid zeer voordeelig, ter ſcheepvaart, op alle Steden van *Zeeland*, *Holland*, en alle de andere *Provincien*.

Niet vreemd, derhalven, dat men al vroeg bedacht geweeſt is, om in dezen zo zeer bekwaamen oord, ter woon zich

* Anderen willen, dien *bynaam* afgeleid hebben, van derzelver ligginge aan den *zoom* of *rand* der Provincie: dewyl, de buitenſte *rand* eens Landſchaps, meermaalen, (met toeſpeeling op den *zoom* van een kleed,) deszelfs *Zoom* genoemd word: gelyk, onder anderen de *Veluwe-Zoom*. Doch, de naams overneming van de gemelde rivier, is natuurlyker, en min gedrongen: dewyl niets gemeener is, dan de Steden van één zelvigen naam van elkander te onderſcheiden, naar de door- of verbyſtroomende rivieren.

ZOOM.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
AND TILDEN FOUNDATIONS

zich neêrtezetten. En, de overleevering wil, dat de eerſte aanleiding daartoe gegeven zy, door de *H. Geertruid*; de jongſte Dochter van *Pepyn* van *Landen*, Grootmeeſter aan 't Hof van *Dagobert*, Koning der *Franken*; welke gezegt word, de eerſte Vrouwe des Lands van *Stryen* geweeſt te zyn. Deze ſtichte, in 't midden der VIIIſte eeuw, in- of by die plaats, een *Kapelletje:* dat, hoewel eerſt door ouderdom vervallen, in 1631, weder herſteld geworden was; ſtaande aan den oever der *Schelde*, naby eene *bron*, die onophoudenlyk zoet water opgeeft: * gelyk, aan die zelve *Geertruid*, ook de ſtichting der oude *Kerk*, binnen de Stad; welke ter haarer gedachteniſſe, de *S. Geertruids Kerk* was toegenoemd; word toegeſchreven; die zy, door den *H. Amand*, Biſchop van *Maaſtricht*, deed inweijen. †

Dan, allereerſt is deze plaats met een muur omringt, en tot een Stad geworden, in den jare 1287: door *Gerard* van *Weſemale*; die, wegens zyne moeder, *Beatrix*, met Heer *Arnaut* van *Weſemale* gehuwd, uit 't Huis der oude Heeren van *Breda* afſtamde; en, ſedert deszelfs afzondering, van 't land van *Breda*, de eerſte Heer van *Bergen* geworden is.

De groote voorrechten, met welke die plaats al' vroeg begunſtigt werd; daaronder, ook vrydom van tollen, in ge-

* Die zelve *bron* is noch in wezen. Zy word; dewyl ze zo naby den oever der *Schelde* is; niet ten onrechte; onder de *zeldzaambeden* der *natuur*, gereekend. En, ten einde te vermyden, dat dit zoet — met 't zout water der gemelde rivier, t' elken vloedtyd zich vermengen mogte; is de plaats, daar 't ontſpringt, met een muurtje afgezonderd. Dan, in ſtée der gemelde *Kapelle*, is daarna een *Speelhuisje* gezet.

† Boven den ingang dezer Kerk, las men, van ouds, met gulde letteren, deze Latynſche woorden:

Sancta Gertrudis! hujus terræ quondam
Domina! Intervent, pro populo tuo!

dat is:

Heilige Geertruid! eertyds vrouwe deser
Landen! Bid, voor uw Volk,

geheel *Holland* en *Zeeland*, door Hertog *Albrecht* van *Beieren* aan dezelve verleend; deeden die Stad, binnen korten tyd, zeer in vermogen toenemen: 't welk duurde, tot 1397; wanneer de geheele Stad door een fellen brand vernield werd; alleenlyk twe huizen, 't een de *Draak* — en 't ander de *Olifant* genoemd, uitgezonderd. Dan, niet lang daarna, is zy weder herbouwd geworden.

Deze bouwinge en herbouwinge betrof, echter, eenigelyk, de *oude Stad*, die van een ronde gedaante, en van veel kleiner begrip geweeſt is. Zy werd, daarna, aan de weſtzyde, tot aan de haven, verder uitgezet: waardoor zy, nu, eene langwerpig ronde gedaante heeft. Zy is van vyf POORTEN voorzien: 1. de *S. Jakobs*-poort: 2. de *Steenbergſe*-poort: 3. de *Wouw-poort*; 4. de *Boſch-poort*: 5. de *Ham-poort*. Zy heeft, twintig, zo groote — als kleine ſtraaten: en omtrent 1400 *Huizen*; welke'r *Inwoneren* op omtrent 8000 geſteld worden. Nadat zy, geduurende de Spaanſche onluſten, in der *Staaten* handen gekomen was, hebben deeze geene koſten ontzien, om ze, naar de konſt, ongemeen te verſterken: waartoe daarna, inzonderheid de vermaarde Generaal *Koehoorn*, in 1699, 1700, en eenige volgende jaren, de hand geleend heeft. De *Kapitaale Wal*; die omtrent één uur gaans in haaren omtrek heeft, is thans beveſtigt met veertien *baſtions*; (*bolwerken*;) die, door verſcheiden *ravelynen* en *lunetten* gedekt zyn. En, dit alles is omringt, met eenen *bedekten weg*, en een *kontereſcarp*. De meeſte verſterkinge is aan de ooſt-en, voornaamlyk, aan de zuidzyde der Stad. Ter dezer plaatze is de grond ook hooger opreizende, beſt bekwaam, om diep ingaande *mynen* aanteleggen: waarvan ze rykelyk voorzien is. Aldaar, zyn de buitenwerken, en, inzonderheid de bedekte weg, naar den binnekant, met *ſouſterains*, of, *onderaardſche gallerien*, uitgehoold; alle van ſteen gemetzeld: waarin, de krygsbezetting, ook nadat zy het bovendeel des bedekten wegs verlaten moeten, zich kan bergen, en aan den vyand, de nadering tot de Stad betwiſten. Aan die zelve zuidzyde, heeft zy eene droege gracht; doch, door welks midden, eene ſmalle watergracht loopt, by de *Franſchen* eene *Cunette* genoemd; welks water men; door middel van een Sluis kan ophouden; zo verre, dat daardoor de geheele gracht kan worden onder water gezet. Aan de noordzyde, is de *kapitaale wal*, ſedert den aanvang dezer eeuwe, tot 1740, van alle ſterkte ontbloot geweeſt:

de-

dewyl zy geheel vervallen was, en van geene buitenwerken voorzien; uitgezonderd, van eene konterſcerp: Doch, als in 1740, de oorlog wegens de Pragmatique Sanctie opkwam, is men bedacht geweeſt, om de Stad, ook aan deze zyde, de nodige verſterking toetebrengen.

Aan deze noordzyde, werd de verſterking, door de konſt, niet zo hoog noodzakelyk geacht: dewyl zy daar, door de natuur genoegzaam verſterkt ſcheen: naamlyk, ter oorzake van een ſchier ondoorwaadbaar moeras; 't welk, by de *Wouwſche*-poort beginnende, noordwaard voortgaat, tot byna aan *Steenbergen:* behalven, dat al 't land, aldaar, door de oopening der zee-ſluizen, kan onder water gezet worden. Ten einde, met des te meer voordeel, van dit moeras, ter beſcherming der Stad gebruik te konnen mogen maken, had men reeds, in den jare 1628, op den raad van Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE, aldaar drie *Schanſen* aangelegt; welke ook noch in wezen zyn. De eerſte, naaſt by de Stad, word MOERMONT: de twede, in 't midden, PINSEN—: en, de derde, een half uur gaans van de Stad, ROVER genoemd. De naamen der eerſte en laatſte werden aan dezelve gegeven, ter eere der gedeputeerden te velde die's tyds, de Heeren *Moermont* en de *Rover*; die, de één wegens *Zeeland*— en: de ander wegens *Holland*, naar 't leger waren afgevaardigt: en, de middelſte werd dus genoemd, ter gedachteniſſe van den Heer *Pinſen van der Aa*; die 't bevel voerde, over 't gedeelte van 't leger, 't welk zich daar nêergeſlagen had, om dit werk veilig te konnen uitvoeren: des, *J. Commelyn* (in zyne *beſchryving* van 't *leven* des *gemelden Prinſe*, *I. Deel*, *bladz.* 34.,) zich zeer wel uitdrukt, met te zeggen: „ dat deze drie Hee„ ten, daardoor, in eeuwige gedachteniſſe blyven zullen." Daar beneven, is, in den jare 1727, onder opzicht van den Heer Ditecteur van *Bommel*, eene LINIE aangelegt; welke diend, om de gemeenſchap dezer drie *Schanſen*, onderling, als mede met de Stad, te verzekeren. En, dit geheel werk diend, behalven dit, om in tyden van belegering dezer Stad, binnen die *Linie*, een klein leger te plaatzen; waaruit de Stad ſteeds van verſch volk voorzien kan worden.

Aan de weſtzyde, naar den waterkant, waren eertyds twe *Schanſen*; die de één de ZUIDER—, en de andere de NOORDER SCHANS, genoemd werden: dan, de laatſte is daarna onnodig geoordeeld, en weggedaan; terwyl, de an-

dere, ten zuiden der oude haven, in wezen gebleve die nu den naam draagt van de WATER-*Schans*. Zy b uit 6 bolwerken; waarvan drie, in eene rechte lyn plaatst, hun uitzicht op de *oude Haven* hebben: en drie andere bolwerken, op de *Nieuwe Haven*. Zy die om den ingang dezer beide havens te beschermen: en, in tyden van nood, de gemeenschap dezer Stad met *Land* en *Holland*, langs de rivier de *Schelde*, te bev deren.

Al het land, ten zuiden dezer beiden havens, tusschen *Stad* en de *Schelde*, was eertyds moerassig: en, dewyl by elken vloedtyd, plagt onder te vloejen; zo was Stad, aan die zyde, voor den vyand ongemaakbaar, e daarom door geene vestingwerken; (uitgezonderd eene klei ne Schans; de KYK *in de* POT geheeten,) versterkt: dan, vermits de grond, sedert eenige jaren, langs hoe meer begon verhoogt te worden; heeft men, in 1741, de Stad aan die zyde meer beginnen te versterken; met eene LINIE te trekken, van de hoogte, tot aan de *Water-Schans*: en, daarby een twede Schans te bouwen; die 't SLYK-FORT word genoemd.

Alle deze kosten en moeyten zyn aan *Bergen* op *Zoom* besteed: dewyl men deze Stad, ten allen tyde, als de *sleutel* van *Zeeland* heeft aangezien. En, de Vesting-bouwkundigen achten dezelve des te meer waardig, om versterkt te mogen worden: dewyl zy, door haare gelegenheid, zo naby dien wyden stroom, de *Ooster-Schelde*, als mede, ter oorzake der moerassen aan de noordzyde, nimmer, door een vyandelyk heir, van alle kanten, kan worden ingesloten: noch, de toevoer van levensmiddelen, oorlogsvoorraad, en zelfs, van versch volk, in tyden van beleg, kan worden belemmerd. Daarbeneven, kan ze, niet dan van de zuidzyde, met eenige hope van een goeden uitslag, worden aangevallen: maar is aldaar, zo wel beneden — als boven den grond, dermaten door de konst versterkt, dat men, aan den vyand, den grond voet voor voet betwisten kan. Byaldien, daarom, ééne vesting in de waereld als *onverwinbaar* moge geschat worden; zou 't *Bergen* op *Zoom* zyn.

Voor die bekende verrassching, door de *Franschen*, in 1747, heeft deze Stad; sedert zy, in 1577, ten eerstenmaal aan der *Staaten* zyde gebracht was; nooyt door eenigen vyand kunnen verroverd worden. Meer dan eens, heb-

ben

ben de *Spaanſchen* gewaagt, die Stad aantetaſten: dan, 't elkens, zonder dat ze hun oogmerk bereiken konden. In 1581, meende de Hertog van *Parma* die Stad door verraad te vermeeſteren; waartoe Hy, den Heer van *Berſele*, die's tyds Heer van *Bergen*, in zyn belang hâd overgehaald; die daartoe eenige borgers op zyne zyde kreeg. De *Spaanſchen* waren reeds, ten getale van 300, ter Stad ingeſlopen: dan, moeſten ze, vermits 't verraad ontdekt werd, met verlies van eenige dooden en gevangen, wêer verlaten. Dezelve *Parma* onderſtond, in 1588, nochmaals, door verraad, zich meeſter van deze Stad te willen maken; hebbende eenen Engelſchen Lieutenant der bezetting omgekocht, om de beiden *Schanſen*, die's tyds aan den ingang der haven gelegen, aan hem overteleveren: dan dees' Lieutenant, maakten den handel aan den Gouverneur van *Bergen* bekând: en, zich veinzende, als die Schanſen in der Spaanſchen handen te willen ſtellen; naderde, aan het hoofd van een' ſterken troup der vyanden, tot de Stad: maar, op zyn geroep binnen gelaten; zonderde hy zich af van de *Spaanſchen*; die, na verlies van 800 mannen, de Stad ontruimen moeſten: waarna, *Parma*, dus bedrogen, was genoodzaakt, 't beleg, na 6 weeken geduurd te hebben, op te breeken. In 1605, bepoefde de Aarts-Hertog *Albert* van *Ooſtenryk* die Stad door verraſching te overweldigen: daartoe gebruikende, een' overgelopen Franſchman. *du Terrail*; die, den 21 *Auguſt.*, en nochmaals den 20 *Septemb.*, 's nachts, eenige aanvallen op de Stad deed, trachtende, door *petarden* (*poortſpringers*) meeſter van dezelve te worden: dan, werd, door den wakkeren tegenſtand der ſoldaten en borgers, met groot verlies, te ruggedreven. Een derde ſtorm werd op deze veſting gedaan, in 1622, door den Spaanſchen Generaal, *Spinola*. Hy ſloeg zyn leger daarvoor neêr, den 18 *July*. Maar toen zag men, 't voordeel, dat de gemeenſchap dezer Stad, met *Holland* en *Zeeland*, door middel der rivier de *Schelde*, kan ten wege brengen, in gevalle van vyandelyken aanval: want, de Stad werd, van die zyde, door Prins *Maurits* en de *Staaten*, terſtond van al' 't nodige voorzien. *Spinola* deed wel alle pogingen, om de haven en de daarby liggende Schanſen te verwinnen; waardoor, de toevoer zou worden afgeſneden: dan, daartegen, word zo een goede voorzorge gedaan, dat die onderneming geheel vruchteloos gemaakt wierd. Nadat dit beleg elf weeken, zonder onderlaat, was voortgezet,

kwam, eindelyk, Prins MAURITS tot ontzet: waardoor *Spinola*, zich niet in ſtaat bevindende, om den Prins 't hoofd te bieden, 't beſluit nam, dit beleg optebreeken: en, dadelyk aftrok, naar *Antwerpen*; nadat zyn leger, omtrent 12000 mannen, was verzwakt geworden; terwyl 't verlies van binnen, op omtrent 1200 mannen, begroot werd.

Dus lang, was *Bergen* op *Zoom* gereekend, onder die geſterkte Steden, die men gewoon is, *Maagden* te benoemen: dewyl zy nimmer was verroverd noch verkracht geweeſt; voor dat de Franſche Generaal, Grave van *Löwenthal*, den 16 *September* 1747, dit werk heeft uitgevoerd. Dees Generaal begaf zich, onmiddelyk na den ſlag by *Laſeld*, met een talryk heir van omtrent 60000 mannen, derwaard; waar hy den 11 *July* aankwam, en, 's nachts tuſſchen den 14 en 15, de loopgraven deed openen. De Prins van *Heſſen Philipsthal* had, als Gouverneur, het gebied, over deze veſting: en, de Prins van *Saxen Hildbourghauzen* — over een klein leger van 15000 man, geplaatſt achter de linie, naar den kant van *Steenbergen*; uit welk, de Stads krygsbezetting t' elkens ververſcht en verwiſſeld werd; ſamen uitmakende, omtrent 36000 mannen. Doch, aan deze beiden Generaals, was de Generaal *Iſ.* Baron van *Cronſtrom* toegevoegt, ten einde hun met raad en hulp te ondersteunen. De *Franſchen* bevorderden den arbeid, aan de zuidzyde der Stad, omtrent by de *Wouwſche Poort*, met allen yver: dan, dewyl ze door de geſtadige uitvallen der belegerden, in den aanvang zeer verhinderd werden; vond *Löwenthal* geraden, van de gewoonlyke wyze van beleegering der plaatzen; (welke medebrengt, om eenigiyk de *veſtingwerken* te beſchieten;) aftezien: en begon de Stad zelve te bombardeeren, en met gloejende kogels yslyk te begroeten: waardoor, de meeſte gebouwen, aan dezen oord der Stad, daaronder de *Hoofdkerk*; ten eenemaal vernield werden.

De *Franſchen* deeden ſomwylen ook een aanval op de Schans *Rover*, aan 't einde der *linie*: als mede op de *linie* zelve; dan, werden, in den beginne overal met veel verlies afgeſlagen. Men was, eerſt, niet buiten hope, dat de Stad noch zou behouden worden: en, ter bereiking van dit oogmerk, ondernam de Generaal, Baron van *Zwartzenburg*; die met 't groot leger by den *Oudenboſch* ſtond; den 10 *Auguſt.*, een aanval op het dorp *Wouw*; 't welk door de *Franſchen* bezet en verſterkt was: ten einde, ingevalle

de

de vyanden uit dien poſt waren verdreven geworden, iets, tot *ontzet* der *Stad* zelve, te wagen: dan, Hy was, na een hevig gevecht, genootzaakt te wyken. Ja, om de krygsbezetting van *Bergen* des te meer tot eene dappere verdeediging aan te moedigen, werden hun, door de liefdadigheid veeler Ingezeetenen, uit *Holland* en *Zeeland*, allerly ververſchingen toegezonden. Dan, alle deze voorzorg heeft niets mogen baaten.

In 't begin der maand *September*: hadden de *Franſchen* zich meeſter gemaakt van den *bedekten weg*: en meenden; (naar men zegt;) vermits zy een oud *plan*, (grondteekening) dezer veſting gevolgt hadden; aldaar, een *Hoornwerk* voor zich te zullen vinden: maar, geraakten, voor een *Ravelyn*; dat genoemd word, *Dedem*: en, voor de lunetten *Zeeland* en *Utrecht*; ter rechter- en ter ſlinker zyde dezes Ravelyns: en, dewyl zy, al geſtadiglyk voortwerkende; door den tyd, de gemetzelde *Galerien* onder dezen bedekten weg, deeden ſpringen; hadden zy zich den toegang tot de droge gracht geopend. Hierby, kregen zy eenige batteryen in gereedheid, om, uit den bedekten weg, op de punten der baſtions *Pucelle* en *Koeboorn*, ter wederzyde van 't ravelyn *Dedem*, *breſch* te ſchieten. De breſchen waren ook met der haaſt, in die beiden baſtions gemaakt: dan, of dezelve, (gelyk men zegt,) *practikabel*, dat is, bekwaam waren, om een ſtorm daar op te mogen wagen, is eene zaak, die, voor- en tegen, zeer betwiſt word. Zo ja: zou men, die van binnen bezwaarlyk konnen vryplyten, van verzuim: dewyl de toeſtand van zaken, in zulken gevalle, zou vereiſcht hebben, die beiden *baſtions*, met zo veel volk, als doenlyk was, te voorzien. Ook ware 't, dan, de rechte tyd geweeſt, om 't water in de droge gracht te doen vloejen. Desgelyks, werd, in dien tyd, als geen kleine misſlag aangemerkt, dat men de *Sortis-poort*, *Fullenius* genoemd, door welke men uit de Stad onder de wal, met de droge gracht gemeenſchap had, niet ſorgvuldig geſloten hielde. Hoe 't zy; de *Franſchen*, den 16. *September*, in den vroegen morgenſtond, op 't ravelyn *Dedem*, onder 't werpen van handgrenaaden en ſterk ſchieten uit 't klein geweer, aanvallende, van vooren en van achter, overweldigden 't zelve, binnen zeer korten tyd: en drongen, door de *Sortis*, *Fullenius*, welke achter 't gemelde ravelyn is, tot binnen de Stad; terwyl, anderen tegen de breſchen der gemelde baſtions, rechts en ſlinks oploopende, dezelve, ter oorzake

van den geringen tegenstand, als in een oogenblik verneesterden. Zeer onverwacht geschiede deze *verrasching*, welke voor de geheele krygsbezetting doodelyk zou geweest zyn: ten ware niet het Regement van *Deutz*; 't welk op de markt onder de wapenen stond, zullende door een ander Regement uit de linie, worden afgelost; den vyand een' tyd lang tegengehouden, en aan 't overig krygsvolk der bezettinge, gelegenheid gegeven had, om zich in staat van tegenwéer te stellen. Immers, de *Franschen* waren niet zo dra ter Stad ingetrokken, of zy verdeelden zich: eenigen hunner begaven zich rechtstreeks, naar de markt; daar zy handgemeen werden, met het Regement van *Deutz*: maar, anderen wendden zich, over de wal, rechts en slinks, naar de *Steenbergsche Poort*, om zich van dezelve te verzekeren; waardoor, by aldien dit hun gelukt was, aan de geheele krygsbezetting, de terugtred naar de linie afgesneden zou geweest zyn.

Het Regement Schotten van *Colyar*, die's tyds, by deze poort post houdende, verhinderde door zyn kloekmoedigen tegenstand, dien gevaarlyken toeleg der vyanden.

De Prins van *Hessen Philipsthal* deed, middele'r wyle, de bezetting, welke op het hooren van zulk een rumoer, allengs onder de wapenen kwam, voor 't markgraafs Hof saamtrekken: alwaar, een hevig gevecht voorviel, tusschen hen en de steeds meer en meer aantrekkende *Franschen*; die ook ter naast by staande huizen indringende, uit dezelve een sterk vuur maakten op de bezettingen. Deze verweerden zich toen behoorlyk: zo verre, dat ze zelfs tot twemaal toe de *Franschen* te ruggedreven; dan werden, eindelyk, ter oorzake der overmacht, genootzaakt, door de *Steenbergsche-poort* de wyk te nemen.

De *Franschen*, dus, van de geheele Stad zich meester ziende, begonnen terstond de huizen der borgeren te plonderen: by welke gelegenheid, veele ongeregeldheden gepleegt werden: en de krygslieden der bezetting, die zy noch hier en ginds aantroffen, werden zonder genade, in die eerste woede omgebracht; zelfs zonder de gekwetsten te verschoonen. Dus is, derhalven, de *Bergsche Maagd*, door den Generaal *Löwenthal*, met geweld, en met veel bloed vergieting, wederzyds, den 16 *September* 1747, verkracht geworden. Het geheel *verlies* der *Staatse troupen*, zo geduurende de beleegering, als de verrasching, word gemeenlyk op 10000 mannen begroot: en, dat der Franschen zou omtrent 19000

of

of 20000 hebben uitgemaakt. De meeſte —, en voornaamlyk de beſt gegoedde *Ingezeetenen*, hadden, reeds voor het overgaan, de Stad ontruimd, en zich naar de Zeeuwſche en Hollandſche Steden begeven. Maar, de weinige overgebleven hebben van de Franſche inkwartiering; veel overlaſt moeten uitſtaan. Ook is de Stad, die door 't zwaar beleg genoeg geleden had, door deze vreemde gaſten verder deerlyk ontramponeerd geworden: voornaamlyk, in den wintertyd; toen zy, de noch ſtaande gebleven huizen, ook in 't noorderdeel der Stad, hebben afgebroken, om brandhout te hebben. Eindelyk, is deze Stad, na XV maanden, onder 's vyands overheerſching te hebben moeten zuchten, in *Decemb.* des volgenden jaars, 1748, weder aan den *Staat* ingeruimd: en, den 23 derzelver maand, in de *Franſche Kerk*, (vermits de Nederduitſche Kerk verwoeſt was,) een plechtig Dankfeeſt gevierd.

Ter eenige ſchae-vergoeding der Ingezeetenen, niet alleen van *Bergen* op *Zoom*, maar ook van *Staats Vlaanderen*, zyn, den 15 *Juny* 1749, op bevel der Overheden, in alle de Steden en dorpen, binnen de Provincien, als mede in de landen der Generaliteit, liefde gaven, geduurende den Godsdienſt, ingezameld; die aanzienlyke geldſommen hebben opgebracht: waarvan, een goed gedeelte, ook tot den opbouw der verwoeſte Kerken van *Bergen op Zoom*, en van *Zas van Gent*, zyn beſteed geworden.

In vervolg, zyn de Inwooneren, uit hunne vlucht-plaatzen, naar deze Stad te ruggekeerd: en hebben hunne verwoeſte huizen, uit derzelver puinhopen, begonnen te herbouwen: hoewel doorgaans van ligter maakzel, dan de voorigen waren geweeſt: uit bekommering, (zo 't ſcheen,) dat dergelyke ramppen, in tyden van oorlog, hunne Stad meermaalen zouden konnen treffen. Die Stad vertoond zich, nu, inzonderheid in het zuiderdeel; zo verre de bomben en gloeijende kogels reiken konden; geheel nieuw: hoewel, in het beloop der *ſtraaten*, geene verandering gemaakt is. Ook heeft de Staat gezorgt, dat de bedorven *veſtingwerken*, zyn herſteld geworden: waardoor, zy, weder tot haaren voorigen ſtaat van tegenweer gebracht, de voornaamſte *Sleutel* van *Zeeland* blyft. Ook, is deze veſting, van eene taamlyke krygsbezetting voorzien: gemeenlyk van 4 *Eſquadrons* 't zy *Cavallerie*, 't zy *Dragonders*, * en 4 *Batail-*

* Ten aanzien van 't Paarden-volk, word deze Stad toch

tailloos, *Infanterie*; beneven eene Compagnie *Artillerie*; van welke laatſten, echter, eenige manſchap, naar *Huiſt*, *Lille* enz. gedetacheerd word. De Ruiters en Soldaaten hebben hunne wooning, in *Kaſernen*, langs de wallen: daar men ook goede *Stallingen* voor de paarden heeft. Deze ſtaan, onder bevel van eenen *Gouverneur* en eenen *Major Kommandant*; hebbende onder zich, twe *Plaats-Majors*.

Het *Gouvernement*, of *Gouverneurs wooning* is een ruim en fraay gebouw: zynde een gewezen Nonnen-Klooſter. De *Gouverneurs* heeft mede 't gebied, over MOERMONT, PINSEN, ROVER, en andere omliggende *Schanſen*: hoewel zy elk een' byzonderen *Major* hebben; die binnen dezelve woonen.

De *Markgrave* heeft, binnen de Stad, een HOF of *Kaſteel*; op welk, deszelfs Voorzaaden, in vroegere ryden, hun verblyf plagten te hebben. Dit *gebouw*, 't welk omtrent in 't midden der Stad ſtaat, is zeer oud, en van groote uitgeſtrektheid. 'T pronkt met een toren van een zonderling maakzel: achtkantig; welks bovenſte gedeelte merkelyk wyder in den omtrek is, dan 't benedenſt; en met geen ſpits gedekt. Van deszelfs opperſte galerie, die 1300 trappen hoog is, heeft men een fraay uitzicht, over de Stad en 't ommeland.

Dat de GROOTE KERK door de *H. Geertruid* geſticht, en, daardoor, de eerſte gelegenheid tot den aanleg dezer Stad gegeven zy, is reeds hiervoor aangemerkt. Deze *Geertruid* werd daardoor te gelyk, naar de Roomſche wyze, *Patroneſſe* dezer Kerk; die aan haar toegeweyd, en met haaren naam benoemd was. Zy behoorde, aan de *Abdy* te *Nivelle* in *Brabant*, mede door de *H. Geertruid* geſticht; die daar geſtorven en begraven is. Dan, deze eerſte Kerk is, door dien brand, des jaars 1397, geheel in aſche gelegt. Daarna, is die zelve Kerk veel prachtiger, dan te vooren, weder opgebouwd. Zy was na haare herſtelling, een

roch gezegt, geen voordeelig guarniſoen te wezen, ter oorzake der duurte van 't voeder. Van daar, een oud *Knuppel-dichtje*, dat by Ruiters en Dragonders van gemeen gebruik is:

Te Bergen op den Zoom,
Verlieſt de Ruiter, paard, zaal en toom.

een voortreflyk konſtſtuk der bouwordet, van gehouwen ſteen geſticht, in de gedaante van een kruis: en had een zeer fraayen toren aan de weſtzyde; behalven, noch een klein torentje, op het kruis. In 1442, was zy tot een *Kapittel* Kerk verheven; ſtaande, onder 't opzicht van een' *Deken* en acht *Kanonniken*; die daarin den dagelykſchen dienſt verrichten: en, de begeeving van derzelver *Prebenden* ſtond, aan de Abtdiſſe van *S. Geertruid*, te *Nivelle*. Dit fraay gebouw is, geduurende de beleegering, des jaars 1747; den 20 *July*, door de bomben en gloejende kogels der *Franſchen*, ten eenenmaal vernield geworden. Eerſt, was noch het geraamte, nadat al het houtwerk van binnen afgebrand was, ſtaande gebleven, maar, in *Febr.* des volgenden jaars, is mede het hoog gewulf, met alle deszelfs pilaaren, gelyklyk ingeſtort: door welk ongeval, veele duizenden potten en pannen, die men daar geborgen had, vermorſeld zyn geworden.

Uit de liefde gaven, in 1749, door 't geheel land ingezameld, is de NIEUWE KERK weder opgebouwd: en plechtiglyk ingeweyd, den 15. *Octob.* 1752. En dewyl dit zelve lot ook het orgel dezer Kerk getroffen had; is, in 1770, wéer een nieuw opgerecht: 't welk ingeweyd werd, den 10. *April* 1771.

De GEREFORMEERDE GEMEENTE; die, immers voor de beleegering, meer dan 1000 ledemaaten, (behalven die der krygsbezettinge,) in zich vervatte; word door drie *Leeraaren* bediend. Deze worden daar beroepen, naar de Zeeuwſche wyze; door een *Collegium qualificatum*; waarby, behalven de leden des Kerkeraads, ook drie leden uit de Stads regeering jegenwoordig zyn. En, dit beroep geſchied, na verkregen handoopening der Heeren *Raaden* van *Staaten:* moetende, ook, door derzelver goedkeuringe bekrachtigt worden.

De WAALSCHE GEMEENTE te *Bergen* op *Zoom* is ook van een Predikant voorzien: en, voor deze Gemeente, is daar, ter oefening van haaren Godsdienſt, de gewezen Kerk van 't *Franciskaaner* of Minnebroeders *Kloofter*, (de *Rekollecten*) ingeruimd. Hoewel, niet de geheele Kerk; want zy van binnen is verdeeld, in tweën: waarvan 't ander deel, aan de *Lutherſchen*, ter Godsdienſtoefening is ingeruimd.

De *Roomsgezinden* bezitten 'er een *Kapelle*; welke door twe geordende Geeſtelyken, van de order van *S. Franciscus*, word bediend. De Markgrave heeft 't recht van aanſtel-

ſtelling dezer Prieſters; welke, ten aanzien van het geeſtelyk rechtsgebied, den Biſchop van *Antwerpen* onderhoorig zyn.

Dat *Bergen* op *Zoom* van ouds, onder de bloejende *Koopſteden* van *Brabant* zy gereekend geweeſt, is ontwyfelbaar: en, haare gelegenheid, aan den ooſtelyken arm der *Schelde*, maakte de af- en toegang der Schepen gemaklyk. Dewyl, daar beneven, de borgers dezer Stad, in gevolge den Giftbrief des Hertogs *Albrecht* van *Beieren*, Grave van *Holland*, in den jare 1395, hun verleend, vrydom van tollen, door geheel *Holland* en *Zeeland* hadden; werd hunne koophandel, daardoor, niet weinig bevoordeeld. Dan, de binnenlandſche beroerten, geduurende de Spaanſche Regeering, heeft den handel allengs doen kwynen: gelyk ook, de verleende *voorrechten*; op den koophandel, door den tyd verwaarloost en verminderd zyn geworden. Hierby kwam de nabyheid van *Antwerpen*; welke al den handel naar zich trekkende, niet alleen, ten opzichte van deze — maar ook veele andere nabuurige Steden, zeer nadeelig geworden is. De aarde potten — en paanenbakkery, is de voornaame tak der handteelingen; die noch heden onder het gemeen geoeffend word. Van dezelve, is eene groote verzendinge, naar elders; dewyl, men, die daar gemaakt worden, voor het ſterkſte en beſte ſoort van dit aardewerk houd. Uit vier *Kompagnien*, beſtaat de geheele *Schuttery* dezer Stad; welke, elk hunnen Kapitein, Lieutenant en Vendrig — en gezaamlyk den *Droſſaart* der Stad, tot hunnen *Kolonel* hebben.

De *Stads*-Regeering beſtaat, uit den Drossaart; die een *Lieutenant-Droſſaart* onder zich heeft; *twe* Borgemeesters, en *acht* Schepenen; beneven twe Rentmeesters, een' Pensionaris, een' Sekretaris, en een' Griffier.

De Drossaart; die door den Markgrave aangeſteld word, en wel voor al zyn leven; verjegenwoordigd, den perſoon des *Markgraafs*, in alle zaken der regeering betreffende: gelyk hy ook als *Schout* zitting heeft, in de Schepensbank, by alle rechtspleginen.

Van de twe Borgemeesters, word de één Borgemeester *buiten* — en, de ander, *binnen der Banke*, benoemd. De eerſtgenoemde; anders gezegt, *Borgemeeſter* der *Gemeente*; heeft, na den Droſſaart, den eerſten rang in den *Raad* der *Regeering*: en, de ander; die men ook *Borgemeeſter* der

der *Juſtitie* noemd; is zo veel, als *Preſident der Schepenen*, in zaken, die 't recht aangaan. Beiden zitten zy, twemaal 's weeks, om kleine verſchillen, die voor hen gebracht worden, aftedoen.

De SCHEPENEN doen, na — en voor den gedaanen eisch van den *Droſſaart*, uitſprake, over *Krimineele* zaken: en, van hunne vonniſſen, is geen *appél*. Alleenlyk, kan de *Markgrave* aan den veroordeelden, zelfs tot den dood, *pardon* verleenen.

Van de vonniſſen over *civiele* zaken, mag geappelleerd worden; (gelyk overal door de geheele *Generaliteit*,) voor den *Raad* van *Brabant*, in *'s Hage*.

Den 17 *Maart*; zynde *S. Geertruids dag*; word alle jaren door den *Markgrave*, of, by afwezenheid, door den *Raad* en *Rekenkamer*, in deszelfs naam, de *Regeering* veranderd: eerſt, worden de *Schepenen* benoemd; door welke, op *rekommandatie* des Markgraafs, de twe Borgemeeſteren verkoren worden.

Door die zelve Schepenen, worden ook, des anderen dags, na *S. Geertruid*, en, mede op *rekommandatie* des *Markgraafs*, twe Stads *Rentmeeſters*, en drie *Weesmeeſters*, benoemd; die altoos te gelyk leden der Regeering zyn; en die deze kommiſſie niet meer dan een jaar behouden.

Behalven de eigenlyke Stads-Regeering, die de gewoone zaken afdoet, is 'er een RAAD van REGEERING; die ook de *Breeden Raad* genoemd word; en, die, eenigiyk in buitengewoone gelegenheden, ſaamgeroepen word, door de beiden Borgemeeſters: ten voorbeelde, als nieuwe belaſtingen den Inwooneren zullen worden opgelegt, of dergelyke. Deze *Breeden Raad* beſtaat, uit drieërly ſoort van Leden; die genoemd worden, het eerſte, de *Binnen Raad*; het twede, de *Buiten Raad*, en 't derde, de *Raadslieden*. Tot den *Breeden Raad*, behooren eenige Leden der Stads Regeering; naamlyk, de *Droſſaart*, twe *Borgemeeſters*, acht *Schepenen*, twe *Rentmeeſters*, de *Penſionaris*, en de *Sekretaris*: tot den *Buiten-Raad*, de in den verleden jare afgegaane Borgemeeſters, Schepenen en Rentmeeſters: en; de *Raadslieden*, 't derde lid uitmakende, zyn zeven *Deekens* der 28 *Ambachts-gilden*, die, door de Regeering, uit zeker getal, door de Ambachts-gilden zelve benoemd, verkoren worden.

Ein-

Eíndelyk, heeft de *Admiraliteit* van *Zeeland*, te *Bergen* op *Zoom*; eenige *bedienden*, ter invordering der in — en uitgaande rechten, op de koopwaaren: naamlyk een *Licentmeeſter*, een *Kontrarolleur*, en vier *Kommiſen* ter *rechergie*.

Het geheel MARKGRAAFSCHAP, 't welk naar deze Stad zyn naam voerd, word, met alle zyne onderhoorige *Dorpen*, in IV KWARTIEREN verdeeld: welke, ter onderſcheiding des één van 't ander, worden benoemd, naar de vier *Hoofdſtreeken*, in welke, zy, ten opzichte van elkander liggen: naamlyk, het OOST-WEST-ZUID en NOORD-KWARTIER.

Elk dezer *Kwartieren* heeft zyn' eigen *Drosſaart*; van dien der Stad onderſcheiden: gelyk, de byzondere *dorpen* hunnen *Schout* hebben.

Deze *Schouten* zyn, yder in den hunnen, de *voorzitters* in de Rechtbanken der byzondere dorpen; en, dezelve *Rechtbanken* beſtaan, uit eenige *Schepens* en *Gemeentslieden*, beneven een' *Sekretaris*. De dorpen van dit diſtrict zyn, *genoegzaam* alle, *Heerlykheden:* en oefenen daarom, wel ſommigen eeniglyk, *middelbaar* — en *laag* gerecht: dan andere, ook te gelyk, het *hoog gerecht:* dus, ook kenniſſe nemende, van alle voorkomende *krimineele* zaken: en, in zodanige gevallen, kan men, van de vonniſſen, door dezelve geveld, op geen hoogere Rechtbank, zich beroepen. In *civiele* of *borgerlyke* zaken, daar tegen, grypt tweërly *appél* plaats: eerſt, naar 't *Hof* van *Juſtitie* der Stad: en, wanneer één der pleitende partyen, daarin, noch geen voldoening heeft; naar den *Raad* van *Brabant*, in *'s Hage*.

Be-

Behalven *Algemeene Landſchaps Vergaderingen*; die eeniglyk, in buitengewoone gelegenheden, der belangen des ganſchen Lands aangaande, in naam des *Markgraafs*, 't zy door de *Raaden en Reekenmeeſters*, 't zy door den Stads *Droſſaart*, worden uitgeſchreven; heeft men daar, (ter zelver wyze, gelyk in de *Majorie* van *'s Boſch*, en elders,) byzondere *Kwartiers Vergaderingen*; die, alle jaren, door de Droſſaarten der kwartieren, worden belegt. In deze laatſte vergaderingen verſchynen, *gedelegeerde* der byzondere Rechtbanken, om, met gemeene toeſtemminge te beraamen, het aandeel, (*quotum*,) dat elk dorp, in de *gemeene laſten*, zal hebben optebrengen. Ten zelven einde, heeft elk dorp, zynen *Kollecteur* of *Maanmeeſter*; die de beeden, verpondingen en andere laſten, van de opgezetenen ten platten lande, invorderd. En deze *Kollecteurs*; die daarvoor jaarlyks gemeenlyk 5 ten 100 genieten; zyn verplicht jaarlyks; voor Schepenen der byzondere Rechtbanken, hunne reekening te doen.

Het opzicht, over de *Dyken*, *Binnenwateren*, *ſluizen*, *bruggen*, *wegen* enz. is, aan byzondere *Heemraadſchappen*, toevertrouwd; die, naar 't getal der kleine *Polders*, langs de *Weſter Schelde*, in XIV, onderſcheiden worden. Elk derzelver heeft, zyn byzonderen *Dykgrave*, *Heemraaden*, (anders gezegt *Gezwoorenen*) eenen *Penningmeeſter* en eenen *Boekhouder*; die alle door den Markgrave worden aangeſteld. Zy doen het zelve werk, gelyk de Dykgraven en Heemraaden, in de *Polders* van andere diſtricten.

Overgaande tot de byzondere plaatzen, beſchouwenwe eerſt: die van het WEST-KWARTIER; allernaaſt, om-en by *Bergen* op *Zoom* gelegen. Daarin zyn, de volgende Dorpen:

Wouw eigenlyk *Woude*; anderhalf uur wegs, rechtſtreeks ten ooſten van *Bergen*, aan 't riviertje de *Zoom*; zal zyn naam ontfangen hebben, van een nabygelegen *Woud*; waarvan, deze geheele Landſtreek voorheen ryklyk is voorzien geweeſt. 'T is een groot en volkryk dorp: waar veel doortogt is, van die van *Breda* en van elders naar *Bergen* op *Zoom* en verder naar *Zeeland* willen. Het heeft eene taamlyk groote Kruiskerk; doch, welke'r toren van zyn ſpits beroofd is.

De *Gereformeerde Gemeente*, met welke, 't nabuurig dorp *Heerle* gekombineerd is; bevind zich in gering aantal: hebbende zelfs geen genoegzaame ſtoffe, om een Kerkeraad te konnen uitmaken. Het *Paſtorie*-huis behoord, aan den *Abt* van *Bernard* by *Antwerpen*; die ook als Tiend-Heer, aan den Predikant, zyn jaarwedde betaald; voor zo verre; naamlyk, *Wouw* byzonderlyk betreft: dan, 't *Kombinatie*-tractement van *Heerle* word, hier, gelyk elders in het geheel Markgraaffchap, betaald, uit 't Komptoir der Geeſtelyke goederen te *Bergen*.

Onder dit dorp, behooren mede de gehuchten: *Oost*- en West-Laar: Langendyk en andere. Als, in 1747, de *Franſchen* de Stad *Bergen* beleegerden, hadden zy dit dorp, eenigzinds verſterkt, en met volk bezet. De Generaal *Schwartzenberg*, met een gedeelte van 't Staats krygsvolk, ter zelver tyd, by den *Ouden Baſch* geplaatſt, ondernam daarom den 10 *Auguſtus*, in den vroegen morgenſtond, den een' en anderen aanval op dit dorp te doen; ten einde, in gevalle men dezen poſt hadde mogen vermeeſteren, iets ter ontzettinge der gemelde Stad te konnen uitwerken: waartoe Hy, door 't ander gedeelte van 't Staats leger, 't welk achter de linie van *Bergen* lag, en door de bezetting van *Steenbergen*, zou geholpen worden. Dan, de vyand, door ſommige overlopers van derzelver aanmarch verwittigt zynde; zond de Grave van *Löwenthal* terſtond uit de legerplaats voor *Bergen* eenige verſterking derwaard: waardoor, de Staatſchen, na eenige vruchteloze aanvallen gewaagd

waagd te hebben, genoodzaakt werden, met verlies aftetrekken; voor en al' eer de troepen uit de linie konden aanrukken.

Een vierdedeel uurs gaans ten noorden, ziet men noch de overblyfzelen van 't van ouds vermaard KASTEEL van *Wouw*: op welk, de oude Markgraven veel tyds hun zomer-verblyf hielden. De Algemeene Staaten hadden, geduurende den Spaanschen oorlog, dit *Slot*, ongemeen van vestingwerken voorzien: dan, de Bevelhebber, die 't krygsvolk daar binnen gebood, overleverde 't zelve, in 1587, verraadelyk, aan den Hertog van *Parma*: waarna, dit *Slot* een tyd lang, de schuilplaats werd van 't Spaans krygsvolk; 't welk, van daar, zelfs de Scheepvaart tusschen *Holland* en *Zeeland*, langs de Zeeuwsche stroomen, zeer belemmerde: weshalven Prins MAURITS van ORANJE in 1606, zich meester daarvan maakte, en deszelfs versterking deed slechten: het zelve Slot schenkende, aan zynen Neef, den Grave *Herman* van den *Berg*. Het behoord noch heden, aan den Markgrave; die 't zelve doed bewoond worden, door Zynen Opperjagermeester.

HEERL of HEERLE * is een klein dorp, westwaard van *Wouw*, aan den weg naar *Bergen* op *Zoom* gelegen: 't welk, beiden borgerlyk en kerkelyk, daar mede vereenigt is: in zo verre, zy samen onder één *Rechtbank* behooren: en de Predikant aldaar den dienst verricht.

HALSTEREN; ook wel HALTEREN, of, naar de Zeeuwsche tongval *Alteren* uitgedrukt; is een taamlyk dorp, een klein uur gaans ten noorden van *Bergen*. De grond van dit dorp is in de hoogte opryzende: des, men van daar een ruim gezicht heeft, over alle de ommelanden, in de naaste byliggende Steden; gelyk mede, over de geheele *Ooster-Schelde*, zo wel opwaard, tot byna aan *Lillo*—, als benedenwaard, tot aan *Zierikzee*: 't welk, ter oorzake der menigte Schepen, welke deze rivier onophoudelyk bevaaren, eene zeer fraaye vertooning geeft. Dit dorp heeft hoog-middelbaar-en laag gerecht; dat, door een' Schout, zeven Schepenen, vier Gemeentslieden en een' Sekretaris, geoefend word.

De

* Dit Dorp HEERLE, moet onderscheiden worden, van een dorp van dien zelven naam, in 't *Land* van *Valkenburg*.

De Predikant van *Halſteren* heeft tot zyne *Kombinatie*-plaats, de ROVER SCHANS; de uiterſte der drie Schanſen, door welke de *Linie* van *Bergen* beſchermd word. Hy moet daar alle Zondagen den openbaren dienſt, voor 't volk der bezettinge, verrichten: genietende daarom het gewoon tractement der gekombinerde plaatzen, naamlyk, 750 guldən. De Gemeente van *Halſteren* is ééne der grootſte, onder die ten platten lande, en van een Kerkeraad voorzien. In den zomertyd, word ze merkelyk vermeerderd, door ſommige aanzienlyke Lieden uit de Stad; die, in de nabuurſchap van dit dorp, hunne Buitenplaatzen hebben.

Noordwaard van *Halſteren*, ziet men eenige *Polders*; welke't Gereformeerde inwooneren, desgelyks, aan deze Gemeente onderhoorig zyn: als, de GLIMES-*Polder*: AUVERGNE enz. Deze waren voor eenige jaren door 't water overſtroomd geweeſt: dan zyn, in 't laatſt der voorige Eeuwe, weder droog gemaalen, en op nieuw bedykt geworden.

NOORDGEEST, omtrent een vierdedeel uur gaans, ten noorden van *Bergen*, was eertyds een *Kerkdorp*: dan, is, door de overſtrooming van een groot deel van deszelfs onderhoorig land, zeer verminderd; en, nu niet meer dan een *Buurtſchap* te achten. Zy word NOORD-*geeſt* toegenoemd; ter onderſcheiding van *Zuid-geeſt*, ten zuiden van *Bergen*, gelegen. Zy heeft, niet te min, noch zyn eigen rechtbank.

Naby *Noordgeeſt*, ligt de Polder BUYEMOER.

Het ZUID KWARTIER word dus genoemd, dewyl het, in opzichte der andere Kwartieren, *zuidwaard* zich uitſtrekt. Daarin, liggen:

OSSENDRECHT, WOENSDRECHT en HOOGERHEIDE, drie naby elkander gelegen dorpen; die in 't Kerkelyke ſaam gekombineerd zyn: van welke, 't eerſtgenoemde; zynde 't uiterſte dorp van het Markgraafſchap, aan de zuidelyke grenzen, naby *Zandvliet*; de *Hoofdplaats* is; waar de Predikant woond. 'Er ſtond eertyds een fraaye *Kerk*; die, in de Spaanſche tyden, door 't krygsvolk is afgebrand. Dan, een gedeelte daarvan is daarna weder opgebouwd: terwyl, het ander deel tot een woonhuis voor den Predikant verſtrekt. Noordwaard van de Kerk, ſtaat het *Kaſteel* van OSSENDRECHT.

De

De twe andere dorpen, WOENSDRECHT en HOOGERHEIDE liggen nader by *Bergen* op *Zoom;* van waarze, niet meer dan 2 kleine uuren gaans, verwyderd zyn: zynde zeer naby elkander; beiden aan den noorder oever van een riviertje, dat *Hoogerheide* genoemd word; en zyn naam aan 't laatſtgenoemde dorp mededeeld. De *Kerk* van WOENSDRECHT, welke mede door de Spaanſchen verwoeſt was, is desgelyks weder opgehaald.

In de *Hooge-Heerlykheid*, niet van WOENSDRECHT, maar van OSSENDRECHT en HOOGERHEIDE, is onlangs eene merkelyke verandering voorgevallen. Wat toch WOENSDRECHT belangt: dit is, ten allen tyde, (zo veel men weet,) in den boezem des Markgraafs gebleven: des, de *Droſſaart* van het *Zuid-Kwartier*, met de zeven Schepenen en vier Gemeentslieden, in 's *Markgraafs* naam, aldaar het recht oeffenden: dan OSSENDRECHT was, door één' der voorige Markgraven, ten *halve*—en HOOGERHEIDE *geheel*, ter leen uitgegeven: en werd een tyd lang bezeten, by het Adelyk geſlachte van AARSEN: welks ééne tak daarom, *Aarſen* van HOOGERHEIDE toegenoemd werd; ter onderſcheiding, van *Aarſen* van *Zommelsdyk*, *Aarſen-Beijeren* van *Voshol* enz. De *Heer* van *Aarſen* had, daarom, te HOOGERHEIDE, alleen en geheel, het recht van aanſtelling van Droſſaart, vyf Schepenen en twe Gemeentslieden, beneven den Sekretaris; die, daar, in deszelfs naam 't recht oeffenden: en, als Heer van *Half*-OSSENDRECHT, ſtelde hy, den Droſt en Sekretaris: en, van de zeven Schepenen, uit welke de rechtbank aldaar beſtaat, werden vier, door den Markgrave—en drie, door den Heer van *Aarſen*, benoemd: gelyk ook, de vier Gemeentslieden, door de beiden Heeren, werden verkooren. Dan, de jegenwoordige *Keurvorſt* van den *Palts*, heeft, als *Markgrave* van *Bergen*, in 1761, deze leenen weder in 't Markgraafſchap ingeboezemd, en, zo wel de geheele—als halve Heerlykheid, beneven derzelver *tienden*, en alle de daaraan verknochte *Regalia*, van 't geſlacht van *Aarſen* gekocht, voor 144750 gulden: *Oſſendrecht*, naamlyk, voor 72250—en *Hoogerheide*, voor 72500 gulden: waardoor, Hy nu deze *drie* Hooge Heerlykheden alleen bezit: gelyk mede, het Droſt ampt van *Half-Oſſendrecht* en van *Hoogerheide*, by oopenvalling, aan den Droſt van 't *Zuid Kwartier*, door den Markgrave aangeſteld, zal worden opgedragen.

HUIBERGEN ligt naby *Hoogerheide*, een klein half uur gaans, ooſtwaard van daar. De grensſcheiding tuſchen 't *Ooſtenryks* — en *Staats Brabant*, loopt door dit dorp: dat dus *twe-Heerig* —, naamlyk, half *Ooſtenryks*, en half *Staats* is. Het *Ooſtenryks* gedeelte word gereekend, tot 't *Kwartier* van ANTWERPEN: en, op deszelfs grondgebied, ſtaat de *Paroçhie Kerk*; die dus eeniglyk gebruikt word, ten dienſte der *Roomsgezinden*. De Gereformeerden hebben daar, noch Gemeente, noch Predikant. Niet tegenſtaande derhalven dit dorp, ſlegts voor een gedeelte, aan 't *Markgraafſchap* onderhoorig is; betaalen toch de Inwooneren, ingevolge zekere overeenkomſt, de geheele verponding hunner landeryen en andere laſten, aan den *Staat*. Ook, word 't Hooggerecht, alleen, in naam des *Markgraafs* van *Bergen*, door deszelfs *Droſſaart* van 't Zuid-Kwartier, geoeffend.

By dit dorp ligt, in 't midden der heide, 't vermaard KLOOSTER der Monneken van de order van *S. Willem*: gewezen Hertog van *Aquitanie*; die, (naar de opgave der overlevering,) voor een by uitſtek reukeloos — daarna een zeer ſtreng en Godsdienſtig leven verwiſſelde: en, na zyn dood, onder 't getal der Heiligen is aangenomen.

Eene order, die niet zo zeer, in deze landen, maar, in *Frankryk* en *Spanje*, meer gemeen is. Naar dezen hunnen inſteller, worden de Monneken *Wilhelmiten* of *Guilielmiten* genoemd. Dit *Klooſter* te *Huibergen* is door een' der *Markgraven* van *Bergen* geſticht, en met de onderhoorige goederen begiftigt. De geeſtelyken beſtaan, uit niet meer dan 7 of 8 Monneken, en eenige Leekebroêrs, onder eenen *Prior*: en, zyn, ten aanzien van 't geeſtelyk Rechtsgebied, aan een ander Klooſter die'r zelver order, by *Beveren*, in 't *Land* van *Waas*, onderworpen. De Klooſter goederen, welke op den bodem van 't Markgraafſchap, en dus in 't gebied der Algemeene Staaten liggen, moeten, behalven de jaarlykſe ſchattingen, ook, in elk dertigſt jaar, het *Collateraal*-recht; beſtaande in den 20ſten penning haarer waarde opbrengen. De *Prior* van dit Klooſter heeft, over dit dorp, een bewind als Heer van 't zelve; in zo verre, de leden der Regeering, die 't middelbaar gerecht oeffenen, door hem worden aangeſteld; beſtaande, uit 5 Schepenen en 2 Gemeentslieden: die, echter, ten aanzien van het *Krimineel* of *Hoog Gerecht*, verplicht zyn, aan den *Mark-*

gra-

grave, of deszelfs Raad en Reekenmeesters, den eed afteleggen. By 't *partagie tractaat* van 1661, tuschen den Koning van *Spanje* en onzen *Staat*, hadden Hun Hoogmogende, dit HUIBERGEN, en deszelfs *Klooster*, beneven de aanhoorige goederen, liefst alleen bezeten: in welken gevalle dezelve, vermoedelyk, zouden aangeslagen (*gekonfiskeerd*) zyn geworden. Hunne Hoogmogende boden zelfs aan; wanneer, naamlyk, behalven *Huibergen*, ook de Kommanderie van *Gemert*, en de Abtdy van *Postel* waren bygevoegt; alsdan, Hun aandeel in de landen van *Daalhem* en 's *Hertogenrade*, daarvoor, te willen overgeven: dan, die voorslag werd niet aangenomen.

PUTTEN, * 2 uuren gaans ooft ten zuiden van *Ossendrecht*, is, ter zelver wyze als *Huibergen*, in tweën gedeeld: vermits de grensscheiding, die *Staats Brabant* van 't *Oostenryks* gebied afzonderd, mede daardoor heen gaat. Doch, aldaar staat de *Kerk* op den *Staaten* grond: en word gebruikt, ten dienste van eene zeer kleine gemeente; die onder het opzicht van een' eigen Predikant staat. In het *Oostenryks* deel, hebben de *Roomsgezinden* een *Kapelle*; in welke de Geestelyken van 't Klooster van *Huibergen* den dienst verrichten. De *Drossaart* van 't zuid kwartier is aan 't Hoofd der Regeering dezer plaats; welke, uit 5 Schepenen en 2 Gemeentslieden bestaat. Het *Admiraliteits* Kollegie van *Zeeland* heeft, in dit *dorp*, als op de uiterste grenzen gelegen, eenige bedienden ter ontfangst der *Konvoyen* en *Licenten*: gelyk ook, op den *Brabantsche* bodem sommige bedienden zich onthouden, die de in—en uitgaande rechten, voor de *Keiserinne*, Koninginne van *Hungarie*, als *Hertoginne* van *Brabant*, invorderen. In dit dorp; aan den gemeenen landweg of heirbaan tuschen *Bergen* op *Zoom* en *Antwerpen*, en byna ter halverwege, liggende; is de gewoonlyke Pleisterplaats der Reizigers, die, tuschen die beiden Steden, heen—en weer trekken.

Zuidooftwaard van *Putten*, ligt in de heide, 't *Dorp* of liever, (vermits daar geene *Gereformeerde Kerk* is;) de *Buurt*-

* 'Er is niet alleen een *Land* of *Eiland*, PUTTEN, in *Holland*, maar ook een *dorp* van dien zelven naam, in *Gelderland*, in 't *Veluws* Kwartier: welk, één en ander, van dit dorp PUTTEN, in 't *Marquisaat* van *Bergen*, moeten onderscheiden worden.

Buurtſchap, VOORENSEINDE: welke verre in de lengte, langs de Ooſtenryks — *Brabantſche* grenzen, uitgeſtrekt is. Zy heeft haare eigen Rechtbank, uit vyf Schepenen en twe Gemeentslieden beſtaande: waarvan de *Droſſaart* van *Wouw* 't hoofd is: gelyk mede de *Sekretaris* van *Wouw* aldaar, in die hoedanigheid, fungeerd.

En dit zelve grypt ook plaats, in een ander Dorp: waar mede geen *Gereformeerde Kerk* is: naamlyk, MOERSTRAATEN; een uur gaans noord-ooſtwaard van *Bergen* op *Zoom* gelegen.

BORGVLIET, zeer naby *Bergen* ten zuiden, ligt wel op den bodem van 't *Zuid-Kwartier* des *Markgraaffchaps*; dan, is anderzinds volſtrektelyk eene *Heerlykheid* op zich zelve; die door een' der voorige Markgraven is aangekocht. Van daar, dat in de vonniſſen, over misdaadigers, die uit 't Markgraaffchap gebannen worden, onderſcheidenlyk word gewaagt, van het *Markgraaffchap*, en van de Heerlykheid *Borgvliet*. Het ſchynt eertyds een aanzienlyk dorp geweeſt: waarvan 't water der *Schelde* van tyd tot tyd, geheele ſtukken weggeſpoeld heeft. Deze Buurtſchap behoud noch haare eigen *Rechtbank* van vyf Schepenen en twe Gemeentslieden.

Eene ſoortgelyke Buurtſchap is ZUIDGEEST; mede ten zuiden van *Bergen:* dus toegenoemd ter onderſcheiding van *Noordgeeſt:* dewyl zy ten *zuiden* van gemelde Stad ligt. Deze heeft mede haare eigen *Rechtbank*.

Tuſchen *Borgvliet* en *Zuidgeeſt*, lag wel' eer een *dorp*; dat HILDERNISSE genoemd was. Dit *Hilderniſſe* word, in de Kaart van *Brabant*, door *W. Blaauw*, uitgegeven, daadelyk geplaatſt, als of 't noch in wezen ware; beneven een Klooſter weleer EMMAUS geheeten; dat daar geſtaan heeft: dan beiden hebben zy, 't zelve lot ondergaan, als, de Polder van *Borgvliet*; zynde, (vermoedelyk,) in 1530, door de *S. Felix* vloed; den zelven, door welken, het tegenovergelegen verdronken ZUID-BEVELAND weggeraakt is: ondergevloeyd.

De Twe andere — naamlyk, het OOST- en NOORD KWARTIER, zyn door een gedeelte der *Baronie* van *Breda* en door de Heerlykheid *Steenbergen;* (die wel' eer tot het *Marquiſaat* be-

behoord heeft;) van de twe andere Kwartieren afgezonderd.

In het OOST-KWARTIER, ziet men:

Den OUDEN BOSCH; daaromſtreeks, maar blootelyk den *Boſch* geheeten. Zy word dus toegenoemd, ter onderſcheiding van den NIEUWEN BOSCH: welke laatſte niet meer dan eene *buurtſchap* is, een vierde deel uur gaans noordwaard van daar, tegen over *Zand daar buiten*, gelegen. Dit is daar tegen een groot en zeer aanzienlyk *vlek*, van vyf ruime ſtraaten, en ſchier huis aan huis aan elkander betimmerd: hebbende, omtrent 1600 Inwooneren.

Het ligt 4 uuren gaans, noordooſtelyk van *Bergen* op *Zoom*, en 3 uuren weſtelyk van *Breda:* aan een ſtroomend water; 't welk uit de veenen by *Rukveen* ontſpringende, aldaar vaarbaar word, tot in de *Mark*-ſtroom: gelyk ook, binnen de plaats, eene zeer bekwaame haven is, voor de Schepen; die, van daar, allerly koopgoederen, voornaamlyk koorn, afbrengen naar *Holland* en *Zeeland:* en, naar de laatſtgenoemde Provincie, inzonderheid, lange rysboſſchen, die aldaar, gelyk in *Staats Vlaanderen*, tot onderhoud der dyken gebeezigt worden. Het houtgewas groeyd, daar, in den omtrek, overvloedig: waarom, de plaats, van de daarby gelegen *boſchen*, dien naam zal ontfangen hebben; die men zegt, eertyds, den *Ouden Baarlen Boſch* te zyn uitgeſproken.

Zy is de *Hoofdplaats* van het *Ooſt-Kwartier:* waar de *Droſſaart* van 't Kwartier woond; die voorzit, in het gerecht; 't welk, uit eenen Borgemeeſter, zes Schepenen, vier Gemeentslieden, en een' Sekretaris, beſtaat: oefenende hoog—middelbaar—en laag gerecht. De Gereformeerde Gemeente, die redelyk groot is, in vergelyking der andere nabuurige plaatzen; behelzende in zich, omtrent 80 Ledematen; word door een Predikant bediend; die te gelyk, hoewel gemeenzaamlyk met den Predikant van de *Hoeven*, onder zyn opzicht heeft, de kleine Gemeente van *Rukveen.*

De Abt van *S. Bernards*-Klooſter by *Antwerpen* geniet de tienden der geeſtelyke goederen, onder den *Ouden Boſch* gelegen: waaruit, Hy de jaarwedde van den Predikant dezer plaats betaald; die dezelve, uit handen van den Room-

ſchen Prieſter, in hoedanigheid als 's Abts Rentmeeſter, ontfangen moet. Ook behoord aan gemelden Abt, 't Predikants-*Paſtoriehuis:* 't welk Hy aan denzelven ter inwooning overlaat; mids, daarvoor, 60 gulden jaarlyks van 't traktement afkortende. De Prieſter, die de talryke Roomſche Gemeente aldaar bediend, is altyd één der Abtdy-Heeren der *Bernardiner* order; die door den gemelden Abt, word aangeſteld.

In den jare 1747, was op de heide, zuidwaard van den *Ouden Boſch*, de *legerplaats* der Staatſe troupen, onder het bevel van den Generaal Baron van *Zwartzenburg:* by welke gelegenheid, Prins WILLEM IV. van ORANJE, als *Stadhouder*, over dezelve de wapenſchouwing deed; hebbende, binnen deze plaats, etlyke dagen zyn Hoofd-kwartier. Ook, bleven deze troupen daar liggende, geduurende 't beleg van *Bergen* op *Zoom*, door de *Franſchen:* uit welke legerplaats, t' elkens, voor en na, eenige verſterkingen, aan 't kleine leger, achter de linie van *Bergen* werden toegezonden. Ter zelver tyd, werd deze plaats met een *wakle*, hoewel eeniglyk van *faſcinen* (takkenbosſen) toegeſteld, omringt, en verſterkt, om tegen een' onverhoedſchen aanval gedekt te wezen; waardoor, dit *vlek* eenigermate de gedaante eener *Stad* bekwam; over welke, de Generaal Grave van *Lillers*, als Kommandant, het bevel voerde: dan, na den geſloten vrede te *Aken*, in den volgenden jare 1748, is alles wêer geſlecht geworden.

HOEVEN of de *Hoeven*, ligt een groot half uur gaans, ten ooſten van den *Ouden Boſch*, en nader by *Breda*. Dit is een groot dorp: doch, welks huizen de meeſten van elkander verſtrooyd liggen. De *Biſchop* van *Antwerpen* in der tyd is zo veel als *Ambachts Heer* dezer plaats: en, heeft daardoor, 't recht van aanſtelling van den *Schout*, welke in alle civiele zaaken, voorzit in de vergadering der Schepenen: gelyk hy ook, van de zeven Schepenen, drie—, en de Markgrave van *Bergen* vier benoemd. Der Gemeentslieden worden mede twe door den Biſchop — en twe, door den Markgrave, verkoren. De Biſchop ſteld den Sekretaris: en de Markgrave den Griffier. Gemelde Biſchop bezit, aldaar, een *Kaſteel*, BOVENDONK geheeten; gelegen aan den kruisweg, tuſchen de *Hoeven* en den *Ouden Boſch*. Vermits de *Biſchop* van *Antwerpen*, aan den Predikant behalven zyne jaarwedde, ook een paſtorie of woonhuis moet bezorgen; Heeft Hy denzelven

ven dit *Kaſteel* ter bewooninge ingeruimd, daarvan afkortende 60 gulden; die gemeenlyk, elders van hunne 600 gulden, tot huishuur worden uitgekeerd. De Gemeente aldaar heeft een' kleinen — of liever een' halven *Kerkeraad*; uit eenen ouderling en éénen diaken beſtaande, behalven den Predikant: welke Kerkeraad, beneven den *Director*, een vry beroep heeft. De Predikant van de *Hoeven* neemt beneven dien van den *Ouden Beſch*, ook den dienſt waar, te *Rukveen*.

Ten noorden van de *Hoeven*, ziet men den S. MAARTENS POLDER; die aan den *Mark*-ſtroom paald, en, door de *Laakſe* Vaart, van de *Baronie* van *Breda*, word afgezonderd. Zy behelsd, omtrent 750 morgen lands: en is allerwege vervuld, van huizen en Inwooneren. Deze behooren, zo in 't Kerkelyk — als borgerlyk beſtier, gedeeltelyk, onder den *Ouden Boſch*, en gedeeltelyk, onder de *Hoeven*. Al wat 't onderhoud der dyken, wegen enz. betreft, is aan een byzonder Kollegie van Dykgrave en Gezwoorenen toevertrouwd.

RUKVEEN of *Rukpben* is een redelyk volkryk *dorp*, op de heide, aan den grooten weg, tuſchen *Bergen* op *Zoom* en *Breda*, van elk die'r beiden Steden, omtrent vier uuren gaans afgeleegen.

Dit dorp had, eertyds, zyn eigen Predikant: maar, dewyl de Gemeente, van tyd tot tyd, verminderd, en eindelyk genoegzaam ten eenemaal was uitgeſtorven; is het zelve daarna van geen eigen Predikant voorzien.

De Predikanten van den *Ouden Boſch* en van de *Hoeven*, van welke beiden plaatzen, dit *dorp* 2 uuren gaans verwyderd is; hebben thans gezaamlyk het zelve tot hunne *Kombinatie* plaats; beurtelings, in de Kerk aldaar, den dienſt verrichtende.

Het heeft zyn byzonderen *Rechtbank*, uit den Schout, een' Borgemeeſter, zes Schepenen en vier Gemeentslieden, beneven een' Sekretaris, beſtaande.

ZEGGEN een ander dorp, niet verre van daar, heeft mede zyn eigen *Rechtbank*. Dan, dewyl de Inwooneren alle van den Roomſchen Godsdienſt zyn, en 'er geene Gereformeerden woonen; word, in deszelfs Kerk, geen dienſt gedaan.

OUD-GASTEL * ligt een uur gaans, ten weſten van den *Ou-*

* Dit OUD GASTEL, gelyk ook het volgend NIEUW GA-

STEL,

Ouden Boſch. Het is een groot en fraay dorp; dat ſommige aanzienlyke huizen heeft. Daar is een ruime *Kerk*, ten dienſte der Gereformeerde Gemeente, die, echter, uit weinige ledemaaten beſtaat. Zy heeft niet te min een Kerkeraad: doch, waartoe, behalven den Predikant, niet meer dan een of twe Ouderlingen en een Diaken behooren. Dezelve Kerkeraad heeft eene vrye Predikants beroepinge. De Predikant ontfangt daar; gelyk te *Wouw*, en in den *Ouden Boſch*; zyn tractement, van den *Abt* van *S. Bernard*; die de tienden trekt: en, de Roomſche Prieſter; waartoe een der Abtdy-Heeren, verkooren, en, die door den Abt benoemd word; moet als Rentmeeſter het zelve, by kwartaalen, aan den Predikant toereiken.

NIEUW-GASTEL word gereekend, als met *Oud Gaſtel* gekombineerd. Alhoewel dit, in de *Landkaarten*, noch als een *dorp* verbeeld word; is 't echter, thans geen *Kerkdorp*. De Kerk en de meeſte huizen zyn, in de Spaanſche tyden, verwoeſt en niet weder opgebouwd. *Nieuw Gaſtel* is thans niet meer dan een *Buurt* van eenige huizen; die, langs den dyk van den *Dintel*-ſtroom van elkander verſtrooyd liggen.

Men vind, aldaar, en verder ooſt- en weſtwaard, aan de boorden dezer rivier, zeer grasryke weilanden; die veel hooy uitleveren. In deze weilanden, zyn, in den jare 1748; toen de ſtilſtand der wapenen, tuſchen de Franſchen en de andere oorlogende Mogenheden, alreeds te *Aken* getroffen was; ſommige Regementen Staatſche *Kavallerie*, uit de Legerplaats by *Breda* derwaard trekkende, gekampeerd geweeſt, van den 17 *Juny* tot den 14 *July:* en, 't oogmerk daar van was, om aan de paarden groen voeder te verſchaffen; 't welk zy, geduurende de voorige veldtogten hadden moeten miſſen: gelyk, alle de andere Regementen *Kavallerie*, ten zelven einde, naar de landen van *Heusden* en *Altena*, als mede naar de *Langſtraat*; geduurende die vier weeken, zich begeven hadden.

Het NOORD-KWARTIER is het kleinſte der vier *Kwartieren*, in welke dit Markgraafſchap is afgedeeld.; vervattende in zich, niet meer,

STEL, moeten beiden onderſcheiden worden, van GASTEL in de *Baronie* van *Kranendonk* gelegen.

meer, dan twe dorpen: naamlyk ZAND DAAR BUITEN en FYNAARD: beneven derzelver naby-gelegen *Polders*. Dan, 't was, voorheen, van meer uitgeſtrektheid: toen, ook de Polder de RUIGEN-HIL, in welken, daarna, de *Willem-ſtad* gebouwd is, daartoe behoorde: dan, deze is in 1584, door de Staaten van *Brabant*, van het Markgraafſchap afgeſcheiden, en aan Prins WILLEM I. van ORANJE, in eigendom geſchonken. * Van daar, behoud de *Markgrave* van *Bergen*, in dien *Polder*, en desgelyks, in de andere Polders, noch heden 't eigendom, aan ſommige Landeryen, als zyne gewezen *Domein-goederen*; gelyk ook, het eigendom der Tienden.

In dit Kwartier liggen:

ZAND DAAR BUITEN; by eenigen, ***Stand daar buiten*** genoemd; en by de Inwooneren, daar rondom, niet anders dan ***Sanderbuuten:*** gelegen aan de overzyde der rivier de ***Mark;*** ter plaatze, daar de *Rôovaart* zich daarvan afſcheid, en daar de ***Mark*** den naam van ***Dintel*** aanneemt. De ***Polder***, aan dit dorp onderhoorig, word ook ***Zand daar buiten*** genoemd: en die naam was, vermoedelyk, reeds aan den ***Polder*** eigen, eer dit dorp zal geſticht geweeſt zyn. Byaldien, die ſtreek, voortyds, en eer zy tot weiland was bekwaam gemaakt, eenigermate ***zandig*** geweeſt zy; kan men begrypen, dat dezelve; als aan de ***overzyde***—, en dus ***bui-***

* Hierby, heeft de lezer zich te herrinneren: dat deze overdracht, aan Prins WILLEM I. geſchied zy, in een tyd, als het Markgraafſchap ***Bergen***, door huwelyk, tot 't Graafly̆k huis van *'s Heerenberg* overgegaan was; maar; (gelyk, hiervoor, is aangemerkt;) door de Staaten, het eigendom daarvan aan dit Huis betwiſt werd; 't welk der ***Spaanſche Regeering*** te ſterk toegedaan was: om welke reden, eenigen tyd daarna, 't geheel ***Markgraafſchap*** van ***Bergen***, aan Prins MAURITS van ORANJE, wierd opgedragen.

buiten de rivier gelegen; het *Zand* daar *buiten*, als *buiten* de *Mark* gelegen, zal benoemd zyn: en, dees' naam; (die anders wat zeer oneigen luid, voor een *Dorp*;) daarna, aan het *Dorp* zelve, 't welk men aan den Zuider-rand dezes Polders, begon aanteleggen, zyn overgegaan. Dit Dorp is, den 22 *July* 1760, door een heevigen brand, genoegzaam geheel vernield geworden; blyvende alleenlyk de *Kerk*, beneven fommigen der geringfte huizen, geſpaard. Het is, echter, daarna weder opgetimmerd: en is reedelyk groot: daarby zeer regelmatig gebouwd: beſtaande, in twee recht doorgaande reijen huizen; aan welke'r einde, de Kerk ſtaat; en die, in het midden een ruim markveld hebben.

Het heeft, als een afzonderlyke *Heerlykheid*, zyn' eigen *Baljuw*, van den Droſſaart des Kwartiers, onderſcheiden: en, het Gerecht is ſaamgeſteld, uit zeven Schepenen en drie Gemeentslieden, behalven den Sekretaris. Deze oeffenen hoog- middelbaar en laag gerecht.

De *Gereformeerde Gemeente* heeft niet veel meer, dan 20 Ledemaaten. Niet te min heeft zy een' vollen *Kerkeraad*; beſtaande uit twe Ouderlingen en 2 Diakenen; die ook, in gevalle van *vakatuure*, beneven den *Director*, het beroep doen. De *Roomsgezinden* hebben daar desgelyks, een *Kerkhuis*; waarin, door een' der zogenoemde *Predikheeren* van een Klooſter te *Antwerpen*, de dienſt verricht word: welke niet alleen de Roomsgezinde Inwooneren dezer plaats, maar ook van de *Fynaart*, en van de daarby gelegen *Polders*, onder zyn opzicht heeft. De Admiraliteit van *Rotterdam* heeft, te ZAND DAAR BUITEN een voornaam *Komptoir*; ter oorzake van de ſterke verbyvaart der Schepen, die uit de *Mark*, gedeeltelyk, door den *Dintel*, en gedeeltelyk, door de *Rôovaart*, naar *Zeeland* en *Holland*- en, langs dien zelven weg, wêerom willen. Dit *Komptoir* word bediend, door eenen Kommies-Collecteur, en eenen Kommies-Kontrarolleur, welke drie Sloeproejers ten hunnen dienſt hebben. Zy hebben hun verblyf, in een groot gebouw, aan den oever der rivier, het *Wachthuis* genoemd: in 't welk, de Sloeproejers, by dage en nachte, beurtelings de wacht houden.

FYNAART, of de *Fynaart*, is het laatſte dorp, dat in het *Noord-Kwartier* van *Bergen* voorkomt; een uur gaans noordweſtwaard van *Zand daar buiten*; waarvan 't is afgeſcheiden, door de Rôovaart, die uit de *Mark*, langs de *Klun-*

Klundert, naar 't *Hollands Diep* loopt. Het ligt, met *Willemſtad* en *Klundert*, op een en het zelve *Eiland*, en, genoegzaam in 't midden dezes Eilands. Dit *Eiland* beſtaat, uit verſcheiden drooggemaakte *Polders*; die door kleine zomerkaaden van elkander zyn afgezonderd: daar onder, ook één, die de *Oude* — en de andere de *Nieuwe Fynaart*, word genoemd. In den eerſtgemelden —; dien men ook *Vrouwe Jakoba's Polder* plagt te noemen; ligt het *Dorp* 't welk, van dezen Polder, den naam van FYNAART ontleend heeft. De overige Polders, welke mede behooren onder het *Rechtsgebied* van dit Dorp; zyn desgelyks, met hunne byzondere naamen van elkander onderſcheiden: als de HEININGEN, APPELAAR, SCHUDDEBORZE enz.

Het is een groot dorp. De Kerkbuurt beſtaat uit eene lange van weerzyde dicht betimmerde ſtraat; die haar uitzicht op de Kerk en op het Raadhuis heeft: en, 'er ſtaan, ook rondom de Kerk, eenige huizen. Dan, de Polderhuizen liggen, hier en ginds, van elkander verſtrooyd.

Ten aanzien van 't *Krimineel* — en *Civiel Rechtsgebied*, behoord dit *Dorp* volſtrektelyk, aan 't MARKGRAAFSCHAP *Bergen*. Doch, wat de *laſten* aanbelangt: deswege, zyn de Ingelanden, zo wel van den *Fynaart*, dan, der andere omliggende *Polders* dezes Eilands, den 30 *Juny* 1587; in een' tyd, als zy, van de *Algemeene Staaten*, gelyk mede, van die van *Brabant*, als verlaaten ſcheenen; met Prins MAURITS, als *Heer* der *Willemſtad*, overeengekomen, om hunne *gemeene middelen*, ter verbeetering, vermeerdering en onderhouding der veſtingwerken der gemelde Stad, toetereiken. Daarom trekken de *Algemeene Staaten*, aldaar, tot heden, niets van de laſten; die door dezelve, in de andere plaatze des *Marquiſaats*, geheven worden: alleenlyk, betaalen de Polders van den *Fynaart* en van de *Heiningen*, den *honderſten penning*, en de belaſtingen, op de *konſumptie*, aan den Heer PRINS van ORANJE; die daaruit het onderhoud der *Veſtingwerken* van de *Willemſtad*, als mede: (by aldien 't nodig geoordeeld wierde;) van de *Berlake*-Schans, bekoſtigt.

Ten aanzien van 't Kerkelyk beſtier, is dit *dorp*, mede, van 't *Markgraafſchap* afgeſcheiden: zynde deszelfs Predikant, gelyk die van *Willemſtad* en *Klundert*; een lid der *Klaſſis* van Dordrecht.

Aldaar, is eene zeer talryke *Gereformeerde Gemeente*; onder welke, die der nabygelegen Polders, zelfs van den

Hei-

Heiningen, welke reikt tot naby de *Willemſtad*, mede begrepen is.

Op den Zuidooſtelyken hoek dezes eilands; daar de *Dintel* en *Róovaart*, zich van elkander ſcheiden; ligt de *Schans* BLAAKE of *Blaacque*, eigenlyk BERLAKE: welke aangelegt is, om de Scheepvaart dezer ſtroomen te beveiligen. Zy is van een zeer klein begrip: en, ligt thans genoegzaam geheel vervallen. Zy zou eigenlyk ſtaan, onder bevel van den Gouverneur der *Willemſtad*: dan, is thans van geen krygsbezettinge voorzien.

Hier, zoudenwe nu hebben doen volgen de *beſchryving* van LILLO, en der nabygelegen KRUIS *Schans*; en FREDERIK HENDRIK: welke, buiten tegenſprake, onder STAATS BRABANT begrepen zyn: dan, hiervoor, hebben wy dezelve, by STAATS VLAANDEREN, (waarby ze allernaaſt gelegen zyn,) gevoegt. Wy gaan dan over, naar MAASTRICHT en 't *Graafſchap* VROENHOVE.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

Form 410